

Voed mijn kind niet op met haat

De correspondentie tussen Mimi Gobits en Bob Wijnberg en anderen
1932 – 1945

Eind juli 1992 ontvingen wij, Chawwa Wijnberg en Marianne Gossije, toen we van vakantie terugkwamen, een groot pakket uit Israël. De moeder van Chawwa, Mimi Gobits, was in 1990 in Israël overleden en het pakket bevatte haar 'erfenis', meer dan 300 brieven die de vrijwel volledige correspondentie vormen tussen Mimi en Chawwa's vader, Abraham Wijnberg, die zich Bob noemde, en anderen.

Daarbij waren honderden foto's gevoegd in albums, mapjes en dozen, waaronder ook fotootjes uit Mimi's onderduikperiode.

Wij hebben gezamenlijk eerst alle brieven geordend en gelezen en ze daarna gedigitaliseerd. Dat was geen gemakkelijke opgave omdat de afloop vanzelfsprekend bekend was. Mimi en Chawwa overleefden de oorlog, honderden familieleden werden vermoord in de vernietigingskampen en Bob werd door de Duitsers gefusilleerd omdat hij als lid van de Ordedienst (OD) had deelgenomen aan het gewapend verzet.

Wat in 1932 begint als een doorsnee-correspondentie van twee jonge geliefden - ze zijn 17 en 18 wanneer ze elkaar leren kennen - verandert tijdens de oorlog in een schrijnende briefwisseling tussen een ondergedoken Joodse vrouw met baby en een door de Duitsers gevangen genomen Joodse verzetsstrijder. Chawwa heeft haar vader nooit gekend, hij heeft haar nog zestien dagen meegemaakt. Er is één fotootje waarop hij met haar in zijn armen staat. De titel 'Voed mijn kind niet op met haat' komt niet letterlijk in de brieven voor, het is Mimi's uitspraak die de kern weergeeft van Bobs wens.

Bob Wijnberg was het jongste kind van Mozes Wijnberg en Estella (Stelli) Cohen. Hij had twee zusters, Martha en Vrouwgien, die Fré of Zus werd genoemd. De families Wijnberg en Cohen kwamen uit het noorden, met name uit Groningen. Mozes en Stelli gingen na hun huwelijk in 1908 in Zwolle wonen waar hij met zijn broer Samuel Asser Hotel Wijnberg dreef. Deze Samuel Asser was de vader van Selma Wijnberg, die als een van de weinige ontsnapten uit Sobibor de oorlog overleefde. Het contact met deze nicht van Bob en haar familie in de VS is enige jaren geleden bij toeval hersteld.¹

De oudste dochter Martha werd in 1909 geboren in Zwartsluis. Het gezin verhuisde na onenigheid tussen de broers naar Groningen, waar de vader van Bob een groothandel opzette in borstels en touw. In Groningen werden Vrouwgien en Bob geboren in respectievelijk 1911 en 1913. Rond 1924

---

¹ Dankzij de alertheid van genealoge Yvette Hoitink.

vertrokken ze naar Duitsland. Mozes Wijnberg had een compagnonschap gesloten met een hem bekende niet-Joodse borstelfabrikant in Lippstadt. Het antisemitisme was er echter fel, ze sliepen met een revolver onder hun kussen. Het zal de reden geweest zijn waarom ze terugkeerden naar Nederland.² Ze vestigden zich eerst in Rotterdam

In 1931 woonden ze in Amsterdam, waar de zaak was gevestigd aan de Nieuwezijds Kolk 15. Het gezin woonde eerst in de Eendrachtstraat 9 1-hoog en later om de hoek in de Volkerakstraat 28 1-hoog.

Het gezin waar Bob in opgroeide was wel traditioneel Joods, maar van Bob is bekend dat hij zich bepaald niet aan de spijswetten hield. Zoals veel Joodse jongeren in die tijd was hij geïnteresseerd in de linkse zionistische jeugdbewegingen. Hij kwam in Amsterdam regelmatig bij Hatsaïr. Zijn leven werd getekend door de crisis. Hij had allerlei baantjes die steeds op niets uitliepen. Zijn trots weerhield hem er lang van om in de zaak van Mimi's vader te gaan werken, iets wat hij uiteindelijk wel deed, na zijn terugkeer uit Palestina. In het OD-proces wordt hij bedrijfsleider genoemd, een functie die hij van 1938 tot 1942 vervulde.

Mietje (Mimi) Gobits was het oudste kind van Samuel Gobits en Rebecca Leeuwin. Ze werd geboren in Den Haag in 1914. Mimi had een jongere zus, Greta, geboren in Den Haag in 1916, en een broer, Arnold Hartog (Nol) geboren in Dordrecht in 1922.

Samuel (Sal) en Rebecca (Bep) hadden twee goedlopende meubelzaken, de ene in het pand Voorstraat 294 in Dordrecht, waar ze boven woonden, en de andere, sinds 1936, in het pand Voorstraat 93, waarin ze beiden werkten.

De families Gobits en Leeuwin waren al generaties lang geworteld in Amsterdam. De moeder van Rebecca Leeuwin was Judith Delmonte, dit is de Portugese tak van de familie.

Mimi had zowel van vaders- als van moederskant veel ooms en tantes en neven en nichten, die voornamelijk in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag woonden.

Samuel Gobits werkte bij een zwager in diens meubelzaak in Den Haag. Hij was zo succesvol in die zaak dat een concurrerende zwager hem liever kwijt dan rijk was en hij hielp hem dus een eigen zaak op te zetten in Dordrecht.

Het gezin was traditioneel Joods, alle feestdagen werden gevierd en het huishouden was koosjer.

Mimi kreeg op de lagere school te maken met een schokkende uiting van antisemitisme. Ze werd in de zesde klas door de juffrouw regelmatig met haar hoofd tegen de muur van het klaslokaal geslagen omdat die juffrouw er antisemitische ideeën op nahield. Haar ouders stuurden haar, zo jong als ze was, naar een psychiater, die haar leerde 'dat ze zich nooit kapot mocht laten

---

² Veldman-Cohen, p.161.

maken'. Dit is, zoals ze zelf later zei, haar redding geweest in de onderduik en ook na de oorlog.

Ook Mimi was betrokken bij de linkse zionistische jeugdbewegingen. Ze was lid van de jeugdafdeling van Ha'awoda, een socialistisch zionistische organisatie.

Tekst tussen [ ] zijn redactionele toevoegingen.

Een groot deel van de gegevens in de voetnoten over Joodse personen is afkomstig van de herinneringswebsite Joods Digitaal Monument.

Dit document is nog in bewerking, iedereen die aanvullingen of verbeteringen heeft kan deze mailen naar:

gossije@xs4all.nl

Dit boek is opgedragen aan de drie vrouwen die gezorgd hebben dat een aantal van de personen in dit verhaal de oorlog en de onderduik hebben overleefd:

Els van As-Molendijk, Geertje Tromp-Huijsman en Jo Retel-Barth, later Lagerweij.

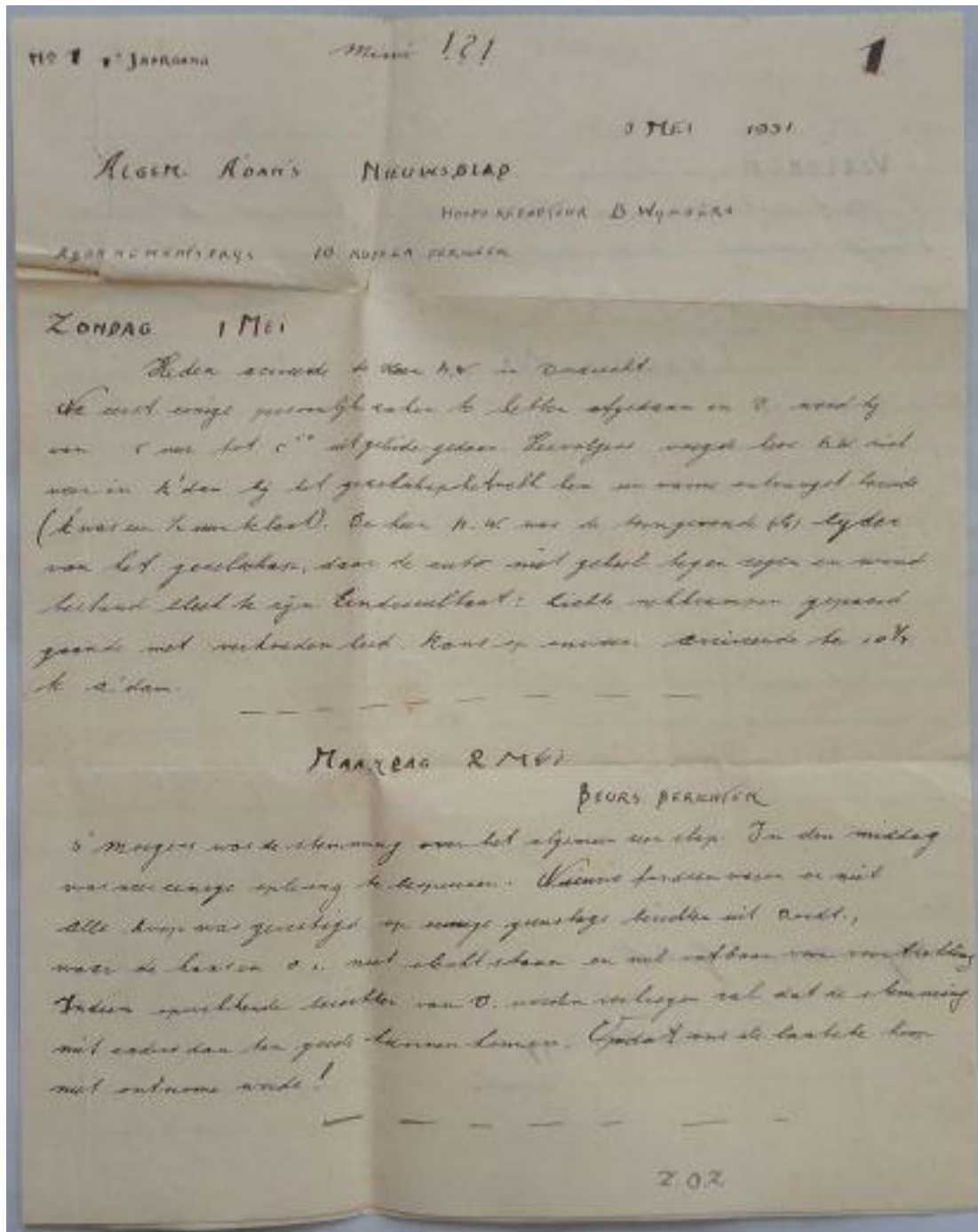
Bob circa 1938

Mimi in 1934 (Beeldbank Dordrecht)

Begin
1932-1934

Waarschijnlijk ontmoetten Bob en Mimi elkaar voor het eerst bij de hulding van de voorzitter van de Nederlandse Zionisten Bond, Nehemia de Lieme, op 17 april 1932 in Amsterdam. Twee weken later, op 1 mei 1932 zagen ze elkaar opnieuw, waarschijnlijk in Dordrecht, waar Bob met een groep vrienden uit Rotterdam was. Twee dagen later schreef Bob zijn eerste brief aan Mimi.

3 mei 1931 [lees 1932]

Mimi!?!

No 1 1e Jaargang

Algem. A'dams Nieuwsblad
Hoofdredacteur B. Wijnberg
Abonnementsprijs 10 kussen per week.

Zondag 1 Mei

Heden arriveerde de Heer B. Wijnberg in Dordrecht.

Na eerst eenige persoonlijke zaken te hebben afgedaan in D. werd hij van 5 uur tot 5.50 uitgeleide gedaan. Vervolgens voegde heer B.W. zich weer in R'dam bij het gezelschap hetwelk hem een warme ontvangst bereidde ('k was een 1/2 uur te laat). De heer B.W. was de toon[aa]ngevende lijdër van het gezelschap, daar de auto niet geheel tegen regen en wind bestand bleek te zijn.

Eindresultaat: Lichte nekkrampen gepaard gaande met verkoudenheid. Kans op onweer. Arriveerde te 10 3/4 te A'dam.

Maandag 2 Mei

Beursberichten

's Morgens was de stemming over het algemeen zeer slap. In den middag was weer eenige opleving te bespeuren. Nieuwe fondsen waren er niet. Alle hoop was gevestigd op eenige gunstige berichten uit Dordt, waar de kansen o.i. niet slecht staan en wel vatbaar [zijn] voor voortzetting. Indien opwekkende berichten van D. worden verkregen zal dat de stemming niet anders dan ten goede kunnen komen. Opdat ons de laatste hoop niet ontnomen worde!

VERLOREN:

1 Hart met toebehooren. Waarschijnlijk in Voorstraat te Dordt. Terug te bezorgen B. Wijnberg te A'dam.

Hooge belooning

LAATSTE NIEUWS

Geen nieuws

A'DAM 2 MEI 1932

ALGEMEENE BERICHTEN

Nadat des avonds voor Koningin en Vaderland 35 K.M. met volle bepakking waren afgelegd³ werd na afloop een gezellige bijeenkomst belegd in HECK'S

---

³ Bob was lid van de Vrijwillige Landstorm (zie brief 28.9.1932).

AUTOMATIEK.⁴ Vervolgens maakte men eenige versnaperingen soldaat. Een der aanwezigen voelde zich bijzonder aangetrokken door een slagroompunt. Nadat hij een munt in de daarvoor bestemde gleuf had laten glijden (bij weigering op de knop drukken) wilde hij deze (de slagroompunt) gaan consumeren. Edoch, het werd van een blijspel een drama. Toen de heer L. zich een[s] te goed wilde doen aan deze zoete voortbrenging onzer moderne beschaving, oordeelde één der leden dat het gezicht van de heer L. door toebrenging van een weinig slagroom aanmerkelijk zou winnen aan schoonheid. Inderdaad had hij gelijk. Heer L. wilde revanche nemen, en hield aanmoedigend het overschot van de slagroompunt voor het gezicht van den dader. Het fatale oogenblik naderde. Door een instinctieve beweging geleid hield de dader plotseling zijn handen afwerend vooruit met het gevolg dat de slagroom zich van het overige gedeelte losmaakte en met een sierlijke zwaai zich nedervleide op het bolhoedje van een vreetzaam burger. Het gezelschap verwijderde zich daarop ten snelste. Terwijl eenige burgers zich belastten met de rugdekking. Persoonlijke ongevallen kwamen niet voor.

HEDEN LAZEN WIJ:

Z.M CUPIDO I regeerend vorst der harten
BEVEELT AAN GEADRESSEERDE:
MEJ. MIMI GOBITS
ONMIDDELLIJKE TOEZENDING VAN HAAR BRIEF EN FOTO
AAN DEN HEER
B. WIJNBERG

BIJ NIET NAVOLGING VAN DIT BEVEL,
WORDT ZIJ GESTRAFT MET
VOORL. MINNE SMART

NAMENS Z.M. CUPIDO I
B. Wijnberg

N.B. Nadat een waarschuwing werd ontvangen en in overleg met den
hoofdredacteur hebben wij besloten dit blad voortaan te noemen:
MOEDER EN KIND⁵ Opdat het hierbij wel moge varen
Redactie

*

---

⁴ Zie voor een afbeelding <http://beeldbank.amsterdam.nl/afbeelding/010163000791>

⁵ Van 17 juni tot 10 juli 1932 werd door de Nieuw-Malthusiaanse Bond een tentoonstelling georganiseerd met als thema 'Moeder en kind' .

Dordrecht, 5 Mei 1932

Hooggeachte Hoofdredacteur

Allereerst m'n hartelijke dank voor 't gratis toezenden van uw proefblad, alleen lijkt de abonnementsprijs me wat hoog. Wat dunkt u van een brief per week? Ziezoo nu laat ik m'n deftigen toon varen, want 't zakelijke gedeelte is afgehandeld.

Hoe is 't met je nekkrampen en verkoudheid?

Ter Praem je haast heb ik de volgende dag gevonden, 't was heelbijz. gekkend, maar dat heb ik niet gezien. Ook heb ik er al meerdere gelijkaardige bezeten in gevonden.

Ik zal het maar zoo lang bij me houden, tot je 't noodig hebt. 't is ding is jammer, nu mis ik de goede bloeding.

Wist je wel wat nye ontrent foto's hadden afgeproben? J. H. Capido I heeft over mij sulke te zeggen . . . . . daar ik geen

onderzoek doen kon. Ik ben n. l. m'n eigen bere. Voor de strepen ik wil bang. Ik heb het aan je voor.

Je bezigt natuurlijk wel, dat ik een jevon rook om een foto te maken, met den volderen

Dordrecht, [donderdag] 5 Mei 1932

Hooggeachte hoofdredacteur.

Allereerst m'n hartelijke dank voor 't gratis toezenden van uw proefblad, alleen lijkt de abonnementsprijs me wat hoog. Wat dunkt u van een brief per week? Ziezoo nu laat ik m'n deftigen toon varen, want 't zakelijke gedeelte is afgehandeld.

Hoe is 't met je nekkrampen en verkoudheid?

Zeg Bram, je hart heb ik de volgende dag gevonden, 't was lichtelijk gekneusd, maar dat heb ik niet gedaan. Ook heb ik er al meerdere gelijmde barsten in gevonden. Ik zal het maar zoo lang bij me houden, tot je 't nodig hebt. Eén ding is jammer, nu mis ik de hoge belooning.

Weet je wel wat we omtrent foto's hadden afgesproken? Z.H. Cupido I heeft over mij niets te zeggen..... daar ik geen onderdaan van hem ben. Ik ben n.l. m'n eigen baas. Voor de straf ben ik niet bang. Meld dit aan je vorst.

Je begrijpt natuurlijk wel, dat ik aan je verzoek om een foto te sturen, niet kan voldoen. Tenminste niet voor ik de door jou beloofde kiek heb gekregen en ten tweede heb ik geen goede kiek van mijzelf.

Aanstaande Zondag hebben we met "Haäwodah"⁶ een wandeltocht. Dan neem ik m'n kiektoestel mee en maak ik een foto. Maar die krijg je niet voor ik de jouwe heb.

Zeg 't kán zijn dat ik met Pinkster twee dagen in Amsterdam ben. Maar dat is nog helemaal niet zeker. Bram kom jij nog wel eens bij Hatsaïr. Zoo ja doe ze de groeten en vooral Lientje Brilleslijper.⁷ Nu, meer weet ik niet.

De Hartelijke groeten van
Mimi.

P.S. Ik ben 't met de titel van je blad roerend eens.
M. en K.

*

[brief van Bob ontbreekt]

*

Dordrecht, [donderdag] 12 Mei 1932

Beste Bram.

Ofschoon ik er juist heel veel nadruk op heb gelegd dat 't nog heelemaal niet zeker was of ik kwam, heb jij 't als bijna zeker opgevat. En nu kom ik je als een groote tegenvaller (voor mij tenminste) vertellen dat 't niet doorgaat. Je begrijpt, dat 't me (vooral na al jouw plannen) geweldig spijt. Maar Moeder en Vader gaan niet, dus nu kan ik ook niet. We gaan Zondag de heele dag naar Scheveningen als 't goed weer is. Met slecht weer denkelijk naar Rotterdam. Zeg Bram, bedankt voor je kiek, misschien is 't een troost voor je, als ik zeg dat je er niet al te flattant op staat. Je bent in werkelijkheid knapper hoor!

---

⁶ Achdoet Ha'awodah (arbeiderseenheid) en Hapoel Hatsaïr (de jonge arbeider) waren zionistische socialistische organisaties, die met name actief waren in het vooroorlogse Palestina.

⁷ Lientje Brilleslijper overleefde Bergen-Belsen. Ze werd na de oorlog in Oost-Berlijn beroemd als Lin Jaldati, zangeres van Joodse liederen.

Daar we Zondag niet gewandeld hebben, (je weet wel met Haäwodah) heb ik dus ook nog geen foto van mij. Niet kwaad zijn hoor, want ik kan 't niet helpen. Er is n.l. bij ons een lid van de jeugdver. een jongen van zeventien jaar gestorven, vreeslijk hè. Natuurlijk ging de tocht nu niet door.

Zeg, je zuster lijkt zeker veel op je hè. Tenminste op 't portret wel.

Hè, ik wilde, dat je Zondag ook naar Scheveningen kwam. Maar dat kan je natuurlijk niet. Indien je wel zou kunnen, kijk dan naar onze auto uit nummer 34652 meestal zet vader hem in de Gentsche straat. 't Is een Chevrolet met gele wielen.

Meer nieuws is er niet.

Hartelijk gegroet.

Mimi.

P.S. Ik zal nu heusch voor een kiekje zorgen.

Mimi.

Vlnr Zus en Bob Wijnberg, nichtje Saartje Cohen en Martha Wijnberg in Groningen. Waarschijnlijk de foto die Bob stuurde.

*

Amsterdam. [woensdag] 18 Mei. [1932]

Dear Mimi.

Vond het reuzenjammer dat je niet hier gekomen bent. Kon niet komen in Scheveningen, 1e was hopeloos blut 2e afspraak wat tijd en plaats betreft erg vaag 3e moeder was ziek. Lijkt me voorloopig voldoende hè? Heb jij je overigens geamuseerd? 't Weer bofte je anders mee.

'k Was 1e dag zeilen en 2e dag met de cano weg en natuurlijk midden op de Amstel moest ik omslaan. 't Was vrij koud overigens niet ongenoegelijk, werd opgepikt door een boot en daar hebben ze me eerst even laten opdrogen, maar ben verder puik in orde. Zeg je hebt nu toch wel een foto van je gemaakt hè? 'k Zou erg graag willen dat je hem stuurde, ik reken er beslist op. Stel me dit keer niet teleur. David Mühlrad was hier ook. Eenige nieuws wat hij had was, dat R'dam⁸ erg over ons geroddeld had.

Oi? [getekend verbaasd gezichtje]

Ben me niet bewust dat wij er aanleiding toe hebben gegeven, jij? 'Is hier op het oogeblik een meelige bende zoo zonder jou. De omgeving werkt deprimerend op me. Het is 3 uur 's nachts. Hoog boven de tuinhekjes uit, klinkt het onmuzikale geluid van een kat, die haar ode aan de maan brengt. In de voormalige tuinen mijner burens kruipen slakken rond en laten glinsterende sporen na. Ergens in de verte blèrt een baby. M'n stemming zakt langzaam maar zeker beneden peil. Het eenigste tegenwicht ben jij. Kein erzats.

Hoffnung?

Bram.

P.S. Heet geen "beste" Bram.

[op enveloppe in potlood:] Excuseer potlood. Haast

*

Dordrecht [donderdag] 26 Mei 1932

? Bram.

Je zult wel denken, komt er nog een brief of niet? Ik heb met moedwil niet eerder geschreven, want ik vond dat jij wel eens eerder had kunnen schrijven, waarom je niet op Scheveningen kon komen. Vind je ook niet? Ook begrijp ik niet dat je zoo weinig tijd hebt, dat je die brief aan mij om drie 's nachts schreef.

---

⁸ Bedoeld wordt waarschijnlijk de groep vrienden in Rotterdam.

Jongen, dan behoort jij allang te slapen en niet aan meisjes te denken. Ik heb een teleurstelling voor je n.l. ik heb nog geen foto. Hij is in de maak. Vrijdag krijg ik 'm thuis. Ik heb express voor jou een filmrolletje heelemaal in een kwartiertje opgemaakt, alleen om ze direct te kunnen laten afdrukken. Maar nu heb ik een kleine troost voor je. Ik kom de foto Zondag zelf in Amsterdam brengen. Nu hoop ik maar dat je die dag vrij hebt... Wij zijn om ± 12 uur in A'dam. Zou jij om 12 uur op 't Rembrandtsplein kunnen zijn? Dan ben ik er ook. We kunnen daar wel verder afspreken.

Eigenlijk heb ik niet veel te vertellen. Zou je alsjeblieft per omgaande bericht willen sturen, of je met m'n voorstel accoord kunt gaan?

Hartelijk Gegroet.

Mimi.

P.S. Zoals je ziet heb ik in plaats van "beste" nu een "?" gezet.

Hiervan kun je maken wat je wilt, want ik wist werkelijk niet wat je er boven wilde hebben.

Mimi.

Zeg, ik heb gehoord dat er in Rotterdam niet over ons maar over jou wordt geroddeld.

Daag!

*

[ongedateerd; geen envelop; waarschijnlijk 27 mei 1932]

Dear Mimi

Mieters dat je komt zeg. Zal zorgen afgesproken tijd er te zijn. Geschikste plaats lijkt mij standbeeld van Rembr. en omstreken. Je straf was wel héél zwaar. Ik heb natuurlijk als altijd weer pech. Zondag verlooft m'n jongste zuster zich⁹, en ben ik van 3-5 uur bezet. Enfin heb dan tenminste de voormiddag en avond nog. Want 's avonds knijp ik er tusschen uit. Kunnen ons dan nog best amuseeren. Het ? Bram accepteer ik niet het andere wel. Wat betreft het 's nachts schrijven van die brief dat zit zoo: Was eerst naar een "fuif" geweest. Stom vervelend niet één aardig meisje. Dacht direct aan jou als tegenstelling. Ben toen direct naar huis gegaan en heb een brief geschreven. Ondertusschen plaats van bestemming aangekomen n.l. Centr. Station waar ik even een paar verlovingsgasten moest afhalen. Heb deze brief in de tram geschreven, want je wilde hem toch per omgaande hebben nietwaar?

"?" Bram

---

⁹ Vrouwgien (Zus) Wijnberg met Herman Spits. Zij trouwden in 1935.

P.S. Kun je de foto niet naar Dordt terugsturen en het origineel hier laten?
Veel gezelliger

[op achterkant onder adressering:] "Look under the stamp"

*

A'dam [vrijdag] 3 Juni

Darling

Heb je brief ontvangen in blakende gezondheid. Zal eerst een paar vragen van je beantwoorden. Receptie overweldigende deelname en verder stomvervelend. Wat die straf betreft waar ik op doelde, was, dat jij zoo laat had geschreven. Trouwens ik dacht nu ook dat ik straf had verdiend omdat ik je brief pas gisteravond kreeg. Zou het verder geweldig leuk vinden als je hier 14 dagen van je zoomervacantie hier zou doorbrengen. Voor de medewerking van je moeders kant alvast mijn hartelijke dank. [Aan] Je verlangen om over mijzelf iets te schrijven is eenigszins moeilijk te voldoen, om de doodeenvoudige reden dat er al heel weinig te vertellen is. 's Morgens om 1/2 7 uur moet ik eigenlijk opstaan. Ben dan om [**] er uit. Vervolgens om 8 uur op de zaak¹⁰ tot ongeveer half één. Lunch. Half twee weer op de zaak terug tot een uur of acht. Ben 's avonds meestal te lui om nog ergens heen te gaan. Gisteravond heb ik deze luiheid overwonnen en ben naar de Stadsschouwburg getogen waar Charlotte Köhler¹¹ declameerde. In één woord geweldig. 't Heette de Zachtmoedige. Was daarna nog even in Americain en ging om ongeveer 1 uur maffen. Ik was na de receptie nog even op de fiets in de Sarph. straat, maar jij was er niet meer wat ik eenerzijds jammer vond en anderzijds weer niet. Zeg als het eenigszins kan zou ik graag weten wanneer je ongeveer hier komt. Dan kan ik er misschien ook tusschen uit knijpen en zouden wij hier een erg leuke tijd kunnen hebben. Als je het eenigszins met zekerheid kan zeggen zou ik graag willen dat je het mij zoo spoedig mogelijk schreef, dan kan ik er alvast over schrijven. Laat me alstjeblijft niet weer zoo lang op je brief wachten als de vorige keeren.

Zondag 5 Juni [1932]

Zooals je ziet is deze brief in 2 deelen geschreven. L.L Zaterdag hebben we getippeld van dienst. Doodlam. 'k Was 's avonds nog naar B.A.¹², maar er was niemand meer. Zondagmorgen gemaft.

---

¹⁰ Bob werkt dan waarschijnlijk in de zaak van zijn vader.

¹¹ Nederlands toneelster. Vanaf 1929 droeg zij 'De zachtmoedige' van Dostojevski voor als voordrachtskunstenares.

¹² Waarschijnlijk Beth Am, ontmoetingsruimte van de Joodse gemeente in Amsterdam.

Verder geen nieuws uit A'dam.
Hartelijke groeten en een .....
Bob.

P.S. Denk om onze afspraak aangaande Opschriften.

P.S. heb geluusketen ontvangen

*

Dordrecht, [vrijdag] 10 juni 1932

My dear Bob.

Het is op 't oogenblik kwart voor acht 's morgens. Ik ben net opgestaan en zit in peignoir in m'n slaapkamer aan je te schrijven.

Je zult m'n ijver wel niet begrijpen, denk ik. Wel ik had gewetenswroeging, omdat ik zoo lang gewacht heb met schrijven. Nu ben je toch niet boos op me hè? Eigenlijk had ik je gisteren willen schrijven, maar ik had geen tijd.

Woensdagavond hebben we een dolgezellige fuif gehad tot drie uur. 'n Zomerztheid¹³ werd opgevoerd. 't Werd reusachtig goed gespeeld. Bal was ook gezellig. Zeg dat werd door een jongen van 17 jaar geleid. Hij kon 't heel goed. De band was uitmuntend. Ik had wel gewild dat jij er geweest was. Ik heb nog aan je gedacht.

Je hebt Charlotte Köhler gehoord hè. Ik wil gelooven, dat je haar geweldig vond.

Ik heb haar hier twee maal gehoord in Dordt. Eenmaal "Stervend Europa" en de tweede maal gedichten. Ik hoor 't acht uur slaan, dus ik moet me gaan kleeden, anders kom ik te laat.

Zeg je hebt me verkeerd begrepen wat dat schrijven over je zelf betreft. Jij hebt n.l. alleen een dagverdeling gegeven. Zoo verdeel ik m'n dag ook ('n beetje anders). Maar daar zit niet veel persoonlijks in vind je wel. Vertel eens wat over thuis (in betrekking tot jezelf) en over je werk.

Ik weet niet veel meer te schrijven. O, ja. We hebben nog niet afgesproken wanneer ik in Amsterdam kom. Ik kom n.l. niet alleen, een nichtje uit Rotterdam gaat ook¹⁴. Maar hoor je nog wel bijtijds hoop ik.

Nu ik wilde deze brief nog graag vanmorgen op de bus doen. Dus ik moet nu ophouden. Dag Bob, schrijf gauw terug,
je Mimi.

P.S. De vorige brief bevat een fout.

---

¹³ Populair meisjesboek van Cissy van Marxveldt.

¹⁴ Waarschijnlijk Esther Visser, dochter van Anna Leeuwin en Jona Visser.

Ik heb nog getracht de envelop open te maken maar dat lukte niet.

*

A'dam [zaterdag] 11 juni [1932]

Darling

Bewonder het ten eerste in je dat je om 8 uur 's morgens in staat bent een brief aan mij te schrijven. Ik ga denkkelijk een cano bouwen, maar als dat nichtje van jou meekomt zal het denkkelijk wel een 3 persoons moeten worden. Wou eerst een 2 persoons maken. Wat prefereer jij? Ik zal haar Mimi noemen. Goed? Opmerking aangaande beschrijving mijn persoontje is geheel juist maar er is niet veel anders te beschrijven en thuis ben ik haast nooit en is overigens de omgang heel bevredigend overigens.

A'dam [zondag] 12 juni [1932]

Vandaag naar Castricum aan zee geweest.

Resultaat lichtelijk gebakken. Overigens uitstekend geamuseerd. 'k Was met de ouwelui, m'n zusters en aanverwante artikelen. We hebben nog een paar foto's gemaakt. Als ze gelukt zijn zal ik je ze sturen.

V.l.n.r. Martha, Bob, Mau, onbekend, Zus en Herman.

Was gisteravond nog naar B.A. maar heb niemand van je bekenden gesproken, heb dus ook geen groeten kunnen overbrengen. Lees zoojuist je brief nog eens over en ben bij het bal genaderd. 'k Had ook wel gewild dat ik er bij geweest was. 'k Was Woensdag l.l. ook naar een fuif, waarvan weet ik niet meer. Was wel leuk om 4 uur afgelopen. Toen vonden we het onzin om nog te gaan slapen en zijn we net als vorige keer naar 't Stuivertje gegaan. Bar leuk. Was om 7 uur ('s morgens) thuis. Ouwelui natuurlijk erg kwaad en ongerust. Heb toen een koud bad genomen en naar de zaak gegaan.

Zeg ik val om van de maf en omdat ik het verzenden van de brief niet wil uitstellen beëindig ik hem nu maar.
Je zult me hopelijk niet kwalijk nemen? Volgende keer zal ik m'n schade wel inhalen.
Je gebraden Bob.

P.S. In deze brief is ook een kleine fout geslopen, in plaats van "zomerzothed"
"zommerrotheid
Was 't zoo'n sof

PS II Ik moet je de groeten doen van m'n a.s. zwager¹⁵. Hij kent je wel niet maar enfin hij is anders ongevaarlijk.

Café 't Stuivertje

Dit café stond in de Korte Houtstraat bij het Waterlooplein. In 1941 kwamen onder andere in dit café leden van Joodse knokploegen samen (Braber, p 61). In Van Amerongen (p.157) staat de volgende beschrijving: 'Aan cafeetjes en eethuisjes was ook geen gebrek. Het meest karakteristieke was wel Waterlooplein nummer 26, het derde huis voor de Korte Houtstraat vanaf de Zwanenburgwal gerekend. [...] Het heette Het Stuivertje, een naam, ontleend aan de eigenaars [...] Izak en Sander Stuiver. Een volkskoffiehuis met nachtvergunning vanaf 1902 en uniek in Amsterdam. Zeer gevarieerd was ook de aard van zijn bezoekers, nachtwakers en nachtvlinders: degenen die 's nachts hun brood moesten verdienen, standwerkers die zich reeds zeer vroeg op de markt installeerden, uitgetelde boemelaars en fuivende paartjes, die na een chique feest voor een afzakkertje het café nog even aandeden. Voeg hierbij bedelaars, landlopers of andere, vaak duistere figuren, die meestal op een gratis consumptie konden rekenen. De grote pot met pruttelende koffie stond altijd klaar. Een even zeldzame als hoge gast was Prins Hendrik die, natuurlijk incognito, op de meest onconventionele uren het nachtcafé bezocht.'

---

¹⁵ Mozes Keizer die in juni 1933 zou trouwen met Martha Wijnberg.

Café 't Stuivertje rechts naast koffiehuis 't Haantje (Beeldbank Amsterdam)

*

A'dam [zondag] 19 juni 1932

Dearest

'k Ben toch een geweldige pechvogel ook. Was om 1 uur in Scheveningen bij de pier en heb tot half twee op je gewacht. Heb toen trein genomen en was om half drie in R'dam hofplein. Was geen Mimi te bekennen. Was geweldig teleurgesteld. Ik had me er héél erg op verheugd. Ben toen nog een paar keer de Coolsingel op en neer gelopen in de hoop jou nog te zien. No sir. Vervolgens terug naar Scheveningen en me daar gruwelijk verveeld en iedere auto met een H nagekeken of het die misschien was. Nadat ik me een wijle in dit schouwspel had "verlustigd" ben ik ergens in de stad gaan eten en daarna om ± 8 uur huis toe.

Ziedaar de dag waarvan ik me zóóveel van voorgesteld heb. Ik hoop dat jij je ook zonder mij hebt kunnen amuseren? Zeg ik hoop dat ik nu een extra groote brief van je terug krijg want jij bent er nu nog één achter.

Je zéér teleurgestelde Bobbie

[in de linkermarge]

Dit is misschien geen erg opgewekte brief, 't komt omdat ik ook héél erg teleurgesteld was. But also I am sorry

*

Dordt, [dinsdag] 21 Juni [1932]

My poor Boy.

Je schrijft "ik" ben 'n geweldige pechvogel, zeg maar liever "wij". 't Is 't toppunt. Om 2 uur precies was ik op 't Hofplein en heb tot 10 min. voor half drie gewacht, toen ben ik naar m'n tante¹⁶ gegaan en daarna ben ik op raad van Moeder teruggegaan. (Moeke ging mee) en heb weer twintig min. gewacht. Ik kon me wel slaan toen ik hoorde dat jij precies in dien tusschentijd was gekomen.

Nu eerlijk gezegd, m'n dag was absoluut bedorven. Om kwart over drie zijn Moeke en ik weer naar huis gegaan en daarna zijn we naar Atlanta¹⁷ geweest (Moeder dacht, dat je misschien langs zou komen). Daarna zijn we gaan eten, en toen Vader (die naar Amsterdam was) thuiskwam gingen we naar Dordt terug.

Tot nu toe is mijn brief ook niet opgewekt maar dat zal wel veranderen. Ik zal nu je vorige brief beantwoorden. Zoals je weet was ik juist met een brief bezig toen jij me Zaterdagavond opbelde.

---

¹⁶ Waarschijnlijk Wilhelmina Leeuwin.

¹⁷ Hotel Atlanta met café-restaurant, gebouwd rond 1930 hoek Coolsingel en Aert van Nesstraat, Rotterdam.

Je vraagt me wat voor cano ik prefereer een 2 of een drie-persoons. Ik geloof een 4 persoons (en een vriend van jou er bij). Maar dat is natuurlijk gekheid. Alleen moet ik je nog vertellen dat Moeder nu al doodsbang is dat ik zal verdrinken. Dus je zult haar moeten beloven, dat je me in geval [van] nood zult redden. Ik vind 't erg leuk dat je de boot "Mimi" wilt noemen. (Is 't niet een beetje lastig?).

Vorige week vrijdag waren we met school naar Antwerpen, de diertuin. Ik zal een kiek insluiten, maar... ik wil 'm dolgraag terughebben. ('k Heb er maar een van en jij hebt er toch niets aan). Zijn die kiekjes van jou nog gelukt? Zoo ja dan krijg ik ze hè.

Zeg, vanavond heb ik vergadering over de landdag van a.s. Zondag. Wij zouden er n.l. niet naar [toe] gaan, maar nu gaat 't hoogstwaarschijnlijk toch door. Ga jij nog?

Deze brief laat ik open tot ik terug kom vanavond, dan weet ik zeker dat we gaan Zondag. Nu Bob ik ben uitgepraat.

Hartelijk gegroet.

Je Mimi.

P.S. Doe je onbekende zwager de groeten van me en breng dan m'n groeten maar meteen aan je zuster over.

P.S. Het is nu bij half twaalf. 'k Kom net van die conferentie terug.

De landdag gaat door.

Schrijf me s.v.p. voor Zondag terug of je komt. Ik rol om van de slaap.

Welterusten!

*

[woensdag] 22 Juni A'dam [1932]

My dear Mimi

Je foto vond ik erg leuk. Kun je er niet nog een van krijgen? Ik zou het erg prettig vinden. Heb jij je overigens geamuseerd in Antwerpen? Dacht eerst dat je mij vergeten was, omdat het zoo schrikbarend lang duurde voordat ik een brief van je ontving. Zeg ik was gisteren voor het kantongerecht. Erg leuk. Werd veroordeeld tot f5 boete. Maar heb afgedongen tot f3, of 1 dag de bajes in. Denk dat ik het laatste doe. Dan heb ik dat ook eens meegemaakt. Het gaat daar beslist gezellig toe. Eén moest er voorkomen, en was blijkbaar een vaste klant. De rechter vroeg hem tenminste of hij recidivist was, nee antwoordde hij Protestant.

Met de landdag a.s. Zondag kan ik tot m'n groote spijt niet meegaan, want dan moet ik werken. Ga jij maar uit hoor ik zal wel zwoegen. Zeg ik heb al een kennis opgeduikeld mét een cano, die zich al bij voorbaat intresseert voor die

vriendin van je. Dus dat is ook al in orde. Eén deel van m'n cano is al kant en klaar n.l. de vlaggestok. Als jij nu een vlag maakt met het woord "Mimi" er op, dan hoef ik me daar alvast geen zorgen meer voor te maken. Als je zoo vriendelijk wilt zijn? Eén ding uit je brief begrijp ik niet n.l. dat de cano "Mimi" zal worden gedoopt. Bekijk zoo juist de foto die je mij hebt gestuurd. Je krabbel achterop getuigd van een zeer groote opmerkingsgave, of is het misschien een bedekte toespeling, dat ik het zwaar te verantwoorden zal hebben bij zoovele mannelijke schoonheden die rondom je geschaard staan?

Ik ben sprakeloos en inspiratieloos en verdere "loos" van angst. Ik neem mijn pen terhand en schrijf

Kom, kom, quick, quick.

Adieu mein kleiner

Mimi

Jouw bob

Het volgende ter geruststelling van je "Moeke"

Mevr.

In aansluiting van Uw eenigzins beangstigde vraag aangaande het s.s. cano "Mimi" deelen wij u het volgende mede.

Deze zomer zal door den Heer B. Wijnberg en zijn scheepsbouwkundig ingenieur gebouwde s.s. cano "Mimi" te water worden gelaten.

Deze cano is voorzien van alle mogelijke en onmogelijke comfort en veiligheidsmaatregelen, aan boord is aanwezig: Eén stel reddinggordels, één reddingsboot uitgerust met:

A. Een poederdoosje met toebehooren.

B. Een groote spiegel.

C. Een kam en borstel.

D. Een kist met broodjes pekervleesch en zuur.

E. Een weervoorspeller (Eksteroog).

F. Een regen en zonnescerm.

G. Indien dan nog plaatsruimte aanwezig is, kunnen daar eenige passagiers plaatsnemen.

Verder garandeeren de bouwers een absolute waterdichtheid van de cano indien deze op het droge is. Aan boord bevindt zich eveneens een draadloos seintoestel.

In de hoop dat haar naamgenootte haar spoedig eens van haar stabiliteit komt overtuigen en dat U Uw dochter aan mij in deze allezins betrouwbare cano zult toevertrouwen,

Teeken ik met de meeste hoogachting

B. Wijnberg

P.S. Stuur hier je foto terug met twee foto's van zondag l.l.

Deze twee kun je behouden. Ik hoop dat jij mij ook eens een foto stuurt die ik ook kan houden.

Bob.

*

Dordrecht. [dinsdag] 28 Juni [1932]

My dear Bobbab.

Wat een rare naam! Maar die heb jij jezelf bezorgd. Ik kan n.l. onmogelijk uit jouw ondertekening wijs worden.

Eigenlijk is 't niet noodig, dat ik nu alweer schrijf, nadat ik je Zondag gesproken heb. Maar ik ben bang dat ik een standje van je krijg als ik 't niet doe en daar kan ik niet tegen.

Zoals ik je Zondag al zei kom ik denkelijk de tweede week van m'n vakantie. Dat is de laatste week in Juli.

Ik heb nog niet aan Tante¹⁸ geschreven, maar ik denk wel dat het goed is. Ook moet ik nog aan m'n nichtje schrijven.

En ik heb 't zoo druk op school met al die repetities. Ik weet me geen raad.

Je mag wel eens aan me denken, misschien maak ik dan die gruwelrepetities wel voldoende.

Zeg Bob, dat zwarte hondje heeft me nu al ongeluk aangebracht. Gisteravond was ik n.l. aan 't korfballen. En nu verloor ik eerst m'n belastingplaatje¹⁹ uit m'n zakje van m'n blouse.

Daarna stompte Gretha²⁰ me met haar elleboog in m'n oog, zoodat dat heelemaal dik werd. Ook verzwikte ik m'n voet weer en bezeerde m'n hand.

Genoeg hè? Tenslotte verloor ik het ongeluksmascotje zelf, maar vond 't direct weer terug. 't Ringetje was er af. Morgen wordt 't weer gemaakt.

M'n belastingplaatje heb ik weer teruggevonden. Aan m'n oog is niets meer te zien. Voet en hand ook weer in orde. (Ik had 't ongeluksding n.l. niet bij me).

Maar morgen probeer ik 't nog eens. Wat een moed, vind je niet?

Ik zou wel eens willen weten, of je al bezig bent aan de cano en of je vriend zich nog interesseert voor m'n nichtje.

Ik weet niet of ik je Zondag de nieuwe bezwaren van m'n "Moeke" al heb meegedeeld. Zoo ja, dan hoor je 't twee keer. Ze vindt de cano te zwaar geladen, en is bang dat hij zinkt voor we er instappen.

Wat je schrijft over een foto van me, 't spijt me werkelijk maar ik heb geen een kiek intusschentijd gemaakt. Alleen een vreeselijk leelijke pasfoto. Maar die zou ik voor geen geld van de wereld willen sturen. Nu Bob, ik weet niets meer

---

¹⁸ Anna Leeuwin.

¹⁹ Blikken plaatje op de fiets ten teken dat fietsbelasting was betaald.

²⁰ Greta Gobits (1916-1943), de jongere zus van Mimi.

ofschoon ik er van overtuigd ben, dat ik, als de brief dicht is, nog bendes
vergeten heb. Herzlich Gegrüzt
Deine Mimi

P.S. Als je Lientje²¹ ziet, doe haar de groeten van me. Je hoeft er niet voor
naar B.A.²² te gaan.

De beloofde vlag is nog niet klaar.

Ik heb zoo weinig tijd.

Mimi.

Zeg ik hoop dat je meer zoo onverwachts komt. Ik vond het verduiveld leuk.
Zondag.

*

[brief geadresseerd: Mej. M. Gobits
p/a Magz. 'De Concurrent'
Kleine Houtstraat
Haarlem
met doorhalingen van de postbode.
Sluitzegel:] Vrijheid voor dienstweigeraars!

A'dam [woensdag] 29 Juni [1932]

Dear Mimi

Ik begrijp er geen klap van dat je me nog niet hebt geschreven. Zoals je je
misschien zult herinneren heb ik nog een brief van je te goed. Hoe is het
eigenlijk afgelopen met die autotocht? Ben je nog heel thuisgekomen? Hoop
dat alles goed in orde is. Toen ik 's avonds naar A'dam terugging dacht ik nog
de lui uit A'dam in te halen. Na den inwendigen mensch met eenige kilo's ijs te
hebben afgekoeld en te hebben geïnformeerd hoe lang het geleden was dat ze
waren voorbijgekomen ben ik verder alleen verder gegaan, en was om ± 9 uur
thuis. Daar overstelpten ze mij met vragen, en of ik "haar" ook getroffen had.
Ook stelde Lientje Brilleslijper me eenige vragen omtrent jou en mij, die ik
echter niet ten volle kon beantwoorden daar ik zelf er nog niet voldoende van af
weet.

"Honi soit qui mal y pense!?"

Ik zal deze brief open laten tot morgen, misschien ontvang ik dan een brief van
je. Inmiddels

Je Bobbie

---

²¹ Lientje Brilleslijper.

²² Beth Am.

[donderdag] 30 Juni

Vanmorgen je brief ontvangen en was bepaald verbaasd toen ik las dat je het eigenlijk niet nodig vond om me te schrijven. Het spijt me erg dat ook jij met die mascotte geen geluk hebt. 't Eenigste wat ik je kan aanraden mik het ding weg, ik zal wel een andere voor je opduikelen. Voorts wil ik je er even op wijzen dat het geen hond, maar een kat voorstelt. En een heel kwaadaardige, zoals je hebt kunnen opmerken.

M'n vriend stelt zich nog altijd disponibel voor je nichtje, maar zou toch graag eerst even een foto willen hebben, en een juiste opgave omtrent lichaamsgewicht. Dat is voor de cano zie je. Rommel zoo juist nog eens in m'n schrijftafel waarin een onbeschrijflijke rommel heerscht. En wat ziet m'n lodderig oog een mascotte om aan m'n Mimi te sturen. Ik hoop vurig dat deze jongedame je meer geluk zal brengen. Zoals je ziet is het veel kleuren druk. Iedere kleur heeft een beteekenis. Er komt wit in voor. Kleur der onschuld. Past schitterend bij je. Voorts groen. Het beduidt hoop?! Vervolgens een tamelijke hoeveelheid rood. Liebe. Echter een grootere hoeveelheid geel. Haat. De gouden ster die op het geel is gemonteerd bezweert echter het gevaar ten volle. De alles overheersende kleur paars weet ik tot m'n spijt geen verklaring voor. Dit echter garandeer ik je, wanneer je deze schoone jongedame draagt tijdens je examen, dan slaag je beslist.

Mimi, heb er vertrouwen in en zij zal het vertrouwen niet beschamen.

Sweetheart

Je vol ongeduld op je volgende brief wachtende
Bob.

*

Dordrecht [dinsdag] 5 Juli [1932]

Dearest Bobbie.

Ik viel bijna om van verbazing, dat er eindelijk nog een brief van je kwam. Ik begon juist bang te worden, of je soms ziek was. Wat heb je in 's Hemelsnaam met je brief gedaan, de 29ste en de 30ste Juni heb je hem geschreven, dus had ik hem de 1ste of 2de Juli moeten ontvangen. En ik kreeg 'm pas Maandagavond 4 juli. Begrijp jij dat? Waarom hou jij die brief zóólang bij je? En wat mijn brief betreft. Dinsdagavond heb ik 'm geschreven. (Dat is toch niet zoo laat vind je wel?) en Woensdag heb ik 'm gepost, ik had Dinsdagavond geen postzegels meer, begrijp je. Dus ontving je mijn brief Donderdag reeds. Ziezoo dat weet je, nu heb ik m'n woede gelucht.

Zeg Bob, ik vind 't erg aardig van je, dat je zoo om m'n geluk denkt. Het heeft me nu al geluk gebracht na een heele ris onvoldoende repetities eindelijk een voldoende. O, je kunt je niet voorstellen, hoe ik m'n vacantie noodig heb. Moeder vind me er zoo slecht uitzien dat ik in de vacantie lang mag blijven slapen (wat anders nooit mag).

Je schreef in je brief niets over de cano dus besluit ik daaruit dat je er niet aan begonnen bent. Ik ben blij toe want ik mag volstrekt niet canoën jammer hè. Ik vind 't verschrikkelijk. Maar er is geen denken aan, omdat er weer een paar verdronken zijn. Nu zou 't voor mij natuurlijk vreeselijk verleidelijk zijn een cano te zien en er niet in te mogen. Dus vind ik 't prettig dat jij zoo'n luiwammes bent.

Zeg, ik ben doodnieuwsgierig naar die vragen van Lientje Brilleslijper, die jij niet ten volle kon beantwoorden.

Schrijf je me die eens, wil je?

En waar mag niemand kwaad van denken? (Honni soit qui mal y pense?)

Nu Bobbie, ik weet niets meer. Je moet weten dat dit m'n derde en langste brief vanavond is. Ik heb n.l. aan m'n Tante in de Sarphatistr. en aan m'n nichtje geschreven. Die opgave van gewicht is nu toch niet noodig, hè, en wat die kiek betreft, ik geloof niet dat die zoo noodig is.

Nu boy schrijf alsjeblieft wat vlugger terug, will you.

Je Mimi.

P.S. Dat hondje (katje) mik ik toch maar niet weg ik bewaar 't.

Dat Chineesche dametje bungelt aan een kettingkje om m'n hals. Iedereen vindt 't snoezig, en vraagt hoe ik er aan kom.

Wil je wel gelooven dat ik nog bijgelovig wordt, ik die er altijd om lach.

Daag Mimi.

De groeten van m'n zusje.

Wil je die 1/2 cents postzegels, (als je de vorige envelop nog hebt tenminste) voor me bewaren?

*

A'dam [woensdag] 6 Juli [1932]

My dearest Mimi

Het lang uitblijven van m'n brief is te verklaren doordat ik de brief een poosje in m'n zak heb gehouden. Het is onderwijl een dag later. Zeg dat jij niet mag canoën omdat er een paar lui de onhebbelijkheid hadden om te verdrinken is onzin. Iedere dag verongelukken er mensen met de fiets loopende zwemmende etc. etc. Ergo zou jij ook niet mogen fietsen, lopen of zwemmen. Dus...!!! Wat L[ientje].B.[rilleslijper] me gevraagd heeft zal ik je wel eens vertellen want het is te veel om per brief af te handelen. Ik ben trouwens aan m'n laatste velletje post bezig. Of nog beter vraag het haar zelf. Ben erg blij dat je met de nieuwe mascotte meer geluk hebt dan de vorige. Wat m'n zorgen omtrent jou geluk betreft, is dit wel eenigzins zelfzuchtig. Dat je geen foto van je nichtje hebt gezonden moet ik wel opmaken dat het wel een blitzende schoonheid moet zijn. Vol verwachting klopt m'n vriend z'n hart... Trouwens ik vind ook dat jij je vakantie hard nodig hebt. Minstens 3 weken in Mokum. Een reden dat ik je niet eerder kon schrijven is deze: 'k was n.l. aan een golfbroek voor me zelf aan 't maken. M'n eerste. Werkelijk geweldig zeg. Golft heelegaar in z'n eentje. Moet je beslist eens komen bewonderen. Eerst heb ik er een achterzak in gemaakt waar je alleen van onderen in kan komen. Erg ongemakkelijk overigens. Edoch het euvel is verholpen. Opdat thans het geld kome wat er eigenlijk in behoort te zitten. 't Is een erg diepe zak. Mimigri ik weet niets meer te schrijven wat jou zou kunnen intresseeren. 't Leukste van jou brieven vind ik altijd als je schrijft: "Ik weet niets meer", dan begint jou brief pas goed.

Your Bobbie

P.S. Doe de groeten terug.

P.S. Zal om je denken met de 1/2 c. postzegel.

P.S. 'k Was Z.avond op B.A.²³ maar heb L.[ientje]B.[rilleslijper] niet gesproken.

P.S. Ze zeggen dat ik 'm zoo niet kan wegsturen. Noh.

---

²³ Beth Am.

P.S. Er waren eens een pot en een ketel...

*

Dordrecht [dinsdag] 12 Juli [1932]

Dearest Bob.

Hartelijk bedankt voor de postzegels. Het was een leuk gezicht, dat lijstje om die brief. Zeg Bobbie, je zult moeten toegeven, dat ik op jouw brief al heel weinig kan antwoorden. Ik vind, dat je, als je nog maar één velletje postpapier hebt, er dan toch zooveel mogelijk op moet schrijven en niet zoals jij een half velletje (die P.Ssen allemaal namen heel veel plaats in). Mijn brief was heel wat langer. Je hebt gelijk wat je schreef over mijn naschrift, het is bijna nog groter dan m'n brief zelf. Je begrijpt wel, dat ik dat nu niet meer durf. Je krijgt dus nu een veel kortere, je eigen schuld.

Ik heb vanmiddag eindelijk vakantie gekregen, morgen uitslag. Maar ik weet dat ik overga.²⁴

Tot hier toe heb ik geschreven voor 9 uur. Nu is 't half elf en ofschoon ik vreeselijke hoofdpijn heb wil ik deze brief toch even afmaken. Dan kan ik 'm morgenvroeg posten.

Tusschen 9 en half elf ben ik naar les geweest.

A.s. Zondag gaan we naar Scheveningen, als 't mooi weer is. Natuurlijk naar 't badstrand. Vorige week Zondag zijn we met Jaap Duits²⁵ z'n ouders meegeweest naar Slot Loevesteyn. Een heerlijke boottocht van 2 uur heen en 2 uur terug.

Jaap Duits

Zeg Bab ondanks je uitstekend pleidooi mag ik toch niet canoën. Ik ben 't met je eens dat 't onzin is, want ik kan al van klein kind af zwemmen.

Maar hoe gaat 't eigenlijk met de cano. Ben je daar al aan begonnen? Schrijf dat me eens eerlijk terug.

---

²⁴ Naar de eindexamenklas van de HBS.

²⁵ Jaap Duits, de zoon van Jaques en Kaatje de Vries, overleefde de oorlog en bleef ook later bevriend met Mimi.

Vorige week Zaterdagavond heb ik 'n leuke H.B.S. fuif gehad; dolgezellig, er waren geweldig veel stelletjes. Je kon merken dat 't zomer was. Nu Bab, ik weet werkelijk niets meer, doe Lientje de groeten en wees hartelijk gegroet van je Mimi.

Schrijf gauwer terug dan ik nu.

Eigenlijk weet ik nog veel meer maar nu durf ik niet meer.

Dáág.

*

A'dam [woensdag] 13 Juli [1932]

My dearest Mimi

Allereerst hartelijk gefeliciflapstaart met de gelukkige uitslag van je examen. 'k Zat er juist over te prakdenken of je misschien niet geslaagd was, en je me daarom niet geschreven zou hebben. Edoch de goden hebben anders beschikt. Opdat je je dankbaarheid betone in een héél lange brief aan mij.

Zeg je kunt je vrees wel opzij zetten betreffende het naschrift. Ik verkies het tenminste boven zoo'n akelige korte brief van je. 'k Was gisteravond een beetje toeren met een paar lui. Moest op een smalle weg een vrachtauto passeeren. De bestuurder voelde zich blijkbaar gedrongen m'n linker spatbord aan een soliditeits proef te onderwerpen. Het gevolg: één spatbord minder. Zooals je mij geschreven hebt, heb je gisteren vacantie gekregen, dat was dus 12 Juli. Je hebt zelf gezegd dat je een week thuis zoudt blijven en dan hierheen komen. Indien je dus de waarheid hebt gepreveld ben je dus 19 Juli hier. Ik reken er vast op. O ja ik moest je eerlijk (vooral eerlijk) schrijven hoe het met m'n cano stond. Om je eerlijk de waarheid te zeggen, pardon te schrijven, heb ik er niet veel lust in, nu jij toch niet mag. Wat je opmerking betreft, over de korthed van m'n vorige brief dat zat zoo: Ze hadden dien dag op de zaak erg gekankerd en dit heeft zich 's avonds demonstratief geuit in een onuitstaanbaar humeur mijnerzijds. 'k Geloof dat ik het niet al te erg heb laten doorschemeren, maar 'k was beslist niet in de stemming om een lange brief te schrijven. Hoop nu m'n schade in te halen. Ze hebben de onhebbelijk[heid] gehad om me plotseling vacantie te geven. 't Beroerdste is dat ik er heelemaal niet op gerekend heb. 'k Ben voor de zooveelste maal bankroet en thuis willen ze me niet meer leenen omdat ik nog dik in het krijt bij ze sta. M'n fiets is in puin, 'k weet geen raad met m'n vacantie. En dat wil heel wat zeggen. Als jij nu hier zou zijn.

Ja wenn das wörtchen "wenn" nicht war. A priori heb ik op vacantie niets tegen, maar onder welke omstandigheden brrr. Het eenige wat mij rest is me te werpen in het koele H2O dat men hier met den naam Amstel placht aan te duiden. Als ik daar de menschheid heb laten zien hoe zij zich niet in het water moeten voortbewegen en thuis kom, kruip ik eerst in bad om de overtolligheden die uit

de Amstel zich op m'n lichaam hebben vastgezet te verwijderen. Als m'n fiets niet in puin lag, dan zou ik Zondag naar Scheveningen komen. Ik wou dat m'n fiets Lazerus was, dan zou die misschien ook weer opgewekt worden zoals welleer. Volgende maand ben ik moederziel alleen thuis of althans een gedeelte ervan. Want dan gaat de heele familie de stad uit, naar een of ander godverlaten gat, voor hun rust. Hum. Eilaas "Wat Jupiter past, past den os niet". 't Kan ook zijn dat ze me uitbesteden.

Vind het leuk dat je je geamuseerd hebt op de H.B.S. fuif. Ik ben tegenwoordig een degelijk jongmensch (noodgedwongen).

Mimi indien je nog meer 1/2 c. postzegels wilt hebben, dan hoor ik het wel. Ik hoop dat je eenigzins bent tevredengesteld bent wat de lengte van m'n brief aangaat, want heusch ik weet niets meer zelfs geen P.S.

Je je steeds toegenegener

Bobbie

O ja toch nog. Was gisteravond nog even naar de tent. M. en K²⁶. Je ziet er hele families op sterk water zeg.

Gewoonweg griezellig. Indien je tijdig komt kun je ook nog van het "schoons" genieten.

BW.

*

[Op briefpapier van Leewuin's Bedden- en Meubelmagazijnen, J. Visser²⁷,
Lange Pannekoekstraat 56, Rotterdam]
Rotterdam, Maandag 18 Juli 1932

My dearest Bobbie.

Wat ben ik blij dat je nieuw postpapier hebt, het is veel groter dan je oude. Het was nu tenminste een behoorlijk lange brief, die ik ontvangen heb. Je schreef dat ik woord moest houden en na een week in A'dam komen, maar Bob je moet weten dat bij ons de week van Zondag tot Zondag loopt, nu en deze week kon ik nog niet weg dus wordt het volgende week Zondag, ik blijf dan een week, ga dan een week naar Haarlem en kom dan nog een week. Wel een gekke regeling maar dat kon niet anders. Zoals je ziet schrijf ik deze brief in Rotterdam, maar ik ga morgen weer terug naar Dordt, dus als je nog voor Zondag terugschrijft, dan naar Dordt. Ik ben vanaf Zondag in Rotterdam, dus bijna drie dagen, niet alleen voor plezier, ik moet n.l. naar den dokter.

---

²⁶ De internationale tentoonstelling 'Moeder en Kind' vanaf 10 juli 1932 in Amsterdam ter herdenking van het 300-jarig bestaan van het Atheneum Illustre. Al in de eerste brief wordt door Bob aan deze geruchtmakende tentoonstelling gerefereerd.

²⁷ Jona Visser, getrouwd met Anna Leeuwin, tante van Mimi.

Zeg heb je erg de péé in dat je nu al vakantie hebt, (en dan nog wel arm). Hoe lang duurt jouw vakantie? Ik hoop dat je nog vakantie hebt als ik in A'dam kom. Je moet me niet kwalijk nemen, maar ik heb eigenlijk heel weinig zin om te schrijven. Ik schrijf met een gewone pen, en dat vind ik beroerd, en dan ik weet zoo weinig. Ik ben blij dat je geen cano bouwt, heb je nu die vriend z'n congé gegeven? M'n nichtje had toch ook niet mogen canoën, want ze kan niet zwemmen.

M'n tante roept dat ik mee moet en dus kan ik niet verder schrijven. Zoo'n abnormaal korte brief heb je nog nooit gehad, en dat nog wel na zoo'n lange van jou (Denk maar ondank is 's werelds loon). De reden van deze korte brief is dat ik jouw laatste brief niet bij me heb en nu kan ik die niet in volgorde beantwoorden.

Nu hartelijk gegroet door
Je Mimi.

P.S. Ik weet bij wie jij die mislukte Zondag (Je weet wel in Rotterdam) geweest bent.

Bij de fam. Marcowitz. Zoo zie je de waarheid komt altijd aan 't licht.

*

[met sluitzegel Scientia Lumen Pacis]

A'dam [dinsdag] 19 Juli 32

Darling

Ik ben eveneens blij dat jij nieuw postpapier hebt, maar je maakt niet zooals ik een goed gebruik er van. Wat jij schrijft dat bij jullie de week van Z. tot Z. loopt is swindel. Je smoesje is goed, maar je praatje deugt niet. Maar enfin. Ben al blij dat je a.s. Zond. komt. Kom je met de trein of auto? Indien je met de trein komt, schrijf me dan even hoe laat je aankomt.

Wat m'n vakantie betreft dat is hommeles. 't Kan zijn dat ik er één of twee dagen tusschen uit kan knijpen. Op hoop van zegen. Ik heb deze dag besteed om m'n kamer een beetje op te knappen, 'n vrij hoopeloze taak overigens. En 't resultaat is nog nihil.

Gisteravond toen had ik dienst (schieten) en toen heb ik een patroon meegepikt, nou en die moest toen natuurlijk nog even worden afgeschoten. Midden in de straat om 11 uur. 'n Geweldig effect. Opeens voor alle ramen verontwaardigde en verschrikte gezichten en een meneer die eenigszins van streek was, kwam me vragen of ik wou ophouden met die peschtschieterij. De schrik was 'm in z'n beenen geslagen. Kennelijk een Jude.

Mimigri er is zoo verrekt (geen vloek) [weinig] te schrijven. 'k Heb n.l. l.l.

Zond. ook niet veel uitgevoerd. Ik wou dat het al Zond. was. 'k Heb beslist wel een beetje opmonterend gezelschap nodig. Zeg wat is er eigenlijk met jou dat

je in R'dam naar de dokter moet? Dat hoor ik dan wel als je hier bent. (Tusschen haakjes) M'n vriend stelt zich ook beschikbaar zónder cano. Dus je kunt met een gerust geweten je nichtje meebrengen.

Einde eerste en laatste bedrijf.

My dear, auf wiederschauen

Bob.

*

A'dam [zondag] 31 Juli [1932]

My dear Bob.

Het is op 't oogenblik kwart voor elf en om elf uur vertrekken wij (per auto) naar Haarlem. Het spijt me werkelijk dat we elkaar nu niet meer spreken want het is niet waarschijnlijk dat we vanmiddag naar Zandvoort gaan. 't Is erg lastig dat ik je niet vlugger bereiken kan.

Ik wilde je even m'n adres in Haarlem schrijven, dan kan jij mij eerst een brief sturen uit Groningen met jouw adres.

Wat treffen we het met 't weer vind je niet

Zeg Bob, hoe komt het dat jij nu weer vakantie krijgt. Crisis??

Als je terugschrijft vertel me dan eens bij wie je werkt hè.

Nu Bob ik moet direct weg en ik [wil] dit briefje nog even gauw posten en ik hoop dat je het nog op tijd ontvangt. Nu Adieu Bobbie.

Hartelijk gegroet door

je Mimi

Kleine Houtstraat,

De Concurrent.

Het nummer weet ik niet.²⁸

*

Amstellodamensis
[dinsdag] 2 Aug. [1932]

Sweetheart.

Mimi, ik geloof dat je je vergist, n.l. dat we elkaar niet meer zullen spreken. Ik ga a.s. Zondag of Maan. pas naar Gr. en jij hebt gezegd dat je Vrijdag alweer terug zoude komen. Dus...

Was Zaterd. avond naar de verzamelplaats (Scheldeplein) van Hatsair toe, maar L.B. was er niet. Heb je ook nog opgebeld 's avonds maar je was al weg. Ben toen om ± 10 uur de stad nog even ingegaan in de hoop je er te treffen.

Vervolgens een paar kennissen tegen 't lijf gelopen die me hebben meegesleurd naar die nachtfuif. Nu je hebt er niets aan gemist. Het was een reuze zoodje. Na afloop zijn we ter vergoeding van de doorgestane ellende naar 't Stuivertje gegaan. 'k Was om ongeveer 6 uur thuis, en heb den ouweheer gewekt, want die moest naar Duitschl. Daarna ontbeten en om ongeveer 10 uur met de auto naar Zandvoort gegaan. Eerst nog pech gehad n.l. een lekke band en waren om ± 1/2 één gearriveerd.

Heb vervolgens een paar uur zoekgebracht om je te vinden, wat tot m'n groote spijt is mislukt. Een volgende keer beter. M'n vakantie berust gedeeltelijk op een "misverstand" en kan voor een gedeelte op rekening van de allesoverheersende Crisis geschreven worden. Het "misverstand" is n.l. dit: M'n ouwelui denken, als ik alleen thuis ben dat ik al te erg de beest zal uithangen. Nou vraag ik jou. Bijgaand stukje vloepapier kun je na het bezichtigd te hebben aan de prullenmand prijs geven. Dat ik het al niet heb gedaan, is het streven om je ook eens mee te laten "genieten" van m'n ledige uren.

'k Lees hier juist op de "Tot nooit kalender" (Dr. Jos de Cock): "Ons denken is een levende kracht, die ons geheele kunnen beheerscht." Mimi, ik denk aan jou. M'n schrijvers talent is uitgeput ik hoop dat jij de jouwe spoedig ten toon zult spreiden.

Je Bobbie

P.S. De firma bij wie ik de twee volgende weken vakantie zal genieten is N.H. Koning
Rozengracht 245 C

*

---

²⁸ Waarschijnlijk logeerde ze bij haar tante Elisabeth Leeuwijn, getrouwd met Moses Vleeschouwer.

Haarlem [vrijdag] 5 Aug. [1932]

Dearest Bobbie

Je hebt gelijk omtrent de vergissing, maar... gedeeltelijk.

Ik dacht n.l. dat jij al een halve week in Gr. zat dus dat was een fout, maar dat we elkaar niet meer zullen spreken, niet, want ik kom Zondag pas weer in A'dam en niet Vrijdag zoals jij schreef. We zullen om een uur of half twee wel thuis zijn, dus als jij Zondag naar Gr. gaat, dan spreken we elkaar niet, verstanden?

Zeg, ik begrijp heel goed dat jij Lientje B. niet hebt getroffen. Wij waren die avond dansen en toen was zij er ook.

Het is hier heerlijk, we treffen het geweldig met 't weer en zitten nu iederen dag op Zandvoort "Noorderbad". Ik ben verbrand (tegen m'n zin).

Hè ik wou dat jij vakantie had, dan kon je Zaterdag komen.

Bobbie, ik heb hier een heele aardige film gezien "Es war einmal ein Walzer" met éénige muziek.²⁹ Als die in A'dam komt, moet je beslist eens gaan.

Het is nu kwart over tien en om half elf gaan we meestal weg (op de fiets).

Ik zit in m'n strandpyama te schrijven. Gisteren toen we van Zandvoort terugkwamen in onze strandpyama's hebben we zoo gelachen. Een politieagent liet ons stoppen en iedere keer als we doorkonden zei hij; "wacht nog maar even, dan kan ik jullie eens goed zien." Nu je begrijpt midden in 't verkeer. Maar verder raken de mensen hier ook overal aan gewend. Nu Bobbie ik weet niets meer.

Auf Wiedersehen my dear
je Mimi.

schrijf je gauw terug?

*

Winschoten [dinsdag] 9 Augustus [1932]

Darling

Heb je brief op 't laatste nippertje ontvangen en daarom ben ik Zaterdagavond met de nachtboot weggegaan. Vind je verzoek om vlug terug te schrijven eigenlijk wel een klein beetje onredelijk, want jij vindt het blijkbaar nooit de moeite waard om vlug terug te schrijven, desondanks voldoe ik toch maar aan je verzoek. De bootreis was erg saai en slapeloos. Was om ± 4 uur 's morgens in Lemmer en vandaar met de tram naar Groningen en was daar om 8 uur. Wilde daar nog een stuk familie bezoeken maar kon 'm niet vinden. Vervolgens naar

---

²⁹ Musicalfilm van Viktor Janson uit 1932.

Winschoten.³⁰ Een erg dooie boel hier. Heb hier nog heel toevallig een kennisje uit A'dam getroffen en was daar gisteren [mee] roeien en zwemmen in Wedde veer. 't Was overigens wel leuk, er waren ook nog een paar nichtjes mee.³¹ Er is nog even gekiekt. Als ze klaar zijn zal ik wel even opsturen. Mimi schrijf mij nu ook eens vlug terug want ik ga Vrijdag ergens anders heen en dan ontvang ik je brief niet meer. Vond het trouwens ook heel onaardig van je dat je zo lang wachtte met schrijven. Dus...

Je smartelijk verlangende
Bobbie

*

A'dam [donderdag] 11 Aug [1932]

Liefste Bob

Kreeg je brief 's morgens vroeg op bed terwijl ik nog half sliep, was natuurlijk plotseling klaar wakker. 't Was even een koude douche dat standje van je. Je weet heel goed dat ik 't wel de moeite waard vind om je gauw te antwoorden. Je zult op m'n vorige brief ook wel zien, dat ik wel direct geschreven heb, maar dat ik hem heb vergeten te posten.

Ik vind het erg prettig dat je je daar amuseert en ik verlang naar je kiekjes.

Jammer dat ik zoo arm ben, anders zou ik ook kieken.

Vorige week in Haarlem m'n tasch verloren met al m'n geld, met jouw laatste brief, m'n zilverbeursje, kiekjes, vulpen enfin alles en alles. Ik weet me geen raad, ik durf 't niet aan Moeke te schrijven. Zondag in Haarlem naar 't politiebureau geweest. Maandag moest ik terugkomen maar toen was ik al in A'dam terug dus zou m'n tante gaan. En nu heb ik nog geen bericht. Ze laten me zóó in angst zitten, beroerd, bah.

Zeg ik hoop dat jij 't even jammer vindt als ik, dat we elkaar niet meer spreken. (Dat troost een beetje).

Zeg ik weet niets meer. Als je terugschrijft, kun je alweer naar Dordt sturen, want Zondag ga ik weer terug.

Wat was jouw laatste brief kort. Ik heb 'm zoeven weer doorgelezen en krijg 't idee, of je me niet uit kunt staan. Schrijf de volgende alsjeblieft wat vriendelijker hè, en wat langer. Ik vind [het] zoo prettig om post te krijgen van je. Maar zulke brieven heb ik niets aan. Het is één lang standje.

Nun Bobbiechen, sei herzlich gegrüzt
deine Mimi.

*

---

³⁰ In Winschoten woonde Bobs tante Lea Wijnberg getrouwd met Salomon Kampion, en hun dochter Rosa, getrouwd met Marcus Slager.

³¹ Waarschijnlijk de dochters Lea en Henriette van Marcus Slager en Rosa Kampion.

[afz. B. Wijnberg p/a M. Cohen Parklaan 3 Hoogezand]
Hoogezand [zondag] 14.8.'32³²

M'n liefste Far. baby

Vraag nederig excuus voor standjesbrief. Je hebt gelijk. Hoopte ook héél erg op brief van jou, en was toen een beetje uit m'n hum toen die niet kwam. 'k Ben Vrijd. naar Gr. gegaan en heb daar je brief Zaterd. nagestuurd gekregen. Dus...????! Verrekt onplezierig voor je om je taschje te verliezen. Heb je je ouwelui 't al verteld? Zeg ik heb in Winschoten met een nichtje kennisgemaakt die in A'dam woont.³³ Ook toevallig hè. Wel een leuk kind. 'k Was een paar keer met haar roeien in Wedde. De foto's nog niet ontvangen. Vandaag geweest in Paterswolde roeien en zwemmen. We waren met een heele kluit. Nog even een rondje dansen in 't Familie-Hotel³⁴ daar. 't Was daar erg benauwd en zijn daar toen direct weer weggegaan. 't Is ondertusschen 15 Aug. geworden en heb in de gauwigheid nog even m'n enkel verstuikt. Een erg pijnlijke geschigte. Op advies van de dokter nog een paar dagen liggen. We hadden juist een heel stelletje leuke plannen voor elkaar gestompt. Daar zal nu wel niets van komen. Erg jammer maar enfin. Ze hebben me nu al een heel stelletje boeken bezorgd. Ik hoop dat jij nu eens heel vlug terug schrijft dan ben ik tenminste enigszins getroost. Was vanmorgen nog zwemmen vanmiddag voetballen en vanavond een eindje fietsen. Komen bij een heel smal bruggetje over een droge sloot, viel toen eraf m'n voet in een kuil en ziedaar een verstuikte enkel. Mimigri ik hoop dat jij een langere brief schrijft aan mij, want het gaat zoo lastig op bed te schrijven. Ja?
Je pechvogel
Bobbie

*

Dordt, [woensdag] 17 Aug. [1932]

My poor darling.

Hoe gaat 't met je verstuikte enkel. Jij hebt ook altijd wat, onvoorzichtig stukje mensch. Ik hoop dat je gauw beter zult zijn. Heb je pijn?
Zeg Bob, vlugger dan nu kan ik niet antwoorden wel. Dit is per omgaande.
Vanmorgen op bed je brief ontvangen. M'n tasch is in Haarlem gevonden gelukkig. Ik heb 't later toen hij terecht was pas verteld.

---

³² Waarschijnlijk bij zijn oom en tante Izaak Cohen en Tine de Beer.

³³ Waarschijnlijk Willemina of Sara Kampion.

³⁴ Het Familiehôtel in Paterswolde bestaat nog steeds.

Wat typisch dat je in Gr. kennis maakte met een nichtje uit A'dam. Zie je dat nichtje waar ik kennis mee heb gemaakt in A'dam nog³⁵ (Veiligheidsmuseum). Zoo ja, de groeten voor haar.

Bobbie heb je nog iets gehoord van dien Duitschen vriend en weet je al iets van die kiekjes, daar ben ik vreeselijk benieuwd naar.

Eergisteren was bij ons de heelen dag een klein kindje op visite, en toen wilde Vader haar kieken. Ik haalde gauw een filmrolletje, en we waren kant en klaar, toen was m'n toestelletje kapot. Dat kan ik vandaag pas halen. Ik zal er voor zorgen dat er een goeie foto van mij genomen wordt, dan krijg jij 'm. Goed? Gisteren zijn Vader en Moeder met de auto naar België gegaan, tot Zondagavond, dus ik ben 6 dagen baas in huis.

Wel leuk. Vanmorgen inkoopen gedaan. Bobbie er is zoo vreeselijk weinig nieuws, in Dordt ga ik niet uit natuurlijk en nu m'n ouders op reis zijn moet ik in de zaak³⁶ blijven (opletten). Nu Lieverd ik weet niets meer. Beterschap hoor Hartelijk gegroet je Mimi.

P.S. Schrijf je vlug terug alsjeblijft?

*

Winschoten [vrijdag] 19 [augustus 1932]

My rich Darling (na terugvinden van je taschje)

Laatste dag in Winschoten. Morgen ga ik terug naar A'dam. Pijn van m'n linkervoet een beetje geminderd maar heb er een nieuw malheur bij gekregen aan m'n rechtervoet n.l. bij het zwemmen. 'k Liep over de steiger, en een plank was zoo onvriendelijk om [er] een paar c.m. boven uit te steken. M'n voet kwam er mee in aanraking met gevolg dat er eenige beentjes werden blootgelegd. Zooals je op de ansichtkaart gezien hebt was ik een dezer dagen in Zuidlaren. Mieters zeg. Moet je beslist eens heengaan als je in de buurt komt. Wat de kiekjes betreft moet ik je teleur stellen, want ik heb een erg ontrouwe briefschrijfster tot nicht. Ik ga morgen met de nachtboot terug, 't lijkt me wel leuk. Ben dan om ± 4 uur in A'dam dan kan ik nog net even naar 't Stuivertje gaan. Zeg hang je erg het beestje uit nu je oudelui weg zijn of pas je erg braaf op? Ik denk haast zwissenbeide. Ben jij zoo'n erg vertrouwenwekkend persoontje dat ze met een gerust geweten er een week tusschenuit gaan. Zeg ik heb geweldig geboft, want m'n moeder wilde me hier geplaatst hebben in Wensch[oten] maar is tot m'n groote vreugde er niet in geslaagd een patroon te vinden. Stel je voor zeg om hier in zoo'n godverlaten gat hier te worden

---

³⁵ Waarschijnlijk Grea Hart.

³⁶ Mimi's ouders hadden een meubelzaak in de Voorstraat in Dordrecht, waar ze boven woonden.

begraven. Maar Gott zij dank het gevaar is geweken. Ik vind het erg leuk dat je moeite doet om een goeie kiek van je te maken. Liefst met lachende oogen want volgens je eigen zeggen sta je er dan het leukste op. Thuis zijn ze al erg verlangend er naar om eens een goede kiek van je te zien, want op die, die je mij hebt gegeven is niet veel op te zien. De radio speelt: Ich liebe Du liebst.

Nur deine
Bobbie

P.S. Ik weet nu niet meer op welke voet ik moet hinken want aan beide voeten heb ik nu wat.

P.S. Van den D[uitse] "vriend" heb ik nog niets gehoord want ik schrijf niet in m'n vacantie (behalve aan jou).

*

Dordt [woensdag] 24 Aug. [1932]

Dearest Bobbie

Alvorens ik je laatste brief in handen kreeg, kwam hij bij Vader en Moeder terecht en 't was niet moeilijk voor ze om te ontdekken dat ik onder de postzegel moest kijken. Je had 't notabene 4 maal onderstreept en buiten op de enveloppe geschreven. Had je 't niet nog duidelijker kunnen doen. Je begrijpt dat je hun nieuwsgierigheid gewekt had en ze konden de verleiding dan ook niet weerstaan en ze trachtten de postzegels er af te halen, wat niet helemaal gelukt is. In ieder geval geloof ik niet dat ze weten wat er onder stond.

Ik kreeg de brief geheel in orde natuurlijk. Maar ik vond 't wel vreemd dat 't me niet gelukte die postzegels er af te krijgen, iets wat ik toch anders wel kan. Toen ik ze er af had, was dat wat er onder stond dan ook niet meer te lezen.

(Moeder had die postzegels er zoo stevig weer opgeplakt).

Het eenige nadeel van deze zaak is nu dat ik niet weet wat er onder stond en ik was zoo "neugierig".

Als je weer iets wilt schrijven, kun je 't er nog beter in schrijven.

Zeg Bob, ben je werkeloos, dat je Moeder je in Gr. wilde plaatsen? Waarom kom je niet in Dordt werk zoeken?

Kom bij ons in de zaak of is dat niets voor jou. (Is Dordt misschien te klein).

Je moet dat nichtje van je eens aansporen om die kiekjes op te sturen. Ik ben er zoo benieuwd naar en ik wilde dat Herr Rosenberg³⁷ wat vlug z'n kiekjes stuurde.

Van mij is reeds een kiekje gemaakt. Maar daar 't rolletje nog niet opgebruikt is, zal Vader er nog een maken voor [de] zekerheid.

---

³⁷ Dat is dus de Duitse vriend van Bob.

Nu Bobbie, ik heb daarnet een reuze lange brief geschreven aan een vriendinnetje en nu ben ik uitgeput. Er is trouwens zoo weinig nieuws. Hier gebeurt nooit wat.

Wat 't vertrouwenwekkende in mij betreft, dat schikt wel. (Ik geloof beter dan jij).

Zeg sinds wanneer vervoegt jullie radio 't duitsche werkwoord lieben. Zoover heeft de onze 't nog niet gebracht anders behoefde ik m'n duitsche werk niet meer te maken. God zeg, ik heb toch nog drie kantjes volgekrabbeld.

Morgenochtend post ik deze brief, want nu is 't te laat om nog weg te gaan (half elf). Nun Bob, welterusten, hoor.

Deine eigene Mimi.

P.S. Schrijf je in je volgende brief het onderschrift van die postzegels, wil je?

Mimi

Zooeven wilde ik, toen ik een jurk paste, op een sport van een stoel staande in den spiegel kijken. Natuurlijk moest ik er door zakken. Ik schrok me dood.

Vader is uit, als hij thuiskomt een reuzendondertje.

Adieu.

Ik vergat bijna te vertellen dat Moeder en Vader zulke eenige cigarettencokertjes voor Gré en mij mee hebben gebracht (met cigarettens).

*

[brief van Mili³⁸ uit Groningen aan Bob]
Groningen, [zondag] 21-8-'32

Beste Bram,

Eindelijk is de temperatuur dragelijk, in die hitte van deze week kon ik er heusch niet toe komen om te schrijven en de beloofde kiekjes te sturen.

Ik veronderstel dat je, ondanks de snoode plannen die in de lucht hingen, nu wel weer in Amsterdam zult zijn en daarom stuur ik deze brief daar naar toe. Mocht je toch in Winschoten gebleven zijn, dan zullen je Ouders hem wel doorzenden. 't Heeft mij verwonderd dat alle kiekjes zoo goed geworden zijn, ik had het niet gedacht.

Je hebt zeker in Winschoten wel gehoord dat Julius³⁹ verleden week Zondag toch in Paterswolde geweest is?

Ik vond 't echt vervelend dat we hem niet getroffen hebben want zijn hele middag was er door verknoeid.

Zijn Fietje⁴⁰ en jij nog droog in Hoogezand aangekomen? 't Heeft hier flink gegoten, kort nadat wij thuis kwamen.

Geef de groeten aan je heele familie, wil je?

---

³⁸ Onbekend wie dit was.

³⁹ Waarschijnlijk Julius Cohen, een neef van moederskant van Bob.

⁴⁰ Wellicht Froukje Cohen, een nicht van Bob.

Voor jou de hart. groeten
van Mili
Dag.

*

A'dam [vrijdag] 26. [augustus] '32

Liefste Mimi.

Eindelijk foto's ontvangen stuur ze je hier bijgaande. Echter, ik zou ze gaarne terugontvangen. No 1.2.3.4. zijn in Wedde genomen. No 5 in Paterswolde.

Foto nr 5.

De andere foto kun je behouden. Zooals je ziet hadden [we] pech. Deze foto is l.l. Zondag genomen. 's Nachts was ik met de nachtboot van Gr. gekomen. Vandaar m'n verwilderde toestand. Ziezoo, de foto's zijn toegelicht. Zeg de reis met de boot was erg leuk. Maffen kon je er natuurlijk niet. Ik heb er nog een schoolvrind van me ontmoet. We hadden elkaar in 10 jaar niet gezien. Hij was met een heele troep, je begrijpt toen moesten we natuurlijk dansen. Eerst mochten we niet. Toen hebben we een afgevaardigde met de vredesvlag (een stok met een pyjamajasje) naar de kapit. gestuurd. Deze zat half te maffen en knikte alsmaar met z'n hoofd, wat als toestemming werd opgevat. Naderhand is hij zelf ook een rondje komen dansen. Voorts maakte hij de opmerking dat er "nuvere wichies" (aardige meisjes) bij waren, en dat ik met m'n "horreelpoot" maar niet moest mee doen. Ik had n.l. even te voren het dek aan een meer nauwkeurig onderzoek in rollende toestand onderworpen.

Om ongeveer 5 uur waren we in A'dam. Toen zijn we met de heele bende de boel een beetje op stelten gaan zetten in 't Stuivertje. Was toen om 7 uur thuis. Om 9 uur waren we in Laren. Heb daar ook nog een paar rondjes gedanst, maar had zoo'n maf dat ik in de auto ben gaan slapen.

Zeg ik zou 't mieters vinden om in Dordt m'n bivak op te slaan, maar hoe kan ik zoo gauw aan een betrekking komen. Wat je schrijft om bij jullie te komen, daar zal je vader het wel niet heelemaal mee eens zijn. Ik kan ook moeilijk daar een betrekking komen zoeken, want ik kan moeilijk een dag vrij vragen nadat ik

pas twee weken vakantie heb gehad. Werkeloos ben ik dus ook niet zoals je ziet. Maar ze vinden het thuis blijkbaar beter voor m'n opvoeding dat ik eens een tijdje bij anderen ben. 'k Waardeer ze blijkbaar niet genoeg.

Wat je opmerking betreft aangaande het beperkte oppervlak van Dordt, kan ik je geruststellen. Jij bent er toch en dat is mij voldoende. Thuis hebben ze er geen bezwaar tegen. Maar ja eerst een baan. Dus... 'k Dacht eerst dat je me heelemaal was vergeten en vlóóg elke bel naar de deur in de hoop dat er een brief van je zou zijn. Wat dat gevalletje onder de postzegel betreft, wilde ik ze bij jou thuis eens op de proef stellen of ze ook zoo "neugierig" zouden zijn als bij mij thuis. Ze zijn d'r fijn ingeluisd. Du bist ein? edele frau stond er onder. Want in een van je brieven had je een veel prettiger opschrift gezet dan in de volgende. Zeg Mimi wat zou je er van denken, als je twee brieven te schrijven hebt, mij eerst te schrijven. Want na je eerste schijn je al je capaciteiten verspeeld te hebben, hoewel ik over de laatste niet te klagen heb. Im Gegenteil. Deine einzige?

Bobbie

P.S. één van de genummerde foto's kun je houden.

P.S. schrijf een beetje vlugger terug. Ja?
Ik zal het ten zeerste op prijs stellen.

*

Dordt, [woensdag] 31 Aug. [1932]

Liefste einzige Bob.

Wat een leuke foto's. Ik ben blij dat ik die ongenummerde mag behouden, want dat is de beste en verder heb ik no. 3 gekozen. Daar sta je zoo koddig op. Knap meisje staat daar op zeg! Is je nichtje, niet?

Neem me niet kwalijk, maar je bent een reuze boemelaar hoor.

Zondag zijn we naar Scheveningen geweest. Gré, Nol⁴¹ en ik waren naar 't badstrand gegaan. Ik was er nauwelijks of ik zag overal kennissen, dolgezellig. De heele middag is een kennis van vorig jaar bij ons geweest. Hij heeft nog een foto van me gemaakt in strandpyama (nu is m'n rolletje bijna op).

Weinig zal hij denken dat ik die moest hebben om naar jou te sturen.

Zeg, ik begrijp wel, dat 't onmogelijk is om in Dordt te komen. Wat ik schreef van bij ons, was natuurlijk maar een grapje. Bob ik begrijp werkelijk niet wat je bedoelt met "Du bist ein? edele Frau (jij schreef frau, grundfalsch). Wil je 't mij misschien uitleggen.

---

⁴¹ Greta en Nol Gobits, zus en broer van Mimi.

Nu Bob, ik kan 't niet helpen dat deze brief wat kort wordt. Ik moet even met Moeke een boodschap doen en ik wil 'm graag meteen posten. 't Is zoo gezellig druk op straat.⁴² Zooiets als op 1 mei. Herinner je je dat nog. Ik wel.

Bah, ik heb twee inktvlekken op m'n hand.

Hartelijk gegroet.

Deine (Einzige) Mimi.

P.S. Is 't nu vlug genoeg naar je zin?

*

A'dam [vrijdag] 2 sept. '32

Liefste Mimi

't Is wel erg kwaaddenkend van je dat je nog eens expres vraagt of dat knappe meisje wel een nichtje van me is. Je kunt er op vertrouwen. Vond je dat "boemelen" zoo erg? Ik hoop werkelijk dat dat rolletje eindelijk eens vol komt. 'k Durf er haast niet over te schrijven, want elke keer dat ik er over schreef, waren ze mislukt of iets dergelijks. Enfin op hoop van zegen. Ben op 't oogenblik thuis met een zware verkoudheid. De dokter zegt dat ik alle hoop op een longontsteking nog niet hoef op te geven. Kan dan misschien m'n oudste zuster⁴³ gezelschap gaan houden want die gaat n.l. a.s. Zond. naar 't ziekenhuis, om ergens voor geopereerd te worden. Wáárvoor weet ik niet precies. Heb jij je nogal geamuseerd met Koninginnedag? 't Was hier een reuze zoodje. Was 's avonds met de cano op de Amstel maar heb niet veel van 't vuurwerk gezien want we hadden al onze aandacht noodig om 't water uit te hoozen. Zag toevallig in de courant een aardige naamreclame, van de letters van de firmanaam was een hoofd getekend. Dacht direct aan jullie naam. Resultaat ingesloten.

't Is ondertusschen 4 Sept. geworden. Er is nog steeds niets nieuws te vertellen. M'n verkoudheid is al een stuk beter, en hebben vandaag met de heele bende m'n zuster uitgeleide gedaan. Indien je je bekenden scherpzinnigheid eens aan den dag legt terwijl je m'n vorige brief overleest, zal je misschien kunnen uitvinden wat het beteekende, wat er onder de postzegel stond. Daar ik er nu principieel bezwaar tegen maak om een lange brief te schrijven zal ik m'n pen de haar welverdiende rust geven

Bob.

Tot m'n spijt brief paar dagen blijven liggen.

Bob

---

⁴² 31 augustus was toen Koninginnedag.

⁴³ Martha Wijnberg.

*

Dinsdag 14 Sept. [1932]

Mijn liefste Bobbie.

Wil je wel geloven dat ik dacht, dat er een ongeluk gebeurd moest zijn? Ik was juist van plan nog eens te schrijven toen ik jou brief eindelijk ontving. Ik was werkelijk opgelucht toen ik las, dat je alleen maar op een longontsteking "hoopte". Het zal zoo'n vaart wel niet lopen denk ik.

Zeg ik durfde niet terug te schrijven voor ik de kiekjes had. Vandaar dat ik net als jij zoo "verschrikkelijk" lang wacht met schrijven.

Ik heb 't werkelijk druk op 't oogenblik. Ik "zwem" letterlijk in m'n werk.

Vandaag ging 't nogal omdat we morgen (Woensdag) maar 'n halve dag les hebben. Maar bijv. voor Dinsdag hebben we 7 vakken. Dan moeten we zwoegen.⁴⁴

Bobbie hoe gaat 't met je zuster. Is ze nog in 't ziekenhuis? en weet je werkelijk niet wat haar mankeert of doe je maar zoo.

Je schrijft dat ik kwaaddenkend ben, maar ik mag me zeker wel verdedigen hè? Je hebt me n.l. verkeerd begrepen. Het was doodgewoon een compliment voor je nichtje.

Nu ik je brief nog even overlees, zie ik dat je op de Amstel was met Koninginnedag. Daar heb je natuurlijk die verkoudheid opgedaan.

Ik geloof dat jij in je laatste brief leugentjes gespaard hebt. Wanneer heb ik (of 'n ander) jou ooit verteld dat ik scherpzinnig was? Ik ben 't toevallig heelemaal niet. Tenminste als 't zoo was, dan laat die scherpzinnigheid me nu leelijk in de steek, want ik snap er nog niets van.

Loopen er bij jullie in A'dam ook zooveel Chineesjes en Javaantjes rond met pinda. Bij ons troepen. Ze hebben 't goed in Dordt. Iedereen heeft medelijden met ze. De vorige keer dacht 't publiek dat iemand zoo'n mannetje met water gooide (wat heelemaal niet waar was) en toen vlogen ze die heer gewoonweg aan. Hij moest met politie naar huis gebracht worden. En 's avonds een heel stuk in de krant, waarbij bleek dat iedereen zich vergist had en dat allemaal om een pindamannetje. Zoo noemt iedereen ze hier.

Bobbie ben je a.s. Zondag vrij, ik bedoel voor mij. Denkelijk of liever gezegd Hoogstwaarschijnlijk kom ik Zondag in A'dam. Ik hoop dat je 't prettig vindt.

Nu Bobbiechen ik weet geloof ik niets meer er gebeurt hier nooit wat, Nu dag tot Zondag

Je Mimi.

P.S. Ik hoop dat de kiekjes naar je zin zijn.

Wil je nu dat kleintje alsjeblieft terugsturen, daar heb jij toch niets meer aan hè.

---

⁴⁴ Voor het eindexamen.

Daag.

Hoor ik nog iets van je voor Zondag?

Mimi op het strand in Scheveningen

*

Donderdag 15 [september 1932]

Liefste Mimi

Had alle hoop al opgegeven om nog eens een brief van je te ontvangen. Kiekjes erg leuk. Verrekt leuk dat je Zondag hier komt. Natuurlijk ben ik vrij voor jou. Alleen de afspraak is weer erg vaag. Ik veronderstel dat je naar je tante gaat. Zal dan wel even bellen. Ga Zaterdag naar Den Haag. 't Kan zijn dat ik daar een betrekking krijg. Je ziet ik kom al in de richting. Zeg Mimigri je zult me deze correspondentiekaart moeten excuseeren, want m'n sleutels zijn zoek en ik kon geen ander briefpapier vinden, heb toen maar iets van m'n zuster gegapt, want ik wilde jou geen volle week laten wachten op een brief. Vanavond gehoord dat ze bij m'n zuster een stukje blinde darm eruit gepeuterd hebben en nog iets, maar dat weet ik beslist niet meer.

Van nichtszijde bedankt voor het compliment. Ook hier is het nieuws uitgeput. Er gebeurt hier wel wat maar dat weet ik niet. Dat kleine kiekje zal ik je Zondag wel geven want m'n sleutels...

Nur deine Bob

*

Dordt Woensdag 21 Sept. [1932]

M'n liefste Bobbie.

Zoals je ziet hou ik m'n belofte en schrijf vlug. Zeg, gisteren kwam ik om twaalf uur uit school en toen vertelde Moeke me, dat ik de groeten moest hebben van Bob. Nu je begrijpt ik [was] stomverbaasd. Hier in Dordt woont een meisje Dula Hartog en zij is verpleegster in A'dam en heeft toevallig jouw zuster verpleegd. Natuurlijk hebben ze over mij gesproken. Maar Dula is wel ouder dan ik en zij ging al uit Dordt toen ik nog een kind was (Je zult wel hatelijk zeggen, dat ben je nog!). En nu heeft ze je zuster (hoe heet je oudste zuster toch) verkeerd over mij ingelicht. Ze vertelde n.l. dat ik groot ben. Dat is nou heelemaal niet waar hè en dat ik 19 jaar ben en ik ben pas 17 (bijna 18). Verder zei ze ook dat ik op Josephine Baker lijk. Wat een mispunt, vind je niet? Enfin. Ik hoop dat dat jij 't even verbetert en meteen even m'n groeten overbrengt en m'n beterschapswensch. (Vergeet 't a.u.b.niet)!!

Dit laatste omdat je Zondag alles vergat.

Bob, je schreef een tijdje geleden dat zij thuis wel eens wilden weten, hoe ik er nu eigenlijk uitzag en dat zij dat op dat kleine kiekje niet konden zien. Schrijf me eens hoe hun oordeel is over mij. Ich bin sehr neugierig!

Wat was 't Zondag toch eigenlijk maar kort hè. Zoo één uurtje. Of vond jij 't lang genoeg om met me opgescheept te zitten.

Ik vind het ook erg prettig dat je in Den Haag komt. 'k Ben benieuwd of we elkaar nu meer zien. Ik hoop 't maar. Nu Bob, ik moet direct naar een jaarvergadering van de H.B.S. club. Wel leuk. Ik heb geen tijd meer en ik weet niets meer. Alleen wil je 't kleine kiekje opsturen. Ja?

Bij voorbaat bedankt door

Je Mimi.

Hoe vind je m'n trouw? (Blauw postpapier)

Net echt.

*

A'dam [vrijdag] 23 Sept. [1932]

Liefste.

Wat je moeder zei over groeten van mij kan godsonmogelijk, want ik heb die heele verpleegster nog nooit gezien.

Ik geloof wel dat ze erg over ons geroddeld hebben. Want Martha (zoo heet m'n oudste zuster) zei met zoo'n geheimzinnig gezicht: "ik heb wat moois over Mimi gehoord". Wat ze nu eigenlijk gehoord had weet ik niet. Groeten niet

vergeten over te brengen. M'n zuster kon beleefdheidshalve natuurlijk niet anders doen dan ze mee terug te geven. De oorzaak dat ik l.l. Zondag alles vergat, was jij. Zeg meisje jij bent geloof ik wel een klein beetje ijdel. Want al zou hun oordeel over jou niet gunstig zijn dan zou ik dat nog niet schrijven. Dat snap je wel. Maar stel je gerust. Hun oordeel was bijzonder gunstig voor jou. Tevreden? Een pension heb ik al. Ergens in de Valkstraat.⁴⁵ Bij een paar oude vrijsters. Kan gezellig worden. Enfin als het me niet bevalt zoek ik een andere ploeterij op. Bij m'n patroon hoor ik al de heele dag, dat moet je maar bij je baas in de Haag doen. Vandaag een nieuwe leerjongen aangekregen. Een lamledige lummel. Zegt de heele dag niets anders dan, ja meheir. Voorts maakt hij zich verdienstelijk door te lachen als er een mop verteld wordt, en alles wat je laat vallen op te rapen. Ik laat bij voorkeur iets onder de tafel vallen. Hij stoot n.l. iederen keer zijn hoofd daaraan, en geeft dan uit pure woede de tafel ook een opdonder. Zeg Mimi ik geloof wel dat als ik in Den Haag woon dat we elkaar dan meer zullen zien. Ben 't volkomen met je eens dat een uur wel héél weinig is, en wat dat opgescheept met jou betreft, dat weet je wel beter. Zeg, je zoudt mij ten zeerste verplichten als jij eens al de vragen die je mij per brief zoo ongeveer gesteld hebt, ook eens van jouw zijde te beantwoorden. Nu ben ik zeer "neugierig". Bij nader inzien lijk je toch wel een béétje op J[osephine] B[aker] Lekker. Mimi doe mij een plezier en stuur mij even het adres van Puck Parfumeur, anders ben ik zoo heelemaal moederziel alleen. Je trouw is van een bedenkelijke kleur, ik voor mij prefereer donkerblauw. Bob.

*

Woensdag 28 Sept. [1932]

M'n liefste Bobbie.

Wat ben je heetgebakerd. 't Is niet Godsonmogelijk dat ik de groeten heb ontvangen. Je hebt natuurlijk weer eens verkeerd begrepen. Heb ik in mijn brief dan geschreven dat jij die groeten meegegeven had? Neen. Je zuster heeft dat op eigen houtje gedaan. Anders had die verpleegster jouw naam niet geweten. Zie zoo dat weet je alweer.

Wat betreft die ijdelheid van jou, dat vind ik gemeen van je, want dat is jouw eigen schuld. Je had een tijdje geleden gezegd dat ze bij jou thuis wel eens een beter fotootje van me wilden zien. Is 't dan logisch of niet (verklaar 't desnoods als nieuwsgierig) dat ik vroeg hoe hun oordeel er over was.

Zeg die leerjongen van jullie vind ik moppig. Laat hem maar [niet] te veel z'n hoofd stoten anders wordt 't (z'n hoofd) nog vervormd.

Het adres van Puck Parfumeur weet ik gedeeltelijk, maar ik denk wel dat je 't wel zult kunnen vinden. (Stevinstraat hoek Rotterdamschestraat). Denk er om

---

⁴⁵ Lees: Falckstraat.

niet naar 't Belgisch Park toe, daar in de buurt loopt de Stevinstraat ook, maar er juist vanaf.

Bob wanneer kom je eigenlijk in Den Haag? Nog voor October?

Je schrijft dat ik bij nader inzien toch op J.B. lijk. Nu begrijp ik werkelijk niet, hoe jij wilt correspondeeren met zoo'n leelijk mormel. J.B. is uitgesproken leelijk.

Nu je begrijpt dat ik diep beleedigd ben. Ik vergeef 't je nooit.

Er is hier zoo bitter weinig nieuws. Alleen vanavond vergadering van de Joodsche jeugdvereniging. Jetty, je weet wel dat meisje dat toen met de huldiging van de Lieme⁴⁶ ook in A'dam was, treedt af als voorzitter en nu neem ik haar plaats in. Kun je je me voorstellen, een heele avond te presideeren? Ik vind 't allesbehalve prettig.

Het is nu 10 voor 8 's morgens. Ik ben speciaal voor jou vroeg opgestaan want anders sta ik pas om bij achten op. Maar ik heb zoo weinig tijd en ik wil je niet zoo lang laten wachten. Dat doe ik om een goed voorbeeld te geven. Want jouw laatste brief heeft ook alweer bijna een week nodig gehad. Bobbie wil je me nu alstjeblieft 't kleine kiekje sturen. Ja hè? Vergeet 't nu niet.

Je eigen Mimi

*

Woensdag 28 Sept. [1932]

Lieveling

Je zult me moeten toegeven dat ik niet vlugger terugschrijven kán. Vanavond je brief ontvangen. Voelde me zóó schuld bewust dat ik dadelijk terugschreef. Onze gevoelens omtrent de uiterlijke hoedanigheden van J.B. loopen nogal uiteen. Ik voor mij vind J.B. bepaald knap. Ergo eerder een compliment dan een beleediging. De beleediging acht ik thans niet zoo groot meer. Vol vertrouwen dat jij nu mijn gevoelens wel deelt. Ga Zondag a.s. naar Den Haag. Toekomstig adres: Zwarenhout, Valkstraat 5. Bracht vanmorgen m'n uitrusting terug. Was gewoon in burger gekleed, m'n ransel bungelde op m'n rug, de patroontassen waren een roffel aan het slaan op m'n maag. Het geweer was op de rug bevestigd waaromheen sierlijk het kwartiermutsje was gedrapeerd. De uniform flodderde om het stuur. Het werd een triomftocht. Verkeersagenten gaapten me aan, slagtersjongens vergaten hun plichten jegens het vleeschetend publiek en deden me plechtig uitgeleide. Burgers vielen flauw en kwamen weer bij met de woorden, asjemenou. Gezegden zooals: Daar hee je onse landmag, wie ze fader heit vermoord e.d. werden me naar het hoofd geslingerd. Het weerzien in de kazerne was treffend. De overste verwelkomde mij met de woorden: driedubbel

---

⁴⁶ Nehemia De Lieme (1882-1940) was voorzitter van de Nederlandse Zionistenbond. Zijn huldiging was op 17 april 1932 in Amsterdam. Die dag hebben Bob en Mimi elkaar dus waarschijnlijk voor het eerst ontmoet.

uit de klei getrokken boerenheikneuter. Waarna ik belangstellend informeerde of hij dan misschien aan m'n teenen had gehangen. Vervolgens werd mij verweten dat ik niet tezamen met hem in de bak had gezeeten, waarop ik repliceerde dat hij daar waarschijnlijk alléén gezeten had.

Indien blikken hadden kunnen dooden, ik ware thans een lijk.

De verdere ontvangst was alleszins bevredigend. De foerier constateerde dat de motten zich aan 's lands goederen hadden te goed gedaan. Dat ik daarvoor dokken moest vond ik bepaald onhebbelijk. Verder kon hij zich niet indenken dat een geweer roesten kan. Mijn spuit overtuigde hem van het tegendeel. M'n etensblikje was voor de helft gevuld met cigaretteneindjes. De broodzak bleek de stoffelijke overblijfselen van een grondbaars te bevatten. Voorts was de vetdoos met uitgekauwd kauwgummi opgevuld. Bepaald een verheffende aanblik. Alles bij elkaar moest ik fl 2,50 dokken. Viel me erg mee. Met de gedachte mijn plicht jegens koningin en vorstenhuis te hebben volbracht, keerde ik huiswaarts. Het hart breekt mij als ik denk aan de mij zoo wreedaardig ontnomen dienstplicht. Ik kán niet meer.

Je voormalig "Vrijwillig landstormplichtige"

Bobbie

P.S. Je hebt de wedervraag van m'n vorige brief nog niet beantwoord. Ik ben er ten zeerste op gesteld.

*

[ongedateerd, poststempel Amsterdam Centraal station 30.IX.1932]

Liefste

Hoor zoojuist dat het adres verkeerd is het is Zwarenstein Valkstraat 9. Is er Maandag een brief voor mij?

Je Bobbie

*

Dordt Woensdag 5 Oct. [1932]

Liefste.

'k Denk haast dat ik vergiffenis zal moeten vragen. 't Spijt [me] vreeselijk dat m'n brief zoo laat is. Maar 't is werkelijk mijn schuld niet. Zondag wilde ik schrijven, maar eerst moest ik op visite en 's middags naar R'dam want m'n kleine nichtje⁴⁷ was jarig. Dus toen stelde ik 't schrijven uit tot Maandag. Maar Maandag was ik ziek tenminste ik lag de heele dag op bed en kon bijna niet spreken van verkoudheid. Ik ben trouwens nog heesch. Gisteren had ik 't

---

⁴⁷ Waarschijnlijk Margaretha Alida van Thijn, dochter van tante Wilhelmina Leeuwin.

vreeselijk druk en nu is 't nog geen half acht en ik ben al zoover met m'n brief gekomen.

Bob ik heb je vorige brief zoeven overgelezen maar wat jij schrijft over de vraag die nog niet beantwoord is, ik kan er werkelijk geen vinden. Schrijf 'm de volgende keer maar.

Zeg die tocht van jou om je uniform weg te brengen vind ik moppig. En ik ben 't niet met je eens omtrent J.B.

Hier begint m'n brief opnieuw.

Liefste.

Allereerst heet ik je hartelijk welkom in Den Haag (beter laat dan nooit).

Dan wil ik je even nog vele jaren wenschen (of weet je niet dat 't voor ons nieuwjaar was).⁴⁸

Meer is er op 't oogenblik niet te wenschen geloof ik.

Het was de vorige week zoo komisch, die twee brieven van jou op één dag. Ik dacht eerst dat 't een mop was.

Nu Bob ik ga me kleeden want ik moet naar school.

Schrijf je me uit wraak nu ook zoo laat? Ik hoop maar van niet, want dat beteekent dat je 't me niet vergeven hebt.

Hartelijk gegroet

Je berouwvolle Mimi

*

Den Haag [woensdag] 5 Oct. [1932]

Lieveling.

Zooals je ziet ben ik niet zoo erg wraakzuchtig. Het is hier een erg saaie beweging. Het zijn een paar oude zeuren van het ergste water. De één loent een beetje. Met het ene oog zit ze mij aan te staren en met het andere houdt ze haar zuster in bedwang. Op de zaak viel het erg mee. Geschikte patroon en personeel. Om de loopjongen lig je de halve dag in katzwijn van het lachen. Verder heb ik een erg ongezellige kamer tot m'n beschikking. Stel je voor een kamer met een "opschuifbaar" raam, waarvoor een lancaster gordijn bungelt dat slechts gedeeltelijk op of af wil rollen. Een heel groot 2 persoons bed zoo zacht als een plank, een wankel tafeltje met een halfvergaan zeiltje er over, en een wormstekige stoel. Aan de muur een gescheurde plaat voorstellende het in puin geschoten Leuven en nog een plaat, maar wat dat moet voorstellen kan ik niet onderscheiden. Heb al een S.O.S. naar huis geschreven om wat etsen en doeken om het geheel tenminste wat op te vroolijken. Tot nog toe geen gehoor aan gegeven. 't Eten wel te eten maar niet te ontleden. Was Maandagavond naar Puck Parfumeur. Ze had in A'dam m'n zuster ± 3 minuten gesproken, en

---

⁴⁸ Rosj Hasjana, joods nieuwjaar.

informeerde al direct hoe het met "Dordt" was. Overigens wel leuk. Ze heeft een erg grappig moedertje en een enigszins uitgezette vader. Ze hebben me onthaald op groentesoep, d.i. vruchten op wijn. Tenslotte moest ik Puck verbieden er nog iets van te drinken want ze begon bepaald jolig te worden. Ter opfrissing zijn we tenslotte een beetje langs het strand gewandeld alwaar ik pootje gebaad heb. Was om ± 11 uur thuis, waar ze doodsangsten uitstonden. Ze dachten minstens dat ik geschaakt was. Zeg Mimi neem mij niet kwalijk, met dat nieuwjaar van ons. Ik was het beslist vergeten, maar in elk geval: Nog veel jaren. Je gansche mispoge⁴⁹ er bij inbegrepen. Van harte. Zeg ik hoop dat, tegen de tijd dat we elkaar weerzien je heeschheid een weinig zal zijn gezakt. Beterschap! Correspondentie omtrent J.B. gesloten. Jij bent jij en J.B. is J.B. Uut! Als eenige lectuur heb ik hier "Poolsch bloed"⁵⁰, waarin ze elkaar met "Gij" aanspreken.

Ik heb je thans Valkstraat 2 hoog vóór geschilderd. Thans weet ik niet meer. 'k Heb bepaald behoefte aan een gezellige brief. Het is n.l. het eenige wat 'k hier ontbeer, gezelligheid.

Je gehuisveste Bobbie

P.S. Beantwoording van: Hoe is uw dagelijksche levenswijze? Verhoudingen thuis. Persoonlijke meningen omtrent schrijver dezes.

*

Dinsdag 11 Oct. [1932]

Liefste.

Eindelijk heb ik tijd je brief te beantwoorden. Je vraagt om een opgewekte brief, dat is nogal moeilijk voor mij in dat saaie Dordt.

Het is nu 5 uur en ik zit in de bibliotheek waar ik altijd lees, te schrijven. Het is hier vreeselijk warm, want ik zit vlakbij de kachel. Bobbie, je bent Maandag al jarig. Nu herinner je je misschien nog dat ik vaag iets beloofde over een kussen. Maar het is werkelijk onmogelijk om dat zoo vlug te maken. Want op 't oogenblik ben ik pas aan 't weven aan een dressoirlooper. Zoo lang duurt 't spannen. Dus heb ik iets anders verzonnen. Ik maak 't ook gedeeltelijk zelf en ook is 't heel geschikt voor je kamer. Enfin dat zul je wel zien.

Alleen, ik wilde dat ik je persoonlijk kon feliciteren. Kon je Zondag maar naar Dordt komen. Dat zou ik eenig vinden. Maar je gaat Zondag zeker naar Amsterdam.

Is je kamer al opgeknapt? Ik begrijp niet, dat jij dat als jongen zelf kan. Dat moet een meisje doen, vind je ook niet?

---

⁴⁹ Familie.

⁵⁰ Emil Rasmussen, Poolsch bloed, roman van het slot aan den Dnjeestr, 1928.

Zeg je schreef dat Puck Parfumeur aan je zuster over "Dordt" informeerde. Wat bedoel je daarmee. Ook je P.S. is me niet erg duidelijk. Je schreef:

Beantwoording van: Hoe is uw dagelijksche levenswijze (bedoel je daar de mijne mee?).

Verhoudingen thuis (Dat weet je toch wel).

Persoonlijke meeningen omtrent schrijver dezes. Ik hoop dat je 't me duidelijk zult maken.

Bob ik moet al m'n werk nog maken en om 8 uur heb ik dansles met als hoofdpartner Jaap Duits. Die heb jij al een paar keer gezien. De volgende keer een langere brief hoor.

Daag.

Je eigen Mimi.

P.S. Zie je P. Parfumeur nog wel eens?

*

Donderdag 13 [oktober 1932]

Den Haag

Lieveling.

Het is mogelijk dat ik Zondag in Dordt kom, maar zeker is het nog niet. Dus reken er maar niet te vast op. Die "vage" belofte herinner ik me nog heel goed, en vind het jammer dat je deze niet gestand doet. De teleurstelling wordt echter eenigszins verzacht door het feit dat je me tenminste iets stuurt, wat je gedeeltelijk zelf maakt. Ben zeer nieuwsgierig. Wat je opmerking betreft aangaande de bekleeding van m'n kamer ben ik het met je eens, maar ik weet raad. Kom jij en help me er mee. Ja? We hebben het op 't oogenblik razend druk op de zaak.⁵¹ Ik werk van 's morgens 6 tot 's avonds 11. Het kan er mee door vind je niet? Was vanavond op een snijcursus, deze was om 1/2 10 afgelopen, vandaar dat ik tijd vind om jou te schrijven. Met mij vergeleken heb jij dus een zee van tijd. Ergo kan jij me ook wel een langere brief schrijven. P.P. bedoelde met "Dordt" jou. Was vanmorgen in R'dam met de motor voor de zaak, maar kon geen tijd vinden om bij jou aan te gaan. Heb nog een bekeuring gekregen omdat ik geen rijbewijs had. Doe binnenkort examen daarvoor.

Mimi ik ben doodmoe, en ga maffen. Dit keer moet je nu ook maar eens genoeg nemen met een korte brief. Ik verwacht Maandag een hééle lange van je. Stel me op m'n verjaardag nu niet teleur

Bob.

*

---

⁵¹ De vader van Bob had een groothandel in borstels en touw.

[Dordrecht, 17 oktober 1932]

Lieveling.

Van harte gefeliciteerd hoor, en nog vele jaren.

Hoewel je schreef dat ik er maar niet te vast op moest rekenen dat je zou komen, heb ik dat toch gedaan en daarom komt m'n brief wat later. Ben je gisteren in Den Haag geweest of was je in A'dam? Zeg jarige, waarschijnlijk komt je cadeautje pas morgen aan. Ik hoopte dat je 't mee had kunnen nemen, begrijp je? 't Is wel jammer hè? Had ook maar geschreven dat je niet kon komen. Nu duurt 't geloof ik een heele tijd voor we elkaar weer zien.

Je wilde zoo graag een lange brief hè? Nu ik weet iets vroolijks. Nol heeft pas witte muizen gekocht en nu spelen [we] zoowat allemaal met die diertjes.

Gisteravond toen ik thuiskwam was er één steeds aan 't heen en weer lopen op 't trapje, ging naar beneden, nam een stukje papier, dan liep 't weer naar boven en legde 't neer in 't nachthokje en de veertjes die we daar ingedaan hadden, gooide hij over de rand. Nu je begrijpt 't was een eenig gezicht. Een muis een nestje bouwen.

Zaterdagavond naar een dansavond van het gym. geweest. Was wel aardig. 'k Ga van dansles af. Ik heb er niet zooveel zin in. Voor dat mag [ik] nu 1e naar 't Mengelberg⁵² concert denkelijk en dan naar 2 opera's en ik [ga] nog wel eens naar tooneelstukken van de Rederijkerskamer. Dit neemt veel minder tijd en 't is veel fijner.

Gisteravond hadden we een soekousbijeekoms in de soekoh⁵³ (je weet toch wel wat dat is) onder mijn leiding (kan ook met ij geschreven worden). Nee hoor, ik jok. 't Was heel gezellig. Onze rabbijn⁵⁴ (een jonge man nog) heeft aardig gesproken en verder was 't ook leuk.

Zeg die rabbijn was zoo verlangend te weten wie jij was. Hij wist dat ik met jou correspondeerde. Ik wilde 't niet zeggen en 'n tijdje later zei hij: "Mimi ik weet al hoe hij heet." 'n Type hè. Hij had er iemand die 't wel wist in laten lopen en zoo voorzichtig uitgehoord.

Gisteravond heb ik met 'm gewalst. O ja, ik moet 'm dansles geven.

Hij zou in Dec. trouwen, maar z'n meisje is ziek geworden en nu is z'n huwelijk uitgesteld, zielig wel.

Zeg Bob wanneer kom je nu eens naar Dordt. Moeke had gisteren op je gerekend met eten. Wacht je er niet te lang mee. Nu jarige m'n tijd is op, veel plezier en schrijf terug s.v.p. direct nadat m'n cadeautje aangekomen is.

Veel liefs wenscht je
je Mimi.

---

⁵² Joseph Wilhelm Mengelberg, leider van het Concertgebouworkest.

⁵³ Soekot of Loofhuttenfeest. De tijdelijke soeka of loofhut wordt buiten gebouwd.

⁵⁴ Barend Joshua Katan, per 1.5.1932 rabbijn en godsdienstleraar Joodse Gemeente Dordrecht.

*

Den Haag
Donderdag [20 oktober 1932]

Liefste Mimi.

Heb vanmiddag je cadeautje ontvangen. Ik heb nooit geweten dat er in jou nog zulke talenten scholen. Vind het een verrekt aardig lampje, en bewonder ten zeerste je decoratievermogen. Heb m'n verjaardag in gepaste lijdzaamheid doorgebracht. Het speet me werkelijk geweldig dat ik Zondag niet kon komen. We kregen plotseling nog een spoedorder en die moest Maandagmorgen klaar. Was 's avonds om 7 uur klaar. Toen was het niet de moeite waard meer. Zeg zooveel eet ik nu ook weer niet dat je Moeder er speciaal op hoeft te rekenen. Wilde deze Zondag wel komen, maar ik heb zoo juist m'n kas opgemaakt, maar na de uitspattingen ter eere van m'n verjaardag gaat ook dat niet meer. Indien het slechts eenigszins goed weer is kom ik per fiets. Daar kun je in elk geval op rekenen. Het weer in aanmerking genomen is daar echter niet veel kans op. Laten we in elk geval het beste er van hopen. Ik ben er bepaald verlangend naar je weer in levende lijve te zien.

Was deze week bij P.P. en trof daar een familielid van Mata Hari, waarvan ik nog een paar interessante feiten hoorde aangaande deze jonge dame.

Was vannacht naar een fuif van een Groninger club. K.M. zeggen ze bij ons thuis. 'k Heb de heele dag ongeveer zitten maffen op de zaak. Zeg Lieveling is er nog kans dat ik een brief vóór Zondag van je krijg? Of is dat te veel gevraagd? Schrijf een beetje persoonlijk, ja?

Jouw Bob.

P.S. ik heb weer een nieuwe naam er bij gekregen n.l. "Max". M'n voorganger heette zoo, en nu noemen ze mij gemakshalve ook maar Max.

*

Woensdag 26 Oct. [1932]

Lieveling.

Hoewel ik 't op 't oogenblik erg druk heb, neem ik 't er even van om je te schrijven. Ik ben werkelijk benieuwd of je Maandag de pont van 5 uur gehaald hebt. Moeke denkt van niet, want je was pas heel kort weg of 't sloeg al 5. Ik heb wel een beetje angst om je gehad, hoor. Toen je weg was ging ik natuurlijk weer naar bed. Maar omdat ik nog leren moest, ben ik maar niet meer bij Moeke en Vader gegaan, maar in jouw bed. 't Was me echter onmogelijk daarin te slapen (Ik ben Gré's bed niet gewend) en toen was Nollie zoo lief om met me

te ruilen. Nu veel heb ik niet meer geslapen en ik was blij toen 't acht uur was. Toen was je tenminste in Den Haag.

Zeg Bob, heb je nog plan om Zondag te komen. Ik zou 't heerlijk vinden. Maar kun je niets anders verzinnen als de trein te duur is? Je komt b.v. Zaterdagavond op de fiets, dan kunnen we lekker Zondag uitslapen en desnoods ga je Maandag met de trein terug. (Je fiets kun je dan Zondag al versturen, zoodat je hem Maandag direct bij de hand hebt.) Is dat idee erg slecht? Zeg Bob, deze brief heb je morgenochtend al, nietwaar? Doe me een plezier en schrijf donderdagavond nog even, al is 't maar kort terug, dan heb ik die Vrijdagmorgen. (Al zijn 't maar een paar zinnen, dat ik weet of je komt ja of neen) en dan schrijf ik als 't noodig is nog even terug.

Als je met een auto of iets dergelijks mee kan komen is 't natuurlijk nog beter. Maar je begrijpt wel, dat je niet zoo vroeg op de zaak zult zijn, waar we dansen tot 3 uur. Fijn hè. Zeg lieveling stel me niet teleur en krabbel gauw een briefje terug, ja?

Zeg heb je je Zondag geamuseerd? Je hebt geloof ik een heel gunstige indruk op ons thuis gemaakt. Nu Bob, ik heb werkelijk geen tijd meer. Hartelijk gegroet van
Je Mimi.

P.S. Vergeet niet kleeven mee te brengen voor de fuif. Maar daar denk je natuurlijk zelf wel aan.

Mimi.

*

Den Haag
Donderdag [27 oktober 1932]

Liefste Mimi.

't Is ongeveer 11 uur 's avonds. Kom zoojuist uit A'dam terug. Was met de motor en m'n patroon naar Amsterdam. Je begrijpt ze keken thuis stomverbaasd op, toen ik zoo ineens kwam binnenvallen. Vond bij m'n thuiskomst jouw brief en was daardoor zeer aangenaam verrast. Je ziet ik voldoe onmiddellijk aan je verzoek om terug te schrijven. Heb zoojuist de inktpot omgedonderd en schrijf daarom maar met potlood, om je zoo gauw mogelijk terug te kunnen schrijven. Tot m'n groote spijt kan ik zondag niet komen, want al kwam ik op de fiets, en ik zou weer met de trein terug moeten komen, dan zou het nog te duur zijn. Ik vind het werkelijk vreeselijk beroerd dat ik niet kan komen. Heb me zelf een limiet gesteld waarmee ik wil uitkomen, en dat kan ik niet als ik Zondag naar jou toekom. Zeg ik heb 's morgens de pont nog net op het nippertje gehaald en was om half acht weer in Den Haag. Je vraagt of ik me Zondag geamuseerd heb? Het was één van m'n prettigste Zondagen. Het spijt me werkelijk heel erg

dat ik Zondag niet komen kan. Ik heb aan Nol beloofd om hem plaatjes te sturen. Hopende dat hij het waardeert dat ik zulk bocht voor zijn plezier rook sluit ik er hier een paar in. We hebben onderweg nog pech gehad met de motor. 't Ding vertikte het opeens om aan te slaan. Hebben toen ongeveer 3 kwartier aan dat verrekte ding staan morrelen voordat hij weer wou aanslaan. Onderwijl begon het heel gezellig te regenen. Je begrijpt ik ben kletsnat. Tot op m'n huid. Heb nog geen tijd gehad je familie in de J. v. Riebeecklaan⁵⁵ met een bezoek te vereren maar denk dit morgenavond te doen. Heb een groote pot kokende thee mee naar m'n kamer geslept en heb deze tot op de bodem leeg geslurpt. Ik begin nu zoo langzamerhand te dampen.

Verder is er hier geen nieuws. Indien jij nog een gunstige oplossing weet voor Zondag, schrijf dan nog

Bob

*

Vrijdag 28 Oct. [1932]

Beste Bob.

Je zult 't wel vreemd vinden dat ik geen brief stuur. Ik kan er niets aan doen. Had alleen postzegels à 5 cent en daar ik niet wilde dat je port kreeg moest ik wel met een briefkaart genoeg nemen.

't Hindert niet, want veel hoeft er niet op. Bob ik weet nog een manier, om goedkoop naar Dordt te komen.

Toevallig gaat Vader Zondag, met den vader van Jaap Duits naar Den Haag, omdat een familielid van Mijnheer Duits dan in 't ziekenhuis ligt. Natuurlijk kreeg ik 't idee dat vader je mee zou kunnen brengen en dat vond Vader direct all right. Je kunt nu meekomen + je fiets. Dan moet je terug trappen. Het eenige nadeel is dan dat je wat later op de zaak zult zijn en de kosten bedragen dan ± f 1,-

Ik hoop dat dat niet te duur is, anders zeg je het maar eerlijk.

Je moet er voor zorgen Zondagmiddag vanaf ongeveer 1 uur thuis te zijn want tusschen 1 en 2 komt vader je halen. De fiets wordt achterop gebonden.

Ik wil je nog even de raad geven je goed voor 's avonds niet aan te doen, maar mee te brengen, daar je er anders vreeselijk verformfaaid uitziet van de auto. Nu Bob, ik moet de kaart op de bus brengen anders heb je hem morgen niet.

Daag hopelijk tot Zondag

Mimi

*

---

⁵⁵ Waarschijnlijk Mozes Gobits, een oom van Mimi.

[envelop van Bob gedateerd dinsdag 1-XI 1932]

*

[envelop gedateerd 4-XI en in handschrift Bob "Ten tweede male"]

Den Haag

Maandag [31 oktober 1932]

Liefste Mimigri.

Ben in de beste welstand aangekomen, hoewel eenigszins mafferig. Zeg ik was ruim 7 min. te vroeg aan het station. Verknoeide tijd. En, jij hebt me nog wel de deur uitgejaagd.

Heb me Zondagavond uitstekend geamuseerd. Je was werkelijk charmant. (De polonaise niet in aanmerking genomen). Ik geloof beslist dat jij hier in Den Haag ook nog een familielid hebt wonen, die je werkelijk eens moet komen bezoeken. Zou het verrekt leuk vinden als je zoo opeens kwam aanzeilen. Er is slechts één bezwaar aan verbonden n.l. dit, hoe meer ik je zie, hoe meer ik je mis als je er niet bent. Heb jij daar ook last van? De broodjes met pekervleesch zijn me uitstekend bekomen. Reisde samen met een uitgehongerde soldaat. Heb ze hem toen maar aangeboden ter stilling van z'n honger. Hij zei dat het fáán spul was, en vroeg of ik soms nog meer bij me had. De appel mocht ik zelf opeten. Mimi ik moet vanavond 4 brieven schrijven dus excuseer mij dat deze zoo kort is.

Nur dein

Bob.

Donderdag [3 november 1932]

Mimi!!!!

Terug m'n familiebrief. Zoals je wel bemerkt zult hebben, heb ik een groote stommiteit begaan. Je hebt de verkeerde brief in handen gekregen. Bemerkt het nu pas daar ik de brief tot nu toe vergeten was te posten. Had nog juist één postzegel in m'n bezit, en die heb ik natuurlijk op jouw envelop geplakt. Wilde in m'n brief aan huis nog iets toevoegen. Anders had ik de vergissing misschien nog niet bemerkt. Doe me een plezier en stuur hem mij even terug of naar Amsterdam. Anders moet ik nog een keer schrijven. De arme menschen zijn doodongerust. Was al verbaasd, dat ik nog alsmaar geen bericht had terug ontvangen. Krijg dit hopelijk deze week nog.

Er is ondertusschen niet veel gepasseerd. Heb alleen nog een nieuwe bezuiniging ingevoerd. In plaats [van] per fiets ga ik nu loopende naar de zaak. Dit scheelt me ongeveer f 1.50 per maand. Blijf dan 's middags over. Eet verder nu alleen nog maar rauwkost, daar ik in plaats van warm eten melk zuip. 't Is veel gemakkelijker daar ik ongeveer om 9 uur 's avonds thuis kom en dan is 't

warme eten eenigszins onsmakelijk. De groeten aan allen en in 't bijzonder aan
jou
Bob.

*

3 Nov. Donderdag. [1932]

Dierbare Zeun.

Bij ons is alles in orde en ik hoop dat je Moeder een beetje opgeknappert [is]. Je zult denk ik een even verbaasd gezicht trekken als ik toen ik jouw brief ontving. Er staat n.l. boven "Beste oudelui en omstreken".

Ik denk dat nu de brief aan mij bij je ouders terecht gekomen is, want er staat in deze brief dat je drie brieven geschreven hebt.

Nu kan ik natuurlijk niet al te veel terugschrijven. Je geluk dat je allemaal goeds van ons geschreven hebt. Moeke is beslist vereerd met dat toffe moedertje.

Bob, je moet me niet kwalijk nemen, maar laat mij nu ook eens een beetje wantrouwend zijn. Is 't wel een echte vergissing of is 't een truc van je. Zoo ja, dan heb je hem goed in elkaar gezet, in ieder geval heb ik me slap gelachen.

Ik zal m' maar terugsturen, misschien heb je 'm nog nodig hè.

Het eenige recept wat m'n Moeder je kan geven is, minder stijfjes, logisch vind je niet?

Zeg, wat bedoel je precies met 10 + griffel. Zooiets passen wij toe op een gehoorzaam kind.

Veel nieuws is er niet. Dinsdagavond hebben Roza Fonteyn⁵⁶ en ik dat voordrachtje opgezegd, je weet wel, waarnaar je Zondag niet wilde luisteren.

Morgen is Jaap Duits z'n vader jarig en Jaap speelt begeleid door mijn persoontje, de Cavatine van Raff.

Verder Zaterdagavond H.B.S. propagandaavond waarop ik toneelspeel. Nu je begrijpt hoe druk ik 't heb,

O ja. Maandagavond is er nog een avond van Gretha's gymnastiekver.

Denkelijk ga ik er ook naar toe. Een kennis van me, had een kaart voor me. Wat een uitgaandster hè.

Zeg Moeke zit jouw brief nog even door te lezen en smeekt me hem niet terug te sturen. Nu je weet hoe m'n moeder smeecken kan. Daar kan ik geen weerstand aan bieden.

Nu boy deze brief is toch nog lang geworden niet waar? Maar nu is m'n tijd ook op!

Daag. Hartelijk gegroet.

Je Mimi.

---

⁵⁶ Wellicht Rosa Weil-Fonteyn. Zie Digitaal Monument.

P.S. Beterschap met je Moeder.
Mimi.

Schrijf me gauw terug ja?

Het beloofde zakdoekje, krijg je volgende keer in een grotere envelop hoor lieverd.

Als deze brief je een beetje koel toelijkt, moet je 't me maar vergeven want tot zoover heb ik in de huiskamer zitten schrijven en Moeke heeft steeds mee zitten lezen, also

Bobbiechen wanneer zien we elkaar weer? Dat zal wel lang duren nietwaar. Nu lieveling ik heb geen tijd meer. Nu houd ik definitief op.
Daag.

*

[van Zus en Herman aan Bob]
A'dam [vrijdag] 4 Nov. '32

Lieve Bram,

Ik zal je deze week maar eens schrijven, in plaats van Moeder, die heeft zoo veel te doen. Ze mag zich absoluut niet druk maken heeft dokter uitdrukkelijk gezegd, een heel kalm leven eigenlijk. Dus wees maar een beetje lief voor haar en schrijf een beetje langere brieven, ik zal je er een postzegel voor bij in sluiten.

De verkoop van de mannelijke afdeling is bar slecht, alleen Mau⁵⁷ gaat het geloof ik nu zoo'n beetje. Zondag gaan we naar Castricum. Jaap is jarig, we krijgen een lunch. Het kindje van hun is snoezig. Vrijdagavond heeft Mau een aanrijding met de auto gehad, de heele auto in puin en de andere ook, maar Mau zelf gelukkig niets overkomen. Hij keek direct de volgende morgen in de courant of er ook iets van in stond. Hij was gewoon versteerd⁵⁸ toen er niets in stond, maar de volgende dag zei Eva⁵⁹ dat ze het gelezen had. Nou dat was wat hè. Zie je wel eens kennissen in Den Haag? Hier is verder geen nieuws.

Ik heb op 't oogenblik mijn vrije morgen (ongelegd) en Martha zit te springen dat ik met haar meega. Vrijdagavond heb ik tegenwoordig dansles bij Florry Rodrigues.⁶⁰ Wel eens van gehoord hè? Ze danst heel vaak op 't tooneel. Vader

---

⁵⁷ Mozes Keizer, echtgenoot van Martha Wijnberg.

⁵⁸ Versteren is Jiddisj voor 'bederven, verstoren', hier in de betekenis van 'boos'.

⁵⁹ Eva Cohen, tante van Bob van moederskant.

⁶⁰ Flora Rodrigues, bekend als Florrie Rodrigo (1893-1996), revolutionair danseres en choreografe. Rond 1927 verhuisde het paar [Flora en Cees de Dood] naar de Plantage Muidergracht, waar het tot ongeveer 1934

en Moeder zijn vandaag 24 jaar getrouwd. Vader heeft vanmorgen roze anjers gestuurd (net echt). Nou jong ik houd op hoor. Een stevige poot van Zus.

P.S. Ontvingen zoo juist de brief van Mimi, biecht eens eerlijk op, heb je het er om gedaan, dat je de brief naar haar gezonden [hebt]?
De brief is blijven liggen.

Mijn beste Zwager
Stuk sagarijn ik kom weer spoedig bij je, en vertrouw dat je je dan Haags zult gedragen, hou je maar taai.
Herman⁶¹

*

Den Haag
Maandag [7 november 1932]

Liefste Mimi.
Zoo juist bericht ontvangen dat je de brief hebt opgestuurd. Je was niet veilig geweest voor m'n wraak, als je het niet gedaan had. Moeder is zeer dankbaar voor de goede zorgen aan mij besteed. Er bestaat een spreekwoord "zooals de waard is enz." Dit in verband met je achterdocht. Mijn moeder schrijft over de overhemden dat het een kwestie van aanleg is. Zeg ik heb hier een jongedame gesproken, die in lang vervlogen tijden eens bij jullie gelogeed heeft, gedurende 1 nacht. Martha de Zoete⁶² heet ze. Ze heeft pas een huwelijk gepleegd. Zielig hè? Overigens tamelijk normaal. Ik weet werkelijk niet wie er nu eigenlijk aan de beurt is om te schrijven. Als het mijn beurt nu niet is, schrijf je mij maar een dubbele brief terug. Gisteren heb ik tevergeefs op je zitten wachten, en verder de tijd gekort door me gruwelijk te vervelen. Het zal inderdaad wel een lange tijd duren voordat we elkaar weerzien. Moeder heeft me al aangemaand m'n familie in R'dam eens te gaan bezoeken. Daar is natuurlijk ook een heele dag mee verknoeid. Den daarop volgende vrije dag me ook weer eens thuis te laten zien. Maar als jij misschien iets genoegelijkers weet, houd ik me aanbevolen. Doordat jij de gewantrouwde brief in je bezit hebt gehouden, heb ik een berisping van hoogerhand gekregen. M'n ouders waren n.l. vorige week 24 jaar getrouwd. Dat was ik nu natuurlijk glad vergeten. Zoo zie je.

---

woonde. In een tot studio verbouwd achterhuis gaf zij les aan amateurs, kinderen uit een welgesteld milieu. Zij gaf ook vaklessen. Arme leerlingen hoefden niet te betalen. (Bron: BWSA)

⁶¹ Herman Spits, echtgenoot van Zus Wijnberg.

⁶² Martha Francisca Henriette Zwarenstein-de Zoete (1904-1943) woonde met haar man Maurits Voorthuizenstraat 89, Den Haag. Zie Digitaal Monument.

Ter verhooging van de feestvreugde heeft m'n a.s. zwager het voorelkaar weten te boksen, z'n auto finaal in puin te rijden. Ze kwamen er echter allebei heelhuids af. Verder hier geen nieuws.

Laat niet te lang op een levensteeken van je wachten

Bob

P.S. Je "Dierbare Zeun" vond ik bepaald geestig.

Adios.

*

Dordt. Vrijdag 11 Nov. [1932]

Liefste Bob.

Je schrijft dat je niet wist of jij aan de beurt was om te schrijven. Ik weet 't wel. 't Is in orde hoor. Trouwens een dubbele brief kan ik niet eens schrijven.

Moeder herinnerde zich nog iets omtrent Martha de Zoete. Mijn geheugen ging zoover niet. Zeg vind jij 't werkelijk zoo zielig dat zij een huwelijk gepleegd heeft? Enfin ik kan me wel voorstellen dat 't zielig voor haar is, maar voor haar man is 't natuurlijk een geluk. Dat snap je wel.

Hoe kom je er bij om Zondag op me te wachten? Ik was niet van plan om naar Den Haag te gaan. Ga jij a.s. Zondag die kennissen in R'dam bezoeken? Het is mogelijk dat ik ook in Rotterdam ben. Er zou n.l. een leiderscursus⁶³ komen, waar ik deel aan zou nemen. Jammer genoeg hebben we nog geen bericht gehad. Dus al zou jij Zondag in R'dam zijn, dan zou ik nog niet kunnen afspreken, trouwens jij hebt je dag wel nodig.

Allemenschen er is zoo weinig te schrijven. Ik ben een paar keer uit geweest, wel aardig. Op 't oogenblik schrijf ik in de leeszaal. Ik heb hier een kennis die zoo graag wilde weten hoe jij er uit ziet. Ik heb 'm een kiekje laten zien. Opinie gunstig!

Bob, heeft je Moeder geschreven dat ik onder jouw brief nog een klein stukje aan haar gekrabbeld heb?

Ik weet niet wat me scheelt, maar zoo'n gekke hak op den takspringerige brief heb ik nog nooit geschreven. Ik denk dat 't van de repetities komt. We werken ons ziek. Ik tenminste wel. Morgen komt de Dokter bij Vader en dan moet ik me (van Moeder) ook laten onderzoeken. Bah echt beroerd.

Ik voel me zoo moe de laatste weken zie je, en ik heb de hele dag slaap.

Zeg Bob, ik lach me dood als we elkaar Zondag nog toevallig zien. Wij treffen elkaar veel gauwer als we niet afspreken nietwaar?

Nu ik ga je brief posten hoor

Dag

---

⁶³ Waarschijnlijk van de zionistische jeugdvereniging.

Je Mimi.

P.S. Ben je al op 'n ander kosthuis uitgeweest?

*

[envelop poststempel 12 XI 32; notitie "3e"]

Den Haag

Vrijdag [11 november 1932]

Mimi.

Heb de geheele week al op een brief van jou zitten te wachten. Dat heb ik toch niet aan je verdiend na twee brieven van mij, vind je wel. Vind het werkelijk erg onprettig dat je me zoo lang laat wachten. Dat je geen tijd hebt is onzin, want ik schrijf jou toch ook nog 's avonds laat, als ik van m'n werk kom. Je kunt toch makkelijk 5 min. vinden om mij even te schrijven. Indien je dit echter nog teveel blijkt te zijn, bericht dit dan even, dan weet ik tenminste hoe of wat. Mocht ik morgenochtend geen brief van je ontvangen hebben, dan zal ik deze versturen en is het je dan misschien de moeite waard om mij even een brief terug te schrijven na mijn derde. Dit epistel zal je waarschijnlijk erg koel toelijken, maar dit vloeit voort uit m'n teleurstelling. Heb werkelijk liever dat je niet schrijft, dan zooals nu. Zal deze brief openlaten tot morgenochtend. Je hebt het dus aan je zelf te wijten indien je een erg onvriendelijke brief krijgt.
Bob.

Mimigri ben je soms ziek?

*

Dordrecht.

Maandag. [14 november 1932]

Bob.

Wat bezielt je in 's hemelsnaam me zoo'n brief te schrijven, alleen omdat ik 1 dag te laat heb geschreven.

Eén vriendelijk zinnetje staat er in. Had er dat maar niet in gezet. Nu vind ik je brief nog schandelijker. Als je alleen maar aan de mogelijkheid hebt gedacht dat ik ziek zou kunnen zijn, had je die brief al niet meer mogen versturen. Als je een halve dag had gewacht, was mijn brief al bij jou aangeland.

Ik ben me er niet van bewust dat ik zoo abnormaal weinig schrijf, dus zal 't volgens jou beter zijn dat ik niet meer schrijf.

Ik vind dat je gelijk zoudt hebben, wanneer ik een week zou overslaan en dat meermalen deed. Maar als ik een week niet erg prettig ben, en ik schrijf niet,

krijg ik zoo'n brief. Als je maar weet, dat zoiets bij mij juist in tegengestelde richting werkt.

Verder doe je net of jij steeds maar schrijft zonder antwoord te ontvangen want op de envelop staat 3e.

Ik heb in die tusschentijd gewoon teruggeschreven. Alleen heb jij een stommitieit begaan met die verkeerde brief aan mij te versturen en nu schijn jij de tel kwijt te zijn geraakt.

Mimi.

*

Den Haag

Maandag [14 november 1932]

Geliefde

Je brief Zaterdagmiddag in m'n bezit gekregen. Wat zei de Dokter? (van jou). Je piepa⁶⁴ ook weer eenigszins op streek! Was Zondag in R'dam. Jij ook. Heb verschillende kroegen afgelopen om je te vinden. Evenwel, zonder resultaat. Zeg Mimi die brief was niet zoo erg hartelijk gemeend als 't op 't eerste gezicht misschien wel lijkt. Je zou het kunnen noemen een Pestbui en z'n gevolgen. Maar ik kan toch wel op een snellere beantwoording rekenen hè? Wat heb jij eigenlijk onder mijn brief geschreven. Schrijf dit even, want moeder heeft dit niet gedaan. Ook zou ik graag willen weten hoe het met jou is. 't Is toch hoop ik niet erg?

Wilde eerst Zondag nog even bij je aankomen, maar 't was al te laat geworden. Volgende keer. Eigenlijk maar goed dat we elkaar in R'dam niet getroffen hebben, want ik zou het n.l. niet graag op m'n geweten willen hebben dat jij je zou doodlachen. Doe de groeten aan allen en ook aan J[aap] D[uits] en rabl.

Kathan⁶⁵

Je berouwvolle Bob.

*

Den Haag

Zaterdag [19 november 1932]

Liefste Mimi.

Of mag ik je zoo niet meer noemen. Wat je in je brief schreef is volkomen juist. In m'n laatste brief heb ik je al uiteengezet hoe ik er toe kwam om iets dergelijks aan jou te schrijven. Thuis hebben ze ook zoiets gekregen, en ze

---

⁶⁴ Koosnaam voor 'pappa'.

⁶⁵ Rabbijn Katan.

hebben me de raad gegeven om 's avonds een beetje vroeger naar bed te gaan. Mimigri ben je nog altijd boos op me? Heb medelijden met een te laat naar bed gegaan jongmensch. Ja? Het is zoo verrekt onaangenaam geen brieven meer van jou te ontvangen. Laat me niet te lang wachten op je vergiffenis. Zeg hoe is het nu met jou gesteld! Hopelijk al een stuk beter. Mimi is er eenigszins kans dat deze brief je een beetje zachter stemt?

Write me please

Bitte bitte

In hoope en vreze je Bobbert.

*

Dordrecht. Dinsdag. [22 november 1932]

Liefste Bobbert.

Je kunt je niet voorstellen hoe blij ik was weer een gezellige brief van je te krijgen. Moeder beweerde zelfs dat ik de heele week wat stil was geweest na dien kwade brief van jou. Dat zal wel verbeelding geweest zijn geloof je ook niet.

Bobbie ben je zoo uitgeput dat je humeur er zoo van te lijden heeft. Arme jongen. Je moet zeker wat vroeger gaan slapen.

Zeg je vroeg hoe 't met mij was, nu stukken beter. Ik heb een staaldrank gekregen ('k heb een beetje bloedarmoede) en die is heerlijk met wijn. Je begrijpt ik vergeet 'm bijna nooit in te nemen. Verder bleek ik doorgezakte voeten te hebben; daarvoor heb ik zooltjes. Vandaar m'n moeheid als ik 'n klein eindje geloopt had. Maar nu gaat 't al beter want anders had ik nu ('t is al bijna elf uur) niet kunnen schrijven.

Onze dokter, een snoes van een man, heeft me een beetje verwend. Bij ons op school was n.l. een regeling gekomen, waarbij ik niet meer op de fiets op school kon komen. Hiermee bedoel ik natuurlijk niet mij alleen, maar een heele bende anderen die op deze afstand van de school wonen. Ik was juist op de grens. Nu ik heb een gruwelijke hekel om dat eind te tippelen en ik vroeg aan den dokter een bewijsje dat ik niet lopen mocht. De schat gaf 't direct. Alleen toen ik 't aan den "Baas" gaf, vroeg hij of de dokter een vriendje van ons was. Die had me door. Maar 't mag toch. Allemenschen Bob wat ben ik schrijfzaam op de late avond.

Liefste je vraagt om vergiffenis, ik ben heelemaal niet zoo boos op jou geweest als jij op mij. Dat kan ik nooit erg goed. Dus valt er niet veel te vergeven hè.

Daag

Welterusten

Je slaperige vergevingsgezinde

Mimi

Woensdag [23 november 1932]

Goedenmorgen Bob.

Het is kwart voor acht. Ik zie zoeven dat Moeke het beloofde zakdoekje boven heeft gebracht. Ik zal proberen of 't in deze envelop kan.

Dag.

Je Mimi.

*

Den Haag

Woensdag [23 november 1932]

Liefste Mimi.

Je kunt je nauwelijks voorstellen hóe opgekikkerd ik ben nà ontvangst van je brief. Ben bepaald weer een ander mensch. Zeg Mimigri zou je er geen kans toe zien je vader over te halen je naar Den Haag te transporteren? Ik zou het héél prettig vinden. 'k Zal wel een flesch melk voor hem verzorgen.⁶⁶ Het is hier een vreeselijk beroerde bende. Uit verveling ben ik l.l. zondag maar gaan werken. Ben nog niet op een ander kosthuis uitgeweest, want ik voeder me tegenwoordig enkel met rauwkost, en die kunnen ze hier uitstekend toebereiden. M'n familie in Amsterdam doen de laatste tijd erg hun best. N.l. 2 fietsen gegapt, 1 auto in puin gereden en 1 motor bij z'n voorvaderen verzameld. 't Is nu ± 8 uur ben even thuisgekomen om te eten en ga dan weer naar de zaak. Als 'k nog fut genoeg heb zal ik dàn nog even schrijven en kan je brief morgenochtend weg.

Tot straks.

Donderdag [24 november 1932] 2 uur v.m.

Het is nacht. Stikdonkere nacht (De lantaarn in m'n straat heeft z'n laatste strijd gestreden). M'n laatste cigaret naar de eeuwige jachtvelden helpende schrijf ik aan jou lieveling. Wát zal ik schrijven. M'n ziel (uit voorraad leverbaar à contant) is poëtisch gestemd. De maan schijnt zich te verheugen over m'n gebrek aan inspiratie. Je leest in boeken zoo vaak: "In het stille licht van de maan" enz. enz. Ik zal je proberen het "stille maanlicht" eenigszins aanschouwelijk voor te stellen. Irgendwo blèrt een baby om der moedèr (Alle vrouwen blèren als ze iets willen). Plótseling wordt de "stilte" van de nacht verstoord door een hevige gil. M'n revolver grijpende ijl ik naar het raam toe om te zien wie er van kant wordt gemaakt. Het blijkt slechts een kater te zijn, in hevig dispuut met z'n geliefde.

---

⁶⁶ Samuel Gobits was maagpatiënt.

Hevig verontwaardigd grijp ik een schoen en kijl die naar beneden. Met een valsche grijnslach ontwijkt de kater het projectiel. Vastberaden grijp ik de tweede en kom plotseling tot het besef dat het m'n schóenen zijn.

Er zit niets anders op dan 'm te gaan halen. Zachtkens probeer ik de trap af te sluipen. Nadat ik alle treden gehad heb (behalve met m'n voeten) gaat er plotseling boven een deur open, en blikk m'n hospita gekleed in een donker wit nachthemd (tot aan de kin gesloten) verontwaardigd op me neer. Mehéér (ze bedoelde mij) zegt ze, wàt zijn dat voor manieren. Sprakeloos en bevend van ontzetting wijs ik naar buiten. O zegt ze u bent zeker een trap te veel afgegaan in het donker, want de W.C. is op de eerste etage...!

Je zult wel begrijpen dat [ik] na zulke schokkende gebeurtenissen niet in staat ben je nog te schrijven.

Je Bob.

1/2 8 's morgens. [vrijdag 25 november 1932]

Nog net even tijd om je te schrijven dat ik nog even tijd heb. Mimigri kóm je Zondag.

P.S. Bedank je Moeder hartelijk voor het lief zakdoekje.

Schrijf me een heel lange brief terug! Ja? Het kan nog nèt vóór Zondag.

Bob.

*

Dordrecht. Vrijdag. [25 november 1932]

Liefste Bob.

Hemeltje wat ben jij of liever wat zijn je brieven veranderd. Eindelijk weer eens een vroolijke brief. Bobbie heb je 't zoo ellendig in Den Haag? Waarom probeer je niet vrienden te krijgen. Kom je niet meer bij Parfumeur?

Je vroeg om een lange brief. Dat is werkelijk moeilijk voor me, zoo vlug na m'n vorige. M'n Vader heeft van den dokter een diët gekregen voor 'n heel jaar en leeft niet meer geheel op melk. Toevallig is hij vandaag weer niet zoo prettig geweest.

Tot m'n spijt kan ik dus Zondag niet in Den Haag komen. Zou jij geen kans zien bij ons te komen? Zoo neen. Wees dan eens een beetje zuiniger (als dat kan) en kom dan eens. Ja? Ik zou 't zoo prettig vinden. Zeg als je Zondag komt, wees dan vroeg dan kan je desnoods vroeg weg. Want anders heb ik zoo weinig aan je.

Morgenavond gaan we uit. Wat een boemelaars hè. Een avond van de Jonge Liberalen. Ik ben geen lid hoor. Uitgenoodigd door een kennis. Gré en Jaap Duits gaan ook mee. Ik wou maar dat jij er bij kon zijn.

Je vroeg hoe 't met mij ging. Nu, veel beter. Ik ben goddank niet zoo moe meer. Zeg de vorige keer hebben we toch gelachen op school. De leeraar had 't over trouwen enz. en toen zei Will Post, een leuk kind uit onze klas: "Ik zie Mimi al met zoo'n rij nikkertjes." Nou je begrijpt 't idee alleen. De heele boel schaterde en ik wist me geen raad van de lach. Ben ik nou zóó erg bruin. Ik dacht dat 't nog al ging.

Bobbie, ik vind dat je (naar je brief te oordelen tenminste) nog niet vroeg naar bed gaat. Niet erg verstandig van je wel?

Nu lieveling ik weet niets meer.

Ik hoop maar dat je komt, dan is m'n week goed, want nu heb ik 't niet al te gezellig met dat harde werken voor school.

Daag

Je Mimi.

*

Den Haag

Dinsdag [29 november 1932]

Lieveling.

Heb je er werkelijk op gerekend dat ik Zondag zou komen? Als het eenigszins had gekund was ik wel gekomen. Kom jij eerst maar eens. Gisteravond scheelde het slechts 2 min. Was n.l. in R'dam voor de zaak, en was van plan even naar jou toe te gaan. Miste echter de trein, en de volgende zou pas om $\pm$ 1/2 9 in Dordt zijn. Dat vond ik wel een beetje te laat om bij je aan te komen. Volgende keer beter. Er is hier erg weinig nieuws, behalve dat ik erg down ben. M'n vorige brief was slechts een tijdelijke opleving. Er is nu ook weer tot overmaat van ramp een knecht bij ons ziek geworden, en komt er van vroeg naar bed gaan ook niets.

Zeg Mimi heb je je Zaterdagavond geamuseerd? Was Zondagavond naar bioscoop, en was zoo moe dat ik halverwege inmafte. Kan op 't oogenblik m'n oogen nog openhouden door het feit dat ik een erg zware cigaret rook. Mimigri volg m'n slecht voorbeeld niet en schrijf een langere brief.

Je Bob.

P.S. Beterschap met je Vader (dan kun [je] misschien Zondag hier komen).

Prettige St.Nicolaas aan allen

Bob.

*

[correspondentiekaart van Zus aan Bob, poststempel 1.12.32]

Lieve Bram

We hoorden van Mevr. Fases dat ze bij je geweest was, natuurlijk is het leuker dat je met Moeders verjaardag komt.⁶⁷ Als Moeder goed is komt ze met Herman⁶⁸ zaterdag a.s. bij je, om een uur of 3 zijn ze in de Falkstraat, dus houd die middag vrij. Wees maar een beetje opgewekt hoor, want Moeder maakt zich een beetje bezorgd. Heb je Eva⁶⁹ wel eens een berichtje gestuurd? Laatst sprak ik die Jan (die autogannef). Hij schijnt zoo'n beetje stoupier⁷⁰ te zijn bij de Bijenkorf, want hij stond bij de draaideur.

We geven Moeder met St.Nicol. aanleg voor Radio.

Nu dag hoor.

Vele groeten van

Zus

*

Dordrecht.

Donderdag. [1 december 1932]

Lieveling.

Eigenlijk heb ik Zondag wel een beetje op je gehoopt. Je vraagt of ik eens eerst naar Den Haag [kom]. Maar jongen zeg nu eens zelf, wat moeten we doen een heelen dag. Laten we liever zuinig zijn en van den zomer zal ik wel veel in Den Haag komen. Dan kunnen we fijn naar Scheveningen gaan. Vind je ook niet. Zeg wat jammer dat je Maandagavond de trein miste. Ik zou 't eenig gevonden hebben je zoo plotseling even te zien.

Zeg Bob, ga jij nooit naar A'dam?

Bobbie beken eens eerlijk, heb je geen spijt dat je naar Den Haag gegaan bent?

Had je niet liever in A'dam gebleven? Hoe komt 't toch dat je geen vrienden zoekt? Waarom ben je zoo down? Ik vind 't werkelijk ellendig.

Zeg lieveling ik heb nog wel iets opwekkends. Gretha is vlug jarig n.l. den 17de Dec. Dat is op zaterdag, dus voor Gré die bij ons in de zaak is niet zoo leuk.

Maar nu gaan we Zondag. Gré, Jaap Duits, jij en ik op kosten van Vader naar de bioscoop in Rotterdam. Kun jij de 18de? Tenminste als er niets tusschenkomt.

Ik hoop maar dat 't doorgaat, want ik verlang er werkelijk naar je weer eens te zien.

Je vroeg of ik me Zaterdagavond geamuseerd heb. Ja 't was een aardige avond.

---

⁶⁷ Estella Cohen was jarig op 31 december.

⁶⁸ Herman Spits, zwager van Bob.

⁶⁹ Eva Cohen, tante van Bob van moederskant.

⁷⁰ Ook wel 'stoeplier', iemand die op de stoep klanten een zaak binnen kletst.

Zeg. Je weet dat ik les heb bij mijnheer Katan,⁷¹ nu die gaat a.s. Woensdag trouwen. Nu heb ik één avond mee helpen verhuizen en meteen z'n nieuwe huis heelemaal bekeken, eenig.

Hij plaagde me natuurlijk weer.

Een van die klappers (je weet wel, waar facturen in geborgen worden) viel open en was vol met brieven. Minnebrieven vertelde hij.

Toen zei ik: "Ik durf bijna niet te kijken."

Toen beweerde hij: "O, er staat 't zelfde in als in jouw brieven." Een type hè.

Bob 't is half elf en ik ben moe.

Ik hoop dat je stemming wat zal zijn veranderd. Wat doe jij Zondag. Ga je naar huis?

Kon je maar hier komen? Ja?

Nu Goeiennacht

Schrijf je terug of je de 18de Dec in R'dam kunt zijn?

Dag schat

Je Mimi.

*

Den Haag Zondag [4 december 1932]

Liefste.

Gisteren een leuke dag gehad. Moeder en vader waren me n.l. komen verrassen. We zijn weer eens ouderwetsch aan de zwier geweest. Moeder was dood ongerust over me en dacht dat ik ongeveer verhongerd was. 't Viel nog al mee. Ze was natuurlijk doodnieuwsgierig naar jouw brieven. Heb haar gedeeltelijk bevredigd. Oordeel buitengemeen gunstig. Ze wil je vreeselijk graag eens een keer zien. Ik ook.

O ja nu eens even over de 18e. Vind het een reuzenidee. Maar of ik kan komen is een tweede. Kóm ik dan onder één voorwaarde. Ik betaal voor mezelf. Maar schrijf me dan nog even hoe laat en waar. Je bent er nogal groot in om dat te vergeten te schrijven. Heb gisteravond een pakje van thuis ontvangen inhoudende een groote bruine taai taai pop met de naam Mimi erop, en een briefje erbij: "Es führt kein ander weg zur Seligkeit". Hoe vind je zoiets? Was gisteren met Moeder aan het winkelen, en die vond het niet meer dan billijk dat ik je iets ter verzorging van je teint stuurde, omdat ik er toch ook van meegenoot. Stuur je het hierbij. Opdat thans je leuze worde Poeier erover in plaats van zand erover. Je vraagt waarom ik geen vrienden zoek. Kom heel weinig met jongelui in aanraking. Zionistische club moet hier een reuzen sof zijn, zoals mij werd gezegd. Puck Parfumeur heb ik in een 5 à 6 weken niet gesproken. Zeg ik hoop maar dat ik de 18e kan komen, want ik verlang er nog

---

⁷¹ Rabbijn Katan.

veel meer naar dan jij. Kindje er is niets meer te schrijven. Vergeet niet mijnh. Kathan te feliciteeren van mij. Z'n adres weet ik niet anders zou ik het zelf wel even doen. Is het P.C. of P.F.⁷²?

O ja moet je de groeten van m'n moeder even overbrengen.

Bob.

*

Dordrecht. Dinsdag. [5 december 1932]

Liefste.

Hartelijk bedankt voor je poeierdoosje. Het is een schat en ik ben er dolblij mee. Je hebt 't toch niet alleen uitgezocht hè. Wat leuk dat je Moeder zooveel belangstelling voor mij toont. Ik zou haar ook graag eens willen leren kennen. Ze is goed in staat om jouw humeur op peil te brengen en dat was nodig.

Zeg Bobbie ik heb eigenlijk een bende te vertellen, maar ik wou die brief met aanhangsel zoo graag nog voor 6 uur wegsturen en 't is al half zes geweest.

Nu allereerst moet je Zondag de 18de komen en wat dat betalen betreft dat is onzin. Het is toch voor een verjaardag?

We hebben gisteravond reusachtig plezier gehad. Vader had 's middags steeds gezegd, Bob komt vanavond en Moeder had maar gelachen. Je raadt nooit wat er 's avonds kwam. Een reuzepop opgevuld met cadeautjes voor Gré en mij.

Later vertelden ze dat dat Bob was geweest. Ik heb leuke dingen gehad. Een klokje, voor op m'n kamer. Dit postpapier. Van Jaap Duits een doosje clysmas en een leuk speldje, enz.

Zeg Bob. Ik zal Den Heer Katan morgen feliciteeren hoor namens jou.

Ik ga nu zo vlug ik kan die brief wegbrengen.

Ik hoop dat de cigareten naar je zin zijn.

Vader heeft er voor gezorgd, want ik heb er zoo weinig verstand van.

Dag Jongen, tot de 18e

Je Mimi.

*

Den Haag

Woensdag [7 december 1932]

Mijn liefste Mimi.

Vanwaar het woordje "moet" in verband met de 18e? Zijn er dan zulke gewichtige gebeurtenissen op til? Kindje ik weet beslist niet of ik dan wel kan. 't Is heel goed mogelijk dat ik dan moet werken, waarschijnlijk zelfs. In elk

---

⁷² Pour condoléance of pour félicitation: om te condoleren of om te feliciteren.

geval ben ik om ± 6 uur 's avonds klaar. Wat denk je van het volgende voorstel. Jij komt om een uur of 7 hier en dan fuif ik jou op een bios. Goed? Mocht ik niet behoeven te werken, dan kom ik natuurlijk naar R'dam. Laten we het dan zóó afspreken vind je niet? Of komen jullie alle drie hierheen! Heb Maandag nog een "fress" pakket van thuis ontvangen. 'k Ben er nog kapot van. Ze denken blijkbaar dat ik hier verhonger. Zeg Mimi voelde je je gedrongen mij een doosje cigarettten te sturen na mijn pakje? Dàt was heusch de bedoeling niet. Ze zijn echter grootendeels al in rook vervlogen. Verder heb ik 't wèl zelf uitgezocht. Had n.l. een voor Moeder gekocht, en die vond het zoo leuk, dat ze vond dat ik er jou ook een moest sturen. Heb zoo juist een Chineesch prentje op de kop getikt. Ik zal het bewaren voor jou op de 18e. Als ik niet bedacht moest zijn op de 18e, kwam ik Zondag even naar je toe. Ik meen te mogen opmaken uit het feit dat Japie jou postpapier geeft, dat hij me niet onwelgezind is. Dat is tenminste één voordeel. Naar je laatste brief te oordelen krijg ik nu een heel lange van je.

Mimi tot de 18e

Bob.

P.S. Bemerkt dat één van de prentjes juist in de envelop past. Indien deze je bevalt, heb ik er nog een voor je. Ze zijn door een echte Chinees getekend.

Bob

*

Maandag 12-12-'32

Liefste Bobbie.

Bedankt voor 't leuke prentje. 'k Wil graag 't tweede hebben, als je 't geven wilt tenminste.

Zeg Bob je doet 't me niet aan m'n eerste vacantiedag te bederven, door niet te komen. Ik vind dat je, als je er werkelijk naar verlangt, moet probeeren die dag vrij te maken. En dat je dat wel zal hebben ook. Verstanden. Ik vermoord je als je niet komt hoor. Dat idee van jou is natuurlijk onmogelijk.

Bobbie dat jij zelf dat poederdoosje hebt uitgezocht vind ik beslist geniaal.

Je schrijft in je laatste brief dat Jaap mij postpapier heeft gegeven. Dat is een vergissing van je. Dat heb ik beslist niet geschreven. Dat postpapier heb ik van Moeke. Van Jaap heb ik een speldje en een doosje clysmas. Maar Jaap beweert, dat hij je toch welgezind is. Dit laatste als troost. Maar waarom vind je 't een voordeel? Zeg Bobbie eigenlijk moet ik je een heel langen brief schrijven, maar ik ben bang dat ik niet kan voldoen aan die plicht.

Gisteren was Lion van Dijk (ken je die) uit R'dam bij ons⁷³. In Rotterdam wordt n.l. een leiderscursus gegeven en wilden Fia de Lever⁷⁴, Jaap Duits, Jetty van Reugen en ik die volgen. Dat is op Maandagavond in R'dam. Misschien dat 't lukt. Het is hard noodig dat we eens goede leiding krijgen op dat gebied.

Bobbie heb ik al geschreven dat ik m'n rapport heb gehad. Al 'n tijdje geleden. Ik herinner 't me niet meer. Het was wel goed alleen een 5 voor Engelsch (omdat ik geen opstellen maken kan).

Het was wat achteruitgegaan omdat ik de laatste maanden niet prettig was, maar zij waren toch tevreden.

A.s. Zaterdag krijgen we vakantie. Zaterdagavond een fuif van de H.B.S. altijd voor de Kerstvacantie en Zondag naar Rotterdam. We gaan waarschijnlijk niet naar een bios, maar dansen. Leuk hè?

Nu zeg je mag tevreden zijn zoo lang schrijf ik nooit. Nu lieveling ik ga naar bed.

Kom alsjeblieft Zondag. Stel me niet teleur.

Je Mimi.

Kun je ons komen halen bij m'n tante

Gedempte Binnenrotte boven de "Radiokoning" om 2 uur?

Schrijf nog even terug voor Zondag ja?

Bobbie gisteravond schreef ik of je ons wilde komen halen bij bovenstaand adres. Maar dat is een vergissing. Het moet worden

2 uur op de Coolsingel voor Atlanta?

Daag

---

⁷³ Waarschijnlijk Lion van Dijk geb. 24.12.1903 Rotterdam en gest. 3.12.1987 Jeruzalem, voorzitter Joodse gemeente Rotterdam.

⁷⁴ Misschien Sophia de Rooy-Lever. Zie Digitaal Monument.

*

Den Haag
Dinsdag [12 december 1932]

Dear Mimi.

Ik moet je teleurstellen en me tegelijkertijd aan je moordplannen blootstellen. De voorstelling a.s. Zondag gaat in geén geval door. Tenminste van mijn kant niet. Er hebben zich in die korte tijd tusschen onze laatste brieven zóóveel factoren op den voorgrond gedrongen, dat ze niet meer zijn te miskennen. Vooral in verband tusschen jou en mij. Je zou ze het 't best kunnen noemen economische factoren. Hoe het precies in elkaar zit kan ik je moeilijk per brief uiteenzetten. Enfin laat ik het in elk geval probeeren. Onze briefwisselingen in aanmerking genomen is er een min of meer intiemere verhouding tusschen ons tot stand gekomen. Het zou onjuist van mijn kant zijn om dit verder door te voeren en vooral om jou er de dupe van te laten worden. Dit zou je ongetwijfeld worden op den duur, vooral daar de laatste dagen mij geleerd hebben dat ik je in de toekomst heel weinig zou kunnen bieden. Luchtkasteelen bouwen en die tenslotte te zien instorten heeft weinig zin, en om dit te voorkomen is het beter niet meer met elkaar te correspondeeren. Mimi misschien begrijp je hóe zwaar dit mij valt, maar heusch het is beter. Het is dan ook volkomen in overeenstemming met mijn leuze: "Alles of niets". Ik hoop dat je mij jouw brieven etc. zult laten behouden, als een herinnering aan een allerliefst meisje. Mocht je meenen dat commentaar jouwerzijds niet overbodig is, doe het dan vóór a.s. Zaterdag, want daarna zal hoogstwaarschijnlijk wel m'n adres veranderen. Ook je ouders ben ik dank verschuldigd voor de aan mij betoonde gastvrijheid. Het was één van de gulste die ik ooit heb genoten. Alles bij elkaar genomen was het kort maar hevig. Tenminste van mijn kant.

Bob W.

*

A'dam
[donderdag] 29/12/32

Mimi.

Allereerst m'n hartelijke gelukwensen. Je zult je waarschijnlijk verwonderen dat ik nog schrijf. Berouw komt na de zonde. Dat ik niet eerder geschreven heb, was zuiver een gebrek aan moed. Moeder heeft me moed ingepaat. Ik zal je voorts nog even uiteenzetten de aanleiding tot m'n laatste brief. 't Was over dien bewusten Zondag. Heb een geweldige herrie gehad, omdat ik die dag vrij wilde hebben, en hij die niet geven wilde. Toen ik naderhand nog een stommitheit heb

begaan, achtte hij het beter, zich van mij te ontdoen. Misschien kun je je eenigszins m'n stemming voorstellen. M'n geld wat ik nog overhad wilde ik gebruiken om zoo lang mogelijk in Den Haag te blijven om een baan te krijgen, wat me helaas niet is gelukt. Loop in A'dam nu met een geweldig pesthumeur rond, om de idioote brief die ik jou heb geschreven. Mimigri wees op je verjaardag vergevingsgezind tegen mij. Ik heb al zóó'n beroerde tijd gehad. Ja? Een prettige dag verder en nog veel jaren.

Bob.

*

Dordrecht [vrijdag] 30/12/'32

Bob.

Van Harte bedankt voor je gelukwensen.

Je schrijft me of ik vergevingsgezind wil zijn. Maar waarvoor dan. Er valt niets te vergeven. Ik ben nog geen seconde kwaad op je geweest. Ik zou 't je alleen nooit vergeven hebben als je nu m'n verjaardag vergeten had. Eerlijk gezegd, was ik er bang voor. Ik ben blij dat 't niet zoo is.

Dat ik je de laatste keer niet heb geschreven is nogal vanzelfsprekend. Wanneer jij overtuigd bent, als uit je brief bleek, wat moest ik dan nog schrijven?

Het spijt me werkelijk voor je dat je geen betrekking [hebt], maar ik geloof dat 't voor jou beter is weer in A'dam, thuis te zijn. Geloof je ook niet?

Bobbie er is niet veel meer te schrijven.

M'n verjaardag is eigenlijk in duigen gevallen, vorige week Vrijdag was Grootmoeder plotseling gestorven,⁷⁵ dus waren we wat in de war.

Nu Hartelijk gegroet.

Mimi.

*

A'dam [dinsdag] 3-1-33

Liefste Mimi

Allereerst hartelijk bedankt dat je me hartelijk bedankt hebt. Werkelijk heel hartelijk van je. O mistificatie uw naam is vrouw. Je laatste brief wàs dat hoor. 't Leek wel een weerbericht. Zéér veranderlijk. En 't is om de verdommenis niet beter voor me dat ik weer in A'dam zit. De afstand tusschen jou en mij bedraagt nu ongeveer 100 KM. De afstand is eenigszins te groot om per fiets te worden afgelegd. Tenminste als je me überhaupt nog in levende lijve wilt aanschouwen. Werkelijk Mimi ik kon uit je laatste brief niet goed wijs. De temperatuur was

---

⁷⁵ Mietje Weener stierf 23.12.1932.

soms beneden nul. Op het oogenblik reis ik een beetje voor Vader.⁷⁶ 't Gaat goed, maar 't goed gaat niet. Bij één klant ben ik er uit gemieterd. Ik vroeg hem of die dat had en dit en toen kwam die met een heele bende angeslept⁷⁷. Maar wat ik vroeg was er niet bij. Nou, zeg ik, dan heb ik het wel voor U, waarop hij me verzocht de deur aan de buitenkant te sluiten. Het zal je misschien eenigszins vreemd voorkomen, dat ik je met je verjaardag niets gestuurd heb. Maar 'k was bang dat je het als omkoopertij zou beschouwen. In elk geval wat in 't vat ligt verzuurt niet. Op het oogenblik ben ik natuurlijk weer heelemaal blut. Edoch misschien brengt het einde van de maand verandering in deze toestand. Ook hier is verder geen vermeldingswaardig nieuws, behalve dat ik het erg beroerd voor je vind dat je verjaardag zoo in duigen is gevallen. Ook m'n condolance aan de betreffende personen. Mimigri laat me uit je volgende brief beter wijs kunnen worden. Ja?

Nog steeds

Jouw Bob.

*

Dordrecht. [donderdag] 5 Jan. 1933.

Dear Bob.

Tot m'n genoegen bemerk ik dat m'n laatste brief aan m'n verwachting heeft voldaan. Het was m'n bedoeling dat je niet verplicht zou zijn me terug te schrijven. Dat je dit wel gedaan hebt, is dus je vrije wil. Wat mij betreft Bob, eerlijk gezegd, vind ik 't prettig dat je weer schrijft. Alleen zullen we er voor moeten zorgen dat we minder intiem worden, dan we voor onze korte scheiding (ik weet geen ander woord ervoor) waren. Daar was jij immers bang voor? Ik geloof toch niet dat je je principe "Alles of niets" zoo maar in de steek zal laten. Eigenlijk is jouw laatste brief al weer veel te lief, of is je angst (pessimisme) verdwenen. Zoo ja, dan heb ik wel gelijk dat 't goed voor je is, weer thuis te zijn. Wat die afstand betreft heb je gelijk, want nu komen wij ook niet veel meer in A'dam, nu Grootmoeder gestorven is.

Bob, één ding begrijp ik niet uit je brief - o nee, net op 't oogenblik heb ik 't ontcijferd.

Ik geloof niet dat ik nu nog zoo mystisch ben hè?

Ik hoop dat je deze brief beter begrijpt, enfin dat zal wel.

Schrijf je vlug terug hoe je er over denkt?

Hartelijk gegroet

Mimi.

---

⁷⁶ Mozes Wijnberg had een handel in borstels en touw, de firma was gevestigd aan de Nieuwe Zijdscolk 15, A'dam.

⁷⁷ Van het Jiddisj 'sjeppen', moeizaam lopen of dragen.

P.S. Deze brief lijkt me eenigszins koel, hij drukt niet geheel uit wat ik bedoel.

*

A'dam

Zaterdag [7 januari 1933]

Liefste Mimi.

Kunst om mij er in te laten luizen met die brief. Indien je mocht willen dat ik m'n brieven minder "lief" schrijf, zal ik dat natuurlijk doen, en zou ik er b.v. onder kunnen zetten: "Als deze brief je een beetje koel toelijkt, enz." waarbij ik dan natuurlijk in het midden laat of ik het hartelijker of hatelijker bedoel. Wat m'n leuze betreft, zou je er nog bij kunnen voegen: "Langzaam maar zeker." Verder hecht ik niet dezelfde waarde aan de woorden angst en pessimisme. Je vraagt me te schrijven hoe ik over je laatste brief denk. Thans kan ik alle twee woorden gebruiken, n.l. angst en pessimisme. Vooral dat genoeg van jou in je laatste brief.

M'n a.s. zwager⁷⁸ en ik waren vanochtend in Gorinchem, maar hij verrekte het om naar Dordt door te rijden. Hoe vind je zoo'n ellendeling?

Eigenlijk mocht je wel een beetje meer medelijden met me betoonen nu ik weer hier in Amsterdam zit want dat heb ik aan jou te danken jongedame, in plaats van een zedepreek te houden, dat het toch maar beter is weer bij m'n mammie te zijn. Je zou beter een kaartje kunnen sturen met P.C.⁷⁹ er op. Maar ja. Zeg Mimi(gri) tot hoelang heb jij nog vakantie? Kun je niet een paar dagen bij je tante in de Sarphatistraat komen logeeren? 't Is niet aardig van je om je familie zoo te verwaarlozen.

Vanavond ga ik met m'n schoonzusje naar Gijsbrecht van Aemstel (ze mag zelf betalen). Je ziet ik verzaak m'n plicht niet jegens m'n familie.

Mimi(gri) ik hoop dat je volgende brief geen twijfel meer overlaat aan je gevoelens omtrent mij.

Die van mij zijn 100% vóór jou.

Alzoo Mimigri??!??

100%

je Bob.

*

---

⁷⁸ Mau Keizer die in juni 1933 trouwde met Martha Wijnberg.

⁷⁹ Pour condoléance.

Dordt [donderdag] 12 Jan '33

Liefste Bob.

Ik schaam me dood, omdat ik je zoolang heb laten wachten op een brief, maar ik kan er werkelijk niets aan doen. Ik heb 't vreeselijk druk.

Bobbie als jij over je pessimistische bui heenbent en dus weer een intieme verhouding aandurft, ik ben er niet op tegen. Dus zal ik nu maar niet zoo'n ijsbrief schrijven.

Eigenlijk ben ik nog een beetje kwaad op je geweest. Je schreef dat 't mijn schuld was dat jij weer in A'dam bent. Ik ben me van geen kwaad bewust. Dat meende je toch niet hè. Dat zou ik werkelijk onzin vinden.

Zeg Bob, vakantie heb ik pas weer met Paasch. Nu ben ik al ruim een week weer op school. Ik wou dat jij weer eens in de buurt kwam. Heusch ik verlang er echt naar je weer eens te zien. Ik heb de laatste tijd een beetje lamledige geschiedenis meegemaakt en eigenlijk kom ik er nu pas wat overheen. Wat zal ik je misschien wel eens vertellen.⁸⁰

[rest brief ontbreekt]

*

A'dam

Vrijdag [13 januari 1933]

Liefste Mimi.

Vanmorgen was ik speciaal vroeg opgestaan om je even te schrijven. Was bepaald ongerust. Je brief kwam toen ik 'm al half afhad. 't Was werkelijk een opluchting. Ben op 't oogenblik als gevolg van je brief een geweldige optimist. Moeder was ook blij, want ik heb een humèur gehad! Mimigri zou het niet beter zijn dat je een paar dagen van school thuis bleef? Zeg, ik vond je brief een beetje gedrukt. Geloof niet dat je er al heelemaal overheen bent. Probeer het mij eens te schrijven. Ik stel er erg veel belang in. Je hoeft ook niet [bang] te zijn dat een ander het leest. 't Is veilig bewaard bij mij. Wat jij schrijft over die onzin, is onzin, want het was onzin van mij om die onzin te schrijven. 'k Wou enkel maar eens zien hoe je er op reageerde. Onzin hè? 't Lang wegblijven van je brief is nu natuurlijk volkomen gerehabiliteerd. Vind het vreeselijk beroerd, dat jij niet heelemaal in orde bent. Doe me een genoeg en volg m'n raad op. Ik zou me een heel stuk geruster voelen.

Misschien kom ik binnenkort in Dordt. Verlang er nog veel meer naar dan jij. Lekker! Zeg ik heb nog een jeugdfoto van mij gevonden. Ik vind me niet erg meer lijken. Moeder wil 'm graag terughebben, dus...! Mimi er is niets meer te schrijven. Behalve dan dat m'n Moeder en ik je van harte beterschap wensen.

---

⁸⁰ Wellicht gaat het om de ruzie die Mimi met haar moeder maakt over het feit dat die haar brieven leest.

Je Bob

*

Dordt. [zondag] 15 Jan. '33

Liefste Bob.

Wat was jij vroeger een schat!! Wat n' dot van een foto, zeg. 't Spijt me heusch, dat je Moeder 'm terughebben wil. Moeke vindt dat je een erg leuk ventje was, ze vertelt er niet bij, hoe ze je nu vindt. Zeg Bobbie je lijkt er nog op van gezicht tenminste.

Ik heb ook nog een jeugdfoto van me, maar die stuur ik niet op, want daar heb ik kromme beentjes op.

Zeg je schrijft dat je een geweldige optimist bent (ten gevolge van mijn brief). Nu hoop ik maar dat je niet nog eens zoo'n pessimistische bui krijgt als een tijdje geleden want daar zou ik heusch niet meer tegen kunnen. Kan je me dat belooven?

Je vraagt of ik dat "gedoetje" wil schrijven. Ik weet wel dat 't bij jou veilig is bewaard, maar daar gaat 't niet om. Ik kàn 't niet schrijven. 'k Denk dat ik 't beter zal kunnen vertellen. Dus een beetje geduld, hoor jongen.

Bedank je Moeder voor 't beterschap wenschen. Ik zou zoo graag eens kennis met haar willen maken. Maar we komen vooreerst niet in A'dam. Doe haar de groeten van me.

Bobbie je hoeft niet zoo ongerust over me te zijn, al vind ik het wel lief van je. Maar ik heb geen tijd om thuis te blijven. We werken veel te hard.

Je schrijft dat je "binnenkort" in Dordt komt. Wanneer is dat? Jaap Duits riep "ha" toen hij 't hoorde. Je ziet, ik ben niet de eenige die naar je verlangt.

Bobbert in je voorlaatste brief schreef je dat je met een schoonzusje naar de Gijsbrecht van Aemstel ging. Hoe kom je aan een schoonzusje. Je hebt toch geen broer? Was de Gijsbrecht mooi?

Nu Jongen, meer weet ik niet.

Hartelijk gegroet.

Je eigen Mimi.

Bobbie ik houd je kiekje nog één brief hier, mag wel hè?

Je Mimi

Ik wou dat je me eens een goeie kiek stuurde, waarop je gezicht duidelijk stond. De andere zijn nogal klein en jij hebt van mij nu toch goeie hè.

*

A'dam

[maandag] 16-1-33

Lieveling

Ik geloof dat je tegenwoordig niet over me te klagen hebt zeg. Jij bent net als je Moeder, want je schrijft ook alleen maar hoe je me vroeger vond. Of hóórt dat niet? Een goeie face foto heb ik niet. Wel een van een jaar of 8 geleden, maar daar sta ik op met een kale kop.

Zal eens zien of het er deze week nog afkan. Die foto die je nu hebt kom ik wel eens halen. Je vraagt wanneer ik in Dordt kom. Kindje ik weet het zelf niet. Maar kómen doe ik. Al zou het lóópende zijn.

Als ik goed nadenk is die ongerustheid ook een gedeelte egoïsme van me. Je zou het in zakentermen zóó kunnen zeggen: "Nadat de goederen ten Uwent zijn afgeleverd, kunnen reclames niet meer in ontvangst worden genomen." Enfin zoover is het nog niet. Indien er geen gegronde reden[en] toe bestaan zal ik de gevraagde belofte natuurlijk graag nakomen. De kwestie van het in twijfel getrokken schoonzusje, [zij] is van m'n jongste zuster een a.s. schoonzustertje.⁸¹ 't Blijft in elk geval in de familie.

---

⁸¹ Een zus van Herman Spits.

Gijsbr. v. Aemstel was goed. Alhoewel ik niet kon begrijpen waarvoor ik vermakelijkheids belasting heb moeten betalen. In het boek staat dat er een heel zoodje afgemaakt worden. Ik heb er niets van gezien.

Moeder en ik hebben een weddenschap aangegaan, of jij die bewuste Zondag⁸² nog naar R'dam was geweest of niet.

Moeder zei van niet en ik van wel. Terwijl m'n zuster beweerde dat je onderweg aan de noodrem had getrokken. Wie heeft er gelijk? Meen te weten dat Jaapje ook moderne kunst weet te waarderen. Stuur hierbij wat eens de wanden van m'n kamertje in den Haag sierde. 't Is Poolsche kunst (Jongen met tak)?

Geschilderd door: Jerzy Fedkowicz.⁸³

Pinda, pinda stel jij misschien belang in. Je zult waarschijnlijk niet zoo vlug terugschrijven als ik, maar hopelijk toch vóór Zaterdag. Mimigri ik verwacht beslist, als je kapitaalkrachtiger bent dan ik (wat heel gemakkelijk kan) dat jij eens een keer hier komt. Of hóórt dat ook niet? Er bestaat in elk geval een spreekwoord, waarin voorkomt, dat in zekere omstandigheden alles geoorloofd is. Enfin, je ziet maar. Er is niets meer te schrijven.

Dus lieveling tot m'n financieel herstel.

Jouw

Bob.

[ovaal ter grootte van mondafdruk met daaronder:] "Mondelinge groet"

*

Dordt [donderdag] 19 Jan. '33

Lieveling.

Toen je schreef dat je optimist geworden was, had je gelijk want om op een spoedig (binnenkort schreef je) financieel [herstel] te hopen, is werkelijk

---

⁸² 18 december 1932.

⁸³ Poolse kunstenaar.

optimistisch. Zoover heb ik 't nog niet gebracht. Je hebt een echt gezellige brief geschreven, ik kikkerde er heelemaal van op.

Bobbie, wat betreft 't gaan op die bewuste Zondag. Zeg allereerst tegen je zuster dat ik niet aan de noodrem kon trekken, want we reizen nooit met de trein en 2e ik ben wel geweest. Ik kon natuurlijk niet alleen thuisblijven en dan, ze zouden niet begrepen hebben waarom ik thuis zou willen blijven. Geloof niet dat ze ook maar iets aan me gemerkt hebben. Enfin dat kunnen ze überhaupt niet aan me.

Dus Boy jij hebt gelijk hoor. Liebling, misschien, héél misschien kom ik Zondag in A'dam. Reken er niet op. Als ik kom, zie je me wel. Dan kom ik desnoods naar je toe.

Hè, ik wou dat je bij ons in de zaak was, dan was je tenminste dichtbij. Zou jij 't willen? Je hebt toch geen werk. Ik zou 't reusachtig vinden!

Bob, ik geloof niet dat ik nog nieuws heb behalve een ruzietje met een leeraar, 2x de klas uitgeduvelde, en 't was notabene zijn schuld. Gelukkig hoefde ik v.d. "baas" geen excuses te vragen, dat had ik nooit gedaan. De "baas" liet ons alletwee (die leeraar en mij) bij zich komen en toen heeft hij zich eerst verontschuldigd en toen ik. Geweldig hè. Die oplossing kon "de baas" zelf niet vinden. Die heeft vader gebracht. Anders had ik niet meer in de Fransche les gekund. Enfin nu is 't weer in orde.

Nu Liefste meer niet. Je mondelinge groet met interest terug

Dag

Jouw Mimi.

Bob, die prentjes zijn snoezig!! Vooral die pinda-pinda!!

O ja, ik zal je kiekje terugsturen. Ik heb 't beloofd, anders doe ik 't vast niet.

Hoe ik je nu vind, zal ik je wel eens mondeling mededeelen.

Zoeven bestuursvergadering gehad. Nu reeds heel waarschijnlijk dat ik in A'dam kom. Voor de leidersvergadering.

*

[ongedateerd, haastig in potlood geschreven, poststempel 20.1.1933]

[vrijdag]

Liefste Mimi

Excuseer potlood. Aangezien je desnoods geschreven hebt in verband [met] het komen tot mij is het beter zóó af te spreken: ik ben om twee uur

Rembrandtplein. Ben jij veel vroeger of later hier dan moet je "desnoods" tot mij komen. Reken beslist op je, en vind het verdomd mieters.

Heb nu geen tijd meer moet weg. Dus tot Zondag kindje. Zet het op haren en snaren dat je hier komt. 't Zou een geweldige tegenvaller voor me zijn indien je niet komt. Je Bob

*

A'dam Dinsdag [24 januari 1933]

Liefste.

Hoewel ik geloof dat jij moet schrijven zal ik het er toch maar op wagen. Tijd genoeg want ik lig sedert gistermiddag in bed. Griep of iets dergelijks. Moeder zei Mimi was zeker ook straal verkouden hè? Zeg, als jij zoo'n dondertje hebt gehad als ik, dan beklaag ik je werkelijk. Moeder was werkelijk kwaad. Terwijl jij nog wel gezegd had dat ik haar niet kwaad mocht maken. Heb gistermorgen een foto van me laten maken. Een reuzen sof, ze hadden er eigenlijk onder moeten zetten: Opsporing en voorgeleiding verzocht enz. Als ik weer beter ben zal 'k wel een betere laten maken. Deze stuur ik beslist niet. 't Zou nu verrekt mieters zijn als je een beetje dichters in de buurt zat. 't Heeft één nadeel, als [ik] je weer eens een keer gesproken heb, n.l. dan verlang ik nog veel meer naar jou. Vooral nu ik de heele dag in bed lig. Alles schrijven wat ik wil kan natuurlijk niet, omdat jij niet de eenige bent, die dit epistel leest. Terwijl het toch alleen voor jou bedoeld is. Enfin misschien snap je het wel. Jij hoeft daar niet bang voor te zijn. Ik hoop dan ook dat je daar een beetje rekening mee houdt.

Mimigri toon voor deze keer eens een beetje initiatief. Het schrikkeljaar heb je ook al ongebruikt voorbij laten gaan. Geef Japie ook eens een opwekkende por in z'n ribben om mij te schrijven. Zou het nu ten zeerste op prijs stellen. Als het goed gaat, krijgt ie misschien wel antwoord ook.

Alhoewel hij er niet teveel op rekenen moet want op het oogenblik heb ik ook weer een razende koppijn. Mimigri een mondelinge groet dèrf ik niet, want anders krijg jij misschien ook nog griep.

Jou Bob

P.S. mochten onze brieven zich kruisen, schrijf jij dan eerst terug. Ja?

*

A'dam Vrijdag [27 januari 1933]

Geliefde

Zeg ben jij ook ziek? Of heb je m'n brief niet ontvangen. Mocht geen van deze veronderstellingen juist blijken, dan zal ik waarschijnlijk binnenkort een brief ontvangen beginnende met: "Ik schaam me dood, dat ik je zoo lang heb laten wachten, maar..." En dààr moet ik dan maar tevreden mee zijn. Mag nu even een oogenblikje op, want ze zijn de kamer weer op orde brengen, en maak van de gelegenheid gebruik om jou even een standje te maken. Zou het beslist onaardig van je vinden als je zoo lang gewacht had met schrijven omdat je het

zoo "druk" had. Je begrijpt dat ik nù nog veel meer naar een brief van je verlang dan anders. Enfin als je maar niet ziek bent. Zooals je misschien begrijpen zult heb ik je weinig te schrijven, behalve dit: Schrijf

Met elke post stijgt m'n koorts een beetje.

Vanmorgen gevorderd tot 39.2. Je ziet ik schiet al aardig in de richting. Geloof 44 is het maximum. Je kunt dus zelf uitrekenen hoelang je nog kunt wachten.

Moet weer in bed dus einde van de uitzending voor heden.

Lectorum Salutem

Je Bob.

*

Dordrecht Vrijdagavond 27 Jan. [1933]

Openbare leeszaal

Arme Lieweling.

Ben je al beter of niet? Heb je werkelijk griep of lijkt 't maar zoo? Ziezoo jij kunt vast antwoorden, 2 vragen achter elkaar. Zeg Bobbie, jij hebt toch zeker aan je Moeder verteld, dat je al verkouden was, voor ik je kwam halen.

Eigenlijk weet ik niet of ik jou of jij mij hebt aangestoken. Ik was n.l. Maandag op bed, ben nu al lang beter. Heb jij heelemaal nog geen schaatsen gereden?

Ik was Woensdag op 't ijs, maar ik vond 't zóó'n koude beweging, dat ik maar weer naar huis ben gegaan.

Zeg Liefste was je Moeder kwaad op jou, dat kan toch niet. 't Was toch mijn schuld! Zooals ik je vooruit voorspeld had, kreeg ik direct een hevig berouw, dat ik zoo ontzettend kinderachtig kon zijn.⁸⁴ Moeder gaf me nog een standje op de koop toe. Zeg Bob, vraag jij alsjeblieft vergiffenis aan je Moeder voor mij. Zelf kan ik 't natuurlijk niet doen.

Zeg lieverd, Moeke heeft beloofd, dat zij m'n brieven niet meer zal lezen. Zij ontving n.l. 't verwijt uit de eerste hand. (Ze las de brief nog eerder dan ik. Ik kon hem pas in de pauze van school lezen). Maar ik weet niet of ik wel kan bouwen op die belofte en je begrijpt dat 't voor mij tamelijk moeilijk is, "initiatief" te toonen zooals jij dat noemt, omdat ik niet weet hoe jij er op zal reageeren, daar jij niet precies alles in je brief kunt schrijven.

Wat dat schrikkeljaar betreft. Jij hebt nu drie jaar voor je om te benutten dus!! je hebt niet te klagen.

Zeg ik heb Jaap gezegd, dat hij je moet schrijven, dus je hebt kans, dat je nog wat post krijgt.

Lieweling hoe gaat 't met je foto, stuur me die "leelijke" maar vast, als ik 'm erg leelijk vind, stuur ik 'm op mijn woord van eer terug. Ja?

---

⁸⁴ Mimi durft niet naar binnen te gaan als ze Bob komt halen.

Zou 't erg lang duren voor ik je weer zie? Dat nadeel wat jij opnoemt, wanneer we elkaar zoo'n enkel keertje zien, ben ik met je eens, ofschoon ik bescheidener ben in m'n eischen.

Nu Boy, beterschap, een hartelijke kus van je eigen Mimi

P.S. Schrijf de eerstvolgende brief maar niet te intiem. Ik zal Moeder op de proef stellen.

Dag.

Doe je Moeder de groeten van me en zeg maar, dat ik zal probeeren, haar niet meer kwaad te maken.

*

A'dam Zondag [29 januari 1933]

Dacht werkelijk dat ik geen brief meer van je zou ontvangen. Je hebt zeker m'n tweede wel ontvangen, want je hebt je niet eens verontschuldigd dat je zoo lang gewacht hebt. Mocht gisteren weer op, maar niet buiten. Vandaag voor 't eerst op schaatsen geweest. Mieters gereden. Zeg heeft Japie hier in A'dam familie wonen. Heb een nieuwe baas die heet ook Duits en woont in de Galerij. Moet het heele land bereizen en heb een speciale aanbeveling voor Dordt. Hoop maar dat het een beetje baan is. Als ik echter in Dordt kom zal ik geloof ik niet veel tijd hebben om je op te zoeken, want ik moet allemaal nieuwe relaties maken, en heb dus m'n tijd waarschijnlijk hard noodig. Enfin ik zal wel zien als ik in Dordt ben. Die fabrikant waar ik vandaag mee naar Volendam zou gaan, heb ik Vader mee op kunnen schepen. Die kan Maandag z'n plezier wel op. Ze hebben op het ijs gezeild en verrekten natuurlijk van de kou. Kindje hier is verder geen nieuws meer. Zeg als [ik] j'ou niet mocht hebben aangestoken dan heb ik het m'n zuster gedaan want die ligt nu in bed.

Je Bob

P.S. Zal even zien of ik die foto kan vinden. Je kunt er echt duidelijk op zien dat 'k griepende was. Vandaar m'n lodderige uitdrukking.

Bob

M'n "waarde" a.s. zwager achtte zich gedrongen je even te schrijven, aangezien hij lichtelijk koortsig was (vandaar Juffrouw Mimi) heb ik 'm maar z'n zin gegeven.

Beste Juffrouw Mimi.

Tot mijn spijt moet ik U even schrijven, dat ik het werkelijk niet aardig vond, dat U verleden week Zondag niet even bij ons bent boven gekomen, en spijt het mij dat ik alweer geen gelegenheid heb gehad met U kennis te mogen maken.

Hopende dat wanneer U weer eens in ons geacht Mokum mocht komen, U zich niet zoo bleu mocht toonen, als dit tot nu toe het geval geweest is.
U, alhoewel nog steeds onbekend, hartelijk groetend, verblijf ik de zwager van Bram (Bob bedoel ik)
Mau Keizer

*

Dordt 31 Jan. 1933
Dinsdag

Lieveling.

Hemeltje wat ben jij ongeduldig! Als ik Woensdag van jou een brief ontvang, en jij krijgt de mijne Zaterdag is dat dan zoo erg? Vlugger kan ik niet, vind je ook niet. Zeg Bob, ben ik geen benaming meer waard. Zoo ja, waarom zette je boven je laatste brief dan heelemaal niets? Als je kwaad op me bent, kun je nog m'n naam er boven schrijven. Ik begrijp je brief niet erg, hij lijkt me zoo erg koel en ik dacht dat mijn brief nu wel hartelijk was. Ik geloof dat je m'n laatste brief niet eens hebt beantwoord. En nóg een klacht heb ik over je. Wanneer jij in Dordt komt en me niet opzoekt, dan heb ik voortaan in A'dam zulke belangrijke zaken, dat ik de Eendrachtstraat met jou erbij vergeet, verstanden? Ik ben woest op je. Je mag me wel gauw een lievere brief schrijven, want m'n humeur zakt beneden 0. (Moeder leest m'n brieven nu werkelijk niet meer). Zeg Bobbie, 'k was gisteren in R'dam. Toen ik binnenkwam (leiderscursus), riep Meta Goudsmit "O, ze is niet dood."

Ze dachten in Rotterdam, dat er een ongeluk was gebeurd Zondag in A'dam. De voorlaatste trein ging om kwart over elf, maar die had natuurlijk geen aansluiting op Dordt en bovendien had ik de Maandag daarop weer cursus in Rotterdam, maar toen sneeuwde 't zoo dat we maar niet gegaan zijn en ik kon toch niet want ik was ziek. Nou je begrijpt, toen dachten ze heelemaal dat ik dood was.

Meta beweert, dat ze er een nachtmerrie van heeft gehad en twee dagen ziek. Zielig voor haar hè? Bobbie, je zwager die me zoo vriendelijk heeft geschreven, is die met Fré⁸⁵ of met je oudste zuster verloofd? Doe hem in ieder geval de groeten en zeg dat ik de volgende keer niet zoo menschenfrees zal zijn.

Dag Lieverd (je ziet m'n humeur komt bij)

kom gauw eens in Dordt

een kus van

Je Mimi

Excuseer m'n potlood, vulpen leeg.

---

⁸⁵ Vrougjen Wijnberg.

*

A'dam Woensdag [1 februari 1933]

Liefste Schattige Doddige Mimigri.

Ik hoop dat ik zóó voldoende uiting heb gegeven aan m'n gevoelens jegens jou. Dat ik boven m'n laatste brief niets heb geschreven, zit zòð. 'k Zat in de kamer te schrijven en ze keken allemaal zóó belangstellend wat ik er boven zou zetten, dat ik er maar niets boven zette, en het vergeten ben, om het naderhand te doen. Liefeling zooals jij het opgenomen hebt, was het heusch niet bedoeld. Die koelheid in m'n vorige brief heb je aan je zelf te wijten, want je verzocht me toch dit te doen, want je wilde je Moeder op de proef stellen. 'k Zal het nu een beetje hartelijker probeeren. De a.s. zwager die jou geschreven heeft is met m'n oudste zuster verloofd. In Juni is hij van plan de verlooving te verbreken om een huwelijk met haar te plegen. Die baan waarover ik schreef bleek niets te zijn. 't Artikel bleek zóó goed ingevoerd te zijn, dat de meesten voor het eerste jaar genoeg hebben. Mocht ik nu in Dordt komen dan zal ik waarschijnlijk meer tijd aan je kunnen wijden. Dan heb ik je ook iets te zeggen, in verband met het feit dat het over 3 jaar pas weer een schrikkeljaar is. 't Is erg pessimistisch. Het zal beter te zeggen zijn dan te schrijven, anders vat je het misschien verkeerd op. Moeder zit net tegen me [te] zedepreken ook in verband hiermede. Kindje ik weet je niets meer te schrijven dus eindig ik, voorts moet ik wat zien te verdienen zegt Moeder dan kan ik des te gauwer naar jou toe gaan

Vele hartelijke kussen van je
Bob

*

Dordt. Vrijdag 3 Febr. '33

Liefeling.

Het opschrift boven je laatste brief was erg lief, maar ik geloof niet dat je er ook maar de helft van meent. Denk je dat ik zoiets van je verlang? Bob. Je hebt me absoluut verkeerd begrepen wat betreft niet te intiem. De brieven zooals je ze gewoonlijk schreef, waren niet te intiem. Mijn brieven aan jou wel. Nu hindert 't niets meer, want Moeder leest ze niet meer. Bobbie ik heb je laatste brief thuis gelaten en dan heb ik kans dat ik enkele dingen niet beantwoord, enfin ik kan er niets aan doen. Bah ik heb de laatste tijd niets dan hoofdpijn. Gisterenmiddag thuis gebleven en heerlijk geslapen en waarempel vandaag weer hoofdpijn en ik kan dan haast niet werken. Goddank nog maar 4 maanden en dan eindexamen. Als ik klaar ben, kom ik denk ik een maand in Amsterdam logeeren om uit te rusten. Zalig.

Bobbie, één ding begrijp ik niet goed uit je brief. Datgene wat je me liever zeggen wilde dan schrijven. Alleen het woordje pessimistisch maakte me al bang, daar heb ik bij jou meer van gehoord en ondervonden. Liefeling zou je 't me maar niet liever wel schrijven?

1e ben ik erg benieuwd ernaar

2e Hoe lang duurt 't wel niet voor we elkaar weer zien?

En dan, spreken we als we samen zijn, wel zoo goed uit? Ik geloof 't niet. Ik vind trouwens dat [we] elkaar hartelijk[er] schrijven, dan wanneer we bij elkaar zijn.

We hebben ook geen tijd om wat aan elkaar te wennen hè?

Nu Liefste verder geen nieuws. O ja, Moeke is ziek geweest, dat vergat ik in m'n vorige brief ook al. Ze is nu al weer op en bijna beter. Hoe gaat 't met jouw Moeder? en met jou zelf? niet griepende meer?

Van je foto wilde ik nog zeggen dat je das scheef zit. (Dit laatste ontdekte Moeder hoor!)

Nu Boy hartelijk gekust door

Je eigen Mimi

Bob met scheve das

*

A'dam Zondag [5 februari 1933]

Mijn liefste twijfelachtige Mimi.

Lieveling je hebt gelijk met je bewering, dat ik de helft er van niet meende, van wat ik boven m'n laatste brief schreef. Ik meende het n.l. heelemààl. Tja een mensch móet zich af en toe eens uiten op de hem eigen wijze. Misschien heb ik het een beetje overdreven gedaan, maar je weet, een goed reiziger drijft altijd een beetje over. Kindje als dat zoo doorgaat met je hoofdpijn, noodzaak je mij om me persoonlijk te komen overtuigen naar je gezondheidsstaat. Dus je bènt gewaarschuwd. Het zal waarschijnlijk niet zoo erg lang meer duren, dat ik bij jou kom. 't Lijkt mij dan ook beter de besprekingen betreffende het driejaren plan tot zoolang uit te stellen. Mimigri je kunt je niet hàlf voorstellen hóe fijn ik

het zou vinden als je hier een mànd kwam. Ik kan me de weelde niet voorstellen. Maar ik geef je de verzekering, dat je dan aan me went. Ik ben al zóó aan je gewend, dat ik me eigenlijk niet kan begrijpen hoe ik het al die tijd zónder jou heb kunnen doen. Moeder verzint al allerlei listen om je dan hier in huis te lokken. M'n oom heeft een premie uitgelooft. Je bent gewoon het onderwerp van de dag. Zeg je wilde zeker eens zien hoeveel je mij wel waard bent. Ik moest n.l. 12 cent strafport betalen, want je had er geen postzegel op gedaan. Mimigri ik heb zoo'n idee dat m'n brieven je niet erg meer voldoen. Is dat zoo? Schrijf me dan even wàt dat is. 'k Zal het dan probeeren meer naar je zin te doen. Wensch je Moeder beterschap van mij. Met de mijne is het niet zoo erg goed. Geheel zoutloos dieet en het eerste half jaar mag ze niets meer doen. Met mij is het ook weer tof. Is Greà nog altijd knotsende en puistende? Ook haar de groeten. Een gil van beneden kondigt mij aan, dat we eten motten. Dus...

Een smak van je overtuigde aanbidders
Bob

P.S. dat je m'n foto niet hebt teruggestuurd begrijp ik niet. Je hèbt het beloofd.
+ postzegels voor J.N.F.⁸⁶

*

[Dordrecht, dinsdag 7 februari 1933]

Mijn liefste schattige Bob.

Heb vandaag zoo'n prettig gevoel, dat komt, geloof ik door jouw brief. Je kunt je niet voorstellen, hoe heerlijk ik 't zal vinden als je in Dordt komt. Ik verlang zoo naar je. Ik heb reuze zin om te zeggen dat m'n hoofdpijn verdriedubbeld is, maar ik durf niet goed. Stel je gerust hoor, nu heb ik toevallig geen hoofdpijn. Gisteren was ik in R'dam, 's middags met school naar een voorstelling van Gerhard Hauptman "College Krampton" opgevoerd door "die Städtische Bühne". Het was erg mooi. 's Avonds zouden we in plaats van leiderscursus (ik bleef alleen in Rotterdam na 't tooneelstuk) uitgaan. Maar dat ging niet door. Ik had een geweldige pech gisteravond. Eerst kom ik 10 min. te laat op 't station, daar zou ik Jaap en Fia afhalen, en dan worden we door een Rotterdammer meestal D. Mühlrad gebracht waar we zijn moeten. Toen ik kwam waren ze natuurlijk weg. Ik heb toen van kwart over 8 tot half tien gezocht, eerst in City theater, toen met de tram naar de Schiekade, daarna eindelijk waar ik zijn moest en 4 maal opgebeld. Jakkas ik kon wel huilen, ik voelde me zóó alleen. Volgende week gaan we naar "Menschen im Hotel"⁸⁷ in City.

---

⁸⁶ Joods Nationaal Fonds.

⁸⁷ Hollywoodfilm uit 1932 naar een boek van Vicky Baum.

Lieveling je schrijft dat 't niet zóó lang duren zal, voor je bij me komt. Doe je dat alleen opdat ik niet verder zal aandringen op dat wat je me liever vertelt of is 't heusch. Wat noem je lang?

Bob, als ik in Amsterdam kom, behoeft je Moeder geen listen te verzinnen, ik zal heel gewillig zijn. Ik begrijp nog niet, hoe ik er de laatste keer zoo tegenop kon zien. Anders ben ik toch niet zoo. Enfin een volgend keer beter. Waaruit bestaat die premie van je oom? Ik ben beslist nieuwsgierig.

Zeg Liefste ik vraag vergiffenis voor die strafport. Jij mag mij ook een brief zonder postzegel sturen. Toch heb ik er nog veel voor over gehad om je de strafport te besparen. Ik ben n.l. naar de brievenbus gegaan, die zou om 10 voor half negen gelicht worden en ik heb daar ruim een kwartier gewacht, maar die beroerde postbode kwam maar niet. En 't was Vrijdagavond, toen ben ik maar naar huis gegaan. Als 't niet te beleedigend was kreeg je de postzegels terug! Allemenschen wat ben ik aan 't kletsen en dat tusschen m'n werk door.

Lieveling, ik vind 't geweldig dat je sommige dingen die ik niet schrijf toch begrijpt.

Wat betreft jouw brieven. 't Is waar dat ze me een paar keer niet voldeden, ofschoon deze laatste weer gezellig was. Weet je, dat kwam omdat jij niet precies beantwoordde wat ik vroeg. Ik heb altijd je brief bij me als ik je schrijf, ik volg 'm heelemaal en antwoord op de rij af, dan kan ik niets vergeten en kan ik je daarin tenminste niet teleurstellen.

Zeg je onderteekent als aanbieder, ben je niet meer? In mijn ogen wel.

Trouwens de laatste keer zei je zelf dat je me als een soort bezit beschouwde en dat heb ik toch niet tegengesproken en aanbidders, och die heeft elk meisje wel. Je foto heb ik alleen dan terug zullen sturen, als ik 'm erg leelijk vond. Mooi is hij niet, maar bij gebrek aan beter!!

Nu lieveling een innige kus en pakkert van
je Mimi

P.S. Wensch je Moeder beterschap voor me.

Bedankt voor de postzegels.

*

A'dam Woensdag [8 februari 1933]

M'n liefste bezit.

Ik bloosde gewoonweg toen ik je opschrift las. Sinds m'n 5e jaar hebben ze me n.l. niet meer "schattig" genoemd. Als ik een advertentie daarover zou moeten opstellen zou 'k het zóó doen: "Versterkt, verkwikt en geneest." Ik ben me niet bewust dat ik zoo'n benaming waard ben. Verder kom ik Zondag a.s. in Dordt. Tenminste als jij er ook bent, anders heeft het natuurlijk geen doel. Hoe laat weet ik nog niet. Zal je dan wel even bellen. Eén ding zou ik erg graag willen, n.l. dat je me even tegemoet komt, dan heb ik een gelegenheid om je over het 3

jaren plan in te lichten. Anders is er misschien de heele dag geen kans meer voor. Lieveling schrijf in elk geval even terug. Ja? Je ziet ik behandel jouw brief ook op het rijtje af. 'k Heb altijd wel gedacht dat we bij elkaar hoorden. Ik ben n.l. ook een pechvogel. 't Zal me werkelijk verwonderen hoever m'n pech me wel volgt, en of ik je wel eens officieel m'n bezit kan noemen. I am hoping so. Zoals jij je Maandagavond voelde, voel ik me doorgaans. Mimigri je kunt dus nagaan hóe nodig ik je heb. Onder één voorwaarde schenk ik je vergiffenis, n.l. dat je me elke cent terug betaalt met een kus. Accoord? Als ik dien verrekte postbode in handen krijg is die nog niet gelukkig. Lieveling ik vind het erg prettig als je zoo aan het "kletsen" bent, dan voel ik me tenminste een beetje minder eenzaam. Voor die kwaal is maar één middel, en dat ben jij. In mijn omstandigheden houd ik eigenlijk véél te veel van je. Maar ja, omstandigheden maken de mensch. Ik geloof dat jij een brief gezellig noemt als er een liefdesverklaring in voorkomt. Je ziet 'k heb m'n best gedaan. (Niet alleen om je een gezelligen brief te bezorgen) 't Is gek maar ik kan me je haast niet meer anders voorstellen, dan in mijn bezit? Gaat het jou ook zoo? Maar het is een vervloekt ding dat er op bezit belasting wordt geheven. Er is hier niets meer te schrijven en ik kus en omhels je in gedachten zóó vaak, dat ik je al hoor zeggen: "God zeg jij bent ook niet gauw tevreden." Mimigri onthoudt dit, op dat punt ben ik niet te bevredigen. Jouw Bob

*

Dordt. [donderdag] 9 Febr. 1933
Openbare leeszaal

Lieveling.

Het is nu even over acht. Ik wil deze brief met de laatste post half negen meehebben.

Ik vind 't prettig je even te hebben gesproken, maar 't vooruitzicht van Zondag is eenvoudig eenig.

Zeg Bobbie, kun je misschien vroeger dan één uur, wil je 't probeeren. Die dag zal toch al zoo gauw om zijn hè? Je kunt 't nog vóór Zondag berichten.

Toen Moeke vanmiddag thuishkwam, kon ze me vertellen dat jij er geweest was. Haar vriendin, je weet wel, waar ik voor omdraaide, had ons gezien. Ze was nogal gepiqueerd.

Gek is 't, dat als ik je zie, weet ik haast niets te vragen en zoodra ben je weg, weet ik dat ik een boel vergeten ben. Waar reis je eigenlijk in? Kun je daarmee in Dordt geen zaken doen? Tot hoelang duurt je abonnement? Liefste deze brief wordt kort. Zondag zie ik je toch weer. Fijn.

Kom a.u.b. vroeg!!

12 kussen voor die strafport en 1 extra van je bezit.

*

A'dam [zaterdag 11 februari 1933]

Mijn lieveling

Ten eerste wil ik je melden dat ik om 12.09 in Dordt kom. Ten tweede dat ik nog steeds in touw reis en waarschijnlijk deze week ook in Dordt kom werken. Zeg weet je wat je doet met je vragen? Schrijf ze desnoods op, dan kun je er geeneen vergeten. Je komt me toch halen hè? Lieveling ik verlang zóó naar je dat ik 's nachts droom dat ik al bij je ben. En dan toon je een erg groot initiatief. Je schriftelijke kussen accepteer ik niet.

Mimi stel m'n droom niet teleur.

Je Bob

*

Dordt Dinsdag 14 Febr. '33

Mijn eigen Lieveling.

Het is nu ± kwart voor tien en ik rol om van de slaap. Dat heb ik de heele dag gehad. Gisteravond naar Menschen im Hotel geweest. 'k Had er gelukkig niet al te vast op gerekend dat je zou komen. Maar op Zondag reken ik vreeselijk vast. Bobbie, nu begrijp ik pas wat het is, als een week voortkruipt. Ik kan me niet voorstellen dat 't pas Dinsdag is. Elk uurtje dat school voorbij is, denk ik wéér een beetje dichter bij Bob. Maar, o God wat gaat dat langzaam. En ik verlang zóó naar je. Zooveel meer dan anders. Vind jij 't ook zóó heerlijk, dat we nu weten, dat we van elkaar houden? Liefste ik geloof, dat er geen grotere teleurstelling bereid kan worden voor me, dan 't bericht van jou, dat je niet komen kan. Ik moest uit naam van Moeke zeggen, dat jij je koffer maar in ieder geval mee moet brengen en dat je altijd wanneer je in Dordt [bent] mag blijven slapen, zonder dat ik daar oneenigheid door zou krijgen.

Je merkt dat Moeke je graag mag.

Bob, ik vergat Zondag de groeten voor je Moeder mee te geven en beterschap.

Wil je 't nu voor me doen.

Eigenaardig dat ik me heelemaal niet moe heb gevoeld (ondanks ons "verdwalen") zoolang jij bij me was. Maar zoodra was je weg, was ik doodop. Zaterdagavond heb ik bal masqué. Wil je gelooven dat 't me eigenlijk onverschillig laat. Bob ik heb Moeke eens rechtuit gevraagd wat ze van ons denkt. Zondag zal ik je wel vertellen wat!

Zoals ik al voorspelde, beschouwen ze ons als half verloofd. Zij schijnen ons een "leuk" stel te vinden.

Mevr. Fonteijn⁸⁸ wil zoo dolgraag dat we a.s. Zondag even bij haar komen. Als jij absoluut geen zin hebt, gaan we niet, anders wel.

Bobbie, we mogen Zondag niet zoolang wandelen. Jaap was zoo teleurgesteld. Enfin, nu is 't ook niet bepaald noodig hè Jongen.

Ik heb je nog altijd iets te biechten n.l. met St. Nicolaas kreeg ik twee chocolade harten. Een gaf ik aan Jaap, de andere was voor jou bestemd, vlak daarna kwam die ongeluksbrief. Toen heb ik jouw hart maar opgegeten. Ziezoo weer wat van m'n geweten afgewenteld.

Ben op 't oogenblik heelemaal alleen. Vader en Moeder zijn naar Rotterdam en komen maar niet terug. Gré naar school en Nol naar bed. Direct ga ik ook naar bed eerst nog even aan jou liggen. Vind je me nu niet wat al te openhartig. Ik zal me wat in moeten toomen.

Vanmiddag gezellige middag gehad op school. Twee Duitschen, een dame en een heer hebben geweldig voorgedragen. Stukjes van Hans Sachs.

Zeg dit postpapier heb ik met een philippine⁸⁹ van Gré gewonnen. Ik kan op 't oogenblik altijd postpapier gebruiken. Wil je wel gelooven dat ik brieven schrijven prettig ga vinden. Alleen aan jou natuurlijk.

Lieveling er is hier verder niets meer aanwezig. Ik wensch je een lekkere nachtrust, een innige nachtzoen en pakkert van je Mimi

Bobchen, 't initiatief toonen gaat me al heel gemakkelijk af.

Hoe laat kom je Zondag. Toch vroeger dan deze keer hè. Laat me bitte niet weer een half uur wachten. Dag schat schrijf gauw terug. Vergeet niet thuis de groeten te doen en je Moeder beterschap te wenschen.

*

A'dam Woensdag [15 februari 1933]

Mijn allerliefste lieveling.

Mimigri wil je wel geloven dat ik met mezelf geen raad weet? Ik voel me zóó onuitsprekelijk blij. Toen ik thuis kwam was je brief er nog niet, en had ik een vreeselijke pestbui. Midden onder het eten kwam je brief, en opeens was die [pestbui] verdwenen, zelfs zóó dat ze vroegen of ik de 100.000 had getrokken. Bij mezelf dacht ik: nog véél meer. Lieveling, natuurlijk kom ik Zondag, 'k zal even nakijken hoe laat. Om 11.03. Zal het voor alle zekerheid Vader nog even laten nakijken. Is je dat vroeg genoeg? Veeleisend menschje. Om je eerlijk de waarheid te vertellen, is 't mij eigenlijk nog véél te laat.

---

⁸⁸ Wellicht de moeder van Rosa Fonteijn.

⁸⁹ Soort kruiswoordraadsel.

Vader zei vanmorgen herhaaldelijk in de tuin: "wat zit je toch te droomen, man." Je snapt natuurlijk wel, aan wie ik zat te denken. Want jij bent tegenwoordig de eenige aan wie ik denk, en dan krijg ik zoo'n héél prettig gevoel van binnen, ik geloof net zoiets als jij laatst had. O je kunt niet gelooven hóe ik me op a.s. Zondag vlas. Ga Zaterdag naar Groningen, en was van plan 's avonds nog naar je toe te komen. Maar dat gaat niet, want 1e het zou veel te laat worden, en 2e dan heb jij bal masqué. 't Zou anders wel fijn zijn hè? 'k Ben benieuwd wat je Moeder wel van ons denkt. Of is het misschien een wéét? Ik vind jou en mij een veel leuker stel, dan je ouders ons. Kindje ik laat het heelemaal aan jou over of we naar Mevr. Fonteijn gaan of niet. Als het maar niet te lang duurt. Wil je er rekening mee houden dat ik je dan de heele week weer niet zie? Zeg is dat die "dikke dame"? 't Is gemeen van ze dat ze ons op onze wandeltijd willen beknibbelen. Jij komt me toch hoop ik alléén halen? Wat die biecht van jou betreft, verschilt niet veel met de tegenwoordige toestand. Je hebt nu n.l. óók m'n heele hart in bezit genomen. Geen kruimeltje is er van over. Und das hast Du gemacht. Lieve! ik vind het juist fijn dat je zoo openhartig bent. Eer méér dan minder openhartig zijn. Ik ben het tegen jou toch ook. Of ben je er nóg niet van overtuigd dat ik heel, héél veel van jou en van jou alleen houd? 'k Heb me vanmiddag halfdood geglimlacht. Was vandaag met Vader in Roermond. We hadden nog wat tijd over en was op m'n dooie gemak de stad een beetje ingeslenterd. Vervolgens het in- en exterieur van de Groote Kerk eens gaan bekijken. 'k Was al een poosje binnen toen opeens een pastoor naar me komt toehollen in gezelschap van de koster. En in onvervalscht dialect zei die tegen me: Eè menierke kunde ge de klak nie van oe kop nemen? (Hé meneer, kunt u Uw hoed niet afnemen?)

'k Was zeker in de veronderstelling dat ik in de sjoel was.

Zeg als ik elke dag zoo verkocht als gisteren, dan geloof ik dat we gauw heelemàal verloofd zouden zijn voor de menschen. Voor mezelf ben ik het al. Lieve! ondanks dat je vergeten hebt de groeten mee te geven, heb ik ze toch maar overgebracht. Dus daarover geen zorg. God, Mimigri, ik kan me eigenlijk niet goed indenken dat er iemand is, die op deze wijze om mij geeft. Enfin je bevestigt het Zondag nog maar eens stevig. Je schrijft immers zelf dat het je niet moeilijk meer valt om initiatief te toonen.

Tóón het.

Lieve! ook hier is verder niets meer aanwezig dan een hart dat jou heelemaal toebehoort en het stoffelijk omhulsel Bob genaamd

1000 gróóte kussen

Bob.

P.S. Schrijf je nog?

*

Dordt [maandag] 20 Feb '33

Mijn eigen schattige Lieweling.

Het is nu bijna tien over half acht. Je bent dus ruim drie uur al uit bed. Liefste ik beloofde zoo gauw mogelijk te schrijven. Dat was eigenlijk gisteravond. Maar toen kon ik niet. Ik ben om half negen naar bed gegaan en heb aan je liggen denken tot ik insliep. Ik ben doodgelukkig. Jij ook?

Ik was vanmorgen om half zeven aan 't leeren, maar de helft van [de] tijd dacht ik aan jou. Dat heb ik tegenwoordig op school ook al. Ik denk veel te veel aan je maar ik [kan] 't heusch niet helpen.

Lieweling iedere keer als je geweest bent, hou ik meer van je. Je moet me niet kwalijk nemen, dat ik even huilde gisteravond. Ik geloof niet dat 't heelemaal alleen van geluk [was], ofschoon [dat] heel goed zou kunnen, maar ook wel een beetje verdriet dat ik je nu bijna een week moet missen. Liefste als je Vrijdag niet komt, zou ik 't natuurlijk wel jammer vinden. Maar ik hoop zoo, dat je Zondag komt en dan liefst Zaterdagavond al. Je weet bij Moeke ben je hartelijk welkom.

Eigenlijk is 't nogal zwak van me dat ik je dat vraag, als 't voor je werk beter is liefste, behoef je niet te komen. Per slot van rekening is 't dan toch voor ons.

Bobbie vind jij 't ook zoo heerlijk, dat ze ons thuis zoo au sérieux nemen. Als dat niet 't geval [was] had ik niet bij je op de leuning met m'n arm om je heen mogen zitten en dat plagen met dat kneisje⁹⁰ leek wel half ernst. 't Kan me niks schelen, hoe meer ze me plagen, hoe liever 't me is.

Liefste er is natuurlijk sinds jij weg bent, nog niets gebeurd en m'n gevoelens heb ik geloof ik al geuit hèn. Zeg Boy, we hebben 't tot nog toe steeds over initiatief toonen gehad, dat is nu niet meer noodig, vind je wel? Initiatief toonen is meestal moeilijk en 't valt mij maar al te gemakkelijk.

Lieweling deze brief wordt kort, nu moet ik voortmaken, want ik moet naar school.

Dag innig geliefde Lieweling van me.

Je eigen Mimi.

100.000 innige kussen.

P.S. Nu heb ik alweer vergeten je Moeder de groeten te doen en beterschap te wenschen. Feliciteer je Grootvader⁹¹ van me.

Mimi

Schrijf je gauw terug liefste?

*

---

⁹⁰ Knijpsen is Bargoens voor: leren kennen, begrijpen, dus zoiets als: onderonsje.

⁹¹ Juda Cohen werd op 19 februari 76 jaar.

A'dam [maandag] 20 [februari] '33

Mijn honneponnig klein lief vrouwtje.

Het was een geweldige verrassing voor me, dat ik vanavond al een brief van je ontving. Ik vind het vreeselijk lief van je. O kindje je kunt niet geloovent hoe gelukkig ik me wel voel. 't Is haast té mooi om waar te zijn. Wil je wel geloovent, dat ik vandaag haast heelemaal m'n best niet heb gedaan? 't Kwam door 't vooruitzicht om altijd bij jou te kunnen zijn geloof ik. 'k Wou dat het waar was. Maar dat geluk is mij voorloopig nog niet toegedacht geloof ik. Ik zou het verdomd mieters vinden. Laten we hopen dat het niet zoo erg lang meer duurt. Lievaling er is kans dat ik Zaterdagavond al bij je kom, en natuurlijk ook de heele Zondag. Reken er maar niet te vast op. Maar hoe moet het gaan als ik geen abonnement (pessimistisch) meer heb. Dat zou ik beslist niet uithouden, twee weken zonder jou. (Hier heb ik even gevloekt.) Mag wel hè? Daar moet dan iets anders, iets definitiefs op worden gevonden. Om je eerlijk de waarheid te zeggen vond ik het gisteravond haast prettig dat je om mij huilde. Dat laat me tenminste zien hoe lief jij me hebt. Als het nog kan, heb ik je nog meer lief dan daarvoor. In plaats van huilen vloek ik. Gisteravond de heele avond zitten vloeken.

Ba wat is het toch beroerd, dat als twee zich liefhebben ze elkaar per gratie Gods ééns in de week zien. Godsamme 'k kan de heele boel wel in elkaar trappen. Het troost tenminste weer een beetje dat je ouders ons au sérieux nemen en zoo geweldig gastvrij jegens mij zijn.

Op mijn beurt vraag ik je excuus dat deze brief één jeremiade is. Maar het moet me van het hart, want jij bent de eenigste waar ik werkelijk intiem mee ben. Zoals je ziet heb ik me aan de afspraak met Jaap gehouden. Jij hebt natuurlijk de eerste keus. Dat ding wat jij gemaakt hebt, vonden ze thuis erg mooi. Ze wilden haast niet geloovent dat jij het gemaakt had.

Kindje ik rol [om] van de maf dus ook deze brief wordt kort. Doe aan onze Vader en Moeder Zuster en Broeder(tje) de groeten van mij. Jou mijn eigen meisje doe ik apart de groeten en heel héél veel kussen.

Je jou innig liefhebbende man

Bob

P.S. Naar vandaag te oordelen duurt het nog heel lang voordat het zoover is.

P.S. Ik heb nog maar één postzegel van zes. Mocht je port moeten betalen, verhaal dat dan maar op Jaap. Dag lieveling.

*

Dordt 23 Febr '33
Donderdag 7 uur
Openbare leeszaal

Mijn eigen allerliefste vent.

Vraag duizend maal vergiffenis dat ik gister niet meer geschreven heb. Hè lieveling, wat een verrassing was dat voor me, toen je zoo plotseling voor me stond.

Toen ik gisteravond vroeg thuis kwam, moest ik een brief aan B en W schrijven, vreeselijk officieel om dansvergunning voor 12 Maart. Ik zei tegen Moeke dat ik heel wat liever een brief aan jou schreef. Maar ofschoon ik tijd genoeg had, deed ik 't niet, omdat Moeke hem anders zou willen lezen en dan schrijf ik zoo stijf. Zeg lieveling, zie je dat jouw voorletters overeenkomen met B en W, daar haalde ik vanmiddag met Nol een grap mee uit. Hij kon maar niet begrijpen dat ik jou bedoelde en niet de Burgemeester met z'n aanhang.

Liefste zou 't heusch onmogelijk zijn dat je me vooruit schreef of je Zondag bij me komt. God ik zou 't eenvoudig zalig vinden. Ik durf niet te denken dat je niet zal komen. Wat zal die Zondag leeg zijn. Ik geloof beslist dat ik huil als je niet komt. Het zal zoo verschrikkelijk tegenvallen. Bobbie, doe me alsjeblieft dat verdriet niet aan. Ik beloof dat ik na Zondag flink zal zijn. Maar nu heb ik er te veel op gerekend. Ik zal Zaterdagavond aan den trein staan. Schrijf je hoe laat? Je blijft dan toch tot Maandag hè?

Zeg Jongen, ik betrap me steeds onder de les erop dat ik bij jou ben met m'n gedachten. 't Is werkelijk treurig. Hè die beroerde school. Ik wou maar dat ik al kinderverpleegster was. Nu moet ik al m'n werk nog, 2 repetities erbij, en ik heb absoluut geen lust.

Was jij maar bij me. Verlang jij ook zoo naar mij.

Schat van me, ik moet werken, anders wordt het zoo laat vanavond.

Toen ik Woensdag thuiskwam vroeg Moeke waarom je niet was blijven eten, ze was een beetje kwaad dat je 't niet had gedaan en Jaap had de plaatjes maar allemaal meegenomen.

Nu Liefste vele innige kussen
van je a.s. vrouw Mimi

P.S. Wat dit laatste betreft, wees niet ongerust ik ben optimistisch en geduldig.

Ik geloof wel dat 't zoover wel komen zal. Doe maar goed je best.

De groeten aan allen!!

Dag schat.

*

A'dam Vrijdag [24 februari 1933]
Boven in m'n ijskelder

Mijn lief bruin Mimikindje.

Vind me zelf bepaald geniaal in het bedenken van steeds weer nieuwe troetelnaampjes voor jou. Maar jij bènt er ook naar. Je gratieverzoek is toegestaan, zij het dan slechts één maal (1000 x duurt te lang). Ook de dansvergunning sta ik toe, mits ik óók aan de beurt kom. 'k Ben blij dat je mij niet zulke officiëele brieven stuurt. Je moet je broertje liever aan het verstand brengen dat het in plaats van B.W., W.G.⁹² wordt.

Lieveling maar nu moet ik je een teleurstelling bereiden. Ten eerste kom ik Zaterdagavond niet. Moet 's morgens klanten bezoeken en 's middags m'n "administratie" eens een klein beetje beredderen. Vervolgens Zondagmorgen in den Haag naar een klant toe. Ik kom in elk geval. Hoe lààt weet ik niet. 't Hangt heelemaal van die "....." klant af. Als het een erge O.H. is wordt het natuurlijk laat. Misschien gaat Vader morgen die klant bezoeken, dan ben ik er natuurlijk van af. Dan kàn het zijn dat ik Zaterdagavond nog kom, maar het is 99,9999 tegen 100. Reken er maar niet te vast op. Kom ik dan valt het mee. In elk geval bel ik je dan wel even. Anders wordt het Zondag middag een uur of 1/2 2 eer later dan vroeger. Gisteravond zat ik thuis te "lezen", toen ik ineens zei: "Mimi, geef mij nog een kopje thee!" Nu je begrijpt het effect. Ik ga tegenwoordig speciaal vroeger naar bed, dan kan ik n.l. zooveel te langer aan je denken. Wat nog niet is dróóm ik me er 's nachts bij. Reuzen humeur 's morgens. Even later realiseer ik me de werkelijkheid dan weer.

Werkelijk Mimigri je geduld en optimisme zal op een zware proef gesteld worden. Evenals Frank v. Wezel⁹³ zeg ik: "Maar éénmaal komt de tijd." Ik verlang werkelijk naar die tijd. Ter rehabilitering van mij bij je moeder, kun je haar zeggen, dat ik absoluut geen tijd meer had en nog twee klanten moest bezoeken. En dat ik verder niemand de "eer" heb aangedaan, maar me met chocolade heb tevredengesteld. Lieveling ik weet je niets anders meer te schrijven, dan dat ik je nog steeds lief heb. Dat is hopelijk voldoende. Mimikind ik verlang zoo naar je dat ik Zondag haast niet kan afwachten, tot zoo lang, maar dan ook met héél veel kussen.

Je jou liefhebbende Bob

P.S. Krijg ik een brief in je eigen stijl terug?

P.S. II Japie is nog niet gelukkig. (Ik wel)

P.S. III Lees zoojuist je brief nog eens over

Mimigri je bent werkelijk een Schàt.

---

⁹² Wijnberg-Gobits.

⁹³ Uit het boek 'Frank van Wezel's roemruchte jaren' van A.M. de Jong.

*

[Brief Bob ontbreekt]

*

[Dordrecht] Dinsdag 28 Febr. [1933]
kwart voor vijf op de leeszaal.

Mijn eigen arme inniggeliefde schat.

Lieveling je brief vanmorgen heeft me zóó'n pijn gedaan. Ik heb nog voor ik op de helft was, al gehuild. (Dat doe ik trouwens nog al gauw tegenwoordig). Steeds klinkt me je gezegde "Mimi, sei doch heftig" in me na. Het is zoo ellendig. Zoodra je weg bent, zou ik je wel terug willen trekken en ik denk steeds "nu zou ik wel impulsief kunnen zijn". Maar als je bij me bent Liefste, dan ben ik zoo gelukkig en juist dat geluk maakt me zoo stil. Het verlamt me als 't ware. Ik ben zoo bang dat jij denkt, dat ik niet van je hou.

O jongen, ik zal heusch nu deze laatste Zondag probeeren je meer voldaan te maken. Maar als 't niet heelemaal lukt, weet dan, dat 't juist mijn groote liefde voor jou is, die me zoo maakt. Bah, ik huil nu bijna weer. Stel je voor in een openbare leeszaal.

Lieveling je verwijt is niet heelemaal rechtvaardig. Dat ik m'n armen niet om je hals zou durven slaan (dat heb ik immers al zoo vaak gedaan) dat ik je niet zoo kus, als jij mij komt omdat jij sterker bent, heusch.

Liefste nog een vreeselijk verwijt schuilt in je brief. Ik zou me wel kunnen slaan, als ik bedenk dat 't mijn schuld [is] dat ze jou en mij thuis niet kunnen beschouwen zooals bij mij thuis, omdat ze me eenvoudig nooit hebben gezien. Wat betreft dat alledaagsche, ik ken dat gevoel ook heel goed. Ik heb 't minder sterk dan jij, Bobbie, maar toch. Weet je ik heb absoluut geen lust meer in m'n werk ofschoon ik juist m'n beste werk maak. Alles wat ik de laatste [tijd] terug kreeg was goed. Zou dat door jou komen.

Lieveling, je schreef dat je tot een wanhoopsdaad in staat zou zijn. Schrijf zulke dingen niet, maar alsjeblieft denk er ook niet aan. Je maakt me bang jongen. Als je werkelijk van me houdt, zul je begrijpen, dat er voor mij niets ergers bestaat, dan me om jou ongerust te maken.

Bobbie zou 't niet mogelijk zijn, onze laatste vaststaande dag samen, zoo lang mogelijk te maken. Van Zaterdagavond tot Maandagmorgen. Ik zou 't zoo heerlijk vinden. Verder nog iets opwekkends. Als je abonnement op is, kom ik na een paar weken wel in Amsterdam. Enfin dat vertel ik je Zondag wel.

God ik heb zooveel te schrijven, dat ik de heele boel door elkaar gooi. O ja, wat betreft een eigen stijl. Liefste het is Godsonmogelijk. Alles wat ik voel en denk,

schrijf jij mij 't eerst. Ik durf nu bijna niet te zeggen dat ik zoo héél, héél erg naar je verlang. Want jij schreef dat ook en toch zal 'k het maar doen. Liefste ik verlang er naar om jouw hoofd tusschen m'n handen te nemen en je te zeggen, terwijl ik je diep in je oogen kijk, dat ik je zoo zielslief heb. Versta je, dat is een belofte.

Ik heb zóó'n hoofdpijn op 't oogenblik dat ik wel heerlijk met mijn hoofd op jouw schouder zou willen uitrusten. Bobbie ik hou zooveel van je. Ik weet dat ik 't al een paar [keer] heb geschreven in deze brief. Ik zou 't steeds kunnen zeggen. Soms gebeurt 't dat ik op de fiets 't aan me zelf vertel.

Liefste m'n tijd is op, ik heb 't zoo krankzinnig druk. Ik hoop maar, dat je Zaterdagavond al komt. Als was 't alleen maar om je Zondagmorgen wakker te kunnen kussen.

Dag eigen lieveling van me.

Je eigen a.s. vrouwtje geeft je een héél, héél innige kus.

P.S. De letters in jouw voorlaatste brief waren W.G. Zoo wil ik dolgraag heeten hoor schat.

je Mimi

Schrijf je bijtijds terug of je Zaterdag komt?

Liefste, ik vind 't beslist niet goed dat jij de halve nacht wakker ligt en je moet maar denken dat ik 't ben, die 't verbiedt, dan zal 't wel lukken om in te slapen. Iedere avond krijg je een nachtzoen van me.

Dag snoes.

Ik heb nog nooit een brief geschreven waar ik zoo 't diepste van m'n hart in heb blootgelegd. Het lucht me beslist op. Ik ben zoo vol van geluk.

*

Donderdag [2 maart 1933]

A'dam

Mijn allerliefste klein Mimikindje.

Groote God wat kun jij impulsief zijn. Kindje je weet niet half hóe gelukkig je mij met die brief hebt gemaakt. Ik heb daar de heele week op gewacht, en ik kreeg 'm vanmiddag pas. Vergeten?

Het was heusch niet m'n bedoeling je met m'n brief pijn te doen. Dààrvoor heb ik je te lief. Maar 'k verlangde dien middag weer zóó naar je. Je belofte maakt alles weer goed. Lieveling je moet om mijnentwil de uiting van je gevoelens geen dwang aandoen. Want het is me al genoeg nu ik weet waarom je zoo was. Ik ben èrg blij dat ik het nu weet. Mimikindje ik kan me het haast niet indenken dat je zooveel van mij houdt. (dit is geen motie van wantrouwen, doch zelfkennis.)

Het is misschien mogelijk dat ik Zaterdagavond al kom, maar ik moet eerst naar Groningen. Kom ik dan niet, dan Zondagmorgen zoo vroeg mogelijk. Ik zal je dan wel bellen. Ik vind het een vreeselijk onprettig idee als jij een paar keer voor niets aan het station komt. Dus wacht liever even op m'n bellen. Eén ding wil ik echter Zondag hebben en dat is een lange wandeltijd. Verstanden? Jaap kan naar de bliksem lopen. Kindje m'n laatste "verwijf" was geen verwijf, want het was evengoed mijn schuld.

O God ik verheug me al zoo op Zondag. Lieve!ing hoe kun je bang zijn dat ik jou niet liefheb. Heb ik mij zoo gedragen. Zou ik dan ook zoo naar je verlangen zoo als ik nu doe, en al m'n gedachten concentreren op jou? Ik kan je niets meer bieden dan dat ik nu doe, want ik geef je nu m'n innigste gevoel. 'k Weet nu tenminste dat het bij jou in goede handen is, want anders?! Meiske ook zal ik zonder jou geen wanhoopsdaden ondernemen, dus daar mag je je ook niet ongerust over maken. Ik geef je de verzekering dat als ik Zondag bij je ben, dat je dan geen hoofdpijn hebt. Die kus ik gewoonweg wèg. Kindje ik kan je beslist niet schrijven hóe lief ik jou wel heb, maar 't is héél erg. 'k Ben erg moe en ga dadelijk naar bed, en het zal me na jouw brief zijn of je me werkelijk goedennacht kust. Ik geef je er een terug die je pijn doet, maar dat is enkel uit liefde voor m'n eigen vrouwtje.

Tot onze werkelijke kus.

Voor altijd jou Bob.

P.S. Ik wil eventjes hatelijk zijn, eigenlijk tegen m'n overtuiging in. Je schreef dat je tegenwoordig nogal gauw huilde, dus het had dan niets te beteekenen met mijn brief hè? I am sorry!

*

Dordrecht Dinsdag 7 Maart [1933]

Mijn eigen groote lieveling.

Bobbie, ik heb vandaag je raad eens opgevolgd. Vanmorgen was ik zoo ontzettend moe, dat ik zoo maar, zonder dat ik ziek was, de heele dag op bed ben blijven liggen. Ik was van plan om eens heerlijk aan jou te liggen denken, maar daar is niets van gekomen. Ik schijn door en door vermoeid te zijn. Ik heb zoowat de heele dag geslapen, ik die anders 's middags nooit slapen kan. Nu blijf ik morgen ook nog thuis, misschien dat ik dan weer fit ben. Liefste, ze begrijpen nu pas dat ik me veel te erg heb ingespannen voor die feestavond, en nu mag ik er niets meer voor doen. De verschillende dames nemen alles op zich. De avond belooft een succes te worden.

Denk niet lieveling dat hij dat voor mij wordt als jij er niet bent, maar dat hindert niet, als de club er maar voordeel van heeft. Je weet hoe ik er voor in de

rats heb gezeten. Enfin er komen een stuk of 80, 90 mensen mooi hè. Nu, weg die avond, ik denk er veel te veel aan.

Bobbie, ik heb al erg veel nagedacht over onze gesprekken. Liefste ik hou nog evenveel van je als anders ondanks die teleurstellende ontdekking. Ofschoon ik niet weet of je 't wel hoort, dat we er over spreken, geloof ik toch dat 't goed is om me bijtijds voor te bereiden op dingen, die voor kunnen komen. Je moet me beslist terugschrijven, jongen, hoe je er over denkt, ik bedoel over mijn reactie op jou gezegde.

's Avonds toen ik je goeiennacht zei, vond je me veranderd, maar je zei niet hoe. Ook dat moet je me schrijven. Ik weet dat ik veranderd ben. O lieveling ik verlang zoo naar je. Op 't oogenblik teer ik op de heerlijke uurtjes van Zondag en Maandagmorgen.

Lieveling ik voel dat m'n brief lang niet zoo impulsief is als m'n vorige. Maar hij is even echt omdat ik op 't oogenblik niet zoo fit ben als anders. Liefste ik kan wel huilen, dat ik je in zoo lang niet zal zien en kussen. God wat zijn er toch een schaduwzijden aan, wanneer je werkelijk van iemand houdt.

Bobbie ik heb een complimentje voor je in ontvangst genomen van een leeraar. Hij plaagde me. Ik vind 't beslist prettig als ze me met jou probeeren te plagen. Liefste misschien is 't beter om morgen verder te schrijven, anders ben ik bang dat je niet voldaan zult zijn over me en dan hoor ik nog dat je me niet accepteert, dank je wel. Goeiennacht lieveling van me een heeleboel innige kussen van je vermoeide vrouwtje. tot morgenochtend.

Goeienmorgen Liefste.

Het is nu acht uur en ik ben even opgestaan om deze brief af te maken.

In gedachten heb ik je wakker gekust.

Bobbie ik heb een teleurstelling voor je. Gisteravond wist ik 't ook wel, maar toen was ik beslist niet in staat om 't je te schrijven, n.l. het is nog lang niet zeker of we over 2 weken naar Amsterdam gaan.

Jongen dan nog iets, over een week of 4 is Moeke jarig. Ze wil in ieder geval hebben dat je dan in Dordt bent. Wil je nu zuinig zijn, en iedere keer als je cigarettten wilt koopen, je kwartje bewaren? Maar ik heb tegen Moeke gezegd dat ik niet wil dat jij zooveel geld zou uitgeven, waarop ze zei dat zij de helft v.d. reis zal betalen. Heerlijk hè. Dat vind je toch goed? Dat hoor ik nog wel van je.

God, Bobbie ik verlang zoo naar je. Ik ben er zoo aan gewend, dat je om me heen was, dat je me zoodra we even alleen waren, tegen je aantrok. Lieveling waarom zijn we niet voorgoed bij elkaar. Ik zal je nu eens antwoord geven op je vraag of ik je ook zou trouwen indien je me zeker iets zou weigeren. Ja lieveling, ik heb je zoo lief dat ik voor jou ongelukkig zou kunnen worden.

Want Bob bedenk dat wel. Ik geloof dat juist dat het heiligste verlangen van ieder meisje is.

Ach liefste ik kan niet geloovent dat je zoo egoïstisch bent. Bobbie schrijf me gauw terug. Hè ik zou wel willen om schatrijk te zijn, dan waren we tenminste voorgoed bij elkaar. Bob, m'n brief is niet zoo goed gelukt hè. Schrijf jij maar een goeie.

Dag m'n eigen jongen, een innige omhelzing van je Mimi.

P.S. Bobbie, jouw hart bonst weer zoo!!

*

A'dam [woensdag 8 maart 1933]

Mijn allerliefst gehoorzaam kindje.

Ik vind het werkelijk heel verstandig van je dat je je een paar dagen absolute rust gunt. Want je was héél erg moe. Die lui hadden wel eens eerder mogen begrijpen dat dat veel te veel was voor zoo'n klein meisje.

Nu jij de heele boel geregeld hebt, gaan "haarlui" met de eer strijken. Enfin. Mimigri doe me dat in Godsnaam niet aan dat je over twee weken niet hier komt. Ik zou het een verrekt ontoffe streek van je Piepa vinden. Breng hem onder het oog dat hij zelf ook jong is geweest, en vraag hem dan op de man af, of hij ook 2 weken zonder je Moeder zou hebben gekund. Ik wil wedden dat je komt. De melkinrichting is reeds gewaarschuwd. Het zou me zoo héél erg tegenvallen als je niet zou komen. Ik vind het geweldig vriendelijk van je Moeder dat ze jou dat voorstel over die halve reiskosten heeft gedaan. Maar kindje je kunt je niet indenken hoe beroerd ik het vind iets dergelijks geschónken te krijgen. Ik voel me dan precies een bedelaar. Als ik m'n cigarettengeld opspaar, dan is het ook niet meer dan hoogstens 2 gulden. En dat is ongeveer het eenige genot dat ik me veroorloof.

Lieveling ik accepteer je te allen tijde.

Mimigri ik kàn niet meer schrijven, je zult wel begrijpen waarom. Schrijf me alsjeblieft gauw weerom dan zal ik déze brief ook verder beantwoorden.

Je jou innig liefhebbende Bob.

P.S. Als ik lippenstift gebruikte zou ik elke dag een schoon kussensloop moeten hebben, want ik verbeeld me dan dat jij het bent die ik kus.

Je Bob

*

Dordrecht [donderdag] 9 Maart '33

Mijn allerliefste bezorgde Lieweling.

Ofschoon ik tot over m'n oren in 't werk zit, moet ik je nu even schrijven.

Lieweling ik wil eerst 't ernstige gedeelte afdoen. Stel je gerust, nog voor ik je brief had gelezen, begreep ik wel je beweegredenen omtrent een en ander. Ik weet wel, liefste, dat 't geen egoïsme van je is.

Mijn oordeel over dat andere, kunnen we later beter mondeling afdoen. Ik zal trachten er zoo weinig mogelijk aan te denken. Doe jij dat ook. Dat is 't beste.

De eerste keer de beste, dat we elkaar spreken, ben ik van plan om zóó openhartig met je te spreken als maar mogelijk is. Waarom ook niet. We houden toch van elkaar en we willen elkaars geluk?

Bobbie heb jij ook vandaag de Lente geroken? Het leek een heel klein beetje op Zondag. Schat, (o nee dat mag ik niet zeggen) ik heb die kiek laten halen. Mooi is hij niet. Maar 't is de eerste van ons samen. Als je hem erg leelijk vindt, stuur hem dan maar terug.

Liefste die vergelijking van je, van mij met een speler, was niet slecht, maar hij kwam niet heelemaal uit. Zoo'n speler voelt zich n.l. allesbehalve gelukkig en dat was ik wel ondanks m'n vermoeidheid. Hoe kon 't ook anders met jou zoo dicht bij me?

Maar lieweling waarom jij gewetenswroeging hebt over mijn te hard werken is me een raadsel. Daar had jij toch niets tegen kunnen doen.

Lieweling de reden waarom we 19 Maart niet komen is, dat juist op die datum Grootmoeder⁹⁴ jarig had geweest. Je begrijpt dat is voor Vader wel erg naar hè. Maar ja, heel zeker is 't nog niet.

Dat je 't aanbod van Moeke niet zou accepteren, wist ik vooruit en ofschoon 't me aan één kant vreeselijk spijt, ben ik er toch blij om. Begrijp je?

Jongen bij je P.S. kleurde ik. Ik gebruik n.l. ook m'n kussen als surrogaat.

Wanneer ik erg verdriet heb, huil ik dat uit bij m'n kussen en verbeeld me dat jij 't bent. Alleen het troost me niet.

Verder neemt 't al jouw nachtzoenen in ontvangst enz. Vreemd is 't, dat ik zooiets niet zou hebben durven schrijven, omdat ik denk dat ik de eenige op de wereld ben, die zoo doet. Ik noem 't van mezelf gek. O God, het is al half zes, en ik moet al m'n werk nog. Nog veel inhalen van m'n absolute rust en vanavond repeteeren. Bah!

Bobbie, ik verlang zoo hevig naar je. Dat kan ik je niet beschrijven. Maar dat zou ik je kunnen laten voelen als je nu bij me was. Heel dicht bij me.

O Jongen, ik heb je zóó lief, zielslief.

Denk er aan, dat je de rest van m'n vorige brief beantwoordt, er is voor mij wel iets bij van belang.

Dag Herzenjunge van me.

---

⁹⁴ Mietje Weener.

Een innige omhelzing van je uitgeruste vrouwtje

P.S. Moeke vond dat we ouderwetsch waren omdat we hand in hand lopen (op die foto).

Dag Boy.

Bobbie als je op zeker punt niet voldaan bent, en dat zal wel, want ik heb 't belangrijkste niet beantwoord, lees dan dat gedeelte waar ik een streepje bij zal zetten nog eens over⁹⁵.

Je Mimi.

*

---

⁹⁵ 'Mijn oordeel over dat andere...elkaars geluk.'

Eerste foto van Bob en Mimi samen

A'dam Vrijdag [10 maart 1933]

Mijn allerliefste.

Mimigri het moet me van het hart, ik vind jou een gemeene zwendelaarster. Het gaat hier over het ernstige gedeelte. Eerst lok je mij uit de hoek, en als je dat dan volkomen is gelukt, dan kun jij het over je hart verkrijgen om mij een paar weken in onzekerheid te laten. 't Is niet O Kay vind je wel. Werkelijk Mimi, ik heb me nu tegen jou heelemaal uitgesproken, doe jij het nu ook tegen mij. Je vindt het zelf heel logisch, en ten slotte kun je het toch makkelijker per brief dan mondeling doen. Dat vind ik ten minste. Je kunt dan je woorden wikken en wegen. Lieveling doe me dat plezier anders heb ik al die weken onzekerheid, terwijl jij weet waaraan je toe bent. Schrijf het desnoods op een apart briefje, dat zal ik dan desgewenscht wel verbranden. Als je me werkelijk liefhebt dan doe je het. Ik ben overtuigd dat je het doet. Ziezoo dat is dat, nu je vorige brief. Ik heb je brief nog eens overgelezen, maar ik heb geloof ik alles beantwoord. Lieveling die twee uurtjes met jou alleen waren de eerlijkste in m'n leven. Dat durf ik met m'n hand op jouw hart te getuigen. Mimigri ik kan heel moeilijk oordeelen op je reactie over mijn gezegde. Onze temperamenten verschillen in dat opzicht geloof ik teveel. Maar ik zal probeeren me zooveel mogelijk in dat opzicht bij jou aan te passen. Dat beloof ik je. Ik geloof dat je Maandagmorgen nog niet erg aan dat temperamentsverschil geloofde bij mij. Enfin je hebt m'n belofte, en die is voldoende. God kindje hoe lang zal het nog duren voordat ik je weer zie? Lieveling doe je uiterste best om hier te komen, h oe dan ook, want ik geloof nooit dat ik het zoolang zonder jou uithoud.

Soms word ik midden in de nacht wakker, en denk dat ik bij jullie slaap, en dat jij mij 's morgens komt wekken. 's Morgens is het zoo'n ontzettende teleurstelling voor me als in plaats van jij het meisje mij komt roepen.

't Is heelemaal niet noodig dat jij schatrijk bent, ik ben het liever, dan waren we al getrouwd. Ik heb voor alle zekerheid een lot van de Sweep Stake gekocht (op afbetaling bij Vader). Misschien helpt dat wel. Bah laat ik er niet aan denken. In elk geval, het mooiste in m'n leven heb ik me al verworven, n.l. de liefde van jou. Het is me soms of m'n keel dichtgesnoerd wordt als ik aan jou denk. Het lijkt me zoo ontzettend lang voordat we getrouwd zijn. Als we dan tenminste maar bij elkaar waren. Want Mimigri, dat vind ik het ergste. Het is zoo h opeloos eentonig zonder jou. God je kunt je niet voorstellen h oe je mij in beslag hebt genomen. Ik zal nu je laatste brief beantwoorden. Je schrijft dat je begreep dat het geen ego isme van me was. Wat dacht jij dan dat het w el is. Mimigri beantwoordt dit mij ook alsjeblieft. Je hebt gelijk Mimi, de Lente is er. Men zegt dat de Lente de tijd voor de liefde is, in mijn hart is het altijd Lente voor jou. Zeg ik geloof dat dit weer zoo langzamerhand een gezellige brief wordt. Kindje, ik ben op het oogenblik uitgelaten, de heele dag trouwens al. 't Zit 'm in de lucht. Vanmiddag was het z o sterk, ik kwam bij een klant. 'k Was nauwelijks binnen of hij zei al: "Meneer, niets noodig." "'t Kan me niet

verdommen, zei ik, maar 't is jofel weer hè." Ten slotte heeft die toch nog gekocht. Zeg die foto vind ik verre van jofel. Alleen je hoedje komt goed uit. Werkelijk ik kan dat ding niet meer zien. Terug sturen doe ik 'm niet, want anders laat jij 'm aan iedereen zien. Een beetje ijdelheid mag ik toch wel hebben hè?

Verder was ik niet schuld bewust omdat je vermoeid was, maar omdat je ongelukkig was om dat ééne. Gesnopen? Mimi ik heb alvast een verlovingsadvertentie voor ons opgesteld. Heden zal de gedeeltelijke inbeslagname van Mej. M. Gobits door den Heer B. Wijnberg voltrokken worden. Géén rouwbeklag. Wèl blommen. Lach niet zwendelaarster, het is een drama. Zeg tegen onze Moeke dat dat ouderwetsche de "Ewige Jugend" heeft. Ik verdenk onze Moeder er sterk van dat ze vroeger óók een beetje antiek was aangelegd. Nu ga ik je een beetje onzin vertellen (Lente). Was gisteren met Martha naar de bios. Tragikomedie in 3 acten. Eerst reden we een halte te ver en toen we uitstapten bleef ze met een hak in de rail zitten, met het gevolg dat die hak er in blééf zitten. En Martha hardnekkig (vastheid van karakter) als ze is móest en zou haar hak weer terug hebben. Ondertusschen stond er al één tram te wachten. De conducteurs kwamen vloekend er bij staan. Ik ging een beetje achteraf staan of ik er niet bij hoorde. Een meneer zwoer haar eeuwige wraak omdat die z'n trein miste. Tram 2 en 3 waren ondertusschen óók gearriveerd. Mart wurmde nog altijd aan haar schoen. De straat werd door de politie afgezet. Ten einde raad werd de gereedschapwagen ontboden en deze haalde dan ten slotte de hak, zij het dan ook in drie stukken, er uit. Martha was tevreden gesteld. Triomfeerend hinkte ze naar de bioscoop, door mij op een behoorlijke afstand gevolgd. Toen we eindelijk in de bios waren moesten we op het balkon een trapje af. Mart gíng 'm af maar met haar zitvlak. Een jongmensch werd in haar val meegesleurd, en deze vroeg of ze belazerd was. Mart was zoo verbouwereerd dat ze enkel iets mompelde van "me hak". Waarop het jongmensch haar vergevingsgezind aanbood om d'r naar boven te slapen. Nóg was het drama niet ten einde. Een gemakzuchtige piccolo had z'n bakje met Norico's⁹⁶ ergens op een stoel neergezet.

Ausgerechnet moest zij er op gaan zitten. Ze begon in letterlijke zin nattigheid te voelen en gaf een ijselijke gil. Het licht ging op. Beschuldigende blikken troffen mij. Toen de oorzaak was ontdekt zinspeelde een jongmensch er bedeeschelijk op dat hij nù niet ongenegen was haar... te likken. In panische schrik ben ik gevlucht. De volgende dag kreeg ze een rekening van de Gemeente Tram in huis voor het beschadigen van de zitbanken. Uit! Zooals je wel begrepen zult hebben is hier geen donder van aan. Maar ja het zit 'm in de lucht. Lees het maar aan je Moeder voor, dan krijgt die het misschien ook nog te pakken.

---

⁹⁶ Norico's waren ijsjes tussen twee wafeltjes.

Lieveling ik wensch jou een heel prettige avond toe en mij een héél lang verslag daarvan. Doe je wel hè? Geef je Moeder van mij ook maar een zoen. 'k Ben tóch in een gekke bui.

Mimigri ik reken beslist Dinsdagmorgen op een brief van je. Ik mis je Zondag toch al zoo. Dus maak van de avond wat er van te maken valt, maar maak in elk geval pleizier.

Véél veel kussen van jouw Bob

*

[Gedeelte brief van Mimi van 12 maart 1933 ontbreekt; waarschijnlijk de brief die Bob terugstuurt en die zij zelf deels vernietigt]

schrijven kan ik dat niet.

Bobbie om je tegenover mij vergevingsgezind te maken, zal ik eens opnoemen wat ik allemaal te doen heb.

Ten eerste werk ik voor m'n eindexamen.

Ten tweede op Maandagavond leiderscursus in Rotterdam. Ik spreek iedere week David M.⁹⁷ Vorige week Zaterdag kwam Ies M. me plotseling opzoeken. (Deze cursus is voor de Joodse Jeugd Ver).

Ten derde 1 avond in de week les bij den Heer Katan⁹⁸ om op de club de kinderen bezig te kunnen houden.

Ten 4e in Maart hebben we een groote avond van de Jeugd, daarvoor moet ik natuurlijk ook veel doen.

Je ziet, m'n hoofd duizelt, en dan moet je nog niet prettig zijn, zooals ik de laatste weken. Ach. Ik wou maar dat m'n H.B.S. tijd voorbij was.

Nu Bobbie wees niet wraakzuchtig en laat mij niet zoo lang wachten als ik jou

Je schuldbewuste

Mimi

*

A'dam [dinsdag] 14-3-33

Mijn allerliefste Mimikindje.

Je zult je wel verwonderen dat je nu pas een brief krijgt. Mimigri ik had niet eerder de moed. Want je denkt nu heel anders over me dan eerst. Je schrijft het wel niet, maar het is zoo'n beetje tusschen de regels door te lezen.

Je ontnemt mij het woord ter zelfverdediging die wèl bestaat, maar die ik na jouw uitdrukkelijk geuiten wensch wel mondeling zal voeren. Ik sluit hierbij je

---

⁹⁷ Zie voetnoot bij brief 21.6.1937.

⁹⁸ Rabbijn Katan.

laatste brief in, in de hoop dat je eenigermate het gevoel van "slechtheid" zal verlaten, indien je hem met eigen handen vernietigt. Mimigri voor mij blijf je altijd het reinste meisje dat er bestaat. Wat er ook gebeure lieveling ik zal altijd evenveel van je blijven houden als ik nu doe. Daar je mij die vraag stelde, leek het mij toe, dat je op dat moment een beetje twijfelde aan je eigen gevoelens. Mimigri kindje kom in Godsnaam a.s. Zondag hier. Zóó is het verder geen doen. Lieveling ik verlang zóó erg naar je. Beproof al het mogelijke om je Vader te bewegen hierheen te komen. M'n Lentestemming ben ik kwijt, dus ik kan je ook niets opwekkends meer schrijven. Behalve dit, als je dit ten minste als iets opwekkends beschouwt, dat ik jou héél heel erg lief heb, en dat ik zooveel mogelijk alles wil doen om jou gelukkig te maken. Lieveling schrijf me een lange opgewekte brief terug, want ik heb daar zóó'n behoefte aan. Schrijf me Mimigri dat je me nog liefhebt, en dan is alles weer in orde.

Bericht me dan ook even hoe laat je Zondagmorgen hier bent. Ik weet zeker dat je komt. Je moet!

Dit is m'n eerste dwangbevel, en hij is verdomd ernstig gemeend. Sluit hierbij het symbool van m'n trouw aan jou in, plus diamantzaagje voor Japie. Lieveling laat me niet zoolang wachten als ik jou. Ik durf je geen kussen aan te bieden uit vrees dat je ze misschien ongaarne zou innen.

Voor altijd jouw Bob.

Mimigri kom alsjeblieft

Kóm

[in alle marges: Kóm]

*

Dordrecht. Dinsdagavond [14 maart 1933]

half elf

Mijn eigen Lieveling.

Ik begrijp niet, dat ik nog geen brief heb van je. Zondag is de mijne gepost, die ontving jij dus Maandagmorgen al. Nu is 't al Dinsdagavond en nog geen brief. De heele dag heb ik er op gewacht en mijn brief was toch zoo belangrijk

Jongen.

Ik schrijf je nu omdat ik nog bijtijds op deze antwoord moet hebben.

Allereerst Lieveling is mijn avond denderend geweest. Dat kan ik je beter vertellen. 's Avonds gewoonweg gehuild van geluk. Ik had er ook zoo voor geploeterd. Bobbie ik kan gewoonweg niet meer over al deze dingen schrijven, omdat ik je iets héél belangrijks moet schrijven en morgenochtend moet ik vroeg op, daarom doe ik 't nu nog.

Liefste, héél héél waarschijnlijk komen we Zondag naar Amsterdam. Er zou wel iets heel vreemds moeten gebeuren als we niet kwamen.

De laatste week is de verkoop in de zaak zóó goed dat Moeke en Vader uit zichzelf vertelden, dat ze jou in de zaak willen hebben. Ik had er absoluut niet meer over gesproken. Vooral Vader zat er nu achter. Ze vinden 't nogal noodzakelijk. Ik heb Vader jouw grieven verteld, n.l. dat jij bang bent niet genoeg te kunnen presteeren. Maar ik kreeg ten antwoord, dat Vader jou wel anders zou leeren. Dus daarover geen zorg. Bobbie mij dunkt dat 't het beste is dat jij dit aan je ouders voorleest. Tenminste als je er in toestemt. Thuis zijn ze er zeker van dat je ouders 't goed vinden. Want Moeke zegt dat nu hun heele zorg voor jouw toekomst weggenomen is. Lieweling voor onze toekomst kan ik beter schrijven. Je kunt je niet voorstellen hoe heerlijk ik 't vind. Alles komt in orde en je mag direct mee naar Dordt. Ik wou dat dat ging! Misschien wel? Enfin dat moet je me nog even schrijven.

Je begrijpt Bobbie, dat mijn ouders jouw ouders Zondag even willen spreken. Dat zal wel gaan hè. Liefste die twee weken (O God het is nog maar ruim één week) duren zóó gruwelijk lang. Als je voorgoed in Dordt in betrekking komt (als chef h'm h'm) zal 't te mooi schijnen.

Liefste ik geloof niet dat je dit mag weigeren. Zeker niet, als je 't werkelijk ernstig met me meent, geloof je ook niet.

Het zal je vreemd lijken dat m'n ouders nu al met de jouwe willen spreken. Maar je weet dat 't maanden kan duren voor we wéér in Amsterdam komen nu Grootmoeder er niet meer is. En dan, Vader voelt dat de zaak een jonge kracht nodig heeft.

Hij schijnt 't prettig te vinden, jou in de zaak te krijgen.

De regeling verder Bobbie heb ik je eens verteld. Weet je bij wie je slaapt? Bij Mevr. Fonteijn. Ze zei: "Gezellig, dan komt Mimi tenminste ook eens wat meer en kunnen ze weer eens dansen."

Bij ons eet je natuurlijk en ben je verder in huis. Dus lieweling denk er over na en laat me in 's hemelsnaam niet zoo lang wachten, enfin je zult wel begrijpen dat ik in spanning leef. Je maakt me ongelukkig als je weigert maar dat doe je niet hè liefste.

Een héél héél innige nachtkus van je toekomstige vrouw.

Als je bij 't lezen van deze brief Bobbie aan me denkt en je verbeeldt dat we elkaar diep in de oogen kijken, kun je geen nee zeggen.

Dag lieweling van me.

Tot Zondag.

Als je nee mocht zeggen (wat ik me niet kàn indenken) komen we niet. Denk eraan.

Goedenmorgen schat.

Ik heb al van zes uur af geleerd, nu is 't kwart voor zeven. Ik heb even m'n brief overgelezen. 't Lijkt wel of ik gisteravond bang was, dat je misschien niet zal komen. Nu heb ik dat gevoel niet meer.

Bobbie, ik heb een leuke nieuwe jas en getracht 'n hoedje (mutsmodel) naar jou smaak te vinden. Ik hoop maar dat straks jouw brief komt.

Maar jongen wil je deze eerst beantwoorden, dan zal ik er twee tegelijk beantwoorden. Ja hè.

Nu liefste ik moet nog wat werken.

Daag hoor. Een innige omhelzing van je hevig naar je verlangende Mimi.

P.S. Heb je intusschen wat verdiend zakenman?

*

A'dam [woensdag] 15-3-'33

Mijn allerliefst Meiske.

Ik zal eerst maar even met de hoofdzaak beginnen. Eén woord. Tjók! Maar je brengt me in een verdraaid lastig parket jongedame. Tot nu toe heb ik er met Vader en Moeder slechts terloops over gesproken, en om ze nu ineens met iets definitiefs op het lijf te komen vallen is een beetje onzeker. Lieweling vergeet niet dat ze óns nog niet als iets definitiefs beschouwen. Enfin ik zal het vóór Zondag wel voor elkaar zien te boksen. Maar er zullen heel wat bezwaren te overwinnen zijn. Eén ervan voel ik ook, ook zónder dat zij het hebben gezegd, n.l. dat het net zou lijken of ik jou daarom zou trouwen.

Voor mezelf ben ik natuurlijk overtuigd dat het daarvoor niet is. Maar 't is toch een beroerd idee vind je niet? Als het aan mij lag, dan bèn ik er al. O Mimigri 't zou mieters zijn. Verdómd mieters. Maar heb je wel gedacht aan ónze kwestie? Die is nog niet tot beider tevredenheid opgelost.

Voordat het zoover nog niet is, neem ik nog géén vast besluit. Ik wil je dan ook Zondag liever eerst even spreken vóórdát de groote slag geleverd wordt. Goed? Schrijf me dan even Hoe Waar en hoe laat. Dat ik Zondag al mee terug zou kunnen gaan is geen sprake van. Ik kan er maar niet zóó tusschen uit lopen. 'n Week of twee drie misschien. En als ik dan een poosje bij jullie ben, dan trek jij er een jaar of 4 tusschen uit. Dat was de bedoeling tenminste toch hè?⁹⁹ Je kunt je dat gerust uit je hoofd zetten, als ik er ben, dan ga jij niet weg! Begrepen?! (Tweede dwangbevel net zoo gemeend als het eerste.) Mimikindje ik vind het heerlijk voor je dat je avond geslaagd is. 't Kón ook haast niet anders. Mimi de Lente is er weer. 'k Heb geen tijd meer, want ik moet naar beneden, anders is Vader uit z'n hum. En dat moet nù vooral vermeden worden.

Mimi ik krààk je van geluk en zoen het daarna af.

Jouw Bob

---

⁹⁹ Mimi wil de verpleegstersopleiding volgen om daarna naar het toenmalige Palestina te gaan, geïnspireerd door de zionistische beweging.

Ben je wel héél diep overtuigd lieveling?
tot Zondag
Mieters

Wacht niet te lang met schrijven.

*

Dordrecht Vrijdag 17-3-'33

Liefste lieveling van me.

Natuurlijk heb je gelijk en ik kon dan ook alleen maar zulke stommiteiten uit blijdschap schrijven. Het beste lijkt me dat ik Zondag alleen eens kennis kom maken. Of is dat ook te officieel. Ik zou je Moeder zoo graag eens leren kennen.

Vader kan wel met jou spreken erover en jij maakt 't dan verder met je ouders uit. Is dat beter?

Denk je dat je dat zoo voor elkaar kunt krijgen?

Bobbie 't is hier weer een saaie boel. 'k Verlang nu alleen maar naar Zondag en verder teer ik op 't vooruitzicht dat jij bij ons komt. Verder heb ik werkelijk nergens zin in. Zelfs onze groote H.B.S. fuif laat ik lopen a.s. Zaterdag.

Allemenschen dat is morgenavond al. Zondagavond ben ik verplicht om uit te gaan. Haäwodah Rotterdam geeft een avond, en daar moet ik natuurlijk aanwezig zijn.

Bobbie, we zijn pas tegen half twaalf in Amsterdam. Is 't nu niet beter dat je mij direct na 't eten komt halen (uit de Sarphatistraat).

We zitten gebakjes te snoepen en Moeke zegt: "Leuk hè als Bob hier voortaan op Vrijdagavond is."

O Lieveling 't lijkt me dol.

Bah ik heb heelemaal geen bui om te schrijven, dat komt omdat ik niet alleen ben en dan word ik zoo afgeleid.

Bob een teleurstelling, als de lente zóó verstoppertje speelt, kom ik Zondag met m'n bruin hoedje. Je mag er niet kwaad om worden, want je kunt niet van me vergen dat ik 'n muts opzet of dat ik met m'n zomerhoedje kom als 't stortregent.

Ik vind 't in één woord gemeen, dat er geen lente is, terwijl ik er zoo dol op ben.

Bobbie 't lijkt me zoo laat als je pas na 't eten komt en wij moeten weer bijtijds weg. Vind je ook niet. Ja, kom maar liever om half een me halen. Ik hoor zoo juist dat we dan in de auto eten. Zorg jij ervoor dat je dan ook gegeten hebt.

Wat de rest betreft, kunnen we dan wel verder zien.

Goeienmorgen Jongen.

Was gisteravond zóó uit m'n stemming dat ik plotseling ophield.

Het is nu bijna half acht.

Bobbie ik vind 't zoo zalig dat 't morgen al Zondag is.

Liefste ik wou je even zeggen, dat je mij morgen niet moet vragen waarheen ik wil wandelen, maar dat je dat zelf maar moet uitmaken. Ik heb toch absoluut geen verstand van Amsterdam. Als 't erg giet, kunnen we desnoods naar een museum gaan, waar 't erg stil is. Dan kunnen we daar ook spreken. Nu liefste ik krijg 't zóó koud.

Een heele innige kus van je eigen Mimikind.

Ik ben erg benieuwd hoever jij al met je ouders hebt gesproken.

*

A'dam Zondag [19 maart 1933]

Mijn allerliefst klein Mimikindje

God kindje ik vind het zóó mieters dat ik bij jullie kom; dat kan ik je niet half vertellen. Vanmiddag twijfelde ik er nog aan. Mimi het is gewoonweg denderend. Je hebt bij ons thuis een bijzonder aardige indruk achtergelaten. Zelfs Vader zei het tegen ons. En dat wil heel wat zeggen. Fré zei dat ze wel met jou zou kunnen opschieten. De heele bende was begeistert. Ik loop hard kans om Zondag met Vader en Moeder mee te komen. 'k Heb Moeder moeten beloven om m'n uiterste best te doen om je ouders in hun verwachtingen niet teleur te stellen. Ook zonder die belofte zou ik dat natuurlijk wel gedaan hebben. Ze vond het voorts bepaald noodzakelijk dat je in je vakantie bij haar een tijdje kwam logeeren. Werkelijk ik kan haast niet gelooven dat alles al zoover voor elkaar is. Het is Tjók. Ik zal van de week erg goed moeten verkoopen, want er zit hier nog een heel zoodje goed, en Vader heeft gezegd, dat ik niet eerder wegmocht of het goed moest verkocht zijn. 'k Denk dat ik m'n revolver bij me steek. Misschien dat dat helpt. Mimigri en we hebben niet eens behoorlijk afscheid genomen. Deze week zal toch al zoo verrekt lang duren. Enfin ik zal m'n schade wel inhalen als ik eenmaal in Dordt ben. M'n kamer was beslist het bezichtigen waard. Zeg ik [heb] nog even een flinke uitbrander gehad, dat ik niet eerder weer thuis was. Mimigri ik schei er [mee] uit en ga van je droomen, en ik geloof vast, dat ditmaal m'n droomen geen bedrog zullen zijn. In gedachten haal ik m'n schade van vanmiddag in en geef je nog een héél héél groote op de koop toe. Dat heb je werkelijk verdiend. Trouwens je Moeder ook, maar ik ben niet in een gekke bui (wèl een gelukkige) en zal het daarom maar aan jou overlaten.

Je gelukkige Bob

P.S. Wat is m'n toekomstig slaapadres?

*

Dordt [woensdag] 22 Maart '33

Mijn eigen Lieveeling.

Ik smeek om vergiffenis dat ik zoo laat schrijf of liever dat je deze brief in plaats van morgenochtend morgenavond pas krijgt. Ik was met Moeke een paar boodschappen [doen], daardoor werd 't zoo laat. Jongen, je kunt je niet voorstellen, hoe heerlijk ik 't vind dat je bij me komt. Ik ben alleen 'n beetje bang dat jij 't met jezelf nog niet eens bent. Je schreef dat je nog getwijfeld had. Denk er om Bob, wanneer 't niet heelemaal je idee is, kom dan liever niet. Je kunt nog terug. Ik wil niet dat je om mij iets tegen je zin doet. Ofschoon ik 't vreeselijk zou vinden als je niet zou komen. Ik vlas me er ontzettend op. Bobbie wat een zalig gevoel zal dat zijn als je na die eerste keer niet weg hoeft en iedere dag weer blijft. Ik kan 't me nog niet goed indenken. Onze nieuwe chef. Liefste kun je me nog even schrijven, hoe laat je (onze) ouders komen? Bobbie als je van de week flink verkocht hebt, blijf je dan meteen? Het is beslist noodig want 1e werkt Moeke nu veel te hard in de zaak en 2e spaart 't reiskosten. Zie je ouders daarvan te overtuigen.

Bobbie alles loopt ons mee. Je komt tegelijkertijd met de Lente. Jammer alleen dat ik nog 2 maanden hard moet werken. Morgen over 2 mnd. begint m'n eindexamen.

Bob jouw ouders lijken me bijzonder aardig. Ik voelde me direct thuis. 'k Had heelemaal niet 't gevoel dat ik op officiële visite was en nog wel op zicht. Toen je Moeder de gang in kwam, durfde ik bijna niet Mevrouw te zeggen, omdat ik dacht dat 't Martha was. Ze leek zoo jong, zeg haar dat maar niet. Toevallig zei Moeke 't ook. Je Vader vind ik een snoes. Hij heeft me gezellig geplaagd en van Fré heb je me niets teveel gezegd. Het is een bijzonder charmant type en ze is bepaald knap (Dat wist jij niet goed, had je gezegd).

Haar verloofde leek me wèl aardig toe. Jammer dat ik nu Martha nog niet heb gezien. Nu enfin dat later maar weer eens.

Liefste ik ben blij dat ik geen slechte indruk gemaakt heb, want dat had fataal kunnen zijn.

Je toekomstige slaappleats weet ik nog niet. Maar Moeke zal er voor zorgen dat 't voor jou vreemden zijn. Goed? Lieveeling ik geloof niet dat er nog veel te vertellen is.

Vreemd dat ik 't Zondag heelemaal niet zoo erg vond, dat we niet meer aan elkaar hebben gehad. Dat komt natuurlijk door 't succes van Moeke wat betreft 't wegredeneeren van jouw Moeders argumenten.

Zondag zijn we uitgeweest. 't Was een heel goeie fuif. 's Nachts om drie uur ging ik naar bed. Onze Gré heeft 's nachts tot half vijf doorgefuid. Hoe vind je zoo'n uitgaanster?

Ik vertel je er Zondag wel meer van.

Nu Lieveeling, meer weet ik niet.

Een innige omhelzing van jouw Mimi.

Wreek je niet op me door laat terug te schrijven. Enfin je bent niet zoo wraakzuchtig hè.

Dag schat van me.

P.S. Doe alsjeblieft iedereen de groeten. Vergeet 't niet!!!

*

A'dam [donderdag] 23-3-33

Mimigri je [hebt] me verkeerd begrepen wat die twijfel aangaat. Ik bedoelde n.l. dat het nog niet zeker was of Vader en Moeder het goed zouden vinden. Ik kom a.s. Zondag niet mee, maar kom Dinsdag. Vader en Moeder komen Zondagmiddag, ik geloof om 12.40, want Moeder wil vroeg terug. En het is zonde om daar een gulden of 6 voor uit te geven, als ik toch een paar dagen later al kom. Vind je ook niet. Zeg jongedame ik hoorde iets van Moeder wat niet volgens afspraak was n.l. dat jouw Moeder al m'n brieven las. Je had me fatsoenshalve wel kunnen waarschuwen. O kindje ik vind het zóó mieters dat ik in Dordt kom, dat ik je zelfs je laat schrijven vergeef. Ik wilde juist aan je schrijven, of je me vergeten was. Dat jij m'n brief zoo laat krijgt is géén wraak, maar gebrek aan postzegel.

Mimigri ik geloof dat je de trouwdatum zult moeten vervroegen, want 25 jaar lijkt me wel een beetje lang. Nog 6 jaar.¹⁰⁰ Enfin in elk geval ben ik dan al die tijd bij jou. Het is werkelijk meer dan ik ooit dacht. Het gaat me precies als jou, ik kan het me n.l. ook haast niet voorstellen. 's Morgens word ik wakker, en het eerste wat 'k dan doe is precies uitrekenen hoe lang het nog duurt voordat ik voorgoed bij m'n eigen meiske ben.

Maar 'k ben vreeselijk ongeduldig. Jij niet?

Moeder moest en zou vanavond jouw brief lezen, en begon haast te huilen toen 'k 'm niet wilde geven. Tenslotte heeft ze natuurlijk haar zin gekregen. Je hebt er zeker op gerekend, want je had er zooveel vleijends in gezet.

Lievaling nog maar 4 dagen en ik ben bij je. Nóg heeft m'n kussen te lijden, maar nà die tijd, zul jij het moeten ontgelden. Dus hou je gereed. Als het kan had ik graag dat je mij nog even vóór die tijd schreef en als het mogelijk is ook m'n slaapadres, dan kan ik daar alvast het een en ander heen sturen. Dat doe je wel hè?

Een innige omhelzing van je Bob.

P.S. Maak alvast de haren van Gré door de war voor me, dat went een beetje.

Dag kindje tot Dinsdag

De gróeten

---

¹⁰⁰ Deze plannen komen uiteindelijk uit: ze trouwen in december 1939.

*

Dordt. 24 Maart '33
Vrijdagavond

Liefste Jongen.

Vanavond toen je brief kwam waren ze benieuwd wat er boven zou staan. (Ik ook.) Er stond niets boven.

Lieveling, ik vind 't zoo moppig als jij in je brieven kwaad wilt worden (zooals nu omdat je denkt dat Moeke al jouw brieven heeft gelezen) en dan plotseling weer goed bent en je nieuwe zin begint met: Kindje.

Stel je gerust Bobbie. Moeke heeft nadat ik je had geschreven dat ze geen brieven meer zou lezen, werkelijk geen brief meer van je in handen gehad. Ik las wel eens stukjes voor, maar dan kan ik weglaten wat ik wil. Weer goed?

Zeg Liefste, wat die trouwdatum betreft.

1e Heb ik geen trouwdatum op 25 jaar vastgesteld, maar een verloovingsdatum (ofschoon ik er van teruggekomen ben).

2e Ligt 't heelemaal aan jou, n.l. wat je werk bij ons betreft. Dus dat zal wel in orde komen. Geloof je ook niet.

Bobbie, weet je wat ik zoo heerlijk vind, dat nu ongeveer iedereen ons als verloofd beschouwt. Zalig hè?

Bob wil je aan je ouders zeggen dat Moeke met de lunch op ze rekt.

Je slaapadres boy, weet ik nog niet. Maar als je iets te sturen hebt, doe 't dan maar aan ons adres. Goed? Dan zal ik er wel voor zorgen, dat Nol er afblijft.

Je schrijft dat ik nu in plaats van je kussen te lijden zal krijgen. Liefste als je wilt dat ik geen pukkelgezicht krijg, dan zou ik maar oppassen. Ik kan er beslist niet tegen zóó geliefkoosd te worden. Dat wil niet zeggen dat ik er niet van hóu. Liefste waarom kom je Zondag niet meteen? Waarom blijf je die paar verloren dagen nog in A'dam. Is dat bepaald nodig? Als je de kans hebt, kom dan maar mee.

Nu liefste time is up en ik moet een heele Deutsche repetitie van die woordjes leeren en juist die bldz. die jij me hebt geleerd, zijn er bij, gezellige herinnering. Ik denk veel te veel aan je.

Dag Lieveling van me.

Een heel innige kus van je Mimi.

Ik ben in een geluksstemming, 't liefst zou ik nu naar bed gaan, of eigenlijk m'n hoofd aan je schouder leggen en me laten kussen door je. Lijdelijk hè? Ik kan er niets aan doen. Deze brief laat je hopelijk toch niet lezen?

Schrijf je nog terug hoe laat jij komt? Ik verlang zoo erg naar je!

Daag Snoes een heeleboel kussen van je Meiske.

De groeten aan allen!!!

*

A'dam Maandag [27 maart 1933]

Mijn allerliefste Mimikindje

" " " "

Ik haal het opschrift maar aan, dan is dat gelijk voor de vorige keer. Dat ik er toen niets boven heb geschreven kwam doordat 'k in de kamer schreef, en ook zij waren nieuwsgierig wat er boven kwam te staan. 'k Heb er toen niets boven gezet, en het natuurlijk later vergeten. Hoe laat ik morgen kom, weet ik niet, want hoogstwaarschijnlijk kan ik met 'n kennis z'n auto mee. Je ziet me dan wel verschijnen.

Gistermiddag was ik fietsen en zeilen, en gisteravond heb ik naar het verslag van Vader en Moeder geluisterd. Vandaar dat ik je nu pas schrijf. Lieve!ing nog maar één nacht en dan ben ik bij je. Ik kan het me werkelijk nog niet goed indenken. 'k Heb gunstige informatie ontvangen over je nieuwe jas. Je was niet gelukkig geweest als het niet zoo was.

Ook het mutsje pardon hoedje, o nee De hoed was O.K. Mimigri er is geloof ik niets meer te schrijven. 'k Geloof dat ik nu pas begin te beseffen hoe fijn of het is dat ik bij je kom nu het definitief is.

Tot morgen lieveling

Met héél veel kussen (ondanks je pukkels) van jouw Bob

De groeten van en aan allen.

*

[los vel met achterop doedels van Bob]

Dordrecht 31 Mrt '33

WelEdele Heer

Reflecteerende op Uw advertentie zijn wij zoo vrij U aan te bieden een gezellige Slaapkamer, voorzien van stroomend water tegen den prijs van f15 per maand of f3,25 per week.

Uitstekende referentiën staan ons ten dienste.

Hoogachtend

Uw dienstw.

A. van Kregten-vdKruk.

Albert Cuypsingel 222.

Doedels van Bob

*

A'dam Maandag [31 juli 1933] [expresbrief]

Mijn allerliefste Miempsie.

Je zult je wel verbazen over m'n haast om je te schrijven. Tot nu toe heb ik je ontzettend gemist. Lieve! ik hoop zoo dat je Vrijdag komt. Het zal m'n heele vakantie goed maken. Moeder wil het ook erg graag hebben. En lieveling als je mij nog wilt gelooven wil ik ook èrg heel héél erg graag dat je komt. Dóe het. Ik heb vanmiddag op de markt een aardige pul voor je gekocht. Vanmorgen tot 12 uur uitgeslapen. Doodlam. Tot nu toe rot weer. Was Zondag met je ouders bij Martha. Ik vond het werkelijk snoezig. Je ouders geloof ik niet. De nichtjes komen Donderdag. Maar ze logeeren waarschijnlijk bij Eva¹⁰¹ of Mart, want Moeder en ik gaan waarschijnlijk een paar dagen naar Zandvoort. Tenminste als ik dan nog geld heb. Ondergoed en Overhemd heb ik gistermiddag gekocht. Het hakt er direct in. Maar als jij Vrijdag (héél vroeg) komt dan zal er nog wel wat over zijn. We kunnen met Mau met de auto terug. Dus halve kosten. Miempsi kóm. Morgenvroeg schrijf ik je verder. Slaap lekker lieveling + een heele dikke nachtzoen van jouw Bob

Amsterdam 1 Aug. [1933]

Lieve Mimi

'k Wil even een paar woorden bij Bram z'n brief insluiten. 'k Ben blij dat hij een paar dagen 't huis is. Keek er verrast van op, dat hij zonder jou kwam of dacht

---

¹⁰¹ Eva Cohen, tante van Bob.

natuurlijk eerst maar voor één dag. Je Moeder kwam Bram en je Vader vooruit, maar dat zal Moeder wel verteld hebben.

Je Moeder zeidt Bram komt met een week vakantie. Zonder Mimi? was mijn verbaasde wedervraag.

Later hoorde ik van Bram dat het op doktersvoorschrift was, die dacht dat hij een beetje zenuwoverschanspannen was. Je weet lieve schat hoe gauw ik mij met zulke dingen ongerust maak. 'k Kom mij zelf voor, overdreven. Bram vertelde mij: dokter zeidt 14 dagen rust, en dan had ik gedacht, zegt hij, dat Mimi de volgende week hier kwam.

Doch later zeidt hij dan, dat hij maar een week hier blijft en wou hij jou schrijven over sjabbos¹⁰² hier te komen. Nu lieve kind dit moet je vast doen hoor! Je Moeder zeide je mocht het zelf weten, we verwachten je dan Vrijdag. Donderdag komen de nichtjes, dit heb ik Bram ook in z'n laatste brief geschreven. Fré is Zondag jarig. Daar mag jij dus niet bij mankeeren.

'k Vind Bram er niet zoo heel best eruitzien. 'k Geloof ook niet dat hij zich zoo heel best amuseert in z'n eentje. Maandagmorgen is hij om 12 uur beneden gekomen, en Zondagavond vroeg op bed gegaan. 'k Laat hem natuurlijk 's morgens maar slapen, net als ik jou de laatste keer toen je hier was ook heb aangeraden.

We vinden het leuk dat Vader en Moeder hier waren. Jammer dat het maar zoo kort was. Hoe is het nu met je Oom?¹⁰³ Geef nou al de groeten thuis, en veel liefs en een kus van je

E. Wijnberg Cohen.

We verwachten je Vrijdag hoor!

*

Dordrecht [maandag] 31-7-'33

[Mimi aan Bob]

Wat je me nu gedaan hebt, loopt toch de spuigaten uit. Je vertelde dat er bij je Moeder 2 nichtjes logeerden, en daar is niets van aan en als ze komen dan had jij dat niet kunnen weten. Dat heeft jouw Moeder aan mijn Moeder gezegd. Dus je wou me niet meehebben. Jij meent van al je mooie en lieve gezegden niet één. Je beduvelt me op de hoogste manier. Eerst zweer je dat het je volle overtuiging is dat ik meega en van wie is oorspronkelijk het plan uitgegaan, samen naar Amsterdam te gaan? Van jou. Je wist hoe graag ik meeinging. Je wilde het eenvoudig niet hebben en verzoon een smoesje, zoals je zoo vaak doet. Het is wel opvallend hoe weinig je voor me overhebt. Als je 's avonds bovenkomt ben je te moe om je te kleeden en even met me weg te gaan. Toen ik

---

¹⁰² Met sjabbat, de zaterdag.

¹⁰³ Wellicht Gerrit Leeuwin, getrouwd met Elisabeth Staal die een meubelzaak hadden aan de Nieuwendijk in Amsterdam.

er niet was, ging je wel weg. Ik vroeg je, je zwart pak mee te nemen, je hebt het me eenvoudig geweigerd enz.

Tot nu toe heb ik altijd gehoopt dat je zou veranderen. Je beloofde het. Ik heb altijd als iemand iets van je zei, en dat gebeurde vaak, getracht je te verdedigen. Maar nu, na dit, zie ik maar al te goed in dat zij altijd gelijk gehad hebben, dat ik wel van jou, maar jij niet van mij hield.

Als wij er over spreken dat we later naar Palestina gaan, dan zeg jij heel hatelijk, je stuurt me wel een kaartje. Als jij werkelijk van me houdt, dan zou je wel meegaan. Je weet dat ik voor jou hier zou blijven als dat nodig was.

Jij hebt nu vakantie en je zult je plezier wel vinden, ik heb vandaag al weer een paar uur gehuild door jou. Zoals je bij ons bent, zoo kan het niet langer. Je beloofde me je te veranderen en nu doe je dit. Wat heb ik aan m'n leven.

Jij hebt op alles wat te vertellen, neem b.v. je kamer. Maar je was te lui om je kast in te ruimen.

Ik zal je nu maar eerlijk zeggen, dat ik niet geloof dat jij van me houdt.

Eigenlijk weet ik niet of je wel ooit van me gehouden hebt.

O, ik geloof dat ik nog veel meer weet. Iedere keer opnieuw herinner ik me weer iets.

Jij wist dat ik graag had, dat je weinig of niet rookte. Dan had je mij een plezier moeten doen en 't moeten laten. Gisteren beloofde je me het nog extra, en je hebt het toch weer gedaan in de auto.

De week dat ik niet thuis was, heeft Gretha de heele week beneden gegeten. Jij beweerde dat 't twee keer was. Dat jokte je.

Tegenover je Moeder deed je voorkomen of ik de laatste week zou komen.

Ingemeen van je. Je weet dat je maar 8 dagen vakantie had.

Enfin zoo kan ik doorgaan. Maar ik vertel je, ik houd het zoo niet uit. Je moet zelf maar weten wat je doet.

Als je het beter vindt het af te maken, ik zal me er niet tegen verzetten. Je weet mijn gevoelens voor jou, misschien dat je daar nog rekening mee houdt.

Natuurlijk kom ik Vrijdag niet. Waar jij me liever niet hebt, begeer ik niet te komen.

Mimi.

P.S. Doe allen de groeten van me.

Als je durft laat deze brief dan eens aan je moeder lezen.

Herinner je de avond dat ik naar Rotterdam was. Je was te "moe" om op me te wachten. Ben jij een jongen?

Ik geloof dat alles wat ik nu opnoem het weinige goede van je wel geheel in de schaduw stelt.

Nu zul jij wel al het slechte van mij gaan opnoemen. Maar weet wel dat je jezelf daar niet mee vrijpleit en dat ik dat een bepaald minderwaardige [manier] van zelfverdediging vind. Je bent toch geen klein kindje meer.

*

A'dam Dinsdagmorgen [1 augustus 1933]

Lieveling.

God allemachtig is dat een brief. Je hebt het wel gemeend met je wensch: "een prettige vacantie". Ik zal je brief van het begin af beantwoorden. De brief waar het in staat over de twee nichtjes zit in m'n jasje of in de achterzak van m'n broek. Hoe kun je beweren dat ik van al wat ik aan jou gezegd heb niets meen. O Mimi wat doe je me daar een pijn mee. Dat zinnetje speelt me aldoor door m'n hoofd. O Mimi Mimi hoe heb je dat kunnen neerschrijven. Ben je dan zóó weinig overtuigd van mij? Toevallig heb ik gisteravond een brief aan je geschreven. Ik sluit hem hierbij in. Wat denk je eigenlijk van mij. Het was m'n overtuiging. Ook was het plan van mij om samen te gaan. Ik rekende op twee weken vacantie. Wat ik overheb voor je. In Dordt ga ik ontzettend veel uit. Ga vaak zeilen. Bridge veel. Vrienden. Amsterdam tegenovergestelde.

Nu ga ik waarschijnlijk minderwaardig worden in jouw oogen. Maandag toen jij wegging geen tijd om m'n bed op te maken. Wel om piano te kunnen spelen. Nooit vragen is er wat verkocht.

Toen jij weg was ben ik één keer weg geweest zonder me te verkleeden. Ik draag hier de heele dag m'n golfbroek. Indien jij zoo ontzettend veel meer van me houdt dan jij van mij [moet zijn: dan ik van jou] hoe komt het dan dat je het niet billijkt dat ik als ik doodlam ben één keer in de week uitslaap. Fré en Moeder vonden het ook idioot. Ik zal in m'n vacantie precies zoo m'n plezier vinden zooals jij dat ook gedaan hebt. Me één week thuis voelen.

Ik wil me veranderen. Mimi geloof me. Met volle overtuiging wil ik dat. 'k Ben met de gedachte weggegaan en ik zal er mee terugkomen. Met het rooken heb ik me inderdaad beperkt. Gewoon de helft. Volgens jouw eigen zeggen overdrijft Dokter toch de helft. Ergo.

Je bent 3 dagen weg geweest, 2 ervan heeft Gré beneden gegeten en één ervan Nol. Trouwens daar heb ik je thuis ook al gelijk in gegeven. Ik wacht met deze brief aan Moeder te laten lezen tot je mij hebt teruggeschreven. Als je dan nog overtuigd bent dan zal ik het doen. Ik vraag me af waar ik zoo ontzettend moe van ben + zenuwoverspanning. Eén ding: schrijf mij per omgaande terug en kom in Gods naam Vrijdag. Tot zoolang geen "prettige" vacantie.

Ik hou van je

*

Dordrecht 2-8-'33

Bob.

Bah wat valt je brief me tegen ofschoon ik voorspeld had, dat je zoo zou antwoorden. Alleen dat wat je denkt over te hebben voor me, haal je op, maar de dingen die ik je verwijt roer je niet aan.

Je wilt veranderen? Dat jok je. Anders had je wel anders geschreven en niet terwijl ik op ben van verdriet zoo'n snertbrief. Iedere keer als jij beloofde te veranderen, doe je iets wat je nog verder van verandering afbrengt als je al was. Eerst ging je alleen naar Amsterdam, dan schrijf je zóó'n brief. Wat gemeen, ingemeen van je, om je Moeder zoo voor te liegen. Jij wist dat je een week kreeg toen jij wegging en de avond daarvoor in Rotterdam, toen jij zwoer dat 't je volle overtuiging was ook. Je wou me niet meehebben. O God, waarom schreef je niet een brief die een bewijs zou zijn, dat je me nog liefhebt, een brief die van een man zou zijn in plaats van die kinderbrief.

Je schrijft dat je zoo veel voor me overhebt. Je weet heel goed dat ik door jou nog veel minder uitga, en een vacantie heb ik heelemaal niet. Maar als je weet dat ik liever heb dat je niet rookt dan moet je kunnen zeggen: Goed, ik zal het niet doen en niet met die hatelijkheid erbij.

Als jij je zoo thuis voelt, waarom blijf je er dan niet. Tot nu toe beweerde je altijd dat je je thuis ongelukkig voelde. Ik weet niet wat ik daar nu weer van gelooven moet. Je draait zooveel om.

Zoo b.v. van de Zondagmorgen. Ik weet zeker dat als ik vertel hoe het ging, dat je Moeder en Fré het niet idioot vinden. Maar jij hebt het natuurlijk heel anders voorgesteld.

Enfin laat ik over alles ophouden. Vrijdag komen? Neen, natuurlijk kan ik niet komen. Je weet dat ik twijfel aan jouw liefde voor mij. Die twijfel maakt me gek. Ik kan er 's nachts niet van slapen en huil er steeds om.

Het spijt me vreeselijk dat ik Vrijdag niet kom. Alleen jij weet, hoe graag ik mee had gegaan, anders had ik er niet als een kind om gehuild. O, hoe kon je me dat aandoen. Me alleen thuis laten. Heb je dan veel voor me over? Hou je dan van me? Ik geloof het niet. Anders had je me wel geantwoord over dat naar Palestina gaan.

Ik wacht op een bewijs van jouw liefde.

Mimi

Hierbij een briefje voor je Moeder.

*

[Amsterdam woensdag 2 augustus 1933]

[Bob aan Mimi]

Ik moet je in verschillende dingen gelijk geven. B.v. dat naar Palestina gaan. Miempsie je weet donders goed als het werkelijk zou moeten ik met jou overal heen zou gaan. O je weet niet wat het voor mij is dat je twijfelt aan mijn liefde. Ik zou het willen uitschreeuwen dat het wèl zoo is. O meiske het is wèl zoo.

Kom in Godsnaam Vrijdag. Anders kom ik. Langer kàn ik niet buiten je. Ik heb er gisteravond om liggen huilen. Dit is voor mijzelf wel het grootste bewijs. Kindje je weet werkelijk niet wat je me aandoet als je niet komt. Toe maak je Bob z'n vakantie goed. Tot nu toe is het voor mij een hel geweest. Hoe ik zoo gek kon zijn om jou thuis te laten weet ik zelf niet. Miempsie ik heb er minstens net zooveel verdriet van als jij. En gewetenswroeging. Dit is wel het ergste wat ik in verband met jou kan hebben. Ik wil je overtuigen dat ik jou en jou alleen liefheb. Kom toch Vrijdag. Je zult mij er heel héél veel mee geven. Ik hoop dat deze brief je zal bevredigen. Maar wees van één ding overtuigd dat ik alles in het werk zal trachten te stellen om jou gelukkig te maken. Indien je daarvan overtuigd bent en dat ik jou zielslief heb en niet zonder m'n eigen? meiske kàn, kom dan Vrijdag.
?? Bob

P.S. Schrijf hoe laat je komt per omgaande
Tot zoolang heb ik geen rustig uur.

Je MOET

Was de brief van Maandagavond niets voor je?

*

Rotterdam [donderdag] 8 Aug '33

Mijn eigen Lieweling.

Je moet 't me maar niet kwalijk nemen, dat ik niet met inkt schrijf. Ik weet niet waar ze is en schrijf daarom met jouw potloodje. Boychen, ik verlang heel erg naar je en nu ben ik pas één dag weg. Nu nog vier dagen Jongen. Kun je 't goed stellen alleen. Ga je vanavond in bad en bijtijds naar bed. Ik hoop het zoo. Liefste jij verlangt zeker ook naar mij hè. Jong Manneke, [onleesbaar] je wat en hoe gaat het verder in de zaak? Schrijf je me dat allemaal? Je vergeet toch 's avonds niet alles na te kijken, de geysen en de deur en het gas? Ach nee, dat is jou wel toevertrouwd hè.

O schat (vergeef me dat woord) je weet niet hoe ik er naar verlang m'n hoofd op je schouder te leggen en je te zeggen dat ik je zoo erg liefheb. Jongen van me, ik kan je nu wel zeggen dat ik geen spijt heb. Je begrijpt me wel nietwaar?

Vandaag waren Gré en ik naar de Wilgenplas, maar ik had [het] te koud om te zwemmen toen heb ik maar de heele middag gelezen, want als ik dat niet deed, dan moest ik steeds aan je denken en dan verlang ik zoo.

Zeg Boy, toen Nol hoorde dat je gisteravond hier was, was hij kwaad dat ik hem niet wakker had gemaakt, hij had je zoo graag even gezien, lief hè. Je ziet dus wel dat Nol van je houdt.

Morgen gaan we met de kinderen weg. Ik weet nog niet waar naar toe. Daarnet dronk mijnheer Wolff¹⁰⁴ hier thee en toen zei hij: "Ich habe etwas von Ihnen, darf ich das behalten?" Nou ik vroeg natuurlijk wat het was. Toen was het dat leuke kiekje van mij, van 't menu van Martha's bruiloft. Ik heb 't natuurlijk teruggekregen.

Nu lieveling van me, meer nieuws is er niet. In gedachten grabbel ik met m'n handen door je krullebol en geef je een heel innige kus.

Dag Boychen morgenavond schrijf ik weer nogmaals een innige kus van je eigen Meiske

P.S. Van de anderen ook de hartelijke groeten.

P.S. Ik vergat nog te vragen of je wel lekker eet. Lieveling doe me één heel groot genoegen en beantwoord deze brief heel nauwkeurig, ja? Nol wil graag een paar regeltjes bijschrijven.

Lieve Bob.

Ik vind het hier erg leuk. Zondag hebben we met mijnheer Wolff gekano't. Ik was kwaad omdat Mimi me niet wakker heeft geroepen toen jij er was, want ik heb je een heele tijd niet gezien.

Heb je het prettig gehad in Amsterdam? Morgen gaan we met Mimi en Gretha mee. Nu moet ik naar bed, nu

Daaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaag

NOL

Ik heb juist inkt gekregen vandaar de met inkt geschreven envelop.

Schrijf je gauw.

*

Dordrecht [woensdag] 9-8-1933

Lief klein vrouwtje.

Het is op het oogenblik nog voor achten. 'k Heb zoo juist je brief ontvangen. 't Heeft me werkelijk opgekikkerd. Ik stond vanmorgen om 7 uur al uit te kijken naar de post, zoo verlangde ik naar jou. Ik mis je zoo heel erg meiske. Eerst zal ik je brief beantwoorden. Is de stoffeerder behandeld? Gisteravond aan m'n kamer beziggeweest en gebaad. Half elf in bed.

De verkoop is een sof. Ik heb één plat stelletje verkocht met een héél oude trijp. Fijn hè. 's Avonds kijk ik alles héél nauwkeurig na. Je kunt gerust zijn hoor huismoedertje. O Miempsie ik ben zoo blij dat je geen spijt hebt. Ik was er ontzettend ongerust over. Ik hoop maar dat je vandaag beter weer treft. Ik gun

---

¹⁰⁴ Wellicht Paul Wolff. Zie Digitaal Monument.

het je van harte lieveling. Ik vind het erg leuk van Nol dat hij me nog graag even wilde zien. Lieveling doe me een plezier, koop iets voor me en tracteer dat aan de kinderen. Ben blij dat ik niet Herr Wolff ben, want ik mag alles houden wat ik van je heb. O vrouwtje schrijf je Bob toch gauw terug want hij verlangt heel héél erg naar je. Het vooruitzicht van je brief is al weer een groote troost voor me. Lieveling als je te moe bent, schrijf dan vanavond maar niet meer. Nu nog 4 lange dagen zonder jou en dan heb ik m'n eigen meisje weer in m'n armen. 'k Beloof je dat ik m'n schade zal inhalen. Dag lieveling van me.
Jouw eigen man
P.S. het eten is goed
Doe allen de groeten.

Nolleman

Het spijt me werkelijk dat ik je niet even heb gezien. Ik wist niet eens dat je daar sliep. Anders had ik je wel even wakker gemaakt. Dat was een bof dat je nog een week mocht blijven hè? Amuseer je maar flink. Doe de groeten voor me aan Zus en But.¹⁰⁵
Ook jij de groeten van
Bob

*

Rotterdam [donderdag] 10 Aug '33

Mijn eigen schattige Jongen.

Ik was dolblij met je brief. Kreeg hem gisteravond laat pas en was niet in een stemming om direct terug te schrijven. Nu wel. Wat fijn lieveling dat je dat stelletje verkocht hebt. Is er gisteren nog iets te doen geweest.

Zeg schat ik heb nu net 't gevoel of we getrouwd zijn en ik een dagje op reis [ben], als ik zoo over de zaak spreek; erg prettig vind ik dat. Jij ook?

Heb jij al iets gehoord van Vader en Moeder. Wij kregen een kaart. Jij zeker ook hè?

Mannetje nog drie dagen, dan ben ik weer bij je. Ik verlang zóó naar Zondag. Ik moet eerlijk bekennen dat ik ook naar Vader en Moeder verlang.

Zeg Lieveling van me, deze brief van jou was iets heel bijzonders voor me. Er was weer de ouderwetsch hartelijke toon in van vroeger, alleen veel intiemer. Ik heb 'm al een keer of vijf overgelezen, zóó hoor ik jouw stem en jouw persoon erin. Nol vond jouw briefje zoo leuk, dat hij vroeg of hij weer een stukje mocht schrijven. Maar hij is nu spelen, dus laat ik 't hem maar niet doen.

Lieverd, rook je niet teveel? en blijf je 's avonds niet te lang op? Ben je nog zoo onrustig Jong? Denk je dat te kunnen overwinnen, ik hoop het zoo.

---

¹⁰⁵ Misschien dezelfde als Butterman (brief 3.8.38) van wie later sprake is?

Mannie, je schreef dat ik de kinderen wat moest geven van je. Maar Gré en ik vinden het niet nodig. Ze hebben zoo ontzettend veel gesnoept en bovendien gaan we niet meer met ze weg. Spaar je geld, des te gauwer kun je je fiets laten maken hè lieveling.

Je bent blij dat je niet Herr Wolff bent, nu ik ook hoor. Boychen, lieveling van me. Ik hou zoo veel van je, dat weet je natuurlijk al. Maar ik heb zoo'n behoefte om 't je nog eens te zeggen.

Jongen, gaat alles goed bij jou, eet je wel voldoende. Zorgt Wim voor koffie en thee voor je?

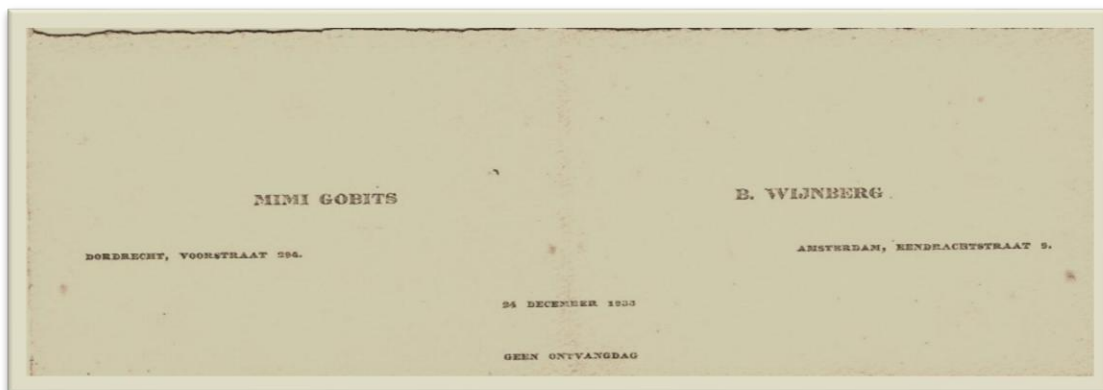
Nu liefste, ik wil nog even een brief aan je Moeder schrijven en nog een aan Jaantje Huizing. Gré en ik gaan vanmiddag Bijenkorven. Het is toch geen weer om weg te gaan, ondanks jouw goede wensch.

Nu lieveling een innige kus op je krullebol en een heeleboel op je mond van je vrouwtje.

De groeten van allen.

P.S. Voor de stoffeerder is gezorgd. Dag Boychen schattebout.

Door het bewaard gebleven verlovingskaartje weten we dat ze zich op 24 december 1933 verloofden.

Verlovingskaartje Bob en Mimi.

Palestinabrieven

1934-1936

Van de periode tussen 10 augustus 1933 en 6 december 1934 zijn geen brieven bewaard gebleven. In de adresboeken van Dordrecht staat Bob in 1934 ingeschreven op het adres Voorstraat 330, waar hij boven het magazijn van de firma Leeuwin woonde, samen met een aantal andere huurders. Tot zijn vertrek naar Palestina werkte hij in de meubelzaak.

Mimi volgde de verpleegstersopleiding en werkte later onder andere in de Joodse Invalide in Amsterdam.

Bob heeft dan minstens een jaar in de meubelzaak van Mimi's ouders gewerkt. Hij leerde er onder andere matrassen vullen en meubels stofferen. Het is niet bekend of hij een opleiding heeft gevolgd om naar Palestina te gaan. Bob vertrekt in elk geval in december 1934 en schrijft tot april 1935 brieven vanuit Palestina naar huis.

Uit familieverhalen is bekend dat Bob en Mimi beiden naar Palestina wilden emigreren. Zij zou de verpleegstersopleiding afmaken en hij zou vooruitgaan, werk zoeken en haar dan over laten komen. Van Sam de Wolff, een van de vooraanstaande leiders van de socialistische zionisten, kreeg Bob een aanbevelingskaartje mee ter attentie van Mr. Dow Hoz, een van de leiders van de zionistische arbeidersbeweging in het toenmalige Palestina. Sam de Wolff was aangetrouwde familie, hij was getrouwd met Sara Veldman, een zus van Barend Veldman die was getrouwd met Eva Cohen, een zus van Bobs moeder.

Mr. Dow. Hog. Bob regards of my wife

Dear Comrade,

Herewith I introduce you a young Dutch friend. Give him assistance, if possible.

Salams! Sam de Waeff

De Palestinabrieven zijn later, waarschijnlijk door Mimi, genummerd van 1 tm 15. Daarvoor zit de ongenummerde brief van 6 december 1934, geschreven aan boord, met op de envelop in hetzelfde potloodschrift: Reis III. De reis van Bob viel waarschijnlijk in drie gedeelten uiteen.

Uit de persoonskaart van het gezin Wijnberg blijkt dat Bob op 1 december 1934 naar Palestina is vertrokken.

De laatst bekende kaart die hij verstuurde vanuit Palestina is gedateerd 20 maart 1936. Volgens het bevolkingsregister wordt hij 3 maart 1937 weer ingeschreven in Amsterdam.

[Achterop foto]

‘Heb besloten nu alvast een voorproefje v/d fotoreportage te zenden opdat je des te vlugger terugschrijft. Dit is op de reis naar het beloofde land. Zoo weelderig zie ik er nu niet meer uit.’

*

[ansichtkaart]

Wintermorgen (berglandschap)

Poststempel Zürich, 3.XII.1934, aan Mimi, Voorstraat 294, Dordrecht.

‘Ben gisteravond in Zürich aangekomen zoover samengereisd met die 2 meisjes. Geslapen in hotel voor f 1,25. Ga nu door naar Venetië en ben daar om ± 12 uur s’avonds. Hier is het erg mooi. De twee meisjes blijven hier bij familie en tref ze weer in Venetië. Ze waren buitengewoon aardig, en wilden met alle geweld dat ik in de trein ging slapen. Een is 23 jaar en de ander 31. Verder bericht volgt uit Venetië. Veel groeten en ... van jouw Bob.’

*

[ansichtkaart]

Chiesa S. Marco, Venezia.

Poststempel Venezia, datum ?, aan Mimi, Voorstraat 294, Dordrecht.

Reis II

‘In deze kerk was ik. Ben ook in glasblazerij geweest. Hartelijke groet, Bob.’

*

[donderdag] 6 Dec. [1934]

[op postpapier van de Lloyd Triestino]

M'n eigen meiske

Op het oogenblik ben ik op de boot.¹⁰⁶

Gister was het weer vrij slecht maar vandaag is het vrij warm. Op het dek wordt gedanst en de scheepskapel speelt. Dinsdag was ik 's morgens om 5.50 uur in Venetië. Heb m'n dag erg productief gemaakt. 's Morgens een groote kerk op het San Marco plein bezocht. Natuurlijk rolde ik haast om van de maf want 's nachts heb ik gereisd en kon in de trein niet slapen. Dat wilde ik nu in de kerk doen. De vloer werd er gerepareerd en daar stond een scherm bij. Het scherm genomen en zoo wilde ik op een bank gaan slapen. Was al half ingemaft toen een van die lui kwam en met veel misbaar beduidde dat dat niet mocht.

Vervolgens de markt bezocht. Was ook erg leuk. Een geschreeuw en gebied dat hooren en zien je verging. Toen ben ik geweest in een glasblazerij. Heb daar allerlei voorwerpen zien maken en kreeg tenslotte een hondje cadeau tegen betaling van 2 Lire. Toen ben ik geweest bij het Lido met een stoomboot.

Vervolgens een beetje rondgewandeld door de achterstraatjes en 's middags in het Dogen Paleis. Het entree was 12 Lire, maar dat was natuurlijk veel te duur. Heb gezegd dat ik student was en kreeg het voor de helft van de prijs.

Buitengewoon interessant. In het paleis heb ik een Duitser getroffen en met die samen ben ik naar een nieuw deel van Venetië gegaan waar een tram rijdt en taxi's. Er is ook een nieuwe weg naar Rome, die is werkelijk geweldig. Toen we terugkwamen zijn we een oorlogsschip gaan bezoeken. Eerst mocht het niet omdat het al over tijd was, maar we hebben de commandant er bij geroepen en net zoo lang gesmoesd tot het mocht. Zooals je ziet heb ik in een dag heel wat gezien. Maandag heb ik een prachtreis gehad door Zwitserland. Dat was werkelijk geweldig. 's Avonds in Milaan en heb daar de Dom gezien. Had daar ongeveer nog 3 uur de tijd en ben zoolang in een bios gaan zitten. Verstond er

---

¹⁰⁶ Waarschijnlijk het schip de Carnaro dat vanaf 1928 oa voer vanuit Venetië naar Haifa.

natuurlijk geen bal van. In Italië zijn maar weinig mensen die Duitsch of Engelsch verstaan, maar op het station was een bazar waarvan de eigenaar een jood was, die mij volledig inlichtte.

Had ook nog pech met m'n nieuwe koffer, daar is n.l. het handvat van afgebroken. Eerst riemen gekocht maar die braken ook weer. Gelukkig had ik nog koord bij me en heb ik het daarmee gedaan.

Die meisjes waarmee ik samenreis zijn erg aardig, de oudste leert mij Hebr[eeuws]. Gisteravond hebben wij Ganoukah bij mij in de hut met z'n 7 gevierd. Was erg gezellig. Hier op het schip is ook een menourah met elect[rische] lampjes welke door onze kapitein (ook een Jood) werden aangestoken. Vanavond doen wij het weer bij mij in de hut.

Het eten is hier erg goed, 2x daags warm eten. Ik slaap in een hut voor 4 personen en is tamelijk ruim. Op het moment slapen wij met z'n drieën. De getrouwde menschen mogen niet samen slapen. Ongezellig hè? Deze brief gaat in Triëst aan wal. Of er onderweg nog mail gewisseld wordt weet ik niet. M'n schat ik hou nu op dus tot zoo lang jouw Bob
[in de marge] nog veel langer hoor.

*

Haifa Woensdag [12 december 1934]

M'n eigen meiske.

Wij zijn in plaats van Maandag pas Dinsdag aangekomen omdat de boot vertraging had met laden in Jaffa. De reis was schitterend. Er was niet één zeeziek. Wij zijn in Haifa ingeënt 2x. Heb er echter geen noemenswaardige last van gehad. Als je hier in de haven ligt is het een geweldig mooi gezicht. De stad is geheel tegen de bergen opgebouwd. Wij werden afgehaald door lui van het Beth Olim¹⁰⁷. De Rozenbergs konden geen toegangkaart voor de haven krijgen. Het Beth Olim is keurig ingericht. Ik slaap in een groot wit gebouw met ± 20 man. Er zijn 6 à 7 slaapzalen. Ze kunnen er 200 bergen. De 2 meisjes waarmee ik heb samengereisd zijn uitgestapt in Jaffa. Alles per boot. Een geschreeuw en getier iets geweldigs.

Gister heb ik de heele dag gezocht naar de Rozenbergs. Niemand wist waar de straat was. Vanmorgen waren zij op het B[eth] O[lim] toen ik net weg was. Ze hebben toen een briefje voor mij achtergelaten welk ik op de Histadroeth¹⁰⁸ kreeg. Een van die lui is met mij meegegaan en heeft er mij gebracht. Ze waren erg aardig en hebben mij Vrijdagavond gevraagd.

Van de Histadroeth kon ik geen werk krijgen want zij beweerden er was niet. Heb toen gezegd dat ik het zelf wel zou zoeken en ben naar men. v. Gelder gegaan (de His. wilde mij op het land sturen want daar komen ze arbeiders te kort. Misschien ga ik wel.) Hij heeft direct iemand opgebeld en zei dat ik waarschijnlijk morgen al kon gaan werken. Was daar vanmorgen en heb er gewerkt een halve dag, maar het is heel wat anders en beters dan ik gewend ben. Hij had dus niets aan mij. Ben echter naar een andere zaak hier heen gegaan en moet daar straks terugkomen. Misschien is dat wat. Er wordt hier heel ander werk gemaakt dan bij ons. De matrassen zijn meestal zee gras of crine met watten afgedekt. Er wordt hier ook houtwol gebruikt. Dat vullen ze waar je bij staat.

Divanbedden worden hier ook veel gebruikt. De meubelen die je hier ziet zijn meestal niet veel bijzonders. In de café's zie je veel Wiener meubelen. Het binnenwerk van de meubelen is haast allemaal without. Binnenhuismeubelen meestal triplex.

Ik heb op het schip ook nog een avontuur beleefd. Er was n'l' een Poolsche student die in Italië gestudeerd had op de boot die illegaal het land binnenwilde. Hij wilde het eerst zoo doen door van een ander z'n papieren [te] leenen, maar die heeft hem in de steek gelaten. In Haifa is hij toen aan land gezwommen 's nachts om 2 uur. Hij is echter door de golven tegen de steenen borstweering van de haven geslagen en verwond. 's Morgens om 6 uur is hij door de politie er uit gehaald, en ligt nu in het ziekenhuis. De His. wil probeeren om hem toch nog hier te houden. Lieve!ing ik hou nu op. Ik verlang al echt naar je. Een heele

---

¹⁰⁷ Opvanghuis voor nieuwe immigranten.

¹⁰⁸ Socialistische vakbeweging die ook voor werk zorgde.

dikke pakkerd van je jochie, groet ook de anderen van me. Als je schrijft dan dit adres

B.W. p/a dr. H. Zijsmann Rechow Sir Olifant Beth Bellen, Hadar Hokarmel
Haifa

*

Haifa [zondag] 23-12 [1934]

M'n liefste schat.

Natuurlijk wil ik je eerst feliciteeren, en nog heel veel jaren, maar dan samen. Ik hoop dat je deze armband op tijd zult ontvangen en dat ze je bevallen zal. Ik wist werkelijk niet wat ik anders voor je koopen moest, en dergelijk soort dingen zijn hier erg duur. 'k Hoop in elk geval dat je er plezier van zult hebben. M'n lieveling je moest eens weten hoe ik naar je verlang. Het is hier in het algemeen niet veel vertier. Je hebt mij toch zeker al een brief gestuurd hè? Ik was nog niet bij de Rozenbergs, want ik was 's avonds zoo moe dat ik al om 7 uur naar bed ben gegaan. Ik ga er echter vanmiddag heen. Hoop maar dat er een brief voor mij is.

Op het oogenblik heb ik geen werk. Vorige week heb ik gewerkt, maar hij had geen werk meer voor mij. Heb 30 piaster per dag verdiend. Ga vanmiddag naar de His[tadroeth], waarschijnlijk heeft die wel werk voor mij.

Een behoorlijk meubelstuk zie je hier niet maken. Een kennis van de boot, ook een stoffeerder, is naar Tel Aviv geweest. Daar is het iets beter en kon daar direct werk krijgen, maar daar hij hier al een kamer gehuurd had (met mij samen) heeft hij het niet gedaan en heeft nu hier werk. Waarschijnlijk ga ik [er] ook nog heen, maar het is erg duur. 40 Piaster een retour. Wil eerst zien dat ik hier wat verdien, dan kan het er beter af. De kamer die wij hebben kost 3 £.P. per maand incl. water en licht. Hij is zogenaamd gemeubileerd er staan 2 canapé's in met een stoel en een tafel. De sofa kun je opklappen en dan heb je een bergruimte van onder. Dat is wel practisch. Als ik hier geen werk in mijn vak kan krijgen dan neem ik natuurlijk wat anders. Heb de heele morgen geloopt maar niemand had werk voor mij. Dan ga ik zoolang in de bouw of zooiets tot m'n kamerhuur om is en ga dan naar Tel Aviv.

Van m'n tweede inenting heb ik heel weinig last gehad, alleen een beetje pijnlijk op de plaats zelf. De volgende dag heb ik alweer gewerkt. Gister was ik met een nieuwe kennis naar Tiberias met een vrachtauto. De weg voert heelemaal door de bergen. Het was geweldig. Een ding is jammer dat ik m'n fototoestel niet bij me had. De foto's heb ik nog niet laten ontwikkelen omdat het me te duur was. Als ik weer werk heb zal ik het direct laten doen.

Een ding is hier opmerkelijk, alle nieuw aangekomenen eten hier alsof ze uitgehongerd zijn. Het lijkt wel of ik hol ben, zooveel eet ik hier. Dat is hier vrij

goedkoop. Warm eten krijg je hier voor ± 4 piaster. Aardappels groente vleesch en vruchtendessert. Ik eet me hier half dood aan orangen, 10 of 12 voor 1 piaster. Niet duur hè? Brood kost hier een 1/2 piaster. 's Avonds koop ik brood voor 2x. Dat eet ik dan op m'n kamer. Anders wordt het veel te duur. Maar ik vereet hier toch nog ± 15 piaster per dag. M'n wasch kost: een overhemd waschen en strijken 1 piaster, sokken 1/2, maar ze kunnen ze niet stoppen. Dat zal ik dan maar zelf probeeren te doen. M'n schat hoe gaat het bij jullie. Hoe is het met Nol. Is hij nog naar Leiden geweest. Wat zei de dokter. Hoe gaat het met jou? Mis je mij een beetje? Wordt er wat verkocht. Is er al een ander of komt er geen? Verkoopen ze wat in R'dam. Komt Greta thuis.¹⁰⁹ Hoe is het met Moeder en Vader. En verder nieuws. Je ziet je kunt heel wat beantwoorden. Laten ze allemaal wat bijschrijven. Dat is altijd zoo gezellig. Als je eens wat wil sturen dan wat cigarettten, ook virginia, want die zijn hier erg duur, en de anderen zijn slecht, en de goeie kan ik niet betalen. Ik heb me hier een werkbreek gekocht voor 25 piaster want anders is m'n goed zoo weg. Lieweling ik heb je nu geloof ik alles geschreven. Anders vraag je het me wel hè? Gaan jullie nog naar A'dam met Moeders verjaardag. Jij toch in elk geval hè. M'n schat in gedachten geef ik je een heeleboel kussen en druk ik je half plat. Een gezellige dag m'n lieweling. De groeten aan allemaal van jouw Bob.

M'n adres is
Rechov Chadash
Beth Jozef Allchadiv
p/a Ritterband
Haifa

*

Haifa [donderdag] 10 - 1 - '35

M'n fijn schattekind.

Heb vanavond je brief afgehaald. Had er heelemaal geen erg meer op dat daar nog een brief zou komen omdat ik in m'n laatste brief m'n adres had geschreven. Ik zal hem voor alle zekerheid nog eens inschrijven dan weet je het zeker. Hoe gaat het met jou m'n schat. Hoop maar van goed. Had je een prettige verjaardag. Het zal mij eens verwonderen wanneer je de armband hebt ontvangen. Ik hoop maar dat hij naar je zin was. Als ik meer geld heb stuur ik je nog wel wat anders. Vader en Nol krijgen ook nog wat, ik heb er te laat erg in gehad. Ik zal ze apart nog even schrijven (dit ter geruststelling). Op het oogenblik is het slecht weer. Het regent dat het giet. Meestal moet je buiten werken. Tot nu toe heb ik vrij geregeld gewerkt af en toe een paar dagen. Nu

---

¹⁰⁹ Greta was leerling-verpleegster in het Apeldoornsche Bosch.

heb ik weer drie dagen gewerkt en 75 piaster verdiend (piaster $\pm$ 7½ cent). Het is niet veel maar je kunt er van leven. In het begin eet je hier erg veel. Tot nu toe heb ik mezelf nog kunnen bedruipen en heb nog niets van m'n f100 gebruikt. Hoop maar dat het nog niet gauw nodig is. M'n schat deze brief wordt niet lang want ik wil hem nog weghebben. Sluit hierbij 3 negatieven in. 1e aan het werk bij een bank in een groot arbeidersrestaurant, 2e Beth Olim waar ik geslapen heb, 3e Zwisterland. Stuur ze op naar A'dam, die zullen jou ook sturen. Onze brieven kruisen zich natuurlijk maar ik zal eerst terugschrijven.

Lieveling van me een heeleboel kussen van je Bob.

Bob aan het werk in een arbeidersrestaurant

Haifa 10 Januari [1935]

Beste Nol.

Omdat jij het eerst jarig bent schrijf ik jou het eerst. Zoals je ziet is het juist op je verjaardag dat ik schrijf. Leuk hè? Joggies zoals jij lopen hier ook rond en gillen tegen iedereen sjaloom. Ik hoop dat je een prettige verjaardag hebt. Zal je ook nog wat sturen, heb er te laat aan gedacht.

Sjaloom Nol

Beste Vader en omstreken

Allereerst m'n gelukwensch hopende dat ik deze het volgende jaar in Palestina kan herhalen, en dan nog heel veel jaren. Ook Moeder m'n gelukwensch natuurlijk ook met Nol. Zal eerst even een paar technische dingen behandelen. Hier worden veel gebruikt z.g. sapa's $\pm 80 \times 180$. Goedkoopste soort ± 80 piaster. 28 5 slags veeren dubbel schuin gekoppeld, met houtwol. De rand wordt er niet aangenaaid, maar apart gemaakt. Eerst onder veerlinnen en dan de rand van de jute die rondom over is met stroo of houtwol, gespijkerd. De sapa is 2 deelig, van onder bergruimte het bovenste gedeelte (gestoffeerde) wordt een wit katoenen stofzak aangemaakt. Ook bij de goedkoopste. Arbeidsloon ± 25 piaster. Dan moet je zelf de romp maken. Ingewerkt 2 per dag. Ik maak er $\pm 1\frac{1}{4}$. Matrassen gebruikelijke maten. Met crine. Worden zoo [tekening van stippels] gestoken. Arbeidsloon 70×180 gerand $4\frac{1}{2}$ piaster. Verkoopprijs ± 30 piaster met katoenen streeptijk. Blijft haast geen cent aan over. Prijzen stoffeerderij en meubelbranche buitengewoon slecht. Een 3 deurige kast met kleine binnenspiegel gepolitoerd geheel triplex ± 3 Pound. Haast allemaal Polen. Hier is buitengewoon goed het transportwezen, zowel te water als te land. Een vrachtautobezitter verdient hier gemiddeld schoon $\pm 1\frac{1}{2}$ Pound per dag.

Volgende maal meer Jullie Bob.

*

Haifa [maandag] 14 Jan. [1935]

M'n lieve schat.

Je hebt gelijk met wat je schrijft, dat ik een beetje persoonlijker moet zijn aan jou. Ben nu eigenlijk pas een beetje tot mezelf gekomen wat dat betreft.

Allereerst wil ik je zeggen dat ik verschrikkelijk naar je verlang meisje. Af en toe is het zoo erg dat ik me inbeeld dat je bij me bent en ik tegen je spreek. Dan merk ik plotseling dat ik alleen ben en jij m'n schat zoo heel ver weg. Ik heb dan het gevoel of jij in dat zelfde moment ook aan mij denkt. Dat geeft me zoo'n prettig gevoel. Ik geloof er ook absoluut aan als ik heel sterk aan je denk

jij dan ook aan mij denkt. Afstanden bestaan niet voor me als ik aan je denk. Ik hoop maar dat het niet lang zal duren dat je bij me komt. En dan m'n meiske met je trouwen en samen met jou verder te leven en te werken. Dat is het eenige wat m'n einddoel is. Het leven alleen is hier zoo leeg. En vooral nu ik met jou verloofd ben. Je hoeft niet bang te zijn dat ik je hier ontrouw zal worden, tot nu toe niet eens in gedachten. Dit zal je misschien helpen de tijd te overbruggen die nog tusschen ons ligt. Maar d'ân is ook alles goed. God Miempsie wat verlang ik naar je. Steeds platonisch. Het andere heb ik heelemaal geen behoefte aan. Ik mag toch wel zoo aan je schrijven hè schat?

Uit je brief meende ik te mogen opmaken dat je iets anders verwacht had voor je verjaardag. Ik kon werkelijk niets anders bedenken. De andere dingen waren trouwens ook te duur. Als ik geld over heb stuur ik je nog wat hoor. Vandaag heb ik niet gewerkt. De His[tadroeth] had ook geen werk. Kon vandaag werk krijgen als ik zelf een naaimachine gehad had, n.l. een winkelier moest een paardehaar 2 pers. bedstel nieuw overtrekken, maar ik moest het zelf naaien en het moest direct gemaakt worden, anders had ik het misschien ergens anders kunnen laten naaien. Als je hier zelf een werkplaats huurt zijn er verschillende nadeelen aan verbonden. Huur is hoog, dan krijg je licht, ook duur. Je moet een drager hebben die de teak wegdraagt want dat kun je hier zelf niet doen. En dan krijg je tenslotte precies het zelfde betaald als je zelf werkt of dat je bij een baas werkt.

Zoals ik Vader ook al heb geschreven wordt hier zeer goed verdiend bij het transport. De stoffeerderij is hier te veel uitgezogen. De meeste menschen vinden het niet de moeite waard om zich een goed meubel of beddengoed aan te schaffen. M'n lieveling als je geen bericht van me krijgt hoef je niet in angst te zitten want als er iets gebeurt krijg je onmiddellijk bericht van een kamergenoot van me. Een vriend in de ware zin van het woord heb ik hier nog niet, maar die jongen aan wien ik jouw adres heb gegeven is heel geschikt. Hij werkt als smid of zoiets, het Holl. woord weet ik niet precies, in het Duits heet het schlosser. Verdient op het oogenblik heel goed, 55 piaster. Maar heeft daar dan ook gevaarlijk werk voor te doen. Hoogbouw. De andere stoffeerder waarmee ik samengereisd ben heeft ook niet veel werk en is op het oogenblik ook zonder. Waarschijnlijk krijgt hij echter morgen werk door bemiddeling v/d. Achoeda.¹¹⁰ Als het kan sluit ik me daar ook bij aan, want die zorgen veel beter voor hun leden dan de His. Ze hebben hier ook veel minder leden en bestaan hier nog slechts 2 maanden.

Ik vind het reusachtig leuk dat jullie naar A'dam zijn geweest, en Moeder schreef mij ook dat zij het erg op prijs heeft gesteld. Heb bepaald gewetenswroeging over het te laat komen van m'n brieven, maar heb heelemaal niet aan kerstdrukke of zoiets gedacht omdat je er hier haast niets van merkt. Ik heb geloof ik in m'n vorige brief al geschreven dat er tegen het voorjaar meer

---

¹¹⁰ Anti-zionistische organisatie van orthodoxe Joden in Israël.

werk komt omdat je dan buiten kunt werken. Het regent nu nog te veel. Als er een ding is waarvan ik plezier heb dan zijn het wel de pullovers die Moeder voor mij gemaakt heeft. Ze voldoen prima hoor Moeder. Het was bepaald een teleurstelling wat de cigarettten betreft, maar ik zal voor het komende geld m'n teleurstelling wel wegrooken. Ik heb me al een merk uitgezocht. De cigarettten (goede) zijn in Holl. geld omgerekend niet zoo duur maar het geld heeft hier een veel grotere waarde. Wie hier een cigarettten[merk] rookt van 5 of 6 piaster 20 stuks, dus in Holl. geld $\pm$ 40 cent, wordt hier bestempeld als iemand die minstens 80 à 90 piaster per dag verdient. Ik rook op het oogenblik cigarettten 14 stuks voor 1 piaster. Dus nog goedkoop als bij ons. Het eten is hier ook vrij goedkoop, maar niet voedzaam.

Welke Vader had buikpijn van angst. Dat is anders iets specifiek voor mijn Vader. Die student waar ik over schreef zit nu in de gevangenis. Wij waren l.l. Zaterdag bij hem in Acre, dat is in de nabijheid van Haifa. We moesten met hem spreken maar werden gescheiden door 1 Mtr. brede afscheiding. Hij wordt er vrij goed behandeld maar krijgt Arabisch eten. Wij hebben hem brood en vruchten meegebracht. Zoolang hij nog niet veroordeeld is, is het er nog wel te houden. Maar na de veroordeling moet het daar bar slecht zijn. Wanneer hij wordt veroordeeld weet hij zelf nog niet.

Morgen moet ik voor iemand een stoel maken op proef en kan dan misschien vast werk krijgen voor eigen rekening. Ik wil ergens een werkplaats huren met die jongen samen en dan werk aannemen. De groote moeilijkheid is echter dat je nog niet weet waar je de boel vandaan moet halen. De prijzen zijn zooals ik je al geschreven heb uiterst scherp. B.v. voor een losse verende zitting, dan krijg je enkel het raam en de stof, dan krijg je $\pm$ 12 piaster betaald. Dan moet je zelf al de boel bijleveren. Dus daar kan ook niet veel van overblijven. Toevallig heb ik vandaag een Rus getroffen die met mij samen op het schip heeft gereisd en hier een fabriek heeft geopend voor bouwmachines. Een erg sympathieke jongen. Die wil hier in Haifa een filiaal openen. Nu heeft hij mij aangeboden mij daar gedurende een maand in deze branche wegwijs te maken en hier dan als vertegenwoordiger te plaatsen. Het eenige nadeel hieraan is dat ik gedurende die maand geen loon ontvang en dit mij dan ongeveer 7 à 8 £P zou kosten. Zooals hij me liet zien verdient zoo iemand bij hem ongeveer 25 £P per maand wat hier een schitterend bestaan is. Ik weet echter zelf nog niet wat ik doen zal. Het is een kwestie van 3 dagen om te besluiten. Schrijf me in elk geval jouw meening er over en ook van Vader. Wil natuurlijk eerst hier en daar raad inwinnen. Als ik het doe dan ga ik deze week al naar Jeruzalem en schrijf je vandaaruit onmiddellijk. Dat weet je dan uiterlijk Woensdag 23-1. Wacht zoolang met schrijven, maar dan verwacht ik ook een heele dikke brief. Je begrijpt het is een zwaar dilemma voor mij. Als hij me loon zou hebben gegeven had ik niet gearzeld, maar de kwestie is dat hij nog 2 compagnons heeft die het waarschijnlijk niet zouden goedkeuren iemand loon te geven van

wien ze nog niet weten of hij geschikt is. Hiervan schrijf ik nog niets naar huis daar ze het uit principe er al niet mee eens zijn als ik iets anders begin. Deze week kreeg ik van tante Lea¹¹¹ ook een brief. Vond dit erg prettig. Vraag of Jo¹¹² ook eens wil schrijven want ik weet haar adres niet precies. Wat Vader aanbelangt, als hij toch zoo graag hier wil komen en het is zoo stil in de zaak, laat hij dan nu komen, want nu is het nog tijd dat er met geld nog geld te verdienen is. Haast bij alles. Hier is b.v. een fabriek, als die zich goed kan inrichten met goede machines veel geld waard. De meesten kunnen zich niet inrichten wat dat betreft omdat hun het aan geld ontbreekt. Mocht Vader ernstige inlichtingen willen hebben, dan kan ik ze hem wel verschaffen. M'n schat ik hou op en kan je nu niet beloven een volgende maal meer. Dag m'n lieveling je weet wel wat ik je in gedachten een heeleboel geef, jouw Bob.

P.S. Natuurlijk allemaal de groeten en de daarvoor in aanmerking komende menschen een smak van mij.

P.S. Ik ga elke week in bad.

P.S. III Heb uit A'dam een foto ontvangen van Vader en Moeder. Laten Vader en Moeder ook een foto van hun sturen. Vind dat werkelijk heel prettig. Onze foto ook ontvangen. Erg leuk nog zoo'n laatste herinnering. Dag schat.

*

Haifa [vrijdag] 25 [januari 1935]

M'n lieve schat.

Heb gister je brieven ontvangen. Meiske van me wat was die eene terneergeslagen. Die andere was heel wat anders. Daar kikkerde ik bepaald van op. Schat van me deze brief wordt erg kort. 1e is het al 12 uur 2e ik heb slaap 3e wil ik hebben dat je deze brief Maandag hebt anders maak je je weer veel te ongerust. Dat je niet elke week ontvangt komt hierdoor dat ik pas weer schrijf als ik er een van jou heb. Dit duurt altijd 8 dagen. Dus dan schrijf ik de week dat ik krijg. Zal je even in het kort verslag uitbrengen. Was vorige week in Tel Aviv en Jeruzalem. Nog minder werk dan hier. De betrekking niet aangenomen in Jeruzalem. Daar was het erg slecht weer en sneeuwde het zelfs. Werk op het oogenblik bij een kennis van me die heeft zelf werk aangenomen bij een nieuwbouw. Dit duurt ongeveer 4½ dag en verdient £P 3. Dus dat is erg goed. Wat wilde Vader mij schrijven over wat hij met mij voor had. Laat hij me zelf eens schrijven, dit zal ik bepaald erg prettig vinden.

---

¹¹¹ Lea Wijnberg, modiste, gehuwd met Leon Woudstra. Wonen sinds 1922 in Rotterdam.

¹¹² Waarschijnlijk Jo Retel-Barth, later Lagerweij, de werkster van de familie Gobits. Mimi hield na de oorlog contact met haar.

Voor de reis heb ik 2½ £P van de Bank gehaald en heb er niet veel van overgehouden.

M'n lieve schat ik wilde dat je op het oogenblik bij me was want ik heb bepaald behoefte aan je. Zooals je weet is er in deze tijd van het jaar niet veel werk en zal zoolang wat anders doen tot het beter wordt. Sluit je hierbij wat foto's in.

M'n schat van me vind je het erg dat ik op houd want ik moet morgen om 6 uur al op maar ik schrijf je Zaterdag een heele lange brief.

Dag lieveling van me, jouw Bob.

Allemaal de groeten voor jou natuurlijk de kussen.

Je stuurt de foto's op hè schat.

Dag meisje van me.

*

Haifa [zondag] 27 [januari 1935]

Schat van een meisje van me.

Zoo nu wil ik je eens een kilometer lange brief schrijven. Je hebt de vorige toch op tijd ontvangen. Was je erg teleurgesteld m'n schat. Maar werkelijk ik was

zoo moe dat ik haast omviel en dan moest ik de brief ook nog op de post brengen dat is ook weer 20 min. heen en terug. Misschien hebben de foto's je een beetje getroost. Je stuurt ze toch op hè? Heb je van Amsterdam gestuurd gekregen. Ik zal ze nu geregeld opsturen. Heb vandaag voor Vader en Nol ieder wat gekocht en zal dat ook opsturen. Zoals ik je geschreven heb was ik in Tel Aviv en Jeruzalem. Daar zal ik eerst wat van vertellen. Donderdagmorgen om 7 uur ben ik met de bus van hier vertrokken. Retour 35 piaster. De rit erheen is geweldig. Het grootste gedeelte door de bergen. Als je heelemaal boven bent is het net of je in een vliegtuig zit. Je ziet dan het heele landschap diep onder je liggen, daartusschen kronkelt zich de weg als het welbekende lint. Deze weg is werkelijk geweldig en is nog tamelijk nieuw. Voor een jaar geleden plachten de menschen die met de bus gingen eerst hun testament op te maken. Je krijgt een kleine indruk hoe het vroeger geweest moet zijn want er is n.l. nog een gedeelte wat nog niet klaar is. Maar dat is dan werkelijk ook bar. Ieder oogenblik denk je, daar ga je met je hebben en houden. En dat moet nog niet eens zoo erg zijn. Je staat er werkelijk perplex van dat ze daar door heen kunnen rijden. Als het pas geregend heeft moeten meestal de passagiers meehelpen de bus op te graven want die verzakt dan om de 10 Mtr. Ik heb het er goed afgebracht. Als je dit stuk "weg" gehad hebt voert de weg langs orangenplantages. Alles orangen zoover het oog reikt. Dit is werkelijk een schitterend gezicht. Onderweg wordt eenmaal een kwartier gestopt in Avoela (precies weet ik de naam ook niet meer)¹¹³. Dit is een van de weinige plaatsen die niet aan de verwachtingen hebben voldaan. Alles is er, zooals een hoofdstraat met palmen afgezet, een groote synagoge enz. enz. en was berekend op een inwonertal van ongeveer 2000. In het begin woonden er 1000 en is nu teruggelopen tot 600. Oorzaak watergebrek. Tenslotte kom je na ± 5 uur rijden aan in Tel Aviv. Deze presenteert zich met een bluf alsof het een echte grootstad was. In het eerste oogenblik geloof je dat dan ook want we kwamen in het drukste gedeelte en uur aan. De stad is heel anders gebouwd dan Haifa en het eerste wat je opvalt is dat de straten haast geen stijging en daling vertonen waardoor je ook veel fietsen ziet in tegenstelling met hier. Hier zie je alleen iemand op een fiets zitten als hij de berg afgaat. De bouw van de straten en huizen is buitengewoon royaal opgezet. De hoofdstraat is natuurlijk net zoo als hier de Herzelstraat. Er is geloof ik maar een stad die geen Herzelstraat bezit n.l. Jeruzalem. Hier zie je een bedrijf en verkeer wat in drukte niet behoeft onder te doen voor R'dam.

Je ziet hier heel weinig Arabieren. De beroepen die deze anders beoefenen zooals schoenpoetsers, straatventers, aapjeskoetsiers, lastdragers enz. worden hier allemaal door Joden uitgeoefend. Je hebt zelfs speciale schoenpoetswinkels waar je je schoenen kunt laten poetsen voor ½ piaster. Werkelijk een zol¹¹⁴.

---

¹¹³ Afoela, 30 km van Haifa, 10 km onder Nazareth.

¹¹⁴ Een koopje.

Overal waar je ook komt wordt natuurlijk gebouwd. De mensen trekken al in de wooning als deze nog half klaar is. Dat zie je haast overal. Je zit dan in [een] café of zoo en buiten en binnen werken de bouwlieden dan nog. Soms als alleen de fundamenteën staan is de woning al verhuurd en dan nog met 1 jaar of een ½ jaar huur vooruit.

Vooral in Tel Aviv is een geweldige toeloop van emigranten waardoor het dan ook te verklaren is dat er in verschillende vakken werkeloosheid heerscht. De His. wil dit natuurlijk zooveel mogelijk voorkomen door de mensen op het land te sturen, maar niet iedereen gaat. Je kunt gerust rekenen dat er elke keer $\pm$ 20% in de stad blijft hangen. Elke week komen er circa 1500 emigranten in Palestina waarvan de helft in Tel Aviv, dus komt er elke keer meer bij en is er ook veel moeilijker werk te krijgen dan hier. Dit heb ik tot m'n schade ook moeten ondervinden. Je hebt daar enorm veel stoffeerderijen en wordt ook veel het betere werk gemaakt, veerende voorkant enz. Dit heb ik niet geleerd en kan mij er niet aan wagen ook, want als ze zien dat je het niet kunt, lééren doen ze je het niet want daar hebben ze geen tijd en geen lust voor. Vooral in de Herzelstr. heb je veel van die zaken. Ik ben ze allemaal afgeweest maar niet één had werk voor mij. Hier in Haifa staan ze je behoorlijk te woord of verzinnen een smoes, maar daar zeggen ze eenvoudig "nee" en je kunt gaan. Hier bevalt het me over het geheel genomen dan ook veel beter. Haast iedereen die je hoort is van dezelfde meening. Hier is alles veel gemoedelijker in de omgang, hulpvaardiger ook al slaan ze je daar ook niet mee dood. 's Avonds b.v. in Tel Aviv is het tot 10 uur vrij dood. Het dansen begint er dan ook pas en zie je heel weinig mensen op straat en in de café's. Hier is het 's avonds op de Herzelstr gezellig druk, je ontmoet kennissen en gaat dan samen in een café voor een ½ piaster een glas thee slobberen. Het komt hoofdzakelijk hierdoor dat het gezelliger is dat de mensen die hier zijn meestal langer in het land zijn. Ze zijn veel vriendelijker. 's Avonds zijn we naar de bios gegaan, natuurlijk eivol. Ook deze zijn weer groter en mooier dan bij ons. Tot nu toe is er maar één behoorlijke bij ons, maar een tweede grootere is in aanbouw.

Tel Aviv is op zichzelf genomen mooier dan Haifa, maar hier zijn veel mooiere omstreken. Daar hebben ze alleen de zee. Wij bergen bosschen zee en nog veel meer. Vrijdagmorgen ben ik naar Jeruzalem gegaan, alleen want we hadden geen geld genoeg voor ons tweeën en ik wilde [er] heen voor die betrekking die ik niet heb aangenomen omdat ik eerstens geen Hebr. ken en ook heelemaal geen verstand van het vak heb en dan ook een maand niets verdiend zou hebben.

In Jeruzalem was het bar koud. Het regende en... snéúwde er zelfs. Ik vond het werkelijk jammer dat ik m'n winterjas niet aan had. Jeruzalem is tamelijk dood, maar het is een geweldig interessante stad, vooral het oude gedeelte. Natùurlijk ben ik bij de klaagmuur geweest, maar die is me erg tegengevallen. 1e ligt hij in het hartje van de arabierenwijk. Je moet er werkelijk goed bekend zijn wil je het vinden. Mij was aangeraden als ik een Pool zag lopen met een groote

bontmuts op dan moest ik die maar volgen. Een ben ik een uur nagetippeld en kwam natuurlijk heel ergens anders terecht en de tweede voerde mij naar de Vrijdagmarkt.¹¹⁵ Hier heb ik geen spijt van gehad want deze was werkelijk interessant. Je kunt daar van alles kopen. Het is daar in vergelijking met andere markten buitengewoon zindelijk niettegenstaande dat het Polen zijn. Hier zie je de werkelijk Oud Joodsche typen. Een prachttipe was er met een heele lange witte golvende baard die hem tot over het middel reikte. Ik wilde een foto van hem nemen, maar dat wilde hij niet want hij was buitengewoon vroom. Maar je had de manier moeten zien waarop hij me vroeg het niet te doen. Ik schaamde mij bepaald voor hem. Ik heb een heele poos met hem gesproken en [hij] vertelde mij dat al z'n familie haast was vermoord, maar dat hij toch tevreden was dat hij in Palestina mocht leven. Het was werkelijk mooi om te hooren hoe hij het uitlegde dat iedereen die überhaupt hier mócht leven al verdiende hij nog zoo weinig dankbaar moest zijn. Geslapen heb ik voor 5 piaster, en had een kamer alleen voor mij, er waren zeer weinig gasten. Het was zoo koud dat ik de dekens van 4 bedden heb afgenomen en toen heb ik werkelijk lekker warm gemaft. 's Zaterdag ben ik weer in de stad geweest en heb de universiteit bezichtigd en ook dè groote kerk. Dat is werkelijk de moeite waard. Voordat je erin gaat wordt je bestormd van gidsen die je liefst allemaal tegelijk willen rondvoeren. Ze beginnen 20 piaster te vragen en heb het tenslotte gedaan gekregen voor 5. Hier moet je werkelijk een gids hebben anders zie je niets. Overal hangen schitterende wierookvaten, geschenken van verschillende vorsten. Er is daar een Mariabeeld in een glazen kastje waarin voor duizenden guldens sieraden liggen die daar door de geloovigen worden achtergelaten. Dan heb je nog de groote Omar Moskee die door een niet-Mohammedaan niet mag worden betreden. In een sjoel kan ik niet gaan want ik was vergeten een pet mee te nemen.

Over de klaagmuur heb ik vergeten alles te schrijven. Ik had mij voorgesteld een groote muur in het vrije veld te zien of zoo, maar het is slechts een smal straatje van 5 of 6 meter breed en 40 lang die doodloopt. De ingang wordt bewaakt door een politieagent ter voorkoming van ongeregeldheden. Ook mag je er b.v. op Zaterdag en andere Joodsche feestdagen niet fotografeeren en rooken. Je ziet er hoofdzakelijk polen [en] russen, in hoofdzaak àrme menschen. Ze bidden daar natuurlijk en kussen herhaaldelijk de muur die op sommige plaatsen daar heelemaal bruin van is geworden.

De arabische markt is een labyrinth van straatjes en steegjes waar als je een beetje de weg weet toch wel uit te komen is want alle straatjes richten zich naar twee lange overdekte markten.

Je hebt er speciale straten voor schoenmakers, pasteibakkers enz. Ik heb weinig foto's kunnen nemen door het weer, dat is natuurlijk wel jammer.

---

¹¹⁵ Waarschijnlijk de Mahane Yehudamarkt in Jeruzalem.

Ook in Jeruzalem was geen werk te krijgen. Er zijn daar in het geheel 5 of 6 meubelwinkels. Zondagmorgen ben ik weer teruggegaan naar Haifa en heb daar ook een paar dagen zonder werk geloopt. M'n kamergenoot (je moet de groeten van hem hebben) was eerst bij een firma 4½ mnd. maar deze is uit de His. uitgetreden en [daarom] werd hij ook door de His. teruggeroepen. Hij had voor deze firma gewerkt bij een café in de Herzelstr. waar hij de ijzeren stangen gemaakt had voor het zonnescherm over het terras. Deze moesten nu veranderd worden omdat de stad geweigerd had hun zooveel plaats van het trottoir af te staan en [dus] moest dit veranderd worden. Dit heeft hij nu zelf aangenomen en er 6 £P voor betaald. Hij heeft mij er bij genomen omdat ik geen werk had en heeft mij ook de helft gegeven. Het heele werk heeft 4 dagen geduurd. Daarna hebben we nog een karwei gehad van £P 1.75 en nu heeft hij weer werk aangenomen voor £P 2-. Hij moet n.l. 12 ijzeren led[ikanten] veranderen. Ik er natuurlijk op uit om de matrassen te maken. Misschien krijg ik die wel en deel dan natuurlijk met hem ook gelijk op.

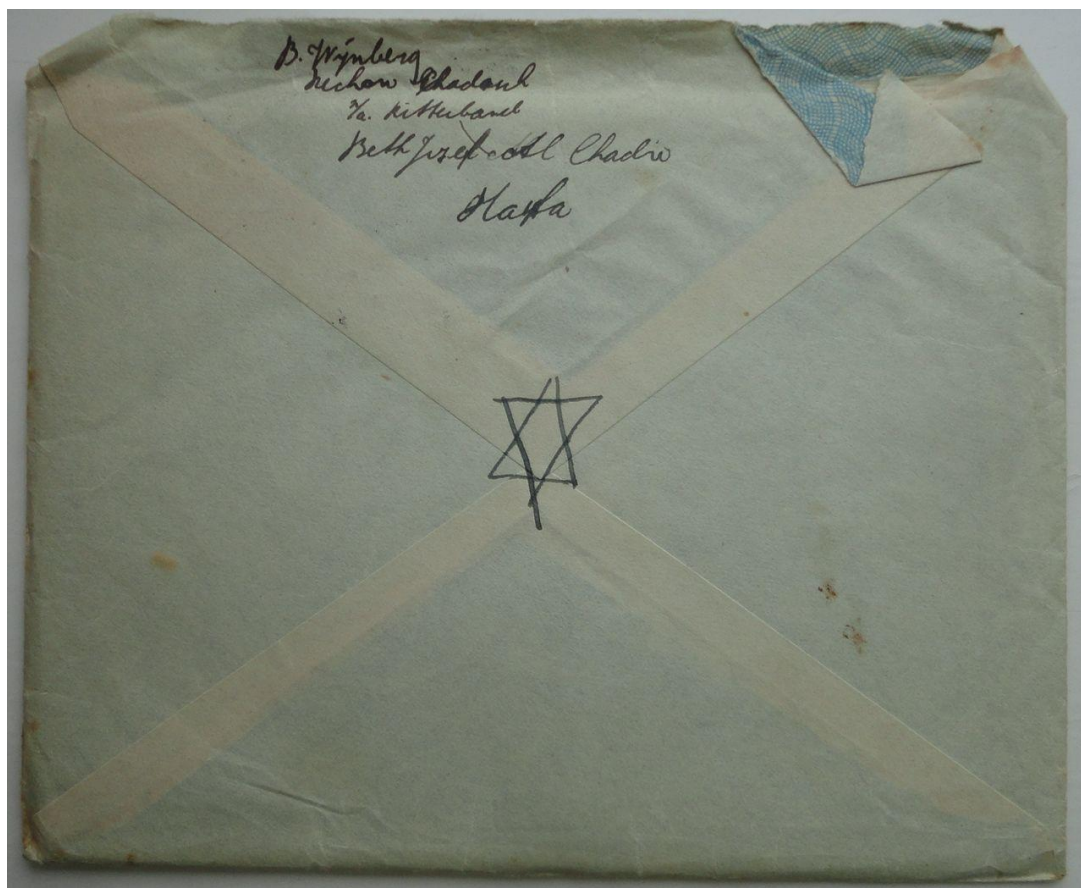
Zaterdag l.l. had ik gelegenheid m'n Engelsch te beproeven, ik was n.l. eingeladen door een Engelsch ingenieur hem op z'n kamer te bezoeken. Het ging boven verwachting goed. Die knaap was geweldig bereisd en hij heeft me een massa foto's laten zien. Z'n vrouw leeft in Eng. en komt elk jaar een maand hier. Bepaald gezellig. Vanavond was ik bij de Rozenbergs, maar daar is ook niet veel nieuws, hij werkt maar krijgt geen specie. Dat is hier de mode. M'n schat heb ik m'n best gedaan of niet. Moeder stuur ik binnenkort een verslag ben er al aan begonnen, dus laat ze dit niet teveel aan de openbaarheid prijsgeven. Laat Vader mij eens persoonlijk schrijven over dat plan. M'n schat ik eindig deze brief met een heeleboel innige gedachten aan jou. Lieveling je portret staat voor me en het is net of je zeggen wilt "Bobbie ik hou zooveel van je als jij niet van mij kunt houden". Maar dat kan niet hoor schat.

Dag meiske van me.

Jouw Bob.

Natuurlijk de groeten aan allen en de kussen voor jou. Wat je overhoudt kun je verdeelen.

P.S. Ik zou erg graag willen dat je mij wat couranten opstuurt want die zijn hier slecht te krijgen en dat is ook niet zoo duur voor jullie.

*

Haifa 30 - 1 - '35

Schat van een meisike van me.

Eerst wil ik je even vragen stond er boven m'n vorige brief een aanhef? Zooniet dan komt het daardoor dat ik in een kamer schreef waar nog anderen in waren, en ben het naderhand vergeten. Op m'n laatste brief nog geen antwoord. Zie je dat is zoo onprettig die brieven blijven 8 dagen onderweg zoodat ik nooit m'n laatste brief kan beantwoorden. Je laatste is gedateerd van 15 Jan. Wil nog even verschillende dingen daaruit beantwoorden. Je schrijft ik moet eens mijn eigen meening schrijven. 1e Ik ben éénmaal in m'n leven verstandiger geweest dan anders en wel toen ik alleen naar Palestina ben gegaan. Zoolang je in Holl. zit besef je het waarschijnlijk niet, maar ik die hier ben des te beter. Ik wil je niet alles schrijven wat ik denk en wéét want dat zou je waarschijnlijk teveel ontmoedigen. Wat de kranten schrijven dat er duizenden handen te kort komen voor het werk is een grove leugen. Zoowel wat het land betreft als de stad. B.v. hier in Haifa was ik ongeveer 6x bij de His. zónder werk te krijgen en met mij ± 150. Tenslotte moest ik 's morgens aan de haven komen voor werk, van 's morgens 1/27 hebben we met 50 man gestaan tot 11 uur v.m. en hebben geen

werk gekregen. Je zou nu kunnen zeggen die 150 werkelozen zijn nog geen 2%, maar de mensen die werkeloos zijn lijden er onder met 100%. Ondersteuning krijgen zij niet. Bij ziekte krijgen zij 15 piaster per dag uitbetaald wat absoluut niet toereikend is (dit is bij de ziekteverzekering zoo, werkelozen krijgen meestal geen ondersteuning), en dan nog slechts als ze minstens ½ jaar lid van de His. zijn wat verkeerd is want meestal de nieuw aangekomenen worden de eerste tijd ziek. Willen zij dan in een ziekenhuis opgenomen worden dan moeten ze £P 25- borg storten, anders worden zij niet aangenomen. Wat werkeloosheid betreft is Tel Aviv nog veel erger en gaan de mensen niet eens meer naar de His. omdat zij weten dat er geen werk is. Op het land is nu ook niet voortdurend werk, en wordt slecht (20 - 25 piaster per dag) betaald. Meestal moeten ze dan nog 's avonds een uur in de rij staan voor werk. Verder raad ik niemand aan te komen als hij niet doorkneet is in zijn vak, dan kan hij zich waarschijnlijk een tamelijk behoorlijk bestaan verschaffen. Als jood kun je hier beter leven dan ergens anders, als arbeider overal beter dan hier. Géén sociale voorzorgen, géén steunuitkering, géén verplichte ziektenverzekering enz. enz. Bijv. werktuigen die in geheel Europa verboden zijn mogen hier worden gebruikt en die in een paar jaar de arbeider naar de bliksem helpen. Ja, wordt er dan beweerd, maar 's zomers is er toch genoeg werk. Stel je voor in de gloeiende hitte 8 uur per dag steenen sleepen enz. enz. hoofdzakelijk bij de bouw waar tenslotte alle haast heenkomen die geen vak hebben.

Deze verdienen hier 33 piaster waarvan [ze] als ze getrouwd zijn haast niet van kunnen komen.

Zoo zou ik je nog veel meer kunnen schrijven en dat ben ik niet alleen, en heb wel degelijk eerst m'n licht [opgestoken] bij anderen die hier 10 en 20 jaar zijn of die hier geboren zijn. M'n schat je zult vreemd opkijken als je dit allemaal leest. Jouw en allemaal zijn jarenlang met verhaàltjes over Erets zoetgehouden, maar in werkelijk[heid] is het heel anders. Hier is b.v. al een courant die waarschuwt voor te veel onware propaganda in het buitenland. De Jüdische Rundschau heeft er zich hier bepaald gehaat door gemaakt. Lievaling ik heb je nu een beetje verteld hoe het hier is, verdeel dit voorzichtig dat als hier iemand komt hij niet zoo erg ontgoocheld wordt. M'n schat dit is natuurlijk voor jou alleen bestemd. Je zult uit dit alles misschien opmaken dat ik geen werk heb. Op het oogenblik moet ik voor een Pension 5 matrassen 80 x 190 zeegras met watten en gebloemde damast voor 85 piaster per stuk maken. Vraag eens of Vader ze er ook voor leveren kan, zeegras wordt het genoemd, maar het is crine. Meiske is verlang er naar om je gezicht in m'n handen te nemen en dan het heelemaal afkussen. M'n schat ik heb hier bepaald behoefte aan je, wat dat betreft had ik je wel moeten meenemen, maar ik houd het nog wel zoolang uit hoor. Dat Vader m'n verzekering betaalt is een reuze idee, als ik dat geweten had, zou ik geen ½ jaar vooruit hebben betaald. En het is ook voordeliger voorlopig niet te trouwen. Lievaling van me, m'n stof raakt uitgeput. Schrijf me

in Godsnaam als er iemand jarig is, anders vergeet ik het weer. Lieweling van me ik hou op met schrijven maar niet met denken aan jou, met een heeleboel kussen (wat nu volgt is voor je ouders) jouw Bob.

Beste oude knarren (dit beteekent lieve ouders)

Wij weinige Holl. hier in Haifa zijn gewend onze moederstaal in eenigszins krassere bewoording te gebruiken dan strikt noodzakelijk is, daar gaat hij dan. Jullie zijn zeker te belazerd om een poot op papier te zetten en jullie aangegroeide zeun een teken van belangstelling te geven. Van de lekkere sjub-sjube¹¹⁶ ben ik het gewend maar van jou Rebecca had ik toch anders verwacht. Werkelijk Vader en Moeder ik zal het prettig vinden als jullie me schrijven al is het maar op het strookje van een postwissel. In de zaak gaat het zeker besodemieterd. Waar legt Okkie tegenwoordig z'n drollen (afdeeling Moeder). Wie krijgt er tegenwoordig in de zaak eigenlijk op z'n lazerij (afd. Vader). Wie slaapt er 's middags (afd. alle twee). Het heeft mij werkelijk goed gedaan in ronde bewoording m'n gedachten te kunnen uiten. Een jat en een smak van jullie Bob.

Groeten aan Nol

" " Duits
" " Jo
enz. enz.

Schrijf mij adres van Gré in Rotterdam.

*

Haifa [donderdag] 7 - 2 - 35

M'n eigen schattig meiske.

Gister heb ik je brief ontvangen. Het duurde me ditmaal zoo verschrikkelijk lang voordat hij kwam. Gistermorgen ben ik expres vroeger naar huis gekomen om te zien of hij er al was. Je kunt je mijn teleurstelling voorstellen toen er nog niets was. 's Avonds was hij er gelukkig. Ik was werkelijk overbluft door de inlage. 'k Zal maar niet schrijven "dat ik het werkelijk teveel vond", want dat klinkt onwaarschijnlijk. Op het oogenblik rook ik er al een cigaret van. Camel heb ik gekocht en een doos Nivea crème. Ik zal er Vader en Moeder nog apart voor bedanken.

M'n lieve schat over het cadeau ben ik nu gerustgesteld. Morgen zal ik het pakje voor Vader en Nol wegsturen want daar ben ik tot nu toe nog niet toe gekomen.

---

¹¹⁶ Waarschijnlijk een dwaze bijnaam voor Samuel Gobits, die zichzelf ook van de meest vreemde bijnamen voorzag.

Bij de Rozenbergs ga ik nu vrij geregeld maar daar is ook niets bijzonders. Ik heb geloof ik al geschreven dat ik zelf werk heb aangenomen n.l. 5 1-pers. matrassen. Die heb ik gister pas kunnen klaarmaken omdat het 3 dagen achter elkaar heeft geregend. Daar heb ik goed aan verdiend n.l. £P 2-. Indien het niet geregend had zou ik er 1½ dag over gedaan hebben, nu 5 dagen. Per stuk 85 piaster met watten [en] oplage. De menschen waren erg tevreden. Vandaag ben ik door iemand gestuurd waar ik morgen antwoord van krijg voor gordijnen en matrassen. Toevallig stond er nog een andere dame bij die een pension heeft, die waarschijnlijk ook wel werk voor me heeft en die stuurde mij weer naar een Hotel waar ik ook waarschijnlijk werk van krijg maar die al met iemand in verbinding stond. Je ziet het is alles nog niets vast, maar het zal wel lukken. Morgen ga ik bij verschillende menschen langs om te probeeren werk te krijgen. Op het oogenblik heb ik nog geen werkplaats gehuurd omdat ik wil zien of ik genoeg werk kan krijgen en heb die 5 matrassen gemaakt bij een stoffeerder waar ik eerst gewerkt heb. Dat kost me niets, maar ik betrek bij hem de materialen. Dit komt me natuurlijk wel iets duurder maar daar is niets aan te doen. Voor die matrassen wilde ik het crine zelf koopen maar kon in de heele stad geen geplukt crine krijgen. Het komt hier namelijk allemaal ongeplukt aan. Nu moest ik per rotel (2½ K.G.) 5 piaster betalen wat me anders nog geen 4 kost. Dat maakt per matras ook weer 4½ piaster uit.

Ik zal nu eerst je brief verder beantwoorden schat. 's Avonds als ik thuis kom ± 5 uur wasch ik me eerst, slenter tot ½ 7 een beetje om en ga dan eten. Soms hier soms in een restaurant. Net waar ik zin of geld voor heb. De prijs blijft ongeveer het zelfde, maar in een restaurant heb je meer keuze, maar daar staat weer tegenover dat je hier pas aan het einde van de week moet betalen en dat komt me soms beter uit. Dan ga ik met m'n kamergenoot de stad een beetje in en drink ergens een glas thee voor ½ of 1 piaster. Daar tref je dan meestal kennissen en verkondig dan je meening omtrent het een of ander waar naar gelang dan min of meer heete debatten op volgen. Dan neem je je "knoggen untern arm" en ga dan naar huis en maffen. Af en toe eens naar een film dat is ook niet zoo bar duur. 3½ piaster. Met de leuze "Wij proleeten kunnen ons niet beter veroorloven" troosten wij ons dan over ons geldgebrek, want dat heeft iedereen hier. We hebben laatst met 7 man een kaartje voor iemand betaald van 3½ piaster en hadden toen met z'n allen geen cent meer op zak. Toen was het ook Donderdag.

Ik vind het prettig voor je dat je wat afleiding aan Jetty hebt, je schrijft ze is zoo gezellig maar je bedoelt natuurlijk ze róddelt zoo gezellig. Dat moet je bepaald doen, een paar dagen naar A'dam dat zal Moeder ook prettig vinden. M'n schat of ik in 6 mnd. klaar ben kan ik nu nog niet zeggen, want ik moet eerst de zomer afwachten die is voor haast alle vakken beter, en als dat ook voor het mijne het geval is zal het wel lukken.

Lievelling ik hoop het zoo, dan kan ik je tenminste bij me hebben en daar verlang ik zoo naar om m'n meiske zoo af en toe (± om de 5 min.) tegen me aan

te drukken en je eens flink af te zoenen. Zoolang je nog vertrouwen in me hebt spelen we het met z'n beiden nog wel klaar m'n schat, want al zit je nog zoo ver weg tóch help je mij hier. Alleen de gedàchte al.

M'n lieve schat ik zal nu eerst de brief van Vader beantwoorden en zal een ander blad ervoor nemen, dat is dan prettiger voor jou. Meiske van me een heel stevige en lange zoen op je mond. Dag schat van me jouw Bob.

*

Haifa [donderdag] 14 - 2 - '35

Meiske van me.

Je brief gister ontvangen. Deze is dus 9 dagen onderweg gebleven, dat komt natuurlijk door het weer, en zal ook wel het geval met mijn brieven zijn. Het pakje voor Vader en Nol heb ik weggestuurd en ook iets voor de anderen erbij gedaan. Schrijf mij even of alles is aangekomen. Ik heb van Maand. tot vandaag in een hotel gewerkt zittingen opnieuw overtrokken en gordijnen naaien en ophangen. Ik moest 20 zittingen repareren, erg eenvoudig werk, zonder veeren en een nieuwe wattenoplage per stuk voor 13 piaster. Deze kon ik gemakkelijk in 1 dag maken, maar daar ik bij de menschen werkte stond het een beetje te gek om in 1 dag £P 2.60 te verdienen dus heb ik het in 2 dagen gemaakt. In de 4 dagen heb ik in het geheel verdiend £P 3.65. In Holl. geld is de koopwaarde ± f 36.50. Als ik dat geregeld had zou je gauw kunnen overkomen, en de menschen waren hoogst tevreden. Het eten kreeg ik er 's middags ook nog bij. Gisteravond was ik in de Herzelstr. en zag daar in een café banken staan waarvan de zittingen erg versleten waren. Ik er in en gevraagd of ik dat niet voor hen repareren kon. 'k Moet morgen terugkomen als het lukt voor £P 2-. Maar daar heb ik meer werk aan als bij die andere menschen. Ga nu alle Pensions Hotels enz. aflopen om te vragen voor werk. M'n schat er is hier erg weinig nieuws, het regent erg op het oogenblik en heele stukken land staan onder water. Vorige week was de verbinding tusschen Haifa en Tel Aviv verbroken zoowel per trein als per bus. Heb vandaag gehoord dat de student is vrijgekomen en morgen hier komt. Ik heb me hier een aktentasch gekocht, zwart voor 60 piaster bij een jongen die bij ons woont en dat werk maakt. M'n kamergenoot gaat het op het oogenblik een buitengewone sof. Dat is gedeeltelijk eigen schuld want als hij 10 piaster heeft verdiend geeft hij er 20 uit en heeft dus een schuld. Hier in de Pension heeft hij ± £P 5- schuld, aan mij £P 1.20 en in de stad bij verschillende anderen nog ± £P 5-. Daar komt hij natuurlijk niet zoo licht meer uit. Hij heeft in 3 weken al niet gewerkt. De pensionhouder smijt hem er deze week uit als hij niet betaalt. Ik kan hem geen ongelijk geven. M'n lieve schat van mij er is hier verder weinig nieuws behalve dat ik erg naar je verlang maar dat is ook geen

nieuws. Zal nog even aan Vader en Moeder schrijven volgende keer krijg je
weer een langere brief van jouw Bob
Dag lieveling

*

Haifa [donderdag] 21 - 2 - 35

Lieve schat van me.

Lieveling laten we over het onderwerp wat je mij hebt beantwoord niet langer discussiëren maar ik ben het met een heeleboel dingen niet met je eens, maar het is te omslachtig dit allemaal per brief af te doen. En verder ben ik niet uit de His. en kan mij ook niet herinneren dit geschreven te hebben. Wat dat niet trouwen betreft was natuurlijk niet in ernst. Op het oogenblik heb ik nog ± £P 2- op zak maar moet daar nog m'n kostgeld van betalen. Deze week heb ik weinig gewerkt. Er is hier een meisje uit A'dam die samen met David Bernstein is gekomen Do van Straaten. Deze heeft me werk bezorgd. Een 3 deelig 1 Pers. paardehaar matras opwerken, nieuw randen en zoo. Ze was al twee keer hier thuis bij me toen ik er niet was en ben haar vanavond gaan opzoeken in het ziekenhuis (ze is verpleegster) en ben met haar gaan... ping pongen in een gebouw van de His. na afloop in de kroeg. Erg geschikt type. Met Hebr. gaat het tamelijk, de menschen merken absoluut niet dat ik het nog zoo kort leer ik spreek n.l. enkel Duitsch en Engels. Daar kun je hier prima mee terecht. Voor het overige leer ik zelf wat bij. Van les nemen komt niet veel want de eene avond ben je later thuis dan anders. De knaap die ik dat geld heb geleend heeft het mij al terug gegeven. Gisteravond heb ik van het hotel waar ik vorige week £P 3.65 heb verdiend weer werk gekregen en verdien morgen en zondag weer 70 piaster per dag. Gordijnen moet ik maken. Cretonnen met een soort zijde gevoerd. Gemakkelijk werk. Voorts feliciteer ik bij deze Gré nog, het tastbare bewijs zal al wel in haar bezit zijn. Zal nu ook even Vader op z'n brief antwoorden. Eerstens een werkplaats huren doe ik voorlopig nog niet want als ik daar wil verkoopen moet ik er de heele dag zijn en kan dan niet bij de menschen aan huis werken. Wil ik een werkplaats hebben en tegelijkertijd verkoopen moet het een beetje boven in de stad zijn en dat is weer te duur. Kaartjes laat ik nog niet drukken want ik ga waarschijnlijk verhuizen. Kinderen ik zit werkelijk te gnuiven van Kila.¹¹⁷ Wat je schrijft van niet in de rij gaan staan voor werk dat doe ik liever dan bij de bank te gaan staan om geld te halen. Van het werk waarvan ik schreef heb ik alvast een gekregen voor 50 piaster per dag maar kon daar niet verder werken omdat de menschen nog niet alles in huis hadden. M'n schat van me dit is een tamelijk telegramstijl zoo wil ik je kussen

---

¹¹⁷ C. Kila verkoopt of verhuurt het pand Voorstraat 93-95 aan de Gobitsen, die er in 1935 hun tweede meubelzaak vestigen.

ook dan zijn ze tenminste gauw over. Lieveeling valt de tijd je erg lang. Hopelijk niet zóó lang meer. Ik zal m'n best doen hoor schat.

Dag meisje.

P.S. Jaap schreef me een brief. Ik zal hem terugschrijven.

*

Haifa [donderdag] 28 - 2 - 35

M'n lieve schat.

Hedenmiddag je brief ontvangen. Zal eerst je brief even beantwoorden. De broche heb ik niet vergeten bij te sluiten, dus moet hij gejat zijn. Dat ik niet aangetekend heb komt omdat ik m'n portemonnaie niet bij me had. Met Moeder haar verjaardag stuur ik wel een andere. Wat je vraagt of ik graag wil dat je komt is overbodig te vragen, natuurlijk verlang ik daar naar. We slapen met z'n vieren op een kamer en het zijn geschikte lui.

Bob voor het huis waar hij woont in Haifa

Dat ik niet meer met Lothar samenwerk is een tamelijk onverkwikkelijke geschiedenis en zal hem je wel vertellen. Het is erg duur dat woordenboek opsturen, maar komt het niet net zoo duur een liliput te koopen en opsturen dan de andere? Anders natuurlijk graag een liliput en liefst zoo gauw mogelijk. Hier moet je tamelijk Engels spreken als je geen Hebr. kent, op de post, tel. enz. Natuurlijk zijn m'n brieven naar huis anders want daar schrijf ik toch niet alles zoo als ik het aan jou doe. Lieve!ing stuur mij die feestcourant op als je wil ik ben bepaald nieuwsgierig wat je geschreven hebt, en ook wat andere couranten. Dat hebben ze van thuis ook gedaan, daar was ik erg blij mee. Er is hier voor mij weinig gelegenheid om Holl. te spreken en als ik het doe dan is er meestal de helft Duits bij. Voor een woning van 2 kamers keuken bad en w.c. ± £P 5-6 per mnd. Een enkele kamer met meegebruik van keuken en bad ± £P 3 mnd. We zullen ons in het eerst wel tevreden moeten stellen met een kamer. Als je een twee kamer woning hebt is het hier vanzelfsprekend dat je een kamer verhuurt maar meestal wordt daar niets bij verdiend, of het moet met pension zijn. Een apart huisje komt natuurlijk heelemaal niet in vraag. De kamers in de Joodsche huizen zijn ongeveer zoo groot als bij jullie de eetkamer, iets groter nog. In de Arab. huizen meestal wat groter zooals de voorkamer, maar deze huizen zijn dan op een veel mindere stand dus onder in de stad. Wat dat geld betreft wat ik Lothar heb geleend [dat] zal ik waarschijnlijk wel niet terugkrijgen.

Deze week heb ik weer in dat Hotel gewerkt en £P 2.80 verdiend. Vandaag heb ik niet gewerkt en morgen waarschijnlijk ook niet. Zondag Maandag en Dinsdag werk ik weer in een pension voor 50 piaster per dag. Dus daar kan ik dan ook weer een week van leven.

Het weer is een beetje beter geworden en vandaag heeft het niet geregend. M'n schat nieuws is hier niet veel. Als ik volgende week niet voldoende werk verkrijg wil ik natuurlijk zien iets anders te krijgen. Van de His. uit is er niet veel kans op omdat daar op het oogenblik ± 200 werkeloozen zijn. Als het weer zoo aanhoudt vermindert dat natuurlijk sterk in een paar dagen. Ik heb zoo'n idee dat in mijn vak in de zomer weinig te doen is. Wil dan ook een laschcursus volgen. Deze kost £P 5- maar ik wil er niet voor van de bank nemen en zal nu informeren of ik het ook per mnd. kan betalen. De cursus is 's avonds dus is dat net goed. Schat van me ik zal Vaders brief even beantwoorden en dan hou ik op. Lieve!ing een stevige pakkerd van je Bob.

[in de marge de letters G en W dooreengevlochten met de tekst: ons monogram]

*

Haifa [donderdag] 28 - 2 - '35

Beste allen.

Zal eerst even de ingezonden stukken behandelen. De prijzen van de artikelen die Vader me schreef zal ik monsters van sturen met de prijzen. Houtwol koop je niet per baal maar af en toe komt er een Arabier met een zak gejat houtwol waar je dan ± 1 piaster voor betaalt. Overige materialen koop je bij de grossiers. Wat je schrijft Vader van zelf een werkplaats huren heb ik geloof ik al weerlegd maar zal het nu in het kort nog even doen. 1e B.v. deze week heb ik 4 dagen bij de mensen in huis gewerkt dus zou ik gedurende die dagen niets aan een werkplaats gehad hebben. 2e Wil je een werkplaats huren waar je ook verkoopen kunt d.w.z. een beetje behoorlijke stand dan is deze te duur $\pm$ £P 4 per mnd. zonder licht of water inbegrepen en kun je ook niet bij de mensen aan huis werken waar ik het voorloopig van moet hebben. De meeste winkels zijn hier werkplaatsen en er zijn slechts een paar behoorlijke. De meeste hebben geen winkelruit maar zijn gewoon open. Je kunt je ook heel slecht in Holl. voorstellen hoe Haifa is omdat het toch altijd heel anders is dan je denkt. Het beste is dat je zelf komt. Tot nu toe heb ik nog £P 12- op de bank staan. Een huis wordt hier meestal zoo gebouwd dat er op 1 etage 3 huurders wonen. 2 kamers keuken badkamer en balcon. De vloeren allemaal betegeld, de muren gepleisterd. Geen klinkers zoals bij ons maar groote geele uit de rotsen gehakte steenen voor bouw materiaal. Wat de huizen kosten weet ik niet maar zal eens informeren. Huur $\pm$ £P 5-6 per mnd. In Tel Aviv is het iets goedkooper omdat daar een huurgebod is dat per M² wordt bepaald. De huur die ik hier schrijf is het minimum. In Jeruzalem is het nog goedkooper.

Of ik met Poerim naar Tel Aviv ga weet ik nog niet, als ik geld heb wel maar dat denk ik niet. Geld van de bank halen doe ik er niet voor. Wat je schrijft per fiets is iets onmogelijks 1e is het een afstand van ± 120 KM. en alles over bergen. Je kunt rekenen op $\pm$ £P 2-.

De inrichting van een huis is meestal een of twee slaapcouchen, groote kast, stoelen geen faut. en tafel. Dit is natuurlijk naar gelang van de middelen uit te breiden. Die klap op m'n smoel retourneer ik hierbij. Kinderen hier is verder niets meer aanwezig. Stuur mij eens wat couranten, en een stuiversblad of zoiets. De omstreken natuurlijk de groeten van jullie Bob.

*

Haifa [zaterdag] 9 - 3 - '35

Liefste.

Je brief vanmiddag ontvangen. De meeste vragen die je me daarin stelt heb ik al in m'n vorige brief beantwoord. De andere zal ik eerst even beantwoorden.

Voor je uitzet hoef je niets bijzonders aan te schaffen behalve dat alles wasch

en zonecht moet zijn. Wintergoed moet je vooral niet vergeten. Het meisje waar je over schrijft is ongeveer zoo groot als jij en 28 jaar. Dat is dan alles wat op je brief te beantwoorden is. Deze week heb ik 2 dagen bij een pension gewerkt en £P 1- verdiend. Ook nog 2 rollen voor een couch waar [ik] ± -50 aan heb verdiend. Daar kan ik in elk geval deze week van leven. Morgen werk ik waarschijnlijk weer. De laatste 10 dagen heb ik van nog geen 9 piaster per dag geleefd. Goedkoop hè? Ik koop me dan het brood zelf en eet hier gewoon warm. Volgende week moet ik ergens 2 dagen werken en verdien dan ook weer £P 1-. Waarschijnlijk ga ik zwart werk doen als ik niet minstens 4 dagen per week werk heb. Maar de meeste zeggen dat er in de zomer meer werk in mijn vak is. We zullen afwachten.

Er is hier een nieuwe bios geopend. Werkelijk keurig. 's Middags heb ik Ro van Straten gefuifd op dansen en zij mij 's avonds op de bios. Dat was op Zaterdag. Door de weeks ga ik haast niet uit. Niettegenstaande dat ben ik deze week geen avond voor 11 uur op bed gegaan. Debatteeren, kaarten enz. O ja stuur mij eens het adres van Roza Fontein die heb ik zoo vast beloofd eens een kaart te sturen en voel mij nu bepaald schuldig. Miempsie er is hier zoo vreeselijk weinig nieuws te schrijven.

De laatste dagen is het weer hier goed en tamelijk warm. Voorts ligt de Statendam hier voor de haven, ik was er bepaald trotsch op dat ze hem allemaal zoo bewonderen. Je interesseert je hier bepaald hevig voor Holl., dat gaat met de meesten zoo.

M'n nieuwsbron is uitgeput dus een stevige zoen van Bob.

N.B. natuurlijk allemaal de groeten en bedank Nol voor zijn brief
Bob

*

Haifa [donderdag] 14 - 3 - 35

Lieveling

Je brief vanmorgen ontvangen. Van wat je schrijft dat ik niet persoonlijk genoeg schrijf ben ik mij niet bewust. Je vraag of ik nog van je houd vind ik bepaald overbodig. Natuurlijk doe ik dat. Zal nu eerst even je andere vragen beantwoorden. Die cursus heb ik niet voor ingeschreven omdat ik het geld er niet voor had en niet van de bank wilde halen. Er moest n.l. £P 2.50 inschrijfgeld betaald worden. Voorlopig blijf ik liever hier. Dit is op je vraag of ik naar Holl. terug wil. Ja dat vraag ik me ook af wat ik gemiddeld verdien. Tot nu toe heb ik het nog niet precies uitgerekend. Ik denk ± £P 2-. De tijd voordat je kunt komen duurt m.i. nog minstens een half jaar zoo niet langer. Want ik moet eerst zeker weten dat ik geregeld werk heb anders durf ik het bepaald niet aan. Deze week heb ik weinig werk gehad, maar vandaag heb ik weer werk

aangenomen waar ik ± £P 2- aan kan verdienen. Volgende week heb ik weer meer werk. Wat je schrijft dat ik Moeder niet apart groet ben ik me niet bewust, doe toch altijd de groeten voor allemaal er bij. Zal voortaan beter oppassen. Met Poerim ga ik niet naar T.A.¹¹⁸ omdat mij dat te duur komt. Wel is er hier dan een gemaskerd bal waar ik heen ga. Maar ook dat is nog niet zeker. Als ik er geld voor heb. Het is hier op het oogenblik al tamelijk warm en ben dan ook al een beetje aangebakken. Was vanavond bij de Rozenbergs ook daar is geen nieuws. Deze week ben ik erg veel gelopen voor werk en heb dan ook weer wat in het vooruitzicht maar het hangt er allemaal van af of het huis klaar is. Dat is hier een pest. Ze zeggen b.v. de 1e is het klaar, maar zeggen er geen jaartal bij. Lieweling ik hou op want er is hier niets meer te schrijven. De groeten voor Moeder en Vader en verdere aanverwante artikelen en voor jou apart een dikke zoen van
Bob

P.S. de kies vond ik erg leuk

*

Haifa [donderdag] 28 - 3 - '35

Lieweling van me.

Nu in twee weken al geen brief van je ontvangen. Hoe komt dat. Ben je ziek of zoo. Of is het wat anders. Zoals gewoonlijk is er hier weinig nieuws. Ik heb op het oogenblik waarschijnlijk vast werk en kan daar nog allerhand leeren. Ik verdien daar 35 piaster per dag. Heeft Moeder de brief op de dag zelf ontvangen. Zeker niet hè? Kan het natuurlijk niet precies uitmikken. De broche is deze maal hopelijk wel aangekomen. Nu ik vast werk heb kon ik natuurlijk weer ander werk krijgen maar heb het niet aangenomen omdat ik er eerst nog wat erbij wil leeren. Uitgaan doe ik momenteel weinig alleen af en toe eens dansen. Deze brief heb ik 2 dagen laten liggen om af te wachten of er ook een brief zou komen. Tot nu toe niets. Voorts heb ik dezer dagen mijn rijbewijs gehaald en wil nu probeeren als chauffeur een baan te krijgen. Het liefst op een vrachtauto. Dat grapje heeft mij £3½ gekost wat ik natuurlijk van de bank moest halen. Hopelijk komt het er gauw weer op.

Van thuis hebben ze mij een pakje gestuurd. Wat er in zit weet ik nog niet want het is nog niet aangekomen. Ook f10 hebben ze mij overgemaakt, en zijn nog niet aangekomen. Doe allemaal de groeten en een zoen voor jou van Bob.

*

---

¹¹⁸ Tel Aviv.

Haifa Donderdag [4 april? 1935]

Krummel van een meiske van me.

Ik heb kort na elkaar je brieven ontvangen. Lieve! ik wil je eerst even schrijven over wat mij bepaald griefde in de twee brieven n.l. eerst wat Moeder en toen jij schreef. Hoe kunnen jullie en vooral jij denken dat ik er in zou toestaan om een mnd. ondersteuning van Vader te krijgen. Hoe kun je dat in Godsnaam goed vinden. Dat snap ik werkelijk niet. Dit wil ik in geén geval. Dat ik op het oogenblik niet genoeg verdien om te kunnen trouwen, is niets aan te doen, dan moeten wij nog maar wat wachten. Hoelang weet ik niet, dit hangt geheel van de omstandigheden af. Op het oogenblik heb ik een baantje als hulpkelner en zou ik daarin blijven dan zou het waarschijnlijk niet zoolang meer duren. Maar aan het vak op zichzelf heb ik een verschrikkelijke hekel en zal dan ook zoo gauw mogelijk veranderen. Dit heb ik aangenomen omdat ik momenteel niet anders had. Ik heb geloof ik al geschreven dat ik m'n rijbewijs heb, en ben vanmiddag op zoek geweest naar een baan als chauffeur. Misschien krijg ik er een op een taxi, maar het enige bezwaar is dat ik de stad niet voldoende ken. Ik weet ook niet of dit een voldoende vaste basis voor een huwelijk zal blijken te zijn, maar dan zal ik wel weer wat anders vinden. In elk geval, je zult je zoolang moeten gedulden, daar is nu eenmaal niets aan te doen. Moeder schrijft mij dat wij beiden wel rond zouden kunnen komen van wat ik verdien. Als ik geregeld werk heb ja, maar zooals nu dat ik b.v. ½ week niet werk, niet natuurlijk. We zijn in elk geval nog jong genoeg om nog iets te kunnen wachten. Voorts kom je hier dan in de ongunstigste maand, dus ook dat is niet aan te raden.

Bob voor een 'acht cylinder Chrysler met radio'

Wat je schrijft van dat ik je "schandelijk verwaarloos" vind ik erg klein van je, als ik af en toe eens met een meisje zonder verder iets er bij ga dansen. Ook weet je heel goed dat ik er niets van zou zeggen, als jij met een kennis ging dansen. En dan liggen de verhoudingen eenigszins anders, ik ben hier heel alleen en heb af en toe behoefte aan wat gezelligheid en holl. te kunnen spreken

en jij bent thuis. Enfin ik zal daar niet meer verder op ingaan. Maar denk nu door dit alles niet dat ik niet van je houd, want dat is onzin, alleen wil ik nog niet de verantwoording op me nemen voor twee personen als ik nauwelijks in staat ben om me zelf te kunnen verzorgen, en dan later voor het feit kom te staan van Vader elke maand ondersteund te moeten worden. De f 10 vielen in goede aarde. Een gedeelte ervan is omgezet in de vulpen waar ik nu mee schrijf en een ander gedeelte in cig. enz.

M'n lieve schat laat me hier nog een beetje rondscharrelen en als het hier niet gaat kom ik terug, en trouwen wij in Holl. naar ik hoop zal het hier wel lukken maar dat is natuurlijk niet te zeggen dan en dan is het voor elkaar. In elk geval afwachten en thee drinken. M'n schat ik hou op en geef je in gedachten een dikke zoen van je Bob.

P.S. De adressen weet ik niet want R. v. Str. gaat weg op het land, waar weet ik niet precies maar ik spreek haar nog wel en zal het je dan schrijven. Is het een geruststelling voor je dat zè op het land gaat? Geen angst hoor. Van D. Bern. kun je toch in R'dam informeeren. Natuurlijk bedank ik Moeder voor de Zeeuwsche meid.

Bob.

Sluitzegel van de tweede Maccabiah, april 1935

*

Haifa Zondag [april 1935]

Lieveling.

Je brief vorige week ontvangen. Heb me een beetje verlaat met m'n brief. Excuus. Vandaag ga ik naar Tel Aviv een auto voor iemand afhalen die hem daar heeft laten repareren. Vorige week heb ik een paar dagen werk gehad en £P 2.50 verdiend. Wat het deze week wordt, weet ik nog niet. Het plan bestaat dat ik met een paar lui over twee mnd. naar Egypte ga, en misschien nog verder. Het is dan een mooie gelegenheid om nog even wat te zien voordat we getrouwd zijn. Tenslotte heb ik haast nog niets van de wereld gezien, en jong genoeg ben ik er ook nog voor. Als we getrouwd zijn komt het er niet meer van. Het is dan toch ook beter dat ik me voor die tijd heb uitgeraasd, nu heb ik er nog de gelegenheid toe. En uitrazen móet ik, daar bedoel ik mee, ik wil wat zien. Dit hoef je natuurlijk niet op te vatten als een bewijs dat ik niet genoeg om je geef, want dat is natuurlijk onzin.

Uitstel is tenslotte nog geen afstel. En jong genoeg zijn we ook nog. Nieuws is er hier niet veel meer. Het weer is niet zoo warm meer als het geweest is, dus dat valt ook nog mee. Lieveling ik stop tot de volgende keer. Allemaal de groeten en voor jou een zoen van je Bob.

Hier stoppen de brieven uit Palestina. Bob gaat reizen en stuurt alleen nog ansichtkaarten en brieven aan zijn eigen familie.

Notitie op de achterkant: Ontvangen 15 december 1935

[ansichtkaart]

Beyrouth – Promenade place des martyrs.

Poststempel Beiroet, maart 1936, aan Fam Spits, Volkerakstraat 28 II, Amsterdam.

‘Dit is de eerste dag vakantie en amuseeren ons goed brief volgt, Bob.’

*

[ansichtkaart]

Syrie – La Mosquee d’Homs.

Poststempel Beyrouth, 19.3.36, aan M. Wijnberg, Volkerakstraat 9 I, Amsterdam.

‘Beste allen, Zitten heden (dinsdag) in Tripoli. We hebben de boot naar Griekenland gemist met ½ uur, en blijven nu maar hier in Syriën. Amuseeren ons best en buitengewoon interessant. Morgen gaan we naar Baalbek en vandaar naar Damascus. Het is verschrikkelijk jammer dat jullie zoo laat hebben geschreven dat die Emil nog zoo lang wegblijft want toen ik de brief ontving hadden we alles al verzorgd kaarten en visa’s, groeten Bob. Achter deze kaart heb ik 2 uur gerend om hem te krijgen want overal was hij uitverkocht.’

*

[ansichtkaart]

30 – Homs (Tombeau de Khidre).

Poststempel Baalbeck, 20.3.36, aan Veldman, Stadionweg 137, Amsterdam.Z.

‘Groeten, Bob.’

*

[ansichtkaart]

Jupitertempel, Baalbek.

Poststempel Baalbeck, 20.3.36, aan M. Wijnberg, Volkerakstraat 28, Amsterdam.

‘Groeten, Bob.’

*

[ansichtkaart]

Foto-ansicht van het meer van Galilea?

In handschrift op voorkant: Kennst du dass Land wo die Zitronen...

'25 XII 1936. Lieber Bram! Habe dein Bild erhalten blos etwas zu kürz hast Du geschrieben. Simon? erwartet von Dir Nachrichten. Du sollst etwas mehr Mühe nehmen u. schreibe. Auch die Margit grüsst Dich. Rosie.'

Breuk en herstel

1936-1937

Volgens de familieverhalen maakt Mimi de verloving uit en stuurt ze haar ring terug naar Bob. Die verkoopt hem om van te leven.

Uit deze 'briefloze' periode zijn nog twee brieven bewaard van Rebecca Leeuwin aan haar dochter Mimi en een gecombineerde brief van Zus Wijnberg aan Rebecca Leeuwin en van Estella Cohen aan Mimi. In juni 1936 komen Zus en Herman Spits nog bij haar op bezoek, en gaat Mimi logeren bij Zus.

[Rebecca Leeuwin aan Mimi; Rebecca schreef vrijwel zonder leestekens]

Dordrecht 11 Juni 1936

Lieve schat.

Wat een kort briefje had ik van je. Ik begrijp niet dat je zoo weinig aan ons weet te schrijven en als je bij me bent staat je snabel niet stil. Mimi je schrijft in je brief waarom ik niet heb gezegd dat Marie ziek was maar toen wij bij hun waren was ze niet ziek ze gingen naar boven op een feestje de vorige week zeide tante Rachel¹¹⁹ was Marie niet lekker nou dat gebeurt wel eens meer als een vrouw zoo ver is dus dat vond ik niet noodig daar expres over te spreken. Graag had ik dat je me nu direkt schrijft hoe of het is en geef me het adres van

¹¹⁹ Rachel Gobits, een zus van Samuel Gobits.

Tante dan kan ik even schrijven en zeg vooral dat ik heb gevraagd. Miemsie weet je wie bij ons was Zus en Herman ze zijn dinsdag om 6 uur gekomen tot woensdagmorgen 10 uur ze waren met vakantie en zijn toen bij ons uitgestapt leuk hè. Ik had het jasje voor haar Baby al af en heb 's avonds het mutsje gemaakt ze zal je er wel voor bedanken ze vond het beeldig ik heb het in roze gemaakt misschien heeft ze het wel 50 keer uitgepakt om er naar te kijken ze zeide steeds O ik vind het zoo mooi het mutsje heb ik gemaakt met een puntje op 't voorhoofd net een Lindbergh kapje schattig.

Nu iets over de zaak. Wij zijn niet ontevreden we hebben nog steeds onze kosten goed gemaakt en nog iets over ook en mogen dus niet klagen. Gisteren woensdag heeft Pa in de nieuwe zaak ruim 600 gulden verkocht hoe vind je zooiets geweldig hè en dat op een dag maandag heeft Pa 155 gulden verkocht dinsdag 60 gulden dus je ziet het gaat wel. We hebben veel te weinig personeel. Als je in A'dam bent moet je aan Herman vertellen van woensdag onze verkoop niet vergeten hoor. Het had nog meer geweest maar een klant wou het bij Pa niet laten opschrijven nee zegt ze ik ga bij u vrouw want jullie slikken alles in en dat mensch staat er ook voor. dus ik had ook een klantje hoeveel weet ik nog niet ze komt zaterdagavond 2 ameublementen heeft ze uitgezocht bij me en 2 dressoirs, bij vader een en bij mij een. Ik dacht dat je verleden week al in A'dam was maar nu merk ik dat je pas vrijdag gaat fijn hè Zus vindt het fijn dat je komt. Nu lieverd schrijf me nog gauw terug hoe het met Marie is en stuur me het adres van Tante dan zal ik ze ook schrijven. Dag schat heel veel zoenen van je liefhebbende Mamsie.

Als je weer eens hier komt of wij bij jou krijg je van ons een regencape of weet je wat je doet koop er een bij Gerzon in A'dam ik heb er voor Gré een gekocht hij kost 3.90, tenminste als je ze mooi vindt.

Dag lieverd Schrijf me direct terug hoe Marie is al zijn het maar een paar woorden.

Schrijf me uitvoerig hoe je het in A'dam had en wat je hebt gedaan.

*

[Zus aan Rebecca en Mimi, Amsterdam, eind september 1936]

't Allereerst Beppie, m'n hartelijke dank voor de felicitatie met mijn verjaardag, ik vind je gewoonweg een kraan om daar aan te denken. Mimi heeft me dit jaar schandelijk vergeten. Wat leuk dat je hier nu een paar dagen komt, dan lig ik hoogstwaarschijnlijk net in 't ziekenhuis. Ik ben geweldig dik en sta op punt van springen.¹²⁰ Af en toe ben ik een dag niet lekker maar over 't geheel gaat het wel. Hoe gaat het in de nieuwe zaak?¹²¹ Verkopen jullie wat? Je treft het

---

¹²⁰ Zus was zwanger van oudste zoon Marc.

¹²¹ Voorstraat 93.

nogal met het weer hè Miem, er zijn er werkelijk niet veel die het deze zomer getroffen hebben. Herman heeft nog 3 dagen vakantie, die neemt hij als ik thuiskom uit 't ziekenhuis. Je begrijpt dat vind ik natuurlijk reuzen prettig. Vorige week was tante Lien hier, erg gezellig. Nu lieve mensen, er is hier weinig nieuws verder. Heel veel groeten ook van Herman, jullie Zus.

[Estella Cohen aan Mimi en haar ouders, Amsterdam, half augustus 1936]

Lieve Mimi en allemaal,

We zitten de gehele avond al te schrijven, 'k ben al aan mijn tweede vulpen bezig. We (Zus en ik) hebben er echt de avond voor genomen. Ja 'k heb mij echt verwonderd dat wij in al die tijd niets van je gehoord hebben Mimi. Je hebt mijn kaart uit Schasel¹²² toch wel gekregen? Jij bent de eenigste die ik van daaruit heb geschreven. Met Eef gaat het nu wel weer. Die kuur, ofschoon verschrikkelijk pijnlijk, en lang niet ongevaarlijk, heeft haar toch veel goed gedaan. Je weet dat de beterschap bij zoiets altijd later komt. Ook met mij gaat het vrij goed tegenwoordig. Zus werkt zich een beetje in de zaak van mij in, opdat ik een beetje meer beneden kan zijn. Ze is nu gauw uitgerekend. Ze is wel erg lastig. Wat fijn dat je nu 14 dagen vakantie hebt, geniet er maar goed van. Als je weer in Zandvoort bent is het weer aanpakken.¹²³ Hebben jullie een mooi sjoelfeest gehad? We hebben jou ook nog in de j[oodse] courant gelezen. Sal als de gever van prachtig trapbekleden. Dat mag je bij ons ook doen al moet je daar uitsluitend een sjoel voor weten. 'k Beloof dat ik je ook in de courant laat zetten. We verheugen ons op je komst Mimi. We hadden donderdag brief van Bram. Hij heeft persoonlijk geen last van de onlusten doch gewent er ook aan schrijft hij. Alle mensen waarvoor hij werkt worden de inboedels verkocht, of gaan failliet, geld kan hij niet van ze krijgen. 't Is daar wat moois hoor! Hij zal zich wel erg bekrimpen moeten. Vandaag zijn wij begonnen voor inkoopen voor z'n jaardag, overhemd, dassen en sokken, volgende week weer wat. Volgende week komt Martha met haar huishouding. Dag lieve allen, heel veel liefs en een zoen van je liefh. Moeder.

*

[Rebecca Leeuwijn aan Mimi, geadresseerd Mej M Gobits Heinzestraat 15 Huize Heinze Amsterdam Zuid]

Dordrecht 23 Jan. 37

Lieve Mimi.

---

¹²² Schaselberg in België?

¹²³ Mimi werkte blijkbaar als verpleegster in Zandvoort.

Eindelijk zal ik jou maar schrijven Alhoewel ik heel weinig weet. Als ik niet schrijf schrijf je mij ook niet waarom niet. Ik heb steeds op brief gewacht van je en had je dan direct geschreven het is in de war gelopen door de verjaardagen. Ik dacht met Pa zijn verjaardag brief te krijgen en daar heb ik op gewacht en toen heb ik maar steeds uitgesteld. Cor is weg en ik heb 8 dagen zonder meisje geweest. Anne en ik hebben samen een beetje opgeruimd en Zaterdag is Marie 's middags geweest. Nu heb ik een meisje van haast 16 jaar voor 2.50 p.w. tot half vier. Anne helpt mee en in de winkel ik geloof wel dat het mij zoo bevalt. Wij waren allemaal niet prettig een beetje griep Nol is nog erg verkouden. Ik heb je toch geschreven dat hij een ontsteking aan beide oogen had daar heb je niets over geschreven hij zat 4 dagen heelemaal verbonden en nu moet hij nog 3 weken 's nachts zalf op zijn oogen hebben met verband. De oogarts zeide dat hij heel slapjes is hij moet levertraan en Halzan gebruiken. Hoe vond je de menu's die ik je gestuurd heb. Daar heb je niets over geschreven krijg ik ze van je terug. Voor Nol zijn verjaardag heb ik tappertjes voor jou gekocht van ons had hij Engelsch Hollandsch Dictionaire van Gré een advertentiespel een fitting en schakelaar voor op zijn fiets van Louis een mooie lamp voor zijn fiets van tante Mina een paar... tappertjes die heb ik geruild of liever Nol heeft ze geruild en heeft er een tafeltennis voor genomen en moest 1.25 bijpassen het koste f 2 en zoo speelt hij er mee voor op de groote tafel of hij breekt een lamp van 1.65 dus dat waren een paar goedkoope tappertjes vind je niet. Van Tante Anna zakdoeken van Es een KLM Puzzle we hebben 's middags gezellig thee gedronken en 's avonds om 6 uur eerst allemaal een hakkertje en toen brood met pekeltvleesch lever en worst dat had Pa allemaal zoo netjes klaar gemaakt leuk hè! Weet je wat dat zijn hakkertjes. We hadden nu Zondagavond een Zion. vergadering, Pa moest verslag uitbrengen van de Alg. Ver. en heeft dat heel goed gedaan en heeft ook heel goed geantwoord als ze wat vroegen. Ik geloof dat Pa een prima bestuurslid is. Er was een Mourachistische¹²⁴ spreker Max Bolle¹²⁵ hij heeft heel gezellig gesproken hij vertelde dat er verleden jaar voor Holland maar 4 certificaten zijn gegeven je kan nog beter Duitsch vluchteling zijn zegt hij dan heb je nog even kans dat. De vergaderingen zijn tegenwoordig op het nieuw gerestaureerde vergaderlokaal van de J. Gemeente. Ik heb koffie gezet en verkocht voor 10 cent ik heb 116 overgehouden voor het J.N.F. er waren niet veel mensen je weet wel altijd weer dat zelfde ploegje. Mevr. D. Duits en ik hebben koffie gegeven we hebben kopjes mee gebracht koffiepot en ik heb mijn gasstel meegesleept het was een erg gezellige vergadering, tot elf uur.

Ik heb weer rheumathiek in mijn arm ik heb erge pijn vooral 's nachts ik slaap haast niet. Voor Pa zijn verjaardag heb ik voor jullie dure sigaren gekocht. Pa

---

¹²⁴ Rebecca bedoelt 'Mizrachistische'. De Mizrachi was een vereniging van tora-getrouwe zionisten.

¹²⁵ Meijer Henri Max Bolle, bestuurslid van de Nederlandse Zionisten Bond, in de oorlog voorzitter van de Joodse Centrale voor Beroepsopleiding en secretaris van de Joodse Raad.

had van mijn een paar mooie bruine handsch. gevoerd. Gré gaat vanmiddag naar [ontbreekt] en vanavond uit om 6 uur diner van de J. Liberale¹²⁶ daar is ze lid van ze [zit] zelfs in de Propaganda Commissie en nu vroeg ze mijn of ze deel mocht nemen aan het diner voor f 1 nou ik vond het goed vanavond is Bal. tot drie uur en morgen Zondag Algemeene Vergadering, daar gaat ze ook naar toe. Willy Heykoop zit in het bestuur Max van Hinder, Korthals¹²⁷ en die andere weet ik niet er komen overal vandaan leden voor het feest en de Alg. Ver. Gré vroeg of ik ook een paar menschen kon hebben om te slapen maar ik heb het niet gedaan om reden ze wil voor mij op Zondag nooit opstaan voor thee te zetten ze komt om half twaalf naar beneden en nu wilde ze wel opstaan om die meisjes te verzorgen en daar had ik geen zin in. Er werd haar gevraagd of ze zondagmorgen met de amandelactie wilde meedoen maar ze antwoordde nee ik ga 's avonds uit en kom om 3 uur thuis dus sta ik niet zoo vroeg op ze doet het niet dus daarom heb ik ook geweigerd voor het eene goeie doel kan ze niet opstaan en voor het andere wat haar belangt wel.

Nou schattekind ik schreef ik weet niet veel als het zoo doorgaat heb ik geloof ik wel 10 vel noodig maar ik zal maar wachten voor een volgende brief. In de zaak is het erg stil maar het is overal zoo. Trossel je weet wel die hoedenzaak is Failliet en ook Vervloet die banketzaak die is pas in de Voorstraat komen zitten hij is N.S.B.er geworden toen ging zijn zaak steeds slechter. Trossel had een goudzaak.

Bisschop in de andere Voorstraat is er uit het huis is te huur ik zou het best willen hebben en dan hier uit het is een prachtpand het is maar een idee van mij maar de huur zal wel te duur zijn.

Ik schreef dat allemaal om te laten zien hoe slecht het nu is het voorjaar zal wel beter worden zeggen ze allemaal de werkloosheid wordt minder. Dag schat van me.

Zeg lieverd het is nu nog geen 4 weken dat ik je heb gezien en ik verlang erg naar je zoo erg dat ik je gisteravond wilde opbellen maar Gré zeide doe het niet anders schrikt ze zoo dat komt zeker omdat je in 14 dagen niet hebt geschreven. Lieverd krijg ik gauw een gezellige brief schrijf me nu antwoord op mijn brief hoe was de ontvangst bij Melkman¹²⁸ en hoe was je letter. Was je bij Tante Liesbeth.¹²⁹

Dag Lieveeling je erg verlangende Moeder stuurt je 100000 zoenen en pakkerts.
Dag schattekind

---

¹²⁶ Bond van Jonge Liberalen.

¹²⁷ Henk Korthals, voorzitter van de liberale jeugdbeweging.

¹²⁸ Wellicht J. Melkman, voorzitter van de Joodse Jeugdfederatie, onderdeel van de Nederlandse Zionisten Bond.

¹²⁹ Elisabeth Leeuwin, zus van Rebecca.

[in de bovenmarge: Wij waren naar den Haag naar de trouwen kijken van de Prinses.¹³⁰ We hadden 2 plaatsen op de Oranje Tribune voor 12.50 de twee het was erg mooi.]

Uit het verhaal van Eva Veldman-Cohen wat zij nog wist over deze periode.

“In het land van bestemming aangekomen, verrichtte hij [Bob] alle voorkomende werkzaamheden, maar was toch genoodzaakt op een zeker tijdstip zijn verlovingsring te gelde te maken om er de allernoodzakelijkste levensmiddelen voor te kopen. [...] Een der laatst ontvangen brieven noopten Mimi Bram zijn woord terug te geven, omdat zij tussen de regels door meende te lezen dat hij gaarne vrij wilde zijn. In de brieven aan zijn ouders bleef hij vrij optimistisch. [...]

Mimi bleef trouw haar zogenaamde aanstaande schoonouders bezoeken, die erg aan haar gehecht waren. Zij beweerde eens: ‘Als Bram terugkomt trouwt hij toch met mij.’ Zijn laatste betaalde baan was taxi-chauffeur. [...] Hij bereisde niet alleen Palestina, doch ook ver daarbuiten. [...] In september 1936 berichtte hij, dat hij op terugweg naar Nederland was. Hij ontmoette Duitse jongens, ongeveer van zijn eigen leeftijd, op de vlucht voor Hitler, zonder geld, op weg naar Palestina. Na zijn opgedane ervaringen, maar nu als Zionist, gaf hij de vluchtelingen zijn spaargeld en met zijn zegen ‘mazzel en baracha’ (voorspoed en zegen) namen zij afscheid. Hij kwam kerngezond, doch platzak, als een ervaren jonge man thuis. [...]

De Wijnbergs dachten dat het niet de juiste manier zou zijn dat Mimi bij haar eerstvolgend bezoek Bram onverwacht zou ontmoeten. Hij volgde de suggestie van Zus op om haar telefonisch van zijn aankomst op de hoogte te stellen. Het gesprek verliep aldus: ‘Hallo Mimi! Met wie denk je dat je spreekt?’ ‘Met Bram natuurlijk.’ Zij maakten samen een afspraak. [...]

Mimi’s ouders hebben Bram het verbreken van zijn verloving zeer kwalijk genomen. Zij weigerden hem te ontvangen. Dit irriteerde Bram dusdanig dat hij hen onverwachts een bezoek bracht en opnieuw om de hand van hun dochter vroeg, hetwelk hem niet geweigerd werd.

Er werd druk over gefluisterd dat Bram Mimi zou trouwen om in haar ouderlijke zaken te worden opgenomen, doch niets was minder waar. Hij had zich inmiddels van een flinke baan verzekerd als vertegenwoordiger van een Amerikaanse schrijfmachinefabriek. Hun huwelijk werd dan ook vastgesteld en op 27 februari [lees: december] 1939 voltrokken.”¹³¹

---

¹³⁰ Huwelijk van Juliana met Bernhard.

¹³¹ Veldman-Cohen, p. 194-196. In hoeverre dit verslag overeenkomt met de werkelijkheid is niet meer te achterhalen.

Bob 'raast uit' en komt in 1936 terug naar Nederland. Op 3.3.1937 wordt hij weer ingeschreven in Amsterdam. Bob en Mimi hervatten hun relatie. Op 20 april 1937 stuurt Mimi hem een brief vanuit Dordrecht, waar ze tijdelijk bij haar ouders is. Het contact is dan weer volledig hersteld. Bob werkt opnieuw in de zaak van Mimi's ouders in Dordrecht.

[Mimi aan Bob]

Dordrecht [dinsdag] 20 - 4 - 1937

Lieveling van me,

Het is half acht en ik zit in de andere zaak te schrijven (met Vaders' vulpen, daarom zoo leelijk).

Bob, gisteren ben ik pas om 9 uur in Dordt terechtgekomen. Ik was in de verkeerde trein gestapt (het bord was nog niet verwisseld) ben eerst naar Velzen gereisd en toen moest ik weer naar Haarlem terug. Natuurlijk Zr. Wolf heelemaal niet gezien. Suf hè?

Ik heb al een baan Mopsie, wat het opbrengt weet ik niet. Ik ben als gezelschapsdame bij Vader in de zaak. Er is hier niet veel te doen voor me, maar Moeke wil dat het voor Vader een beetje aangenaam gemaakt wordt, hij is hier heelemaal alleen. Wim en Cor werken boven, Frans de loopknecht natuurlijk altijd weg.

Geen kopje thee of koffie werd meer verzorgd.

Vandaag een paar kasten netjes gemaakt.

Verder stof ik nu 's morgens en dan is er hier wel wat schoon te houden.

We zitten nu in de kamer achter de winkel en het was schijnbaar nogal genoeglijk want Vader zei zoeven "Och vrouw, we zullen maar niet uitgaan vanavond hè?"

Nu was het hier idioot koud en ik heb vanmiddag de kachel weer laten neerzetten, aangezien ik bijna van kou verchroomde (nikkel is geen mode meer) en nu zitten we lekker bij de kachel en zijn blij dat de klanten ons niet storen, want in de winkel is het stil.

De zaak aan de Voorstraat 294, het huidige nr 318. (Beeldbank Dordrecht).

Is de inspecteur al bij je geweest Bob? Wat heeft hij allemaal met je besproken.¹³² Wees eens lief en schrijf ook hieromtrent een beetje uitvoerig. Ik weet niet, maar ik heb zoo'n gevoel of Vader en Moeder denken dat ik voor onbepaalde tijd hier ben gekomen.

Nu lieve jongen van me, ik ga Moeke even wegbrengen (ze belde juist op) en wil deze brief dan meteen posten.

Wil je alstjeblieft mijn fiets opsturen, die kan ik uitstekend gebruiken.

De groeten voor allemaal van ons allen, en jij een dikke pakkert van je eigen vrouwtje.

Denk je een beetje aan me, ik aan jou natuurlijk.

Dag lieveling

Eigenaardige gewaarwording, jou te schrijven.

*

[Mimi aan Bob]

Dordrecht Woensdag 26 - 5 - 1937.

Lieveling,

Alweer een halve week om, fijn Zondag weer bij je. Is het bij jullie ook zoo stil in zaken? Hier is het buitengewoon rustig.

Vandaag van Moeder een complimentje gehad voor m'n verkoop. Ik was wel een beetje verguld.

---

¹³² Bob was net weer ingeschreven in Amsterdam, misschien een inspecteur die remigranten sprak?

Zeg Mopsie, als het zulk zalig weer is, konden we Zondag in Amsterdam wel op 't water of niet? Dan breng ik m'n zwempakje mee.

Ik ben bepaald benieuwd naar je Palestijnse kennissen.

Schrijf jij me Vrijdag of ze gekomen zijn? en of ik m'n zwemboeltje mee moet nemen.

Ik breng ook dat badpakje voor 't kind mee.

Van de week al m'n zomerkleeren in orde gemaakt, gewaschen gestreken en genaaid. Ik heb niets meer nodig.

Gisteravond was hier een dame, een klant van Gré, nadat ik een tijdje met haar gesproken had, zei ze dat ze wel kon zien dat ik de jongste was en ze dacht dat Greet nogal trots was. Ik lachte me dood. Ziet onze Gré er ouder uit dan ik.

Zeg Mopsie ik heb Zondag toch verteld dat Moeke zoo erg gevallen was op de kermis. Nu is dat veel erger geworden. Alle twee wonden zijn aan 't zweren. Het doet natuurlijk erge pijn. Moeke kan haast niet lopen. Enkels en voeten zijn heelemaal gezwollen. Zielig hè?

O ja lieveling kun je me een groot plezier doen a.s. Zondag wat vroeg klaar zijn. Natuurlijk wel eerst Vader afhelfen, maar je laten roepen. Zoodat we niet zoo laat zijn. Ik wilde n.l. even 's morgens naar tante Liesbeth in de Den Texstraat.¹³³

Anders krijg ik de grootste herrie. Doe je dat Jongen.

Bobbie ik verlang zoo erg naar je. Jij ook naar mij. In gedachten streef je m'n haar. Ik verlang zoo naar je handen.

Liefste van me tot Zondag, maar ik krijg fijn eerst nog een brief, dag schattejongen van me.

Een pakkert van jouw Mimi.

De groeten voor allemaal.

Je krijgt 2 cent boete, maar anders duurt het een dag langer. Moet je er maar voor over hebben.

Daag, Jochie.

*

[Mimi aan Bob]

Dordrecht 10 - 6 - 1937

Mijn eigen lieveling,

Erg verrast een brief van je te krijgen, ik was juist van plan jou eerst te schrijven. Gek hè, maar ik was zoo blij met je brief, ik kreeg hem zoeven in de zaak bij Moeder en toen moest ik juist naar de andere zaak, de brief in m'n tasch

---

¹³³ Waarschijnlijk Elisabeth Staal getrouwd met Gerrit Leeuwin.

(ongelezen) en de heele tijd het gevoel dat er iets prettigs was en nu ik hem gelezen heb, is het nog prettig. Nee Jongen van me, dit was geen korte brief. Moeke was Zondagmorgen niet kwaad hoor Bob, de stalen zal ik meebrengen. Mopsie kun je het nu wel betalen? Omdat je ook om duurdere stalen vraagt, zet je nu niet in de zorg om een costume.

Wat eenig dat Auerbach¹³⁴ zelf kookt, daar zou ik wel bij willen zijn. Het spijt me eigenlijk erg, dat ik ze Zondag niet gezien heb. Vergeet je ze niet van me te groeten en hem ook namens mij een goede reis en succes te wenschen. Ik had het dolgraag persoonlijk gedaan.

Ja Mopsie, als ik eerlijk ben, zou ik ook zoo wel meewillen. Als we maar het reisgeld hadden, zou ik zoo direct meegaan.

Lieveling als het Zondag erg warm is, zou ik dolgraag willen zwemmen.

Misschien is het beter dat we naar een zweminrichting gaan, dat is ook nog voordeliger dan een kano en ook de kans op schelden van de boer over het lange gras is kleiner.

Vandaag is m'n stift erin gekomen. Erg netjes, een klein kiesje is het. Nog een week of drie dan is de tandarts klaar.

Hij kreeg het vandaag in z'n hoofd een beetje met me te flirten. Nu wordt het nog eens pikant om naar de tandarts te gaan. Nog een paar keer dan ben ik van hem af.

Nu Jongske van me, ik eindig mijn brief, is ook niet kort wel Boychen.

Is het niet een beetje warm voor een omhelzing of kun je er wel tegen. Ja? Pas dan op, want ik smoor je hoor. Ik verlang zoo erg naar je Bobbie, eventjes met m'n hoofd op jouw schouder, doe je arm om me heen, en nu wil ik ook nog een kus van je.

Dag schattejong, tot Zondag. Nog een innige pakkert van jouw eigen Miempsie.

De Groeten thuis en vergeet de Auerbachs niet.

*

[Mimi aan Bob]

Dordrecht [maandag] 21 - 6 - 1937

Lieveling,

Vlug hè, nu al een brief van me. Ik heb eigenlijk niet veel nieuws, maar Mijnheer de Liver¹³⁵ laat vragen of je je costume met 1 of 2 rij colbert wil hebben.

Hij komt a.s. Zondag niet in Amsterdam Mopsie, jammer hè. Hij moet naar Utrecht.

---

¹³⁴ Niet bekend welke Auerbach dit was.

¹³⁵ Meijer de Liver (1886-1943), kleermaker in Dordrecht. Zie Digitaal Monument.

Zeg Bob, Nol en ik zijn gisteren pas om half een thuisgekomen. We waren met David Mühlrad mee. Je moet de groeten hebben van Lola en Max Mühlrad.¹³⁶
Leuk hè?

Zeg David en Lientje zijn kort geleden naar Parijs getrampt.¹³⁷ (Schrijf ik dat niet verkeerd, ik weet niet hoe anders.)

Arme David had een pietsie het land dat Lientje er niet was.

Ofschoon, wij waren er wel alletwee, en wij hebben toch niets aan elkaar gehad, nietwaar?

Nu Jong, ik eindig, schrijf je me een beetje lief terug. Ik verlang naar je, even met mijn handen door je fijne krullebol. Een innige kus van je Mimi.

Gr. V[an] E[n] A[an] A[lle]

David Mühlrad heeft me uitgenodigd om 's avonds eens in Rotterdam te komen dan gaan we boemelen. Hij zei: "Dat moeten Bob en Lientje ons maar niet kwalijk nemen."

Misschien ga ik eens in mijn vakantie want van Scheveningen zal wel niets komen.

Mopsie als Parijs eens per ongeluk wel door zou gaan, trampen wij ook. Dat zou ons f 16- schelen en als Lientje het kan, kan ik het ook, nietwaar Mopsie. Dit is weer een ouderwetse brief, de P.S. is het langst.

Dag lieve schat van me.

*

[Mimi aan Bob]

Dordrecht [dinsdag] 29 Juni [1937]

Lieveling,

Heb je Zondag op me gewacht? Ik hoop maar van niet. Schat je schreef zoo laat, dat ik geen tijd meer had mijn plan voor Zondag te veranderen. Zondag heb ik lekker lang uitgeslapen d.w.z. half tien pas opgestaan en verder alles op m'n dooie gemak. Lui in Scheveningen in ligstoel gelezen. Het was zalig.

Mopsie wanneer vertrekken Moeder en Eva? Ik zal hier achterop (Er is hier geen papier!) even Moeder schrijven.

Bob, de reden van mijn vroege schrijven vorige week was om je kostuum en daarop heb je me niet eens geantwoord. Waarom leg je mijn brief niet naast je als je me terugschrijft?

Mopsie er is hier geen nieuws alleen dat ik naar jou verlang, maar dat is ook eigenlijk oud nieuws. Mopsie even in je armen liggen samen op de divan.

Verlang jij er ook naar dat ik een beetje bij je ben.

---

¹³⁶ Waarschijnlijk Max Mühlrad (1921-1942) en Lottie Mühlrad (1922-1942), kinderen van Fanny Mühlrad-Rosenzweig. Zie Digitaal Monument. Wellicht was David Mühlrad hun broer; hij overleefde de oorlog..

¹³⁷ Letterlijk: gelopen, wellicht bedoelt Mimi 'liften'.

Wat heb je Zondag gedaan Bobbie, schrijf je me een beetje gauw? Ik sluit een advertentie in. Moeder zei gister, waarom je niet eens naar zaken ging. Bijenkorf enz. om te solliciteeren. Het zal wel geen nut hebben, geloof jij? Maar het is te probeeren. Wij gaan vanavond naar de bios. Wat doe jij 's avonds. O Mopsie schrijf me een prettige brief. Het is me net of ik je in een heele tijd niet heb gezien. Dag krullebol van me, een innige pakkert van jouw Mimi.

[Mimi aan Estella Cohen]

Lieve Moeder,

Zoals Bob schreef gaat U deze week al met vakantie. De tijd gaat hier voorbij zonder dat ik bemerk hoe ver we zijn.

Tot mijn spijt kon ik Zondag niet komen. Als ik er eerder aan gedacht had wel, maar Bob schreef het te laat.

Maar U weet, het is even goed gemeend.

Een heele goede en prettige vakantie en put er maar veel kracht uit want daar gaat het toch eigenlijk om. Wensch ook tante Eva¹³⁸ het beste van me.

Nu Moeder ik eindig. Een vakantiezoen van Uw Mimi.

Alle anderen hartelijk gegroet ook van mijn ouders.

*

[Mimi aan Bob]

Dordrecht [juli 1937]

Mijn eigen lieve Jongen,

Wat een downe bui hè. Arme schat, zóó erg in de put?

Ja je hebt gelijk Groningen is te duur en als we vakantie nemen dan moeten we het voordeelijker doen. Met Moeder meegaan is voor mij niet mogelijk omdat ik natuurlijk in de zaak moet blijven. Enfin Zondag spreek ik je toch.

Lievaling, ik ga in elk geval naar de landdag. Opgegeven heb ik me al in R'dam.

Het weer is natuurlijk wel belangrijk, maar toch niet zoo enorm als jij denkt.

Per slot van rekening is er in geval van regen een zaal waarin we de landdag houden. Ja deze week was erg stil dus troost je lieverd (schraal, maar ik heb geen betere).

Mannetje, ik had wel een boodschap gestuurd bij de Liver, dus is het niet mijn schuld. Er is een costuum bij van f 52,= dat is erg mooi, vind je niet?

Ik wou wel voorgoed bij je zijn Mopsie en nooit meer bij je weg hoeven.

Konden we er maar samen vandoor gaan. Zullen we het eens probeeren.

---

¹³⁸ Eva Cohen.

Van dat touw heb ik gevraagd, maar het aanbod is geloof ik te laat want Vader heeft pas touw gekocht.
Nu liefste Man van me, een omhelzing van je a.s. echtgenoot Mimi.
Nog een innige pakkert van je eigen Miempsie.

Gr. V. E. A. A.¹³⁹

*

[Mimi aan Bob]
Dordrecht [donderdag] 19 - 8 - '37

Lieve schattige Jongen van me.
Wat een gezellige brief had ik van je. Verlang je zoo naar me Bobbie?
Mopsie, Vader gaat Zondag toch naar België, dus kom ik weer naar jou. Erg jammer schat? of vind je het juist prettig. Ik hoop één ding dat die bus nu eens wat vlugger rijdt.
Ik breng ook weer geld voor Moeder mee.
Bob ik had zoo gedacht. Als hier iedereen met vakantie is geweest en ik kom dan voor een week bij jullie (of kan dat niet?), dan ga ik intens solliciteeren en we kunnen 's avonds uitgaan en zoo toch nog vakantie hebben, of we nemen het eens een dagje met mooi weer samen naar buiten. Enfin daar spreek ik je nog over.
Lieveling ben je al naar een andere stad ook geweest voor dat Jersey? (ik weet niet eens, hoe het geschreven wordt). Kun je er niet even voor op Vaders abonnement weg?
Zeg Lieveling, Maandag verkocht ik een postje goed van bijna f 200,= en Dinsdagmorgen voor 12 uur weer ruim f 100. Zoo had ik in 1½ dag f 350 goed verkocht. Verder niet veel meer. Vanmorgen een dressoir. Toch een gijn hè? Ik ben er erg blij om en ik heb het gauw aan Moeke geschreven. Nu fijn jong even met m'n handen door je krullebol een innige kus van jouw Mimi
Dag liefste man van de wereld.

*

[Mimi aan Bob]
[Dordrecht] Dinsdag 24 - 8 - '37

Mijn eigen Man,
Even gauw een krabbeltje, ik vond een goede advertentie, raad je aan er op te schrijven, en het beloofde stukje uit de H.P. Hè, ik wou dat dat laatste eens iets

---

¹³⁹ Groeten van en aan allen.

werd. Het zou bepaald romantisch zijn, hoewel romantiek niet meer in onze tijd past.

Mopsie ik heb een zalige dag gehad Zondag. Eigenaardig, dat we het zoo fijn met elkaar hebben als we alleen zijn. Zijn Moeder en Vader al terug? Ze hadden niet zulk bijzonder weer hè?

Tot nu toe nog geen cent verkocht? Verdien jij iets, Jongen?

Nu Schat ik moet aan m'n werk en deze brief moet weg. Dag lieve Jongen, ik verlang naar je en naar zoo'n zalige rustige stemming als Zondag.

Een innige pakkert van jouw Mimi.

P.S. Gauw een brief van jou, Mopsie met al je liefde erin.

Dag fijne schat.

Bobbie, Vader is intusschen thuisgekomen met dit kaartje.

Hij gaf me de raad, advertentie en dat andere te laten schieten, want hier is een heele heele goeie kans.

Je moet zoo gauw mogelijk met dit kaartje naar deze firma toe en vragen naar den Heer S. Godschalk, hij heeft Vader dit kaartje gegeven. Vertel gewoon dat je bij ons was, daarna in Palestina (Vader heeft dit ook alles verteld) en Vader heeft ook gezegd dat je zoo graag in deze branche reizen wil. Ze hebben een goede reiziger noodig.

Bob, dit moet een buitengewone baan zijn, zoo één waar je een vaste positie hebt met vast salaris.

Het zijn heel punctueele zakenmensen. Zorg ervoor een goede indruk te maken. Ik hoop dat je costuum er intusschen zal zijn. Laat yóóral je ijver en verkoopkracht doorschemeren. Mopsie nu heb je een kans met protectie. Als je bij de O.H.O. komt, hebben we samen een toekomst.

Veel succes lieveling, ik zal aan je denken.

*

[Mimi aan Bob]

Dordrecht [vrijdag] 1 - 10 - 1937

Lieveling van me.

Het is ± 10 uur 's morgens, ik ben in de andere zaak, de koffie is bijna klaar en alles schoon. Lekker even tijd om aan jou te schrijven.

Mopsie, Moeke vroeg me van de week: "Heb je nu zin om naar A'dam te gaan?" Nu eerlijk gezegd heb ik er geen zin in. Jij bent er niet, ik verdien er minder, ik ben bij vreemden enz.

Moeke liet uitkomen dat Vader het erg prettig zou vinden als ik bleef en Vader vroeg, merk je niet dat Moeder je liever hier heeft.

Toen kwam de brief van Mevr. Frank¹⁴⁰ of ik de 11de wou komen. Dus gelijk met jou. Mopsie ik heb afgeschreven. Ik heb er heelemaal geen idee in.

Als jij nu Zondags komt, heb ik tenminste de heele dag voor jou, anders alleen de middag en m'n avonden in Dordt zijn ook heel wat prettiger dan in A'dam zonder jou hè?

[in de marge] Ik heb nog eens naar Hilversum geschreven om de onkosten van die sollicitatie.

Als we nu iets in Gr. vinden kom ik misschien daar naar toe.

Ik heb nu ook niet zooveel kosten te maken, anders had ik veel meer kleeren noodig gehad en ik had er het geld niet voor schat. Moeke zegt dat als je 2 of 3 maanden goed verkocht hebt, begint ze al te koopen voor m'n uitzet en ik krijg voor m'n verjaardag iets moois voor de huishouding. Ik hoop zoo dat alles lukken zal.

Mijnheer Smit zei van de week dat jij wel slagen zou. Leuk hè, dat iem. die toch zoo vreemd is, dat zoo zeker van je durft beweren.

Dus je ziet Mopsie, dat je voor vol wordt aangezien.

Wat zeiden ze bij jou thuis. Vader en Moeder erg blij? Ja zeker hè?

Ik heb gisteren een doosje cigareten verloren. Ik wedde dat 17 Oct. op Maandag viel, maar het is op Zondag. Fijn Mopsie, ben je op Zondag jarig.

Bobbie ik verlang zoo naar je, nog 9 dagen dan zien we elkaar weer.

Jongen van me hoor ik nog wat van je, heb je deze week wat verdiend. Vindt Vader het nu prettig dat je weggaat. Waarom schrijf je me niet wat ze thuis ervan zeggen. Dat je zoo'n baan hebt, dat je [een] abonnement hebt, dat je in Groningen woont.

O ja, heb je al een kamer, of al een advertentie geplaatst.

Gr. V. en A. A.

Geef Marc¹⁴¹ een pakkertje van me.

Bobbie je snapt ik brand van nieuwsgierigheid. Beantwoord me uitvoerig, verlang je ook naar mij Jongen, ik zoo erg naar jou, dag Liefste van me, een innige pakkert van jouw Mimi.

Mimi werkte als verpleegster bij de Joodse Invalide en woonde daar in het zusterhuis. Ze was er bij toen prinses Juliana op 9 september 1938 een bezoek bracht.

---

¹⁴⁰ Wellicht Sophia Frank, de moeder van Daan Klisser.

¹⁴¹ Mark Spits, zoon van Vrouwien Wijnberg en Herman Spits.

[Rebecca Leeuwijn aan Mimi]
[Dordrecht, 3 augustus 1938]
[geadresseerd aan Zr. M. Gobits p/a J Invalide
1 Weesperplein Amsterdam]

Lieve Mimi

Wat een kort briefje had ik van jou krijg ik de volgende keer een langere brief maar dan zal ik wel in Blankenbergh zitten (ik zit buiten op 't plaatsje te schrijven mijn papier waait steeds weg). Waar ik logeer weet ik nog niet dat bericht ik je wel. Zeg Miemsie toen jullie weg waren had ik weer 4 logé's namelijk Zus uit R'dam Gré uit Arnhem en onze Gré en Daan de twee meisjes kwamen voor een paar uur met de fiets en toen liet ik ze een paar dagen blijven en dezelfde dag kwamen Gré en Daan op de Tandem als ik dat had geweten had ik de Greetjes hier niet gelaten het was vreselijk druk voor me dat begrijp je en tot slot kwamen 's avonds Fia Roozee¹⁴² en Mh. de Liver hier. Fia heeft gezongen en piano gespeeld het was om gek te worden voor me Gré uit Arnhem is een vreselijk druk kind ik begrijp niet hoe of Tante Aal het uit houdt wel een erg lief kind. Daan is een heel aardige jongen en erg lief voor Gré.¹⁴³ Hij zingt heel mooi. Gré heeft hem begelei/ijd (hoe moet dat met die ei of ij) ik ben het vergeten.

Nol heeft fijn weer nou is met vakantie nu helpt Nel me Annie haar zusje me alleen 's middags. Zaterdagavond zijn Nico en Klara hier komen slapen en zijn met ons mee naar Antwerpen gegaan die gingen daar een week logeeren dat hadden wij afgesproken die Zondag toen wij in A'dam waren. Tante Mina was ook mee die is 's morgens om 8 uur hier geweest. We hebben weer veel choc. meegebracht 80 reepen. We hebben 's avonds met Mevr. en Mh. Mok ergens gegeten och wat hebben die menschen een groot verdriet dat is niet te vertellen ze hebben geen rust in huis en een schoonheid van [een] woning dat ze hebben overall hangt het portret van hun zoon levensgroot in elke kamer. Hij heeft ons de A. Bank laten kijken die is zoo mooi ingericht Hij wordt weer vergroot en dan mag Pa denklijk de boel leveren aardig hè ze zijn schatten van menschen. Zeg Mimi David is afgekeurd voor die betrekking jammer hè hij is met een maand salaris naar huis gestuurd ik dacht het wel voor zijn bronchitis natuurlijk. Weet je wat Anna heeft gedaan toen Klaar en Nico hier waren ze is zaterdag hier geweest en is gebleven tot zondag ik kon weggaan en zij heeft alles verzogd voor me lief hè ik kwam 's avonds thuis en de woning zag er lekker uit lief hè ik heb een mooi zijden hemdje voor haar gekocht. We hebben het in de zaak heel druk verleden week 1400 de week daarvoor 1000 en daarvoor 950

---

¹⁴² Onbekend wie dit was.

¹⁴³ Daniël Klisser (Rotterdam 10.3.1914-Los Angeles 2.2.1985), zoon van Samuel Klisser en Sophia Frank, zie site Stambomen van Nederlands Joodse families en Digitaal Monument. Hij was verloofd met Greta Gobits, niettemin trouwde hij op 7.8.1940 met Rietje Terhorst, van wie hij 20.6.1946 weer scheidde.

hoe vind je dat fijn hè! Oom Moos en Tante Liesbeth¹⁴⁴ zouden hier komen als ik weg ga maar Tante moet zich kalm houden dus mag ze niet van de Dr. nu komt Oom ook niet maar Pa gaat toch weg Pa zal het wel zien te regelen (Hè ik zou wel 10 bladzijden vol willen schrijven er is nog zooveel te vertellen maar ik word er moe van.) Je schorten zijn af maar ik heb ze nog even terug gestuurd de hartjes vond ik niet mooi. Als Bob deze week soms komt kan ik ze meegeven. Butterman¹⁴⁵ was deze week hier die had iets voor Bob wat weet ik niet ik geloof Pa ook. But is met een groote fabriek bezig en heeft geld van iemand dan zou hij Bob weer terug willen hebben. Nu lieverd krijg ik voor Zondag nog iets van je anders duurt het zoo lang voor ik post van je krijg hè hè mijn arm is lam en mijn potlood is afgesleten deze week is het stil. Geef Sara vooral de groeten van haar pleegouders. Dag schat heel veel zoenen van je liefhebbende* Moeder Vader en Okkie Ik wil graag voor Zaterdag brief hebben
* anders denk je dat ik niet van je houd

Ik kreeg van Nol een ansicht hij kon er niet heelemaal in dus stuur ik hem half daar gaat het juist om let op Nol zijn kopje die andere dingetjes heb ik uit het maandblad van de huisvrouwen vereeniging geknipt die vond ik zoo aardig Schrijf me even hoe jij ze vond.

*

[Bob aan Mimi]
Nijmegen [dinsdag] 29 - 11 - 38
[geadresseerd aan Mej. M. Gobits p/a Joodsche Invalide Nw. Achtergracht Amsterdam]

Lieveling

Op het oogenblik zit ik bij Mart¹⁴⁶ en hebben we pas gegeten. Gisteren was ik met Vader weg. De verkoop was niet veel bijzonders. Vandaag was ik alleen weg en heb ± 275 K.G. verkocht. Morgen ga ik naar Valkenburg, waar een aanvraag van is binnengekomen. Ik geloof niet dat het de moeite zal loonen want het is ± 300 K.M. heen en terug. Als het te laat wordt blijf ik overnachten, tenminste indien ik wat verkoop. Ik geloof wel dat er hier in het seizoen wat te verkoopen valt, het is nu natuurlijk juist de slechtste tijd, en staat de inkoop vrijwel stil. Het is echter wel goed dat ik nu reeds kom zoodat de menschen mij tegen die tijd al een beetje kennen.

---

¹⁴⁴ Moses Vleeschouwer en Elisabeth Leeuwin.

¹⁴⁵ In 1935 richtte een C. Butterman een meubelfabriek op in Schiedam.

¹⁴⁶ Martha en Mau Keizer woonden in die tijd in Nijmegen.

Donderdagavond is er hier een filmvoorstelling ten bate van de Duitse vluchtelingen waar ik met Mart heen ga. Vanavond heb ik voor Elleke wat strooigoed meegebracht en zat ze met de oogen dicht voor de haard een St. Nic. liedje te zingen. Mart heeft voor de heele week snert gekookt en dus zijn we daar de heele week toe veroordeeld.
Schattekind ik hou nu op met een heeleboel kussen en pakkerds van jouw Bob.

[Martha aan Mimi]

Lieve Mimi

Met je verjaardagscadeautje ben ik te laat geweest en nu zal ik met het St. Nic. cadeautje te vroeg zijn. 't Feest gaat toch niet door en aangezien ik het al in huis had verstuurd ik het je maar, daar ik anders bang ben dat de mot er in komt. 'k Hoop dat het naar genoeg zal zijn, is dit niet het geval dan spijt het me erg voor je want het kan niet geruild worden.

Met de meeste Hoogachting

je schoonzus

Martha.

*

[Bob aan Mimi]

Amsterdam-Z., [vrijdag] 23 - 12 - 1938

[geadresseerd Mej. M. Gobits Voorstraat 294 Dordrecht]

Lieveling van me.

Het viel me werkelijk mee dat ik nog bericht van je ontving. Hadt je het zoo druk? Wat jammer dat je niet vooruit geschreven hebt hè? Enfin in Parijs is het net zoo koud als hier. Gisteren was ik met de auto naar Koog a.d. Zaan, en bestierf het haast van de kou. Vandaag was de motor zoo erg bevroren dat ik niet kon rijden, zoodat ik in de stad ben gebleven. De verkoop is niets en heb deze week nog niets verkocht. Enfin het is er ook de tijd voor. Naar Nijmegen ben ik niet geweest, anders had ik ook wel naar jou toe kunnen komen. Ik had er wel zin in maar het was me werkelijk te duur. Gisteravond was ik met Herman naar het circus maar er was niet veel aan. Wanneer kom je eigenlijk terug, Vrijdagmiddag? Jammer dat je Zondag niet vrij bent. Wanneer dan? Lieveling ik hou op. Heel veel kussen en pakkerds van jouw Bob.

Groeten aan allen.

Huwelijk

29 december 1939

Tussen december 1938 en december 1939 besluiten Bob en Mimi eindelijk te trouwen. Van het huwelijk is een fotoreportage bewaard gebleven, een aantal felicitatiebrieven, het boekje met de handtekeningen van degenen die op de trouwreceptie waren en een aantal menu's van het bruiloftsmaal.

Ze gaan wonen aan de Vlietweg in Dordrecht, in een kort daarvoor gebouwd rijtjeshuis. Bob blijft bij zijn schoonvader in de zaak werken en Mimi geeft haar baan als verpleegster op.

Trouwkoetsjes voor het huis aan de Vlietweg. Tweede huis van rechts nr 27 waar Els van As woonde, links daarnaast nr 26, waar Bob en Mimi woonden.

Mimi en Bob tekenen de huwelijksakte

Naaste familieleden bij het huwelijk van Bob en Mimi.
Eerste rij v.l.n.r.: Martha Wijnberg, Mau Keizer, Zus Wijnberg, Grea Hart, onbekend
Tweede rij: Daan Klisser, Gré Gobits, Eva Cohen, Barend Veldman.
Derde rij: onbekend, Herman Spits, Selma de Beer.

[kaartje gedateerd Rotterdam 14.12.39]

Lief Bruidspaar en familie

Van harte gefeliciteerd met je voorgenomen huwelijk. Wij hopen van ganscher harte dat het tot jullie geluk zal zijn en dat van beide kanten de ouders veel geluk aan jullie mogen beleven. Gegroet Tante Mina¹⁴⁷.

Lieve Mimi en Bob.

Hartelijk gefeliciteerd ook namens Daaf¹⁴⁸. Ik wens jullie nog veel jaren in Gezondheid en Voorspoed.

Greetje¹⁴⁹.

Beste Mimi en Bob.

Hartelijk gefeliciteerd met je ondertrouwdag. Ook je andere familie gefeliciteerd.

Graag zou ik een groot verlanglijstje met kleine geschenken van je ontvangen.

Allen de groeten.

Hetty en Eduard van Vriesland¹⁵⁰

W. v. Thijn

Schietbaanlaan 90B

---

¹⁴⁷ Wilhelmina Leeuwin, getrouwd met W. van Thijn.

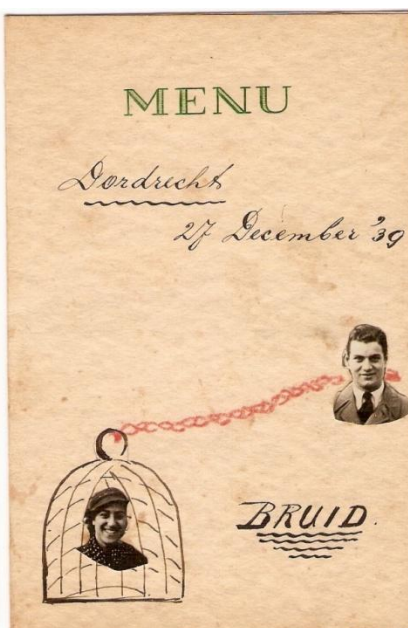
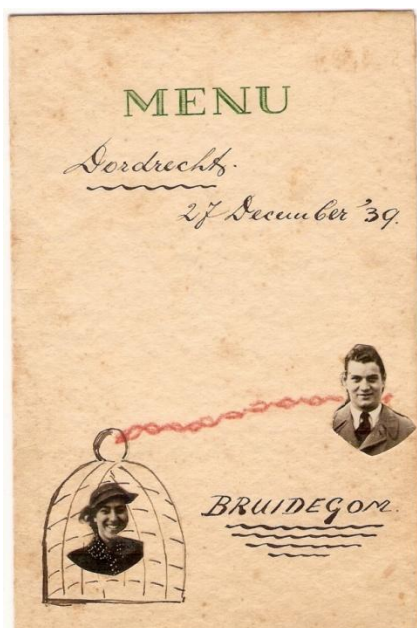
¹⁴⁸ David Benjamin van Thijn.

¹⁴⁹ Margaretha Alida van Thijn.

¹⁵⁰ Hetty en Eduard van Vriesland verbleven in 1943 in ballingschap in Zwitserland. Zie Joods Historisch Museum, documenten 7118. Uit dat document blijkt dat zij Salomon Leeuwin, een oom van Mimi, kenden.

Mimi, Bob, onbekend bruidsmeisje, Nol en Elleke

Menu huwelijk Bob en Mimi

Hors d'Ouvre varié
 Ossenscranf en soep
 Gebrookte Fische à la Gobits
 Gebrookte Aardappelen
 Werkelfis met kapersaus
 Gebraden Ossenhaas.
 Diverse Groenten
 Pikante Champignon-saus.
 Parijsche Aardappelen
 Brusselsche Poulardes.
 Compôte Assortie
 Siberische Omelette
 Fruits
 Koffie

Gastenlijst huwelijksreceptie Bob en Mimi 27.12.1939

S. Gobits (Samuel, vader van Mimi)

R. Gobits-Leeuwin (Rebecca, moeder van Mimi)

E. Wijnberg-Cohen (Estella, moeder van Bob)

M. Wijnberg (Mozes, vader van Bob)

Barend Veldman

E. Veldman-Cohen (Eva, zuster van Stella, tante van Bob)

V. Spits-Wijnberg (Vrouwgien/Zus, zuster van Bob)

N. Gobits (Nol, broer van Mimi)

Gré Hart (achternicht van Bob)

Gré Haas (Margaretha Vleeschouwer, getrouwd met Jacob Richel Haas, nicht van Mimi)

Gré Gobits (zuster van Mimi)

D. Klisser (Daan) (Rotterdam 10.3.1914-1985, zoon van Samuel Klisser en Sophia Frank)

M. Keizer-Wijnberg (Martha, zus van Bob)

L. Woudstra-Wijnberg (Lea, tante van Bob)

Sara Sajet (Amsterdam 1.7.1917-Sobibor 21.5.1943, verpleegster Joodse Invalide, vriendin van Mimi)

H. Leeuwin-Gosler (Hanna, gehuwd met Salomon Leeuwin, oom van Mimi)

F. Levie en vrouw (Frans, Breda 22.5.1896-Auschwitz 24.9.1943 en Rachel Johanna Levie-Herzfeld)

E. Herzfeld-Gobits (Eva, Amsterdam 18.3.1869-Sobibor 20.3.1943, oudtante van Mimi)

H. van Beugen (Hartog, Den Haag 21.8.1874-Amsterdam 13.6.1943, godsdienstonderwijzer en voorzanger)

R v Beugen-Monasch (Roosje, Gouda 15.1.1870-Sobibor 9.7.1943, woonden Varkenmarkt 7, Dordrecht)

E of C Karels-Gobits (onbekend)

R. Levie-Herzfeld (Rachel Johanna Levie-Herzfeld, Dordrecht 24.3.1908-Sobibor 11.6.1943, dochter van Eva Herzfeld-Gobits, achternicht van Mimi)

F. Meijer (wellicht Sophie Meijer, Dordrecht 22.6.1885-?, woonde Marienbornstraat 8, Dordrecht)

K. Braadbaart-Breemer (Kaatje, Dordrecht 23.9.1892-Sobibor 9.7.1943)

Braadbaart (Philip Jacob, Dordrecht 10.5.1887-Sobibor 9.7.1943)
(kinderen Betje en Rozetta; woonden Voorstraat 213, Dordrecht)

D. Mesritz-vBeugen (Dina, Wildervank 3.3.1900-Auschwitz 19.11.1943, dochter van Hartog en Roosje van Beugen-Monasch, zij had een winkel in rituele waren in de Korte Breestraat in Dordrecht)

J. Duits (Jaap, goede vriend van Bob en Mimi)

C. Duits-de Vries (Catharina / Kaatje de Vries, Giessendam 26.3.1883-?, getrouwd met Jaques Duits, Dordrecht 4.11.1883-?, woonden Bleekersdijk 23, ouders van Jaap Duits?)

D. Wiener onbekend, onduidelijke handtekening

Mau Trant / Rant onbekend, onduidelijke handtekening

W.T. Ladicke –P/Dullaert onbekend, onduidelijke handtekening

Baluien onbekend, onduidelijke handtekening

H. Boutelje-Leeuwin (Helena Leeuwin, achternicht van Mimi, getrouwd met Israel Abraham Boutelje)

M de Vries onbekend, onduidelijke handtekening

Mevr. van Huiden (Cornelia Cohen, Dordrecht 21.11.1884-?,)

I. v. Huiden (Isidore, Winschoten 8.4.1885-?, koopman en wethouder in Dordrecht, zij overleefden de oorlog)

J. v Tijn-Kets de Vries (Johanna, Rotterdam 31.7.1906-Auschwitz 23.11.1942, vrouw van David Mozes van Tijn, zij woonden Wijnstraat 129, Dordrecht)

E d Hartog (wellicht Esther den Hartog, Zwijndrecht 24.1.1920-Auschwitz 19.11.1942, hulp in de huishouding)

Jv Beugen (wellicht Henriëtte Francina / Jet van Beugen 1913-1942, dochter van Hartog en Roosje van Beugen-Monasch, zij trouwde wrsch in 1940 met Heyman Abraham de Roode)

Siny Cohen (Sientje Cohen, Dordrecht 20.8.1921-Sobibor 23.7.1943, kinderverzorgster, dochter van Hartog en Marianne Cohen de Heer, zij trouwde tijdens de oorlog met Elias van Beugen, zn van Hartog en Roosje van Beugen)

M. de Liver (Meijer, Nijkerk 12.6.1886-Auschwitz 26.2.1943, kleermaker, woonde Singel 110 rood, Dordrecht)

H. v. Vreeland onbekend

Joh. Smits onbekend, onduidelijke handtekening

W. Smit onbekend

J.M. Smit-Buien onbekend, onduidelijke handtekening

E. Hartog (wellicht Emanuel Hartog, sGravendeel 28.3.1874-Auschwitz 15.12.1942, bode Isr gemeente, woonde Steegoversloot 55, Dordrecht)

E. Smit onbekend

Jvanden Bergh (waarschijnlijk Louis vd Bergh, echtgenoot van Henriëtte Beerenborg)

H. v.d. Bergh-Beerenborg (Henriëtte, Zevenbergen 9.12.1883-?, getrouwd met Louis vd Bergh, Dordrecht 23.7.1883-?)

G. van den Bergh-Goldschmidt (Margaretha, Dortmund 8.9.1882-Auschwitz 7.12.1942, vrouw van Joseph vd Bergh (Dordrecht 23.5.1880-Auschwitz 7.12.1942, woonden Singel 135 Dordrecht)

E. Kleinkramer-Bremer (Eva Bremer, Dordrecht 8.11.1894-Sobibor 9.7.1943, getrouwd met Ruben Salomon Kleinkramer, sGravendeel 3.4.1893-Sobibor 9.7.1943, handelaar in manufacturen, woonden Voorstraat 281, Dordrecht)

H. Eliazar (Hartog, Rotterdam 29.10.1889-19.2.1943)

A. Eliazar-v Kam (Anna van Kam, Den Haag 27.12.1887-Auschwitz 19.2.1943, zij woonden Opwijkstraat 17 Voorburg)

A. v? Handen onbekend, onduidelijke handtekening

H. Spits (Herman, zwager van Bob en getuige bij huwelijk)

M. Keizer (Mozes/Mau, zwager van Bob en getuige bij huwelijk)

W of H. Bremer (wellicht Hester Bremer, Dordrecht 23.4.1891-Sobibor 9.7.1943, woonde Singel 229 Dordrecht)

R. Katan-Duizend (Rosa Duizend, Amsterdam 9.7.1906-Auschwitz 23.11.1942)

B-J. Katan (Barend Josua, Rotterdam 20.1.1905-Auschwitz 30.4.1943, rabbijn van Dordrecht)

R. Hartog- de Groot (Rozalina de Groot, Gestel 20.5.1880-Sobibor 5.3.1943, vrouw van Emanuel Hartog, zij had een zuivelwinkel Steegoversloot 55 Dordrecht)

S van Dijk-de Beer (Simona Selma de Beer, Sappemeer 4.4.1909-Auschwitz 11.2.1944, vrouw van Andries Levie van Dijk, Oostvoorne 14.2.1906- Midden-Europa 30.6.1944, zij woonden Burg de Raadtsingel 23a-rood Dordrecht)

Ina (Sara Ina van Dijk, dochter van Andries Levie en Simone Selma de Beer)

H. de Vries-v Rhijn (wellicht Henrietta van Rhijn, Rotterdam 11.8.1888-Auschwitz 19.10.1942, vrouw van Samson Hartog de Vries, zij woonden Emmalaan 9 Rotterdam)

Uit deze gastenlijst blijkt duidelijk dat Bob en Mimi's naaste vrienden en bekenden hoofdzakelijk van Joodse origine waren.

Oorlog

1940-1945

De eerste overgeleverde geschreven berichten uit de oorlogsperiode zijn de gelukswensen die anderen sturen aan Bob en Mimi wanneer ze op 27 december 1940 een jaar getrouwd zijn.

[ongedateerd velletje papier met boodschappen van verschillende mensen, geschreven vlak voor Mimi en Bob 1 jaar getrouwd zijn, 27 december 1940]

Lieve Allen.

Hartelijk gefeliciteerd met jullie trouwdag. Er is dit jaar niet veel lol aan hè? We hebben deze 1 jarige trouwdag met zijn allen maar eens opgehaald, en hebben alle liedjes opgehaald, dat was toch een leuke dag hè? Martha jouw wol komt gauw hoor. Als onze vriend hier komt geef dan een stukje elastiek mee. Hier is alles verder goed. Hopelijk bij jullie ook? Zijn B[arend] en Eva nog ziek? Nu mensen verder is hier weinig nieuws. Woensdag komen Corrie en het kind hier een dag leuk hè?
Een dikke zoen jullie Zus¹⁵¹.

Lieve allen.

Mijn felicitaties met jullie trouwdag, en volgend jaar allemaal weer samen. Hebben jullie nog iets van Cris gehoord, laat die vent toch schieten en leen of geef niets, heeft hij die rommel nog doorgezonden, hij had toen wij weggingen 70% ontvangen.

Zeg Mau¹⁵² wil je als het mogelijk is die stof weg laten halen in die steeg t/o de zaak en bij B. laten brengen dat is veel geld waard en is het anders foetsie. Hier is alles in orde, ik heb juist met Jaap aardapp. geschild, en zitten de meisjes met To de appels schoon te maken voor de week, moet deze week een hek in de tuin veranderen, en zoo zie je hebben we wel wat te doen.

Mochten jullie wat horen dan krijgen wij het wel door. Nu lieve mensen het allerbeste tot ziens

Herman¹⁵³

Lieve Allen

Hartelijk gefeliciteerd met jullie trouwdag jammer dat we niet komen kunnen hè. Hoe is het met jullie, wij maken het gelukkig goed. Nu 't weer slechter wordt komen we haast niet meer buiten. Zus breit in Maudi's¹⁵⁴ matrozenpakje

---

¹⁵¹ Vrouwgien Wijnberg.

¹⁵² Mozes Keizer, man van Martha Wijnberg.

¹⁵³ Herman Spits.

¹⁵⁴ Marc Spits, kind van Herman Spits en Vrouwgien Wijnberg.

lange mouwen en ik ben met een dikke trui voor hem begonnen van een uitgehaalde trui van Herman en heb 2 pyamaatjes uit oude gemaakt en is erg netjes geworden. Nu mensen veel liefs en zoen Gré¹⁵⁵

Lieve mensen
Ook ik voeg hierbij mijn beste wensen
Al ben ik voor U ook onbekend
Toch raakt U spoedig aan mij gewend
Dit jaar is er nog niet veel gijn
Dat het volgende jaar beter zal zijn
Jaap¹⁵⁶.

*

[briefje van Dick van Thijn¹⁵⁷, een neef van Mimi]

Rotterdam, 19 - 3 - 1941

Beste Mimi en Bob.
Zoals je al reeds zult hebben vernomen
Is het er nu van gekomen,
dat, al wil je het niet geloven,
Ik mij Vrijdag ga verloven.
Gezien de tijdsomstandigheden
en het leed dat wordt geleden,
Zul je het wel niet laken
dat we "er niets van maken"
Alleen voor de Swartbergs, Moeder en Gré
Geven we een intiem diner.
Maar toch zul je Vrijdag bij 't eten,
weten
dat je neef je niet is vergeten,
noch je pa broer zus en ma
die ook, liggen ons heel na.
Deshalve stuur ik je hierbij heel sjiek
een bloembon en twee piek,
met het vriendelijk verzoek
koop hiervoor een taart of koek,
en stuur die dan dra,
naar de Voorstraat naar je ma,

---

¹⁵⁵ Gré Hart, later getrouwd met Jan Griekspoor. Zij was een nicht van Bob.

¹⁵⁶ Jaap Wolff, verloofde van Gré Hart. Zie briefkaart 17.3.1942.

¹⁵⁷ David Benjamin van Thijn trouwde later met Maria Swartberg. Zie Digitaal Monument.

Waar jullie dan allen om de tafel gezeten
deez' taart op onze gezondheid op kunt eten.

Je neef Dick

*

[briefkaart van Gré Hart uit Winschoten, poststempel 17.3.1942]

Lieve Bram en Mimi,

Waarschijnlijk zullen jullie het al wel weten, maar toch wil ik ook even persoonlijk schrijven dat ik me 29 Maart ga verloven met Jaap Wolff. Om je even tegemoet te komen Bram, wat hij doet: handelaar in lompen en metalen, hoe hij heet: Jaap Wolff (Winschoter ingezetene), hoe hij er uit ziet: knap, wat hij verdient: ?

Hartelijk gegroet jullie Gré.

Geboorte en onderduik Chawwa

juli 1942

Op 6 juli 1942 werd Chawwa, het kind van Bob en Mimi, geboren in het Diaconessenhuis in Dordrecht. Het was het enige ziekenhuis waar Joden nog toegang toe hadden.

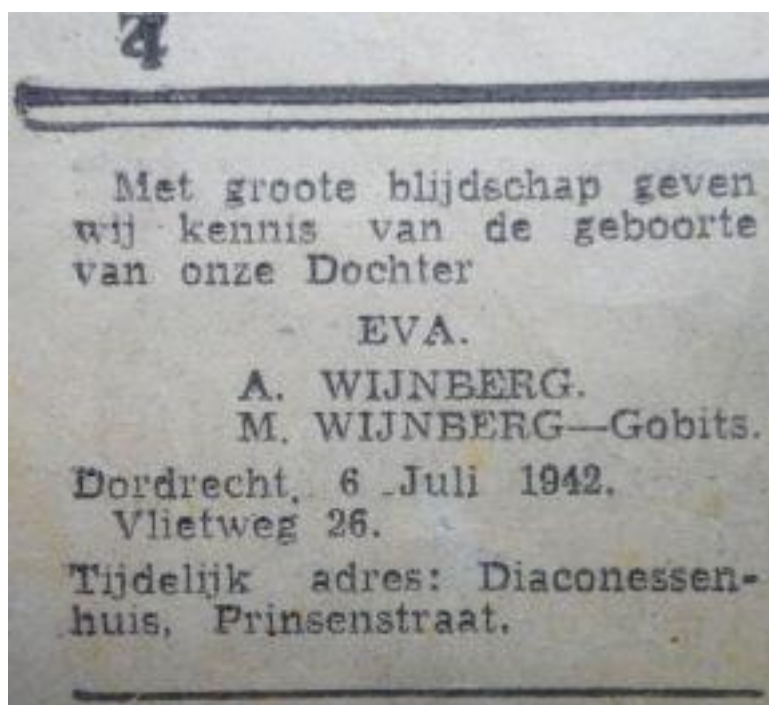

Bob en Mimi met Chawwa

De ambtenaar van de burgerlijke stand schreef haar officieel in onder de namen Chawwa Hadassah Riwka, maar hij was blijkbaar 'goed', want er volgden geen represailles. Er waren toen ook in Dordrecht al allerlei maatregelen tegen Joden uitgevaardigd. Half juli begonnen daar de deportaties. Voor de veiligheid werd Chawwa in de geboorte-advertentie in de Dordrechtse Courant van 6 juli 1942 Eva genoemd.

Met de burens op de Vlietweg ontstond pas goed contact in het begin van de oorlog. Els van As¹⁵⁸, 'tante Elsje', was getrouwd met een zeeman. Zij stond er in de oorlog alleen voor. Ze had niet alleen de zorg voor haar drie kinderen, Els, Marinus en Janneke, maar werd ook actief in het verzet. Zij zorgde voor voedselbonnen en voor het contact tussen onderduikers. Ze beschikte ook over informatie die van levensbelang bleek voor Mimi.

Op 24 juli kwam Els bij Mimi met de mededeling dat ze onmiddellijk met het kind moest onderduiken. Later vertelde Mimi dat de kersenpitten nog op de bordjes lagen. Ze griste zes luiers mee en dat was, met de kleren die ze aanhadden, alles waarmee ze op de vlucht gingen.

Eva Veldman-Cohen beschrijft Mimi's vlucht als volgt:

'Op 24 juli moest zij met hun achttien dagen tellende baby de vlucht nemen [...] Met een sleutel van de huisbaas heeft een buurman [lees: buurvrouw?] Mimi met haar baby weggehaald en naar Den Haag gebracht, waar zij gedurende zes weken op twee verschillende adressen zijn ondergebracht. Door dezelfde burens zijn zij daarna in Ilpendam ondergebracht, waar zij gedurende de hele bezetting bij dezelfde familie zijn gebleven.'¹⁵⁹

¹⁵⁸ Els van As-Molendijk, 1900-1958.

¹⁵⁹ Veldman-Cohen, p. 197.

Na meer dan tien verschillende onderduikadressen¹⁶⁰ in korte tijd kwamen Mimi en Chawwa in september 1942 terecht bij het straatarme boerengezin Tromp in IJpendam. Hier waren ze tot het eind van de oorlog veilig. Chawwa heette al die tijd Humpie. Ze was ondervoed geraakt tijdens de twee maanden durende vlucht omdat, zo bleek, Mimi in die periode nauwelijks borstvoeding had.

Geertje Tromp met Chawwa najaar 1942

Uit een reconstructie van de gegevens uit de overgeleverde verhalen en de archieven blijkt hoe de onderduik tot stand kwam. In de jaren twintig was naast het pand van de firma Leeuwin (de meubelzaak van Mimi's ouders) de muziekwinkel van Johan Broekhuijsen gevestigd. De winkel verhuisde later naar Voorstraat 328. Hij was getrouwd met Maartje Huijsman, een zus van Geertje Tromp-Huijsman, Chawwa's latere onderduik-oma. Via deze Maartje kwamen Mimi en Chawwa uiteindelijk bij 'tante Geertje' terecht.

---

¹⁶⁰ Volgens Mimi zelf.

Arrestatie Bob

25 juli 1942

Bob stond in zijn familie bekend als 'wijgoochem', wijsneus. Het gezin had echter een tijd in Duitsland gewoond en Bob had onder andere 'Mein Kampf' gelezen. Hij was dus goed op de hoogte, wist dat er een oorlog kwam en wilde het liefste emigreren naar Australië, maar niemand wilde hem geloven en geld geven. Daarom heeft hij zich voor de oorlog waarschijnlijk zeer gemotiveerd aangemeld voor de militaire opleiding bij de Vrijwillige Landstorm. Wellicht kon hij daarom in het begin van de oorlog vrij gemakkelijk geworven worden door de Ordendienst (OD) komen. Het eerste contact met de OD werd gelegd in november 1941 via een zekere Aberle. Wim Hertly, een gemeente-ambtenaar in Den Haag, gaf hem een vals persoonsbewijs op naam van Bernard, alias Bob van der Wal. Verder hebben we erg weinig kunnen achterhalen van Bobs activiteiten. Uit de verslagen van De Jong blijkt dat het vooral om militaire spionage ging, maar uiteindelijk werd de groep slachtoffer van het zogenaamde 'Englandspiel'.

Uit de processtukken van een Duitse militaire rechtbank in het tweede OD-proces blijkt dat Bob op 20 april 1942 samen met anderen van zijn verzetsgroep een mislukte aanslag pleegde op WA-man Van de Sande. Op dat moment werd niemand gearresteerd, maar deze gebeurtenis werd later door de Duitsers gebruikt om de groep te veroordelen.

Bob zat dus als een van de weinige Joden in het gewapend verzet. Mimi vertelde later dat bij hen thuis handwapens en kogels in de plafonnière verstopt lagen.

Dezelfde dag dat Mimi met Chawwa vluchtte werd Bob met zijn hele groep, de verzetsgroep Van Gruting-d'Aquin, op 24 juli 1942 gearresteerd in Ede ten gevolge van het Englandspiel.

Het Englandspiel kwam erop neer dat de Duitsers spionnen die uit Engeland kwamen gevangennamen en met de zender die ze bij zich hadden zogenaamd als spion contact opnamen met Engeland. Wanneer uit Engeland via die zender bijvoorbeeld een wapendropping werd aangekondigd, stonden de Duitsers klaar om degenen die de dropping kwamen ophalen te arresteren.

Verrader Anton van der Waals was als zogenaamde verzetsman 'Jan' in opdracht van Schreieder (de Duitse organisator van het Englandspiel) ook geïnfilteerd in de groep Gruting-d'Aquin, waar Bob deel van uitmaakte. Mimi vertelde later dat volgens Bob de Engelsen nog niet zo ver waren dat ze wapendroppings konden uitvoeren. Hij waarschuwde de anderen, maar uit loyaliteit aan de groep is hij toch meegegaan.

De Duitsers hadden het bericht van een Engelse wapendropping in scène gezet en daarbij een locatie uitgezocht waar die dropping zou plaatsvinden en waar de leden van de verzetsgroep bij elkaar moesten komen om de 'gedropte wapens' veilig te stellen. Door Van der Waals werden ze in de namiddag van

24 juli 1942 met tussenpozen van een half uur door Van der Waals een voor een naar een tamelijk afgelegen huis in de Burgemeester Prinslaan geleid waar ze onmiddellijk in de val liepen en wel zo dat het voor de eersten onmogelijk was degenen die volgden te waarschuwen.

De gebeurtenis wordt gedetailleerd beschreven in de getuigenissen bij het naoorlogse proces tegen Van der Waals.

In 'Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog' van Loe de Jong wordt de arrestatie kort genoemd.

'Twee dagen later begaven d'Aquin en alle topfiguren van zijn spionagegroep zich volgens de gemaakte afspraak naar het huis in Ede waar zij bij het binnenkomen door de Sicherheitspolizei opgevangen en geboeid werden. Twaalf arrestaties vonden plaats; de arrestanten zagen nog hoe 'Jan' grinnekend met een of andere Duitse juffrouw in de tuin stond.'¹⁶¹

Het huis in Ede waar de arrestatie plaatsvond.

Bob werd samen met de andere gevangen genomen verzetsmensen overgebracht naar de strafgevangenis in Scheveningen, het beruchte 'Oranjehotel'. Hier werden ze een week lang ondervraagd en gemarteld. Daarna werd de groep overgebracht naar het 'Gevangenenlager' in Haaren, Noord-Brabant.

---

¹⁶¹ De Jong, p. 893.

Onderduik

1942-1945

De familie Gobits in Dordrecht

Net als elders in Nederland waren ook in Dordrecht vanaf begin 1941, toen alle Joden zich moesten laten registreren, veel maatregelen van kracht geworden met het doel de Joden steeds verder te isoleren van de rest van de samenleving. De eerste razzia's begonnen in Dordrecht in juli 1942 en Mimi's ouders Samuel Gobits en Rebecca Leeuwin waren al vrij snel nadat Mimi was weggegaan ondergedoken in het huis van Els van As, zoals blijkt uit de brief van 6 juni 1943.

Uit het bevolkingsregister van Dordrecht blijkt dat Els van As met haar drie kinderen op Vlietweg 27 was komen wonen op 1 december 1939. Bob en Mimi betrokken het huis ernaast officieel pas op hun trouwdatum, 27 december 1939.

De huizen bestonden uit een kamer en suite (voor- en achterkamer met schuifdeuren ertussen), een keukentje, boven een voor- en achterslaapkamer en een kleine babykamer. Daarboven was een kleine zolder.

Van mei 1940 tot oktober 1942 woonde een Bernardus Schotel bij Els in huis. Hij was de verloofde van een verwant van Els.

Begin september 1941 kwam kraamverpleegster Cornelia Lozie (tante Corrie) bij Els wonen.

Op 30 april 1942 werd Robert Warmenhoven (die als invallend ontvanger der belastingen werkte) met zijn vrouw Anna Korfker en hun baby Leo van overheidswege bij Els ondergebracht. De baby sliep in een reiswiegje in de badkuip. Zij zouden in de herfst van 1944 naar Assen verhuizen.

Toen Sal en Bep Gobits half augustus 1942 er ook nog bij kwamen waren er dus zeven volwassenen en vier kinderen in het kleine huis.

De Warmenhovens woonden beneden aan de tuinkant in de achterkamer. Sal en Bep woonden eerst beneden in de voorkamer, aan de kant van het spooreplacement. De schuifdeuren waren gesloten en er hing een gordijn voor de ruiten. Later verhuisden Sal en Bep naar de slaapkamer aan de voorkant.

Els en Corrie deelden de slaapkamer aan de achterkant. Bernard zal de voorste slaapkamer gehad hebben en de kinderen sliepen samen op zolder.

Gré Gobits kwam in 1943 ook naar de Vlietweg, bij haar ouders.

Bij de inval van de jodenjagers op 25 oktober 1943 zat ook de kleine Bennie Cohen bij Els ondergedoken.

In de loop der tijd is de indeling van de personen in het huis gewijzigd.

Nol en Gré Gobits zaten vanaf half augustus 1942 ondergedoken bij Maartje Broekhuijsen-Huijsman, de zuster van Geertje Tromp-Huijsman, boven de muziekwinkel op Voorstraat 328. Na enkele maanden, eind december 1942,

verhuisden ze naar het gezin Retel, in de Hooge Nieuwstraat 22. Dit gezin bestond uit Egidius Retel getrouwd met Johanna Barth, en hun kinderen Anton (die in 1942 zestien was) en Toosje van twaalf.

Het pakhuisgedeelte van Hooge Nieuwstraat 22 was later in de oorlog de reparatiewerkplaats van ene Lagerweij. Jo Retel-Barth, die later hetrouwde met een meneer Lagerweij, was werkster bij het gezin Gobits. Zij nam Nol en Gré in huis. Uit de brieven blijkt dat Nol het bed moest delen met zoon Anton Retel. Hier kwam later ook de verloofde van Gré, Daan Klisser, nog bij, waarschijnlijk vanuit Amsterdam, tot de situatie onhoudbaar werd en Gré naar de Vlietweg verhuisde en Daan naar een onbekend adres. Nol bleef er tot het eind van de oorlog.

Onderduiken was duur. Sommige onderduikgevers, zoals de Retels, lieten zich ervoor betalen, anderen, zoals Els van As, niet. Daarnaast moesten er extra, vaak illegaal verkregen voedselbonnen voor de onderduikers worden geregeld, waar ook geld voor op tafel moest komen.

De onderduik van de Gobitsen werd onder andere betaald met de inhoud van de linnenkast. Bovendien had Sal Gobits een aanzienlijk bedrag in baar geld weten mee te nemen, meer dan 60.000 gulden, in die tijd een fortuin.

De familie Wijnberg in Overveen en Amsterdam

Volgens Eva Veldman-Cohen waren de ouders van Bob en zijn zus Martha met haar gezin aan het begin van de oorlog verhuisd naar Overveen, gemeente Bloemendaal, waar ze het huis Prins Hendriklaan 109 hadden gehuurd.

De website 'Monument Bloemendaal' vermeldt: 'Mozes Wijnberg, Estella Cohen, Mozes Keizer, Martha Wijnberg en Hansje en Elleke Keizer werden op 31 maart 1942 overgebracht naar Amsterdam waar zij kortere of langere tijd verbleven voor zij op transport gesteld werden naar kamp Westerbork.'

Volgens Eva Veldman-Cohen werden zij niet overgebracht, maar verhuisden ze uit vrije wil naar Amsterdam waar ze gezamenlijk het pand Nieuwe Prinsengracht 51 kochten. De benedenverdieping werd verhuurd aan Walter Süskind met zijn vrouw. Hij was directeur van de Hollandsche Schouwburg, waar Joden bijeen werden gebracht voor ze op transport naar Westerbork werden gezet. Hij deed zijn uiterste best zoveel mogelijk mensen te redden, vooral de kinderen uit de tegenover gelegen crèche. Hij kon door manipulaties met de bevolkingsadministratie zorgen dat mensen een tijd lang 'onzichtbaar' bleven en dus niet werden opgeroepen voor transport. Zeer waarschijnlijk heeft hij een dergelijke regeling ook getroffen voor de gezinnen Wijnberg en Keizer die boven hem woonden.

Eind 1942 zaten Mimi en haar kind, de ouders en de broer en zus van Mimi dus ondergedoken. Bob zat inmiddels gevangen in Haaren in Noord-Brabant en zijn ouders en zijn zus Martha met haar gezin woonden weer in Amsterdam.

In IJpendam werd Mimi op 19 september 1942 ingeschreven op het adres IJpendam A 4, de huidige Monnikendammerrijweg 51. Ze kreeg een persoonsbewijs op naam van Aartje Nuijs, gehuwd met H.L. van Duijl, met als adres Schoonderloostraat 82b in Rotterdam. Ze had zogenaamd het bombardement van Rotterdam overleefd. Omdat dit niet meer was na te gaan, was zo 'n achtergrond relatief veilig. Er zijn aanwijzingen dat dit een echt persoonsbewijs was van een Aartje die het bombardement inderdaad had overleefd en die daarna zelf een nieuw persoonsbewijs heeft gekregen.

Persoonsbewijs Mimi op naam van Aartje Nuijs

De familie Tromp

In een aantal van de columns die Chawwa later schreef voor het Utrechts Nieuwsblad en de PZC komt de familie Tromp voor. Tante Geertje en oom Klaas werden haar opa en oma. Na de oorlog ging ze nog regelmatig bij haar onderduikoma logeren.

Uit een column:

Ome Japie.¹⁶² Hij is nu vijffennegentig. Als ik hem bel, ik moet wel hard en duidelijk spreken. Hij weet wie ik ben en geeft me ook nog antwoorden op vragen die ik niet gesteld heb. Ik was het kind. Hij de boerenzoon met wie ik altijd optrok. Zei mijn moeder: ‘Van wie is dat kind eigenlijk? Van jou of van mij?’ Dan zei Jaap: ‘Dat kind is van ons allemaal.’ Dat werd door de hele familie beaamd.

Opa en oma Tromp. En hun vijf kinderen. Ik kan het rijtje kinderen met partners nog zo opdreunen. Henk en Brechje, Klaas en Sijtje, Cor en Grietje, Jan en Jannie en Jaap en Rie. Jannie was de oudste en de enige dochter. Of zij in de oorlog nog thuis woonde weet ik niet. Dat moet ik aan Jaap vragen. Hij was er in ieder geval. Klaas woonde ook nog thuis. Klaas is degene die het mijn moeder lastig maakte.

Mamma was gevlucht. Tante Elsje, de buurvrouw, kwam ons halen: ‘Je moet nu weg!’ Het was 24 juli 1942.

Mamma vertelde: De kersenpitten lagen nog op de bordjes. Ik was zestien dagen. Bagage meenemen was te verdacht. Ze had nog zes luiers bij elkaar kunnen grissen en de kleren die ze aanhad was alles wat ze mee kon nemen. Daar moest ze het drie jaar in de oorlog mee doen. Dus als ze haar broekje moest wassen en dat ding aan de waslijn hing, liep ze noodgedwongen bloot onder haar kleren... Klaas probeerde wat met Mamma en daar moest ze niets van hebben. Klaas met zijn vriendje de NSB-er in het dorp. Hij dreigde. Zijn moeder, oma Tromp zei: ‘Denk erom! Als jij Aartje en het kind verraadt, gaat je hele familie eraan. Dat wil je toch niet op je geweten hebben. Zij blijven hier en jij blijft van Aartje en Humpie af.’

En uit een andere:

Oma Tromp

In IJpendam werd ze juffrouw genoemd. Juffrouw Tromp. Ze had iets stads. Ze was geen boerendochter. Maar ze wilde graag naar het platteland en trouwde haar boer. Boerenvrouwen werden ‘vrouw’ genoemd en alleen de vrouw van de dominee, notaris en burgemeester werden mevrouw genoemd. Dus juffrouw Tromp dwong respect af. [...]

---

¹⁶² Jaap Tromp, jongste zoon van het gezin Tromp.

Oma's zuster woonde net als wij in Dordt. Getrouwd met een Dordtenaar. Zij kwam naar IJpendam om te vragen of oma een stoel in de hemel wilde verdienen. Later toen het erg gevaarlijk werd kwam ze weer om tegen haar zuster te zeggen dat ze maar van ons af moest. Oma vroeg: 'En wat dan met mijn stoel in de hemel?' Maar als die zuster op bezoek kwam moesten mamma en ik met onze spullen naar een vriendin van mamma in het dorp, want die zuster mocht niet weten dat we daar nog zaten. [...]

Oma was niet zo'n praatster. Behalve als ze een beetje in de war was. 'Kind, wat zullen de mensen wel zeggen dat je weer hier bent.' Dan klonk ze helemaal trots en gelukkig. Of: 'Ben jij Humpie, dat kan toch niet?' Dan moest ik haar vertellen met aanwijsbare foto's dat ik het echt was. Haar groot geworden onderduikbaby. 'En zit je nou nog steeds op school? Bai ons warken de maiden al.' Ja ja, stadse fratsen dat naar school gaan als je allang geld zou kunnen verdienen. 'Ga eens Guurtjebuurt vragen koppie doen?' Of het gordijntje opzij schuivend: 'Nou gaat buurvrouw alweer naar het huisje, zou ze het aan haar darmen hebben?' Daar moest ik van blozen want wat ging het ons aan? Dat je in een dorp zo op elkaar moest letten begreep ik nog niet. Dat dus ook iedereen in het dorp wist dat mamma en ik onderduikers waren deed mijn hart na dato van schrik nog bijna stoppen. Maar juist dat iedereen het wist, maakte dat die ene NSB-er het niet in zijn hoofd hoefde te halen ons te verraden omdat hij anders de volgende dag dood in de sloot zou drijven. Zwemmen kon niemand.

Geertje Tromp-Huijsman

En over opa Tromp:

Ota was mijn eerste woordje omdat ik de P nog niet kon zeggen. Mijn allereerste herinnering heeft met hem te maken. Naast hem zitten en het wonder van het zachte loof, een oranje worteltje uit de grond trekken. Dat iets wat zo mooi oranje was uit de zwarte grond kon komen! Hij veegde het aan zijn mouw schoon en ik mocht proeven.

Opa Tromp werd erg ziek. Zijn harde boerenhanden werden zacht. Ik paste op hem. Als de grote mensen vergaten dat ze geen lawaai mochten maken, zei ik: 'Zachtjes, opa slaapt.'

Ik herinner me een dunne gebogen oude lieve man en de oranje worteltjes waar ik nog steeds dol op ben, rauw uit de grond, liefst met nog een beetje grond eraan.

De enige foto van opa Klaas Tromp met Chawwa

Het nu volkomen vervallen huisje aan het dijkje naar Monnikendam waar Mimi en Chawwa ondergedoken zaten staat er nog steeds (foto: google).

De eerste bewaard gebleven brieven uit de onderduikperiode zijn onder andere van Nol en Estella Cohen aan Mimi. Via tussenpersonen Bakker en tante Elsje werden brieven uitgewisseld en waren de familieleden op de hoogte van elkaars situatie.

Omdat vrijwel alle brieven ongedateerd zijn is de volgorde alleen te bepalen aan de hand van de inhoudelijke details. De volgorde van de brieven kan nog worden gewijzigd en aangevuld.

Nol in 1939

[Nol aan Mimi, Voorstraat 328, boven de muziekwinkel van Broekhuijsen, oktober 1942]

Doddige Apenkool,
om je verzoek, al mijn belevenissen van iedere dag op te schrijven, in te willigen, zal ik maar de pen ter hand nemen.

Zaterdagavond (zeer belangrijk!!)

Ik heb "slapende" vijf piek verdiend, luister maar. Er waren hier 's avonds van 6.30 tot 9.30 kinderen in de zaal en die hadden mijn platen gehuurd voor f2.50. Tegelijkertijd was boven in de achterkamer de M.T.S.-band aan het repeteren. Toen nu om 9.30 die lui uit het zaaltje opkrasten, kregen die M.T.S.-ers zin om te dansen (er waren n.l. ook meisjes bij). Dus die lui naar beneden en gedanst tot 11 uur. Weer 2.50 + mijn zakgeld: is f7.50 in één week. Niet gek hè?
't Is niet de eerste keer dat die M.T.S.-ers mijn platen huurden, en 't zal ook de laatste keer wel niet zijn. Die lui spelen goed, die pianist is die zwarte knul, waar ik je wel eens van verteld heb, (van de H.B.S. fuiven) v. Zeeland heet hij. We zijn nogal een beetje laat naar bed gegaan daardoor. Als echter dergelijke dingen hier het huis onveilig maken, gaan tante, Oom en ik naar hiernaast waar het ook gezellig is.

Zondag.

Om 8.30 opgestaan. Tante Maartje¹⁶³ is naar de vroeg kerk gegaan, omdat ze 's middags naar Delft moet. Ben een beetje aan het rondzwerven. Daar schiet mij plotseling te binnen, dat die gek van Borsje zijn gramfoonplaten met pick-up (net zo als de mijne) aan Henk heeft verkocht omdat hij geld nodig had. ± 130 platen, allemaal moorddadig goed. Ik naar beneden, en een stelletje goeie er uit gepeuterd en in mijn koffertje gestopt. Ze gingen er niet eens allemaal in. De pick-up was gemoerd, daarom heb ik hem mee naar boven genomen om te repareren. Dat doe ik morgen wel.

Hier volgen de gr.pl.:

[...]

Je ziet: de crême van de crême, oftewel "hèt hèt van hèt hèt". Mijn pen zegt, doe het zelf maar, dus ga ik met potlood verder want ik heb geen zin om naar m'n kamer te gaan om mijn pen te vullen.

We gaan weer verder. Middag.

Geping-pong met Gré en Annie in het zaaltje. Verder weinig nieuws. Toen de telefoon van jullie. Petro¹⁶⁴ foetsie, tante Maartje in Delft opgepikt en door naar jullie toe. 's Avonds weer geping-pang-poeng-peng-pong en Gré en Annie vreselijk gek gedaan. Dat kan je trouwens wel aan Annie overlaten om gek te doen. Gré als bruid, Annie als bruidegom en Jos als bruidsmeisje en zo naar boven. Dat was het eind van de Zondag.

Aangezien dit de eerste keer is dat ik je eens behoorlijk kan schrijven, zal ik je ook enige dingen schrijven die langer geleden gebeurd zijn. Wat ik nu ga vertellen is al 1½ maand geleden gebeurd hoor.

Op een avond komt Annie (zoals je wel begrepen zult hebben, is dit de dochter van de burens boven de oude winkel¹⁶⁵ en dit woonhuis heeft 3 verbindingen met ons woonhuis en winkel¹⁶⁶) door de tussendeur even binnenstappen om een boodschap af te geven. Bij het weggaan steekt ze, terwijl ze halverwege de schemerige kamer is, iets omhoog om het mij te laten zien en tegelijkertijd wipt ze de kamer uit. Ik schonk er verder geen aandacht aan, maar een kwartier later, toen ik een sigaret op wilde steken, miste ik mijn shag; dus had Annie die meegepikt! De volgende avond kreeg ik hem terug. In de week, die toen volgde, zei ik iedere keer, als ik haar zag, niets anders als "Wraeck is soet". De week erop hield ik mijn [mond] dicht, zodat ze dacht dat ik gebluft had, maar ze ondervond, dat ik niet had gebluft.

---

¹⁶³ Maartje was een zus van oma Geertje; ze was getrouwd met Johan Broekhuijsen, ze hadden een muziekwinkel op Voorstraat 328. Nol en Gré zaten eerst bij haar ondergedoken. Op ditzelfde adres woonden Dirk Schilperoort met zijn vrouw Maria van der Stel en hun dochter Annie.

¹⁶⁴ Zoon van Johan Broekhuijsen.

¹⁶⁵ Voorstraat 330, in de jaren twintig was hier Beddenmagazijn Leeuwin.

¹⁶⁶ Voorstraat 328.

Op Zaterdagavond, 2 weken na het eerste voorval bereidde ik de wraak voor. Voor [de] goede gang van zaken moet ik je nog even de situatie van haar slaapkamer vertellen.

De bovenvoorkamer van hun huis is bij het onze getrokken met een tussendeur. Haar kamer ligt er achter en is slechts door een zeer gehorige en dunne behangwand gescheiden van de voorkamer. Zo!! We gaan verder. Ik dus Zaterdagavond aan het werk. Mijn radiotoestel (wat een enorm volume heeft) zette ik in de voorkamer met mijn pick-up, alles kant en klaar gezet met de Tiger Rag van Harry Roy (je weet wel, die zo brult) op de pick-up, een extra luidspreker met een kaartje er aan "Wraeck is soet", en een snoer van de voorkamer door het behang naar de kamer van Annie. Zondagmorgen om 7.33 begon het spul. De luidspreker vlak bij haar hoofd op een stoel, en aangesloten op het snoer. Toen terug, de radio warm laten lopen, de gramfoon draaide de naald op de plaat, en..... een donderend gebrul verscheurde de stilte. Ik had Annie gewekt. Als ik je nou vertel dat ik achter de behangwand, en op 4 meter afstand, van de luidspreker, haast doof was van het lawaai, misschien kan je dan begrijpen, op wat voor een zachtzinnige wijze ze uit haar bed getrommeld is, terwijl zij op ± 30 cm afstand van de l.s. was. Als je haar had zien springen, had je je wild gelachen, bijna met haar hoofd tegen het plafond. Mijn "Wraeck was soet".

Op haar verjaardag¹⁶⁷ de 2e verrassing. Ik had een flesje parfum voor haar laten kopen. Nu had ze mij eens verteld dat ze zo bang was van spinnen (echt vrouwelijk). Ik heb toen een geweldig grote spin gemaakt (juist groot omdat ik haar niet echt wilde laten schrikken) en het flesje in zijn buik, en die 's morgens vroeg in de deuropening van haar kamer gehangen. Ze heeft de spin nu als versiering in haar kamer hangen, het kaartje "Wraeck is soet" ook.

Vorige week had Annie een flesje face-lotion gekocht. Ik heb toen het flesje in een ander geledigd, gevuld met water, een beetje zeep (om troebel te maken, wat het originele ook was) en een druppeltje eau de Cologne, weer op zijn plaats terug gezet. Gré vertelde de volgende dag (want ze slaapt met Annie op één kamer) dat ze haar gezicht al half ingesmeerd had, toen ze het merkte. Woest was ze! Niet echt natuurlijk, kwasi woest.

J.L. zaterdagmiddag heb ik de kettingmatras van haar opklapbed aan de lange kant losgemaakt en Gré heeft hem weer met een dunne draad vastgezet. Je kent dat wel! 's Avonds stond ik met Henk in de woonkamer te luisteren, maar het ging jammer genoeg niet zoals ik verwacht had. Ze zakte er natuurlijk doorheen, toen ze op het bed ging zitten om haar schoenen uit te trekken. Maar ze was er doorheen gezakt! Ik heb het toen 's avonds nog even gerepareerd.

---

¹⁶⁷ 8 september.

Zo, mijn pen is weer gevuld.

Maandag

Een mooi werkje te doen. Je moet weten, mijn platenvoorraad is aangegroeid en mijn koffertje kan het niet meer bergen. Nu had Henk¹⁶⁸ bij de platen van Borsje ook een koffertje gekregen, waar ± 75 à 80 platen in kunnen.

Heel was het niet meer. Borsje had het n.l. eens van z'n bagagdrager af laten vallen geheel gevuld met gramfoonplaten. Dat was niet gezond voor de platen, maar voor het koffertje ook niet. De bodem lag er uit en er zat geen handvat meer aan. Ik heb het vanmorgen netjes gerepareerd, de bodem er in getimmerd en een handvat er aan gemaakt. Het is nu weer prima in orde. Henk gaat morgen (Dinsdag) naar Amsterdam en bestelt bij een fabrikant van die tussenlegvelletjes voor tussen de platen. Nu kunnen al mijn platen er netjes in. Al dergelijke karweitjes doe ik bij Dikke Tante (dit is de moeder van Annie, die zo genoemd wordt omdat ze zo mager is, maar ze is ook erg lief voor Gré en mij.), omdat ik zo weinig plaats hier heb, en het washok van Dikke Tante ligt vlak naast de voorkamer, waar ik altijd zit. Ik heb vorige week daar ook de strijkplank van tante Maartje en Dikke Tante opnieuw overtrokken, ook nog een mouwplankje van Dikke Tante. Ik heb een stopkontakt aangelegd een lamp, en een schakelaar, nog een stopcontact, een radiotoestel gerepareerd, twee ramen verduisterd, vitragegordijntjes opgehangen, behangen, zijl bijgespijkerd, stoelen gerepareeerd. En als je nu denkt dat er niks meer te doen valt, heb je het lelijk mis. Op het ogenblik weet ik niet veel, maar toch wel iets, b.v. nog een verduisteringsgordijn repareren, een tafel, die kraakt als je er met je arm op gaat hangen, verschillende deuren waarvan sloten en scharnieren piepen en klemmen, enz. enz.

---

¹⁶⁸ Zoon van Johan Broekhuijsen.

Voorstraat 328, nu 360, waar de muziekwinkel van Broekhuijsen was.

Dinsdag.

Reveille om 7.30. Opstaan, aankleden, vreten en dan beginnen we weer. Eens kijken, wat hebben we te doen. O ja, aardappelen schillen. Maar liefst een hele emmer vol (voor 17 personen). Eerst de kachel aanmaken. Dat gaat als volgt: Wim (tot ome Jacob): "Zal ik de kachel even uithalen, oom?"

Oom Jacob: "Nee, doe dat maar niet, want jij hebt een snee in je vinger, van het aardappelen schillen van gisteren. (hij vindt het zelf veel te leuk om zo te modderen in het kolengruis, snap je?)"

Maar het eind van het liedje is dan, dat de werkverdeling als volgt geregeld wordt: Oom Jacob neemt het dekseltje van de kachel en gaat met het pookje in

de kolen zitten porren, terwijl ik dan toch mijn handen vuil maak¹⁶⁹, en de kachel uithaal, waarbij oom natuurlijk herhaaldelijk op mijn handen steekt met de pook. Als de kachel zover gereinigd is, haalt oom de asla er uit, dan kan ik daar, waar de la verwijderd is, het kolengruis uithalen. Dan wordt alles door Oom geïnspecteerd, of het naar zijn zin is. Vervolgens pak ik een krant, en stop hem in de kachel. Oom neemt houtjes, legt ze erop, of liever, perst ze met alle kracht in de kachel. Ik een lucifer erbij en de kachel brandt.... om 5 minuten er na te zeggen "Doe het zelf maar", want oom heeft, zoals later bleek, de kachel met kolen uitgegooid. Dan zeg ik tegen oom, dat hij er met zijn vingers af moet blijven, want dat ik alleen, ondanks het gemis van zijn hulp, kans zie de kachel aan te krijgen, in veel korter tijd dan wanneer we het met z'n tweeën doen. Als dan eindelijk de kachel brandt, komt Jo met een mand met aardappelen, zo'n broodmandje, zoals wij ook hadden, maar dan met een kop er op. Daar gaat wel een half uurtje mee heen. Ik schil ze, en oom pit. Maar aangezien ik mij van de week met worteltjes schrappen gesneden heb (in mijn duim) en daarna nog eens precies in die eerste snee, hebben we voor een paar dagen de rollen omgedraaid. Nou, als dat gedaan is, dan is het zo ongeveer 9.30 u. Dan kan ik op m'n eigen houtje gaan werken. Eerst nog een beetje rondgehangen. ± 10 uur geworden. O ja, mijn platen moet ik nog netjes ordenen. Dat is een werkje, dat nou niet zo gemakkelijk is, want ik groepeer ze naar orkesten en aangezien ze nog al in grote verscheidenheid aanwezig zijn heb ik heel wat ruimte nodig om ze neer te leggen.

En dan de nummers er op plakken van 1 tot 67 aan beide kanten. Daar ben ik nu mee klaar, maar ik kan je wel vertellen, dat mijn tong vastgeplakt zit aan mijn gehemelte van al het likken aan die gegomde etiketten.

O, dat 's leuk. Jos komt nu net vertellen dat Zaterdagavond mijn platen weer zijn verhuurd. Weer een riks. Wat een drukke zaak heb ik hè? Maar ik was aan het likken, o nee, ik was er mee klaar, want mijn tong zat al vastgeplakt. Nu een platenlijst opstellen. Achter elkaar één voor één alle platen er uit halen en de titels opschrijven, dan kan ik vanavond de lijst netjes typen in het kantoor. Ik moet even onderbreken, want ik wordt geroepen, om tarwe te malen, want tante bakt ook zelf brood. Straks ga ik weer verder
tnak eredna ed naa

Daar ben ik dan weer. Het is nu bijna etenstijd. We eten vandaag met z'n drietjes boven, want Pietje v. Genderen uit [doorgekrast] je weet wel is hier. Jos is al boven gekomen om de tafel voor ons te dekken. Na het eten ga ik naar het kantoor om de platenlijst te typen. Als ik weer wat te schrijven heb zie je het wel. Bonjour.

Wednesday.

---

¹⁶⁹ Hieruit blijkt Wim en Nol dezelfde persoon zijn, naast de Wim die al voor de oorlog in de zaak werkte.

Helloh, helloh, ladies and gentlemen. Here is the B.B.C. with a program for the forces. Alles okay, and here follows the eight-o'clock news and it is writing by Wimpie (I mean "Bill") The old song! Kachel uithalen, potatoes jassen. Henkie gisteravond teruggekomen uit Amsterdam, without cartonnetjes between my platen. He didn't krijgen them more. Dus I moet ze zelf buy hier en ze op maat snijden met een knive. (Sorry voor my English writing but I have eaten "English bokking" van 3 om een sjent pruim) Maar also daarom not getreurd. Ik heb vandaag not very veel zin om wat te doen, daarom ga ik maar wat lezen. Ik heb op het ogenblik "Groot-Alarm". Het beschrijft de gebeurtenissen tijdens de 5 oorlogsdagen in Rotterdam. Werkelijk een mooi boek. De hele dag natuurlijk niet veel bijzonders verder.

.....

Avond!

*

Estella Cohen, moeder van Bob

[Estella Cohen aan Mimi]

[Amsterdam, Nieuwe Prinsengracht 51, november 1942]

Lieve Mimi en Chawa.

Hier is gelukkig alles goed. Ook bracht B. goeie berichten mee van Zus, Herman, Marti, Gré en Jaap. Dat is weer een heele opluchting als je dat hoort.

Verder kan B. je alles over hun vertellen wat je weten wil. Wat is B.¹⁷⁰ toch een fijne man hè? Vader vertrouwt hem ook ten volle. 'k Vind het toch zoo fijn dat hij zoo maar eens bij jullie allen komen kan.

We hebben de dktr. laten komen. Hij zegt hij moet hebben, geboortegewicht, tegenwoordig gewicht, hoeveel ontlastingsluiers, hard of zacht, hoeveel natte luiers. Als alles goed is naar z'n meening, regelt hij alles van hier uit. Anders komt hij denkelijk Woensdag bij jullie. Hij is ten volle betrouwbaar hoor! Hij is katholiek. Ook wil hij graag weten hoe haar huidje er uit ziet.

De ophalingen gaan hier maar steeds door. Dord is ongeveer jodenvrij.¹⁷¹ Deze week hebben ze Laurens van Lena,¹⁷² en Hermans moeder gehaald. Mau heeft ze g.z.d. weer vrij gekregen. Gister kwam Lautje met een prachtige taart aanzetten en Hermans moeder stuurde een prachtige bloemenmand. Je hoeft niet te vragen wat een nacht Lena en Herman meegemaakt hebben. Tante Sophie komt morgen Zondag uit het ziekenhuis. Ze komen dan eerst hier een kopje koffie drinken. Als Sophie thuis was geweest, had ze ook mee moeten. Ze kwamen om de oude dames. Ze zijn allebei bij Lena thuis. Sophie is nu voor de derde keer de dans ontsprongen.¹⁷³

Wij zitten elke dag naar tante Elsje¹⁷⁴ uit te zien, maar die komt maar steeds niet. Je wil altijd zoo dolgraag iets hooren.

We moeten maar vertrouwen lieve kind, dat alles goed is. Ik laat iets anders heelemaal niet bij mij opkomen. Kan mij zoo best begrijpen hoe jij je gevoelt. G.z.d. zijn er beste berichten uit de Kaukasus hè? Als het nu maar een beetje opschiet. Het wordt de hoogste tijd. Duizenden is alles al voor verloren. Wij zitten er middenin. Toch zijn we 's avonds niet zenuwachtig als ze bezig zijn.¹⁷⁵ Wij gevoelen ons nog vrij veilig. Tot hoelang weet men natuurlijk nooit. Hansje is weer weg, Elleke is thuis. Ze krijgt nu les in huis. Ze vindt het erg fijn en is vol aandacht als de juffrouw er is. 'k Gevoel mij dan weer gewoon in m'n jeugd verplaatst als ik dat zo zie. Ze heeft in die dingen heel veel van Martha toen zij klein was. Marti zou ook les krijgen, of het nu zoo is weet ik niet, maar denk het wel. Eef en Barend zijn weer thuis.¹⁷⁶ Ze krijgen geregeld goede berichten van Justus¹⁷⁷, wat fijn hè? De dokter heeft bij Barend een gaatje in de long geconstateerd. Eef verpleegt hem, en heeft het er ontzettend druk mee, een keer of 4 per dag warm eten, de vloer elke morgen nat schoonmaken, en mag van 3-4 en van 7-8 uur bezoek ontvangen.

---

¹⁷⁰ Bakker, zie hiervoor.

¹⁷¹ Daarmee is deze brief te dateren eind 1942.

¹⁷² Laurens van Delft (1925-1943), zoon van Helena Aptroot en Herman van Delft. Zie Digitaal Monument.

¹⁷³ Sophia Israëls (1876-1943), weduwe van Lazarus Aptroot. Zie Digitaal Monument.

¹⁷⁴ Els van As.

¹⁷⁵ Met het ophalen van de Joden.

¹⁷⁶ Eva Cohen, zus van Stella, getrouwd met Barend Veldman. Zij overleefde de oorlog.

¹⁷⁷ Justus Hart, zoon van Lien Cohen en Josie Hart. Hij overleefde de oorlog.

Hoe Eef dat allemaal vol moet houden, begrijp ik niet. Hulp kan ze natuurlijk niet krijgen. Wat ik het allerergste vind, ze zijn niet gesperd.¹⁷⁸ Als hier zoo'n geval is, worden ze evengoed doorgestuurd. Hoe het daar nu is, weet ik niet. Deze week gaat B. ook hun bezoeken.

Het huis rechts naast de boom is Nieuwe Prinsengracht 51.

Daan¹⁷⁹ komt elke dag hier, een kopje koffie of thee te halen. Hij is dan nogal spraakzaam zoodat hij ons allemaal meevalt. Marth neemt elke dag yoghurt voor hem, hij ziet er goed uit. Z'n moeder is meen ik in Westerbork. Hij krijgt geregeld goeie berichten van Gre en Nol. Daar behoef je gelukkig geen zorg voor te hebben. Van je ouders hooren wij niets, maar die moeten ook heel goed zijn. Nu lieve schat, weet je van alles weer een beetje. Elleke wordt den 19 Dec. 7 jaar, vergeet dat alsjeblijft niet. Ze vindt het erg fijn als ze post krijgt, als je heel korte woordjes in drukletters schrijft, kan ze het lezen. Wil je de hartelijke groeten daar aan de fam van ons geven, vele hartelijke kusjes voor jullie beidjes van je liefh Moeder en Vader.

---

¹⁷⁸ Gesperrt: uitstel van deportatie, meestal verkregen via de Joodse Raad.

¹⁷⁹ Daan Klisser, de verloofde van Greta Gobits, zat eind 1942 dus nog in Amsterdam.

Mimi antwoordde haar schoonmoeder met een anoniem, maar in herkenbaar handschrift geschreven briefje over de baby, met achterop het antwoord van Stella Cohen. Van Mimi zijn verder nauwelijks brieven uit de oorlogstijd bewaard gebleven.

[ongedateerd vel briefpapier, omstreeks 20 november 1942 uit IJpendam; handschrift van Mimi, aan Estella Cohen, bestemd voor een dokter]
geboortegewicht 6½ pond. 6 Juli.
vermoedelijk gewicht 10 pond 4½ maand.
voeding sinds geboorte borstvoeding, na 3 maanden tomatensap, appelmoes. Nadat de borstvoeding onvoldoende werd, bijgevoed met puree van bruine bonen. Bekwam niet zoo goed.
Voed haar nu bij met karnemelk en kindermeel + tomaat of appelmoes. spuwen doet ze niet (heeft ze ook nooit gedaan)
± 7 à acht natte luiers per dag.
ontlasting zeer ongeregeld. Bij uitsluitende borstvoeding mooie zachte ontlasting maar 1x in de vier, vijf dagen.
met br. bonen, appelmoes en tomaat, keiharde ontlasting iedere dag. Het kind was toen huilerig.
Nu sinds drie dagen, weer betere ontlasting, maar 1x in de twee of drie dagen.
Nu ziet het kind er weer beter uit.
Lijkt me niet noodzakelijk dat dokter komt, wil wel graag bericht of de voeding nu goed is.

[andere kant Estella Cohen aan Mimi]

Lieve Aartje

Zoo je ziet hebben wij het direct verzorgd. Misschien kan tante Geertje de volgende maandag de uitslag brengen, anders moet B.¹⁸⁰ het komen halen. Geef even de boodschap mee. Dktr. vindt dat je het allemaal duidelijk geschreven hebt. Heerlijk dat we een beetje beter bericht van B.¹⁸¹ hebben. O, daar ben ik toch zoo blij om. Dag lieverd ik heb nu geen tijd meer heel veel liefs knuffeltje voor de kleine lieveling van je liefh Moeder.

[Brief van Lena¹⁸² aan Mimi bijgevoegd bij vorige brief van Estella Cohen]

[Amsterdam, herfst 1942]

Lieve Mimi.

---

¹⁸⁰ Bakker, de tussenpersoon.

¹⁸¹ Van Bram, zoals zijn moeder hem noemt. Blijkbaar wisten ze dat hij inmiddels in Haaren zat, waar het gevangenisregime wat milder was dan in Scheveningen.

¹⁸² Waarschijnlijk Helena Israels, halfzus van Estella Cohen, getrouwd met Benjamin de Beer. Voor zover bekend overleefden zij de oorlog.

We zijn op 't oogenblik bij Martha en Mau, en wil ik even een paar woorden bij schrijven. Wat is het een sof alles hè Mimi. We zijn gelukkig allen nog bij elkaar, doch leven geregeld in angst. Ik zeg wel eens, men moet zich met hand en tand verzetten, anders wordt men zenuwziek. We gaan tegenwoordig elke dag de deur uit en maakt je dat ook kapot.

Hansje zit bij tafel kraaltjes in te rijgen. Een schat is het.

Elleke gaat naar school doch huilde eerst tranen met tuiten. Ze is 't vrije leven zoo gewend.

Lieve Mimi, 'k weet niets te schrijven, wel te praten. Groeten van ons allen je Lena.

*

Zus Wijnberg en Herman Spits in 1939

[Zus, Herman en Gré Griekspoor aan Mimi¹⁸³]
[herfst 1942]

Lieve Mimi en Gawwa.

Hierbij de verrassing. Hopenlijk vind je het leuk. Het is jammer dat het bovengedeelte wat geel is maar kan het er niet uit krijgen. Je moet denken het is zuivere schapenwol en in ieder geval zalig warm. Ben wel benieuwd hoe je het vindt.

Heb jij het daar prettig? Denk het wel hè? Ik heb tenminste je brieven gelezen en foto's ontvangen. Erg leuk zijn ze. Van het kind goede berichten.

Nu kind, houd je taai een poot en een zoen

Zus Herman

Beste Miem en nichtje

Wat lollig dat ik voor de eerste maal aan Gawwa schrijf, hoe is het ermee Miem komen jullie weer eens bij ons, het is onze beurt eigenlijk, doch vinden wij het prettig als jullie komen. Zoo deze tijd komt beslist weer, dus vol goede moed en

---

¹⁸³ Zus, Herman en deze Gré overleefden de oorlog.

tot ziens, alleen weten we nog niet waar dat kind slapen moet, het komt niet te pas dat zij bij een jongen slaapt, geen rare dingen in mijn huis. Nu lieverd hou je maar taai.
je Herman.

Lieve Mimi en Chawa

Hoe maken jullie het, groeit de kleine meid lekker en passen de sokjes, ze zijn schattig hè.

We zijn op 't ogenblik druk bezig voor Marti kleertjes in orde te maken. We hebben de foto's ontvangen, wat een lekkere meid is het.

Nu lieve kind houd je taai
een zoen Gré

*

Greta Gobits in 1939

[Gré aan Mimi]

[Dordrecht, Hoge Nieuwstraat, oktober 1942]

Lieve Aartje.

Ik was erg blij met je brief. Ik hoop er vlug weer een te ontvangen. Wim¹⁸⁴ heeft al zoo'n massa geschreven dat ik niet weet hoe ik deze brief vol moet kladderen. Dus ga ik wijd uit elkaar schrijven, dan ben ik er gauw.

Heb je nu al foto's van hummeltje. Zeg Aart, m'n schoonmoeder¹⁸⁵ is weggegaan [was: weggehaald] naar de Rotterdamsche Doelstraat, iets over bonnen geloof ik. Eng hè. Ik studeer hier ijverig piano en freet veel vruit. Is dat goed geschrefen. Kun je er uit weis. Of luct het je niet.

Ik schreif al feel beter dan froeger. Ik sgreif nu al zonder feel vouten.

---

¹⁸⁴ Schuilnaam van Nol.

¹⁸⁵ Sophia Frank (Gouda 1891-Auschwitz 14.1.1943), moeder van Daan.

Nu weet Greetje niets meer ze is helegaar uitgeputterd spreken ze bij lullie ook zoo goed. Dag sussie Aartje een soentje van sussie Gré ook aan de kleine knobbel.

Schrijf eens wat meer van de baby. Wat ze eet hoeveel ze poept en piest enz. Aartje weet je wat je voortaan zeggen moet als men zegt iets met "leuk" "korte armpjes en overal jeuk" denk je dat eens in. Dag zus een pest pootje van Gré

[andere kant]

Dit floddertje is van Gré, ze is te lui om te schrijven

Wim¹⁸⁶

*

Rebecca Leeuwijn en Samuel Gobits in het bovenhuis Voorstraat 294 in 1936

[Sal Gobits aan Mimi]

[Dordrecht, Vlietweg, herfst 1942]

Lieve Mimelebolletje en Hobbeldeknobbeltje

Even een levensteken. Ik verveel me?... dat kan je begrijpen. Ik doe niets anders dan lezen en naar buiten zien en nu zag ik het volgende.

Onze buurlieden zijn em gesmeerd met medeneming van al hun eigendommen (waaronder een brandkast) nu heeft het huisje weer eenige weken leeggestaan en plotseling kwamen er weer werksters om de woning schoon te maken en nu werd er gisteren weer een partij meubelen kleeden lampen enz enz gebracht.

---

¹⁸⁶ Handschrift van Nol, broer van Mimi en Greta.

Prachtige eiken bankstellen met 4 clubs (2 stel) 2 kasten tafels dressoir enz enz. Ik hoop maar dat ze zonder tijd te hebben de vlucht moeten nemen, mogelijk dat wij dan iets terugkrijgen in plaats van dat zij ons ontstolen hebben.¹⁸⁷ Het is nu Zaterdag 1/4 voor 2 en Els zit in bad en moeder loopt door het huis alles te bedrebbelen alsof ze thuis is. Ze loopt in jouw positiejurk rond, omdat ze niets warm heeft om aan te doen. Weet je wat deze week gebeurde? Moeder vond boven een jurk zoals jij ook gehad had en trok die aan, maar 's avonds kwam mijnheer Warmenhoven¹⁸⁸ thuis en zag dat en zei...U heeft een jurk van mijn vrouw aan,... neen zegt moeder die is van mijn dochter en die zal ik laten stomen. Even later kwam Mevrouw thuis en ziet moeder met grote oogen aan en zegt, Mevrouw dat is een jurk van mij... Oooooo zegt moeder, ik dacht dat die van mijn dochter was want die heeft precies dezelfde. Tableau. Wij zitten nu beneden bij de haard er staat een kamerscherm voor de deur van de voorkamer. Nu meisje sterkte en goede moed. Vele kussen van je vader ook voor sigarettenbilletje tante Geertje Oom en de jongens. Een stevige poot van Hally Salasij

*

[Martha aan Mimi]
[Amsterdam, november 1942]

Lieve schatten.

Even gauw een paar woorden. Hier is alles goed. De kinderen zijn voor een paar daagjes thuis.¹⁸⁹ Ze zijn fijn. Hansje is een engel en erg fijn. Elleke is als altijd een rakker. Ze wil niet weer weg. Enfin maar afwachten wat het wordt. Boven en beneden is conferentie.

Zeg meid, ik zal met de kinderarts spreken en zal zien of hij deze of volgende week bij je kan komen. 't Is een fijne vent. Hij behandelt onze kinderen ook, je kunt er wel mee spreken. Dat is dus weer een zorg minder voor je. Hansje is thuis gekomen met uitslag, ofschoon hij daar buitengewoon verzorgd wordt, 't kan niet beter. Bij Hansje is 't over en nu heeft Mau het. Hij heeft een verband om z'n hoofd, 't lijkt precies of hij van 't Oostfront komt. Hij heeft het op z'n wang. Nu dag meid. 'k Heb geen tijd meer. Een zoen en poot van je schoonzuster & kinderen.

*

---

¹⁸⁷ Sal heeft het over Vlietweg 26, het huurhuis van Bob en Mimi. In het bevolkingsregister is niet meer bijgehouden wie de nieuwe huurders waren. Volgens Janneke van As woonden er een tijd lang Duitsers, met wie de kinderen van As absoluut geen contact mochten hebben. Els van As stuurde regelmatig een poes bij hun de tuin in met een rood-wit-blauwe strik om de hals.

¹⁸⁸ Robert Alfred Warmenhoven (1913-2005), inspecteur belastingen, getrouwd met Anna Margaretha Korfker (1913-2005), zij waren ondergebracht bij Els van As op Vlietweg 27.

¹⁸⁹ De kinderen waren dus regelmatig elders, niet op de Nieuwe Prinsengracht.

Martha Wijnberg en Mozes Keizer in 1939

[Mau en Martha Keizer aan Mimi]
Amsterdam 21 November 1942

Lieve Mimi en Chawwa.

Je zwager en Oom zit op het oogenblik met een verband op z'n hoofd jullie een paar woorden te schrijven. Ik heb een beetje infectie op mijn gezicht, maar gaat het al aardig over.

Hoe is het met jullie Miem. Zoo ik hoor gaat alles gelukkig goed. Als ik jou was Mimi, zou ik maar niet teveel piekeren. Gelukkig zijn we, dat allen nog aanwezig zijn, al zijn we dan niet bij elkaar, hetgeen de meesten niet meer kunnen zeggen. Zoo je weet is Dordrecht geheel J.vrij¹⁹⁰ gemaakt. Kets de Vries¹⁹¹ heb ik met haar beide kinderen gesproken, en moet je vooral de groeten van haar hebben. Wat zagen die kinderen er weer miserabel uit. Er zijn een paar uit Dordrecht en Zwijndrecht nog vrij gekomen, o.a. Tobias den Hartog met vrouw en kind¹⁹², de fam. v.Huiden¹⁹³, en nog een paar anderen.

Op het oogenblik zitten wij naar ik meen vrij veilig, en hoop dat dit nog een poosje zal aanhouden. Ik ben erg nieuwsgierig hoe mijn kleine nicht er uit ziet. Zoo ik uit de foto's heb kunnen opmaken, is het [een] lekker klein nikkertje en

---

¹⁹⁰ Jodenvrij.

¹⁹¹ Waarschijnlijk Duifje Klein, die getrouwd was met Levie Kets de Vries, en hun kinderen Emma en Elizabeth. Zie ook de brief van Eva en Barend dec/jan 1942. Zie verder Digitaal Monument Gezin Cornelis Marinus van Schaik.

¹⁹² Tobias den Hartog en Judith Swelheim met hun kind Abraham Benjamin. Zie Digitaal Monument.

¹⁹³ Waarschijnlijk het gezin van Isidore van Huiden, eigenaar van een zaak in herenmode en jarenlang wethouder in Dordrecht (Joods leven, p. 27).

geloof ik wel dat het gelijkenis vertoont met Miem. Miemosa, geef haar maar een lekkere pakkert van mij.

Wat het overige nieuws betreft, zijn wij allen vol goeden moed, en gaat het op het oogenblik naar mijns inziens werkelijk goed. Laten we maar hopen, dat de redding nog bijtijds mag komen. Ikzelf ben ervan overtuigd, dat er een heeleboel van ons, nog de simge¹⁹⁴ zullen meemaken, en moeten we maar rustig afwachten.

Zoo Moeder reeds schreef, is Hansje een paar weken hier geweest, en zag hij er best uit. Het is werkelijk een schat van een kereltje.

Ook Elleke is nu weer thuis. Zij is flink groot geworden, alhoewel een klein beetje magerder. Maar dit is zoo slim niet, want er kon bij haar wel iets af.

Hoelang ze blijft weten we nog niet, wil ik haar weer een poosje hier houden.

Nu lieve Mimi, eindig ik voor deze keer maar weer. Laat de moed niet zakken en kop op, dan komt met Gods hulp alles wel weer voor elkaar.

Geef nogmaals Chawa een lekkere pakkert van haar oom en tante, en Elleke, en eindig ik nu werkelijk met een flinke kus voor jou van je zwager Mau, Martha, Elleke en Hansje.

*

[Estella Cohen aan Mimi]

[Amsterdam, 8 of 9 december 1942]

Lieve Aartje.

Ziezoo nu heb ik een beetje rustiger de tijd om jou te schrijven. Zondag wou ik het al doen, toen kwam de fam van Zus en Gré, man en vrouw en kind, waren er de geheele dag, ook eten. Ze brachten goeie berichten mee, en ook brieven, kan ze jammer genoeg niet meesturen, want Hermans¹⁹⁵ moeder moet ze lezen. Je begrijpt dat er toen geen tijd voor was. 'k Was 's avonds doodmoe. Daarbij komt, dat hier de geheele dag menschen koomen, de één om raad, de andere om hulp voor fam leden die weggehaald zijn, weer anderen om te bedanken die Mau heeft kunnen helpen, wat nog wel eens gebeurt. Ook neemt hij 's nachts soms een kind mee naar huis dat hij er uit gekregen heeft. Het gebeurt namelijk zóó. De menschen worden uit de huizen gehaald, en naar de centraalstelle gebracht. Van daaruit gaan ze naar Westerbork. Vóórdat ze dan weggaan, komen er een aantal weer vrij, om de één of andere reden, en dan kan iemand zooals Mau, en meer van die heeren wat voor ze doen. Je begrijpt dus dat dat een heele drukte geeft.

Als tante Geertje er een oogenblik is, heb je gewoonlijk geen tijd om te schrijven, je wil toch ook even praten hè? Wat is zij toch een hartelijke en

---

¹⁹⁴ Vreugde.

¹⁹⁵ Herman Spits, getrouwd met Zus Wijnberg.

rechtschapen vrouw. Wat heb jij dat toch goed getroffen. En hoe gek ze met het kind is. Deze brief is even blijven liggen, zoojuist komt B. hier, dat hij een babyschaal heeft. Lieve Aartje wij hebben heelemaal niets aan St.N[icolaas] gedaan alleen de kinder. Bijgaande pop is van Mevr Süskind voor Chawa, wat attent hè? Die armband is een goeie bijtring. Wij zijn bezig voor een zilveren rammelaar daar heeft ze meer aan hè? Geef B. alle gegevens van het kind aan B. mee. 'k Hoop dat het goed met haar gaat. Zoo kan het toch prachtig. Ze moet aankomen in gewicht zegt dokter. Eef en Barend hebben al eenige keeren brief van Ju[stus]¹⁹⁶ uit Zwitserland gehad. Wat fijn hè? 'k Hoop dat we gauw eens weer bericht van Bob krijgen. Men leeft zoo maar voort hè? Heb ik je al eens geschreven dat Barend t.b.c. aan z'n eene long heeft? Hij ligt nu de geheele dag in de achterkamer, en moet een keer of 3-4 warm eten per dag hebben. De kamer elke dag opdweilen, enz. enz. je kent dat wel. Dat reepje bittere chocolade dat tante Geertje meegenomen heeft is van haar. Vraag B. maar die is er geweest, die kan je er alles van vertellen. Als Eef¹⁹⁷ het maar volhoudt. Ze zeggen dat na vandaag, het ophalen voorlopig zal ophouden. Nou het is maar te hoopen, 't wordt al te bar hoor! Wij hebben geen angst. Mochten wij àl weggehaald worden, komen wij er toch weer uit, door Mau of Süskind. Die Süskind is toch een man Aartje, daar heb je niet van terug. Wat die man doet voor wildvreemde menschen voor hem, dat kan ik niet beschrijven. Mau zegt, hij heeft z'n gelijke niet. Zaterdag waren ze 12 1/2 jaar getrouwd, de heele lange gang staat vol bloemen.¹⁹⁸

Dag lieverd heel veel liefs en kussen voor jullie beidjes van je liefh Vader, moeder en kinder geef onze hartelijke groeten aan je fam. Elleke is erg lief, ze voelt de toestand ààn, zoo'n kind hè?

*

---

¹⁹⁶ Justus Hart, zoon van Josie Hart en Lien Cohen, zuster van Estella. Justus overleefde de oorlog in Zwitserland dankzij de hulp van Bob om hem over de grens te krijgen.

¹⁹⁷ Eva Cohen, getrouwd met Barend Veldman, die tbc had.

¹⁹⁸ Walter Süskind en Hanna Nath trouwden op 5 juni 1930. Schellekens, p.15.

Mozes Wijnberg

[Mozes Wijnberg en Estella Cohen aan Mimi]
[Amsterdam, tussen 19 en 29 december 1942]

Lieve Mimie & Jeled¹⁹⁹

Wij waren blij met je brief hoor en moet je niet zooveel aantrekken omtrent het eten van het kind, dit komt vanzelf wel in orde hoor, het kan niet in eenmaal groot worden. Wij zullen onze huisdokter jouw bezwaren eens vertellen en zullen zien wat hieraan verder gedaan moet worden. Begin nu niet te piekeren, de zaak is eenmaal niet anders. Het gaat toch goed en moeten we maar kalm afwachten en ons verstand gebruiken en maar op de goede afloop rekenen. Wij hebben vreeselijk verlangd naar jullie en in het bijzonder naar jou en het kind.

Wij hadden juist besloten een afgezant te zenden maar is dit nu door dezen niet nodig.

Ik weet heusch niet meer te schrijven houd je taai en een dikke zoen van je Vader.

Lieve Aartje, fijn dat tante Geertje er weer eens is. Hier is gelukkig alles goed. Elleke en Hansje zijn thuis. Hansje gaat Zondag weer voor een poosje naar z'n oom en tante. Elleke blijft voorlopig thuis, en krijgt ze les van een onderwijzeres, opdat ze een beetje bijkomt, dat is wel fijn hè? Ze zien er allebei

---

¹⁹⁹ Hebreeuws voor 'kind'.

goed uit. Hier voeg ik je een briefje bij wat ik voor Elleke schrijven moest. De onderteekening is van haarzelf met de linkerhand.

Ja lieve schat het gaat mij natuurlijk nèt zoo met Bob. 't Is zoo onwezelijk hè. Maar het laatste bericht was toch fijn, daar moeten we ons aan vasthouden. Hoewel ik ook niet begrijp waarom Els niet komt. Op een goeie dag verschijnt ze echter wel weer. Ze komt altijd onverwacht hè? Hoe vind je het jasje van Zus? Ze leven toch wel met je mee hè? Wij zorgen voor het verder sturen van je brief hoor.

Heel Dord is leeg gehaald. Kets de Vries met man en kinder zijn ook naar Duitsland. Mau zegt dat hij nog nooit zoo'n stelletje vieze leelijke menschen gezien heeft. Katan zit in de gevangenis. Zwijndrecht is ook leeg. De fam Hartog is weer vrij gekomen. De fam in Westerbork zijn allemaal doorgestuurd. Het is ontzettend allemaal, g.z.d. dat jij met je kleine schat zoo goed bent, dat is toch zoo'n geruststelling voor ons. Je moet tante Geertje eens vragen wat ik haar heb laten zien. 't Is hier in A'dam weer bar hoor! Maar wij hebben volgens Mau nog [geen] gevaar. Heerlijk dat je zulke goeie berichten hebt van Nol en Gré. Daan komt heel veel hier. Martha neemt elke dag een fleschje yoghurt voor hem. 'k Zal het woord wel niet goed schrijven, maar 'k weet het niet anders. De kinderdokter komt zoo gauw hij weg kan bij je hoor! Verder behoef jij je voor jouw voeding niet bezorgd maken. 4 Maanden eigen voeding is al een maand méér als Marti gehad heeft. Ze mag elke dag 2 lepels appelmoes + één lepel tomaat. Bruine boonen, nog even mee wachten, wel kun je elke dag dunne pap geven. De ontlasting moet beter, naar gelang ze meer vast voedsel krijgt zegt de dokter. Dat ze bleek ziet, doen alle kleine kinder als ze slapen. De dokter zegt, als ze aankomt in gewicht, is het goed.

Lieve schat ik moet ophouden, want Geertje moet weg. We waren weer erg blij met je brief heel veel kusjes van je liefh moeder
dag lieve lieve kinder.

[van Elleke voor Mimi's verjaardag]

Lieve tante Miemie en oom Bram en Chawa
is he - dit briefje moet ik voor Elleke verder schrijven. En hoe gaat het met Chawa? Ik heb een broodje voor Chawa gebakken. En Mamie heeft een taart voor jullie gebakken. Hebben jullie het prettig met jullie allemaal. Wel gefeliciteerd met uw verjaardag tante Mimi en Oom Bram en Chawa, en met uw trouwdag. Leuke katjes staan hier op de brief hè? En dat heb ik op mijn verjaardag gekregen. En wat een mooi cadeautje heb ik van u gekregen. Wel bedankt. En ik heb heel veel cadeautjes gekregen, en een etui met kleurpotlooden, kusjes van Elleke Oma - Opa - Papie - Mamie - en Hansje
Zoo is de heele brief vol.

Trouwfoto Jacobus van As en Els Molendijk ca 1932

[Elsje²⁰⁰ aan Mimi]
[Dordrecht]

Even een kort berichtje. Je post ontvangen en ik zal ervoor zorgen hoor, alles hier nog bij het oude, zeg Aartje ik sluit hierbij een brief van Broer en Daan dus kan je daarop antwoorden, schrijf je dan hun brieven voordat wij komen, want ik blijf nu geen nachtje meer over, hoe graag ik ook wil, ik ben er het liefst zelf bij als er wat gebeurt om anderen niet het ongemak ervan te bezorgen, er gebeurt hier in de stad erg veel de laatste tijd dus als alle brieven nu geschreven zijn als ik kom gaat dat niet van onze tijd af, ook weet ik nu wie Alie²⁰¹ [is] en dergelijke andere dingen, dus dat vertel ik dan wel. Ik hoop dat je rug dan beter is en je niet van dat floddergoed meer draagt anders zal ik het tegen Tante Geertje zeggen. Nu geen nieuws als de h.g. en een stevige pakkert van mij aan hummel

Elsje

ook aan Oom Tante en neven de hartelijke groeten

*

[Nol aan Mimi]
[Dordrecht, 29 december 1942]

---

²⁰⁰ Els van As, bij wie de Gobitsen ondergedoken zaten.

²⁰¹ Alie, de verloofde van Ru, een celgenoot van Bob in Haaren.

Lieve Zus,

Vandaag ben je jarig. Eergisteren was je drie jaar getrouwd. Daar wil ik mee beginnen.

Allereerst daarmee gefeliciteerd, en laten we hopen dat de 4e verjaardag van je trouwdag in betere omstandigheden gevierd moge worden, en dat je je dan weer net zo gelukkig mag voelen als drie jaar geleden, daar ben ik trouwens zeker van!!! Nog kort geleden zeiden we: "Het gaat langzaam maar zeker." Nu zeggen we: "Het gaat vlug maar zeker."

Nu je verjaardag. Ook daarmee vanzelfsprekend hartelijk gelukgewenst, en ook daarvan kan ik hetzelfde zeggen, als van je trouwdag: Volgend jaar in gelukkiger omstandigheden. Ik kan me vanzelfsprekend voorstellen, dat je niet in verjaardagsstemming bent, over 2 weken ben ik jarig en ik durf met mijn hand op mijn hart te zeggen, dat ik dag liever zag verschoven tot na de oorlog. Maar meiske, we gaan de goede kant op, hoor, en die tijd komt weer, en gauw ook. Dus kop op, en sterkte. Ik kon je verjaardag niet zonder meer voorbij laten gaan. Daarom heb ik iets gemaakt, wat je wel aardig zal vinden. Het is jammer, dat ik in je laatste brief las, dat je zoiets al gekregen had, en ik hoop stiekum, dat hij niet erg mooi is. De mijne is ook wel niet zo mooi, maar een, die door je "kleine broertje" (1.80 lang en 150 pond zwaar) eigenhandig gemaakt is, zal toch nog altijd leuker zijn, dan een fabrieksapparaat.

Ik had niet anders dan een blik van tomatensoep van 21 cent, maar als ik weer eens een maak, zal ik het van een blik maken, waar asperges of perziken op sap in gezeten hebben.

Ik veronderstel, dat tante Geertje je wel verteld zal hebben, dat ik niet meer bij tante Maartje ben en waarom niet! Zo niet, vraag dan niets, want tante Els zal je wel alles uitleggen. Toen ik tante Geertje voor het eerst zag, kon ik me direkt indenken, dat je je daar zo rustig voelt. Ik kan me volkomen indenken, dat iemand met zo'n lief gezicht ook lief is voor je. Dat kan ik niet van iedereen zeggen!! Ik kom met Gré samen bij iemand, die ook heel lief is.²⁰² Ik kon niet voor een radio zorgen, want het toestel, dat ik gebruikte, was van tante Els, en dat moest ze terug hebben, omdat zij geen toestel meer had.

Zeg Zus, kan dat toestel, dat jullie hebben, niet opgestuurd worden, dan kan ik het repareren, ik heb al mijn gereedschap in mijn bezit. Ik heb met Kerst van tante Els een pakje sigaretten gekregen, vind je dat niet lief?

Als je het toestel opstuurt, doe het dan naar haar! Voor je het inpakt, maak je de achterwand open (waarschijnlijk een paar schroeven losdraaien), haal er voorzichtig alle lampen (niet aan de glazen ballon uittrekken) uit en pak ze zo in dat ze niet kunnen breken, en leg ze dan weer in het toestel en stop dat vol met papier, zodat de lampen niet kunnen gaan rollen, en doe dan de achterwand weer dicht, nadat je snoer met stekker ook in het toestel gestopt hebt. Was dat even een lange zin!

---

²⁰² Bij Jo Retel-Barth.

Ik ben op het ogenblik weer hard bezig met electro- en radiotechniek. Vooral met het laatste. Ik zie al kans om van één radiotoestel twee te maken, maar dan doen ze het jammer genoeg geen van beiden. Je ziet, je kan met een gerust geweten jullie radiotoestel opsturen, dan krijg je een pakje met draden stukjes glas en blik terug, maar ik kan je dan niet verzekeren of er muziek uitkomt en als dat niet het geval is, ga je maar op je poot spelen. Het is natuurlijk allemaal maar gekheid, dat weet je wel.

Ik kan je natuurlijk niet verzekeren, dat ik het toestel volkomen in orde krijg, maar mocht dat niet het geval zijn, dan heeft het toch geen reparatiekosten gekost. Maar in ieder geval zal ik mijn best doen, hoor!

Vlak voordat ik wegging bij tante Maartje, heb ik van Annie²⁰³ twee prachtige dassen en een prima scheerkwast gekregen, omdat ze wist, dat ik die nodig had, aardig hè?

Nu meisje, ik houd op, en ik zal maar zeggen, tot ziens, en tot over 2,3 maandjes. Geef tante Geertje en oom Klaas de hartelijke groeten van me en een Gelukkig Nieuwjaar dat zeker betere tijden zal brengen en dat jou vanzelfsprekend wordt toegewenst door je "broertje" Nol

P.S. je kan de radiolampen wel aan tante Els meegeven, dat is veiliger, vind je niet? Nol

*

Daan Klisser in 1939

[Daan en Martha aan Mimi]
[Amsterdam, eind december 1942]

Beste Miep!

Het is fijn zoo nu en dan een levensteeken van je te krijgen. Nu weet ik tenminste dat jij en Chawa het goed maken.

---

²⁰³ Annie Schilperoort, Nol had korte tijd een relatie met haar.

Volgens je laatste brief die ik gelezen heb ziet Chawa er patent uit. En jij ook hè, heb je het nogal dragelijk.

Miepsie, hartelijk gefeliciteerd meid, en we hopen natuurlijk dat we het volgend jaar met elkaar je verjaardag zullen vieren.

Van hier weinig nieuws. M'n moeder zit in Westerbork (hoop ik tenminste) misschien is ze al door!

Geef Chawa een kusje en zelf hartelijk gegroet

Daan.

Lieve Mimi en Puck.

't Is zonde om de overgebleven ruimte niet te benutten. En ik heb geen papier meer. Hoe is 't met jou? en met het kleintje? Hoop van goed. Hoe vind je het schortje voor de kleine schat. 'k Moest voor een kennisje een kopen. Nou, en dan hoor jij er ook bij. Past het haar al? Een beeldje is het hè? Wat zou ik dat kleine wurmpje graag eens knuffelen. Ze worden nu fijn hè? Erg is het dat je nu niet samen hier van genieten kan. Maar wij missen ons kleine knolletje ook. Ik tenminste heel erg. Elleke praat ook veel over hem. Dat kind ruikt ook veel. Ze krijgt nu dagelijks les, en schiet ze aardig op, ze wordt nu zoo eigenwijs.

Het nieuwste verbod is, dat de dames niet meer met een broek aan mogen lopen, geen een meer. Hoe vind je zoiets. En 't is zo zalig warm met dat koude weer. Dat hebben we tenminste al weer gehad. Iedere keer weer iets anders. 't Is hier nog steeds onrustig. Je wordt er dol van. En 't houdt maar niet op. Wanneer zal daar een eind aan komen. Als dat zo in dit tempo doorgaat, blijft er geen J. meer over. En we willen zo graag de finale beleven.

Wat fijn dat jullie nu een radio hebben. Wat zal je genieten van de muziek. Nu dat heeft een mens wel eens nodig. Ik snak er ook wel eens naar. Ofschoon wij genoeg muziek van de mensen hier hebben.

Ik ben nu een pyjama aan 't naaien. Een heel werk nog. 't Is zo'n voldoening als je iets aan je body hebt, wat je zelf gewrocht hebt. Fijn[?] gaat het wel zo. Is jouw japon al af? Mooi geworden? Mau en mijn persoon waren bij Eef. Nu je snapt, ze was in de bonen. Ze wist niet wat of ze 't eerst of laatst moest doen.

We stonden dan ook plotseling voor hun neus. Je snapt dat ze opkeken. Konden we dat ook maar eens bij jou doen. Elleke was woest, dat we niet naar R'dam gingen. Daar moesten we volgens haar toch het eerste heen. Wanneer zullen we jullie allemaal weerzien? Moed en vertrouwen, schreef ons deze week een ex-klant van Mau. Dat moet ons nieuwe geloof en devies maar zijn. Sterkte hoor.

Een stevige poot en zoen van Mau, Martha en Elleke.

P.S. Hoe voel je je dat je ons nu zo vaak schrijft? Dat is je toch nog nooit overkomen.

*

[Estella Cohen aan Mimi]

[Amsterdam, 26 december 1942]

Lieve Mimi.

Nu tante Geertje weer weg is, heb ik even meer tijd om te schrijven. Dat uurtje dat zij er is komt er niets van. Wij zijn altijd zoo blij als wij haar weer zien. En wat sleept ze altijd zware dingen voor ons mee. Het is toch eigenlijk te erg. Maar welkom is het natuurlijk wel.

Morgen is het jullie trouwdag hè lieverd. Och lieve kind we waren net zoo graag bij jou dan jij het hebben wil. Doch geloof me, het kan niet. Daarin vooral moeten we ons allemaal sterk houden. Misschien geeft de goede God, dat we een volgend jaar weer allemaal bij elkaar zijn. 'k Feliciteer je ook meteen met je verjaardag. Mijn verjaardag maak ik heelemaal niets van. Herman en Zus hadden plan die dag te komen, doch ik heb het ten strengste verboden. Die dingen kan het allemaal buiten. Tante Geertje heeft je zeker verteld dat Herman met Elleke's jaardag hier was. Nou hij heeft geen erge prettige dag gehad, vrijdagavond is hij hier gekomen, en zijn toen tot 3 uur 's nachts opgebleven. De volgende dag heeft B. hem nog gesproken, die kan je vertellen wat je weten wilt.

Elleke heeft een reuzen verjaardag gehad. Er zijn meer dan 50 menschen groot en klein geweest om haar te feliciteeren, en een kleine 50 cadeautjes. We hebben alleen maar een koekje en een bonbonnetje gepresenteerd.

Martha is 14 dagen ziek geweest. Ze heeft hetzelfde gehad, dat jij eens voor je trouwen bij ons had, daarbij buikgriep. Nu is ze gelukkig weer beter, maar toch nog slap. Alles en alles heb ik mij natuurlijk een beetje te druk gemaakt, zoodat ik ook niet goed ben geworden. Zondagmorgen ben ik liggen gebleven, en woensdag had ik een paar witte stippen in de keel, vandaag ben ik gelukkig veel beter, en loop al weer een beetje om, dat is dus ook weer achter de rug. 'k Had Mau gevraagd even naar de Bijenkorf te gaan, om te zien of ze nog een gummi broekje hadden. Hij is echter met niets thuis gekomen, dus er zal wel geen meer zijn. Maar lieve Mimi, laat je dat niet al te erg spijten, want de kinder worden er zoo licht rood van, daarbij is het zeer ongezond. Martha en Zus hebben ze nooit anders gebruikt, dan dat ze er mee op visite gingen.

We zijn toch zoo blij dat ze nu zoo mooi groeit. Een half pond per week is heel mooi, maar dat moet nu ook. Tante Geertje zegt dat het zoo'n heerlijk kind is. Wat is dat lieve kind nu toch een troost voor jou, denk je nu eens in, dat je haar niet had. 'k Zou haar natuurlijk dolgraag eens zien, maar dat kan nu eenmaal niet. Ja kind wij zouden ook dolgraag wat meer van haar Vader hooren, doch ik hou mij er aan vast, dat het zoo het beste is. Wij kunnen toch niets doen, en moeten ons maar ophouden. Wie weet hoe gauw we weer bij elkaar zijn. Bijgaande taart is voor tante Geertje en Oom voor hun 35-jarig huwelijk, ze moeten ze even warm maken. De suiker is voor jou, we wisten niets te bedenken. Die kleine portretjes hebben wij niet meer, we hebben alles weggedaan.

Elleke blijft voorlopig thuis, dat heeft ook veel voor. Met Marti gaat het g.z.d. goed. Elleke vond je cadeau prachtig Mimi, en speelt er veel mee! O ja Mimi, Chawa mag niet meer dan 1 liter karnemelk per dag hebben. Als ze niet genoeg daaraan heeft, dan maar wat dikker. Daar maar even op houden zoolang ze zoo aankomt.

Ja dat is vreselijk jammer van Gré en Nol. Maar het is gelukkig weer in orde. Zooiets zul je steeds houden met die dingen denk ik. Het is niet eenvoudig hoor! We kunnen het niet genoeg prijzen dat jij zoo goed bent. Even afkloppen dat het zoo blijft. Tante Sophie was vanmiddag hier, die kan haast niet over haar kinder praten, het is ook meer dan ontzettend. Alles beter dan dat. Sari en haar broertje zijn nog steeds in Westerbork, wij dachten dat ze al lang dóór waren. We hebben van allemaal die weg zijn nooit meer iets gehoord. Met Barend gaat het goed vooruit. Eef schreef dat hij er nog nooit zoo goed heeft uitgezien. Maar hoe het nu met z'n longen is, dat moet de photo uitwijzen. Verder houdt Eef zich goed. 'k Weet niet zoo gauw waar haar brief is, anders zou ik ze bij insluiten. 'k Zal Marth nog even vragen, misschien weet die ze. dag schat veel zoenen van je liefh Moeder en Vader.

*

[Rebecca Leeuwijn en Sal Gobits aan Mimi]
[Dordrecht, ca 24 december 1942]

Lieve Schatten.

In de allereerste plaats feliciteeren wij jou met je derde trouwdag en je verjaardag en hoop dat jullie dezen dag nog heel jaren in vreugde en geluk moogt doorbrengen waar ik niet bang voor ben want kindlief het gaat zoo hard. Zeg lieverd overdag spreek ik den geheele tijd met je want ik verlang zoo erg naar jullie en nu ik moet schrijven weet ik haast niets. Zeg lieverd wij zijn bij erg lieve menschen daar zijn we nu al 10 weken en hebben het er erg goed.²⁰⁴ Ik was verleden week bij Gré met haar verjaardag. Ook was Nol bij me wat fijn hè ik had hem in geen 5 maanden gezien ik stond te trillen op mijn beenen van verlangen in andere omstandigheden zou zooiets niet voorkomen dan kan ik beter daartegen maar nu niet. Ik verlang ook erg naar Bram ik zou zijn snuit wel even willen zien. Zeg lieverd het is voor jou wel heel erg dat voel ik maar jij bent altijd heel flink in alles geweest dus daarin ook daar ben ik zeker van. Els is nu al drie jaar zonder haar man²⁰⁵ en wat is ze flink ik bewonder haar. En schat jij hebt G.Z.D. je meiske bij je dat is toch een zegen voor je nietwaar wij zouden haar zoo graag willen zien wij spreken heel veel over haar van de week zeide ik tegen pa Opa Gawa wil een poppenwagentje hebben toen zeide Pa

---

²⁰⁴ Mimi's ouders zijn dus vanaf ca half augustus ondergedoken bij Mimi's buurvrouw Els van As.

²⁰⁵ De man van Els was zeeman en zou pas na de oorlog terugkomen.

hoeft ze mij niet te vragen ik vroeg waarom niet toen zeide Pa dat krijgt ze zonder te vragen als ik over haar spreek glundert Pa zijn gezicht. Schrijf maar heel veel over haar wil je dat doen lieverd. Zeg kindlief dat eene kiekje waar ze op Tante Geertje haar arm zit is ze precies een arabisch kindje.

Ze gelijkt sprekend op jou ik heb een kiek van jou toen je 5 maanden was je zou zoo zeggen dat jouw schat dat is later zal je hem wel eens zien. Lieverd zou je Tante en Oom uit mijn naam willen bedanken voor de liefde die ze jou en het kind geven ik zal het nooit vergeten en hoop het ze nog eens te kunnen vergoeden. Nu schat heel veel zonen van je liefhebbende en verlangende Moeder en Grootmoeder
Dag tot spoedig weerziens
Ik wensch jullie allemaal een gelukkig 1943

Lieve Miems.

Zoals je ziet, krijg ik maar een klein stukje. Lieve meid ik had zoo graag zelf gekomen maar ik mocht niet. Het gaat goed met lieve Gawa en ik hoop haar gauw weer bij me te hebben om haar lekker te knuffelen. Met mijn been gaat het al heel veel beter. Ik loop nu zonder stok, alleen op straat moet ik eenige steun hebben. Het wondje is nog niet genezen maar ziet er goed uit. Wij hebben het tot dusver best getroffen wij hebben een zit-slaapkamer en salon met verplaatsbare W.C. Reuze leuk en een prima verzorging. Radio, warm en koud water. Wij beleven soms de eigenaardigste dingen (maar daarover later). Moeder zit nu weer aardappels te schillen en anders te breien of stoppen. Onze dagen vliegen om. Nou lieverd geef Gawa een lekkere pakkert voor mij en wees zelf Hartelijk Gefeliciteerd van je liefhebbende Hallij Salassij. Ook vooral de Hartelijke Groeten voor Oom en tante, en meteen de gelukkigste wenschen voor de jaarwisseling.

1 miljoen zoenen (die had ik bijna vergeten). H.S.²⁰⁶

*

[Mau Keizer, Mozes Wijnberg en Martha aan Mimi]
Amsterdam, 25 Dec. 1942

Lieve Mimi.

Ontvang van mij dezen keer langs dezen weg mijn hartelijke gelukwenschen met je verjaardag en je trouwdag, en laten wij maar hopen, dat wij deze dagen het volgende jaar met ons allen bij elkaar weer mogen vieren. Niettegenstaande je dezen dag met je dochter en vrienden alleen bent, hoop ik toch, dat je een prettigen dag zult hebben. Ik ben er vast van overtuigd, dat we het volgend jaar wel weer bij elkander zullen zijn, en maken we dan weer een dubbel feest. Zoo ik van tante Geertje gehoord heb, en uit je brieven verneem wordt de kleine Chawa al een schat van een kind, en is het fijn dat ze nu gestadig aankomt. Ofschoon je misschien wel kunt indenken, ben ik ook erg nieuwsgierig naar je kleine spruit, maar zal ik mijn geduld toch nog wel even op de proef moeten stellen. Geef haar in ieder geval maar een lekkere pakkert van mij. Met ons gaat alles nog heel goed. We hebben wat je noemt 14 dag vacantie d.w.z. dat er hier in A'dam niets gebeurt. Wat dan weer komt, zullen we wel weer zien.

In ieder geval hopen wij hier nog een heele poos te blijven zitten.

Zoo je misschien wel van Moeder gehoord zult hebben, hebben we verleden week met Elleke haar verjaardag een enorme visite gehad. Er waren hier dik

---

²⁰⁶ Samuel Gobits gebruikte vaak als bijnaam Haile Selassi.

over de 50 mensen en heeft zij werkelijk een geweldige verjaardag gehad. Ze heeft zooveel cadeaux gehad, dat zij haast geen gelegenheid heeft gehad om alles uit te pakken. Wanneer zij het eene nog niet had uitgepakt, kwam alweer een ander cadeau. Ook weten wij niet precies wat zij van de een of ander gehad heeft.

Nu lieve Mimi houd ik voor dezen keer maar weer op met schrijven. Ik feliciteer je tot slot nogmaals, en ontvang van mij heel veel kusjes voor Chawwa en voor jou van je zwager Mau.

Lieve Miem en dochter

Van harte gefeliciteerd met je verjaardag, maak ervan wat er [van] te maken is, wij zijn bij jou en leven geheel mee, geef je dochter een kus nog veel jaren Vader.

Lieve Mimi en kind.

Hartelijk gefeliciteerd met je verjaardag en trouwdag. 'k Hoop en vertrouw maar, dat we deze dagen 't volgende jaar allemaal weer bij elkaar zullen zijn. 't Is tenminste heerlijk dat je 't kind bij je hebt. Dat is toch een hele troost. Hoe vind je Ellekes brief? Lollig hè? Haar 1e zelf geschreven brief. Moeder moest hem afmaken, want het gaat nog zoo langzaam bij haar. Ze is anders verdomd lui. Daar heb je geen idee van. Ze is haast te lui om zelf te lezen. 't Is makkelijker als ze voorgelezen wordt. Dan hoeft ze zich zelf niet in te spannen. 'k Verlang wel heel erg naar m'n jongetje. Nu lieverd tot ziens. Een volgende keer meer. Een stevige zoen van Martha en Elleke.

Tante Maartje, de zus van Geertje, bij wie Gré en Nol ondergedoken zaten, vond onderduikers in huis te gevaarlijk worden. Ze raadde haar zus Geertje ook aan Mimi en Chawwa weg te sturen. Wanneer Maartje in Ilpendam op bezoek kwam moest Mimi met kind tijdelijk onderduiken bij Chris Tromp (geen familie) in Ilpendam.

Naar verluidt stuurde Els van As een strijkijzer naar Nol met een briefje erin met de mededeling: Er is niets mis met het strijkijzer, maar zit jij daar goed? Nol antwoordde dat er te veel mensen over de vloer kwamen en dus verhuisden Gré en Nol eind december van Voorstraat 328 naar Hoge Nieuwstraat 22.

Rechts de bovenverdieping van Hoge Nieuwstraat 22, nu 42-44

[Gré aan Mimi]

[Dordrecht, eind december 1942]

M'n lieve Aartje

Allereerst m'n hartelijke gelukwens met je 28ste verjaardag (Hopelijk is het volgend jaar een betere) en de hoop dat alles naar wens gaat. Hoe is het met Hummel. Heb je onze rammelaar al ontvangen die Wim en ik gemaakt hebben. Ik ben er precies 10 uur mee bezig geweest om het te bekleden. Zooals je misschien al weet ben ik verhuisd tot m'n overgrote spijt en Wim gaat ook verhuizen. Misschien vertelt tante Els je wel het een en ander ik ben nu ergens anders. Wie het is hoef je niet te weten, maar wel heb je de groeten en de hartelijke felicitaties van heel het huisgezin. Leuk hè. Je kent ze allemaal (Leuk, korte armpjes en overal jeuk). (Denk je dat eens in) Wat je van me krijgt is voor mij nog een raadsel op het ogenblik morgen gaat ...??... het kopen. Ik vond je broche een beeld en ik draag het iedere dag. Ik heb een geweldige verjaardag gehad Vader en Moeder waren ook hier, ik kreeg van de mensen hier een horlogebandje bloemen 1 doos bonbons en een zakje bonbons van tante Els twee bussen koekjes om te tracteeren en van Vader en Moeder bonbons en borstplaatjes van Dikke Tante een borstplaat en van Oom een stuk worst van Annie een doosje poeder en van Tante nog 2 knotten katoen voor Hummel om wat te maken. Wat heb je 't hardst nodig? Van Nol heb ik geen syllabe gehoord onaardig hè. Terwijl Tante Els nog bij hem was dezelfde avond. Enfin moet hij zelf weten. Ik heb hem een keer geschreven en toen heeft hij ook niet

geantwoord.²⁰⁷ Waarschijnlijk zal Wim je wel het een en ander schrijven over de gespannen toestanden of heeft Tante Maartje Tante Geertje al ingelicht. Geloof er dan vooral niet teveel van geloof er liever niets van. Want alles is verdraaid en gelogen. Enfin Tante Els zal het je wel vertellen. Ik hoop dat ze ook bij Daan aan gaat ik heb in geen maand wat van hem gehoord en dat maakt me erg nerveus. Ik doe hier de hele huishouding [... = weggestreept door Nol] ... hele dagen weg met werk en ... heb ik gelukkig m'n handen vol... De dagen vliegen om. Alles gaat goed hè. Dat zeggen ze in '53 ook nog. Het gaat ook goed (maar voor ons?)

....

....

Nu lieverd ik eindig en met aan allen (al zijn ze onbekend) de groeten te doen en geef je hummel een kusje van me (Van mij ook!)

Wanneer zal ik m'n eerste eigen schatz eens mogen bewonderen. Het zal tijd worden. Krijg ik antwoord van je wat ik van die katoen maken moet? Dag sus een stevige pakkerd van Gré

Houd je flink alles komt en gaat goed.
gefeliciteerd met je schoonmama.²⁰⁸

[Nol aan Mimi]

Lieve Zus, zoals je weet schrijft Gré erg lelijk. Om nu jouw ogen te sparen, heb ik het een en ander uit de brief verwijderd en heb je dus minder je ogen te vermoeien. Lief van me hè?

Broer Knol

*

Eva Cohen en Barend Veldman in 1939

[Barend en Eva²⁰⁹ aan Estella Cohen]

---

²⁰⁷ Waarschijnlijk ter misleiding doet Gré alsof Nol elders is. Uit de eerste brief van Nol blijkt dat hij zich ook Wim noemt.

²⁰⁸ Stelli Cohen was 31 december jarig.

[december/januari 1942/43]

L[ieve] a[llen]

Ik zit dit briefje aan tafel te schrijven, ik moet de volgende week Zaterdag naar 't ziekenhuis om een photo te laten maken en mag daarom een uurtje op om te wennen ik voel me ook veel beter.

Mevrouw Loeber onze buurvrouw (haar man was wel bij jullie) schildert zoo je weet, nu heeft zij dunne penseeltjes n. 1 en 2 nodig die kan ze zeer moeilijk krijgen en aangezien die mensen zooveel voor ons doen zou ik haar gaarne helpen. Moos zie jij nu kans wat van die penselen n. 1 en 2 te krijgen doe me dan een plezier en zend ze ons.

Beste groeten voor allemaal.

't moeten penseelen voor waterverf zijn.

Zaterdagavond half zes. Lieve Allen.

O, Stel wat was het fijn dat Mart en Mou hier waren, o meid wat was ik onderste boven, nu zien we jou misschien ook wel eens. Hoe is het nu met jou, hierbij een jambon voor jou lieve Stel, dom van me, [dat] ik Mau niet een potje jam heb medegegeven, maar ik weet in zulk soort dagen nooit goed wat ik moet doen, Moos je doet je best wel voor de penseelen hè, Mevr. is a.s. Vrijdag jarig en dan zouden wij ze haar graag willen geven, ik weet anders ook niets. Kan één van jullie niet eens naar Tons[?] gaan en jullie komen ook nooit bij Klein?²¹⁰ Ach het is zoo'n beroerde tijd, ook vooral voor haar, zie er eens één van allen heen te gaan. 'k Heb een reuzensteun aan James, 'k ben heelemaal niet meer vermoeid, m'n rechterbeen is daardoor ook weer beter, wel heeft dokter me er vitaminen voor gegeven, dezelfde die ik reeds innam maar het dubbele aantal, ik geloof weer, in het mindere [?] staan, maar hoe dan ook, 'k ben er zoo goed als af. Nu meen ik toch zoo stellig dat ik over iets speciaals wou schrijven en nu wil het me niet te binnen schieten. Van een week voor Kerst, hebben we niets van Sarie of van Mimieke²¹¹ gehoord, twee dagen dus de 23ste hebben we een pakje gestuurd, ook daar hebben we niets van gehoord, we wachten eerst bericht af voor we weer wat sturen. Hoe is 't met Elleke, laat spoedig wat hooren, schrijf je dan ook bij Mart, zoodra we de uitslag van de photo's weten, zal ik het laten weten, veel liefs en sterkte van jullie l.h. Eva.

*

[Nol aan Mimi, Hoge Nieuwstraat 22, januari 1943]

Lieve "Sussie Aartje",

---

²⁰⁹ Barend stierf in 1944 aan tbc, Eva Cohen overleefde de oorlog.

²¹⁰ Zie de brief van Mau en Martha van 21 november 1942.

²¹¹ Mimi?

tante Els komt zojuist binnenzetten. Morgen (Woensdag) gaat ze naar jou toe. Ze wou natuurlijk (weer net zo als altijd) een brief meehebben. Affijn (zoals Peter Pech zei) ik zal toch maar even schrijven, maar wee jouw gebeente (dat heb ik van Moeder) als je geen brief mee terug geeft, ik plak je neus tussen je twee oren (aan je achterhoofd natuurlijk).

Hoe durf jij, "boerenmaagd"(!?!), op zo'n manier over "aanpassen" te schrijven, waar het je jongste, je middelste en oudste broer betreft?

Zeg, moet je eens wat leuks horen! Ik had bij mijn vorig adres, voor die mevrouw, een raamantenne moeten maken, met eigen materiaal, behalve het houten raam. Dit heb ik door tante Els weg laten halen.

Enkele dagen daarna kwam die mevrouw dat ding terug halen. Ze vertelde, dat ze het speciaal had laten maken, het was van haar!!! Toen me dat ter ore kwam, heb ik tante Els direct bericht gestuurd dat ze alles!!, draad en condensatoren, er af moest halen, en het houten raam teruggeven. Komt ze even van een koude kermis thuis?

Hoe gaat het met Hummeltje? Kan ze al fietsen? Lust ze al asperges? Leest ze al aardig? Laat haar maar eens wat van Vondel lezen!

Wat is dat toch moeilijk om een brief te schrijven, als je niets weet.

Ik vorder al aardig met mijn radiotechniek. Ik ben al in staat om een versterker te bouwen, waar mee "Jansen"²¹² naar Churchill kan roepen dat-ie zich moet overgeven! Alleen zal door dat ontzaglijke volume van die stem, het geval een beetje overbelast worden met als gevolg, dat het geluid een beetje schor wordt. Maar ja, of ie nou zo of door een versterker staat te brallen, een schorre kikker is het en blijft het!!

Krijg ik het radio-toestel gauw, ik verlang om iets te repareren.

Die streep moet ik er onder zetten van tante Els. Ze wordt lastig (dat worden kindertjes tegen bedtijd altijd) ze moet weg!

Ik ben heus niet bang, want ik heb het 'er voorgelezen

Nu, zeg tegen Hummeltje, dat ze na de oorlog eens mee mag, achter op de fiets.

De groentjes

(ook van die zus van je!)

Nol

*

[Elsje aan Mimi]

Dordrecht 10 Januari 1943

Beste Mimmi

---

²¹² Hitler.

Even een kort berichtje in verband met de briefschrijverij, je had aan Tante Geertje een brief meegegeven en toen las ik gisteren van Nol dat je nog schrijverij over die schijf verwachtte maar dat willen ze hier in geen geval meer hebben, als je nu wat te schrijven hebt dan stuur je het gewoon naar mijn adres en ik zal het wel verder bezorgen, dus als je nu naar ons toeschrijft als je vader jarig is dan kan ik het hem zoo gauw mogelijk ter hand stellen en dat zal dan nog een reuze verrassing voor hem wezen want hij denkt dat hij nu geen bericht kan ontvangen. Het zal wel een reuze teleurstelling voor je geweest zijn toen Tante Geertje met ledige handen terug kwam, maar dat is heusch mijn schuld niet want ik heb het de laatste keer zelf al voorspeld dat ze daar wel geen zin in zouden hebben. Het gaat hier alles nog goed, wat ik natuurlijk van jou ook hoop te hooren, we hebben zoo'n schik als we alles over de kleine hooren, geef haar een stevige pakkert van tante Elsje en ontvang zelf ook de hartelijke groeten van Corrie²¹³ en mij. Het goed wat Tante Geertje mee zou brengen dat zal ik van de week oversturen de radiolampen zijn heelhuids overgekomen wat eigenlijk wel iets bijzonders [is] voor mij ik zelf vind het tenminste een heele prestatie. Dus nu weet je het wel hè, mijn adres en dan zorg ik ervoor dat het in orde komt. Misschien dat ik volgende maand nog wel een keer in A'dam kom, dus ook op het bootje stap, ik vond het wat een gezellige dag de laatste keer dat ik geweest was, dus meisje ontvang nogmaals de hartelijke groeten van mij je toegenegen
Elsje

*

[Gré en Nol aan hun ouders]
[Dordrecht, bij Jo Retel, voor maart 1943]

Lieve Pa en Moe.

Even een krabbeltje bijpennen. Ik heb de sokjes af. Vind U ze niet snoezig. Ik wel. Anton kon geen kaart op de kop tikken maar laat Tante Els eens bij dikke tante²¹⁴ proberen die kon er iedere maand een voor me verzorgen. Ik heb nu geen geld meer, nog ± f2, niet veel hè. Als U soms nog wat kleingeld hebt dan houd ik me aanbevolen. Nu lieverds de groetjes van

Gré

Ik hoop dat Tante Els een brief van Daan mee terug brengt. Vraagt U het aan haar. Ik maak me erg ongerust dat hij me heelemaal niet terugschrijft. Als er maar niets aan de hand is.

Dag Gré

---

²¹³ Corrie was de kraamverpleegster die bij Els van As in huis woonde.

²¹⁴ Dikke tante was de moeder van Annie Schilperoort.

Lieve Pa en Moe,

Hier nog even een krabbeltje apart want de bijgaande "technische" brief is alleen voor Pa. Ik heb mijn pick-up in de radiokast staan (met verlichting erin) en de versterker bovenop. Nu nog de platen. Ik hunker gewoon naar een beetje muziek!!! Anton verdomt het gewoon om de platen te halen. Zo'n egoïstisch misbaksel heb ik nog nooit gezien. Iedere avond gaat hij weg, 2x per week naar de bioscoop. Ik vraag het hem heus niet meer. Dan maar geen platen. Nu jongens. Het gaat goeoeoeoed! Hebben jullie die bom gehoord, gisteravond? Ik zag op het dak iedere keer ontploffingen, van die oplaaiende vlammen. 't Was vast een bom van 3 ton de ruiten rammelden

Dag Nol

*

[Estella Cohen aan Mimi]
[Amsterdam, januari 1943]

Lieve Mimi en Chawa.

Zoo juist komt Mau van de dokter. 'k Stuur het rapport bij wat de dokter heeft gegeven. Als ze nog huilt van de honger, mag ze toch niet meer hebben. 't Is wel hard, maar je moet je er toch maar aan houden. Geef dan maar geen levertraan meer, en dan deze druppels. Marti hilde ook altijd nog om meer. Zus ging dan met hem voor het raam staan, of ging hem anders afleiden, en dan was hij het gauw vergeten.

Over 14 dagen, gedurende dien tijd zoo doorgaan, dan moet je dokter nauwkeurig geboortedatum, geboortegewicht, tegenwoordig gewicht, en voeding schrijven. Je schrijft het dan naar hier, en wij verzorgen het weer verder. Wat fijn dat je nu geregeld controle hebt. Nu wordt ze zoo echt fijn hè? O, wat zal het al een schat zijn, om mee te spelen, passen die schoentjes haar nog? Wil je wel geloven lieve Mimi, dat ik niet aan Bob denken mag? Dat hij z'n eigen kleine schat heelemaal niet kent hè? Als die oorlog maar eenmaal voorbij is, zullen jullie weer gauw genoeg bij elkaar zijn. Ik kan mij het volkomen indenken, hoe erg jij naar hem verlangt, 't zou onnatuurlijk zijn als het niet zoo was. Wie weet hoe die arme man naar jullie beidjes en ons allemaal verlangt. Wij hebben op hem nog zooveel voor. Als hij maar gezond is, mogen wij nog niet klagen, hoe zwaar ons dit ook dikwijls valt. We moeten maar weer goeie moed houwen lieve kind. 'k Weet eigenlijk wel dat ik dit tegen jou niet behoef te zeggen. Je bent al die tijd toch zoo flink geweest. Hoe is het nu met je rugpijn. Tante Geertje vertelde mij dit. Och wat jammer dat ze het de laatste keer zoo trof, dat juist Mevr. Serfontein en Mevr. Huinink er waren. 'k Had geen tijd om jouw brief te lezen. Ook waren er nog 2 heeren. Zodoende kon ik

ook geen sigaretten meegeven. Die ik ook toch niet had. Zoomaar koopen kun je ze ook niet. Dat gaat altijd maar nu en dan. Daan verzorgt ze ook dikwijls. De laatste tijd hebben wij heel weinig brieven van Zus gehad. Het gaat g.z.d. goed met hun. Ook met Marti gaat het heel goed. Eef heeft hem eens uit de verte gezien. Hij kwam bij hun langs met andere kinderen. Hij zag haar niet. Eef zei, dat hij er heel goed uitzag. Die schat hebben we ook in zoo'n tijd niet gezien. Mau en Marth waren er de vorige week met een reisvergunning naar toe. Ze vonden dat Barend wat je noemt ziek is. Moet de geheele dag nog liggen. Met ouwejaarsavond was hij er een paar uurtjes uit geweest, en was de volgende dag er heelemaal niet prettig van. Marth en Mau waren er nieuwjaarsdag, en zijn Zaterdagavond weer teruggekomen. Eef schreide van blijdschap. Die gort en suiker was van haar. Ze zei nog uitdrukkelijk dat jij en Chawa nergens geen gebrek aan mogen hebben. Of wij dat zouden toestaan hè? Maar wat is zij altijd lief en zorgzaam hè? Je kunt wel eens een briefje naar haar toe schrijven, of dat je het naar hier stuurt, dan stuur ik het wel door. 'k Doe haar laatste brief hierbij in.

De laatste verordening is hier, dat dames geen broeken mogen dragen. Eef had mij haar skipak gestuurd, ze was bang [dat] ik anders kou zou lijden. 'k Had de broek alle dagen met die kou aan. 't Was heerlijk warm. Nu is 't weer afgelopen. 't Is nu ook zoo koud niet meer gelukkig. Elleke leert al een beetje lezen en schrijven. Als je haar wat eenlettergrepige woordjes in blokletters schrijft, kan ze het lezen. Grappig hè? Marti schrijft z'n ouders briefjes van 4 c.m. in 't vierkant, en dan boven in de hoek een paar woordjes, lollig hè? Herman loopt er heel trots mee in z'n zak. Je weet toch dat hij op Ellekes verjaardag hier was?

Als het zoo doorgaat, met Chawa, dan krijg jij een gehoorzame dochter Mimi, hoe zoo'n klein ding dat al begrijpt. Pas maar goed op lieve Mimi dat zij geen haren van de poes naar binnen krijgt. Nu ze zoover komt, is het met alles oppassen. Tante Geertje is ook niet weinig gek met haar hè? Als ze hier is, heeft ze altijd maar een uurtje de tijd. We willen de tijd dan wel uitrekken. Voor je het weet, moet ze weer weg. Vanmiddag was de fam Minnesma uit Overveen hier. Ze vroegen vol belangstelling naar jullie, en moest je vooral van hun groeten. Hun zoontje gaat gelukkig vooruit. Ze bracht een koek, Verkadekorstjes, en een paar busjes kruiden voor ons mee, aardig hè? Dag lieve Mimi en kleine schat, heel veel kusjes van je liefh Moeder, Vader, Opa en Oma Vooral de groeten aan de fam

*

[Rebecca Leeuwijn en Sal Gobits aan Mimi]
Nergenshuizen 15 Jan 43

Lieve Knobbel en klein knolletje

Ik heb van je lieve Broer een laatste portret gekregen dat sluit ik hierbij in. Hoe gaat het met het Kalfje en de Koeien? Knolletje wordt zoo lief zegt Els, je begrijpt dat ik erg naar haar verlang. Het rentenieren begint mij nu al wat te vervelen en verlang weer naar werk. Ik heb alweer een bedstel bijgevuld en gerepareerd en andere werkjes gedaan, en begin nu ook naar het einde van deze oorlog te verlangen hoe bestaat het!! Zoek vooral veel afleiding in het werken dat is het eenige dat je stabiel houdt. Nu lieverd vele kussen van je Hallij. Geef vele pakkerds voor je kleine Knobbel. Tot ziens.

Lieve schatten

Je leuke brief ontvangen vooral wat dat kwijlen aangaat. Wat vroeg krijgt ze tandjes maar dat kan nog wel eenige maanden aanduren voor ze voor den dag komen.

Ja kindlief we hadden visite met de verjaardag²¹⁵ Broer en Zus.²¹⁶ Zus is zoo ontzettend dik geworden je weet niet wat je ziet en toch heeft ze 's nachts erge honger ze eet veel maar ik denk dat het van de aardappelen komt die eet ze ontzagelijk veel Els en Corrie waren ook bij ons Corrie bracht bloemen Els koekjes en een pakje sigaretten, van Broer en Zus een pakje shag van mijn nihil. Zeg lieve schat hier is het eerste van Hummeltje haar verlanglijst wij hopen dat ze het mooi vindt. Pa verlangt zoo erg naar jullie dat kan je je niet voorstellen ik heb het nooit kunnen denken dat hij zoo verlangend kon zijn. Zeg lieverd stuur bij Tante M. geen brief meer voor ons liever geen brief dan bij hun je weet niet wat ze me hebben gedaan ik kan en wil niet alles schrijven.²¹⁷ Nu schatten heel veel zoenen van Moeder en Pappie Oma en Opa heel veel groeten en liefs voor Tante en Oom en de Neef ik wou maar dat ik ze eens sprak.

*

[Greta aan Mimi]

[Dordrecht, 24 januari 1943]

Lieve Maartje + Hummel.

Hoe is het er mee. Met ons is het o ké. Ook met de fam hier. Ra Ra wie is het? Op Pa's verjaardag zijn we bij hem geweest. We hebben zoo juist aardappeltaart gegeten met Jan. Ik zal een proefje er opplakken [omcirkelde vlek] en koffie met slagroom imiteren [omcirkelde vlek] Zoo nu kun je proeven wat wij gegeten hebben en smul je ook mee. Ik heb een paar sokjes voor hummel gemaakt. Ik hoop dat ze passen anders bewaar je ze maar. Wat wil je nu van die katoen gebreid heben, schrijf dat nu eens hè. Broekjes? Ik ga een beetje uit elkaar schrijven want ik weet haast niets. Van Daan heb ik al 3 weken niets

---

²¹⁵ Samuel Gobits was 13 januari jarig.

²¹⁶ Greta en Nol.

²¹⁷ Tante M. of 'dikke tante', de moeder van Annie Schilperoort.

gehoord en hij mag elke 14 dagen schrijven gek hè. Ik maak me erg ongerust. De tijd gaat goed hè. We schieten op. Hoe lang zou het nog duren denk je. Hoe groeit Hummel. Heb je niet eens een foto van haar voor mij. Ik heb alleen die foto's waar jij op staat bij de geboorte. Ik wil zoo graag een hebben van hoe ze nu is. Ik ken haar helemaal niet. Doe je haar wel eens de groeten van Tante Gré en Oom Daan. Zeg Maart (april) weet je dat ik nog steeds in de bruidsdagen ben. Alleen zijn ze niet erg gezellig, enfin niets aan te doen hè. Nu meid doe allen de groeten en jijzelf + Hummel hartelijk gekust. Dag
Gré

P.S. xx haal de papiertjes er af en proef ze. Dan genotter je mee.

*

[Estella Cohen aan Mimi]
[Amsterdam, februari 1943]

Lieve Mimi.

We hebben in lang niets van je gehoord. Hoopen maar dat alles goed is. We hebben van Bakker²¹⁸ gehoord, dat de moeder van tante Geertje²¹⁹ overleden is, waarmee we haar condoleeren. Dat verklaart zeker ook waarom wij niets gehoord hebben. Het ledikantje is nu voor elkaar hè? We hebben het zoo goed gedaan als we konden. Je begrijpt dat we het niet zoo kunnen, als we wel graag zouden willen. Maar dit gaat in elk geval wel. Lieve Mimi, de dktr zou het erg prettig vinden als hij het kind eens kan zien. Als tante Geertje eens met haar komen kan, moet dit op een maandag of dinsdag, anders is hij niet te spreken. Wat heerlijk dat het nu zoo goed met de kleine schat gaat. Wij zouden ook zoo dolgraag eens kennis met haar maken. 'k Stel mij haar voor als een tenger levendig donker kind. Zoo heb jij haar tenminste altijd beschreven. Ik vind het altijd maar weer zoo fijn dat je haar bij je hebt. Als het met onze lieve B[ram] ook maar goed is. O, ik mag niet aan het tegendeel denken. En toch hoe ontelbaar velen zijn er al weg. Zus, Martha, Eef hebben allen het gevoel dat het goed met hem is. En jijzelf ook hè lieve Mimi? Daar hou ik mij maar aan vast. Over 't algemeen denkt men, dat het nu niet zoo lang meer kan duren. Zus haar brieven moest ik doorgeven aan zijn moeder, daarom maar alléén van Gré en haar man. Hier in A'dam gebeuren nog altijd erge dingen. Men kan het bijna niet meer verwerken. Toch doe ik mijn best om zoo goed mogelijk te

---

²¹⁸ Bakker, de tussenpersoon die het contact tussen Dordrecht, Amsterdam en Ipendam onderhield. Verder geen gegevens bekend.

²¹⁹ Geertje Huijsman getrouwd met Klaas Tromp, de onderduikoma en –opa van Chawwa. De moeder van tante Geertje, Margaretha Visser, overleed te Rijswijk op 5 februari 1943. Daarmee is deze brief te dateren februari 1943.

blijven, in de hoop dat we allemaal eens weer bij elkaar koomen. Hier in huis is alles goed. Elleke gaat nu naar school en Hansje is een schat.

Elleke en Hansje

Onze huishouding is verder met 2 vermeerderd. Een jongen van 12 en een meisje van 15 jaar. 't Zijn dezelfde kinder die Marth en Mau ook al in Nijmegen gehad hebben. Hun ouders in Duitsland zijn gemengd getrouwd zoodat ze niet mee hoefden toen hier de weeschuizen zijn leeggehaald. 't Zijn heel lieve en rustige kinder. En het meisje helpt wel mee in het huishouding, de jongen gaat nu naar een Christenschool. Ze hoeven ook geen ster te dragen. Dag lieve schatten heel veel liefs van je liefh moeder, onze hartelijke groeten aan tante Geertje en fam.

*

[Estella Cohen aan Mimi]
[Amsterdam, februari 1943]

Lieve Mimi.

Wat fijn dat tante Geertje er weer is, en dat alles zoo goed is. O, wat zouden we de kleine schat eens graag zien. Als tante Geertje weer komt kan ze haar misschien wel meenemen. We spreken het nu vast al met haar af. Ja ik kan het best begrijpen lieve schat dat je het af en toe te kwaad krijgt. Het gaat mij zelf toch net zóó. Als er toch maar eens een eind aan kwam. Het gaat wel reusachtig zeggen ze, maar voor ons duurt het te lang. Ze zijn me weer zoo ontzettend bezig hier.²²⁰ Alle uitgestelde zieken worden nu maar zoo overdag gehaald, en worden dan ineens doorgestuurd naar Duitsland. Heel [het] Apeldoornsche bosch is leeggehaald²²¹, en het verplegend personeel mocht kiezen, meegaan, naar Duitsland, of in Westerbork blijven. Tante Rientje, Oom Karel,²²² tante

---

²²⁰ In Amsterdam, met het weghalen van de Joden.

²²¹ In de nacht van 21 op 22 januari 1943. De helft van het personeel vluchtte die nacht en dook onder. Greta Gobits werkte in het Apeldoornsche Bos als leerling-verpleegster.

²²² Henderina Wijenberg en haar man Kalman Gans. Zij overleefde de oorlog.

Fie, komen dan 's morgens al hier, en blijven dan de geheele dag. Als ze niet thuis zijn kunnen ze niet gehaald worden. Wij zijn nog steeds niet overgeschreven, zoodat wij nog wel even veilig zitten.

Daan heeft ook bericht van Gré gehad.²²³ Ze komen wel bij elkaar. Vandaag heb ik aan B. gezegd, dat hij voor mij een half pond tabak en 50 goeie sigaren moet koopen. Die moet B. dan voor mij bewaren, die krijgt Br[am] dan als hij weer komt, dan heb ik wat voor hem. Als wij eens weg mochten zijn, dan weet je waar wat is. Ook is er dan nog geld hoor!

Wat zijn we blij met die kip. We kookten er lekkere soep van. Vleesch is hier heelemaal niet meer te krijgen. Maar dat is het ergste niet. Als we maar rust krijgen. Vader zal direct zien een paar rubberlaarzen te krijgen. Of het lukken zal weten we niet. Nou lieverd tante wil weg, duizend kussen van je liefhe moeder en Vader Marth en Elleke.

Mimi is inderdaad met Chawwa naar haar schoonouders in Amsterdam gegaan. Zij hadden als enigen het kind nog nooit gezien. Estella schrijft in haar brieven aan Bob van 3 en 10 maart (opgenomen onder Brieven van en aan Bob in de gevangenis) uitgebreid over 'de kleine Eva' en in een brief van eind maart 'wat waren we blij dat jullie er waren hè'.

Hoe gevaarlijk en traumatiserend dit geweest is blijkt uit het later door Mimi vertelde verhaal over een treinreis. Chawwa verwerkte het later in een column.

Babygeheugen

Zestien jaar was ik en ik vond bepaald dat ik al een dame was. Het toenmalige vriendje nam mij mee naar zijn ouders. Mijn familie keek er van op. Lieve jongen die Harm, maar voor hen was het wel duidelijk dat hij homo was. Ik lag met hem op bed en we tekenden trouwjurken.

Ik meen me te herinneren dat ik bij zijn moeder op de bank zat en theedronk met mijn pinkje omhoog. Waar we het over hadden? Geen idee. En toen kwam de vader thuis. En van het nette meisje bleef niets over. De man werkte bij de douane en hij kwam met zijn pet op binnen. Ik kreeg een hevige huilbui met schokken en trillen en kon alleen nog maar uitbrengen: 'Die pet, die pet.' Pas toen hij zijn pet had afgezet kon ik rustiger worden. Maar uitleggen kon ik het niet.

Mamma liet me die pet beschrijven. 'Hoog', zei ik, 'grijsgroen en een grote klep.'

---

²²³ Hieruit blijkt dat Greta was ontsnapt.

Mamma vertelde dat ze in de oorlog, met mij in een reiswieg, in de trein zat tegenover een dikke Duitse soldaat die zo'n pet op had... Ze deed zich voor als een ongehuwde dame met kind. Waardoor hij aannam dat ik een kind van een Duitser was. Hij boog zich vertederd over mijn wiegje. Mam zei: 'Als die mof niet zo'n dikke nek had gehad zou ik hem gewurgd hebben.'

Ik ben niet de enige met een oorlogsherinnering uit de babytijd. Mijn vriendin Rozette kon geen ouderwetse kinderwagen horen piepen zonder geheel overstuur te raken. Haar ouders brachten haar in zo'n babywagen naar haar onderduikouders. Ingeëtste herinneringen uit een nonverbale periode. Zoals een vriendin van mij zei, was mijn moeder een kanjer. Stevige verpleegstershanden had ze. En met haar ogen kon ze de hele mensheid regeren. Ze boezemde ontzag in. Streng werd gelukkig getemperd door haar gevoel voor humor. Ze vertelde me ooit troostend, notabene, dat de Duitsers mij nooit te pakken zouden hebben gekregen, dan zou zij zelf wel mijn nekje breken. Daarna begreep ik iets beter waarom ik bang voor haar was. Ook heeft ze me opgebiecht dat als het aan haar gelegen had, ze mij had willen inruilen voor mijn vader. Dat was toen ze me uitlegde dat zij 'een Badelochvrouw' was (waar werd oprechter trouw dan tussen man en vrouw...) en niet zoals ik lesbisch. Maar ze voerde mijn vurige strijd dat wij homo's het niet konden helpen, want het lag aan onze hormonen. Waarvan acte.

Uit mams brieven lees ik de geestigheid niet die ze absoluut had. De vrouw van de one-liners.

Kom ik thuis bij een vriendinnetje vandaan en zeg ik: 'Mamma, die mensen zijn zo rijk die hebben wel vier wc's.' Zegt mam: 'Dat is goed voor zoveel kak.'

Een andere was: 'Doe wat je wilt de mensen kletsen toch.'

En tot slot: 'Kind, wij worden nooit dames.' Ook daarin had ze gelijk.

*

[Rebecca Leeuwijn aan Mimi]

[Dordrecht, februari 1943]

Lieve schatten

Nu nog een brief de eerste lag al van 15 Jan klaar maar Els ging nog steeds niet naar je toe dus schrijf ik er nog maar weer een. Zeg lieverd het duurt wel heel lang voor we elkaar weer zullen zien maar de tijd nadert toch ik hoop maar dat we 6 Juli weer allemaal samen zullen zijn dan is jouw kleine schattebout 1 jaar. Zeg lieverd hier is ook een kindje van een jaar²²⁴ dat is een rijkdom daar amuseren we ons mee het is dol op Vader en het zit ook altijd op zijn schoot dus je ziet wij hebben ook iets ter vergoeding het is wel niet het ware.

---

²²⁴ Waarschijnlijk Leo Warmenhoven.

Zeg schat ik ben van de week 1 dag bij Els geweest en heb je kindergoed uitgezocht om mee te geven voor jou. Ik hoop dat het goed is. Ik weet niet veel alleen dat wij het hier heel goed hebben. Pa verveelt zich erg en is erg vervelend tegen mij dat begrijp je wel hoe dat gaat ik neem het hem niet kwalijk en doe maar net of ik niets merk. Zeg lieverd schrijf veel over het kind wil je dat doen dan kunnen wij ons een beetje voorstellen hoe of ze is Pa is jaloersch op oom Jacob²²⁵ en ik op tante Geertje maar toch vind ik het fijn dat ze zooveel van haar houden. Nu lieverd Els moet de brief mee hebben

Dag schatten
heel veel zoenen van
je liefhebbende Moeder
Oma en Pa en Opa
Heel veel groeten voor de familie

*

[Gré aan Mimi]
[Dordrecht] 19 Febr [1943]

Lieve Zus (ziezoo dat staat er)
Veel nieuws heb ik niet, alle dagen lijken op elkaar. Alleen is Daan sinds verleden week bij tante Els en misschien komt hij hier in pensioen. Dat zou fijn zijn. Ik heb vandaag de kamer en de keuken een goede beurt gegeven en ben er net mee klaar, de aardappelen staan al te koken en de groente heb ik gaar uit de hooikist gehaald. Je ziet ik leer het al. We eten hier 2x per dag warm eten dus is het de hele dag koken. De dagen gaan ook vlug voorbij. Ik heb niet veel tijd om je te schrijven want ik moet direct tafel dekken en het eten stampen en jus maken. Hoe is het met hummel lekker zeker hè. Ik verlang er erg naar om die peuter eens te zien. Vraagt ze nooit naar tante Gré of heb jij zoo veel kwaad van me gesproken dat ze niet van me weten wil. Waarom schrijft ze nooit een lettertje.

S-Nol zit aardappelen te jassen. Dat heeft hij van jou geleerd zei hij. Passen de sokjes nog steeds of is ze er al uit gegroeid. Ik vond ze zelf zoo snoezig dat ik ze zelf wel wilde houden. Ik wou dat ik al zoo ver was dat ik breien kon voor mezelf. Schrijf eens een uitvoerige brief, wat je de hele dag doet.

Ik heb je nu al 2x gevraagd wat ik van die 2 knotten katoen zal maken, je geeft geen antwoord. Dag Zussie groetjes aan de fam en pak hummel van me
Gré

[Daan en Gré aan Mimi]

---

²²⁵ Jaap Tromp, de jongste zoon van het gezin Tromp.

Lieve Miep.

Het is op 't oogenblik vrijdag half 10 N.M. en tante "Elsje" en de "zr" hebben ons zoeven met een bezoek vereerd. Hetgeen altijd een prettig oogenblik is! Was het een prettige tijding die "Elsje" je bracht of niet? Gedeeltelijk dan, niet?

Kindje, hier is alles in orde, tenminste op hetgeen je wel van tante Elsje gehoord zult hebben en waarover ik je reeds schreef.

Ook gehoord dat jij en hummeltje het goed maken, gelukkig maar.

Nu beste kind, omdat ik je zoo kort geleden schreef, heb ik op 't oogenblik weinig nieuws!

Toch heb ik deze gelegenheid niet voorbij willen laten gaan je even te schrijven.

Hartelijk gegroet ook aan onze hummeltje

Daan en Gré.

P.S. Mimi ik zou bijna vergeten te bedanken voor de "mesomme" vriendelijk dank hoor meid

Daan.

*

[Rebecca Leeuwin aan Mimi]

[Dordrecht, maart 1943]

Lieve schat en kleine schat.

Allereerst een verontschuldiging dat ik niets heb bijgeschreven, ik wist niet dat er een brief naar jou toe ging anders had ik wel een paar woorden bij gekrabbeld. Ten tweede heb ik het adres niet geschreven maar Els, want ik weet jouw adres niet en mag het niet weten. Zeg schat wat jij in je vorige brief schreef over ons kibbelen zoo erg is het niet hoor vader moppert wel eens maar is het zoo vergeten dat weet je wel maar dat kwam hij had vreeselijke maagpijn en had dieet hij had 14 dagen niets anders dan pap en heeft ook een paar dagen in bed gelegen nu is het goddank weer over maar eet nog niet alles. Ik ben weer geheel de oude. Piet zegt ik ben weer net (zoo mooi of leelijk) als ik voor de oorlog was ik ben veel dikker geworden ik gebruik geregeld die levertraanpillen en eet flink alleen verveel ik me liederlijk ik brei heel veel voor de kinderen van Els stop alle kousen schil alle aardappelen en maak de groenten schoon ik heb zeker al 12 p kousen en 6 p sokjes heel veel p. wanten en mutsen en sjawls gebreid. Els vindt het fijn ook broekjes voor de meisjes heb ik gebreid truitjes en ik weet niet wat al je begrijpt dat ze dat fijn vindt. Verder doe ik mijn eigen kamer dus je ziet ik ben ook den geheele dag bezig speel eens een dammetje met Piet of een kaartje en lees ook wel een mooi boek ik heb deze week gelezen De vreemde broeders van A.M. de Jong Het kasteel in Karintië van Johan Fabricius erg mooi. Zeg lieverd Daan is nu bij Zus. Broer geeft daar Bridgeles

leuk hè ze hebben het daar erg leuk geloof ik. Zeg schat je schrijft over een filmrolletje ik heb hier photo's gezien die zijn op papierfilmpjes gemaakt heel goed die zijn nu in de handel. Nu iets over jouw (en onze) kleine schat. O kindlief wat missen wij jullie. Vader heeft beslist heimwee naar jou en het kind wat heerlijk dat ze zoo groeit en zoo flink wordt en leuk zeg met dat po'tje dat ze zoo vroeg al haast schoon is dat heb ik ook altijd zoo gedaan. Geef je haar wel eens een zoen van ons ja zeker hè. Zeg schat wat vreemd dat er van B geen goed is maar Piet zeide nou dan maar niet, in zijn bloote kont ontvangen we hem, was het maar al zoo ver afijn het schiet al op het is nu al weer maart wat gaat het vlug wij zijn nu al weer ruim 4 maanden 'thuis'. Zeg lieverd ik zou je graag iets willen sturen maar heb niets, als Els naar je toe gaat vind ik het vreeselijk dat ik niets voor je kan meegeven maar heb geen korrel om je te geven het eenigste wat ik je kon sturen is door anderen allemaal opgegeten namelijk bussen zalm erg hè en zooveel meer al mijn zeep is op op dezelfde manier als de zalm. Dit briefje dat er bij is kregen wij dezen week van Broer of tenminste wij niet maar Pels hij schrijft zoo gezellig altijd dat ik het maar altijd aan jou er bij doe. Zeg schat laat niet aan T Geertje lezen over die zalm want tenslotte is het toch haar zuster.

Nu schat eindig ik maar misschien wil Piet nog iets schrijven heel veel pakkertjes voor de kleine schat en heel veel zoenen voor jou van je hunkerende en verlangende Bep

[Ik vra]ag zoo juist aan Piet of hij jou [nog iets] wil schrijven maar hij zegt wat [moet] ik haar schrijven zeg haar en het kind maar dat ik erg naar haar verlang toen zeide ik dat heb ik al geschreven dus je weet het hij weet niets ik heb alles al geschreven dag schatten blijven jullie gezond tot spoedig weerziens ik heb geen ander papier

Dag.

*

[Gré aan Mimi]

[Dordrecht, zomer (voor 29 juli) 1943 ?]

Voor ik begin moet ik eerst even naar de aardappelen kijken. Ze koken al haast goddank want ik rammel. Ik zou je dolgraag een langere brief schrijven als ik maar wist wat ik heb nooit kunnen schrijven. Enfin Nol zijn epistels vergoeden mijn tekort misschien wel.

De foto's waren erg leuk. Jullie worden dik hè. Het goede leven zeker. Zeg Zus ik voel dat alles goed afloopt hoor. Mijn voorgevoelens komen altijd goed uit weet je nog wel. Nu meid het beste kus hummel van me en doe de fam de groeten
je sussie Greetje.

*

[Elsje aan Mimi]

Dordrecht 5 April 1943

Lieve allemaal even wil ik jelui schrijven dat ik plan had a.s. Woensdag te komen, ik kom dan met Tante Maartje, want Aartje 1²²⁶ is weer geweest en dat is nog niet in orde, maar ik kom maar 1 dag daarom kunnen jelui ons al vroeg verwachten nu verder geen nieuws als de hartelijke groeten van ons allen en een pakkert voor Hummel

Elsje

*

[Rebecca Leeuwin en Sal Gobits aan Mimi]

[Dordrecht, maart/april 1943]

Lieve Schat en fijne prul

Wat heerlijk dat het kind zoo groeit Oom Klaas verdoofd ervan ik geloof als het hun eigen kleinkind zou zijn zouden ze er niet meer van kunnen houden. Toen ik Tante Geertje zag was het net of er iets van jou mee kwam ik kon haast niet spreken zoo zenuwachtig was ik. Wat een paar zeldzaam lieve menschen het is niet te gelooven dat dat een zuster van Maartje is.

Zeg lieverd wist je niet dat Daan 10 Maart jarig was wij waren bij hem. Wat fijn dat je een filmrolletje hebt nu krijgen we heel gauw een paar photo's hè! Wat leuk zeg van die kuiltjes naar wat zij vertellen is het een knap kindje och kind wat zouden we toch gelukkig zijn als we jullie zagen. Lieverd ik heb Tante Geertje wat thee meegegeven en een busje melk dat is het eenigste wat ik je kan sturen meer heb ik niet maar als je bij me komt zal ik het je vergoeden en mijn schade inhalen als het maar gauw is. Els ligt al van maandag ziek. Dr zeide griep en Corry is in verpleging in Nijmegen nu is Rinus ook ziek ook griep. Dr was blij dat het griep was want er heerst zooveel Diphtiritus ook in Duitschland. Mevr Bouman had ook 3 maanden Diphteritus maar is weer beter. Nu lieve schat eindig ik maar na heel veel zoenen te sturen voor jou en het kind.

Dag schat tot ziens

stuur gauw photo's

Els is boos dat je geen groeten hebt geschreven.

Lieve Aartje

---

²²⁶ Maartje was een zus van Geertje Tromp, zij vond het beter dat Mimi en kind bij Geertje weg zouden gaan. Aartje 1 (Aartje 2 was Mimi) was naar verluidt iemand die gevaarlijk was voor de onderduikers omdat ze kletste. Wellicht was zij de echte Aartje van Mimi's persoonsbewijs.

Aan je verlangen in de brief heb ik voldaan. Ik heb ze naar Mr Smeets gestuurd en daar hebben ze verder zelf mede afgesproken dus zullen ze zelf alles vertellen. Nieuws heb ik niet. Voor de radio wordt gezorgd (als het nog mogelijk is) Geef Hummel een fijne pakkert, en wees zelf gekust van Hally Salassij

Ik zeg niks want jij zeg ook niet
Elsje.

*

[Brief onder pseudoniem van Rebecca Leeuwin aan Mimi]
[Dordrecht 6 april 1943]

Lieve schatten.

Bedankt voor jullie verjaardagsbrief maar het was wel een beetje een teleurstelling voor me want ik had gedroomd dat er een brief kwam met portretjes er in van het kind. Ik maakte de brief open het eerste wat ik zeide was geen portretjes ze keken me aan Piet en de familie hier toen vertelde ik het hun wat ik had gedroomd.

De kinderen waren niet hier want het is voor hun gezondheid niet goed 's avonds op straat te gaan. Zeg lieverd Piet was verleden week ziek hij had heel hoge koorts. Dr zeide het kwam van zijn been de wond was dicht en dat mocht niet hij had er belroos bij, met warme compressen moest het weer opengemaakt en als dat niet ging moest het gesneden worden dat had gelukkig niet nodig hij is nu weer op en voelt zich weer goed. Hij had met zijn bloote been in de zon gezeten en dat mocht niet. Vandaag is Hummeltje 9 maanden wat vliegt de tijd toch hè schat. Ik verlang zoo ontzettend naar jullie het is nog nooit zoo lang geweest dat wij elkaar niet hebben gesproken. Maar dat zal ook wel weer komen als we maar geduld hebben. Zeg schat ik had van de kinderen bloemen van de Familie hier een bakje met hyacinten van Mevr. Lier een Hortensia en van nog een Mevr. een Azalea van een kindje hier een rol pepermint leuk hè. Van Nol een leuke brief deze stuur ik je er bij maar wil hem graag terughebben. Van Gré en Daan had ik ook een brief. Piet kon geen kaartje voor je teekenen die lag ziek toen heb ik aan Broer geschreven en die heeft het nu gedaan ik heb het nog niet gezien maar Els vertelde het mij. Lieverd ik heb wat kindergoed opgezocht meer is er niet ik hoop ik hoop dat dat goed is. Ik heb een paar sokjes voor jouw schat gebreid.

Zeg lieverd voel je nu hoeveel wij van jullie houden en wat wij nu missen. Ik geloof dat Piet zoo'n groot verlangen naar jullie heeft dat hij onaangenaam wordt. Dat kan ik hem feitelijk niet kwalijk nemen, maar voor iemand die er bij zit is het vreeselijk. Stuur hem maar een beetje opgewekte brief lieverd. Wat heb jij toch een schatten van Oom en Tante de goedheid en liefde straalt hun gezicht

uit ze hebben alle twee een dikke zoen van ons gehad hebben ze die aan jullie wel overgegeven ja zeker.

Zeg schat jullie zijn allemaal vergeten hoe oud ik was nu lieverd ik was 56 jaar en 29 jaar getrouwd dus volgend jaar 30 jaar getrouwd. Nu schatten veel weet ik niet meer want wij beleven hier niet veel heel veel zoenen voor jullie allemaal Oom Klaas Tante Geertje heel veel groeten voor Jaap onbekend van Piet en Beb

Dag schat en kleine schat tot spoedig weerziens

Hierbij een busje melk om borstplaat te maken eet ze maar lekker op p.s Lieverd er staat bij Els een kistje sigaren van Bob mag Piet die rooken hij heeft niets meer en een rookerskaart heeft hij niet geef Els de boodschap mee of het mag. Ik hoop van wel.

Dag Lieverds

Lieve Knobbels

Nog een paar lettertjes van Piet

Ik voel me nu weer een heelboel beter. Dokter moet nog komen. Wond mag niet dicht. Ik krijg nu Cibazol een Zwitserssch preparaat, dat werkt de pus weg en helpt uitstekend. Je begrijpt hoe ik naar jullie verlang, het is verschrikkelijk. Ik stuur je hierbij het Radiotoestel, daar heb je iets aan dat is prima. Nou kinderen tot ziens. Geef Hummel en de heele familie kussen van mij.

*

[Gré aan Mimi]

[Dordrecht, Hoge Nieuwstraat, begin april 1943]

Lieve Aartje

In de eerste plaats hartelijk gefeliciteerd met onze moeder (geen "onze Vader") en met de 29-jarige huwelijksdag van onze ouders. Wist jij dat? Ik niet. Wist je dat we 31 Maart 4 jaar verloofd waren. Wat een tijd hè. We hebben elkaar maar een zoentje gegeven dat kost niets ingekocht. Hoe is het met Chawwa. Lekker zeker hè. Krijg ik ook een foto voor mijzelf van haar. Ja zeker hè. Wat heb ik er aan om ze te zien en weer terug te sturen naar Moeder. Nol zit hier ijverig te tekenen (niet voor de post) Tante Els komt vanmiddag de brief halen. Door Nol zijn schuld kon ik de vorige brief niet bijschrijven. Hij had hem al geschreven en dichtgedaan voor ik wist dat hij aan jou wilde schrijven. Ik wist er niets van. Hij had niets gezegd. Onaardig hè. Enfin niets aan te doen. De boel gaat goed hè. Net panto. Ze vliegen eruit. Verder is hier alles hetzelfde iedere dag is gelijk. Zeg sus gaat het nu met Hummel net zoo als met Okkie. Die wilde Vader ook niet missen en die was ook van jou. Laat je Hummel nu ook achter daar? Verder weet ik geen p...!

Mooi hè. Echt Greet hè
Dag zus Groetjes aan allen en jullie een pakkerd van Gré

*

[Daan aan Mimi]
[Dordrecht, Hoge Nieuwstraat, begin april 1943]

Lieve Zus.

Je respectievelijke brieven gelezen en met vreugde daaruit opgemaakt dat jij en het kind het uitstekend maken. Gelukkig maar, dat je het zoo goed met die menschen vinden kan. Wat ons betreft wij hebben het ook heel goed getroffen. Allereerst nu, hartelijk gefeliciteerd met je moeder.²²⁷ Wij konden evenmin aan een cadeau beginnen als jij. Wij hebben alleen wat bloemen gegeven. Spoedig hopen wij het anders te kunnen doen, hè? De werkzaamheden hier zullen je zeker al verteld zijn. Alsnog wil ik je schrijven wat mijn persoonlijk aandeel hier is. 's Morgens niet zoo erg vroeg op, meestal goed 9 uur. Wasschen, eten en kleeden. Hierna aardappels schillen tot den eten, dat is ± 12-12½ uur. Daarna wat zitten lezen of leren en Gré niet veronachtzamen. 's Avonds ± 6 uur eten en daarna weer verschillende dingen voor jezelf. Zoo is elke dag. Weinig afwisseling dus, doch uit te houden. De menschen hier zijn aardig voor ons. Nu beste kind, dat is ongeveer alles dat ik je weet te schrijven. Knuffel "Chawwa" voor ons en zelf hartelijk gegroet en tot spoedig!

Daan

In mei verhuist Gré van het gezin Retel in de Hoge Nieuwstraat naar haar ouders bij Els van As op de Vlietweg.

---

²²⁷ Rebecca Leeuwin was 3 april jarig.

[Rebecca Leeuwijn aan Mimi]
[Dordrecht, Vlietweg, mei 1943]

Lieve schatten.

O wat verlang ik erg naar jullie wanneer zal ik jullie toch zien. (Ha net luchtalarm) Zeg lieverd wat zijn de foto's leuk het kind lijkt 2 druppels water haar Vader en op Zus sprekend. Ik ben niet gauw jaloersch maar op Tante en Oom wel dat zij zoiets moois meemaken waar wij recht op hebben (dat jaloersch is maar gekheid hoor). Op 't oogenblik zit Gré bij ons laat E[lsje] maar vertellen waarom. We hebben wel pech met hun.²²⁸ Hierbij de laatste thee die ik heb, die uit de jampot van jou hebben wij opgemaakt dat was 3/4 pot nu heb ik de vorige keer al aan Tante Geertje meegegeven en nu de rest, wij hebben ook een klein beetje nog. Zeg lieverd rijst is er niet veel van jou het is een klein beetje in een jampot met muizerommel ik zal van mij maar een beetje meegeven voor Oom. Zeg lieverd met Puck haar 1e verjaardag zullen we wel niet bij elkaar zijn afijn maar moed houden aan alles komt een eind ook aan deze ellende voor de menschen. Ik krijg steeds van broer zulke gezellige brieven die geven me heel veel moed als hij later zoo is zullen we veel steun aan hem hebben hij is ontzettend flink. Weet je wel dat hij nooit iets wou weten van de Radio nu des te meer maar dat is nu ook afgelopen. Jammer genoeg dat is zijn eenigste afleiding. Rookkaarten hebben ze niet meer die hebben ze verloren. O kindlief wij verlangen zoo erg naar jouw puck zou ze niet een paar dagen hier kunnen zijn als E[lsje] haar meebrengt brengt Zr. haar weer terug. Ik wou dat het waar was. Zeg kindlief geef je de brief in boekdeel van Nol mee aan E[lsje] ik wil hem zoo graag lezen. Lief kind ik weet niets meer te schrijven. Piet zit op 't oogenblik pantoffels te maken voor je dochter. Heel veel zoenen voor jou en voor Hummeltje van Bep. Dag schatten geef heel veel groeten aan Tante Oom en Jaap. Dag tot spoedig weerzien.

*

---

²²⁸ Namelijk dat Gré weg moest bij het gezin Retel en Nol het daar ook niet erg prettig had.

[Gré aan Mimi]

[Dordrecht, gefingeerde datum, mei 1943]

St.Juttemis 2-2/8-43

Lieve Zus + Hummel.

In de eerste plaats een verontschuldiging dat ik met potlood schrijf maar ik heb geen inkt. Hoe is het met jou met mij o ké. Ik zit op het oogenblik bij Bep en Piet²²⁹. Daar blijf ik voorlopig. Ik ben nu niet meer met Daan samen dat is wel erg jammer maar niets aan te doen. Hoe is het met hummel. Kun je haar niet opsturen als postpakketje? Het gaat goed hè. Ik weet werkelijk niet wat ik schrijven moet. Ik leer het nooit hè. Ik zit hier op het oogenblik met een jurk van moeder aan. Ik heb heelemaal geen zomergoed meer. Ik had zoo'n uitgebreide garderobe hè weet je nog.

Wat leuk dat hummel al leert lopen. Dat is wel vlug niet? Heb je het warmwaterbord nog niet nodig? Het staat geloof ik hier. De kinderen zijn schattig hier vooral de jongste die doet me aan Greetje uit R'dam denken toen ze jong was. Zeg Miem Vader zegt dat, na de oorlog, als hummel dus lekker schoon is, hij haar een hele reep chocolade geeft dan kan ze zich insmeren. Ik lik haar dan wel af. Nu zus doe allen de groeten van me en kus je dochter, jij zelf een poot

Gré

Hierbij 2 knotjes katoen. Die heb ik van Dikke Tante gekregen voor jou. Zie maar wat je er van maakt.

*

[Gré aan Mimi]

[Dordrecht, Vlietweg, voorjaar 1943]

Lieve Zus.

Tot onze grote verwondering nog steeds niets van je gehoord. Is er iets niet o ké. Of had je alleen geen lust. Zeg Aartje ik heb van een oud overhemd van Daan 2 schortjes voor onze hummel gemaakt en ook een bal. Je zult wel zien waar die van gemaakt is hè. Vind je ze leuk. Als je wat lappen hebt geef het dan aan Elsje mee. Als er eens iets is wat je graag voor hummel gemaakt wil hebben en je denkt dat ik het klaarspeel dan schrijf je maar hoor. Ik heb een erg leuk modelletje gevonden voor een pakje voor haar van dat roze lapje van je jurk. Met smockwerk, lijkt je dat iets. Je zegt het maar eerlijk als je het niet aardig vindt. Denk eraan gooi nooit iets weg. Alles kan ik gebruiken. Ik heb voor Mevr

---

²²⁹ De schuilnamen van haar ouders. Gré is verhuisd naar de Vlietweg.

W²³⁰ hier een pop en een schortje en 2 ballen gemaakt die heeft ze cadeau gegeven. Zooiets kost haast niets.

Speelt ze al met de poppen? Heb je nog over mijn brief nagedacht? Ik zit steeds nieuwe dingen te verzinnen voor Chawwa. Ik vind het zoo leuk om steeds als Elsje naar je toe gaat iets voor haar mee te geven. En daar ik geen geld heb om wat te kopen pruts ik het maar zelf in elkaar. De oorlog zal nu wel vlug afgelopen zijn denk je ook niet? We hopen je weer vlug hier te zien. Dag lieve zus geef je hummel een pakkerd van je sussie
Gré
je mag er zelf ook een nemen.

*

[Rebecca Leeuwijn aan Mimi]

[Dordrecht] 6 Juni [1943]. het kind is elf maanden wat vliegt de tijd, gelukkig maar

Lieve Schat.

Op 't oogenblik weet ik niet veel te schrijven. Zeg kindlief er is hier geen broekje van jou alleen 1 roze wol. Ik heb wat nachthemden gevonden dunne ik heb er niet een en heb er voor mezelf een paar hier gehouden dat is wel goed hè? Ik heb totaal geen ondergoed ik had van alles 2 meegenomen toen ik wegging en dat is nu al haast 11 maanden dus dat is op. Ik heb van Corry een paar oude camisols gekregen en van Els een paar broekjes. Zeg schat weet je wat ik van jou draag die wolle jurkjes met korte mouwen die bruine en die blauwe je weet wel die heele smalle die passen me precies. Ik heb een figuur van een meisje van 18 jaar ik behoef geen corset meer te dragen ook draag ik dat jurkje weer die ik jou had gegeven je weet wel met dat kantje van onderen. Die pantoffels heeft Leo achter van de burenen gedragen dat is zoo'n schat daar amuseeren we ons mee. Gré is dol op hem het is een echt knap kind hij loopt zoo lekker. Gré ziet er al zoo goed uit, toen ze hier kwam zag ze groen en haar oogen zagen zoo flets ze heeft een geruild gezicht. Siska heeft vijf beeldige hondjes daar amuseeren we ons mee. Ook bridgen we veel Gré kan het al goed. Ik zal mijn dagindeeling eens schrijven dan komt mijn brief vol. 's Morgens 8 uur op bedden op zolder uitleggen daar slapen wij nu en de jongentjes (Rinus en Bernard) dan beneden ontbijten. Leo is dol op Pa en Pa op hem, hij is liever bij ons dan bij zijn ouders leuk hè? Na het ontbijt de kamer doen de gang stoffen en stofzuigen [in de marge] Dat was toen ik er nog niet was nu doe ik het. [Gré] de zoldertrap veegen en stoffen en de zolder stofzuigen en de bedden maken dan aardappelen schillen en de ontbijtboel afwasschen. Ik houd al het stop en naaiwerk bij ik heb zeker al een 30 paar kousen en sokjes gebreid wantjes

---

²³⁰ Mevrouw Warmenhoven.

handschoenen mutsen sjaals enz. enz. dan koffie drinken om half een eten dan help ik of Gré met de afwasch dan gaan we rusten en dan een uurtje bridgen en in die tijd drinken we thee dan om 6 uur eten. Op 't oogenblik haken Corry en ik keukengordijntjes erg leuk van uitgehaalde spreien. Hè hè hoe krijg ik mijn brief vol. Zeg schat het gaat heel goed. Laat Els maar zeggen wat we gehoord hebben of heb jij het ook gehoord ze gaan deze week beginnen waar hebben ze niet gezegd. Als het maar gauw is. Hierbij Nol zijn brief hij is niet zoo lekker en lijkt erg down. O Mimi Els zegt hij is zoo een lieve jongen ze houdt echt van hem dat kan je aan alles merken ze doet of het haar kind is. Pa zeide als we het beleven krijgt Els een eigen huisje van ons, als we het kunnen betalen natuurlijk. Nu schattekind heel veel zoenen voor jou en je kleine schat ik wou maar dat we haar konden knuffelen en jou ook we zijn de langste tijd van elkaar weg geweest. Dag schat Geeft Tante en Oom en de joongens de groeten en het beste met Oom en wensch hem gezondheid

Dag tot spoedig weerziens

Hoe vind je het zakdoekje dat heeft Gré netjes gemaakt hè

Ik heb een paar nieuwe kousen voor je meegegeven die heb ik nog bij Seida haar moeder gekocht

[handschrift Gré:] Op het oogenblik laat er hier iemand een p...je en nu beweert de Zr dat Pa het doet. Iedereen stinkt hier op Vader zijn naam. Dat ben ik.

*

[Sal Gobits en Gré aan Mimi]

[Dordrecht, juni 1943]

Luismaand 6 pietenjaar.

Lieve Hobbeknobbel en uitwas.

Je laatste brief kwam natuurlijk te laat. Wat je schrijft van Broertje zou ik liever niet doen. Ik vind het teveel risico en wil niets wagen er hangt teveel van af.

Juist laat ik er één vliegen, en alles om mij heen vliegt gelijk (op) van de lucht af, je moet ze zien hoe ze er van/op afvliegen.

Zeg Knoesje, wat jammer dat oom Klaas²³¹ niet prettig is. Geef hem een stevige poot voor mij, morgen om 1 uur dan zal ik aan jullie denken (dat is een genezingsmethode van mij) doen hoor!!! Geef ook tante en de jongens de groeten. Er is hier niet veel nieuws, vervelende lui waar ik ben, het eten zoo-zoo. Vandaag bij het diner vleesch [ernaast: liegt ie] en bij de lunch gebakken visch [daarboven: liegt ie ook], nou zie je dat schraalhans keukenmeester is. [toegevoegd: wat een jokkebrok]

---

²³¹ Klaas Tromp.

Je moeder wil dat ik een ernstige brief zou schrijven nou dat lukt niet. Wel zal ik je het laatst gebeurde uit Dordt vertellen. Dat gebeurde in de Bloemzaak in de Steegoversloot. 2 Duitsche officieren willen mooie veel ruikende bloemen hebben, en alles wat die bloemist ze voorzet ruikt niet voldoende. De knecht die er bij staat zegt, 'Zeg baas geef ze een scheet in een vasie'. Wat zeggen die officieren Infasie Infasie, gooien de bloemen op de grond en vliegen de winkel uit. Nu heb ik ook een blad vol [commentaar van Gré: beter dan een broek vol]. Nu meid schei ik uit. Vele kussen voor jou en Hummel
Je Hailly Selassij

Als de winter zacht geweest zal zijn
Op Marius (25 April) zal vallen het paaschfeest
op Anthonius (13 Juni) het Pingsterfeest zal zijn
zal dit jaar zijn als een beest:
Maar zal het na al het geklaag en wee
toch weer brengen een blijde vree

Dit staat op een gesloopte kerkklok.

De censuur is van Greetje

[Gré aan Mimi]

Lieve Zus

Eigenlijk ben ik een beetje boos op je. Waarom heb je in je laatste brief niet eens de groeten voor me bij geschreven? Foei, om je lieve zussie zoo te verwaarlozen. Ik heb het hier best naar m'n zin. Tante Els is een schat en de kinderen zijn erg lief. Ook wel eens ondeugend natuurlijk. Het zijn toch kinderen. Hoe maak jij het? Hoe vind jij de foto's? Snoezig hè. Ik wil er ook een hele serie hebben.

Ik heb voor tante Geertje een zakdoekje gemaakt. Hoe vind je het? Ik heb er precies 2 dagen over gedaan. Hoe is hummel? Hier is een erg leuk kind van ± 1½ jaar.²³² Daar vrij ik veel mee en ik verzorg hem ook wel eens. Waarom is het jouw diertje nu niet.

Laten we hopen dat het vlug voorbij is. Het ziet er wel naar uit hè. Het gaat goed. Zeg Zus ik geloof niet dat Nol bij je komt Vader en Moeder maken zich zoo ongerust. En het is nu misschien nog een paar maanden. Denk je ook niet? Schrijf eens wat over je hummel. Hoeveel tandjes heeft ze al doet ze nog in bed en loopt ze al wat. Hoe is haar haar. Kun je het krullen, zo naar boven [tekeningetje] zoo weet je wel. Ik draag tegenwoordig mijn haar op zolder, weet

---

²³² Waarschijnlijk Leo Warmenhoven.

je wel zoals jij het ook had [tekeningetje]. Kun je er uit wijs. Nu sussie ik
eindig een pakkerd voor jou en hummel van je sussie
Gré
Kun je merken dat ze in Apeldoorn geweest is.

*

[Rebecca Leeuwien en Sal Gobits aan Mimi]
[Dordrecht, juni 1943]

Lieve schatten.

Hierbij de belofde rijst voor Oom Klaas hoe is het met hem. Wij hopen dat hij
wat vooruit gaat. Pa zijn been gaat op het oogenblik wat beter hij heeft erge pijn
geleden. Pa heeft weer heel veel last van die ontsteking aan zijn darm. Dat komt
natuurlijk doordat hij geen dieet kan hebben. Het minste dat hij eet dat te zwaar
is braakt hij en ligt hij op bed. Nu heeft hij ook nog dat zijn gouden kies uit zijn
mond is losgelaten daar zit zijn gebit aan vast dat kan hij er niet in hebben nu
gaat het eten heel moeilijk hij doet een uur over zijn boterhammetjes. Afijn
afwachten maar. Dokter zeide van de week voor die 6 weken.

Pa heeft van de Dr gekregen 5 goeie sigaren en een ons goeie tabak. Dr keek
mij aan en toen zeide hij ik zal zien wat melkbonnen voor u te krijgen toen
heeft hij aan E[lsje] 2 melkbonnen en 2 boterbonnen meegegeven fijn hè! Pa
vond hij goed uitzien. Dat is ook zoo, maar is niet veel waard, hij heeft niet veel
lust om wat te doen.

Dr zeide van de week ik wou wel even naar uw dochter maar het was zijn kant
niet uit want hij is met vacantie gegaan. De Fam Lade.... uit de Voorstraat heeft
3 st volvette kaas gestuurd die heeft E gekocht 2.50 p.p. niet duur hè hij was
echt fijn. Hoe is het met onze kleine schat, is ze weer heelemaal beter van het
inerten ja zeker. Gré heeft keelontsteking, ze heeft op 't oogenblik 38 ze loopt
gewoon rond ze is niet wijs. Ze is nog niets veranderd. Pa zit de geheele dag te
patienzen je weet wel dat kaartspelletje, tot vervelens aan toe. Garkow is
ontruimd. Bij Dr. was een D[uitse] officier in huis en die zeide met eenige
weken is de oorlog afgelopen want het gist in het D[uitse] leger. Nu lieve schat
ik weet niet veel te schrijven. Dat komt dat je pas een brief van me had. We
beleven hier niet veel iedere dag staat gelijk met de andere. Houd je goed we
zijn gauw bij elkaar. O kindlief als je wist hoe wij naar jullie verlangen. Dag
schatten heel veel zoenen voor jou en je kleine schat van je verlangende Moeder
Vader Oma en Opa. Zoojuist zit Leo op mijn schoot hij is een lieverdje wij
noemen hem ons surrogaat kleinkind. Dag, tot spoedig weerziens.

Lieve Mimi.

Hierbij zenden wij jou voor het kind een stuk olijfzeep mocht je het niet nodig
hebben bewaar het dan (wij hebben nu niets meer). Miem er is een groot stuk

been [tekening] (natuurlijke grootte) uit mijn dijbeen gekomen, dat zat vast door die haak nu heeft Dr. het er uitgerukt. Nu geloof ik dat het nu geheel gaat beteren. Ik heb altijd gezegd, als mijn been geheel over is, is de oorlog voorbij. Nu schatten gezondheid, geef allen de hartelijke groeten en vele kusjes voor je lieve Gawa. Je Hally.

[in de marge] Ik zou zoo graag ook iets voor jullie mee willen geven maar ik heb niets. Daarom dat stukje zeep. Dat is het laatste stuk zeep. Eau de cologne heb ik niet meer anders kreeg je dat voor het kind.

Brieven van en aan Bob in de gevangenis

20 januari 1943 – 28 juli 1943

Bob was na zijn arrestatie overgebracht naar het beruchte Oranjehotel, de strafgevangenis in Scheveningen, samen met de anderen van de verzetsgroep. Ze werden op gruwelijke wijze ondervraagd, maar niemand 'sloeg door'. Dat weten we omdat nog in de oorlog een van de leden van de groep weer kon 'opduiken', zoals Mimi later vertelde.

Daarna werd hij met de anderen overgebracht naar Haaren, waar hij eerst in cel 38 zat en later in kamer 87 II zat met enkele anderen. Hier deed hij op 15 augustus 1942 nog een vluchtpoging, die helaas mislukte.²³³

De briefwisseling met Bob in het voorjaar van 1943 is hier bij elkaar weergegeven zodat er niet te veel 'versnippering' is. De eerste brief van Bob uit de gevangenis is niet bewaard gebleven.

[Bob aan Mimi]

Haaren 20 Jan 1943

Mijn liefste schattemeiske. Tot mijn spijt heb je mijn eerste brief niet ontvangen. Hopelijk ontvang je deze wel. Met mij is het best naar omstandigheden. Ik mis je zoo ontzettend m'n liefste.

Schattekind van me, ik heb mij zooveel tegenover jou te verwijten, vooral omdat ik jou niet voldoende gewaardeerd heb, steeds ben je in mijn gedachten en mis ik je hoe langer hoe meer. O, meiske van me het is mij alsof ze mij een van m'n ledematen hebben geamputeerd zoo sterk voel ik het gemis van je. Liefste jij bent het eenige wat mijn leven hier inhoud geeft en de hoop je nog weer terug te zien. Ik heb geen foto en brief van je, zoodat ik slechts in gedachten je gezichtje zie. Miempsie jij bent alles voor mij geweest wat een vrouw voor een man kàn zijn, en ben ik erg blij dat ons kleine meiske op jou lijkt, en hopelijk niet alleen naar het uiterlijk. O, liefste schat wat hou ik ontzaggelijk veel van je en heeft het leven zonder jou geen waarde voor mij. Nu besef ik wat het zeggen wil van elkaar gescheiden te zijn.

Indien ik van je droom is het mij 's morgens of ik inderdaad met je gesproken heb en denk ik hier de geheele dag aan, en gevoel mij dan tegelijkertijd gelukkig, en ongelukkig. Je neemt dan m'n hoofd tussen je handjes en kust en streelt mij, en spreek je mij moed in. Meiske in gedachten knuffel en kus ik je duizend maal en probeer je moed en vertrouwen in te spreken. O, meiske ik ben er mij van bewust dat het voor jou veel erger moet zijn dan voor mij en wensch je steeds weer sterkte toe. Wees sterk m'n liefste en bedenk dat ons lot niet

---

²³³ Braber, p. 52.

alleen van mensen afhankelijk is. Verzorg je in elk geval goed, en gebruik de versterkende middelen die ik voor je gekocht heb. Hoe is het met ons meisje. Stuur mij daar ook een foto van. Liefste alles wat ik hier doe en denk draait steeds meer om jou. Steeds zijn mijn gedachten bij jou, en steeds ook vind ik daar troost in. Alles m'n schattekind zal ook in de toekomst om jou draaien, nu besef ik wat ik verzuimd heb. Deze tijd heeft mij veel nader tot je gebracht. Vrouwtje van me ik verlang zoo ontzettend naar je, dat het mij soms is, of je werkelijk bij me bent. O, liefste om nog eens te beleven om je gezicht weer te zien en je stem te hooren. Ik weet dat ik in veel dingen tekort ben geschoten. Kun je me dit alles vergeven schattekind? Je kunt er van overtuigd zijn dat dit alles mij dwars zit, vooral nu ik heelemaal geen bericht van je heb. Elke avond ga ik slapen met de gedachten dat er misschien morgen een brief van je zal zijn, en in gedachten heb ik je reeds duizendmaal geschreven, steeds opnieuw wil ik je dan uiteen zetten hoe ik je mis. Steeds heb jij gegeven, en ik slechts genomen, en ook thans geef je mij steeds. Nu ik jou tot steun moet zijn, kan ik het slechts in gedachten doen. Misschien bereiken mijn gedachten je wel, en heb ik het gevoel alsof ik met je kan spreken. Liefste groet allen van mij. Van jou kan ik nu geen afscheid nemen, dat zal ik ook trouwens nooit doen, want steeds zul je bij me zijn, en ben ik nooit alleen meisje van me. Wees sterk en moedig
jouw Bob.

*

[Briefkaart van Eva en Barend poststempel 14.2.1943 gericht aan Den Heer A. Wijnberg Kamer 87 II Gevangenenlager Haaren N. Brabant; waarschijnlijk door Bob ontvangen op 10 maart 1943]

Laren

Lieve Bram,

Juist je brief ontvangen, dit is het eerste wat wij en je fam. van je hooren.

Je ouders zitten erg over je [in] angst, daarom verzend ik, tegelijk met deze kaart, je brief aan Mau en laat het aan hem over, hoe te handelen. Je weet dus niet dat Barend sinds 5/10 met open T.B. volkomen bedrust moet houden, hij ligt in onze woonkamer, meest met open ramen en ik verpleeg hem, dit gaat erg goed. We zullen je zoo spoedig mogelijk het gewenschte sturen, veel liefs van je l.h.

Eva en B.

B. Veldman Raboes 5 Laren

*

[Mau aan Bob]

Amsterdam 14 Februari 1943.

Beste Bram.

Je brief hebben we ontvangen, en waren we allen zeer ongerust, daar het zoo heel lang geleden was, dat wij iets van je gehoord hebben.

We hebben dan ook direct na ontvangst van je brief, je een onderpak gezonden, en hopen dat je dit spoedig zult ontvangen. We waren zeer verwonderd uit Haaren een brief te ontvangen, en hopen, dat wanneer je dezen brief ontvangt je nog goed gezond bent, en jij je flink zult blijven houden.

Bij ons is alles nog goed en zijn wij gelukkig nog allen bij elkaar. Wij vonden het beter om Moeder van je verblijf in Haaren nog niet in kennis te stellen, daar wij niet weten, hoe zij daarop zal reageeren, aangezien ook wij een akelige tijd meemaken, en zij dit natuurlijk verschrikkelijk zal vinden.

Wij allen houden ons zoveel flink mogelijk en hopen dat wij door deze nare tijd zullen heenkomen, dus blijf je kop maar steeds omhoog houden, en wees flink, misschien beleven wij dan allen nog een gunstiger tijd.

Voor deze keer eindig ik dan maar weer. Schrijf ons spoedig terug en ontvang heel veel groeten van Vader, Moeder, Martha, Elleke, Hansje, Zus, Herman, Marti, [klein toegevoegd: tante Marie-Eva] en verder van alle vrienden en bekenden, en in 't bijzonder van mij

Mau.

Bram wees flink en houd je goed, ik weet niet wat ik je moet schrijven, Vader.

*

[Bob aan Barend en Eva in Blaricum]

Haaren 18 - 2 - 43

Beste Barend en Eva, Zooals je weet ben ik gearresteerd. De reden dat ik jullie schrijf is, dat ik niet weet waar Mimi en het kind zijn. Je zult kunnen begrijpen dat ik dood ongerust ben nu ik in die ruim 6½ mnd dat ik gevangen ben niets van haar gehoord heb. Ik heb ook aan mijn buurvrouw Mevr. van As geschreven, doch deze wist ook niets en heeft mij naderhand ook niet meer geschreven. Aan thuis durf ik niet te schrijven om Moeder niet ongerust te maken. Dus schrijf ik aan jullie, in de hoop van die kant iets te hooren. Tevens doe ik hier een schrijven aan Mimi bij, in de hoop dat dit haar vroeg of laat zal bereiken. Met mij is het goed, en ben gezond. De behandeling is hier goed, doch het eten is te weinig. Wij mogen pakjes ontvangen, doch deze moeten gebracht worden. Ook mogen wij rooken. Indien je kunt stuur mij dan regelmatig iets te eten, en ook een stukje zeep enz. Dit kan dinsdags en vrijdags

gebeuren. Kranten kun je mij ook per post sturen. Indien je een foto van Mimi hebt, stuur mij deze dan als ansichtkaart, zonder er iets op te schrijven. Dit komt sneller over als een brief, waar ik natuurlijk ook op reken. Schrijf mij hoe het thuis is met Vader en Moeder. Ook mogen wij een advocaat nemen, en weet Barend misschien een geschikte. Eva ik weet indien je kunt, iets voor mij zult verzorgen. Ik wensch jullie en alle anderen het beste, hopende gauw iets te hooren, en liefst iets goeds
jullie neef Bram.

[Bob aan Mimi]

M'n allerliefste schattekind. Dit dan m'n meisje is de 3e brief die ik aan je schrijf, zonder te weten of deze je zal bereiken. Lieweling ik kan je niet zeggen hoe een kwelling het voor me is steeds in onzekerheid te moeten zijn. Ik verlang ontzettend naar je, en weet dat jij dit ook doet. Ik heb niets wat me aan jou kan herinneren, geen brief, geen foto, niets. Slechts in gedachten kan ik je gezicht zien. Steeds denk ik aan je, en me verwijten dat alles zoo geloopt is, en jij daar nu zóó de dupe van bent. Want ik ben er van overtuigd dat de scheiding voor jou erger is dan voor mij. O meisje van me kun je mij dit alles wat ik je aangedaan heb vergeven? En dan te weten dat ik dit misschien niet meer kan goed maken. O liefste van me als ik je nog maar eens kon zien en spreken, dan zou dit reeds zooveel voor mij goedmaken.

Meiske als ik aan je denk heb ik jouw gezichtje tussen m'n handen en kus en knuffel ik je. Hoe is het met ons klein hummeltje, ze zal nu wel niet meer zoo klein zijn hè?

Liefste dit is misschien de laatste brief die ik je kan schrijven. Ik wil graag dat je het kind zult opvoeden als een evenbeeld van jou, met dezelfde levensvreugde bezielde en de wil tot gelukkig zijn en te maken. Want dit m'n meisje heb je mij kunnen doen en ook hierin ben ik ten opzichte van jou tekort geschoten. Jij bent in alles de gevende geweest terwijl ik slechts genomen heb. Het eenige wat ik je nu nog te geven heb is verdriet en zorg.

M'n meisje indien m'n gedachten je bereiken kunnen, dan ben je elke dag als het ware hiervan omsponnen, tot 's avonds als ik ga slapen toe, en heel vaak in m'n dromen als ik van je droom is m'n heele dag goed, want dan heb ik het gevoel, alsof ik werkelijk bij je ben geweest. Alleen het ontwaken in de mizere is niet zoo aangenaam. Doch dit heb ik er gaarne voor over.

O, Miemsie ik mis je zoo ontzettend elke keer opnieuw, dat ik elke keer de scheiding als nieuw aanvoel, en elke dag opnieuw het gevoel heb, dat er mij iets zeer belangrijks ontbreekt. Ik hoop dat het einde, hoe dit ook mag zijn, er snel zal zijn, want het zal in elk geval een verlossing zijn. Dit leven van hunkeren en verlangen en onrust over jou, niet te weten waar en hoe je bent, is mij te veel. Ik ben zoo moe zoowel naar lichaam als naar geest, ook hier mis ik je zoo in meisje. O lieweling ik wilde dat ik je meer kon nalaten dan deze povere brief.

Al het andere kan ik slechts in gedachten doen. Doch wees er van verzekerd dat

ik dit dan ook zeer intens doe. Meiske ik ben er van overtuigd dat je je levenshouding zult weten te vinden, ook zonder mij. Wees dapper m'n kleine meiske, en schik je in het onvermijdelijke, ik heb het spel gespeeld en verloren tot nu toe, doch hou moed m'n meiske, zoolang er leven is is er hoop. Kop op en tanden op elkaar lieveling. Ach Miemsie ik zou je nog zoo graag eens zien en je stem willen hooren. Enfin, ik zal maar berusten, en ook dit rangschikken onder de rubriek niets aan te doen. Tja m'n meiske misschien moet dit nu het einde van onze illusie zijn, we hadden het anders gedacht. Jij behoeft je in elk geval geen verwijten ergens over te maken. Jij bent datgene voor mij geweest, wat een vrouw voor een man kan zijn m'n schat. Liefste de ruimte is al haast weer op, schattekind van me ik moet weer afscheid van je nemen. Voor hoe lang? Liefste blijf vertrouwen, aan alles komt een einde, behalve aan mijn liefde voor jou, en ons kindje, tot het laatst zal ik bij jullie zijn. Dag liefste meiske van me 'k knuffel en kus je
jouw Bob.

*

[ongedateerd briefje van Mozes Wijnberg op een velletje van een J.N.F.-blok met als spreuk: Het Volk zal niet alleen de schenker maar ook de eeuwige bezitter zijn van het J.N.F. - (Dr. Th. Herzl). Geschreven februari 1943]

Lieve Mimi en kleine schat.

Je brieven hebben wij ontvangen en is wat ik reeds lang vreesde bewaarheid geworden en moeten wij in het ons opgelegde lot zooveel mogelijk berusten: dat je vreeselijk in de put zit kan ik me voorstellen, ik reken maar bij mijzelf. Moeder hebben wij niets verteld en zullen hiermede zoo lang mogelijk wachten. Dat er alles aan gedaan zal worden wat mogelijk is begrijp je, maar kunnen niet te hard van stapel lopen. Aan Bram zijn verzoek is natuurlijk voldaan. Door v. As is een pakket gezonden en door mij deze week wintergoed bestaande uit wollen onderpak, wollen kousen en rookerij en brood verzorgd en heb ik naar Dordrecht bericht gezonden dat wij elke week zijn rantsoen wat hij nog ontvangen zullen toezenden en mochten wij iets horen jou direct bericht zenden.

Dat je niet alles met Geertje kunt bepraten is natuurlijk, maar zou ik haar toch zooveel mogelijk in vertrouwen nemen en haar hier heen laten gaan, want er is reeds over gesproken dat ze er niet was. Druk haar op het hart niets te laten merken.

Met B. kun je gerust alles bespreken en heb je eens iets geef dan aan een van de zoons een brief mee aan B.

Dat je graag eens je hart wilt uitstorten is begrijpelijk, maar weet ik niet of dit tot de mogelijkheden behoort. Pas goed op jezelf en aan het kind, hierop hebben wij ook een beetje recht. Maak je niet meer zorg als nodig is. We maken allen

zware tijden mee. Flauwe kul zal ik verder niet schrijven, weet dat mijn gedachten de gehele dag en nacht zich met jullie allen bezighouden. B. zal je alles wel in bijzonderheden vertellen. Houd moed en de kop hoog, geef Chawa een kus van ons en geef uitvoerige adviezen mede.
Groetend Vader

*

[ongedateerde brief van Mimi aan Bob, begin februari 1943]

Mijn eigen lieveling,
Het is de eerste keer in al die tijd dat ik je schrijf en je begrijpt dat het een vreemde gewaarwording voor me is nu tegen je te kunnen spreken. Jongen hoe maak je het, heb je het naar je zin. Het kind en ik maken het buitengewoon goed, dat kon niet beter. Tante en Oom zijn zeldzaam lief voor me en dol met onze dochter. Ze is dan ook schattig en niet verwend hoor, daar zorg ik wel voor. Het is een echt makkelijk kind. Zelf voeden kan ik haar niet meer. Ze krijgt karnemelk, die we zelf karnen en dat vindt ze heerlijk. Met jouw ouders en zuster en Eva en met mijn ouders, zuster, zwagertje en broer sta ik in geregeld contact. Nu dat zal je wel fijn vinden hè?
Ik wou maar dat jij ook eens met verlof kon komen. Ik had voor onze trouwdag en mijn verjaardag wel een boodschap verwacht. Maar ik verwacht dat het je onmogelijk is, anders had je het wel gedaan. Liefste ik verlang heel erg naar je en wensch je elke avond welterusten. Denk je veel aan ons. Ons meisje is toch zoo lief je mist aan haar zoo veel. Maar ik zal alles onthouden en je later vertellen hoor jongen. Misschien is de oorlog gauw afgelopen en kun je weer hier gewoon aan 't werk. Het gaat goed hè, het staat in de krant. Schat ik zou uren door kunnen vertellen, maar dat bewaar [ik] voor als we weer bij elkaar zijn. Ik hunker ernaar. Heb je het lied van Tsjaikowsky wel eens gehoord: "Nur, wer die Sehnsucht kennt, weisz was ich leide"? Ik begrijp er de betekenis ten volle van. Dag liefste een innige kus van je vrouw en dochtertje.

*

[Mau aan Mimi; in de bovenmarge met potlood: Zwarte bon van Eef de andere van ons]

Amsterdam 18 Februari 1943

Lieve Mimi en Chawa.

Zeer goed kan ik mij voorstellen hoe je geschrokken bent, nadat je het nieuws van Bram vernomen hebt. Ofschoon het natuurlijk heel erg is, zou ik de moed toch niet laten zakken, daar er volgens mij toch nog eenige lichtpuntjes te bespeuren zijn.

In de eerste plaats weten we natuurlijk niet precies waarvoor hij gepakt is, en kunnen wij dit hoogstens slechts vermoeden. De indruk die ik krijg is, dat hij daar al sinds maanden zit, en dacht, dat wanneer hij voor iets heel ernstigs verdacht wordt, hij daar al lang niet meer zou zitten.

Of wij er iets aan kunnen doen, denk ik niet. Die Duitschers waar ik mee omga kan ik dit in geen geval vragen, te meer waar wij niet weten waarom hij zit; en moeten wij in ieder geval zeer voorzichtig te werk gaan.

Zoo je misschien weet is één van mijn broers reeds meer dan 16 maanden gevangen, daarvan heeft hij ongeveer 1 jaar in Scheveningen gezeten, en is hij 3 weken geleden overgeplaatst naar de Amstelveense weg. Verleden week is hij doorgestuurd naar het werkkamp Vught en hopen wij, dat hij daar maar zal mogen blijven. Hij werd beschuldigd van illegale communistische actie, ofschoon hij fel anticommunistisch geweest is. Ik wil hiermede alleen maar zeggen, dat hij ofschoon hij ook voor iets heel ernstigs beschuldigd was, hij toch 16 maanden gezeten heeft.

Daarom hoop ik ook voor Bram, dat, alhoewel het daar natuurlijk in 't geheel niet prettig zal zijn, hij daar toch maar zal blijven zitten.

Nu het met de oorlog zoo goed gaat, heb ik alle hoop, dat wij Bram heusch wel terug zullen zien.

Ik zou je natuurlijk ook graag zelf eens willen spreken, en zal zien of dit niet eens spoedig kan gebeuren. Ik zal er in ieder geval alle moeite voor doen. Dan kunnen we samen eens overleggen wat er te doen valt.

Alle dingen waar Bram om gevraagd heeft, hebben wij verzorgd.

Hoe is het met ons kleine meisje? Gaat alles goed met de voeding. Bericht dit alles maar even, dan kunnen wij de dokter nog eens om advies vragen.

Lieve Mimi, ik heb jou altijd voor een flinke meid aangezien, en heb je daar tot dusver ook blijk van gegeven. Nu de omstandigheden weer moeilijker voor je geworden zijn, verwacht ik dat je flink zult blijven, en blijf er de moed in houden, misschien komt alles wel op z'n pootjes terecht. Voor dezen keer eindig ik dan maar weer, met veel kusjes voor Chawa, en een flinke kus voor jou je zwager

Mau

*

[Estella Cohen aan Mimi]

[Amsterdam, half februari 1943]

Lieve Mimi

Ja het zou misdadig zijn als ze mij het niet verteld hadden. Nu [kan] ik onze lieve schat toch schrijven. Het eenige wat er op 't oogenblik in de eerste plaats op aan komt, dat hij een klein beetje gerustgesteld wordt. O, die kwelling van hem nu al 7 maanden lang, is niet vol te houden. Het eenige wat mij dan ook ophoudt, is dat we trachten moeten hem te helpen. We moeten wakker blijven. Aan alle kanten zijn voelhorens uitgestoken hoor! Wat het opleveren kan weten wij niet.

Nee lieve Mimi zóó flink ben ik niet, mijn hart bloedt, eten of drinken smaakt mij niet. Maar als ik aan mijn angst en verdriet toegeef, letten ze op mij, en raakt Bram op de achtergrond. We zullen Zaterdag²³⁴ verder spreken hoor lieveling, ik zoek juist steun bij jou. Het klinkt gek, maar het is zoo.

Dag lieveling tot ziens. O, dat we elkaar werkelijk zullen zien. We zijn het nu echt noodig, om te overleggen, het is nu geen weelde wat we gaan doen, da-ag kussen van je liefh Moeder.

*

[Estella Cohen aan Bob, brief door hem ontvangen op 10 maart 1943; adres Nw. Prinsengracht 51 Amsterdam]

A'dam 28 Feb. 1943.

Mijn lieve, lieve Bram. Eerst heden kreeg ik jouw brieven in handen. Al die tijd hadden ze ze voor mij achter gehouden. Intusschen heeft Vader al alles voor je verzorgd waar je om gevraagd hebt. 'k Ben ontzettend blij dat we eindelijk bericht van je hebben. Met de gezondheid van ons allemaal gaat het goed. Wat mij betreft lieve jongen zal ik mij sterk houden, al was het alleen maar om jou rust te geven. Mijn, en onze gedachten zijn voortdurend bij je. Met de kleine kinder van Marth en Mau gaat het ook uitstekend. Ze zijn toch zoo lief Bram, die Hans is een schat hij babbelt al van alles, en gevoelt zich een heele piet. Elleke gaat al naar school, en is zoo eigenwijs als wat, en geeft Hansje rekenles. Eva staat al in de wieg, en maakt allerlei geluidjes.²³⁵ Yvonne komt ons ook trouw bezoeken. Tante Eef, oom Barend, Marie, en al de anderen moet je de hartelijke groeten van hebben.

Apart van de jongens. Als het mogelijk is, schrijf ons dan ook eens wat voor etenswaren we mogen sturen. Ook kun je misschien schrijven [hoe we] het het best verzenden kunnen. Kunnen wij ook schoone wasch sturen? Of wordt je wasch daar gewasschen. Moet je ook tandeborstel en pasta hebben?

---

²³⁴ Dat moet 20 of 27 februari 1943 zijn, de dag dat Mimi met Chawwa naar Amsterdam ging om daar enige tijd te blijven.

²³⁵ Misschien geeft Stelli zo indirect berichten door over Chawwa.

Hoe vaak mag je brieven schrijven, en brieven ontvangen? en mogen verschillende leden van één huishouding in één brief schrijven? De verjaardag van mij hebben wij heelemaal niets van gemaakt. 'k Wou niemand ontvangen. Alleen de buuren waren hier. Daar hebben wij heel veel vriendschap aan. Je moet speciaal de hartelijke groeten van hun hebben. Ook van Oom Karel en tante Thien²³⁶.

Heb je nog behoefte aan wintergoed lieve Bram? Het weer wordt nu toch al veel beter. Als het zoo doorgaat hebben we gauw voorjaar, en is de ergste kou geleden. Hou je maar flink, dat doen wij ook. Onze gedachten zijn steeds intens bij je. Als gedachten je helpen kunnen, doen het zeker de mijne. 'k Leg net als vroeger toen je nog een kleine jongen was, mijn hand op je zeere plek, en dan ging de pijn over. Wat moet ik je meer schrijven, zoodra het mag schrijf ik meer, en hoop weer wat van jou te hooren. Dag mijn lieve, lieve jongen ga vanavond rustig slapen met heel veel liefs en goeds en kussen van je zoo heel erg liefh
Moeder Vader en kinder.

Het tweede OD-proces duurde van 15 maart tot 27 april 1943. Op 15 maart 1943 werd Bob overgebracht van Haaren naar de Gansstraat in Utrecht, cel Q nr. 838.

De aanklacht tegen de groep waarvan Bob deel uitmaakte wordt kort en bondig beschreven in 'Zelfs als wij zullen verliezen' van Ben Braber.

'De OD'ers zouden meer aanslagen hebben beraamd en bij de uitvoering van een dergelijke actie was Abraham Wijnberg betrokken. Wijnberg, een 29-jarige zoon van een Groningse groothandelaar, getrouwd en zelf vader van een kind van negen maanden, was bedrijfsleider. In november 1941 was hij togetreden tot de OD en een half jaar later werd hem gevraagd mee te werken aan de liquidatie van een NSB'er.

De aanklacht beschreef gedetailleerd hoe zijn groep daarbij te werk ging. Op de avond van 20 april verzamelden vier mannen zich in de woning van een van hen.²³⁷ Wijnberg kreeg een uniform van de Arbeidsdienst – hij zou buiten bij de vluchtauto blijven staan. Tegen 21.30 uur kwam de NSB'er thuis van een feestje (het was de verjaardag van Hitler). De overvallers vingden hem op, maar blijkbaar heerste er daarna verwarring over wat te doen en Wijnberg werd naar binnen geroepen. Volgens een van de overvallers die tijdens het proces optrad als getuige, sloeg Wijnberg de NSB'er met zijn pistool op het achterhoofd. De man viel en een van de anderen schoot hem daarop dood. Bij zijn arrestatie [in Ede op 24.7.1942] droeg Wijnberg twee vuurwapens bij zich.

---

²³⁶ Kalman Gans en Henderina Wijnberg.

²³⁷ De groep had opdracht de daar aanwezige wapens en papieren te onvreemden.

*Hij werd opgesloten in Haaren, waar hij nog een tevergeefse vluchtpoging deed.*²³⁸

[ongedateerd vel briefpapier; Estella Cohen aan Mimi, ca 20 maart 1943]

Lieve Mimi. We hebben niets meer van Rie²³⁹ gehoord. Ze zeide ze wou dinsdag weer naar Haaren, en als ze iets bereikte wou ze weer komen ons het vertellen. Ze is niet geweest, dus heeft zij niets gehoord. Die man heeft zij Zaterdag niet ontmoet. Nee lieve Mimi die brief hebben wij niet weggestuurd. Je moet hem maar schrijven als z'n zuster.²⁴⁰ Als hij dan maar jouw handschrift ziet, en weet dat je goed en veilig bent, is dat alweer een heele geruststelling voor hem.

Vader en ik hebben een photo laten maken, als bijgaande, doch niet weggestuurd, ik schrok er zelf van. 'k Heb toen maar gestuurd van 5 jaar terug. Rie wou het photo'tje bij het waschgoed in sturen. Als het niet doorkomt, krijgt zij het terug. Rie zei zij denkt, dat het eerst een eisch wordt, en dan de uitspraak. Zoodat het naar inzien nog wel een week of 4 kan duren, voor wij het definitief weten.

O, o, wat zal die arme schat wat te verduuren hebben, tijdens de verhooren. Het hart doet mij pijn, toch doe ik mijn best er een beetje boven uit te komen. Want als ik mijn portret aanzie, word ik misselijk van mijzelf.

---

²³⁸ Braber, p. 51, 52.

²³⁹ Rie van Donk, de vrouw van Joop van Donk, een van de leden van Bobs verzetsgroep, zorgde voor het contact tussen Bob en zijn familie.

²⁴⁰ Door deze voorzichtigheid duurde het lang voor Bob een brief van Mimi kreeg.

Estella Cohen en Mozes Wijnberg in 1942

Zoo gauw Rie iets weet, komt zij het ons vertellen.
Nu lieve schat maar weer tot een volgende keer. Schrijven mag hij niet tijdens het proces. Heel veel liefs van je liefh moeder en Vader

Heb geen tijd te schrijven. Een zoen en poot van Martha + kinderen

*

[Estella Cohen en Mozes Wijnberg aan Mimi]
[Amsterdam, maart? 1943]

Lieve Aartje

O, wat heerlijk dat we eindelijk eens bericht van Bob hebben dat hij goed is. Is me dat even een opluchting? Ik wou die jongen wel om de hals vallen 'k was er toch steeds niet gerust op en lag het dag en nacht als een benauwenis op mij, maar nu gevoel ik me wat bevrijd. Voor jou is het nu ook weer een houvast hè lieve kind, nu kun je weer wat geruster ademen. Wij hebben deze week de kinderdokter bij Hansje gehad, die is hier een paar weken te logeeren. Wat wij natuurlijk heerlijk vinden. Hij ziet er prachtig uit, doch heeft een beetje uitslag, nu dktr zei het is niet erg, hij zal er wel gauw af wezen. Tegelijkertijd hebben we gevraagd voor de baby. Ze mag elke dag appelmoes 2 lepels vol, en tomatensap hebben telkens na de voeding. 'k Moet weg naar het ziekenhuis daar ligt tante Sophie

heel veel liefs en kussen
je moeder
heel veel groeten voor oom en tante.

Ik heb zoojuist de aardappels geschild en kun je lekker komen eten.
Zeg even dat ik deze week voor het bestelde zal zorgen.

Groeten

Va

*

[Elsje aan Mimi]

[Dordrecht, voorjaar 1943]

Lieve Aartje

Even een kort briefje veel nieuws heb ik nog niet want we hebben elkaar pas gesproken, maar je broer moest je schrijven over de radio dus zal ik er een woordje bij doen. Ik heb van de week uit Amsterdam van Mijnheer Bakker nog een briefje ontvangen en daarin schreef hij dat de fam. voor de pakjes zou zorgen, dus daar hebben we geen kopzorg meer over, alleen werd me verzocht als ik weer wat naders wist of ik dat dan wilde berichten en dat zal ik natuurlijk doen, ik heb van het schrijven niets meer gehoord dus dat is wel goed overgekomen. Wat die postwissel betreft, die zou ik maar niet opsturen, schrijf maar wat jullie willen en dan zal ik het wel verschieten, dat oversturen vind ik niets als het niet nodig is. Hoe gaat het met je, met de fam in Dordt gaat het nog uitstekend, ik zal vragen of ze volgende week nog een keertje schrijven dan weet ik misschien ook wel weer wat meer. Wat heb je met Mijnheer B. uit A'dam afgesproken, komt dat in orde.

Nu eindig ik met hartelijke groeten aan allen van ons allen hier en mij

Elsje

*

[Rie en Martha aan Mimi]

[Amsterdam, maart? 1943]

Beste Mimi

Zoojuist je brief gelezen daarvoor mijn hartelijke dank. Ik vond het zoo fijn dat ik iets van je hoorde ik zou je heel graag zelf willen spreken dat gaat altijd veel beter als dat schrijven maar ja dat zal niet gaan hè.

Nu vroeg je Moeder of het wel goed was dat je zelf schreef aan Bob, nu Mimi ik vind het beter van niet hoor. Omdat je toen al opgeroepen bent en als dat daar nog bekend is dan wordt Bob misschien zoo uitgehooft of hij het ook weet dus dat deed ik maar niet. Je kunt beter op de andere kant van de brief van je

Moeder schrijven. Nu ik schrijf je snel een groote brief hoor. Vele groeten en liefs voor het kind hoor en goede moed. Ik heb het wel dag hoor

Rie

Bob zit met Mijnheer v.Dijk in een kamer, dat is wel fijn hè, dag lieverd.

Lieve meid

Even een paar woorden. Alles is hier wel aan boord. Je woorden gedachtig zal ik je weer schrijven wie hier zijn. Rie, zusjes Kostheer en mijnheer Schouten. 't Is weer een heele verzameling. Wel erg gezellig hè? Voor het stoeltje zal ik nog even moeite doen. Je moet vooral de groeten hebben van Rie.

Volgende keer een grotere brief. Een zoen en poot van Martha Moeder en de rest.

*

[Estella Cohen en Mozes Wijnberg aan Bob]

Amsterdam [woensdag] 3 Maart 1943

Mijn lieve, lieve Bram. Ofschoon ik den 28 Febr een brief aan jou heb afgestuurd, als antwoord op je brieven, die ik toen pas in handen heb gekregen, kan ik geen weerstand bieden aan de lust, om weer een babbeltje met je te maken. 'k Denk wel dat jij het ook prettig zal vinden om post te ontvangen. We waren ook zoo'n verschrikkelijk lange tijd niet in de gelegenheid iets van ons te laten hooren, of van jou te hooren, dat we nu de schade een beetje moeten trachten in te halen. 'k Zal trachten je overal zoo'n beetje van op de hoogte te houden want elk kleinigheidje zal je wel interesseren. De gezondheid van ons allen Vader, kinder en kleinkinder en ikzelf, is g.z.d. goed. Hansje kun je haast niet binnen houden. Hij wil maar steeds op de straat en dan nog liefst op de booten die in de gracht liggen. Kleine Eva kan niet meer in de wieg, en heeft nu een ledikantje. Als je haar een vinger toesteeckt, trekt zij zich er heelemaal aan op. Ze weegt nu al 16 pond. Elleke gaat elke dag met haar springtouw naar de school, nog prettiger vindt ze het echter om niet naar de school te gaan. Als je haar vraagt wat doe je nu het liefst op school, zegt zij spelen; en zoo zou ik er een heele bladzij mee kunnen vullen. Oom Barend moet een poosje het bed houden, ik denk dat hij wat kou heeft gevat. Tante Eef heeft het nu erg druk, doch is wel gezond, je moet vooral de groeten van hun hebben. Ook moet je de groeten hebben van tante Marie²⁴¹, die is nog altijd even flink, en sprak mij moed in. Lena en Herman vroegen ook erg belangstellend naar je en willen je graag eens schrijven. Tante Fie gaat dikwijls een kwartiertje met me wandelen, wat me wel goed doet met dit mooie weer.

---

²⁴¹ Wellicht Marianne Hamburger, moeder van Mau Keizer?

De vorige week hebben we je wat warm ondergoed en wat levensmiddelen gestuurd. Morgen (woensdag) verzenden we weer wat, opdat het dan vrijdag in je bezit kan zijn, die pasta en tandenborstel kun je zeker wel gebruiken hè? We zullen er ook een paar briefkaarten met ons adres in doen, daarop mag je ons [onleesbaar] de goede ontvangst berichten. Als we bericht van goede ontvangst hebben, zullen wij je [onleesbaar] pakjes zenden hoor jongen, onze gedachten zijn steeds bij je, en trachten op die manier je te helpen. Hou je sterk mijn jongen en tracht vertrouwen te hebben in hem, die alles in de wieg al voor ons regelt. Ik kan je alleen maar liefhebben en in gedachten bij je zijn. Tracht met die gedachten vanavond in te slapen, dag jongen een hand en een kus, van je altijd liefh moeder.

Beste Bram. Zoals Moeder je schreef over de gehele fam weet ik werkelijk niet waarover ik je verder iets moet berichten. Reizen doe ik niet meer, de fabrikanten ontvangen geen ruwe grondstoffen en zijn de oude voorraden op. Om de tijd om te krijgen help ik maar in de huishouding en loopt Hans mij de gehele dag [achterna] en roept stoute Opa, waarop ik hem moet pakken. Nou jongen houd je taai en een hartelijke poot
Je Vader.

*

[Advocaat Mr. S. van Oven, Surinamestraat 8 Den Haag, aan Bob]
's Gravenhage, 8 Maart 1943

Den Heer Abraham Weinberg
Lager Haren
Haren N.B.

Geachte Heer Weinberg,
Uw vader bericht mij, dat Gij bijstand van een advocaat hebt verzocht, en verzocht mij Uw verdediging op mij te willen nemen. Ik verzoek U mij daartoe wel bijgaande volmacht geteekend, eventueel ongefrankeerd aan mij te willen terugzenden.

Mocht Gij eenige op Uw zaak betrekking hebbende stukken of mededeelingen ontvangen, dan verzoek ik U mij daarvan wel zoo speedig mogelijk bericht te willen zenden. In ieder geval zou ik gaarne vernemen, voor welke instantie Gij terecht moet staan.

Hoogachtend
Uw dw.
S. van Oven

[op de achterkant in het handschrift van Bob]

27 April 1943

te Haren 21 man ter dood veroordeeld n.l.

Jhr. Roëll den Haag oud com. Veldleger

Jhr. Schimmelpenninck Haag

Tibo overste "

Abbenbroek "

de Jonge Melly Goor ?

Jhr. van Doorn Haag

F. Dudok van Heel Bussum

Vinkesteijn Wassenaar

Moonen Haag

Velu "

Vas Dias Laren

van Straelen Bussum

W. Mulder A'dam

R. Hartogs A'dam

W. Hertly Haag

Mr. W. M. Kolft Deil

E. Latuparisa Haag Zeist

A. Althof A'dam

A. van Rijn Utrecht

v.d. Berg Haag

A. Wijnberg Dordt

*

[Estella Cohen en Mau Keizer aan Bob; waarschijnlijk woensdag 10 maart 1943]

Amsterdam

Lieve Bram. Dit is de derde brief die ik je schrijf. Nu antwoord had ik nog niet verwacht. 'k Begrijp best dat dit niet zoo vlug gaat. Toch schrijf ik maar in de hoop dat jij ze ontvangen mag. 'k Denk toch voortdurend aan je, en als ik schrijf lucht dat een beetje op. 't Is net of ik dan dichter bij je ben.

Vanmorgen (woensdag) is er een postpakket aan je afgestuurd. 'k Hoop toch zoo dat je het ontvangen mag. Lekker brood met worst en kaas, tandpasta, tandenborstel, 2 zakdoeken, 1 bonte handdoek, en 2 briefkaarten met ons adres er op. Daarop kun je berichten of je het ontvangen hebt. Of zou het beter zijn dat we het brengen laten. Bij de post komt wel eens iets niet terecht. Vader zit in de keuken aardappelen te schillen, en doet alle morgens het werk hier boven.

Hij krijgt er al routine in. Voor mij blijft er dus niet veel te doen over. Alleen een beetje sokken stoppen enz. wat lezen, en dan eens even op de straat. Het samen wonen met Marth en Mau, is ook heel prettig voor ons. Nu behoef ik niet zelf voor de huishouding te zorgen. De kinderen geven ook heel wat afleiding, de kleine Eva is zoo'n schat Bram, je zou haar opeten. Ze heeft zoo'n fijn kleurtje, net als Hans, dat is ook zoo'n fijne deugniet, stoute lieve Opa zegt hij, en loopt dan hard weg, in de hoop dat Vader hem pakken zal. Van Marti krijgen we goeie berichten. Hij gaat ook al net als Elleke op school, en schrijft briefjes van 4 c.m. in het vierkant, grappig hè? Ik zit alle dagen naar [een] brief van jou uit te kijken. Nadat ik die 2 brieven van je gelezen heb zijn mijn gedachten geen oogenblik bij je weg. 'k Ga met je slapen en opstaan, en bid voortdurend woordloos voor je. Dat God je mag helpen beste jongen, dan komt alles goed. Vader en ik spreken veel over je, en zijn het over jou volkomen eens. Vader is sterk in dezen, en vol vertrouwen. Hij spreekt mij voortdurend moed in. 'k Neem nu afscheid van je, met mijn hand op je hoofd, en een hartelijke kus van je innig liefhebbende moeder.

Beste Bram.

Bij Moeders brief wil ik ook een paar woorden bijschrijven, en hoop ik, dat wanneer je dezen brief ontvangt, je gezondheid niets te wenschen overlaat, je nog steeds vol goeden moed zal zijn, je sterk en flink zult mogen blijven. Zoo je gemerkt hebt, zijn we op ons besluit terug gekomen, en weet Moeder nu ook dat je in Haaren zit. Ofschoon we het allen natuurlijk heel erg vinden, is het vooral Moeder, die zeer flink is, en ieder oogenblik bidt, dat je kalm en rustig zal mogen blijven. Moeder heeft je al het nieuws van ons allen reeds geschreven, en zijn de kinderen werkelijk allerliefst. Hansje, kleine Eva en Elleke zijn schattig, en is dit een reuze afleiding voor ons allen. Allen zijn in gedachten bij je en moet je dan ook van allemaal de hartelijke groeten hebben, speciaal van Martha, Zus, Herman, tante Eef, tante Marie, Oom Barend, onze burens en verder van alle vrienden en bekenden, speciaal vele kusjes van Hansje, kleine Eva, Elleke en Marti en nogmaals het beste in 't bijzonder van mij, met een stevigen poot.

Mau.

*

[Estella Cohen aan Mimi]

[Amsterdam, tussen 8 maart en eind maart 1943]

Lieve Mimi vandaag (Donderdag) was Mevr. Verdonk weer hier. Zij heeft Bob Dinsdag weer een fijn pak gebracht, en het is ook doorgekomen zegt zij, ze heeft vuil ondergoed mee teruggebracht. Z'n manchetten waren met touwtjes vast gebonden. We weten nu dat hij geen manchetknoopen heeft. Als je B. nu

z'n manchetknoopen meegeeft, zullen wij ze direkt naar haar toesturen, dan kan zij ze dinsdag nog meenemen. (mijn pen is leeg) Ook zou je omslagen voor de couranten en enveloppes schrijven hè? Verder heeft zij vernomen, dat de zaak van de hoofdpersoon einde Maart in Utrecht voorkomt. Dat weet zij van haar advocaat. Vermoedelijk zal het dan ook van de anderen voorkomen. Wij hebben ook voor hem een advocaat. Maar volgens Mevr Verdonk mogen ze eerst dan pleiten, als de zaak al berecht is.

Zou jij je nu niet direkt met die persoon in verbinding zetten waar jij van gesproken hebt? Het wordt nu de hoogste tijd. Walter²⁴² heeft nog niets weer gehoord.

'k Weet niet wat we nu toch beginnen moeten. Het nadert nu zoo snel, die andere brief heeft B. bij z'n laatste bezoek vergeten te overhandigen. Vraag altijd maar of hij geen brief heeft.

Dag schat, dag lieve, lieve Chawwa heel veel liefs en kussen
je liefh moeder.

*

[Briefkaart van Estella Cohen en Martha; poststempel 13.3.1943]

Lieve Bram, Even een paar woorden aan je schrijven. Met ons allemaal, kinder en kleinkinder gaat het uitstekend. Je moet van allemaal de hartelijke groeten hebben. Het is nu vrijdagmorgen 12 Febr. [bedoeld wordt Maart] Dinsdag sturen wij weer een pakje. Tante Eef stuurde voor dit doel een stukje kaas en sigaretten, en 2 sigaren aan ons. Die zul je wel ontvangen. Volgende week schrijf ik je weer, zoodat je steeds op de hoogte blijft. We zijn de geheele dag in gedachten bij jou. Dag jongen heel veel liefs van Vader, Mau, Martha, Marie, Elleke, Hansje, Eva'tje en je liefhebbende Moeder.

Lieve Bram

Je zult wel gedacht hebben waarom ik geen levensteken van mij laat horen. Ik heb het ontzettend druk. De huishouding groeit steeds. Een volgende keer meer. Kop op. Een zoen en poot van Martha en kinderen.

*

[Briefkaart van Eva, Barend en Zus aan Bob; poststempel 15.3.1943]

Lieve Bram,

---

²⁴² Walter Süskind, zie noot bij brief 16.3.1943.

In de hoop [dat] jij het naar omstandigheden goed maakt, zal ik je maar weer eens een paar woordjes schrijven. Je hebt intusschen reeds verscheidene malen bericht van je Moeder gehad hè?

Je weet dat B. sinds 5-10 volkomen bedrust moet houden met open T.B.C. Gelukkig gaat hij nu iets vooruit, dit is heel goed nieuws hè? Met mij gaat het gelukkig wel, laat je nog eens wat hooren vent?

'k Stuur wat voor je naar je ouders, via die zul je het dus ontvangen.

Nu lieve jongen het beste en veel liefs van je E. en B.

'k Was je adres kwijt

Veldman Raboes 5

Laren

[in de marge: bericht ontvangen]

Lieve Bram

Hartelijke groeten en sterkte Zus

*

[Estella Cohen, Vrouwgien Wijnberg en Herman Spits en Mozes Wijnberg aan Bob, van Nwe. Prinsengracht 51; door hem ontvangen op 24 maart 1943]

16 Maart 1943

Lieve Bram. Even weer een levensteeken. Bij ons is het g.z.d. alles goed. We zijn allemaal goed gezond. We hopen dat het met jou ook goed mag zijn lieve Bram.

Het vuile waschgoed hebben wij ontvangen, en hopen dat de schoone wasch naar genoeg was. Als je deze brief ontvangt, heb je zeker de schoone wasch van 15 Mrt al in je bezit.

Hansje is een beetje ziek, maar is al weer aan de beterende hand, roode hond in lichte graad. Met de andere kinder is het allemaal gelukkig goed. Elleke gaat nog steeds niet graag naar school, en Eva'tje is een babie om op te vreten. Lena, Martha, tante Marie, tante Eva, oom Barend, Mau, en nog heel veel anderen laten je hartelijk groeten. Walter Suskind²⁴³, moet je ook de hartelijke groeten van hebben.

Zus en Vader willen ook een paar woorden bij schrijven. 'k Ben bezig een paar nieuwe zoolen onder sokken van jou te breien. Mijn gedachten aan, en met jou,

---

²⁴³ Walter Süskind (1906-1945) had namens de Joodse Raad de leiding over de opvang in de Hollandsche Schouwburg in Amsterdam en vervalste samen met helpers de registratielijsten van Joden waardoor sommigen relatief veilig waren. Hij woonde ook op Nieuwe Prinsengracht 51 en had blijkbaar ook voor de familie Wijnberg een regeling getroffen.

weef ik er in. Dag jongen, heel veel liefs, en kussen van je altijd liefhebbende moeder, tot een volgende keer. Houd moed, en vertrouwen op God jongen! Mijn gedachten zijn bij je een stevige hand van je moeder.

Lieve Bram.

Ik hoop [dat] je deze brief ontvangt, zoodat je dan meteen weet dat we goed gezond zijn, ook Marti. Wij zijn verhuisd en hebben nu een fijne woning. Ik was gister nog bij je vriendin Eefje²⁴⁴. Haar man is ziek, maar ze hebben een heerlijke zonnige woning voor de patiënt. Je kunt er van verzekerd zijn dat onze gedachten steeds bij je zijn. Houd er de moed in. Maar dat weet ik zeker dat je dat doet. Nu jongen sterkte hoor. In gedachten een stevige poot van Fré en Herman.

Beste Bram.

Moeder heeft mij het nieuws voor de neus weggekaapt en weet ik heusch niet wat ik je moet berichten. De sigaren heb je zeker ontvangen en met plezier gerookt. Dit zijn nog ouden. Ik heb nog eenige en zal die voor jou bewaren. Ook heb ik nog een pakje rooktabak en zal zien of ik er een pijp bij kan krijgen. O nee gaat niet, want dit kan ik niet meer op de bon krijgen, anders zond ik je dit.

Ik wensch je het allerbeste en sterkte
Groetend Vader

*

[Estella Cohen, Mozes Wijnberg en Martha aan Bob; van Nwe. Prinsengracht 51; door hem ontvangen op 2 april 1943]

[Amsterdam, 26 maart 1943]

Lieve Bram, gelijk met deze brief hebben we een fotho van Vader en mij als anzichtkaart aan jou verstuurd. Hier 't huis, en bij al de anderen is het g.z.d. best. Vader en ik waren dinsdag voor één dag bij Barend en Eef. Eef is goed, en ziet er best uit. Barend is echter ziek, hij heeft het aan de longen, en moet nu steeds liggen. Hij ligt in de groote achterkamer, met de deuren wijd open. Een verpleegster komt hem elke morgen wasschen. Wij spraken Freetje daar ook. Je moet vooral de hartelijke groeten van haar en Eef en Barend hebben.

We hebben natuurlijk veel over jou gesproken. Ons aller hart is er vol van. Je bent bij ons allemaal geen oogenblik uit de gedachten jongen. Maar dat weet je ook wel zonder dat ik je dat schrijf hè? 'k Hoop dat het goed met jou mag zijn, en niet teveel toegeeft aan sombere gedachten. Tracht er van te maken, wat te maken is. Dat probeer ik ook telkens weer. Behoud het geloof in het goede, dat

---

²⁴⁴ Eva Cohen, tante van Bob.

zal je door véél heen helpen. 'k Ben zoo blij dat wij je schoon waschgoed enz. kunnen verzorgen. Heb je wel een tandenborstel? Vader speelt zoo'n beetje voor huisknecht, en gevoelt zich goed. Ook is hij erg zorgzaam voor mij, z'n kinder en kleinkinder. Vooral de laatsten zijn een groote afleiding voor ons, en vooral voor Vader. Je weet hoe gek hij met kleine kinderen is. Eva'tje heeft nu natuurlijk weer z'n grootste liefde. Het is ook een schat hoor. Elleke wil nog steeds met Marti trouwen, en Hansje vloekt als een sjouwersman, je lacht je af en toe slap om hem.

Je moet ook de groeten hebben van tante Henderien²⁴⁵, Oom Karel, Bob, Marie, Lena, Herman, hun jongens en tante Fie, en Fietje en Sal. Zij allen maken het uitstekend en zijn altijd vol belangstelling. Lieve, lieve Bram 'k houd nu op, Martha wil nog bijschrijven. Dag jongen, twee handen van mij, je eigen liefh moeder.

mijn gedachten zijn steeds bij je.

Beste Bram.

Ik sluit mij geheel bij Moeder aan. Ik verveel mij wel eens hoor, maar heb dan een afleiding aan de kinderen en het verzorgen van de huishouding. Nieuws heeft Moeder je reeds geschreven, een hartelijke poot en een tot ziens Vader.

Lieve Bram.

Zo, ik zal nu ook even een paar woorden bijschrijven. Zo je uit Moeders brief gelezen hebt, is alles hier nog in de beste welstand. We verlangen heel erg naar een brief van je. Het is zo fijn, dat we je nu kunnen schrijven. Elleke is een briefje voor je aan 't schrijven, en zal die de volgende post wel meekomen. Dat heeft nog heel wat voeten in de aarde voor zoiets bij haar klaar is. Hansje is gewoon een echo van haar. Hij doet haar alles na. 't Is een lollig joch. Hij is dol met Eva'tje. Dat is een fijne dikke mol. Ze heeft overal plooiën en kuilen van dikte, ze staat al. Ze lijkt op d'r pappie en heeft de ogen van d'r Mammie. Een knap kindje is het. Nou jongen, houd je flink. Een poot en zoen van Mau, Martha + kinderen.

*

[Estella Cohen aan Mimi]
[Amsterdam, eind maart 1943]

Lieve Mimi

'k Zal maar vast beginnen een brief te schrijven. Wanneer B. bij je komt weet ik niet. Misschien komt tante Geertje. O, wat waren we blij dat jullie er waren hè? Het was zoo leeg toen jullie beidjes weer weg waren. Hoe is het nu met onze

---

²⁴⁵ Henderina Wijnberg, tante van Bob, en haar man Kalman (Karel) Gans.

kleine schat. Nu weten we tenminste waar we over praten, als we het over haar hebben.²⁴⁶

Vrijdag kwamen hier 3 dames uit Scheveningen. Riek, de moeder van Floor, en nog een dame die woont in Scheveningen, haar man zit bij Bob in de cel. Ze hebben 6 kinder. Haar naam was ik direkt vergeten. Maar jij zal wel weten wie het is. Ze gaan elke week met zoo'n 10 dames naar Haaren pakjes brengen. En O Mimi wat jammer dat jij ze niet gesproken hebt. Zoo aardig, en zoo hartelijk spraken ze over Bram. Ze vonden het noodig z'n moeder eens op te zoeken. Die man die bij Bram in de cel zit, schreef z'n vrouw dat Bram zoo'n schat van een man was, en hij altijd alles voor hem zou willen doen. Ze hebben hem ook van alles meegestuurd, zooals gebakken visch, appelen, eier, suiker, jam, boonen, met goed vet er in, wat een geweldige kameraadschap sprak uit die vrouwen. Ik had ze stuk voor stuk wel willen omhelzen. 'k Heb ook de brieven gelezen die ze van hun mannen gekregen hebben. Floor en Brams celgenoot, vertrouwen alleen nog maar op God, en hebben bij die gedachte wat rust gevonden. Die celgenoot blijkt een geloovig man te zijn. Later schoot mij in de zin (toen ze al weg waren) wat jij mij van Riek verteld hebt. Zij had ook geen brief van haar man bij zich meen ik. Zeker weet ik het echter niet meer. De moeder van Floor lijkt een zeer flinke, en gevoelige moeder. Ze hebben 8 kinder. Ze hebben ons het geheele geval verteld. Ze zijn wel met wapens gepakt. 200 zijn er gepakt. Ze waren er ook alle drie vol van. We hebben Riek nog f 30 meegegeven, daar kan zij dan brood, appelen, eier, visch [van kopen], boonen hebben we meegegeven, en nog veel meer natuurlijk, te veel om op te noemen. Ze wil wekelijks hier komen, dan hoeft B. er niet heen, en hooren wij alles uit de eerste hand. Wij hebben Dktr Theemers een prachtige taart gestuurd. Wat moet ik je meer schrijven. 'k Hou maar eerst op, misschien schrijf ik er nog wel bij. 'k Begin de dagen nu te tellen dat Bram z'n brief komen kan. O ja, nu zou ik het voornaamste haast vergeten. Ze heeft vuil waschgoed van Bram mee terug gekregen. Nu weten we tenminste zeker dat het laatste pakje doorgekomen is. Of hij één van onze brieven gekregen heeft, weten we nog niet. Lieve Mimi, 'k heb zoo het idee dat we niets opgeschoten zijn, de laatste April komt elke dag nader. Zou je die verbinding maar weer aanknoopen? Die Rie zal toch niet zooveel doen, gezien haar verhouding, wel zal ze alles doen om Bram iets te brengen, maar of ze meer zal doen meen ik te moeten betwijfelen, hadden we toch maar kans hem er uit te krijgen. Er moet toch iets gedaan worden. Van Walther²⁴⁷ heb ik ook nog niets meer gehoord. 'k verlang zoo naar [een] brief van hem, en aan de andere kant zou ik de dagen willen vasthouden. Dag schat kusjes voor Chawwa van je liefh moeder. groet de fam voor mij.

---

²⁴⁶ Hieruit blijkt dat Mimi en Chawwa de ouders van Bob in Amsterdam hebben bezocht.

²⁴⁷ Walter Süskind.

*

[Estella Cohen aan Mimi]
[Amsterdam, april 1943]

Lieve Mimi en Chawwa.

B. zal je alles wel vertellen. Dat is dus weer op niets uitgelopen. 'k Weet niet wat ik nu nog moet bedenken. Ofschoon ik wel geloof dat Rie haar best doet, en zal doen, verwacht ik er niet veel van. O, dat wij zelf niets kunnen doen, en alles van derden en vrienden moeten hebben. De dagen zijn nu geteld dat het voorkomt en dat wij onze arme lieveling niet kunnen steunen en helpen. Ik maak mij de geheele dag maar zooveel mogelijk bezigheid, lezen kan ik m'n gedachten niet bijhouden.

'k Hou maar weer op lieverd geef B. sigarettenbonnen mee als je hebt Mimi. Rie gaat er nu 2x in de week naar toe, dinsdag met andere dames, vrijdags alleen, dan is ze vrijer. O, dat God toch geeft dat we hem behouden mogen. Vader en ik hebben ons laten fotografeeren, woensdag komen ze klaar, dan sturen we hem ze. dag lieverds heel veel liefs, sterkte en kussen van je liefh Moeder en Vader.

Het valt mij juist te binnen, als jij eens een brief schrijft als tante Marie, dan kan ze in Amsterdam gepost worden. Hoe lijkt jou dat toe Mimi. Zijn cel is veranderd het is nu kamer 96 2e afdeling

'k Sluit hier een kaart in van Eef. Vader en ik gaan er vandaag voor één dag heen. Dan kunnen we eens [zien] hoe het met Barend is. 'k Wou de reisvergunning ook niet later hebben, dan ben ik bang dat ik toch geen rust meer heb. Als je schrijft Mimi, mogen wij de brief zeker wel even lezen hè? Deze brief had ik vanmorgen al geschreven, en vanavond kwam de reisvergunning. Mau heeft deze week nachtdienst, er worden ontzettend veel mensen weggehaald en doorgestuurd. 't Is wanhoopig dag lieverd zoenen je moeder.

*

[Estella Cohen aan Mimi]
[Amsterdam, eind april 1943]

Lieve Mimi en Chawwa

We waren dinsdag bij Barend en Eva, we vonden Barend niet zoo goed. Hij is echt ziek, en komt niet van het bed af. Ze hebben er een specialist bij gehad. Die en hun huisdokter zijn het er nog niet over eens, of het buik t.b.c. is of niet. Hun huisdokter vond het wel ernstig. Verder moeten we afwachten. Zus was er ook. Ze is daar in de buurt, doch kan er niet blijven. Zus ziet er erg opgeblazen uit. Je weet wel als Zus iets hevigs beleeft, krijgt ze altijd zoo'n groot hoofd. Ze

vond het ook zoo ontzettend van Bram. We kunnen over alles wat ze bezitten beschikken ook van Eef en Barend, als we het gebruiken kunnen voor Bram. Alles bijelkaar is [het] heel wat hoor! Toch ben ik bang dat we er niet voor in de gelegenheid komen. Walther heeft niets kunnen bereiken. De broer van Mevr Mattel[?] ook niet. Alles wat je door anderen gedaan moet hebben, draait op niets uit hè? Rie was donderdag ook hier, die is gewaar geworden dat hij van cel verwisseld is, en de zaak aan de gang is. Voor woensdag moet volgens haar zeggen alles afgedaan zijn, maandag komt ze vertellen over zaterdag, gedurende het proces mogen ze niet schrijven, anders[?] konden we nu weer een brief te verwachten zijn. Ook mogen ze nu om de 14 dagen maar pakjes ontvangen. We hebben een photo van Vader en mij gestuurd. Je weet wel waar wij samen op staan. We hadden een nieuwe laten maken. Daar sta ik echter zoo afgetakeld en treurig op, dat ik ze niet afsturen wou, als hij die ziet, schrikt hij zich naar. Dat willen we hem maar besparen. Hij heeft al genoeg aan zichzelf. Ook hebben we hem weer geschreven. Of al die brieven overkomen weet ik niet. Heb jij hem nu al geschreven Mimi? Hij verlangt er toch zoo onzegbaar naar.

Deze havermout is van Eva.

Dag lieverds apart een knuffel voor Chawwa heel veel liefs en kussen je liefh moeder

als je hebt geef dan iets te rooken voor Bram mee.

da-ag

Z'n adres is nu zoolang het duurt,

kamer 96 2e afdeeling.

Fraukje vraagt of je de uitgehaalde wol stuurt dan kan zij er aan beginnen.

*

[Estella Cohen en Mozes Wijnberg aan Bob; van Nwe. Prinsengracht 51; door hem ontvangen op 21 april 1943]

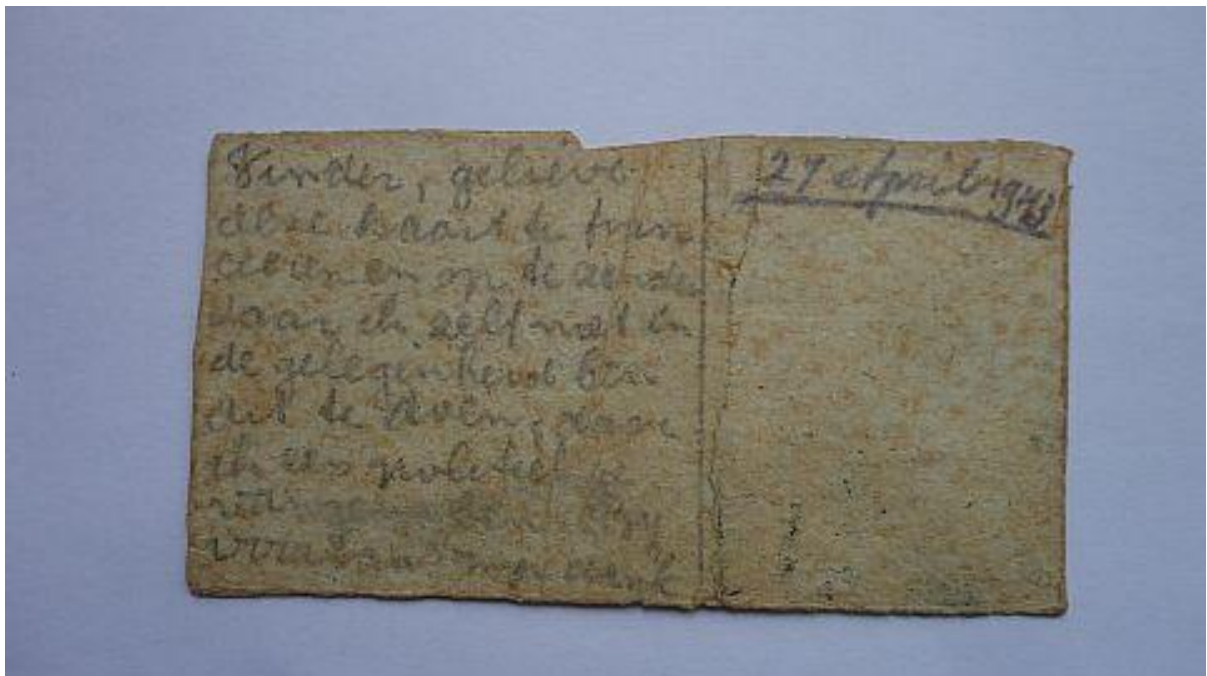
[Amsterdam, 12 april 1943]

Lieve Bram! Je hebt nu 'n goeie week geen brief gehad. Lieve jongen wij zijn gelukkig allemaal nog gezond. We hopen dat het met jou ook zoo mag zijn. Met Barend gaat het niet veel vooruit. Ze zijn nu van plan een andere dokter te nemen. 'k Hoop dat ze het maar gauw doen voor het te laat is. Het schoone waschgoed heb je weer ontvangen hè? 'k Hoop dat alles goed in orde was, heb je de manchetknoopen ontvangen? 'k Weet dat je dat soort het liefste hebt. We hebben bericht van de advokaat gehad dat je een volmacht geteekend hebt.

In m'n gedachten schrijf ik je wel iedere dag 3 keer, en dan maar telkens hetzelfde. Onze gedachten zijn steeds bij je. Onze kleinkinder, en kinder zijn g.z.d. allemaal springlevend. Maak je vooral geen zorgen om ons. De fam. vraagt allemaal zeer belangstellend naar jou, en moet je de groeten hebben van Lena en Herman, tante Fie, tante Eef, tante Marie, Martha, Mau, Zus en Herman, en nog veel meer, te veel om op te noemen. Oom Jacob en tante Marianne²⁴⁸ komen weer geregeld bij ons. Vader vond het beter in deze tijd. Ze waren onze hulp erg nodig toen heb ik mij er ook niet langer tegen verzet en nu ben ik er blij om. 'k Geloof dat jij er ook zoo over denkt hè? De kleine kinder zijn erg lief, ze worden erg groot. Heb je het portret van Vader en mij ontvangen? Vader is op het oogenblik niet zoo erg prettig, en doe ik de groeten van hem. Vader zegt, Bram weet toch wel hoe ik het meen. Een volgende keer zal hij zoo God wil, meer bijschrijven. Lieve schat, blijf gezond en vol vertrouwen en moed. Als het voor ons weggelegd is, komt alles weer goed. We kunnen alleen hopen en bidden. Dag m'n lieve, lieve jongen in gedachten leg ik mijn hoofd tegen je wang, en kus je innig, dag lieveling tot een volgende keer van je liefhebbende Vader en Moeder.

*

[Stukje karton met tekst van Bob]
[dinsdag] 27 April 1943

Kartonnetje dat Bob tijdens transport van Haaren naar Utrecht naar buiten gooide.

---

²⁴⁸ Jacob Israels (1874-1943)?

Vinder, gelieve deze kaart te franceren en op te zenden daar ik zelf niet in de gelegenheid ben dit te doen, daar ik een politiek gevangene ben. Bij voorbaat mijn dank.

Mevr. v.As. Indien mogelijk doet U dit bericht toekomen aan mijn vrouw of anders aan mijn familie. Stuur mij zoo snel mogelijk bericht daar ik doodongerust ben. Bob

Liefste schat van mij. Wij zijn op transport naar de terechtzitting om ons oordeel te hooren. Veel hoop om het levend er af te brengen heb ik niet. Het ergste is dat ik niets meer van je gehoord heb en niet rechtstreeks met je heb kunnen corresponderen. Liefste meiske van me vergeef mij alles wat ik aan je misdaan heb. Je bent steeds in mijn gedachten en vind ik hierin ook mijn eenige troost. Hou moed m'n schat, misschien zien we elkaar nog terug.

Jouw Bob

*

[Briefkaart van Estella Cohen aan Bob; poststempel Assen 4.5.43, geadresseerd A. Wijnberg Gevangenenlager Haaren (N.Br.) kamer 96 2e afdeeling; afz. E. Wijnberg Cohen Barak 55 Westerbork]

ed. Kruisberg genantentloper
kamer 96. 2. afdeling Hooren
C.R. De.

Mijn lieve Bram. Ik hoop dat je
deze kaart mag ontvangen. Martha, de beide
kinderen en ik, zitten in het doorgangslager Westerbork. Vader en
Mau zijn nog in A'dam. Wanneer die komen weten wij niet, tot
zoolang blijven wij hier. We ontmoeten hier allerlei bekenden
uit het geheele land. Als je ons schrijven wilt, ook voor
anderen bestemd, doe dat dan maar aan Suskind, met het
verzoek het betreffende gedeelte over te schrijven, en voor
doorzending te willen zorgen. Dit doen zij wel. 'k Hoop dat je
nog regelmatig pakjes van ons ontvangt. Voor wij weggegaan
zijn, heb ik daarvoor mijn maatregelen getroffen. Als je wat te
vragen hebt, vraag het, want ik kan ook dat Suskind. Wij
schikken ons hier wel. Dus lieve schat maak je geen zorgen
over ons. 'k Hoop dat het met jou ook goed mag gaan, en hoop
gaarne eens van je te hooren. Wij houden de moed er maar in.
Dan wij meegingen was alles nog goet, dat mij lieve schat, heb
veel lief en kuste van je, altijd lief en eeloden
als ik en in handen.

Mijn lieve Bram. Ik hoop dat je deze kaart mag ontvangen. Martha, de beide kinderen en ik, zitten in het doorgangslager Westerbork. Vader en Mau zijn nog in A'dam. Wanneer die komen weten wij niet, tot zoolang blijven wij hier. We ontmoeten hier allerlei bekenden uit het geheele land. Als je ons schrijven wilt, ook voor anderen bestemd, doe dat dan maar aan Suskind, met het verzoek het betreffende gedeelte over te schrijven, en voor doorzending te willen zorgen. Dit doen zij wel. 'k Hoop dat je nog regelmatig pakjes van ons ontvangt. Voor wij weggegaan zijn, heb ik daarvoor mijn maatregelen getroffen. Als je wat te

vragen hebt, wend je dan ook tot Suskind. Wij schikken ons hier wel, dus lieve schat maak je geen zorgen over ons.

'k Hoop dat het met jou ook goed mag gaan, en hoop gauw wat van je te hooren. Wij houden de moed er maar in, toen wij weggingen was alles nog goed, dag mijn lieve schat, heel veel liefs en kusjes van je altijd liefh Moeder, Martha en kinder.

Dit is het laatste bericht van Estella Cohen. Ze werd met Martha en de kinderen Elleke en Hansje op 28 mei 1943 vermoord in Sobibor. Mozes Wijnberg zat in het kamp Vught waar hij op 30 mei 1943 werd doodgetrapt.

Op 27 april 1943 werd Bob samen met 20 anderen bij het tweede OD-proces ter dood veroordeeld. Er werd een gratieverzoek gedaan.

[Nol aan Mimi, eind april 1943]

Lieve Miem,

dit geschrevene is eigenlijk als P.S. bedoeld. Tante Els is zojuist (Maandagmiddag) hier geweest en heeft de vrede "geforceerd". Vanavond komt ze deze brief halen.

Ik weet niet wat voor situatie er nu geschapen is, maar ik ben bang voor de gevolgen. De vrede is getekend, maar zoals ik al zei, "geforceerd". Ik heb het echter terwille van Vader en Moeder gedaan, want die schenen er meer last van te hebben dan Daan en ik.

Ik verbied je echter niet, de brief te lezen. Je mag desnoods een raad geven.

Zelfs nu kan hij nog van pas komen.

Verder bleek dat mijn grieven tegen tante Els ongegrond waren, en dat die van haar kant jegens mij ook niet bestonden. (Moeder had het geschreven.)

Ik ben echter verplicht om, behalve dit, ook nog wat vrolijkers te schrijven, omdat die bijgaande "verjaardagsbrief" niet bepaald opvrolijkend werken zal. Miem, weet jij wat Churchill gezegd heeft? (persoonlijk van Radio-Oranje en B.B.C. gehoord) Nu... "Er zullen in het Middellandse-Zeegebied en "ELDERS" hevige gevechten plaats hebben, voordat de herfstbladeren vallen" ("En dat is voor 1 October, want dan vallen bij ons al de herfstbladeren" zei Radio-Oranje erachter). Niet gek, hè?

O, weet je wat Radio-Oranje nog meer gezegd heeft van de week? Niks bijzonders hoor! Ze hebben n.l. nu pas bericht gekregen van dat proces van Bob! Hij vertelde dat het in het geheim geschiedde. "Er zijn heel veel hoge lui bij: Generaals van het Indische leger, officiers van het Nederlandse leger,

jonkheren, baronnen, enz." Je ziet, jouw Bobbetje gaat nu niet bepaald met "armoedzaaiers" om. Geen slecht milieu. Maar nu verder. R-O zei verder: "De generaals en officieren hebben in krijgsgevangenschap gezeten in Duitsland en zijn voor het verhoor naar Nederland getransporteerd en in concentratiekampen ondervraagd. Daarna zijn zij (tegelijk met de overige zich hier in Nederland bevindende gevangenen) naar Utrecht gevoerd. Op 24 April zijn zij ter dood veroordeeld. Wij weten echter niet, of het vonnis ondertussen voltrokken is." Je ziet het komt uit! Ze weten echter niet of het vonnis al voltrokken is! Nu Miem, dat kan ik ze wel vertellen: **DAT VONNIS WORDT NOOIT VOLTROKKEN**. Ze zitten in de knoop met dat geval, en het [duurt] nog wel een maand of 3, 4 voor ze ermee klaar zijn. Groetjes,
Nol.

*

[Bob aan Estella Cohen en Mimi]
Utrecht 8 Mei [1943] Gansstr. Celle Q [nr 838]

Beste allen.

Dit is de 2e brief die ik schrijf. Op het gratieverzoek is nog geen uitsluitel gekregen. Wij zitten met 7 man in een ruime cel. Voeding goed doch niet voldoende. Brood mogen wij niet ontvangen, doch wel gekookte levensmiddelen, stuur zoo vaak mogelijk etenswaren. Stuur mij ook waschgoed. Doch liefst van mijzelf, daar dat andere te klein is. Hoe is het met jou Moeder. Reeds in 2 weken geen brief van je. Dit mis ik zeer. Schrijf mij eens uitvoerig over kleine Eva en stuur een recente foto van haar. Ik snap niet waarom ik dit niet reeds gehad heb. Ik vind het niet bepaald attent. Moeder schrijf mij nog zooveel als mogelijk is, ik kan een beetje steun nog best gebruiken, laat Vader mij ook nog eens schrijven. Van anderen stel ik er géén prijs meer op. Het vonnis zal wel binnen afzienbare tijd voltrokken worden. Tracht je er mee te verzoenen er is toch niets aan te doen. Doe allen de groeten en een kus voor jou Moeder
Bram

M'n liefste meiske. Nog steeds heb ik geen bericht van je ontvangen. De tijd begint voor mij te korten, en word ik steeds ongeduldiger. Vrouwtje van me als je wist hoe ik hunker naar een brief van je, en elke keer als de celdeur open gaat verwacht ik er een van je. Meiske van me als het eenigszins mogelijk is schrijf dan en stuur een recente foto van je, opdat [ik] voor dat ik dood ga je nog eens kan zien. Eenendeels had ik wel gewild dat ik weer enkelhaft had gekregen, zoodat ik in gedachten me volkomen met jou kan bezighouden. Je zult begrijpen dat dit nu met 7 personen niet goed mogelijk is, zelfs niet 's avonds op bed. Enfin. M'n liefste meiske, zoo graag had ik jou en het kind nog eens

gezien, doch als ik een brief van je ontvang is er al weer veel voor mij goed gemaakt, of kùn je niet schrijven. Weet je meisje van me ik word zoo langzamerhand stapelgek met die onzekerheid. Je kunt me nog veel helpen m'n liefste. Maak het mij niet al te moeilijk in m'n laatste levensdagen. Waar ik me ook bezorgd over maak is, dat je niet voldoende op je zelf zult passen. M'n meisje zorg ervoor dat je gezond blijft. Tracht te aanvaarden datgene wat komen moet, en blijf flink en dapper. Ik weet dat het voor jou m'n schat moeilijker is als voor mij en voel me ook in dit opzicht schuldig tegenover jou. M'n liefste veel heb ik aan je te danken, en dit moet ik er tegenover stellen. O m'n meisje, kon ik je maar een beetje troosten, 's avonds als ik slapen ga kruip ik in gedachten bij je en kus en knuffel je. Vaak droom ik van je en samen zijn wij dan weer thuis. Dan is m'n heele dag weer goed Mimpie. En de dagen rijen zich aaneen en het is steeds wéér langer geleden dat ik afscheid van je nam. Ik kan het me haast niet voorstellen dat het alweer zoo lang geleden is. Heb je mijn bloem ontvangen. Als het mogelijk is pluk ik Vrijdags een bloem voor jouw portret. M'n liefste meer ruimte is er niet. Tracht er van te maken wat er van te maken is. Dag meisje van me. Ik verlang zoo ontzettend naar je m'n lieveling. Dag schattekind. Jouw Bob.

*

[Elsje aan Mimi]

[Dordrecht, begin mei 1943]

Lieve Aartje

Hedenmorgen ontving ik dit bericht, en stuur je het hierbij, graag had ik je dit willen brengen maar kan onmogelijk weg. Ik hoop dat alles nog zoo gunstig mogelijk mag afloopen ik denk wel dat ik nu spoedig wat van Rie zal hooren, wat ik je ook weer gauw zal laten weten, van al onze correspondentie zou daar niets van terecht gekomen zijn? Maar ik zal zien wat ik nog bereiken kan, jij niet schrijven hoor en vooral niet de moed laten zakken want waar leven is, is nog hoop en hij is erg vindingrijk dat merk je nu weer, de enveloppe zal ik bewaren, het poststempel is niet van de plaats waar hij logeert maar kan er niet goed uit wijs daar er overheen gedrukt is en sommige letters er tusschen uit zijn. Nu meisje ontvang de hartelijke groeten en stevigen handdruk van Corrie en mij Elsje

Hierbij een brief van Broer die gisteren gebracht is.

[Nol aan Mimi, begin mei 1943]

Lieverd!

"Als de nood het hoogst is, is de redding het meest nabij!"

Een waarheid als een koe!

Dat is weer eens bewezen. Waarmee?

Lees het volgende! Ik schrijf het je, omdat het je weer kracht en moed geeft, zoals het dat mij ook geeft, maar het is nog niet alles, denk daaraan, het is een lichtpunt in de duisternis, één zonnestraal tussen donkere wolken... die bezig zijn over te trekken, zonder dat de bui valt.

Miem, "HET" is uitgesteld, omdat er verzoek om gratie is ingediend.

De zaak komt opnieuw voor, terwijl twee van de beste advocaten er voor zijn gespannen om te pleiten... en... van hogerhand is het bevel afgekomen, dat veroordelingen, waar Bob (en anderen) tot veroordeeld waren, voorlopig stopgezet moesten worden, (de uitvoering ervan dan).

Zoals je ziet, Miem, hoopvol nieuws, maar, 't is nog geen vrijspraak, realiseer je dat ten volle Miem!!

Ik schrijf dat niet om een domper te zetten op je tijdelijke opluchting, maar 't is zo. Denk niet, dat ik pessimistisch ben, integendeel, ik ben optimistischer dan ooit, ik ben er zelfs van overtuigd dat wij elkaar over twee maandjes weer zien, maar dergelijke dingen liggen niet in de handen van ons mensen, die beslissingen komen van boven. Maar... eerlijk is eerlijk, we hebben reden om optimistisch te zijn. Maar... genoeg erover! Je weet wat Kruger zei: Alles zal reg kom! Ik kan niet bij je komen. 't Is beter van niet. Ik schrijf je nog wel uitvoeriger.

De verrassinkjes voor jou en tante Geertje zijn klaar en goed geslaagd.

Als tante Els komt, brengt ze ze mee en ...

tot de volgende brief.

Een stevige pakkerd van
je broertje Nol

*

[Elsje aan Mimi]

[Dordrecht, mei 1943]

Lieve allemaal

Inderdaad had ik nog niet geschreven en ik zal je zeggen waarom. Ik had eerst de Zondag nog afgewacht want meestal komen dan de afgezanten naar me toe, ook heb ik aan de mogelijkheid gedacht dat ik misschien na Maandag van Rie een briefje zou kunnen krijgen, nu lief meisje ik zit net zoo in onrust als jij en ik ben dan ook van plan als ik deze week niets ervan gehoord heb er volgende week persoonlijk op uit te trekken, want we moeten toch weten hoe of wat, Woensdag of Donderdag denk ik, zoodra ik het weet horen jullie het direct, hoe zal je wel zien. Zeg Aartje, hoe vind je die broer van je wat een lieverd, ik heb hem voor deze maand toestemming gegeven, en nu hoop ik maar dat je ook een beetje waarheid ziet in de woorden die hij schrijft want ik denk er net eender over als hij, onbewust het is van hem wel op andere grond, maar toch steekt er waarheid in, ik vind het een fijne knul ik zou zijn hoofd wel tusschen mijn

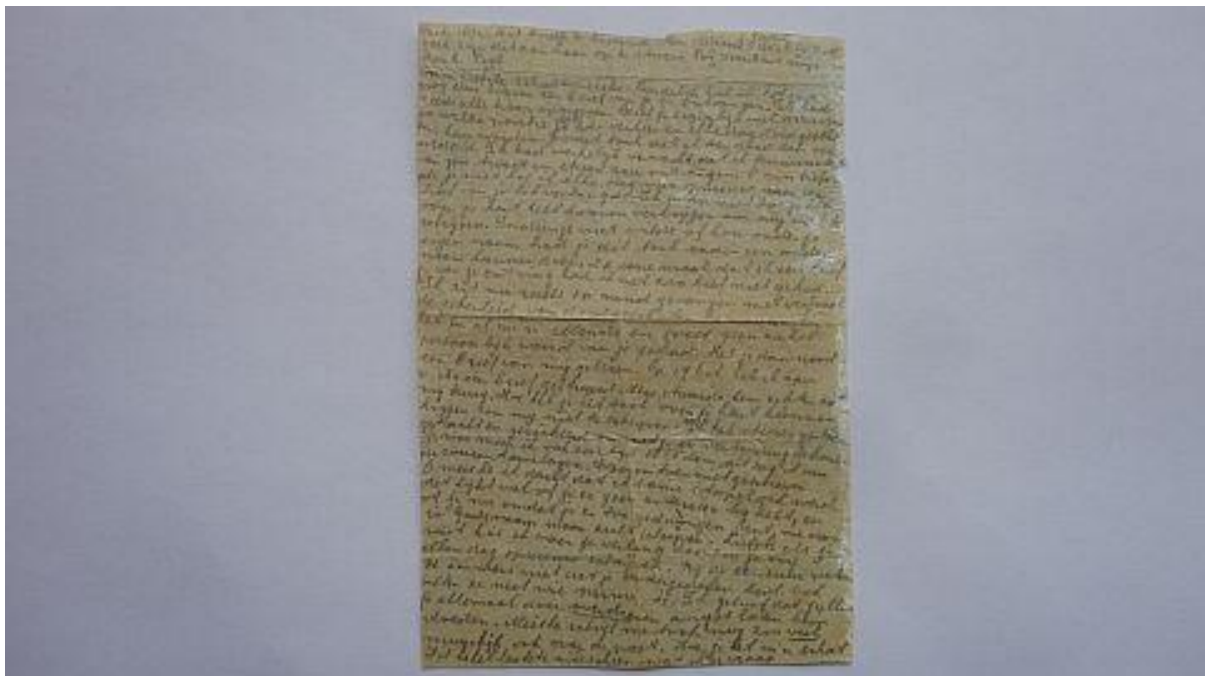
handen willen nemen, om zoo mijn dank te toonen voor alles wat hij tegen je zegt. De film heb ik weggebracht en eind van de week is hij klaar, ook heb ik een nieuwe film gekocht maar dat is een papieren, maar moet ook goed wezen. De bonnen heb ik ontvangen en mijn hartelijke dank ervoor, de koffiebbonnen breng ik wel mee, dus drinken jelui maar raak het zijn er 7. Zeg Tante Geertje wilt U mij persoonlijk eens een brief schrijven en daarin zetten dat ze vertrokken is en het nog beter getroffen heeft als dat ze het had (hoewel dat natuurlijk niet bestaat), maar dat U nu zich ook met mij voor afgedaan houdt en mij niet meer wenscht te ontvangen. De boodschap die ik overgebracht heb viel nu niet direct in goede aarde, maar ik hoop U spoedig er meer van te vertellen, ik voor mij geloof dat er weer een nieuwe roman voor me aanbreekt, maar we zullen hem maar moedig het hoofd bieden en niets overijld doen. Nu zal ik eindigen en ontvang van mij allen de hartelijke groeten en een stevige kus voor Aartje en hummeltje

Tante Elsjie

Wat er nu weer broeit heeft niets met jelui te maken hoor.

*

[Bob aan Mimi via Alie; clandestien, potlood geschreven, dubbelzijdig met tandpastasporen]

2 Juni [1943]

Beste Alie.

Dit briefje is bestemd voor Mimi. Wil je zoo goed zijn dit aan haar op te sturen. Bij voorbaat mijn dank. Bob.

M'n liefste schattemeiske. Eindelijk zal ik het dan nog eens beleven een brief van je te ontvangen. Ik had reeds alle hoop opgegeven. Besef je eigenlijk wel Mimi in welke positie ik hier verkeer en elke dag doodgeschoten kan worden. Je weet toch dat ik ter dood ben veroordeeld. Ik had werkelijk verwacht dat ik tenminste van jou troost en steun zou ontvangen. O m'n liefste als je wist hoe ik elke dag weer opnieuw naar een brief van je heb verlangd. Ik snap niet hoe je het over je hart hebt kunnen verkrijgen om mij niet te schrijven. Indien je niet wilde of kon onder je eigen naam had je dit toch onder een andere naam kunnen doen. De eene maal dat ik een brief van je ontving had ik net zoo lief niet gehad. Ik zit nu reeds 10 mnd gevangen met vrijwel de zekerheid van doodgeschoten te worden, en heb in al m'n ellende en sores geen enkel persoonlijk woord van je gehad. Heb je dan nooit een brief van mij gelezen. Op 17 Oct. heb ik aan v. As een brief gestuurd. Deze stuurde hem echter aan mij terug. Hoe heb je het toch over je hart kunnen krijgen om mij niet te schrijven. Ik heb steeds getracht en geriskeerd om met je in verbinding te komen de courantomslagen. Waarom toen niet geschreven. O meiske ik dacht dat ik soms stapelgek werd. Het lijkt wel of je er geen interesse bij hebt, en of je nu omdat je er toe gedwongen bent, me dan in Godsnaam maar zult schrijven. Liefste als je wist hoe ik naar je verlang dan zou je mij elken dag opnieuw schrijven. Bij de censuur weten ze immers niet dat je ondergedoken bent. Ook weten ze niet wie Mimi is. Ik geloof dat jullie je allemaal door overdreven angst laten beïnvloeden. Meiske schrijf me toch nog zoo veel mogelijk ook over de post. Doe je het m'n schat. Dit is het laatste misschien wat ik je vraag. Schrijf mij alles vanaf mijn arrestatie ook over het kind. Is er geen mogelijkheid dat tante Toos mij komt bezoeken met het kind. Heb je dat niet al eens overdacht. Lievaling het klinkt alles een beetje verwijtend maar ik heb ook al die tijd in een hel geleefd. Ik kon nergens meer een touw aan vastknopen. Ik kreeg niet m'n eigen waschgoed b.v. een overhemd dat me niet paste, en heb nu ook niets om aan te doen, zelfs geen ondergoed! Enkel van de bajes. Er was toch voldoende bij v.Donk. Wel zag ik haar broer loopen met spullen van mij aan, terwijl ik zelf niet kreeg. Zoo ging het ook met cigarettten. Enfin m'n liefste schrijf mij uitvoerig over jou en het kind en stuur me een goede recente photo. De laatste die ik van je kreeg schrik ik me rot van en ik heb er een paar ellendige dagen en nachten van gehad. Aan A.Putto Tomatenstr. Den Haag heb ik een paar dingen voor jou gegeven voor het geval ik je niet meer zie. Het huisnummer weet tante Toos wel. Schattemeiske ik verlang ontzettend naar morgen dat ik dan bericht van je krijg. Zoals je weet heb ik dit aan Alie te danken. Indien je haar ergens mee helpen kunt (Geld, ondergoed enz.) doe dit

dan zooveel mogelijk. Ik heb haar geschreven dat ze hiervoor onze spullen kan verkopen, ook die bij v.As zijn. Ik zou graag wat sigaren daar vandaan hebben. Ik heb van Eva bericht gekregen dat ze van de fa[milie] van Westerbork op transport zijn gesteld met onbekend doel. Ook dat er nog bij! Als ik morgen een brief van je krijg, kun je Dinsdag nog antwoord van me hebben. Ik hoop een heele lange brief van je te krijgen m'n schat. Je hoeft mij geen antwoordpapier te sturen, en kun je dus alles voor jezelf gebruiken. Lieweling verwen mij een beetje met je brieven ik verlang er zoo ontzettend naar. Indien tante Toos op bezoek komt zal ik probeeren haar een brief voor jou te geven. Schrijf mij ook eens hoe je met het geld zit. Als jij tekort komt verkoop dan iets. Ik hoorde ook dat Joop van Donk dood is. Verschrikkelijk hè? Ik heb naar v. Donk een brief geschreven maar die zal wel niet terecht komen. Enfin dan zal ik hem wel terug ontvangen.

Weet je ook hoe het met de Beekmans is afgelopen. Is er bij v.Donk ook huiszoeking geweest. Ik zal je even in het kort de loop van alles mededelen. 24 Juli in Ede door verraad gearresteerd. 's Avonds naar Scheveningen getransporteerd. Een week later naar Haaren. 4 1/2 mnd einzelhaft. 24 Aug. een ontvluchtingspoging. 2 tralies uitgebroken 't laken in drie gescheurd en het matrasdek. Dat samengeknoopt en van twee hoog laten zakken. Onmiddellijk ontdekt en werd er prompt geschoten. Niet geraakt. Straf: 3 weken dag en nacht in de boeien met beenketting en 's nachts geboeid en met de ketting aan bed vastgemaakt. Het was niet leuk maar ik heb aan m'n sachbearbeiter aangeboden om het nog 3 weken vol te houden indien ik een brief naar jou mocht schrijven. O m'n liefste dag en nacht hield ik me bezig met jou, en steeds hoorde ik maar niets van je. Kun je begrijpen wat het voor mij was al die tijd. Toen ik in gemeenschap kwam te zitten werd het haast nog erger. Iedereen ontving brieven van vrouw behalve ik. Ik heb verschillende keeren clandestien bericht gestuurd en niets van gehoord. 't Laatste op het transport hierheen naar v.As. Van v.As krijg ik ook zoo'n rare indruk. Hoe zit het daarmee. De menschen zijn over het algemeen veel te bang. M'n lieweling ik hou op en ga straks slapen met het gevoel als of ik morgen een lot uit de loterij trek. Dag schattekind van me. In gedachten neem ik je gezicht tusschen mijn handen en kus je. Geef ook onze kleine hummel een kusje van mij. Dag schat
jouw Bob

*

[Elsje aan Mimi]

[Dordrecht, mei? 1943]

Lieve Aartje hierbij een brief die ik in A opgepikt heb.

Wil je zoo gauw mogelijk een brief aan je man schrijven, met de volgende inhoud, dat je trachten zal zijn verzoek om gratie, door het door te geven dat hij eens het leven van een Duitsch Parachutist, op de weg waar hij woonde, jij

naam er bij zetten, gered heeft die zwaar gewond was, en waar hij uit dankbaarheid, die zilveren ring met blauwe steen van gekregen heeft, die [hij] doordat hij hem te klein was aan zijn moeder gegeven heeft, en dan onderaan zoowat zetten dat je adres verandert doordat je morgen verhuist, want anders stuurt hij misschien een brief naar dit adres, en zeg hem dat degene waar hij vertrouwen op stelde het nog steeds waard is, begrijp je waarom?

Schrijf gewoon als zijn vrouw en stort je hart uit ik zal hem niet lezen, wat je niet en wel mag schrijven weet je ook wel, dit is alles wat we nog kunnen doen dus laten we het doen, verder zal ik overal voor zorgen, laat hem zo gauw mogelijk aan mij doorzenden. Er is absoluut geen gevaar bij doe maar wat ik zeg!

Nu lief Aartje een kus voor hummel en de hartelijke groeten aan de fam je Elsjie
Wat je broer betreft misschien duurt het nog even omdat die andere patiënt ook nog niet weg kan.

houd moed

*

[Bob aan mevrouw Hertly, clandestien, doorzichtig briefje, omstreeks 5 juni?]

Beste Tante Toos. Ik wil U eerst even bedanken voor de goede zorgen welke U voor mij hebt. Ik vind het werkelijk geweldig. Daar ik niet wist dat ik deze week wéér een pakje zou ontvangen, heb ik mijn waschgoed aan Alie meegegeven. Zal ik het voortaan voor U bewaren? Ik weet niet of Wim²⁴⁹ het U al geschreven heeft. De kwestie is deze dat ± 10 dg. geleden kreeg hij last van zijn blaas. Na eenige dagen is hij toen naar de ziekenzaal verhuisd, waar de dokter blaasontsteking constateerde. Zijn toestand is gunstig en vrij van koorts. Ik heb dit speciaal geschreven dat U rekening kunt houden met de pakketten aan hem, dus b.v. geen scherpe dingen en zuur e.d. Voor nadere inlichtingen kunt U zich wenden aan Alie. Beste tante Toos maak je niet ongerust, zodra er iets is, laten wij het weten.

Nogmaals bedankt voor de pakketten speciaal de lever (schandalige verwennerij) en visch en erwten, enfin het heele pakket was mieters. De groeten van de anderen en speciaal van Bob.

Ook nog bedankt voor het bericht van Mimi en voor het geld. Ik geneer mij rot om het aan te nemen. Enfin als ik terug kom, spreken wij elkaar wel.
Bob.

*

---

²⁴⁹ Wim Hertly, de man van Toos.

[Els van As en Mimi aan Bob, cel 65 II, ongedateerd]

Geachte Mijnheer Wijnberg

Uw brief ontvangen en aan uw verlangens heb ik voldaan door uw brief aan de fam afgegeven, zoodat er wel voor het een en ander gezorgd zal worden, ook ik zal aan uw verzoek voldoen en als er geen bezwaar tegen is, elke week of om de ander een pakje klaar maken.

Er is me gevraagd hoe of het met uw waschgoed gaat, mag dit gehaald worden en kan er dan tegelijkertijd een pakje afgegeven worden? Schrijf me dat eens, zooals ik u al eerder geschreven heb uw vrouw weet ik niet waar ze is, zoodat ik die niet bereiken kan. Met Tante Marie en de kleine Eva gaat het best het wordt een fijne meid, we spreken elkaar nogal eens, en vanmiddag is het juist weer de dag dat ze me op komt zoeken en zal ik vragen of ze je ook een lettertje schrijven wil, ze heeft het altijd over je, dus zal ze het wel leuk vinden iets van zich te laten horen dus eindig ik met de hartelijke groeten en ik hoop dat het U goed gaat

Mevr. E. v. As.

pakje volgt

[Mimi aan Bob, onder pseudoniem Marie]

Beste Jongen,

Elsje heeft gevraagd of ik ook enkele woorden wou schrijven, wat ik heel graag doe.

Met ons gaat het gelukkig goed. Zooals je misschien weet, werkt mijn man al eenige tijd in Duitschland hij maakt het ook best en stuurt geregeld geld zoodat het kind en ik er best van kunnen komen.

Ons kleine meisje ziet er fijn uit en groeit goed, het is een buitengewoon lief kindje. Ze heeft al een tandje en het is alleen maar jammer dat haar Vader haar nu niet ziet. Maar als z'n jaar om is, mag hij met verlof komen en dan zullen wij het weer goed hebben met z'n drieën.

Van jouw vrouw hebben we niets meer gehoord en er wordt al gezegd dat zij misschien naar het buitenland is, maar of dat zoo is, weet ik niet.

Ik zou je ook aanraden niet aan je ouders te schrijven, dat kan je Moeder niet verdragen. Als je behoefte voelt om te schrijven, schrijf dan aan Elsje. Ik heb de brief die voor je vrouw bestemd was gelezen (dat vind je toch wel goed?)

Je hoeft je niets te verwijten. Voor zoover ik jullie ken, ben jij een buitengewoon goede man voor haar geweest hoor, dus daar behoef je je geen zorg voor te maken, en wat flinkheid betreft, je weet wel dat je vrouw in moeilijke tijden een steun voor je kan zijn. Dus beste jongen geen muizenissen hoor. Houdt moed en sterkte. Als er iets is, dat ik kan en mag doen, dan met liefde dat weet je wel.

Hartelijke groeten van
Marie en kleine Eva.

Het pakje sigaretten heb je van mij.

*

[Mimi aan Bob, gedateerd 24 Mei '43, ontvangen 6 Juni en gericht aan A. Wijnberg Zelle QN 838; afzender is J. Arnoldussen Oranjeboomstraat 320 Rotterdam]

Mijn eigen Lieveling.

Zoals je wel zult begrijpen heb ik al eerder getracht je te bereiken. Ik hoop dat dit nu gelukken zal. Ach liefste te weten dat jij zoo'n verdriet hebt om mij en je niet te kunnen troosten, dat doet me toch zoo'n pijn.

Jongen, ik zal je verzoek om gratie steunen en ik zal doorgeven dat jij in het begin van de oorlog die Duitse Parachutist op de Vlietweg het leven hebt gered. Die zilveren ring met blauwe steen die hij je uit dankbaarheid heeft gegeven zal ik van je Moeder terugvragen als bewijsstuk. Mijn eigen lieveling, ik zal je helpen wat ik kan.

Denk er aan schatlieft dat degenen waar je vertrouwen in stelde, je vertrouwen nog steeds ten volle waard zijn. Dat zal je toch ook troosten niet? Ons kleine meisje wordt zoo lief. Ze begint gelukkig erg veel op jou te lijken. Ik zal een foto insluiten en ik hoop dat ze ons deze kleine troost niet zullen weigeren. Bobbie misschien is er nog een redding mogelijk, tenslotte heb jij toch ook een Duitsch leven niet alleen gespaard, maar zelfs zwaargewond gered. Maar mocht jouw leven niet gespaard blijven, dan beloof ik je m'n arme jongen dat ik zoo flink zal zijn, als je maar van me verwachten kan en ons kindje zal ik goed verzorgen. De versterkende middelen neem ik steeds in, dus je ziet dat ik niet bij de pakken ga neerzitten.

Liefste ik ben maar blij dat je met meerdere tezamen bent, dan pieker je niet zoo. O kon ik die angst om ons maar van je afnemen en kon ik je nog maar één keer in m'n armen houden. Je lieve hoofd streelen en kussen. Jonkie van me, je moet toch begrijpen dat ik er niets aan kan doen, dat je zoo in onzekerheid bent en ook zou ik je dat zelfverwijt willen afnemen. M'n liefste tegen ons noodlot kunnen we niet vechten.

Elke avond slaap ik in je armen in, nog geen avond heb ik overgeslagen, je goedennacht kussen. Maar dromen zooals jij kan ik niet. Weet je wel dat je altijd hardop droomde. Wat is het lang geleden dat we elkaar zagen. Het hart doet me pijn als ik eraan denk, hoe gelukkig wij waren. Maar misschien m'n eigen liefste komt ons geluk terug.

Hou moed mijn eigen man. Ik zal flink zijn hoor, dat beloof ik je.

Hoe ik naar je verlang behoef ik nauwelijks te schrijven. Weet je nog hoe ik niet eens een weekje met vakantie kon zonder jou en nu zoo lang al en toch leef je door. M'n schattejongen ik zou alles geven als ik jou weer terug kreeg. In gedachten neem ik je lieve gezicht in m'n handen, en ik kus je oogen en mond zoo innig m'n schat, ik wou dat ik je weer eens in slaap mocht kussen. Ons meisje kan ook al een kusje geven, dan hapt ze in je wang. M'n lieveling ik eindig nu, nogmaals gekust, ik kruip heelemaal in je jasje. Dag Mopsie van me. Nog gauw een innige pakkerd van je eigen vrouwtje en je kleine meisje.

Morgen ga ik verhuizen, zoodat m'n adres nu veranderd is. Ik zal je dat nog meedelen. Dag Jongen.

*

[Briefkaart van Bob aan mevr. van As Vlietweg 27 Dordrecht; poststempel 7.6.1943]

7 Juni

Geachte Mevr. v. As.

Brief van Mimi ontvangen. Laat zij mij zoo snel mogelijk alles schrijven wat ik dien te weten, daar ik anders niet voldoende ben ingelicht. Graag wil ik ook meer post en foto's van haar ontvangen. Indien Alie iets nodig heeft te verkopen kunt U dit aan haar geven. Graag wil ik ook sigaren en ondergoed enz. hebben. Indien het mogelijk is stuurt U Mimi uit mijn naam een bos bloemen.

Met mij is alles goed en hou voorlopig de moed er in.

Stuurt U s.v.p. wat ondergoed, daar ik totaal zonder zit en moet alles van anderen leenen. Ook s.v.p. overhemden.

Bij voorbaat mijn dank.

Bob

Mimpsie Je brief ontvangen. Eindelijk! De foto is prima. Stuur mij zooveel mogelijk brieven en foto's. Dit was zeker een foto van ± Maart.

Meiske ik was zoo blij als een kind met die brief van je. Laat zoo snel mogelijk weer iets van je hooren.

Ik maak het goed. Lieveling hou moed en blijf sterk.

Geef onze kleine hummel een kus van me. De overige zijn voor jou.

Bob

*

[Bob aan Mimi, clandestien met tandpastasporen]

11 Juni

Wil dit briefje aan Mimi geven s.v.p.

Meiske van [me] Ik heb je brief ontvangen. Je weet niet hoe gelukkig je mij daar mee gemaakt hebt. Eindelijk na 10 mnd. rechtstreeks bericht van je. Lieve!ing kun je mij nu regelmatig schrijven. Bespreek het eens, dit zijn misschien de laatste brieven die ik van je ontvangen kan, en risico is er zoo toch niet bij. Schrijf mij zoo snel mogelijk over die kwestie van die ring v.d. Duitse soldaat want hier weet ik niets van, en dit zou eventueel een vreemde indruk maken. Dus stuur mij zoo snel mogelijk clandestien bericht. Ik heb ook naar Mevr. v.As geschreven. Ik heb het maar aan 1 man hier in de cel verteld n.l. aan die waardoor ik contact met buiten heb. Meiske ik vind het heerlijk te weten dat jij goed opgeborgen zit, en zal ik ook niet trachten mijn dank voor de gastvrijheid tot uiting te brengen, maar 1 x een brief in de 10 mnd. is wel heel weinig. Eenendeels betreur ik het met meerderen samen te zitten, daar ik nu veel minder gelegenheid heb me met jou en het kind bezig te houden, speciaal reeds met het oog op wat mij te wachten staat. Weet je ik ben zoo bang dat we elkaar geestelijk verliezen nu we heelemaal niet meer met elkaar in contact staan. Meiske ik heb nog zooveel met jou en met mijzelf in het reine te brengen. Tegenwoordig mag ik 's middags rusten voor mijn rug (spit?) en heb dan gelegenheid om me met jou bezig te houden. In het begin van mijn gevangenschap was dat veel sterker dan nu, want we hebben zoo totaal verschillende aanknopingspunten, vooral door gebrek aan contact. Kun je begrijpen meiske wat dit gemis bij al het andere voor mij betekent. Had ik b.v. eerder contact met je gehad dan had ik zelf met die kwestie van de parachutist op de proppen kunnen komen, wat waarschijnlijk wel verschil uitgemaakt zou hebben, dit had gekund indien van As mijn adres hetwelk haar bekend was had doorgegeven. Enfin het is nu eenmaal zoo.

M'n schat zou het niet mogelijk zijn dat tante Toos mij met het kind komt bezoeken. Volgende keer stuur ik je een langere brief, deze is in haast. Dag schat van mij. Ik kus je overal op je gezicht en mond. Geef ons kleine meiske een kusje van mij.

Jouw Bob.

*

[Bob aan mevr. W. Hertly, Edisonstraat 91 Den Haag]
Utrecht 19 Juni '43

Beste tante Toos. Wilt U zoo goed zijn deze brief aan Mimi te geven, daar ik niet weet op welk adres ik haar kan bereiken. Bij voorbaat mijn dank. Bob.

[Bob aan Mimi]

M'n liefste schattemeiske. Je brief en foto heb ik ontvangen. Ik was er ontzettend blij mee. M'n liefste kun je mij niet een beetje vaker schrijven? Ik

moet nu zoo lang er op teren, 'k ben hier wel zoo langzamerhand op getraind, maar op den duur valt het toch niet mee m'n meiske. Je schreef dat ons kleine meiske op mij begint te lijken. Is dat niet een klein beetje inbeelding van je? Op de foto kon ik er niets van ontdekken. Doch dit was al een foto van een paar mnd. oud hè? Ze ziet er goed volgevreten uit. Jij hebt er wel eens een beetje beter uitgezien. Denk er om Mimpie als ik terug kom wil ik een gezonde vrouw vinden. Ik heb zeer sterk de overtuiging over niet al te lange tijd weer bij je terug te zijn. Laat ons kleine meiske maar goed mijn foto zien, anders is het zoo ongezellig als ik terugkom en het kind kent mij niet.

Tante Toos schreef dat ze al probeerde te lopen.

Ik meende uit je brief te moeten opmaken, dat je een beetje het hoofd laat hangen. Je schreef o.a. dat er tegen ons noodlot niet te vechten is. M'n meiske zet alle sombere gedachten uit je hoofd. Er is niet de minste reden toe. Ik lééf immers nog. Nee m'n meiske ik kóm terug bij je. Het is misschien mogelijk dat ik je dan van pure vreugde dood druk maar dat is vers 2.

Mochten ze me toch kapot maken dan weet je waarvoor het is. Zoo is het toch in elk geval beter dan aan het Oostfront te sneuvelen als Nederlander, niet? Hoe zit het met het geld? Kun je nog verder? Je schreef mij er niets over. Indien je wéér eens schrijft vertel hier dan ook eens van. Als deze zoo lang uitblijft als de vorige dan kom ik hem wel halen. Heusch m'n meiske alles komt terecht kop op en tanden op elkaar. We laten ons er niet onder krijgen, zelfs niet door een doodvonnis. Dat ik niet alleen zit heeft z'n voordelen doch óók z'n nadelen. Ik kan er n.l. uitstekend tegen om alleen te zijn, kan dan n.l. m'n gedachten meer op jullie concentreren. Dit was niet altijd "piekeren" zoo als jij dacht. Ik had n.l. genoeg prettige dingen om aan te denken. M'n liefste het papier is op. Wees gerust m'n schat het komt in orde. Ik knuffel en kus je ook onze kleine hummel. Jouw Bob.

*

[Elsje aan Mimi]

[Dordrecht,] 23 Juni [1943]

Lieve Aartje

Je briefje ontvangen, nu er is niets om je ongerust over te maken hoor, wel is het ook hier erg strubbelig en daardoor hebben we nog geen besluit genomen, ik denk ook wel niet dat het doorgaat, want ik geloof dat ze er zelf ook een beetje tegenop ziet.

Ik heb hier nog een briefje van je maar dat heb ik van de week gekregen en zal het er bij insluiten, als ik jou was zou ik nog weer spoedig schrijven want hij zit te springen om brieven. We zullen wel weer voor doorzending zorgen, alles gaat tot heden toe goed ze denken dat het wel een 3 maanden kan duren eer het proces afgelopen is, het is wel aan de gang, ik ben van de week nog bij Tante Toosje geweest en zal wel alles vertellen wat ik weet als ik kom, en dat is 6 Juli.

Ik hoop dat de pijn in de rug niets te beteekenen heeft en je weer spoedig beter bent.

Verder zal ik nu eindigen en denk altijd maar geen tijding is goede tijding, wat fijn dat Oom Klaas zoo goed vooruit gaat.

We zijn allen hier gelukkig goed gezond, en dat is al heel wat.

Aartje als je soms nog melkbonnen over hebt bewaar ze dan voor me, ik kan ze goed gebruiken hoor!

Ontvang nu van ons allen de hartelijke groeten en een kus voor hummeltje

Corrie en Elsje

Over die ring heb ik al doorgegeven. Tracht er ook nog iets over te schrijven dat het duidelijk wordt.

*

[Mimi aan Bob, brief geschreven tussen 24 mei en 12 juni 1943, door Bob ontvangen op 30 juni]

2e brief

Mijn eigen lieveling,

Je kunt je wel voorstellen, hoe het mij te moede was, toen juist op het moment dat ik het ergste bericht verwachtte, ik hoorde dat alles was uitgesteld en opnieuw onderzocht zou worden. O liefste van me, nu heb ik weer alle hoop. In gedachten was ik al zoo dikwijls alleen met het kind en dan is de toekomst zoo zwaar Mopsie.

Schatlief, ik begrijp hoe het jou te moede moet zijn, steeds niets van mij te hooren en ik hoop dat mijn brieven je nu eindelijk bereiken. Het is zoo ellendig te denken dat ik maar in 't wilde weg schrijf en dat jij mijn gedachten niet bereiken kunt.

Lieveling zooals je wel begrijpen zult doen we alles wat in ons vermogen ligt om je te helpen. Zul je daarop vertrouwen? Je hebt toch niet gedacht, dat ik je een seconde in de steek zou laten?

Liefste je moet erop vertrouwen dat zooals we het nu doen het het beste is, zoowel voor jou, als voor mij.

Terwijl jij gevangen zat, zijn er dingen veranderd mijn jongen, die jij dus niet kunt weten, dat gaat nu eenmaal zoo, en ik voel en weet dat jij alles nog bij 't oude denkt. Mijn lieve vriendin die mij in alles terzij staat, laat ook jou groeten. Het is voor haar heel verdrietig dat ze zoo verkeerd begrepen wordt en ze is zoo flink. Ze is één van de weinigen die onveranderd blijven.

Mopsie ons kleine meisje wordt a.s. maand 1 jaar. Het zal voor ons beiden een moeilijke dag zijn, maar voor jou mijn arme lieveling het ergste. Je kent je kleine schat immers niet meer? Heb jij mijn foto'tje ontvangen? Het kind krijgt het wezen van jou.

Ze is vlug van begrip en doet al een heeleboel dingen na. Ook verstaat ze al veel woorden en zinnetjes. Spreken doet ze niet, alleen ta-ta, dah en O-ta, resp. papa, dag en opa. Bij dag zwaait ze met haar handje. Verder kan ze als een jongen fluiten en blazen en in haar handjes klappen enfin al die leuke kleine dingen. Ze loopt al aardig maar nog niet los. Ze is stevig en dik. Ik noem haar wel vetkloddertje en ze is zoo bruin als een koffieboon. Ik heb een leuk pyama'tje gekocht, daar lijkt ze net een pop in. Ik hoop dat je haar nu een beetje voor kunt stellen.

Nu nog een beetje over me zelf. Zoals je wel weet, hou ik me goed, dus behoef je je om ons geen zorg te maken. Nol troost me bovendien goed. Je kunt je niet indenken, hoe die veranderd is. Hij is een man geworden en denkt uitsluitend aan anderen. Als hij een vrouw was, zou hij een verpleegster zijn. Ik ben er van overtuigd dat deze geweldige verandering ten goede blijvend is. Hij had mij steeds gezegd: "Als de nood het hoogste is, is de redding het meest nabij" en hij bleef vertrouwen. Dat gaf me steun, en zeker nu zijn woorden waarheid werden. Nu Lieveeling ik moet eindigen, anders heb ik geen plaats meer om je te knuffelen. Hè zoo even in je jasje kruipen, met m'n gezicht tegen je borst. Mopsie, in gedachten omhelsd en gekust door je eigen Miempsie. Ik heb je zoo lief.

Ook een pakkertje van je kleine schat. Geef m'n groeten en beste wenschen aan je lotgenoten mij onbekend. Dag liefste van me, Altijd jouw Mimi.

*

[Bob aan Mimi, clandestiene doorzichtige briefjes, deel I en II]

5 Juni

Meiske van me. Heb Zaterdag jouw briefje ontvangen van tante Toos. Zal dit eerst even beantwoorden. Wat je schreef over die parachutist is niet voldoende voor mij. Ik moet precies weten hoe en wat. Hoe laat enz. enz. Dat is als ze mij er eventueel naar vragen. Je schreef dat je pas na 6 mnd een brief ontvangen hebt. Hoe kan dat? Ik heb m'n eerste brief op 17 Oct. geschreven. Verder staat er dat er na mijn arrestatie zooveel is gebeurd, waarom schrijf je me dat dan niet. Ik schrijf over v.Donk. Daar begrijp ik heelemaal niets van. Ik moet je niets verwijten schrijf je, heb ik dàt dan gedaan? Weet je Mimpsie ik snap niet dat je niet een beetje meer begrip toont voor mijn toestand. Ik krijg nu het eerste clandestiene briefje van je, waar eigenlijk niets in staat. Je schrijft zoo groot alsof het een gewone brief is en schermt met toestanden die ik natuurlijk niet ken, maar die je mij ook niet tracht op te helderen. Hoe heb ik het nu met je Mimpsie? Verder staat er dat je 25 Juni mij een brief hebt gestuurd. Het eerste wat ik dacht was, toen pas? Ik weet dat je niet graag schrijft, maar deze toestand is toch wel een uitzondering. Meiske ik had gedacht als je eenmaal wist, waar ik

was, dat je mij minstens 3x in de week zou schrijven. Is dat erg veel van mij verlangd? Meiske maak nu voor het volgende clandestiene briefje een concept, en werk dat heel op je gemak uit, en schrijf mij eens haarfijn wat er met jou na mijn arrestatie gebeurd is. Nu kreeg ik Zaterdag van tante Toos een overhemd van mijzelf gestuurd. Totaal versleten en gerepareerd en op maat gebracht van mijn voorganger. Dit had zij van Marie v. Donk ontvangen. Ik heb er nu zoo langzamerhand in berust dat alles wat daar was, verloren is gegaan, maar is het nu totaal onmogelijk om wat spullen bij v. As vandaan te krijgen zoodat ik niet steeds als een schooier van iedereen moet leenen. Kun jij dat niet voor elkaar krijgen. Werkelijk Mimpie ik snap er geen donder van. Je zult het misschien kinderachtig vinden dat ik daar nu over val, maar het hindert me telkens weer als ik moet leenen. Dus stuur of aan tante Toos of aan Alie mijn spullen. Overhemden, ondergoed, sokken, pyama, handdoek enz. enz. Dit is geloof ik nu de 10e x dat ik hier om vraag. Tante Toos stuurt nu reeds 2 weken een pakje aan mij. Geweldig hè? Tevens stuurde ze mij f 20. voor eventuele gevallen. Ik vond het werkelijk denderend dat ze mij zoo verzorgt. Ook stuurt ze telkens voor alle 21 man fruit. Haar man is op het oogenblik ziek en ligt op ziekenzaal. Heeft blaasontsteking, en zal het nog wel 3 weken duren. Ik weet niet of hij het naar huis heeft geschreven. Je schreef dat het proces nog wel 3 mnd zou duren. Het is nog niet aan de gang. Ach m'n schat nu ben ik weer vergeten waar ik mee beginnen wilde n.l. om je te feliciteeren m'n meiske. 't Begin is nu niet zoo leuk als verjaardagsbrief, hè? Troost je m'n lieveling het is in elk geval hartelijk bedoeld. Knuffel haar eens stevig van me, en laten we hopen, al lijkt ze ook uiterlijk op mij (wat ik nog niet heb kunnen ontdekken) dat ze innerlijk op jou zal gaan lijken. Dat is werkelijk veel beter, en voor het kind en voor anderen. Zoo m'n ik heb zoo juist een cigaret gerookt na het eten. Vorige week zijn we gesnapt met roken. We mogen n.l. alleen bij het luchten roken. Het stond hier blauw. We hebben toen plechtig beloofd het niet meer te doen (maar ook niet minder). Je moet tenslotte toch iets doen wat niet mag. Ik heb vannacht weer van je gedroomd m'n schat. Ik droomde n.l. dat de vrede was uitgebroken, en dat ik hieruit kwam. Ik pakte een motor en reed gelijk door naar Dordt. Onderweg dacht ik nog, het zal wel een droom zijn, en kneep me eens in m'n arm om me te overtuigen. Je kunt je begrijpen, dat ik de koning te rijk was. Weet je m'n liefste, toen ik nog in Haren zat, had ik de vaste overtuiging, dat ik je nooit meer terug zou zien, en ik doodgeschoten zou worden. Langzamerhand echter heb ik weer hoop gekregen. Van het komende proces stel ik me niet veel voor, want ze moeten mij toch voor de mij ten laste gelegde feiten ter dood veroordelen. (Wapenbezit en handel, begunstiging van de vijand, moord, sabotage enz. enz.). Ons kan alleen de tijd redden. Die man die wij vermoord hebben, was buitendien nog een agent provocateur. Dat hoorde ik juist vanmorgen. Naar de berichten te oordelen zal het niet zoo gek lang meer duren. De Duitse bewaker is hier van oordeel dat de zaak met Aug. wel beslist moet zijn. Uit de zelfde bron hoorden wij dat de burgers uit het Ruhrgebied moeten

evacueeren. Leuk hè? Hoor jij regelmatig nieuws? Ik kan me haast niet voorstellen, hoe het zal zijn als ik weer in vrijheid ben. Ik zal bang zijn voor het wakker worden kun je dat je wel begrijpen? Ik zal werkelijk niet weten hoe ik het heb. Enfin het zal jou wel net zo gaan. Ik zit tegenover de foto van jou en het kind. Af en toe kijk ik eens naar jullie, en heb dan het gevoel alsof je het ook tegen mij doet. In Haren toen ik nog geen foto van je had, en alleen zat, had ik op de 4 muren je naam ingekrast, zodat je overal waar ik keek je naam kon zien. Sentimenteel hè? 's Morgens als ik wakker werd was m'n eerste gedachte bij jou, zoals nu trouwens ook. Ik zal trachten je 2x per week te schrijven. Tenminste als ik over voldoende tubes beschik. Je weet dat dit schrijven in een tube verpakt wordt. Als je mij de volgende keer schrijft, stuur mij dan ook antwoord papier, wat ik aan 2 kanten met inkt beschrijven kan, want dit is niets. Zeg Mimpsie als jij nog over voldoende geld beschikt, dan moet je nog de schulden betalen die we in Dordt hebben staan (Topjes/ Versteeg). Denk erom wees niet te zuinig voor je zelf en verkoop wat als je iets nodig hebt. Gisteren mochten wij schrijven, doch heb mijn brief aan een ander afgestaan. Op deze manier hebben wij toch contact genoeg, en hij niet. Heb jij al iets van vader en moeder gehoord. Eva schrijft ook niets over hun. Voor Moeder vind ik het het ergste. Het was werkelijk beter geweest als zij al deze sores niet had meegemaakt. Dat van mij zal haar ook wel geen goed hebben gedaan. Tja veel plezier heeft ze niet van me beleefd. Ik hoop enkel maar dat ik het nog eens een keer kan goedmaken. M'n liefste ik hou nu op met schrijven maar niet met denken aan jou en het kind. Ik hoop deze week nog bericht van je te ontvangen. Schrijf mij toch zoveel mogelijk m'n schat. Geef de groeten aan allen. Dag schattekind van me. Kus ons hummeltje van me. Dag m'n meisje. Jouw Bob.

*

[Mimi aan Bob, brief gedateerd 12 juni, door Bob ontvangen op 30 juni]
3e brief Liefste,

Tegelijkertijd met de 2e brief, zal ik deze verzenden. Jongen van me, nu heb ik dan toch eindelijk met je kunnen praten. Ik heb prachtige bloemen ontvangen. Het was weer als vroeger. Ik zal je nu vertellen wat we doen om je te helpen. Helemaal precies weet ik het ook niet, omdat heel veel door anderen verzorgd wordt. Ik heb n.l. veel tijd voor 't kind nodig, snap je? Wel weet ik, dat het verzoek om gratie met een briefje waarin wij alles verteld hebben van dien Duitschen parachutist die jij 10 Mei gered hebt, aan een bekwaam advocaat in handen gegeven is. Liefste wat is het jammer dat we zijn naam niet geweten hebben, anders hadden we hem nu kunnen opgeven en indien hij nog in leven is, zou hij alles gedaan hebben om jou nu te helpen. Daar ben ik zeker van. Het was toch zoo'n keurige man.

Liefste, ik heb het gevoel dat alles nog in orde komt en dat we weer gelukkig met elkaar zullen zijn.

Hierbij nog een paar foto'tjes, ik hoop dat je ze leuk vindt. Dat foto'tje wat je de laatste keer had, is vergroot en die is mooi geworden. Als je wilt en als dat kan, wil ik die volgende keer sturen. Heb je indertijd die foto uit het ziekenhuis nog ontvangen die had ik wel gestuurd.

Er zijn nog nieuwe in de maak en als die goed zijn zal ik ze ook sturen. Lieve Jongen ik heb zooveel te vertellen en als ik aan 't schrijven ben, lijkt ik wel leeg, en nu weet ik nog wel dat je de brieven krijgt.

Heb je wel een beetje steun aan deze brieven. Jij hebt zooveel zorg en angst om ons gehad, Bobbie als ik daaraan denk word ik ellendig. Maar om ons hoeft je nu geen zorg te hebben, ik heb je beloofd flink te zijn, en die belofte hou ik, dat kun je op de foto zien.

Ik zou zoo graag weten willen, waar jij zooal belang in stelt, als ik wat vragen van je kon beantwoorden dan wist ik zeker dat je je nieuwsgierigheid kon stillen.

Liefste ik eindig want deze brieven moeten op de post. Dag schat van me. In gedachten gekust zoo vaak dat je wegtrekt, weet je nog en nog een kusje toe een lekker pakkertje van Hummeltje voor haar Pappie.

Altijd jouw Mimi.

*

[Rie (Marie) van Donk aan Bob, Newtonstraat 220 Den Haag, de vrouw van Joop van Donk, één van de leden van de verzetsgroep]

[Den Haag] 22 Juni [1943]

Beste Bob.

Je brief heb ik ontvangen en ik vond het aardig iets van je te hooren. Van je veroordeeling had ik al gehoord dat is erg hoor maar laten wij hoopen dat het toch nog goed afloopt alles moet toch zijn beloop hebben. Ik vond het ook niet prettig toen ik hoorde dat je ouders weg waren want ik kwam er steeds als ik bij jou de pakjes bracht met je schoone goed. Je schreef over Joop, nu ik weet niet of je het al hebt vernomen maar hij is 24 Mei in 's Hertogenbosch overleden, dat is voor mij ook heel erg dat kun je wel begrijpen. Ik ben met het kind nog bij hem geweest Zondags en 's Maandags was hij dood. Ik heb hem in den Bosch laten begraven. Ik kan het nog niet begrijpen en dat het zoo vlug gegaan is, hij heeft 4 weken in het ziekenhuis gelegen. Den Dokter zei het was kanker. Ik had hem in Febr. nog bezocht en hij heeft mij niet verteld dat hij niet in orde was. De vorige maand was ik ook bij Henk op bezoek, die wist het al van Joop, ik heb nog geprobeerd of hij er bij mocht zijn met begraven, maar dat ging niet. Henk zijn vrouw is ook overleden in Nov. dus ik heb ook veel meegemaakt

hoor. Met Rietje en kind gaat het best ze zal wel geschreven hebben want wij hebben het gevraagd, het is wel niet leuk van vreemden maar toch beter wat dan niets. Ik zal bij Busscher schoon goed halen en dan kan ik het wel komen brengen.

Ik had het wel eerder willen doen, maar je kan altijd niet zoals je wil. Els spreek ik ook nog wel eens die is ook altijd in de weer hoor, van haar heeft Rietje veel steun. Nu Bob ik eindig en laten wij hopen dat alles nog goed komt, voor mij niet maar misschien toch nog voor jou. Vele groeten van mij en goede moed hoor.

Rie v. Donk.

*

[Mimi aan Bob; clandestien; de inhoud komt grotendeels overeen met Mimi's officiële brief van 25 juni; zeer waarschijnlijk is dit briefje nooit verstuurd omdat het er nog 'nieuw' uitziet; misschien een kladversie?]

25 Juni '43

Mijn liefste,

Zoeven je briefje ontvangen. Schatlief wat ben je down. Ik kan het mij volkomen indenken, maar ik voel dat het niet nodig is en dus zal ik trachten, je zooveel mogelijk te vertellen. Als je alles weet mijn jongen zul je je voor zoover dit mogelijk is gelukkig voelen. Het is waar dat onze gedachten nu dikwijls langs elkaar gaan. Maar elkaar geestelijk verliezen liefste dat is ten eenenmale onmogelijk. Onze aanknopingspunten liggen immers in 't verleden en in ons verlangen naar elkaar. Uit de toon van onze brieven vinden we elkaar immers terug. Nu zal ik je alles uitleggen en dan zul je zien Jonkie dat alles wat ons zoo lang uit elkaar gehouden heeft buiten onze schuld ligt.

Na 6 maanden kwam je eerste brief bij van A. Nu liefste, natuurlijk is toen alles direct in 't werk gesteld. Ik heb toen samen met Elsje geschreven als Tante Marie. Ze heeft steeds pakjes gestuurd. Ze was zelfs al aan de gevangenis in Haaren. Maar jij ontving niets. En ik kon toen niet uit m'n eigen naam sturen, ik werd ook gezocht en had een oproep gekregen.

Liefste om jou te helpen zou ik m'n leven geven en als ik weet dat het werkelijk helpt, waag ik 't leven van ons kind erbij. Maar het was geen hulp en ik moest aan ons kindje denken.

Bovendien wist ik niet beter of je ontving m'n brieven en begreep het wel. Toen ik later na bijna 10 maanden merkte dat je nog niets van mij persoonlijk had gehoord dacht ik dat ik [door] de grond ging. Liefste jij schrijft dat we samen zooveel in het reine te brengen hebben. Maar dat is niet waar. Ik weet dat je me liefhebt, zoals ik jou en ik weet dat je dat eigenlijk nu pas zelf ontdekt hebt.

Voor de rest heb ik in gedachten alles nagegaan. Het kon niet anders en ik weet

dat. Je hebt je niets tegenover mij te verwijten hoor Mopsie, niets. Als je dit leest liefste, hoor je me dan betogen. Ik schrijf zoo vlug ik kan en m'n pen kan m'n gedachten haast niet volgen. Ik heb je zooveel te vertellen en ik hoop je zoo goed mogelijk geestelijk te steunen en te troosten, en als dat lukt liefste, als je ook maar iets aan m'n brieven hebt dan is het met ons geestelijk contact in orde.

*

[Elsje aan Mimi]
[Dordrecht] 30 Juni [1943]

Mijn lieve Aartje

Hierbij weer een briefje van Bob hetwelk ik vanmorgen ontvangen heb. Het is een fijne brief meid, hij schijnt de twee laatste brieven nog niet ontvangen te hebben, maar maak je daar maar niet ongerust over want ik heb opgemerkt dat het nogal aanloopt voor ze de brieven door sturen, want deze is ook al van 19 Juni dus het kan best, dat hij nu je laatste brieven pas ontvangen heeft, maar ik ben overtuigd, dat we dan weer spoedig er antwoord op krijgen, zeg meisje wat moeten we toch doen, hij vraagt geregeld om zijn eigen goed, en ik weet absoluut niet hoe er aan te komen, denk jij eens na ik geloof dat ik niet meer denken kan. Als alles nu zoo goed gaat met correspondentie dan ben ik temee nog overbodig, ik haast nog jaloers worden als het niet voor jou was. Jammer dat ik Dinsdag maar voor 1 dag kom, ik had nogal veel muizenissen van mezelf, ik zeg niet dat ik je ze verteld zou hebben, maar ik zou toch allicht wel weer eens over het een en ander kunnen praten, enfin we zullen wel zien wat het wordt een kind of een meisje.

Nu meisje allen de hartelijke groeten en een pakkert voor jou en mijn kleine hummel
tot ziens!

*

[Elsje aan Mimi]
[Dordrecht] 30 Juni [1943]

Lieve Aartje

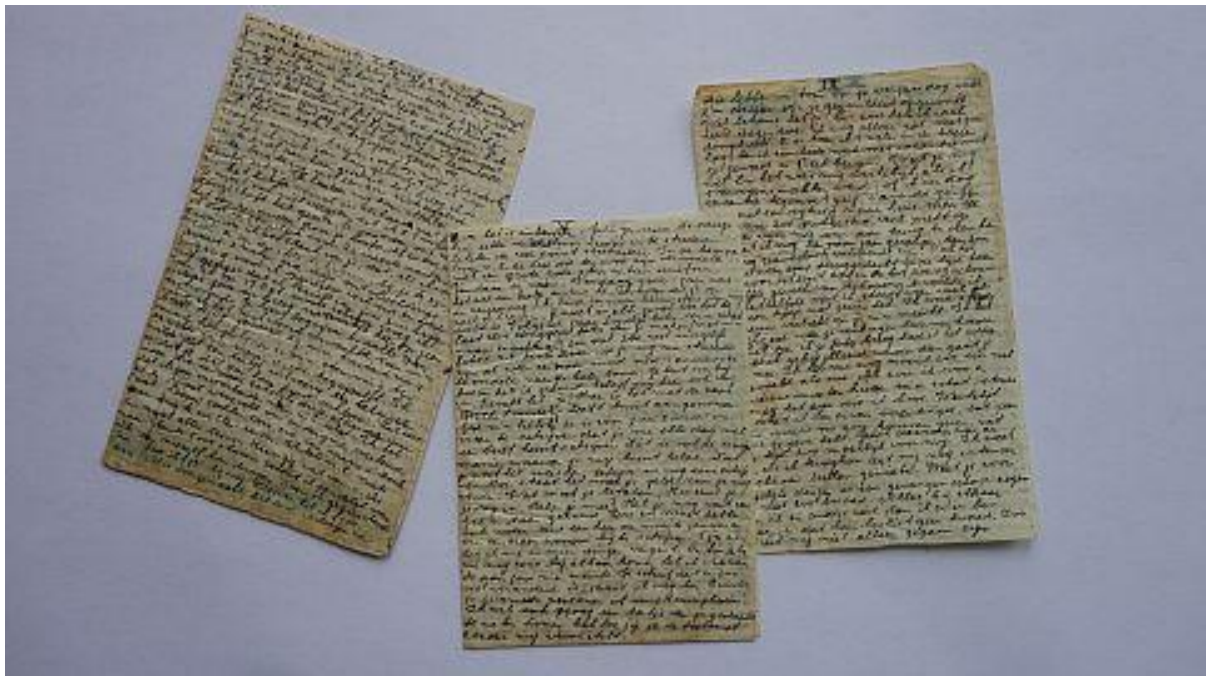
Stuur even een kaartje of liever gezegd stuur maar niets als de brief aangekomen is, de zaak is deze ik heb vanmiddag een brief voor je gepost met een officiële brief van Bob en nu ben ik maar in de verbeelding dat ik vergeten was Oudendijkje er bij te zetten dus meisje je moet een brief met een clandestiene brief, en de volgende een officiële brief, die aan Tante Toosje gericht was, ontvangen, dus van de week moet je 2 brieven van Bob ontvangen

is dat niet het geval schrijf dat dan even, en laat Jaap of Klaas even aan het postkantoor gaan vragen, is alles in orde dan is in dit geval geen tijding goede tijding, dag meisje tot ziens en een pakkert van je Elsje.

*

[Bob aan Mimi, clandestien]

30 Juni [1943]

M'n liefste meiske. Zoojuist 2 brieven van je ontvangen, No. 2 en 3. Ik was er als een kind zoo gelukkig mee. Je kunt je voorstellen m'n meiske hoe ik elke keer weer verlang naar een brief van je. Ik ontving er slechts 1 foto van het kind in. Je moet achterop mijn naam e.d. schrijven. Je foto uit het ziekenhuis heb ik ook ontvangen. Ook die foto van jou met het kind. Wat v.As aangaat spijt het me heel erg dat ik die verkeerd beoordeeld heb, Het was echter te begrijpen, gezien de reactie op mijn brieven, ook op mijn clandestiene heb ik niets van haar gehoord. Toen ik mijn eerste brief aan haar geschreven heb, kreeg ik die notabene terug met een zeer nietszeggend briefje erbij. Ik haalde mij toen allerlei dingen in het hoofd vooral in verband met jou. Je moet ook niet vergeten dat ik $\pm$ 5 mnd in enkelhaft heb gezeten. Er gaat dan ook wel het een en ander door je hoofd. Af en toe dacht ik dat ik stapelgek werd. De meeste nachten droomde ik zoo sterk van je, dat, als ik wakker werd, er op durfde te

zweren, bij je te zijn geweest. 3 weken na mijn ontvluchttingspoging werd ik opnieuw verhoord en werd mij gezegd dat ik bericht van jou zou krijgen. Toen ik op 17 Oct. mocht schrijven vroeg ik naar jou en kreeg natuurlijk hierop geen antwoord. Je kunt begrijpen in welke spanning ik het antwoord verwachtte. Toen m'n brief terug, gevoegd bij m'n toestand na 4 mnd. hongerlijden is m'n stemming ten opzichte van Mevr. v.As begrijpelijk. Ik wilde dit een beetje uitvoerig behandelen opdat je dit aan haar kunt verklaren. Zal eerst maar even een paar zakelijke dingen afhandelen voordat ik jou onderhanden neem m'n schat. Ik heb al x maal verzocht om ondergoed overhemden (met knopen) sokken enz. enz. van Marie v. Donk aan mij te willen zenden. Ik heb n.l. niets en moet alles leenen. Kun jij wat van v.As naar tante Toos sturen zoodat ik eindelijk weer iets van mezelf kan dragen. Toen ik gearresteerd ben had ik f 135- bij mij. Hiervan heb ik f 100- aan Alie overgemaakt. Dit is de verloofde van Ru (een celgenoot) ter verzorging van levensmiddelenpakketten. Ook verzorgt Eva²⁵⁰ een en ander voor mij. Hoorde zoo juist dat zij de J. van hun P.B. hebben gehaald. Ik heb aan Alie geschreven dat, indien zij geld ergens voor nodig heeft zij mijn postzegels kan verkopen. Dit geef jij dan wel even door aan mevr. v.As.

Zijn mijn sigaren nog bij haar? en kun je mij hier wat van sturen? Nu even iets over ons proces. Zooals het nu gevoerd is, is het niet rechtsgeldig volgens de conventie van Genève. Deze luidt n.l. 1e Indien de beklagde een militair is moet een neutrale staat (in ons geval waarschijnlijk Zweden) z'n bemiddeling verlenen 2e De beklagde moet in staat worden gesteld z'n eigen Holl. advocaat te kiezen. 3e De neutrale staat moet onmiddellijk verwittigd worden van het vonnis. 4 Eerst 3 mnd na het vonnis mag dit ten uitvoer worden gebracht. Nu is het waarschijnlijk dat de burgers uit ons proces met de militairen mee zullen lopen. De vlag die de lading dekt is in ons geval m.i. Jhr. Lt. Gen. Roëll. Alles bij elkaar ziet het er nog niet hopeloos uit. Je vraagt mij in je 3e brief waar ik belang in stel. In alles wat er met jou na mijn arrestatie met jou is gebeurd. Uit A'dam ontving ik couranten met jouw hand erop. Hoe vaak ben je verhuisd? Wat is er bij v.Donk gebeurd? Hoe komt het dat Nol bij je is? Verder interesseert mij alles wat jou betreft. Ook de kleinigheden. Wat weet je van Vader en Moeder? enz. enz. Liefeling schrijf me zooveel je kunt. Liefst zou ik elken dag een brief van je krijgen. Het geeft mij zoo'n geweldige steun. Ook al daarom omdat wij zoo lang niet met elkaar in contact zijn geweest en ik er wel eens bang voor was, dat wij elkaar misschien niet meer zouden begrijpen. Elke keer als ik een brief van je ontvang heb ik het gevoel of wij weer een beetje dichterbij elkaar komen. Ik hoorde zoojuist dat Joden enkel door een J. advocaat verdedigd mogen worden. Is v.Oven een J.? Je schreef ook over die parachutist. Je moet mij uitvoerig schrijven (clandestien) hoe alles is gebeurd. Daar ik anders als ik ernaar gevraagd word, er niets van weet en dit een gevaar

---

²⁵⁰ Eva Veldman-Cohen, tante van Bob.

voor mij zou kunnen worden. Ook zullen zij een getuige verlangen. Is mevr. v.As bereid dit te doen? Wat je van Nol schreef vond ik buitengewoon prettig. Ik heb me zeer vaak 's nachts om hem liggen ergeren, zoals hij was vroeger. Zou het buitengewoon prettig vinden als het blijvend zou zijn, en is dit een prachtbasis voor later, als ik terugkom.

Weet je lieveling ik had hem evenals je ouders al afgeschreven, daar ik met een dergelijk soort zoo weinig mogelijk te doen wil hebben in de toekomst. Je moet mij niet verkeerd begrijpen m'n schat, je weet zelf hoe hun houding tegenover ons en speciaal tegenover jou is geweest. Ik heb tijd genoeg gehad om hier over na te denken. Weet je m'n lieveling ik wil ons leven en onze opvattingen toch geheel herzien als ik nog eens terug kom. Er is zeer veel waarin ik tekort ben geschoten. . Zoowel tegenover jou als tegenover anderen. Om eens een kleinigheid te noemen b.v. wat je schreef dat ik je steeds terugstootte als je mij wilde knuffelen. Zoo is er nog veel meer en deze dingen hinderen mij nu ontzettend. Het is zoo bitter om te bedenken dat ik vroeger niet voldoende inzicht heb gehad om alles voldoende op waarde te schatten. Zoowel het goede als het kwade. Weet je m'n schat ik had zoo veel meer voor je kunnen zijn. Ik schrijf dit niet om van jou hierop een ontkenning te ontvangen. Nu wil ik je ook eens schrijven over verschillende dingen, indien ik niet terug mocht komen. Dit is uitsluitend bedoeld als tip, zoodat je dit niet als bindend moet beschouwen. Ik wil graag dat je ons kind opvoedt in jouw levensbeschouwing ik bedoel hiermee, om ook met en door kleine dingen gelukkig te kunnen worden. Ook zou ik graag [zien] dat je niet thuis bleef, doch aan het werk gaat b.v. verpleegster of een andere sociale baan.

Dit zal natuurlijk moeilijk zijn met het oog op het kind. Ik ben er echter perse op tegen dat zoowel jij als het kind blijvend bij je ouders in huis zouden gaan. Ik wil zoo graag dat je blijft zoals ik je het laatste gekend heb. Begrijp mij goed m'n schat, dit is geen rancune gevoel tegenover je ouders. Tenslotte is het ook logisch dat je niet je heele leven blijft treuren, alhoewel ik je hevig misgun aan een ander. Gemeen van me hè? Lieveling het is voor mij de hoofdzaak jou en het kind gelukkig te weten. Het kind ziet er op de foto ontzettend lekker uit, en zou ik haar dolgraag eens willen zien. Het is erg jammer dat ik nu al deze leuke dingen mis. Ik hoop het van ons 2e kindje mee te maken. Hoezeer ik ook naar het kind verlang, ik verlang er nog meer naar om jou eens even te zien en te knuffelen. Kun jij er ook zoo naar verlangen?

Zoo het is intusschen 1 Juli geworden. De overige lui zitten verschillende liedjes in te studeren. Ze heten de red point serenaders. In de kampen lopen n.l. de lui die ter dood zijn veroordeeld met een grote rode stip op hun uniform. Vandaar de naam. Vandaag voor 1 jaar was het wel een beetje anders hè. Ik hoop dat je op de verjaardag v.h. kind een paar bloemetjes van mij zult ontvangen, je weet in elk geval hoe het bedoeld is. Volgend jaar hopelijk beter. M'n schat laat eens een goede foto van je maken (met m'n naam er achterop!) en ook zoo veel mogelijk foto's van het kind. Deze die je mij nu stuurde zijn al

weer een paar mnd oud. Tenminste te oordelen naar de kale bomen. Je bent nu bij boeren heb ik gehoord. Schrijf mij hier ook eens van. Bevalt het je? Hoe is het met de zaak. Welke houding heeft Smit aangenomen? God m'n liefste er is voor jou zooveel om over te schrijven, dat je me elke dag wel een brief kunt schrijven. Dit is ook de eenige manier waarop je mij kunt helpen. Dus je weet het meisje, schrijven en nog eens schrijven. Hoe staat het met je geld. Kun je nog verder. Wat moet je betalen. Hoe deel je je dag in. Help je mee? Heb je nog wat van Gré en Daan gehoord. Zus en Mart hebben ook ieder eens een keer de moeite genomen om een paar woorden bij te schrijven. Tja zoo heb ik me in meer dingen vergist. Enfin als we nog eens bij elkaar komen heb ik voldoende aan jou m'n meisje. Je schreef dat er zoo veel veranderd is, sedert ik weg ben. Bedoelde je hiermede personen of omstandigheden? Ik wil ook graag een beetje van je gedachten te weten komen. Ook hoe jij je de toekomst zonder mij voorstelt. Ik wil me zoo graag in jouw gedachtengang verplaatsen. Weet je er is misschien nog iets wat we samen zouden kunnen oplossen. Van een ding ben ik nog steeds overtuigd n.l. dat er na deze oorlog binnen betrekkelijk korten tijd weer oorlog komt, en zou ik het er ook op baseren, zoo snel mogelijk van Europa weg te komen. Zorg ervoor dat ons meisje anti oorlog wordt, en breng haar zonder haatgevoelens groot. Buitendien brengt dit ook teveel risico mee, zooals gebleken is. Heb je eigenlijk al bepaalde plannen voor de toekomst, met en zonder mij. Ik zou je aanraden maak tegen die tijd eens kennis met Alie, ik geloof dat zij zeer in je smaak zal vallen.

Weet je ik heb al vaak gedacht, of indien ik terugkom, ik wel weer in de zaak zal gaan. Erg veel plezier hebben we er niet van gehad. Ik ben nu ook tot het inzicht gekomen dat geld niet noodzakelijk is, om gelukkig te worden. Ik heb me reeds zoo vaak voorgesteld dat we ergens samen buiten wonen. Nog meer als vroeger verlang ik er naar om buiten te wonen. Vooral toen ik nog in Haren zat en je een beetje naar buiten op de akkers kon zien was het verlangen heel sterk in me. Hier kunnen wij slechts een smal strookje van de hemel zien. Je wordt je dan ook niet zoo bewust van wat je mist. Ik kan me ook al absoluut niet voorstellen wat het is, om weer eens vrij buiten te lopen, en 's avonds niet opgesloten te worden in het slaaphol. Dat zou wat voor jou zijn om opgesloten te worden. Maar alles went. Het is volkomen onwezenlijk zooals wij hier leven. Je kunt je af en toe beslist niet realiseren, dat wij eigenlijk elke dag neergeschoten kunnen worden.

Af en toe worden er hier een stelletje weggehaald, en kapot geschoten. De laatste keer waren het er weer 6 man. Deze waren reeds in December veroordeeld, en zijn nu pas 23 Juni neergeschoten. Dan eigenlijk besef je het weer. Wij verdiepen er ons echter niet teveel in. Dat kan ook moeilijk zo met 7 man in de cel. Je hebt eigenlijk geen tijd om tot je zelf te komen. Het slaaphol is nu overdag ook weer dicht, zoodat die gelegenheid om een beetje te peinzen ook niet meer bestaat. Maar ik heb nu zoo langzamerhand genoeg tijd gehad om m'n zonden te overdenken. Nu ze me toch te pakken hebben vind ik het jammer

dat ik niet meer gedaan heb. Het is opvallend dat allen die ik gesproken heb er door verraad bij gelapt zijn. Zelfs in de kampen onder elkaar de gevangenen. Je kunt je niet voorstellen hoe ver dat verraad voortgewoekerd is in Nederland. Ik had over het algemeen geen al te hoge dunk van de Nederlanders maar dit viel mij toch nog tegen. Het is over het algemeen niet aan te bevelen om te hoge verwachtingen te koesteren. Zo ook b.v. over Zus en Mart. Dat is mij ook zoo geweldig tegengevallen dat die zoo een absoluut gemis aan medeleven toonden. Ik had op het laatst een gevoel of niemand zich meer voor mij interesseerde. Aan de brieven van moeder heb ik toen veel gehad, alhoewel die van jou nu toch de kroon spannen. Vannacht heb ik gedroomd dat ik ontvlucht was, voor de zooveelste keer! Jij stond mij met het kind op je arm op te wachten in de voorkamer. De tafel was gedekt zooals je het deed op Vrijdagavond. Er stonden bloemetjes op tafel en Lucky sprong mij tegemoet. Wat hadden wij het toch fijn saampjes.

Toen ik nog alleen zat vierde ik ook altijd vrijdagavond. Ik spaarde dan een stukje brood op voor 's avonds en verbeeldde mij dan dat het een of andere lekkernij was, die jij voor me gebakken had. Maar het was of de duvel er mee speelde, vrijdag was altijd een pechdag voor me, en werd dan steeds met het een of andere gesnapt, of we kregen juist op die dag extra weinig eten. Jouw verjaardag heb ik waardig gevierd. Ik was toen bij de tandarts onderhanden. Je weet ik moest nog een kroon op mijn kies hebben. De tandartsen waren gijzelaars, er waren een paar prachtkerels. Als ik er kwam kreeg ik brood en cigareten. De dag voor je verjaardag kreeg ik van hun een echte sigaar. Die hebben we toen op je verjaardag met z'n drieën op je gezondheid opgerookt. Wel bekome het je. En zoo heb ik vaak heele dag, toen ik nog alleen zat, met jou doorgebracht. B.v. toen ik 3 weken in de boeien lag, ben ik een heele week met vakantie met je geweest in Beekbergen. Weet je nog wel. En het was mij werkelijk als ik 's morgens wakker werd, of ik een dag vakantie tegemoet ging. 's Avonds gingen we met een rijtuig naar huis. Meisje er waren zoo ontzettend veel prettige dingen voor mij om aan terug te denken. Al zat ik nog een paar jaar gevangen, dan zou het nog ruimschoots voldoende zijn. Ook heb ik me weer eens teruggedacht in de tijd toen ik je voor het eerst zag in het A.M.V.J. gebouw. Hetzelfde gevoel van bekoring voelde ik weer, hetzelfde wat ik steeds weer voel als ik je een tijdje niet gezien heb. Ik word steeds opnieuw verliefd op je m'n meiske. Ik heb het wel goed voor je verborgen kunnen houden hè? Ook toen ik je foto kreeg had ik het zelfde. Mocht ik gefusilleerd worden dan gaat je foto mee. Ik heb me nog nooit zoo één met je gevoeld als nu. Al zou ik 1000 x opnieuw moeten kiezen m'n schat, steeds zou jij het zijn die ik koos. Werkelijk m'n schat ik ben ervan overtuigd, dat geen andere vrouw me zou kunnen geven, wat jij me gegeven hebt. Juist daarom was de eerste tijd zoo moeilijk voor mij. Ik weet zeker, als ik terugkom dat wij nog intenser van elkaar zullen genieten. Weet je voor dergelijke dingen is een gevangenschap eigenlijk niet zoo kwaad. Alles bij elkaar kom ik er

anders uit, dan ik er in ben gegaan, en dat kan beslist geen kwaad. Zoo zal het mij niet alleen gegaan zijn. Hieruit spruit ook voort wat ik reeds schreef, n.l. dat ik met een bepaald soort lieden geen of zoo weinig mogelijk omgang wil hebben in de toekomst. Ik heb n.l. hier in de gevangenis ondervonden hoe je door anderen geestelijk achteruit kunt gaan, en dit wil ik ten koste van alles voorkomen. Deze heele rotoorlog is tenslotte hieraan te wijten, dat de menschen niet voldoende geestelijk houvast hadden om zich er tegen te verzetten. Of het nog ooit eens zoover zal komen? Ik val wel van het één in het ander in deze brief hè? Enfin je zult me wel begrijpen. Ik heb Alie een paar dingen hier uit de gevangenis laten halen, m'n portefeuille en portemonnaie. Die zul je wel krijgen van haar. Ook had ik haar een foto van mij gestuurd voor jou maar die schijnt verloren te zijn gegaan. Enfin je hebt er nog genoeg van me hè? Zoo m'n meiske nu is m'n babbeltje met jou al weer haast ten einde. Het weer is prachtig, en ik stel me zoo voor dat jij met het kind in de tuin zult zitten denken aan mij. Het is een enorme geruststelling voor me, jou veilig te weten. Doe vooral de groeten aan de Jodenbegunstigers van mij. Liefste ik neem nu afscheid van je. Het valt me nu niet zoo zwaar nu ik weet dat dit je zal bereiken, en ik weer een beetje van m'n gedachten aan je heb kunnen overdragen. Schrijf mij zoo veel mogelijk clandestien en off. terug. Houdt het zelfde formaat aan als ik. Dag m'n meiske van me. Knuffel het kind van mij, en jou kraak ik. Geef Nol een opdonder en een poot van mij. Jouw Bob.

*

[Bob aan Eva en Barend, clandestien]
1 Juli [1943]

Beste Eva en Barend.

Gisteren ontving ik je pakket. Hiervoor m'n dank. Je schreef dat je een briefje van mij verwachtte. Je zult mij kunnen begrijpen als ik zeg dat ik eigenlijk niet weet, wat te moeten schrijven. Dat jij me dit óók schrijft heb ik niet kunnen begrijpen. Je zult toch ook weten dat jij voor mij de eenige nieuwsbron bent, wat de familie aangaat. Ik weet niets van Vader en Moeder, Mart en Zus af. Je rept er in geen enkel briefje over. Ik vind dit een beetje vreemd. Of ligt dit misschien aan mij? Ik kreeg gisteren een brief van Mimi, en ook een foto van het kind. Zij maken het best gelukkig. Dit is al een heele zorg minder. Hoe is het nu met Barend. Hij moet zeker veel in de buitenlucht. Je sigaren hebben wij heerlijk clandestien in het slaaphol opgerookt. Dergelijke gaven worden steeds bijzonder op prijs gesteld.

Eva kun je mij nog aan een stukje zeep helpen? Het zal nu wel heerlijk bij jullie zijn. Ik zou er graag eens eventjes zijn. 't Is jammer dat het niet gaat. Wij kunnen hier slechts een heel smal strookje hemel zien. Enkel als we luchten (in een soort kooi) kun je wat zien. Zoals je weet komt ons proces opnieuw voor,

en kunnen ze mij dan voor de 2e maal ter dood veroordelen. Het eenige wat ons redden kan, is om tijd te winnen. Die rot engelsen zullen toch wel eens komen! Nou jongens hou je taai en schrijf mij eens wat uitvoerig nieuws. De groeten Bram.

*

[Klein clandestien briefje aan Bob in een hansaplast-omslag met een pleister in foliepapier; ongedateerd, waarschijnlijk van Eva]

Lieve Bram, Nu eerst weer iets over jou gehoord. M[oeder] kunnen we niet bereiken sinds ze van de Pr[insen] Gr[acht] in Westerbork zijn, ze maken het best, ze mogen daar blijven, door de J[oodse] R[aad]. ik stuur ze 4 à 5 pakjes per week, ik zal ze iets van jou laten horen. vele groeten en sterkte van je l.h. Gawo [niet duidelijk wat hier staat]

Intussen ontving Mimi ook nog andere post, zoals deze brieven voor Chawwa's eerste verjaardag.

[Sal Gobits aan Chawwa en Mimi]
[Dordrecht, begin juli 1943]

Lieve Knobbel.

Vandaag een Jaar geleden zat je Grootvader 's nachts te wachten dat jij geboren zou worden, dat herinner jij je toch zeker wel? Nou omdat dat toen gebeurd is ben je nu één jaar. Ik zat al dien tijd te wachten of je weer opnieuw zou komen maar dat kon nog niet, en dat is niet jouw schuld. Ik ben er ook niet boos om maar wel erg teleurgesteld. Ik had er zoo vast op gerekend dat jij lieve schat bij ons thuis zou zijn, ons eerste groote feest vieren. Maar affijn wie weet hoe gauw wij weer bij elkander zijn, en dan vieren wij toch feest. Lieve schat ik heb je nu niet veel te geven alleen moet ik je een wensch doen. Word 100 jaar in gezondheid, vreugde en liefde voor allen waar je mee omgaat. Wees een Zon voor ieder, opdat je overal vreugde geeft. Nu lieverd ik zou zoo wel 100 bladzijden doorschrijven, zooveel goeds en liefs wil ik je wenschen. Laten wij hopen dat wij zeer gauw bij elkaar zijn in vreugde en geluk. Nogmaals wensch ik je op de 1e verjaardag gezondheid en geluk en 1000000 zoenen van je dronken grootvader Hallij Sallassij
Geef vooral de groeten en de beste wenschen voor de heele Ipendamsche familie
H.S.

Lieve Miemsie.

Regeeringsbezigheden beletten mij bij jullie te komen, dus moet ik je schriftelijk feliciteeren met de verjaardag van je lieve schat. Geef haar een fijne pakkert voor mij en zeg haar dat ze die van mij in veelvoud tegoed houdt. Lieverd laten wij hopen op een spoedig einde van deze rotte oorlog en dat wij weer allemaal gezond en wel bij elkaar zullen zijn. Ik ben nu pas kort uit Moskou terug en vertrek binnenkort naar Amerika over Londen, en zoo je ziet maak ik zeer grote reizen veel tijd om te schrijven blijft er niet over. Ook ben ik in de Commissie gekozen voor de verdeeling van gesjeesd bezit. Je ziet dat ik nogal wat in de melk te brokkelen heb. Nu moet ik eindigen want het is tijd voor Etens Conferentie, en daar moet je op tijd bij zijn. Nou meid hou je taai een poot en een zoen van je L.H.d.
Hallij in het kamertje

*

[Jo²⁵¹ aan Chawwa en Mimi]
Dordrecht 3 Juli 1943

Lieve Chawwa.

Met deze feliciteer ik je hartelijk met je 1ste verjaardag en hoop nog vele jaren in goede gezondheid hoor. En hoop ook een gauw en gelukkig lang vrij leven. En hierbij een klein cadeautje weinig maar van harte gegund, verder een hartelijke zoen en gegroet van "(Tante)" Jo.

Lieve Mimi.

Met deze komen wij je even Hartelijk feliciteeren met je dochter haar eerste verjaardag en hopen dat je er veel liefde en plezier van mag hebben. En dat spoedig de tijd daar is dat alles weer hereenigd is. En wij haar persoonlijk mogen begroeten. En op haar verjaardag veel plezier hoor. En U wordt bedankt voor die brief hoor, ik vond het erg leuk. En houd maar goede moed alles komt heus weer terecht ook voor U. Verder hartelijk gegroet van mijn man en kinderen, maar vooral van mij dag pak je kleine lieveling van mij.
Jo.

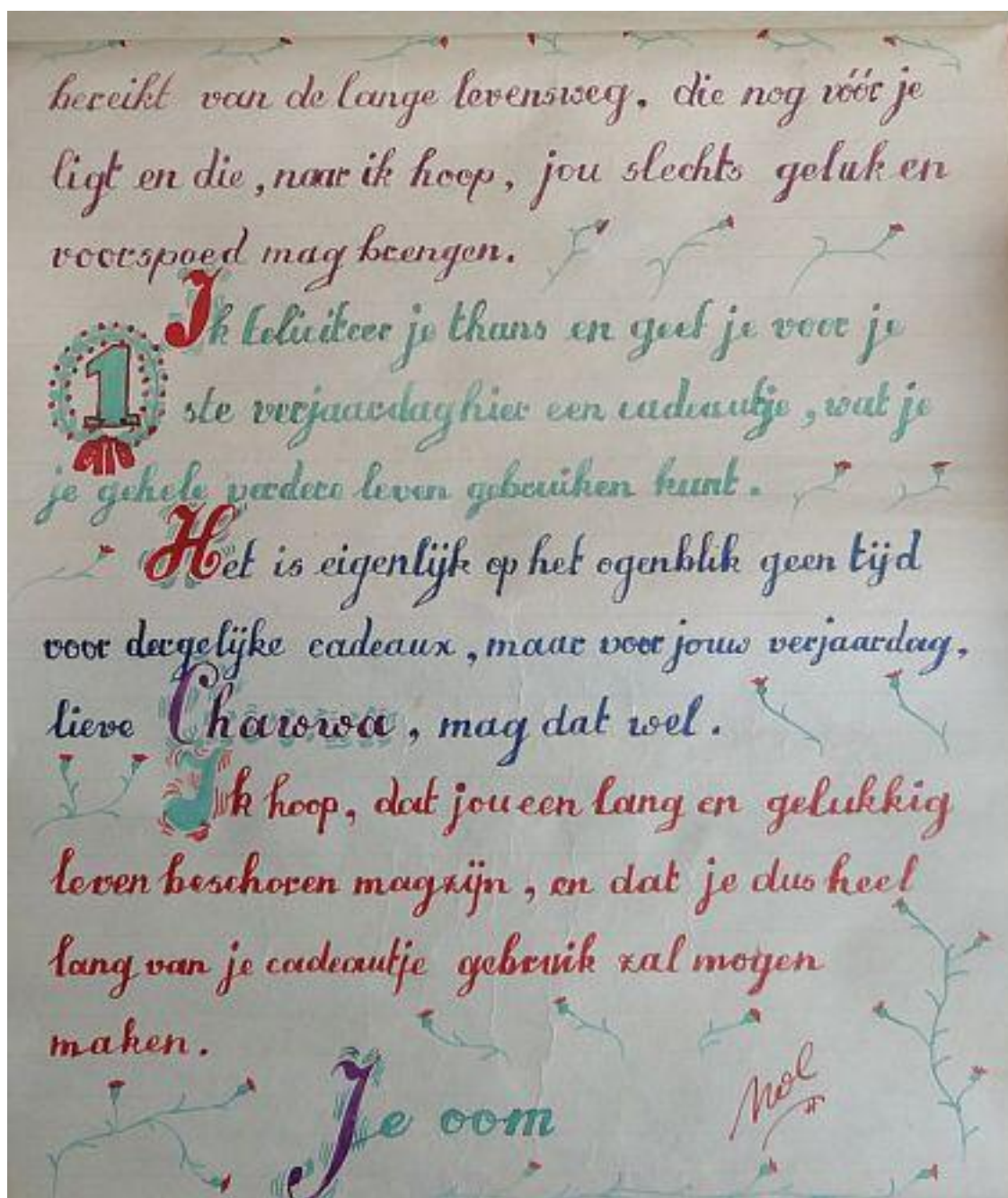
*

---

²⁵¹ Jo Retel-Barth.

Van Nol kreeg Chawwa een bijzonder cadeau, opgerold als een oorkonde en met een oranje-wit-blauw lintje eromheen. Waarschijnlijk was het meegestuurd cadeau de zilveren servetring (gegraveerd met C.W.) en vingerdoekjesring (gegraveerd met Chawwa) waarvan zij de eerste nog dagelijks gebruikt. Rond het fotootje van Chawwa staat: 6 juli 1943 de jubilarisse.

*

[Gré aan Mimi]
[Dordrecht, begin juli 1943]

Lieve Miemsie

In de eerste plaats hartelijk gefeliciteerd met je hummel. Ik heb een kleinigheidje voor haar gemaakt. Het lapje heb ik in jouw koffertje gevonden en de zij is van tante Els. Verder heb je het van mij cadeau. Ik kon dit jaar niet iets

moois voor haar uitzoeken maar ik heb iedere minuut met liefde en plezier er aan gewerkt en ik hoop dat ik nog dit jaar kan zien hoe of het staat aan je lieve troost (geen kroost hoor). Ik hoop dat je een heel prettige dag hebt. Dat de mensen het je prettig maken daar twijfel ik niet aan. Houd je maar flink. Alles komt terecht. Nu schrijf ik hieronder een briefje aan je hummeltje.

Gré

Lieve Chawwa

Hartelijk gefeliciteerd met je 1e verjaardag en ik hoop dat je veel cadeaux zult krijgen. Dit vond je tante ook altijd zoo leuk en dit is ook erg belangrijk vind ik. Vind je ook niet. Ik heb mijn best gedaan voor je. Als je alles kapot gemaakt hebt stuur je maar een briefje en je "lieve" tante (dat ben ik) maakt direct een nieuwe zending. Franco aan huis. Zeg hummeltje heb je al Pappa leren zeggen. Zoo niet doe het maar gauw want over een paar maanden komt papa thuis en dan moet jij de eerste zijn die "dag papa" zegt. Zul je er om denken? En zul je je moeder geen verdriet doen Je bent op 't oogenblik een troost voor je moeder. Probeer dit te blijven. Ik kan jammer genoeg niet dichten of tekenen maar daarom is het evengoed gemeend. Wanneer kom je eens kennis met me maken. Ik verlang er erg naar om je eens te zien.

Dag hummeltje je tante Gré wenscht je veel heel veel liefs en geluk je leven lang

Tante Gré.

*

[Samuel Gobits en Rebecca Leeuwijn aan Chawwa]

[Dordrecht 6 juli 1943]

Lieve kleine schattebout

Het is vandaag 1 jaar geleden dat Grootpa en Oma de gelukkigste mensen op de wereld waren (tenminste volgens ons) want toen ben jij geboren en daarom feliciteeren wij jou en wenschen je een lang en gelukkig leven te midden van je ouders die zoo blij waren dat jij er was. Wat zouden wij er niet voor willen geven om je bij ons te hebben en vrij met je mogen spelen maar dat doen wij heel gauw hoor schat.

We konden niets voor je koopen en daarom hebben wij wat voor je laten maken. Dag lieverd heel veel zoenen van Opa
Tante Gré heeft ze gemaakt de poppen knap hè

Lieve Miemsie

Van harte gefeliciteerd met de verjaardag van je kleine (grootte) schat. Ook haar pleeg grootouders feliciteer ik. Ik weet dat ik hun daarmee feliciteer want ik voel dat ze zooveel van haar houden als wij. Ik hoop dat zij nog heel veel

gelukkige jaren van haar plezier mogen beleven en dat zij heel veel bij jou en ons mogen komen in goede gezondheid. Lieverd ik wist niets te koopen voor haar en heb maar een paar poppen voor [haar] laten maken ze zijn van Vader en mijn.

Ik hoop dat ze er veel mee zal spelen.

Lieve schat het gaat nu goed het zal nog wel een paar maanden duren maar het komt terecht. Vader was al die tijd pessimistisch nu zeide hij voor Gré haar verjaardag zijn we vrij. Miemsie ik verlang zoo erg naar jullie ik droom zooveel van je vannacht weer toen zeide ik nog een zoen Mimi maar je moest weg want Oom Klaas moest visch schoonmaken en daar wou je bij zijn toen werd ik huilende wakker omdat je weer van me wegging. Het is haast 1 jaar dat we allemaal weg zijn wat is dat jaar omgevlogen voor jou ook. Bob zal wel veel aan jullie denken vandaag dat voel ik. Wij denken heel veel aan hem en spreken veel over hem. Volgend jaar zijn wij hopelijk allemaal bij elkaar. Wat beeldig heeft Gré alles gemaakt hè. Zeg schat wat een mooie brief van Knol, wat doet hij dat mooi hè wat zou er toch bij die jongen zitten ik weet het niet we moeten hem na de oorlog maar laten teekenen leeren. Als ik je zou spreken geloof ik stonden onze monden niet stil en nu weet ik niets meer.

Pa is op van nerveusiteit ik vind het heel erg. Nu schatten heel veel liefs en hoop dat je heel veel gelukkige en gezonde jaren temidden van je huisgezin moogt beleven.

100000 zoenen van ons allen
de groeten aan Oom Tante en de Neefs.

*

[Annie Warmenhoven aan Mimi]

Dordrecht 5 Juli '43

Geachte Mevrouw Wijnberg,

Nu morgen de kleine Chawwa haar eerste verjaardag viert, wil ik U daarmee hartelijk gelukwenschen. Wat een mooie taak heeft dit kindje onbewust vervuld in haar eerste levensjaar. Ze heeft troost en verlichting gebracht in heel moeilijke dagen, waarin de eenzaamheid en de zorg om Uw man U haast te veel werd.

Ook zullen er dagen geweest zijn waarin haar bezit U verdrietig maakte, omdat Uw man de voorspoedige groei en ontwikkeling van z'n eerste kind niet meemaakte. Wat hoop ik voor U beiden dat de dag der bevrijding komt, vóór dat er weer ernstige beslissingen vallen. Wij leven met U mee en denken en spreken veel over de moeilijkheden die als donkere wolken komen aandrijven vaak. Gelukkig is de zon weer even doorgebroken en kunt U morgen werkelijk een feestdag hebben, omdat de groote scheiding die dreigde voorloopig afgewend is. En hoop doet leven!

't "Hoofd omhoog en het hart naar Boven", die troost zou ik U willen geven. Gezellig dat er zooveel belangstelling is morgen. De mooie cadeautjes en de origineele brief van oom Nol las ik.

Speelgoed is heel moeilijk te krijgen, in ieder geval deugdelijk speelgoed en daarom heb ik maar wat kleine boekjes gekocht, Chawwa is zeer bijdehand naar ik hoor, die zal er al gauw wat aan hebben. Over enkele maanden verslaat ze onze zoon! Die loopt wel maar praat nog absoluut niet. Voor Uw ouders en zuster is hij een welkome afleiding. Het wordt te donker om te schrijven en de brief raakt vol.

Ontvangt U van ons beiden de meest hartelijke groeten en moed en sterkte gewenscht voor de toekomst.

Uw Annie Warmenhoven.

*

[Daan aan Mimi]

[Dordrecht, begin juli 1943]

Lieve Miep.

Excuseer m'n potloodschrift s.v.p. doch m'n inkt is op. Nu beste meid, allereerst van harte gefeliciteerd met "krummeltje" (ik weet dat jullie haar hummeltje noemen, doch ik vind deze naam leuker). Hopelijk zal ze jullie veel aangenaams in haar latere leven bezorgen en dat het haarzelf zeer goed mag gaan.

Miepie, het zal een moeilijke dag voor je zijn, daar zoo'n dag allerlei beelden naar voren roept, die analoog zijn aan deze toestand waarin wij ons bevinden. Bedenk echter, dat je tot heling van je verdriet, haar hebt! Zij is toch van jullie beiden? Zij kan veel goedmaken! Houd moed, beste, alles zal recht kom! Uit je brieven en photo's gemerkt dat jullie er patent uitzien. Ook dat de mensen uit je "pension" gelijk ouders (in de ware zin des woords) voor je zijn.

Hoe is 't met de manlijke telg, die zoo ernstig ziek is of was? Ik heb je er naar gevraagd in m'n vorige brief, doch nooit enig antwoord erop gekregen wel f 5. Heeft die man C.A.? Ik geloof niet dat er één familielid tijdelijk bij je komt wonen! Het is te riskant op 't moment, daarbij komt nog, dat alles bij elkaar niet langer dan één maand duurt. Dus zoo'n korte tijd moet je het nog maar uit zien te houden. Van hier zal ik je niet veel zeggen. Je hebt zelf al moeilijkheden genoeg! Mocht je 't toch vernemen hoop ik dat ze je de waarheid vertellen. Ik kan je alleen zeggen, dat 't me erg "onplezierig" is hier! Kindje, veel liefs ook aan "krummeltje" en de overige "pensiongasten" en tot spoedig.

P.S. Kan je je herinneren een boek "De verlegen vrijgezel" auteur "Wodehouse" (het is een 3 stuivers romannetje, dus erg onbenullig) aan de zoon van de mensen waar ik op 't oogenblik ben te hebben gegeven? De questie is deze:

hij (Anton) beweert 't van jou gekregen te hebben, toen je wegging. Doch ik weet bijna zeker dat 't van Gré is! Wil je mij als je in de gelegenheid bent mij hierop eens antwoorden? Ook op de andere vragen, er is echter geen haast bij, haast u langzaam.

Je groote broer.

Alleen voor krummeltje!

Lief klein krummeltje

je bent nog zoo een hummeltje

Toch is jouw zijn op deez' aard

voor "mammie" een heeleboel waard!

Een limmerik

P.S.S Een groot cadeau kan ik je dit jaar niet geven meisje, daar ik geen geld van mezelf bezit, volgend jaar, hoop ik en Gré 't beter te kunnen doen!

*

[Jo²⁵² aan Chawwa en Mimi]

[Dordrecht, begin juli 1943]

Lieve Chawa.

Hartelijk gefeliciteerd met je verjaardag en hopen voor U nog vele en gelukkigen jaren hoor kleine schat en hoop je spoedig zelf eens gauw te zien. Hierbij stuur ik je een hond in de koffer. dag kleine schat een kus van tante Jo.

Lieve Mimi.

Met deze hartelijk gefeliciteerd met de verjaardag van je dochter en hopen dat je nog vele en gelukkige jaren met je kleine schat mag beleven.

Het gaat nu reuze goed, dus houd nog maar even goede moed, het einde is nabij, en dan hoop ik U persoonlijk geluk te wenschen en de kleine schat ook. Hierbij een klein cadeau voor Chawwa, ik hoop dat het naar U zin is, het is weinig maar uit een goed hart, er is op het oogenblik zoo weinig te krijgen.

Verders hartelijk gegroet van mij Jo.

Nol maakt het reuze goed en wordt een flinke kerel hoor. Nu dag hoor tot spoedig weerzien, ook gegroet van mijn man, Antoon en Toosje dag.

*

[Elsje en Gré aan Mimi]

[Dordrecht] 18 Juli 1943

---

²⁵² Johanna Barth met man Egidius Retel en kinderen Anton en Toos, het gezin waar Nol, Daan en Gré ondergedoken zaten. Ze woonden tussen een aantal oude pakhuizen, Hoge Nieuwstraat 22.

Lieve Aartje

Om te beginnen wil ik je allereerst bedanken voor de leuke verrassing op mijn verjaardag en is een reuze verjaardag geworden, om half acht moest ik 's morgens gekleed en wel beneden komen, en de jongens en Gré waren al om 6 uur opgestaan gemeen hè. Toen ik beneden kwam was de tafel keurig gedekt met één van jou tafelkleeden en vingerdoekjes, versierd met bloemen, het portret van mijn man ook met bloemen omgeven erbij, de boter netjes opgemaakt wat aan Janneke de uitroep ontlokte "kijk een taartje op de boter", een nieuw kleedje op den grond wat jammer genoeg te klein is, maar het bedekte in elk geval toch de gaten, die talrijk aanwezig zijn, ik kwam binnen en ineens hoorde ik stemmen zingen lang zal ze leven, geweldig hè. De 4 kinderen Oom Piet en Tante Beppie, Gré en Mevr. Warmenhoven waren netjes opgesteld, allemaal werk van je zusje, ook mijn stoel was versierd, je zus verzekerde me naderhand dat toen ze zeide, nu moeten jullie zingen als Moeder binnenkomt, Marinus voorsloeg om Ouwe Taaie te zingen, wat je Vader bijna een flauwte bezorgde van de lach. Nu mijn cadeaux, een brief van Aartje waar ik erg gelukkig mee was, een bloemstukje van hummeltje, van Elsje een eigengemaakt zakdoekje met een flesch badzout, Marinus een flesch badzout, Janneke een flesch badzout, Bennie²⁵³ een doos poeder en pot crème, Oom Piet en Tante Beppie een vloerkleedje, van Broer een mooi staand lijstje met jouw beeltenis van Broer en Daan nog bloemen, van je zusje een zelfgemaakte tasch en een zakdoekje zoals tante Geertje er één heeft, verder nog van diverse kennissen 3 bloemstukjes, nog een flesch badzout (dat had ik speciaal op mijn verlanglijstje staan) een spreuk, een klein bloemvaasje. Verder kwam 's morgens om 10 uur mijn zuster uit Amsterdam en 11 uur mijn schoonzuster uit Den Haag dus belangstelling genoeg hè. Van Corrie heb ik een mooi kookboek gehad. Ook was er een brief van Broer en Daan bij die ik mee zal brengen als ik kom, wat lief van je zus om zooveel moeite ervan te maken hè, ik kan er niet over uit. Zeg Aartje gister heb ik nog wat briefjes ontvangen die ik hierbij insluit, ook photo's van hummeltje maar het is weer niet veel bijzonders ik denk dat het door die papierdingen komt, dat eene dat op Corrie haar toestel dat is nog het beste. Je man vraagt nu of je meer wilt ook clandestien, houd dan hetzelfde formaat aan als hij, ook wat het schrift betreft, en schrijf dan gelijk als je clandestien schrijft, dat hij de adressen van afzender van de officiële brieven niet als echt moet beschouwen, dus nooit die adressen aanhouden als hij officieel terug mocht schrijven. Ik heb wat goed bij elkaar gescharreld en zal dat aan Tante Toos sturen. Wat dat briefje van Eva en Barend betreft dat zal ik ook nog vragen aan haar, waarom die briefjes van Tante Toos en Alie erbij zitten weet ik niet, maar het zal wel goed wezen. Nu over de parachutist, die kwam om half zes op hem toe lopen terwijl hij bezig was gewonden te helpen.

---

²⁵³ Het kind Bennie (Bernard Arie) Cohen (1937-1944) dat ook op de Vlietweg ondergedoken zat. Zijn ouders overleefden de oorlog wel.

Hij had een schotwond in den nek van ongeveer 3 c.M, dit is gestopt met verband om verder bloedverlies te voorkomen en een schotwond in het oor dat is met een snelverband verbonden, dit is allemaal gebeurd nadat we hem eerst naar huis gedragen hebben, daarna is hij door een dokter naar het Diaconessenhuis vervoerd, en natuurlijk wil ik getuige wezen, ik heb hem toch zelf geholpen om naar binnen te dragen.²⁵⁴ Nu heb ik geloof ik alles zoo'n beetje uitgelegd en hoop dat je het hem duidelijk kan uitleggen. Laat mijn geval verder maar rusten, ik vecht het wel uit met hem als hij thuis komt. Schrijf hem ook maar dat ik de sigaren weggegeven heb aan kennissen, dat geeft maar haken en oogen als je schrijft dat je Vader ze opgerookt heeft. Nu meisje ga ik eindigen en ik hoop tot spoedig weerziens wanneer weet ik niet, ontvang dan van ons de hartelijke groeten en een kus voor hummel en jou van Corrie en Elsje

P.S. Wil ook de fam bedanken voor de felicitatie

Lieve Zus

Bij toeval zit ik hier bij tante Elsje en krijg kans om een groetje te sturen. Dag Zus. Geef Hummel een kus en jij ook een pakkerd van Gré

Amuseer je maar met je brieven nota bene 10 kantjes fijn hè

---

²⁵⁴ In werkelijkheid was Elsje zelf degene die op deze manier het leven van de Duitser heeft gered. Zij verzorgde in mei 1940 met haar EHBO-koffer vriend en vijand tijdens de gevechten rond de Zwijndrechtse brug.

Afscheidsbrieven van Bob vlak voor zijn dood

28 en 29 juli 1943

[Brief van Mimi aan Bob, gedateerd 25 juni '43, ontvangen door Bob op 28 Juli; in de marges in potlood Bobs laatste antwoord van 28 juli dat hij stuurt naar mevr. Hertly; deze brief draagt het poststempel 7.8.43 en heeft 15 cent strafport]

Mijn Liefste,

Ik ben dankbaar dat jij nu eindelijk weet dat het ons goed gaat. Jonkie van me, niet zoo down zijn. Het is niet noodig, dat voel ik. Hoewel ik het mij volkomen kan indenken. Als je alles weet mijn jongen, zul je je zoover dat mogelijk is gelukkig voelen. Het is waar dat onze gedachten nu dikwijls langs elkaar gaan. Maar elkaar geestelijk verliezen liefste, dat is ten eenenmale onmogelijk. Onze aanknopingspunten liggen immers in 't verleden en in ons verlangen naar elkaar. Uit de toon van onze brieven vinden we elkaar immers terug. Of denk jij niet, als je m'n brief leest, ja dat is Miempsie, zoo is en was ze altijd. Ja toch hè Mopsie. Schrijf me dat alsjeblieft want dat is het belangrijkste nu, dat onze gedachten elkaar bevredigen. Je voelt m'n liefde toch uit m'n brieven. Jij bent immers alles voor me. Je denkt nog veel in 't reine te moeten brengen, maar dat is niet waar. De dingen die we niet van elkaar weten zijn bijkomstigheden. Ik weet dat jij me nu liefhebt, zooals ik jou, zooals ik altijd gewenscht heb dat je me zou liefhebben en jij beseft dat nu eigenlijk pas zelf. Ik begin nu in jouw leven de rol te spelen, die jij in mijn leven speelde toen ik 17 jaar was en die je altijd zult blijven houden. Jij bent alles, alles voor me en ik voel dat ik dat nu ook voor jou geworden ben. Voor de rest ben ik in gedachten alles nagegaan. Het kon niet anders en ik weet dat. Je hebt je niets tegenover mij te verwijten of te vergoelijken Mopsie, hoor niets.

Als je dit leest, mijn liefste, hoor je me dan in gedachten betogen. Ik schrijf zoo vlug ik kan, om m'n gedachten bij te houden. Ik heb je zooveel te zeggen en ik wil je zoo graag geestelijk de steun geven die je nodig hebt. En als me dat lukt lieveling, als je ook maar iets in mijn brieven vindt, dat je troost, dan is het immers met ons geestelijk contact in orde? Trouwens, ik heb er geen oogenblik aan getwijfeld. Ik ben één met jou, meer dan ooit tevoren, meer nog dan in ons samenzijn. Vroeger konden we elkaar schriftelijk niet bereiken. Toen was het geestelijk contact niet sterk maar nu we beiden willen liefste, nu het niet alleen van mijn kant komt, nu ben ik gerust en wees jij dat ook.

Wij zijn wel eens vlak bij elkaar, verder van elkaar af geweest dan nu, nu we elkaar al in elf maanden niet gezien hebben en zoo'n afgrijselijke tijd achter de rug hebben.

Heb moed, mijn eigen man, misschien heeft ons noodlot nog iets goeds voor ons bewaard.

Ik zal je spoedig weer schrijven hoor jonkie. O Mopsie weer eens werkelijk door je gekust te worden en je handen te voelen. Ik hou zooveel van je. Dag liefste het beste met je rug.

Toevallig ben ik ook met m'n rug bezig, ik lig al veertien dagen, maar ik denk dat ik volgende week weer op mag. Is het van jou niet weer Ischias? (Ichias zou jij zeggen). Van mij wel, maar gelukkig een klein begin.

Ons meisje groeit fijn en is schattig.

Nogmaals innig gekust door jouw eigen Mimpsie en ons kleine meisje.

Dag schat van me.

Bob mag ik ook even jou mijn groeten doen.

Mimie's vriendin Elsje

Denk een klein beetje anders over mij of is het erg moeilijk

[Bob aan Mimi, bijgeschreven op vorige brief, 28 juli 1943]

M'n schattemeiske. Juist heden kreeg ik je laatste brief, op de dag dat ik het bericht krijg dat ik morgen (29 Juli) zal worden doodgeschoten.

Veel m'n meisje heb ik je nog te zeggen, doch je zult wel weten wat dat is. Tot m'n laatste oogenblik zal ik aan jou en ons meisje denken. Liefste ik wil je danken voor alles, wat je voor mij bent geweest. Ik hoop dat ons kleine meisje zal worden zoals jij bent. Jouw foto's en van ons kleintje houd ik bij me, want tot het laatste oogenblik wil ik je bij me hebben. Groet allen van mij.

Zeg ook aan Elsje dat ik reeds anders over haar dacht, en ook haar dank voor alles wat zij voor ons gedaan heeft. Miempsie ik voel me rustig en zal trachten dat tot het laatste te blijven.

Vergeef mij dat ik mij in gevaar heb begeven en zodoende dit jou moest aandoen.

M'n leven loopt ten einde m'n schat, het enige wat mij nog overblijft te wenschen is, dat het je wel mag gaan in je verdere leven en tracht ook aan anderen mee te deelen, van wat je mij nu niet meer kunt geven. Laat ons meisje in liefde opgroeien, dat is het mooiste wat je haar kunt meegeven. Dag meisje van me tot het laatste jouw Bob.

Mochten mijn Vader en Moeder dit nog overleven, geef hun de groeten en zeg aan Moeder dat haar brieven mij een geweldige steun zijn geweest, en ik ze wel 1000x heb overgelezen. Ook jouw brieven m'n schat waren voor mij héél veel.

Ach meisje ik heb steeds zoo ontzettend naar je verlangd en zóó gehoopt je nog één maal te mogen zien. Elke vezel in me verlangt naar [je]. Vannacht de laatste neem ik je foto mee naar bed en hoop innig nog eens van je te droomen.

Lieverling blijf bij me. Dag liefste.

min liefste arme schattemeiske. 29 Juli '43
Kriegsgeheimmachtgefangnis
UTRECHT
Gisteren ontving ik je liefste brief
juist op die dag dat ik hoorde dat mijn gratieverzoek
was afgewezen. Sledenmiddag om 2³⁰ zal het vonnis
worden voltrokken. In dit den, mijn schatthind is de laatste
brief die ik je kan schrijven. Mijn arme meiske nu is de tijd aan-
gebroken dat ik je niet al je lief alleen moet laten. Mijn eigen
meiske in 'n hart breekt, als ik me realiseer hoe ik je moet
ahtkelaten. O min liefste ik hoop dat ik je gusdelijk voldoende heb
kunnen ahtkelaten om een stem voor je verdere leven te kunnen
zijn. Gij min liefste hebt mij alles kunnen geven, wat een vrouw
een man kan geven. Dat je brieven hebben mij een enorme
stem gegeven, speciaal je laatste brief van 25 Juni heeft mij
een enorme stem gegeven. O meiske van me, ik heb je zoo onttek-
kend niet te zeggen, elke week in mij telverwant en pijn, en je niet
meer te hebben kunnen zien en je lieve stem niet meer te hooren.
Meiske vergeef me, dat ik me in je van heb begeren, en joca en
het kind in deze bodemloze ellende moet laten voortleven.
Thans nu de redding zoo nabij geliek, is het dubbel bitter dat
dat mij te wreke ondergaan. Wilt voor mij vind ik dit het
eijste, doch voor jou mijn volat. O liefste nu hervijft ik
schrijf en je foto in 't led veldhuis naast mij ligt
en geen kruig meer bestaat, lief ik wat ik ge verlieze.
Je glimlacht mij zoo vertwouwend toe, roodst ik
de mond en haardt in 'n kan nathe. Je hartstem mit

je eerste brief stroomt mij tegemoet, en het is mij of je me
bij mij in de eel bent en ik je kan ruiken. In deze laatste nacht
m'n schat ben je haast geen rozenblad uit m'n gedachten geweest
en wil ik ook mijn laatste gedachten aan jou wijden. Het moet
je een kruis zijn te weten, wat jij voor mij geweest bent. Het m'n
liefste ik weet zeker, dat ook hierna ik bij je zal zijn, want
mijn geest en mijn gedachten liggen in jouws hart begraven. Daar
om mijn liefste is het ook niet belangrijk waar mijn lichaam
zich bevindt, slechts waar mijn gedachte en geest zijn is de
belang. Lieveling blijf niet en het op de herinnering heen, ik
weet toch dat wij door welke omstandigheden ook niet van elkaar
te scheiden zijn. Dit ook geeft mij zo in rust voor het leeggaan
elkminu blijf in het goede vertrouwen, het is te overtuigen
voelbaar, wat er ook mijn gebeurtenissen, blijf hierin geloven
en breng ook ons kindje in dit vertrouwen geest. Laat
jeen haast in haar optomen. Dit is mijn innige over-
tuiging, dat je met alle kracht die in je is, alle haastige
voelens moet uitbannen, en moet proberen om liefde
en mij eens liefde. En er is een God bestaat, want ik me
zeker zeker geloof, haast ook hierna staalt de vrede
voor je leed. Wij waren niet door een ander toeval bij
elkaar gekomen m'n schat, en dat wat bij elkaar
behoort, blijft ook bij elkaar.

29 Juli '43

M'n liefste arme schattemeiske.

Gisteren ontving ik je heerlijke brief juist op de dag dat ik hoorde dat mijn
gratieverzoek was afgewezen. Hedenmiddag om 2.30 uur zal het vonnis worden
voltrokken. En dit dan, mijn schatkind is de laatste brief die ik je kan
schrijven. Mijn arme meisike nu is de tijd aangebroken dat ik je met al je leed
alleen moet laten. Mijn eigen meisike m'n hart breekt, als ik me realiseer hoe ik
je moet achterlaten. O m'n liefste ik hoop dat ik je geestelijk voldoende heb
kunnen achterlaten om een steun voor je verdere leven te kunnen zijn. Jij m'n
liefste hebt mij alles kunnen geven, wat een vrouw een man kan geven. Ook je
brieven hebben mij een enorme steun gegeven, speciaal je laatste brief van 25

Juni heeft mij een enorme steun gegeven. O meiske van me, ik heb je zoo ontzettend veel te zeggen, elke vezel in mij schreeuwt om jou, en je niet meer te hebben kunnen zien en je lieve stem niet meer te hooren. Meiske vergeef me dat ik me in gevaar heb begeven, en jou en het kind in deze bodemloze ellende moet laten voortleven.

Thans nu de redding zoo nabij geleek, is het dubbel bitter dit lot nog te moeten ondergaan. Niet voor mij vind ik dit het ergste, doch voor jou mijn schat. O liefste nu terwijl ik schrijf en je foto uit het ziekenhuis naast mij ligt en geen terug meer bestaat, besef ik wat ik ga verliezen. Je glimlacht mij zoo vertrouwende toe, zoodat ik er moed en kracht uit kan putten. Je parfum uit je eerste brief stroomt mij tegemoet, en het is mij of je nu bij mij in de cel bent en ik je kan ruiken. In deze laatste nacht m'n schat ben je haast geen oogenblik uit m'n gedachten geweest en wil ik ook mijn laatste gedachten aan jou wijden. Het moet je een troost zijn te weten, wat jij voor mij geweest bent. M'n liefste ik weet zeker, dat ook hierna ik bij je zal zijn, want mijn geest en mijn gedachten liggen in jouw hart begraven. Daarom mijn liefste is het ook niet belangrijk waar mijn lichaam zich bevindt, slechts waar mijn gedachten en geest zijn is van belang. Lieveling blijf niet enkel op de herinnering teren, ik weet toch dat wij door welke oorzaken ook niet van elkaar te scheiden zijn. Dit ook geeft mij zoo'n rust voor het heengaan. Miempsie blijf in het goede vertrouwen, het is er onuitroeibaar, wat er ook moge gebeuren, blijf hierin geloven en breng ook ons kindje in dit vertrouwen groot. Laat geen haat in haar opkomen. Dit is mijn innige overtuiging, dat je met alle kracht die in je is, alle haatgevoelens moet uitbannen, en moet probeeren om liefde en nog eens liefde. En zoo er een God bestaat, wat ik nu zeer zeker geloof, tracht ook hierin sterkte te vinden voor je leed. Wij waren niet door zuiver toeval bij elkaar gekomen m'n schat, en dat wat bij elkaar behoort, blijft ook bij elkaar.

Weet m'n schat het sterven zal mij niet moeilijk vallen, alleen het afscheid nemen van jou en ons kleine meiske zal mij moeilijk vallen. Ook de overtuiging dat jij zult voortleven en zoo zult voortleven, naar je beste weten en kunnen maakt mij het sterven makkelijker. M'n liefste dit is mijn nalatenschap aan jou. Je bent een deel van mij en zult dit blijven. M'n schat blijf moedig en sterk. Ik kijk je diep in je oogen, en leg mijn hand achter je hoofdje, en geheel mijn innerlijk wil ik zoo in jou overbrengen. Liefste in mijn laatste oogenblik zul je bij mij zijn en blijven. Vrouwke leef verder in het besef, veel neen alles voor mij te zijn geweest. Ik sluit een haarlok van mij in dit is het laatste persoonlijke van mij. Ik wil nog even een paar zakelijke dingen vermelden die ik graag wil dat je die nakomt, n.l. al mijn kleeren, ondergoed enz. wat je zelf niet wilt houden, geef die aan Cor en Toon, de leren jas voor Toon de andere voor Cor. Mijn gouden horloge aan ons meiske als zij 18 jaar is. Lieveling ik heb alles nog eens overdacht voor de ? maal, veel heb ik je tekort gedaan, vooral in geestelijk opzicht, ik weet dat je mij zult vergeven. Blijf trouw aan je principes, en tracht het goede te doen en te denken. Ook aan jou zal troost gegeven

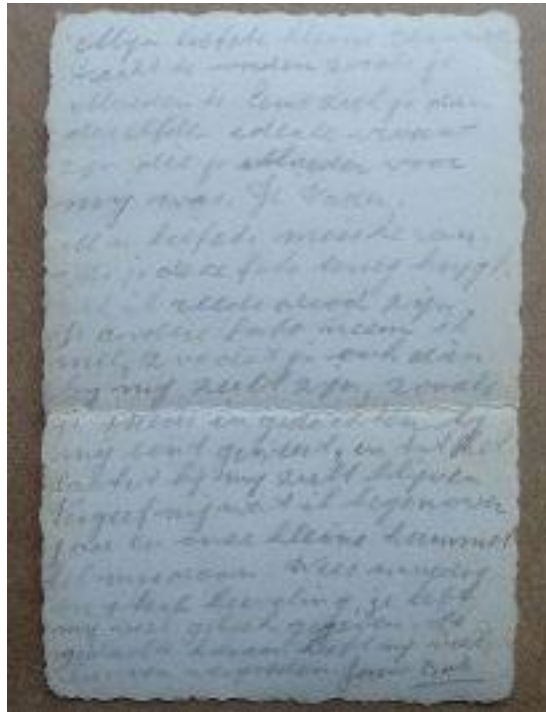
worden, alhoewel woorden te kort schieten. De gedachte aan onze verhouding zal je sterken zooals ze ook mij gesterkt heben. Ik wensch je vrede van hart en ziel toe. Heb vrede met jezelf en tracht vrede te brengen en te geven. Er is nog een groote taak voor je weggelegd om ons meiske hierin groot te brengen. Tracht er een goed en gelukkig menschenkind van te maken, naar het evenbeeld van jou. Dit is mijn innigste wensch m'n meiske. Mimpsie veel leed is over jou gekomen, doch er zàl licht komen na deze duisternis. Ook voor mij is het niet meer zoo zwaar, vooral na je laatste brief. M'n Mimpsie ik kon je in deze brief tasten veel sterker dan in de andere. Hier m'n liefste moet ik eindigen op papier, niet in gedachten. Nog resten mij twee uren met jou in gedachten samen te zijn hier op aarde. Dag m'n meiske, leef en behoud het geloof in het goede.
Jouw Bob

*

29 Juli

M'n kleine Chawiwele. Dit is mijn eerste en laatste brief aan jou. Veel kan ik je niet achterlaten. Sinds je 3 weken oud was heb ik je niet meer gezien. M'n liefste kleine meiske, leef gelukkig en tracht geluk te brengen, zooals je Moeder het mij gebracht heeft. Dag m'n kleine Chawiwele (Dat is mijn troetelnaampje voor jou in m'n gedachten). Denk nog eens aan mij, alhoewel het je moeilijk zal vallen, omdat je mij nooit gekend hebt. Tracht in alles je Moeder na te streven, leef gelukkig en gezond naar lichaam en ziel.
Je Vader.

*

Een van de foto's van Chawwa die Bob in de gevangenis had met achterop Bobs boodschap

Mijn liefste kleine Chawwa, tracht te worden zoals je moeder is. Eens zul je dan dezelfde ideale vrouw zijn die je Moeder voor mij was. Je Vader.
M'n liefste meiske van [me]. Als je deze foto terug krijgt zal ik reeds dood zijn. Je andere foto neem ik mee, zoodat je ook dán bij mij zult zijn, zooals je steeds in gedachten bij mij bent geweest, en tot het laatst bij mij zult blijven. Vergeef mij wat ik tegenover jou en onze kleine hummel heb misdaan. Wees moedig en sterk lieveling, je hebt mij veel geluk gegeven. De gedachte hieraan heeft mij veel kunnen vergelden. Jouw Bob

*

Vader en Moeder. Dat wat komen moest, is gekomen. Het heeft zoo moeten zijn. Veel heb ik niet voor jullie en speciaal voor jou Moeder niet kunnen zijn. Ik had gedacht nog iets aan jullie te kunnen goedmaken. Het eenige wat mij overblijft is het in gedachten te doen. Zeer veel m'n Moedertje heb ik aan je brieven gehad, en hebben zij mij de steun gegeven die ik zoo erg nodig had. Vader en Moeder had ik mij geen andere gewenscht dan jullie twee. Het portret van jullie gaat met mij mee. Ik zie er niet tegen op, ook omdat ik weet dat jij mij in alles hebt kunnen begrijpen. Moedertje ik kus je, en neem je gezicht tusschen mijn handen. Vader ik dank je voor alles, en in het bijzonder voor de steun die je aan Moeder hebt kunnen geven. Bram

*

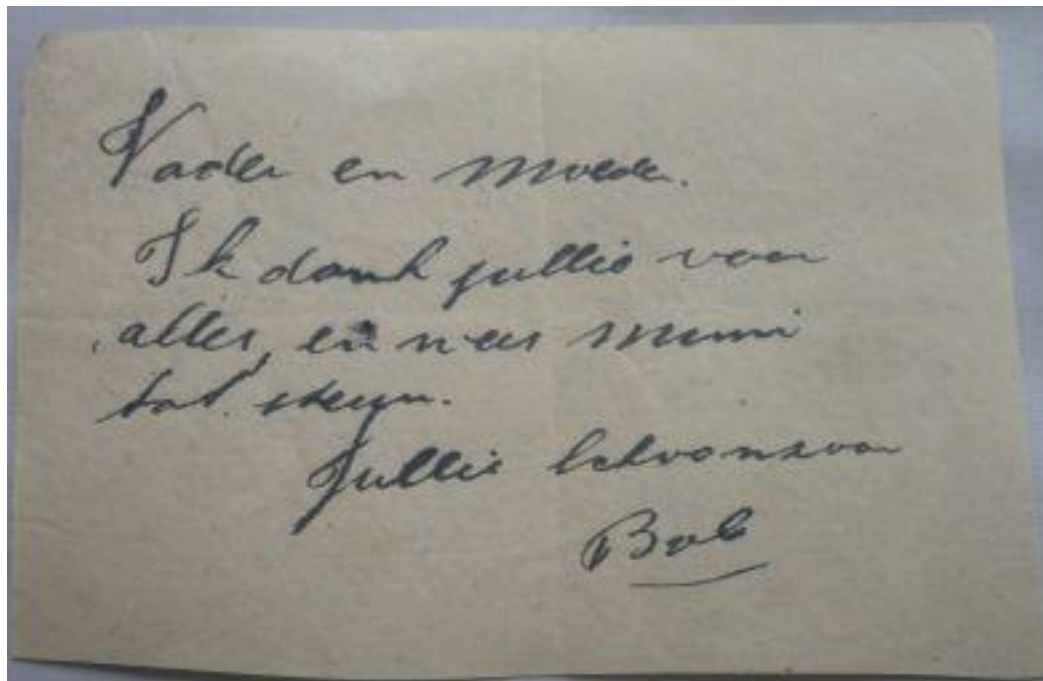
M'n lieve tante Elsje. Vergeef mij mijn slechte gedachten. Ik wéét dat ze ongegrond waren. Ik wil je danken voor alles wat je voor ons geweest bent, en nóg zult zijn voor Mimi. De gedachte dat je haar verder zult steunen is mij een groote troost. Ik wensch je voor jou en je gezin het allerbeste. Voor je man een behouden vaart. Groet allen van mij ook de zuster. Bob

*

Beste Mart, Zus, Mau en Herman.

Tot mijn spijt heb ik niet veel contact meer met jullie gehad. Graag had ik nog brieven van jullie ontvangen. Ook over jullie heb ik veel nagedacht. Als zusters zijn jullie zusters voor mij geweest, en als zwagers zijn jullie als broers voor mij geweest. Tracht het leven góed te leven, en vermijdt datgene waar je later spijt van zou kunnen hebben. Het leven is waard geleefd te worden, lééf het, en behoud het goede in het oog. Werkelijk berouw is héél erg. Weest goed voor elkaar èn anderen. Ook de kleine peuters had ik graag nog eens gezien, kus en knuffel ze van mij. Ook verlies Mimi niet uit het oog, weest voor haar broers en zusters, in de goede zin van het woord, en tracht haar te helpen zoover het in je vermogen ligt. Dag jongens een stevige poot van jullie broer en zwager
Bram

*

Vader en Moeder.

Ik dank jullie voor alles, en wees Mimi tot steun.

Jullie schoonzoon Bob

*

Nol, Gré en Daan ook voor jullie het allerbeste.

Bob

*

Lieveling ik stuur dit alles aan tante Toos²⁵⁵, die het je wel zal doen toekomen. Ook heb ik aan mijn celgenoten in Haaren n.l. Tybo Bussche en Lex Putto een paar kleinigheden voor je achtergelaten, die je t.z.t. wel zult krijgen.

Gebruik ze verder en denk aan mij.

Ik heb de laatste week nog alleen gezeten en was veel met jou in gedachten samen. O Mimpsie ik heb je zoo ont[zettend] liefgehad. Meiske ik besef dat je dit weet. Juist nu ik met alles één met je was, en zou kunnen blijven komt het einde. M'n meiske kóp op en tanden op elkaar. Geestelijke bijstand heb ik gekregen van een Katholieke Duitse priester die mij nog heeft kunnen steunen. M'n liefste Schalom, in hart en geest. Al m'n gedachten zijn bij jou.

Niets kan ons scheiden

Jouw Bob

*

[op een stukje papier waarschijnlijk de persoonlijke bezittingen van Bob die zijn opgehaald]

1 karton met waschgerei

1 pullover

1 jas

2 onderbroeken

1 handoek

1 zak met inhoud

1 vulpen

1 armbandhorloge

f 5,38

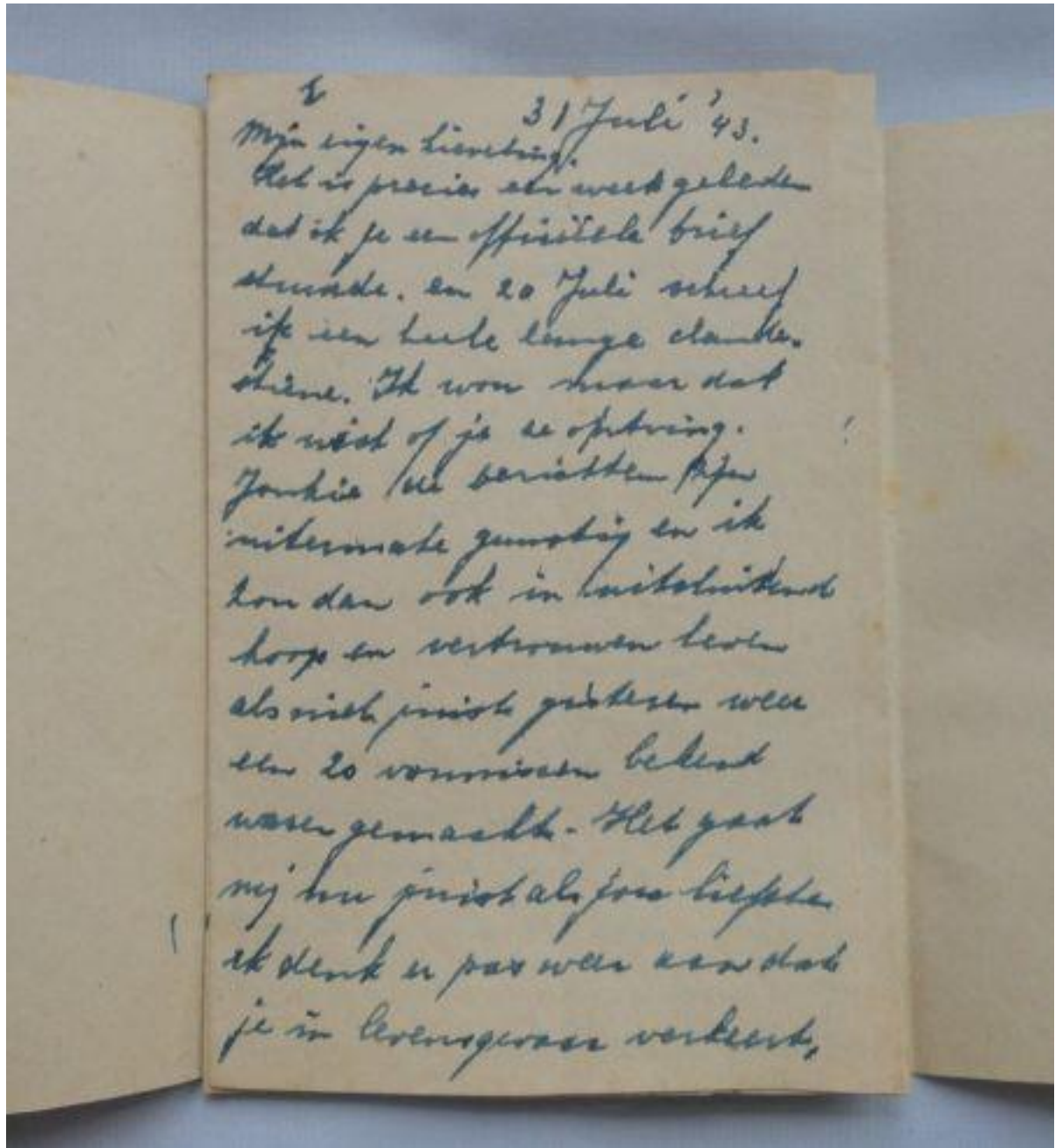
[Een haarlok van Bob.]

*

---

²⁵⁵ Toos Hertly, de vrouw van mede-verzetsstrijder Wim Hertly.

[Op kleine stukjes papier "Nieuwsberichten" , Mimi's laatste brief aan Bob die hij niet meer heeft gelezen]

31 Juli '43

Mijn eigen lieveling.

Het is precies een week geleden dat ik je een officiële brief stuurde en 20 Juli schreef ik een heel lange clandestiene. Ik wou maar dat ik wist of je ze ontving.

Jonkie de berichten zijn uitermate gunstig en ik zou dan ook in uitsluitende hoop en vertrouwen leven als niet juist gisteren weer een 20 vonnissen bekend waren gemaakt. Het gaat mij nu juist als jou liefste, ik denk er pas weer aan dat je in levensgevaar verkeert, als er weer nieuwe doodvonnissen bekend worden gemaakt. Een tijd geleden toen ik als het ware op het laatste bericht wachtte was ik er op ingesteld, dat ik misschien of liever bijna zeker alleen zou blijven. Maar nu lieveling kan ik me dat niet meer indenken en zodoende is m'n angst en schrik bij het zien van de krant heviger.

De oorlog gaat nu zooveel vlugger dan we verwacht hadden. Het Italiaansche volk is in opstand en wil onmiddellijke vrede. De Balkanlanden zijn daardoor ook niet rustig. In Rusland maakt de Rus vordering, n.b. in de zomer. Japan verliest ook steeds terrein. Hamburg is in 7 dagen tijd dag en nacht gebombardeerd. De stad brandt al 6 dagen lang 7.000 ton bommen waren er op gegooit.

In A'dam Noord werd Fokker, Schiphol en scheepswerven gebombardeerd. Liefste heeft Nol de berichten nog goed weergegeven.

Ik wil je nu eens een reeks vragen stellen. Ik zal ze nummeren vergeet je er dan geen van te beantwoorden Mopsie van me?

A. Hoe zie je er uit. Erg mager? Wordt je geschoren en hoe dikwijls?

B. Heb je nu wat eigen kleeren ontvangen?

C. Je schrijft nooit over Floor, is hij niet bij jullie?

D. Krijgen jullie nieuwsberichten door of niet?

E. Vertel eens of m'n brieven je bevredigen en wat er aan veranderd kan worden. (Maar schrijf me niet in een slechte bui, want de downe verwijtende briefjes maken me zoo verdrietig, liefste daar kun je je geen denkbeeld van vormen.

F. Krijgen jullie boeken en wat doe je de heele dag.

Schrijf me eens uitvoerig terug. Ben je nog gezond lieveling, voel je je erg slap. Oh Jonkie als de tijd komt dat ik je weer verwennen kan, wat zul je gauw dik zijn en die tijd duurt niet lang meer.

Wil je me waarschuwen als jullie proces begint? Weet je nu voldoende van dien parachutist Hoe is het met de man van Tante Toos?

Zeg Bobbietje ons kind kan nog geen mama zeggen, maar wel "poes". Dat zegt ze met een heel hoog geluidje.

Donderdag ben ik met Tante in het dorp op visite geweest. Zoolang ik hier ben de 2e keer. Op de terugweg ontmoetten we een klein zwart hondje, een leuk jong diertje, dat heb ik bij haar in de wagen gelegd. Ze vond het prachtig en hilde toen de kinderen waar het dier van was het weghaalden en ook het hondje wou er niet uit. Ze is toch zoo leuk met dieren. Ik hoop dat we "Lucky" later terugkrijgen hè?

Liefste ik vind het geweldig van je om je officiële brieven weg te geven. Maar kun je er zoo af en toe geen sturen, of nee, dat hoeft niet, want die gaan ook over Tante Toos, dus die heb ik toch niet vlugger. Ik zal er weer papier bij doen

en ik heb ook een tube bewaard en ik heb een paar drukkers voor je overhemd gekocht, want ik heb gemerkt dat je andere, je weet wel die paarlmoeren die je van Zusje had, weg zijn. Schrijf me terug of je ze ontvangen hebt schat?

O ja. Hoe vaak krijg je een pakje en hoe vaak komen je clandestiene brieven. Want liefste aan die andere brieven heb je eigenlijk niet veel.

Hoe dikwijls mag ik eigenlijk officieel schrijven. Ik heb een boel gevraagd hè jongen, ik hoop dat je geen vragen overslaat, want ik moet toch al zoo lang wachten en dan krijg ik een paar brieven tegelijk.

Nu is het al weer 1 1/2 week geleden dat ik iets van je hoorde.

Nu liefste m'n papier is nog niet heelemaal op maar ik eindig en zal Elsje vragen of ze Nol de laatste berichten bij laat schrijven. Nol heeft het erg beroerd, een tijdlang zaten ze onder de vlooiën en dat in deze warmte. Hij is in een vuil gezin. Is het bij jullie schoon of niet. Krijgen jullie waschwasser? en wat voor soort eten. Schrijf over al deze dingen, maar in de eerste plaats hoe of je [er] uitziet, zoodat ik je in gedachten kan voorstellen.

Liefste schat van me, in gedachten neem ik je lieve hoofd in m'n handen en ik vreet je compleet op. Lieveeling ik hou toch zoo van je.

Bij nader inzien zal ik voor Nol maar een ander velletje insluiten, want ik kon niet ophouden met praten.

Dag Jongen nog een innige kus van je eigen Mimpie en ook een pakkertje voor ta-ta van kleine Chawwa.

groeten voor de celgenoten.

Op 29 juli 1943 werd Bob op de Leusderheide gefusilleerd met een nekschot, zoals uit het na-oorlogse autopsierapport bleek. Om het verzet te breken meldden de Duitsers in de krant wie er gefusilleerd waren. Dit bericht stond in vele kranten op 4 augustus 1943 met de mededeling dat zestien personen waren gefusilleerd, met naam en toenaam. Daardoor wist ook de ondergedoken familie vrijwel meteen van Bobs dood.

Na de oorlog werden de gefusilleerden opgegraven om geïdentificeerd te worden. De stoffelijke overschotten werden tweemaal herbegraven. De laatste keer kreeg Bob samen met de andere leden van zijn verzetsgroep een eregraf op de begraafplaats Rusthof in Amersfoort.

Graf op Rusthof in 2013

Verschillende mensen schreven Mimi om haar te condoleren.

[Rebecca Leeuwijn en Sal Gobits aan Mimi, augustus 1943]

Lieve schat van ons.

Wat een groot leed is jou en ons overkomen. O lieverd kon ik nu maar bij jullie zijn, maar schat we staan overal machteloos tegenover. Miemsie lief weest sterk en flink zoo ben je altijd geweest. Wat een zegen dat je je kleine schat hebt. Ik weet in dat geval niet veel te schrijven lieverd je begrijpt me misschien wel. Weest sterk je bent weer heel gauw bij ons we zullen je steunen in alles. O schat ik weet niets meer te schrijven. Geef je schat een heeleboel zoenen van ons. heel veel zoenen en pakkerts van je innig liefhebbende Moeder

Miemi lief je kan trots op je man zijn laat je dat een steun zijn. O schat wat zou ik je niet allemaal willen zeggen maar leed laat zich niet op papier zetten Bob is voor heel veel verdriet gespaard wees daarvan verzekerd.

Lieve Miems.

Geheel onvoorbereid en tot heden onkundig van de verblijfplaats van Bob, kregen wij heden het bericht je kunt nagaan hoe wij ons gevoelen. Steeds

hadden wij nog hoop, doch nu is alles voorbij. Lieve!ing hoe graag hadden wij jou bij ons gehad om je te troosten in jouw grote leed hoewel ik weet dat je de kracht hebt om het te dragen. Voor ons is dit het eerste grote leed na 30 Jaar van geluk en voorspoed. Voor jou mijn schat is het het grootste leed op de nog korte weg die jij gegaan bent, maar gelukkig heeft God je een schat gegeven die alles in je leven heeft te vergoeden. Wij blijven voor je zorgen onder welke omstandigheden ook.

Je kunt met Trots terugzien op zijn daden, want ook ik zou daar niet voor teruggeschrokken zijn trots alle gevaren die er aan verbonden waren. Lieve!ing wat kan ik je nog meer schrijven. Je weet hoeveel ik van Bob en hij van mij hield. Mannen uiten zich niet, althans niet uiterlijk, maar het leed is ons er niet minder om.

Nou schat wees sterk en flink, een stevige pakkert van
Je Vader

N.B. Hierbij f 250,= als je geld nodig hebt schrijf mij dan.

A.B.

*

[Gré aan Mimi, augustus 1943]

Lieve Mimi en hummel.

Ja kind wat moet ik je nu schrijven. Wat voel je nu nog voor onze brieven nu je zulk groot verdriet te dragen is gegeven. Daar kan niemand je in helpen denk ik, alleen je hummel. Wat een groot geluk dat je haar hebt Miemsie, ik hoop dat Daan en ik je een steun mogen zijn. We zullen proberen je als je ons nodig hebt met alles te helpen als het in onze macht ligt.

Allen hadden we gehoopt. Het mocht niet zoo zijn. Wie weet Miemsie wat hij nu ontloopt.

Probeer juist nu wat vertrouwen te krijgen. Misschien vind je het gek dat ik juist nu dit schrijf. Maar heusch dat is het eenigste wat je er doorheen kan helpen.

Probeer voor je schat veel te zijn en doe en handel zooals Bob het graag zou hebben gehad. Ik heb zoo'n spijt Miem dat ik niet bij je ben. Misschien had ik je kunnen helpen. Nu meid wees flink een stevige pakkerd van

Gré

*

[Nol aan Mimi]

[Dordrecht] 4 Augustus '43

Lieve Miem,

ik heb nooit tegen brieven schrijven opgezien, maar als het één keer moet gebeuren, dan is het nu wel het geval.

Ik hoop, dat je je even in mijn plaats kunt zetten, als je in staat bent om je even weg te rukken van je eigen gedachten. Je zult dan begrijpen, dat ik het gevoel krijg, dat mijn brief is, als een hand gelegd op de spreekwoordelijke open wonde.

Ondanks dat, voel ik mij verplicht je te schrijven, omdat ik weet, dat je daar steun aan hebt, hoewel die steun ook gering is.

Miem, ik heb weinig te zeggen, wat kan ik trouwens zeggen? Elk woord is te veel op het ogenblik!

Miem, je hebt veel verloren, heel veel! Maar je hebt één troost, je hebt een dochter! Jouw levenstaak is, die dochter groot te brengen. Ik hoop dat jouw lieve Chawwa kans ziet, veel van je verdriet weg te nemen.

Ik weet, dat ik iets vergeten ben te schrijven, maar ik kan het niet neergeschreven krijgen. Vergeef me dat!

Zoals altijd, en zeker nu sta ik niet achter maar naast je, als je mijn hulp mocht nodig hebben
jouw broer Nol

*

[Annie Warmenhoven aan Mimi]

Dordrecht 4 Aug. 1943

Beste Mevrouw W.

Met ontroering lazen we vanavond de voor U zoo ontzettende tijding.

Wat hebben we met U gehoopt dat dit niet gebeuren zou.

God heeft 't anders beschikt. Klemt U dan aan Hem vast. De Bijbel zegt 't zoo vast: "Werpt al Uw bekommernis op Mij en Ik zal u rust geven", en "Weest sterk, Hij zal Uw hart versterken".

Andere troost kan ik U niet brengen.

Weet, dat wij met U meeleven. Geen oogenblik bent U uit mijn gedachten.

Hoewel Uw huwelijksleven kort geweest is, ge hebt er toch een rijke herinnering aan.

En wat een schoon pand is U ter nagedachtenis aan Uw man toevertrouwd in dat lieve kind. Uw taak te dien opzichte zal moeilijk zijn. Ge zult èn Vader èn Moeder voor haar moeten zijn. Moge zij in staat zijn Uw verdriet te verzachten. Ik ben zoo blij dat Mevr. v.As morgen naar U toe gaat. Zij is zoo van alles op de hoogte en dan kunt U Uw hart eens uitstorten.

Het is zoo jammer dat er niet eens persoonlijk contact mogelijk is, met allen die U lief zijn. Dat zou 't leed voor Uw ouders verdraaglijker maken.

Wij hebben zoo'n prettige herinnering aan Uw man. Hij heeft eens een heele avond met ons gepraat, 't is of ik hem nog voor me zie.
Lieve Mevrouw, van harte wenschen we U sterkte toe in deze moeilijke dagen.
Ontvangt U onze hartelijke groeten
Uw Annie Warmerhoven

*

[Daan aan Mimi]
[Dordrecht?] Woensdag 4 Aug '43

Lieve Miep en krummeltje.
Ik weet dat je flink bent en 't je nu zeker een troost moet zijn Chawwa te bezitten. Bedenk steeds dat 't een goede zaak was waar hij voor vocht. Meer woorden kan ik niet vinden om m'n gevoel uit te drukken. Meer zal ook zeker niet op z'n plaats zijn. Bedenk echter dat je zorg voor Chawwa ééns zooveel moet zijn.
Daan

*

[Jeanne Kühlman²⁵⁶ aan Mimi]
's Gravenhage, 5 Aug. 1943

Zeer geachte mevrouw Wijnberg,
Het is ons een behoefte u in deze moeilijke dagen een lettertje te schrijven. Zoo is dan het wreede einde gekomen, waarvoor we een jaar lang zoo angstig zijn geweest.
In gedachten zien wij hem weer voor ons als zoon des huizes want u kunt er zeker van zijn, dat hij in ons huis een prettigen tijd heeft doorgebracht. Hoewel woorden van troost hier niet kunnen baten, willen wij hier toch even getuigen hoe'n groote bewondering wij voor hem als Jood hadden. Hij kan een lichtend voorbeeld voor zijn ras genoemd worden, moedig en flink! Zijn daden hebben dit bewezen.
Hij en zijn medewerkers, die thans de dood zijn ingedreven, hebben evenzeer als de soldaten in onze vijf oorlogsdagen, den oorlog helpen winnen. Als dergelijke mannen er niet geweest waren en er gelukkig nog zijn, dan waren we ingeslapen en een volk dat er zoo aan toe zou zijn, zou ten ondergaan. Nu zult u wellicht op dit oogenblik denken: het kan me niets meer schelen, hoe alles zal gaan, maar Mevrouwtje, als we straks vrij zijn (want dat gebeurt vast), dan zult u in uw binnenste een gevoel van trots krijgen, dat uw man daaraan heeft

---

²⁵⁶ Onbekend wie dit was. Bob heeft blijkbaar enige tijd bij dit gezin gelogeed toen hij actief was in het verzet.

meegeholpen. Ook onze gedachten zullen op dat groote oogenblik naar hem uitgaan, daar kunt u zeker van zijn.

Het is natuurlijk wel hard telkens opnieuw weer te moeten ervaren, dat de allerbeste Nederlanders heengaan, maar juist door hun mooie voorbeeld staan er steeds weer nieuwe op, die hun werk voortzetten. En dat is, als je er diep over nadenkt, toch wel een prachtig idee en moet, het kan niet anders, bijdragen tot de berusting, die ook eenmaal over u zal komen.

Van mijn zuster krijgen we eens per maand een briefje; altijd vraagt ze om op de hoogte te worden gehouden. Zij is nu ook haar tweede jaar reeds ingegaan, maar altijd nog moedig en opgewekt.

Nu mevrouwetje, weest u er van overtuigd, dat Bob als een prachtkerel in onze herinnering zal voortleven. Houd u flink; het hoofd op! terwille van uw kindje; dit zou toch zeker Bobs wensch zijn.

Heel veel sterkte wordt u toegewenscht door
Jeanne Kühlman.

adres: Petuniaplein 7

*

[Mevrouw Hertly aan Mimi]
den Haag, 16 Augustus 1943.

Lieve Mimi

Het is mij een behoefte om je even een paar woordjes te schrijven. Ja, kindlief, waar wij allen zoo bang voor waren is nu toch nog geschied. Ook mij heeft dit zware leed getroffen. Al onze smeekbeden hebben ons niet kunnen helpen, maar laten wij toch bedenken, dat wat God doet het beste voor ons is. Wij willen er niet aan, maar het is mijn vasten overtuiging dat Hij alleen weet wat het beste is.

Kindlief, wij kunnen hen nog zoo slecht missen, maar dan denk ik ook wel weer, wie weet waar zij voor gespaard zijn. Wij beide hebben toch nog zulke heerlijke herinneringen aan hen, ieder voor zich, en daar komt ook nog bij, dat wij trotsch op hen zijn.

Bedenk toch steeds, dat zij het uit een eerlijk oogpunt hebben gedaan, zonder ééne bijbedoeling. Kind, houd toch je hoofd opgeheven, en bedenk dat jij Bob en ik Wim²⁵⁷ daar het grootste genoegen mee zouden doen. Zij zijn als helden gestorven, laten wij ons dan toonen als vrouwen van helden. Ik hoop je toch ook zoo van harte nog eens te kunnen ontmoeten. Ik hoop maar dat dezen vreselijken tijd gauw ten einde zal zijn. Indien ik iets voor je kan doen zeg het dan maar. Kindlief zoek je troost in de liefde voor je kindje. Bedenk dat je dit

---

²⁵⁷ Haar man Willem Hertly, medeveroordeelde van Bob.

van hem hebt en dan de prettige herinnering aan zijn liefde en dan moet je dit weer troost geven.

Wij allen mochten hem graag en wij zien in hem een held. Ook hij heeft een steentje bij gedragen voor de vrijheid van zijn Vaderland.

Wij als Nederlandsche vrouwen mogen dit nooit vergeten. Ik hoop dan ook dat je daar troost en kracht uit zult putten.

Vergeet nooit dat hij voor een eerlijke zaak heeft gestreden en daar zijn leven voor heeft gegeven. Kindje ik hoop toch zoo van harte dat je de kracht zult hebben om het grootste leed wat ons kon overkomen te dragen. Vertrouw op Hem, die nooit een ziel in nood zal loslaten. Want indien je op Hem vertrouwt en je hart voor Hem wil openstellen dan ben ik er van overtuigd, dat je dan ook gehoord zult worden, want wij allen krijgen Kracht naar Kruis. Ik ben ook blij dat ik wat voor jouw Bob heb kunnen doen, al is het maar weinig.

Geve God je kracht en sterkte, dat je de blijdschap in je kindje weer terug zal vinden. Ik kan je de origineele brief niet sturen, maar ik zal hem eerlijk voor je bewaren. Ik kan het niet doen omdat ik kans heb dat zij komen controleeren naar zijn goed. Ik heb niet veel van hem terug gekregen, maar zal alles eerlijk voor je bewaren.

Ik zal Mevr. v.As het lijstje laten zien van alles wat ik terug heb gekregen, maar de haarlok van hem heb ik er bij gedaan. Ik heb een paar afdrukken van de brief laten maken en dien stuur ik je, opdat je weten zult, dat hij tot het laatste aan je gedacht heeft in liefde.

Nu meisjelief, houd je flink en toon dat je de vrouw was van een held.

Ik wensch je alle sterkte en veel liefs ook aan je kleine schat van je tante Toos.

P.S. Mej. Kühlman heeft gevraagd of ik je haar brief wil doen toekomen.

C.H.

Toekomstplannen

Vrijwel onmiddellijk komt Nol met een gedreven plan om samen met Mimi na de oorlog de zaak voort te zetten. Het zorgde in elk geval voor afleiding bij Mimi en haar ouders. Tijdens de oorlog was een NSB-er als Verwalter eigenaar van de zaak geworden. Na de oorlog hebben Mimi en Nol twee jaar moeten procederen voordat ze de leeggeroofde zaak Voorstraat 294 terugkregen. Ze hebben daarna nog een aantal jaren de zaak draaiende gehouden.

[Nol aan Mimi]

[Dordrecht] 7 Augustus '43

Lieve Miem,

ik hoorde zojuist dat ze Maandag een brief aan jou wilden sturen. Ik kan dan niet achterblijven, trouwens, dat ben je niet van me gewend, wel? Ik ben ze nog altijd vóór geweest, als het brieven aan jou betroffen! Ook deze keer zal ik ze voor zijn. Ik had net zo goed deze brief bij de andere in kunnen sluiten, maar wij schreven elkaar altijd vertrouwelijk, en ik vind dat dat wel versterkt wordt door het feit, dat deze brief jou apart bereikt.

Miem!

ik ben trots op je! Tante Els vertelde dat je je zo flink houdt, Miem, dat sterkt mij, en dat geeft mij verdubbelde kracht om jou te helpen en bij te staan. Ik had juist nu graag bij je geweest, maar het gaat nu eenmaal niet, maar Miem, als jij je hart wil luchten, en je uit wil spreken, dan kom je bij mij, dat verwacht ik van je!! Ik wil niet zeggen, dat anderen je niet begrijpen, maar ik begrijp je in ieder geval!

Ik ben wel een beetje te voortvarend misschien, Miem, maar wat ik nu ga schrijven, moet je niet als harteloosheid beschouwen, maar als broederlijke voor jou. Ik schrijf het, omdat ik weet, dat je dan de toekomst minder somber inziet. Ik kan je niet kwalijk nemen als je soms de moed eens zou laten zakken, maar wat is het beste om daar overheen te komen? Niet piekeren, werken en... vergeten! Maar niet vergeten in de letterlijke zin des woords. Nee, dat mag je niet eens, het moet zelfs een heel mooie herinnering blijven! Maar het verdriet, wat je er nu nog van hebt, moet slijten. Ook hier geldt, dat tijd alle wonden heelt. En ik zal jou helpen, om na de oorlog in het normale leven terug te keren. Hier zijn mijn plannen:

Heb je er wel eens over gedacht, wat voor een slag het voor vader is wat de zaak betreft, behalve het verdriet wat vader (en moeder niet buitengesloten) hiervan hebben? Als je er niet over gedacht hebt, kan ik het je niet kwalijk nemen, je hebt andere dingen aan je hoofd.

Vader en Moeder zijn te oud geworden, om de zaak weer opnieuw op te bouwen. Miem, hoe zou jij er over denken, als wij na de oorlog het werk, wat

eigenlijk het werk van Bob had moeten zijn, in handen namen, en de zaak weer de oude maakten? Zou jij dat willen? Ik vraag niet, zou je dat kunnen, want, dat kan je!! Je blijft dan zelfstandig, je komt in je eigen huisje, en... ik kom bij je! Jij hebt dan het werk van Moeder, en ik van Vader overgenomen. Ik neem hiermee een grote beslissing, want mijn eigenlijke beroep had de richting van radio-techniek uit zullen gaan,²⁵⁸ maar ik kan niet aanzien, dat een zaak, waar vader en moeder zo voor geploeterd hebben, in vreemde handen zou overgaan. Dat zou ik mezelf nooit kunnen vergeven. Meiske, zorg dat ik trots op je blijf!! Schrijf me veel, en vaak, het zal je goed doen.

Miem, sterkte!

Jouw enige "broertje" Nol

*

[Sal Gobits aan Nol]

[Dordrecht, augustus 1943]

Beste Nol.

Je Brief (overweldigend en eenigszins brutaal, vrij naar het Duitsch) ontvangen en zal je volgende week beantwoorden. Die brief van Mimi aan jou heb ik niet voordien gelezen, deze is heel anders, dan ik van Mimi had waarin ze schreef dat ze voor de zaak niet voelt en voor de Verkoop niets is. Nu komen er andere klanken, en daarmee verandert alles en komen er nu stellingen vrij die ik anders niet opgeworpen zou hebben. Laat ik je in principe verklaren dat ik met je plannen volkomen in ben, doch dat voorlopig niets gedaan kan worden. Zoodra die vervloekte oorlog afgelopen is, is er nog in de beginne zooveel te doen dat alles zich vanzelf regelt.

Je Hallij

*

[Rebecca Leeuwijn aan Nol]

[Dordrecht, augustus 1943]

Lieve Jongen

Ook ik was het met Pa zijn brief niet eens. Ik wil jullie ook ingewerkt zien in de zaak want als er met ons of Pa iets gebeurt staan er 2 zaken zonder hulp en dat mag niet gebeuren het zijn toch zaken waar we altijd ons brood in verdiend hebben en wat M[imi] schrijft van helpen etaleeren heb ik ook al gezegd en de leiding op zich nemen en kijken of alles netjes is want Wim kan de laden en kasten met dekens en tijken altijd slordig laten. Dat behoeft ze dan zelf niet te doen maar laten doen, niet meer zoo als zoo zelf sappelen, als een zaak gaat kan

---

²⁵⁸ Nol werd later een van de beste geluidstechnici bij de omroepen.

er ook wat meer personeel genomen worden. Natuurlijk moet de uiterste zuinigheid genomen worden niet gierig met advertenties daar moet geld voor uitgegeven worden. Ook kijken of alles wel geprijsd is en of de jongens de spiegels wel allemaal netjes schoon hebben en of alles netjes onderhouden wordt ook weer door het personeel. O jongen, er is zooveel prettig werk voor M[imi] in de zaak zonder dat ze zoo hard hoeft te sappelen als ik heb gedaan. Ze kan 's middags in de groote zaak gaan en het kind kan bij haar spelen, we zullen dan het kantoor en keukentje netjes in orde maken waar ze kan zitten en ook een kopje thee kan zetten, ik ga dan als het kan veel naar haar toe. Ik ben ook van plan in de zaak te blijven tot jullie heelemaal zijn ingewerkt. Maar dat weet ik wel we zullen de zaak op een heel ander peil brengen, wat meer artikelen en wat beter goed. Dus jongen je ziet ik ben het met heel veel dingen met jou eens. Ja Nol die kaart van Rusland heeft Pa, maar daar staat haast niets op tenminste geen kleine plaatsen.

Zeg Nol wat die batterijen betreft heeft Anton die soms gekocht, wees voorzichtig komt hij daar wel eerlijk aan. De Zr. moest nog wel aanvragen voor een batterij en die heeft ze toch 's nachts noodig ze moest een biljet invullen dus jongen wees voorzichtig steek je niet in een wespennest we hebben nu al genoeg angst gehad. Doe alsjeblieft geen zaken meer daar, niets maar dan ook niets ik ben veel te angstig. Ook wat die punten ruilen aan de deur betreft als het uitkomt en zoo'n jongen wordt gepakt vertelt zoo'n jongen ook dat hij bij Retel heeft geruild dus je ziet jongen kleine oorzaken kunnen groote gevolgen hebben het is nu zoo dichtbij de bevrijding laten we nu extra voorzichtig zijn. Wat die puntenkaart betreft Nol [dat] zit zoo. Jij hebt geen kaart we hebben toch een minder. We hebben 2 heeren en 2 dameskaarten. Nu heeft D[aan] één, Gré 1 Pa 1 en Mimi 1. Pa had geen dus hebben we die hier gehouden en mijne heb ik Mimi gestuurd. Ja Nol die schoenen zal ik proppen papier in stoppen. Waslappen zal ik maken van een oude handdoek dus krijg je de volgende week. Zoojuist vertelde T[ante] E[lsje] dat ze deze week ook een batterij in de Hema heeft gekocht dus dat andere heb ik abuis ik wist het niet.

Wat hadden we fijn getrakteerd van Annie hè ze had van mijn en van Pa een brief in Pa zijn brief zat een riks voor haar om wat te koopen fijn hè. Jij hebt haar bloemen gestuurd wat voor toch niet van die snertbloemen had het maar aan T[ante] E[lsje] laten doen. Als D[ikke] Tante [de moeder van Annie] jarig is krijgt ze van ons een bakboek dat heeft T E²⁵⁹ besteld. Zeg knol weet je dat op alle scholen is gewaarschuwd geen ongeschild fruit te eten dus jongen doe dat niet. Elastiek voor sokophouders heb ik niet. Dat kaartje van jou v. Rusland zullen we aan Mimi sturen het is precies zooals de groote kaart. Pa dacht dat er nog een andere was die is er ook die Mijnheer hier had er verleden week een gezien ik geloof dat ze 1.20 kostte maar hij zeide ze waren uitverkocht.

---

²⁵⁹ Tante Elsje.

Nol vriendelijk bedankt voor de peer hoe kom je daaraan er is op 't oogenblik toch geen ander fruit meer te krijgen dan op de klantenkaart en dat is niet zoo veel. Daarom kunnen wij niets meer sturen. Je grijs pak zal ik volgende week sturen eerst kijken of er iets stuk aan is want je blauw heb ik ook in de haast meegegeven en daar waren de mouwen stuk van. Nu jongen ik kan wel door gaan met schrijven maar zal maar eindigen met jou een extra rantsoen zoenen te geven. Die twee kleine appeltjes waren van mij voor jullie allebeiden een. He jongen als ik jouw brieven lees heb ik echt zin om weer in de zaak te beginnen, nu met geen vreemde maar met mijn eigen kinderen voor ons en voor jullie ben ik blij.

Dag tot spoedig ziens heel veel zoenen van je liefh ouders.

PS Wacht maar tot na de oorlog dan komt alles weer wat je nodig hebt.

Scheermesjes heeft Pa niet zooveel meer toen jij hier was had je een paar pakjes ook Daan. We hebben nog wel maar niet hier. Ook sokophouders heb ik in de la van de linnenkast die is opgeborgen. We kunnen nergens bij komen.²⁶⁰

Bay bay

De groeten aan Daan.

*

[Nol aan Mimi]

[Dordrecht, ca 10 september 1943]

Miemeltje Miem,

Na de andere brief komt dit wel een beetje plotseling.

IK HEB HET PLEIT GEWONNEN! Maar het is heus zo!

Hoe dat komt? Lees bijgaande brieven! Woensdag 8 September kwam tante Els hier, en gaf me jouw brief (de laatste). Die had vader niet gelezen, voordat hij mij die andere brief (die jij ook hebt) schreef. Vandaar zijn pessimisme! Hoe eigenlijk al die strubbelingen ontstaan zijn kun je lezen in mijn antwoord op vaders brief, die ik weer ontving in antwoord op die "overweldigende en enigszins brutale" brief. Dat moeders brief ook gedeeltelijk dit onderwerp behandelt (en daarom stuur ik hem mee) komt, omdat ik aan moeder ook geschreven heb over Vaders verkeerde zienswijze.

Ik zal met deze brief weer net zo doen als de vorige. Aangezien deze brieven weer eerst naar Vader en Moeder gaan, zal ik in deze brief onderwerpen uit Moeders brief behandelen, omdat ze deze brief toch leest.

[...]

Wat betreft dat slordig laten van dekenkasten door Wim: dat krijg ik er wel uit. Een grote vloek en hij doet het wel netjes. Wat dat "sappelen" van Moeder betreft, dat is natuurlijk niet nodig. Maar dekenkasten opruimen is nog geen

---

²⁶⁰ Het linnengoed en het zilver was ook 'ondergedoken'. Het werd langzaam maar zeker verkocht om de onderduik te betalen. Toen het linnengoed op was werd met name Nol ineens veel slechter behandeld op zijn onderduikadres.

"sappelen". Het is echter niet nodig, dat je met bankstellen en linnenkasten op je nek loopt, zoals moeder deed. Dat is te gek om los te lopen. Als ik Vader was geweest, had ik indertijd gezorgd, dat dat niet nodig was.

Wat dat "meer personeel" betreft, ik hoop ook nog eens te trouwen, en liefst het nuttige met het aangename te verenigen (hier: de liefde met het zakelijke).

Tenminste, omgekeerd dan. Je kan moeilijk de liefde met nuttig vergelijken, en het zakelijke met het aangename. Maar je begrijpt me wel! Maar wat dat nuttige en het aangename betreft: ik ben al op weg, want "Ze" is eerste verkoopster bij Kofa²⁶¹ (de pé heeft ze aan Kofa gezien). Misschien voelt ze voor een behoorlijke meubelzaak meer.

Als moeder dit leest, denkt ze bij zichzelf misschien: Hij is nog nat achter z'n oren en denkt nu al over trouwen. Laat ik je vertellen, dat ik net in bad ben geweest, en me goed achter m'n oren afgedroogd heb. Dat klopt dus niet! Je bent natuurlijk erg nieuwsgierig wie nou eigenlijk die "Ze" is. Ik zal je haar laten zien. Die foto heb ik een paar weken geleden van haar gekregen. Ze heet Annie Schilperoort. Ze woont Voorstr 328. Leeftijd... ahum! 8 September is ze... eh... 24 jaar geworden. 't Kon m'n moeder wel zijn, zou je misschien zeggen. Kan me niks schelen, ze is lief, erg lief zelfs, en dat is de hoofdzaak. Toen ik moeder er voor het eerst van vertelde (ik was toen 's avonds bij ze, op Vaders verjaardag)²⁶² maakte ze een opmerking over de leeftijd. Moeder, nota bene Mimi, ze is verdikkeme zelf bijna 5 jaar ouder dan Vader. Hoe vind je die mop? Prachtig hè?²⁶³

Maar ik zal verder gaan.

Advertenties was jouw werk, da' witte! (uit "Merijntje": da' ge bedank zei, da' witte ge, herinner je je het nog).

Prijsjes, spiegels, vrouwenwerk.

Over het kind in de zaak heb ik iets in Vaders brief geschreven, lees maar. Of ik het eens ben met meer artikelen weet ik nog niet. We zaten al stampvol. Beter goed is m'n ideaal. Ik hou niet van die gammele rotzooi die wij verkochten.

Wat nu verder hier volgt is als antwoord op de rest van Moeders brief. Moeder leest dit en ik schrijf het hierbij, omdat Moeders brief naar jou toegaat, en ik volgende week vergeten ben wat ik Moeder allemaal moet antwoorden.

Moe

die batterijen zijn gewoon gekocht bij de Hema en de bezuiniger (Voorstr. oude huis van Bisschop). Dus maak je niet bang Anton verzorgt niets voor me.

Mimi, dat trakteren bestond uit een punt taart voor ieder, wat koekjes en wat nougat. Leuk hè? Heeft Annie een dag voor haar verjaardag laten verzorgen.

Moe ik heb Annie een mooie grote bos witte sterdahlia's gestuurd. Ze waren mooi vers hoor!

---

²⁶¹ Grootwarenhuis Kofa/Linders in de Raamstraat te Dordrecht.

²⁶² 13 januari 1943 was Samuel Gobits 53 geworden.

²⁶³ Nol trouwde later niet met Annie maar met de oudste dochter van Tante Elsje.

Miem, dat kaartje van Rusland krijg jij nu, die rode lijn is de Russische linie. Marioepel[?] en Tagawrog[?] (bij de Zee v. Azow) zijn ook gevallen. Ze zaten gisteravond (Vrijdag) nog 180 km van Kyew. Miemeltje, binnen een paar weken komt een invasie aan de Westkust. Let op! De geallieerden laten niet toe, dat de Rus eerder in Berlijn is, dan zij!

Door Nol getekend kaartje van het front in Rusland.

Moe, die peren waren klandestien. Ze kostten f 0,70 per kilo. Ik had een pond gekocht. Ik vond het zulke grappige peren. 2 Waren het er. Miem 2 peren in één pond. Iedere peer was zo groot als dit blaadje hoog.

Dat extra rantsoen zoenen is zeker voor m'n plannen hè Moe? Dacht ik wel! Heb ik wel verdiend ook, hm!

Die twee appeltjes heeft Daan maar opgegeten, want je had vorige week niet geschreven, voor wie ze waren. Daarom heeft ie ze maar allebei opgegeten. Vanmorgen werd ik wakker toen Daan net pantoffeltjes geloof ik aan Jo liet zien. Gré had ze voor Chawwa gemaakt, verstond ik. Ik kon niets zien, want Daan was net weer bezig de doos dicht te doen. Toen ik vroeg, wat het was (ik wilde vanzelfsprekend ook die pantoffeltjes zien) kreeg ik tot antwoord "Moet je maar niet zo lang slapen." Hij pakte de pantoffeltjes in en ik heb ze niet meer te zien gekregen. Flinke vent hè? Ik vraag er niet meer om. Ik krijg het wel na de oorlog te zien.

Nu Mimi en Moeder ik ga eindigen.

Miem, Vader schrijft mij volgende week terug, zoals je straks zult lezen. Daar antwoord ik natuurlijk weer op. Die brieven krijg je ook!

Als tante Els het goedkeurt, stuur ik het over de post. Van nu af aan wordt alles gezamenlijk besproken en krijg jij alle brieven. Niemand wordt er nu meer buiten gehouden.

Miem, schrijf gauw terug. Laat horen, wat je er van zegt, en schrijf eventueel bepaalde plannen.

Moeder de groetjes en een fijne zoen van je zoon.

Miem een knuffel voor jou en Chawwa van je broer Nol

P.S. Stuur je de foto van Annie weer mee terug met tante Els. Thank you.

Vorige week schreef Annie, dat ze al 2 weken nadat ik bij hun weg was (8 1/2 mnd geleden) wist waar ik zat. Naam en adres schreef ze er bij. Ik ben verdraaid nieuwsgierig hoe ze het weet!

Zeg Miem, ik verdien op het ogenblik wat geld met versterkers bouwen en repareren. Ik heb er al 2 gebouwd en gisteren een reparatie afgeleverd. Zou het veel werk (en moeite) voor jullie zijn als ik die luidspreker van jullie zolang zou krijgen. Geef 'm dan mee. Bij voorbaat bedankt.

Nol

*

[Sal Gobits aan Nol]

[Dordrecht, augustus 1943]

Beste Nol.

Jouw gedachte over de zaak doet mij goed. Je begrijpt toch ook dat het zonde zou zijn als de zaak geheel verlopen zou. Nu moet je je niet indenken dat je een gevulde zaak met goederen terug vindt. Reken maar dat er niets meer over zal zijn. Wij zullen dus van voren af moeten beginnen, nou daar gaat ie dan.

Ten eerste moet eerst de woning weer in zijn oude of nieuwe vorm gebracht worden, goederen en andere huishoudelijke artikelen weder naar huis vervoerd en op zijn plaats gezet. Tijdens dit werk wordt aan de zaak niets gedaan. Daarna zullen wij de Balans opmaken wat er is aan eventueele voorraad goederen en tegen vooroorlogsche prijzen opruimen!! Dan gaan wij nieuwe goederen inkopen!!

Maar affijn zoover zijn wij nog niet.

Maar wat heb jij eigenlijk tegen Wim? Ik weet niets en op geruchten ga ik nooit af. En dan is er nog een zeer groot werk n.l. de woning voor Mimi in orde maken. Je ziet als wij het beleven is er heel veel te doen, maar tegen die tijd hoop ik weer vlug ter been te zijn en dan gaat het wel weer. Denk niet dat ik in de put zit integendeel, ik snak naar het oogenblik om weer met nieuwe energie de zaak aan te pakken.

Je ouwe Hally

*

[Nol aan Mimi]

[Dordrecht, augustus 1943]

Lieve Miem,

ben je het met mijn vorige brief eens? Als je de achterkant hiervan leest, zie je een brief van Vader aan mij. Die brief kreeg ik als antwoord op een brief die bijna gelijk was aan mijn vorige brief aan jou.

Werkelijk Miem, dat enthousiasme, dat Vader toont, doet me goed. Als je de brief leest, zie je direct, dat Vader zich opgelucht voelt en gewoon van ongeduld zit te trappelen om weer aan de slag te gaan. Ik ben blij, dat ik die beslissing genomen heb. Ik heb er twee mensen gelukkig mee gemaakt...

Moeder en Vader.

Lees deze brief ook maar eens. Vaders vreugde daarover spreekt daaruit duidelijk. Dat zal jou ook goed doen, Miem, die lof geldt ook jou. Jij doet net zo goed mee. Wij gaan na de oorlog hard werken, om in recordtijd weer een goede zaak te krijgen.

De laatste zin uit vaders brief bespiegelt ook mijn gemoed, en ik hoop ook het jouwe.

Nee Miem, ik hoop het niet, ik weet het zeker. Het moet!!! Jij mag niet in de put zitten. Wij doen het ook niet. Ik voel me op het ogenblik dichter bij Vader en Moeder dan ooit. We beginnen elkaar te begrijpen. Vaders ondertekening spreekt voor zichzelf.

je Broer

Tante Els zal volgende week wel komen, denk ik.

*

[Rebecca Leeuwijn aan Mimi]

[Dordrecht, augustus 1943]

Lieve schatten

Nee Lieverd je Moeke heeft niet gedacht ze komt bij ons in huis en klaar. Lieve Schat toen wij niets hoorden van jou en onze lieve Bob heb ik steeds tegen Vader gezegd mocht er iets gebeurd zijn mag Mimi dan weer in haar eigen huisje ik heb er een heel jaar lang op gehamerd dus je ziet kindlief hoe ik het heb gedacht. Ja kindlief ik voelde het wel vraag maar aan Els. Ik had het steeds over Bob en dan zeiden ze allemaal steeds misschien zit hij wel in Eng. en dan zeide ik nee Els ik voel het wel anders. Weet je wel schat die angst die we hadden toen Bob in R'dam moest komen nu die angst had ik toch het heele jaar iedere avond vloog ik op de krant af om te kijken of er iets in stond dat betrekking had op hem. Mimi je houdt toch zielsveel van je kleine schat nietwaar als zij iets heeft heb jij er toch ook verdriet van nu lieverd ik houd net zooveel van jou waarom mocht ik dan niet net zoo goed met jou dat heele jaar die pijn en angst meevoelen is dat erg als een Moeder die zielsveel van haar

kind houdt ook met haar meevoelt. Je weet ik hield veel van Bob wat was ik altijd jaloersch als hij meer van zijn Moeder hield (wat natuurlijk heel gewoon was) dan van mij. Wat heb ik hem dikwijls iets lekkers toegestopt als ik wist hij lustte iets graag. Natuurlijk zullen wij jouw lieve Man zijn verlangens eerbiedigen maar kindlief ik denk niet dat het zijn verlangens waren dat jij en jouw kind het moeilijk zullen hebben. Het eenigste dat wij voor hem nog kunnen doen is het jou niet moeilijk te geven. Lieve schat als je het goed vindt wou ik je vragen of Nol bij jou in huis mag komen daar heb je dan toch een steun aan. Als jij vreemden in huis hebt kan je niet veel bij me komen en ik zou dan zoo graag eens een weekeind met Pa bij je willen zijn en dat gaat dan niet dan maken we je schat toch ook wat meer mee. Afhankelijk word je dan niet je zoud met Pa die niet zoo flink meer kan lopen voor de inkoop kunnen zorgen dus mee op reis gaan 1 of 2 maal per week dan kan je op zoo'n manier je eigen boterham verdienen. Nee schatlief in de zaak kom je niet hoor lieverd. Nol heeft Pa zijn medewerking gegeven dat hij in de zaak wil komen. Pa heeft hem geschreven dat hij zijn zoon die hem had zullen opvolgen in de zaak verloren heeft toen schreef hij nee Pa je had niet 1 zoon maar 2 en die 2de zal jou nu opvolgen wat is hij toch een schat.

Mimi je weet dat Pa en ik hier zoo dikwijls hebben gekibbeld het was of Pa iets hinderde dat hij niet kon uitbrengen en daarom zoo nerveus was het minste geringste vloog hij op je weet schat dat Pa veel van mij houdt. Ik begreep het zelf niet nu heeft dat groote leed ons weer bij elkaar gebracht we voelen nu wat het is om zoo'n grot verdriet te hebben. O schat wat hunker ik naar jou en het kind. Het einde is in zicht maar zal voor jou en ons niet die groote vreugde meer brengen die wij ons hebben ingedacht. Dat groote leed zal je niet alleen dragen lieverd hij was toch ook ons kind dat verdriet is bij een ouder niet meer weg te nemen en als wij jouw verdriet zien knaagt er toch wat aan ons hart. Jij voelt nu toch ook hoe groot de liefde van een Ouder is voor zijn kinderen. Ja schat je bent flink want jij vraagt ons om sterk te zijn ik bewonder je.

Uit Pa zijn been is een groot stuk uitgekomen dat zat er de geheele week uit en wilde niet verder nu heeft Dr het er uitgehaald het heeft even pijn gedaan en erg gebloed.

Ja schat voor Dec. ben je weer bij ons met je kleine lieverd. Ik ben veel bezig maar voor Pa is het heel erg hij mag niet zooveel lopen. Och Mimi als Pa had geweten dat die sigaren aan Bob hadden gestuurd moeten worden had Pa ze nooit opgerookt hij heeft er zoo'n verdriet van dat hij het heeft gedaan. Maar dat kwam zoo Pa heeft geen rookerskaart dus nam hij 1 sigaartje en 2 dagen erna weer een en zoo ging het langzamerhand hij verveelde zich gruwelijk en dan zeide hij ik wou dat ik wat te rooken had dan zeide ik neem heusch maar een dat vind Bob en Mimi heusch wel goed dus schatlief nu weet je het hoe het is gegaan we hebben er heusch spijt van hoor. Miem zou je ons een plezier willen doen en niets van wat ik jou schrijf wat niet naar jouw zin is om dat kwaad op te nemen. Het is maar van ons een idee. Als jij het anders wilt dan moeten wij

daar in berusten en zullen wij jou net zoo goed steunen maar dat zeg ik je zoolang wij leven zal jij het niet moeilijk hebben wij zullen je steunen wat in ons vermogen ligt dat weet ik zeker dat dat in de geest van jouw lieve Man is. Nu lieve schat ik eindig met in gedachten jou heel veel zoenen te hebben gegeven jou en je (onze) kleine schat. Geef de fam de groeten. Gré maakt een mooie bal voor het kind. Als Elsje komt zal ik wat rijst mee geven voor Oom Klaas.

Verder alles goeds en tot heel spoedig weerziens je liefhebbende Vader en Moeder

Veel kusjes voor het kind van Oma en Opa.

Dag schatten

*

[Nol aan Sal Gobits augustus 1943]

Vader der Vaderen.

Je brief (*vrij naar het Engels) [in de marge: *(de beledigde onschuld) gelijk had je, eerlijk is eerlijk!!]. Ik ben blij dat je het met me eens bent. Maar toch wil ik er even op wijzen, hoe het komt, dat dit alles zo met haken en ogen is verlopen. Twee personen hebben een fout gemaakt. Beide personen hebben een brief verkeerd begrepen en wel: Mimi een brief van mij, en jij een brief van Mimi. Voorts heeft Moeder ook nog een fout gemaakt. Maar ik zal van het begin af vertellen. Er moesten plannen gemaakt worden. Ik schreef aan Mimi, dat Mimi en ik samen de zaak zouden gaan bestieren. Dat begreep Mimi verkeerd en het antwoord was, dat ze niet de hele dag in de zaak wilde zijn, en ook niet geschikt was voor de verkoop. Ze heeft echter nooit geschreven, dat ze geen zin in de zaak had. Dat heb jij er bij gedacht!! Deze gedachte werd door het volgende versterkt. Moeder schreef Mimi, dat zij de inkoop op zich zou kunnen nemen. Zeer terecht schreef toen Mimi terug, dat ze haar salaris wilde verdienen en niet cadeau krijgen. Dit was een reden te meer voor jou om te denken dat Mimi geen zin in de zaak had. Maar dat is niet waar!! Uit haar brief [in de marge: je laatste, Miem] kan je merken, dat ze zelfs al helemaal in haar bezigheden (die ze te doen krijgt) opgaat. Ze schrijft zelf nota bene, dat ze mee zal helpen etaleren, en dat had ik juist niet geschreven, omdat ze daarvoor van huis weg moet. Dit is toch wel een bewijs, dat ze wel wil!! Nu mag je laten zien dat je een forsche knul van 54 bent. Die zullen Mimi en ik heus wel nodig hebben na de oorlog. Je moet per slot van rekening, als je iemand wil inwerken, flink zijn. Maar met één ding ben ik het niet met je eens. Plannen kunnen we nu wel maken. Om een voorbeeld te geven: In Moeders brief staat, dat Mimi het kind mee naar de grote zaak kan nemen. Best, maar dan wordt het geen pakhuis zoals bij jou, er komen geen kasten met stoffeerdsmateriaal, geen rekken met spiegels, geen rollen trijp, enz. Het wordt een gezellig vertrek, en het personeel

blijft er (buiten het schaftuur) weg. Dat het kind in de zaak komt, is wel leuk. Dan kan je bijv. het volgende tafereel krijgen. Tijd van opvoering: 's morgens ± half elf. Personen: Mimi, Nol, Chawwa. Mimi en Chawwa in 't kantoor, Nol achter de toonbank.

Er komt een klant binnen. "Morgen Mevrouw (vanwege de duurdere meubelen) Wat wenst U?" Bèèèèèè... (da's Chawwa). "Ik wilde graag een", "huu, huu, huu". "Wat wilde U Mevrouw? Ik wilde graag een, boeoeoeoe... O juist, U wilde een... Wat is er dan, lieve Chawwaatje? Moet je een plasje? (dat is Mimi). Dit is werkelijk prima kwali... hi, hi, hi, hi. Lacht U me uit, Mevrouw? Nee suffert, dat was Chawwa, die jankt weer eens! (dat zei Mimi) Geef 'r dan een pak op 'r billen en zet 'r op de po! Dag Mevrouw, goeden morgen! (Gordijn!)

Je ziet, dat is wel leuk. Maar we zullen het kantoor laten capitonneren, dan kan dat niet gebeuren.

Om te laten zien dat er plannen gemaakt kunnen worden, pa, zal ik je nog wat vertellen.

Jij wil een ander soort meubelen, meer het betere genre. Dat was altijd mijn ideaal en dat ga je nu vervullen. Daarvoor ben ik je dankbaar. Maar heb je er wel eens over nagedacht, dat je dan geen volksetalage meer kan maken?

Moeders opvattingen van volproppen van etalages was uitstekend... maar alleen voor volksmeubelen. Voor het betere goed moet zo'n etalage een juweel worden. Iets exquisite, iets fijns. Geheel ingerichte kamers, dus niet alles bij elkaar gepropt. Je begrijpt, dat je daarvoor veel ruimte voor nodig hebt. Dan heb je aan je etalage-ruimte niet genoeg.

Nu had ik gedacht, om in de buurt van 93 een pakhuis te huren. De rompen van de zolder naar het pakhuis, het goed uit het magazijn naar de zolder en het magazijn inrichten als toonzaal. Werkelijk een prachtruimte. Je kan er allemaal complete kamers (bank- en clubstellen) van maken met b.v. schotten van 1 meter hoog (van jute) er tussen. Je ziet, ik heb wel plannen, en plannen die uitvoerbaar zijn, dat zou je niet verwachten van zo'n stommeling als ik. Je ziet, mijn hersens zijn nog wel voor iets geschikt, in dit geval voor het gene waar ik ze ook voor nodig heb.

Je zult zeggen "plannen voor de verre toekomst." Inderdaad! Maar deze plannen kunnen we op papier zetten en uitwerken. We hebben nu toch niets te doen. En als het zover is, hoeven ze alleen maar uitgevoerd te worden en volgt er geen urenlang gezwam. Maar ook voor direct na de oorlog heb ik plannen. Bijv.

Eerst ons huis inrichten. Waarom? Wel, onze meubelen staan vooraan! (allemaal met z'n stomme hersens) ten tweede kunnen jullie 2en, gré, daan, Mimi en ik niet allemaal in Mimi's huis. Als ons huis ingericht is, komt dat van Mimi a/d beurt. Maar stop over die plannen nu. Volgende week verder.

Ik wist werkelijk niet dat mijn vader een wonderkind van 54 was! Hersens waar wij niet bij kunnen.

"Er is in de beginne zoveel te doen, dat alles zich vanzelf regelt, m.a.w. Alles regelt zich vanzelf OMDAT er zoveel te doen is. Ra, ra, hoe kan dat. Enfin ik heb het nooit ver gebracht in hogere wiskunde.

Pa, je zoon en je dochter staan klaar om met jou (NAAST JOU) na de oorlog al hun krachten te geven, om de firma Leeuwin weer tot bloei te brengen, nog beter en mooier te maken, dan hij was.

LEEWIN ZAL HERRIJZEN! Nol (en uit naam van Mimi)

*

[Sal Gobits aan Mimi]

[Dordrecht, augustus 1943]

Lieve Miemsie (en Knobel) en aanverwante artikelen!!

Jouw laatste aan Nol geschreven brief geeft mij moed voor je toekomst. Ik heb altijd van je gehoord dat je niets voor de zaak voelde, en dacht natuurlijk dat dit nog zoo was, maar goddank kom je hierop terug. (Zie de brief aan Broertje). Laat ik nu eens met plannen komen. Als... die vervloekte oorlog afgelopen is en alles tot dusver gezond verloopt, en er nog wat over is, dan zullen jullie het werk maar moeten verdelen. Moeder en ik gaan dan voor een tijdje naar Zwitserland, Zuid-Italië en dan naar Zuid-Frankrijk (Och wat kwatsch ik toch, dat is voor later). Laat ik nu beginnen. Eerst de woning. Thuis in orde maken en zorgen dat alles dat niet thuis is weer thuis komt. Eten doen wij dan natuurlijk thuis, tot dat alles geregeld is. Daarna jouw woning in orde brengen (als het huisje door ons veroverd kan worden) het wordt dagelijks zienderoog bewaakt...²⁶⁴ Daarna les in boekhouding en warenkennis. Ik weet nog niet of ik het bedrijf wat inkrimp door de kleine artikelen te laten vallen en ons te specialiseeren op meubel- en beddenvak en vloerkleeden. Salonlampen en radio's en televisietoestellen, ook enkele kleine onderzeeërs (als ik ze op de periscoop kan tikken, maar afijn dat is altijd nog aan te vullen, met roeibootten, motorjachten enz. enz. Als je nu schrijft hoe laat ik 's morgens moet opstaan en verder onze dagtaak indeelt is het mij goed ik ben met f 200 in de week wel tevreden, alleen weet ik niet of moeder er mee uitkomt, want reken er op dat alles heel duur zal blijven, althans een heele tijd). Ook had ik gedacht een nieuwe Staats Loterij te ontwerpen en aan de Minister van Financiën voor te leggen, om voor jou een hoofdkantoor te verkrijgen, dat is beter en lichter werk en... geeft als het loopt een goed bestaan (dit is bedoeld als extra spaarpot).²⁶⁵ Maar om op de spiegels en schilderijen terug te komen die moeten alle goed glimmen, want als moeder komt controleeren moeten er geen aanmerkingen

---

²⁶⁴ Waarschijnlijk woonde er een NSB'er in.

²⁶⁵ Mimi zou na de oorlog, nadat ze een aantal jaren in de meubelzaak had gewerkt, kantoor aan huis voor de Staatsloterij krijgen.

komen. Tenslotte waar moet Chawwa haar auto stallen? Daar zouden wij dan een aparte garage in de buurt voor kunnen huuren, mogelijk komt de Oude Kat. Kerk leeg aan de overzijde, dan is dat lekker dicht bij. Ten slotte de vacantie nou ja dat moeten zullie zelf maar zien, en het personeel dat moet dan in ploegen gaan eten, daar zullen wij achter een waranda als schaftlokaal laten bijbouwen dan is dat ook opgelost, en al het personeel krijgt aandeel in de winst en verlies, dus zullen wij er een soort Coöperatie van stichten met aandelen van f 10,- dat is dan gemakkelijk te betalen op een kwartje per week. Mogelijk kunnen wij er nog eenige Moffen voor 4 of 5 ton bijkrijgen en [ze] dan net zoo behandelen als zij ons gedaan hebben. Wil je hierop jouw meening eens laten horen. Ik heb de Directie, raad van Commissarissen, Raad van toezicht enz enz al voorelkaar. Waarom zouden wij het niet gelijk grootsch aanpakken. Dat hebben Mussolini en Hitler toch ook gedaan.
Je directeur SG

Gré en Daan legden hun eigen plannen aan Mimi voor.

[Gré aan Mimi]
[Dordrecht, augustus 1943]

M'n lieve Miemsie + hummel.
De reden van mijn schrijven is deze. Ik was niet van plan je nu direct al met mijn luchtkastelen lastig te vallen, maar uit je brief maakte ik op dat Elsje het al verteld had en daarom zal ik je mijn ideeën uitvoeriger schrijven. Kijk meisje ik had dit gedacht. Ik wilde na den oorlog een diploma halen voor kraamverzorging en in die tussentijd heeft Daan als het lukt ook zijn diploma er bij. Nu dacht ik zoo. Jij wilt je toelagen op verpleging. Als we dit nu eens combineerden met onze eventueele plannen. Als wij eens een rusthuis begonnen met een kraamkamer erbij, speciaal voor jonge hulpbehoevende menschen van ± ? tot ± 50 of 60 jaar. Niet die hele oudjes. We zouden deze menschen vaak [met] jonge menschen vreugde en steun kunnen geven door verzorging hartelijkheid enz. Dit is niet alleen om jou te helpen. Jij helpt er ons ook mee. Kijk we zouden daardoor allebei vrij zijn. Onze eigen kamers enz. Je bent baas en geen ondergeschikte. Er zal in de eerste tijd zeker aangepakt moeten worden. Maar het zou voor ons zelf zijn. Je zoudt hierdoor weer een doel en vaststaand plan voor ogen hebben. Ik verlang geen antwoord hierop. Je kunt nadenken zoolang als je wilt. Dus denk maar vrij. Ik hoor van Elsje dat je flink bent. Goed zoo meisje. Bob zou dit van je verwachten. Je bent dit trouwens altijd geweest. We leven hier allen met je mee ofschoon je dit waarschijnlijk niet veel steun geeft. Zorg ervoor Miemsie dat je altijd jezelf blijft, laat niets je eigen

gedachten beïnvloeden. Leef je eigen leven. Dan weet ik dat Hummel een flinke meid wordt en een steun voor haar moeder.

Dag Miemsie een pakkerd van Gré

[Daan aan Mimi]

Lieve Miep.

Ik sluit me geheel bij Gré aan. Haar bedoeling is uitstekend, doch nogal voorbarig. Er zijn nogal veel momenten in haar ideeën die gewijzigd kunnen worden. B.v. de kosten om een dergelijk iets voor elkaar te boksen. In elk geval mochten wij het zoover brengen, dan kun je altijd op ons rekenen. Dag lieve, gegroet en houd je flink. Kus 'Hummeltje' en de groeten aan de familie.

Daan

[Gré aan Mimi]

Miems ik vergat nog te schrijven dat het ook de bedoeling was, dat terwijl wij nog leerden jij wat menschen in huis probeerde te krijgen van het soort dat ik reeds beschreef, zijn we dan zoo ver dan hebben we gelijk een begin, snap je. Van Elsje moest ik schrijven dat ze van plan was te schrijven, maar door omstandigheden welke ze je zelf wel zal uitleggen verhinderd is. Ze zal zoo vlug mogelijk schrijven. Dag schat Gré.

*

[Gré aan Mimi]

[Dordrecht, augustus 1943]

Lieve Miems

Ik was eigenlijk de hele week al van plan geweest om je te schrijven. Verleden week ook maar Elsje vertelde me dat er op jullie dorp visite was en ze achtte het beter niet te schrijven. En toen Elsje me vertelde dat ze vlug naar je toe ging dacht ik, nu dan kan ik hem beter meegeven en aldus gehandeld. Je hebt me op mijn brieven niet geantwoord maar ik heb toch ontdekt dat je er niet veel voor voelt. Hopenlijk gaat nu alles wat je wilt gaan doen na de oorlog, zooals je het wenst. Ik ben blij dat je weer een doel voor ogen hebt. Ik kan heel goed aanvoelen wat je leven zijn zal op 't oogenblik. Maar ik weet dat je je daar doorheen zal slaan. Vond je de bal leuk en de grijze pantoffeltjes. Ik heb nu voor je lieve Chawwa een paar schoentjes gemaakt. Ik hoop dat ze passen. Zoo niet dan zeg je wel tegen Elsje wat er aan hapert. Als je eens iets gemaakt wil hebben dan zeg je het maar. Ik wil het liefst nu doen want na de oorlog wil ik vlug aan 't werk en gauw sparen. Ik word al 27 jaar. Eigenlijk weet ik niets te schrijven maar ik zit flink te peinzen. Hoe is het met jullie dysenterie. Weet je dat het erg besmettelijk is. Hoofdzakelijk op 't toilet. Daar blijven de bacillen aan zitten en een ander krijgt ze zoo. Pas er erg mee op. Het is vaak een

langdurige geschiedenis en je kunt er erg beroerd van zijn. Zijn jullie al wat opgeknapt en je hummel ook. Over jullie voorstellen weet ik weinig te schrijven. Ik dacht altijd dat je daar nooit iets voor voelen zou. Ik voor mij doe het liever niet en meestal gaf jij de indruk er evenzoo over te denken. Enfin, dat is een zaak voor jou alleen. Nu Mimi, Chawwa vreet ik niet op 1e heb ik geen trek 2e Wat houden we dan over. Zeg Miem ik kom je van de trein halen hoor. Ik heb je het langst niet gezien en Chawwi heelemaal nog niet. Dus de meeste rechten heb ik. Vind ik zelf. Ik heb je brief aan Daan doorgestuurd hoor. Nu wijfie ik eindig en ik hoop op een gezellig briefje van jou. Dag meid geef allen de groetjes van Gré en jij vooral en je hummel van je sussie Gré

PS Als die schoentjes te groot zijn kan ik een paar kleinere maken geef je Elsje de boodschap mee.

Gré

*

[Daan aan Mimi]

[Dordrecht, augustus 1943]

Lieve Miep, krummeltje en fam.

Mieps ik vond 't prettig te horen dat je 't naar omstandigheden goed maakt en door je eventuele samenwerking met je broertje in de zaak, weer een richtlijn en 'n steunpunt in 't leven zult hebben. Ik hoop dat dit geheel naar je wensch verloopt zooals je je dit hebt voorgesteld.

Ook vernam ik dat jullie allen een soort "buikloop" hadden of eventueel nog hebben. Hopelijk hebben jullie dit allen goed doorstaan, hummeltje toch ook, daar zij natuurlijk nog niet die weerstand heeft als jullie.

Jullie zijn vanzelfsprekend ook aangestoken door de algemeene feestvreugde betreffende 't oorlogsgebeuren. Hier is alles in orde. Mieps knuffel hummeltje eens voor me ook de fam (pardon de fam de hartelijke groeten). Wees zelf hartelijk gegroet en hopelijk tot spoedig

Daan

*

[Elsje aan Mimi]

[Dordrecht] 8 September 1943

Lieve Allemaal

Even een paar lettertjes en dat is dat ik a.s. Dinsdag hoop te komen, ik ben waarschijnlijk niet zoo vroeg als anders daar ik nog een paar boodschappen moet doen. Hoe gaat het met Tante is ze alweer een beetje beter en Oom Klaas

ook nog goed? Vanavond kwam er goed nieuws hè, ik geloof eigenlijk niet dat ik veel nieuws te schrijven heb, en dan erbij, die bovenburen zitten met hun snufferd overal bij en zitten te praten, zoodat ik geen behoorlijke zin bij elkaar kan krijgen dus Aartje schei ik er maar [mee] uit doe de hartelijke groeten aan Oom Tante en de neven van de fam Goud en van ons Corrie en Elsje

*

[Briefje van B. tussenpersoon Bakker, aan familie Tromp]
A'dam 8 - 9 - '43

Geachte Fam. Tromp.
Wilt U zoo goed zijn, indien mogelijk, de weegschaal terug te laten bezorgen.
Hier is alles in orde.
Vr. Groeten B

*

[Daan aan Mimi op briefpapier waarvan de oude potloodtekst is uitgegumd]
[Dordrecht, september 1943]

Lieve Miep en Hummeltje!
Zoeven was Elsje hier en zei: "Dat ze morgen naar jou ging."
Je begrijpt hoe nieuwsgierig ik ben hoe jullie beidjes 't maken. Dus schrijf spoedig hoe 't is met jou en hummeltje.
Hier is alles goed.
Zoeven geluisterd en - Charkow is gevallen. Geweldig hè?
Beste meid, veel liefs en tot spoedig
Daan.

*

[Greta Gobits aan Mimi]
[Dordrecht, september 1943]

Lieve Miep
Ik hoorde van Elsje dat Nol je weer geschreven had en nu haast ik me om een krabbeltje bij te sturen. Ik was niet van plan deze week weer te schrijven want ik vond het wat te veel maar als er toch een brief gaat dan kan de mijne meteen mee. [??] is op 't oogenblik erg ziek en Elsje zal nu vooreerst niet bij je komen jammer hè. Ik ben aan een klein verrassinkje bezig voor Chawwa. Zeg Miem als jullie soms oude lappen hebben. Ik koop alles op. Ouwe klerkoop lijk ik wel. Maar ik bedoel ik kan alles gebruiken. Je kunt van de lappen zulke aardige

dingen maken voor kinderen. Ik heb ook voor Mevr. W. een pop gemaakt en ook 't zelfde verrassinkje als voor Chawwa. Met deze dingen vul ik de dag, anders duurt het zoo lang. Ik was verbaasd deze week niets van je te horen, heb je geen zin om te schrijven lieverd. Ik kan het me indenken. Ik had Moe het plan geopperd om na de oorlog kraamverzorging te leren en dan bij jou in huis. Maar Moe zegt dat wil ze niet want ze wil voor mij geen kostgeld betalen wel voor Nol. Jammer het leek me wel wat als jij het er mee eens was natuurlijk. Maar misschien heb jij ook liever Nol bij je en misschien wil je niemand bij je. Zeg sussie laat je weer eens wat van je horen. Ik ben er erg verlangend naar. We zitten hier veel voor het raam en hebben alledrie een eigen locomotief uitgezocht. Voor Hummel heb ik een diesel gekozen. Is dat goed? Of heeft ze liever een vliegmaschine. Miems van mijn eerste verdiende geld na de oorlog krijgt je kleine schat dan haar verjaarscadeau. Heeft ze het jurkje al aangehad en speelt ze met de poppen laat haar er gerust mee spelen als ze kapot zijn maakt tante Gré ze weer veel mooier. Misschien ga ik wel een winkeltje beginnen. Kom je me helpen jij mag de randjes stikken dat kun je toch zoo goed? Zoojuist komt mijn trein aan en moet ik even kijken wat ze er mee uitvoeren. Zoo dat is gebeurd. Flauw hè. Nu meid houd je haaks. Ik hoop je vlug weer te zien. Mocht de oorlog lang duren kom ik misschien wel naar je toe, zou je het prettig vinden. Dag Miem geef allen de groeten en speciaal gekust door Gré ook Hummeltje.

*

[Daan aan Rebecca Leeuwin en Sal Gobits]

[Dordrecht, september 1943]

Beste a.s. schoonouders.

Verschillende dingen die wij eigenlijk al veel eerder hadden moeten bespreken vragen, nu de oorlog misschien vlug afgelopen is, mijn bijzondere aandacht. Dat is dan te weten: hoe 't met Gré en mij na den oorlog zal gaan. Ik had mij dit zoo gedacht. Als 't eenigszins mogelijk is zoo vlug mogelijk te trouwen. We zijn beiden oud genoeg en meenen 't met ons tweetjes wel aan te durven, zonder te veel brokken te maken. U zult toch ook wel begrijpen, dat wij, nu wij zoo goed gevoeld hebben, wat deze scheiding voor ons was, nu graag voorgoed bij elkaar willen zijn. Ik houd veel van Gré en ik mag aannemen dat zij dit ook voor mij voelt. Waarom dan langer wachten. Ja, 't groote bezwaar is natuurlijk mijn positie, ik weet niet hoe 't gaan zal en op welke condities ik zal kunnen gaan werken en welke mogelijkheden er zicht bieden en ook heb ik m'n A-diploma nog niet. Nu is 't mijn vraag, in hoever kunt u ons helpen met ons eigen nestje te bouwen? Ik weet dat dit in de huidige omstandigheden moeilijk voor u zal zijn, daar u toch ook niet weet, wat en hoe u alles terugvindt. Denken jullui ook niet, dat dit 'n brutale vraag is, na alles wat jullie voor ons gedaan hebben. Verre van dat. M'n eenig oogmerk is, waar wij ons aan kunnen houden om te

kunnen trouwen. Dat wij weten wat wij buiten uw eventuele hulp nog nodig zullen moeten hebben. Wilt u mij hier spoedig op antwoorden? Nu iets anders! Een paar weken geleden hadt u 't er in uw briefje over, dat wij met z'n allen de respectievelijke huishoudens op zouden gaan zetten. Wat mij betreft, zult u de eerste dagen niet op m'n hulp kunnen rekenen. Ik wil 't eerst zoo vlug als 't mogelijk is te weten zien te komen, waar of m'n moeder is en of ze nog leeft. Gij kunt toch begrijpen dat dit mij dag en nacht bezig houdt, wat of er van haar geworden is? Die onweetendheid maakt mij ziek. Denk heusch niet dat ik ondankbaar ben jegens jullie, integendeel, ik weet wat jullie voor mij deden. Doch als ik de mogelijkheid heb om te informeeren, zal ik ook geen dag langer in ongerustheid willen zijn. Trouwens jullie staan toch niet zoo alleen als mijn moeder. Jullie kunnen rekenen op jullie beide, Mimi, Gré (in 't begin) en Mimi, dan jullie verschillende goede kennissen. Direct als 't mij mogelijk is kom ik jullie helpen. Ook wil ik zoo vlug mogelijk zien af te spreken voor een betrekking in 'n ziekenhuis. Ik sta toch alleen, m'n toekomst moet ik toch zoo goed mogelijk zien te verzekeren, ook met de reden om spoedig te kunnen trouwen. Jullie zullen dit toch kunnen begrijpen? Ik had 't mij zoo voorgesteld. Als 't eenigszins kan, kom ik zoo vlug mogelijk naar jullie toe. Dan kan ik de eerste dag helpen. Doch dan wil ik weg, om m'n moeder te zoeken en 'n betrekking. Bericht u mij spoedig iets hierover?

Het oorlogstooneel is veel veranderd hè? Niet onmogelijk dat dit 't voorspel is voor nog grooter dingen in korte tijd. Met jullie is alles goed hè? Met mij is alles in orde! Oh ja ik zou 't bijna vergeten. Vriendelijk bedankt voor uw hulp aan de trui. Hij is prachtig ik ben er erg blij mee en hij past uitstekend.

Vele groeten

Daan

*

[Greta Gobits aan Mimi]

[Dordrecht, september 1943]

Lieve Miemie.

Even bij Elsje haar brief een krabbeltje bij schrijven en wel een zakelijke krabbel.

1e heb ik die grijze werkkousen ingepikt. Je krijgt van mij een paar hele mooie ervoor terug (als ze passen). Hele dunne, ik kan die toch niet dragen want ik heb veel te veel begroeiing op mijn benen en daar je op 't oogenblik geen permanent kan krijgen loop ik liever niet met van die stijle haren door mijn kousen heen. Ga je hier mee accoord? Ik heb die cadeau gekregen van mevr. de Vr. omdat ik 20 paar kousen voor haar gestopt heb. Nu je verstelwerk de schoentjes zijn vermaakt en zijn hopelijk goed. Ik heb geen kruisje gevonden om na te maken of bedoel je het oude kruis wat er bij was uit een broekje geknipt. Ik heb dat

kruisje in dit blauwe directoirtje gezet. Was dat de bedoeling, elastiek heb je zelf hè. Die twee hemdjes heb ik omgezoomd en schoudertjes aangezet. Of ik twee nieuwe nachtponnetjes kan maken weet ik niet. Ik zal 't probeeren. Als er wat van die witte rok overblijft mag ik daar dan kragen van maken. De helft van de uniformen is in de strijd gebleven, n.l. 1 japon 6 schorten en ± 8 kragen en 1 pr manchetten ben ik kwijt. Ik heb nu nog 2 japonnen 2 kragen en 5 schorten. Niet veel hè. Dat eene slaapzakje zal ik proberen te verstellen. Het is erg slecht hè. Dat andere heb ik schoudertjes aangezet. Daar komt zeker een truitje onder hè.

Zeg Sussie, het was ook de bedoeling om die zooltjes van die schoentjes zwart te laten maken. Ik had geen zwarte kousen om zooltjes te maken, daarom nam ik maar een hemdje, passen ze nog goed?

Het lijstje van je linnengoed zal Moe maken. Er is niet veel meer hoor. Er is heel veel hiernaast gebleven.²⁶⁶ Geef Elsje maar alles mee wat er gemaakt moet worden hoor. Bezit jij soms zwart naaigaren of weet je iemand die zwart met een klos wit wil ruilen? Ik heb geen draad zwart naaigaren meer. Was het appeltaartje lekker Miem. Ik leer hier erg veel bij Elsje, wat bakken betreft. Ik bak de koekjes en brood enz. Ik krijg van Elsje een bakboek. Leuk hè.

Vanmorgen heb ik van Mevr. W. een snoezig spiegeltje gekregen omdat ik haar vaak help met Leo en andere dingen.

Nu meissie geef je Chawwi een pakker. Ik vind dat zoo'n leuke naam, mag ik haar zoo noemen. In gedachten noemde ik haar altijd zoo. O ja dat is waar zijn jullie al opgeknapt? Doe allen de groeten. Zeg Miemsie Elsje zei dat je zoo graag zoo'n tasch wilde hebben maar er is geen touw meer te krijgen en ik kan hem werkelijk niet weggeven van mezelf. Ik wilde hem zelf zoo dolgraag hebben. Vind je me erg egoïstisch. Zeg Miem vind jij dat ik te weinig zeg aan Moe over mijn brieven? Ik vertelde af en toe wel eens wat over Daan of zoo maar meestal vindt Moe alles van Daan mal en nu zeg ik niets meer. Ze begrijpen Daan en mij helemaal niet. Waarom vinden ze alles direct gek of mal. Waarom niet proberen onze belangen te begrijpen. Nu heeft Daan Pa verleden week een brief geschreven over iets voor na de oorlog maar hij schreef dat hij het zoo gauw mogelijk wilde weten. Pa heeft niet eens geantwoord. Vergeten heette het later. Vind jij dat leuk. Ik vind dat vreeselijk. Nu meissie in plaats dat ik jou troost zoek ik troost bij jou. Dat is altijd al zoo geweest. Hoe vind je mij uit mijn slof schieten, nota bene 3 kantjes. Wil je geloven dat ik Daan verleden week 48 kantjes schreef. Nu lieverd ik eindig. Kus de hele fam en geef de groeten aan je hummel. Ach nee omgekeerd bedoel ik.

Dag Miem gekust

Gré

---

²⁶⁶ In het huis van Bob en Mimi.

PS Miems doe svp geen lak meer aan je kousen als ze kapot zijn. Het scheurt helemaal af daardoor.

Gré.

*

[Greta Gobits aan Mimi]

[Dordrecht, september 1943]

Lieve Miemsie

Tot mijn verwondering las ik dat je de brief van Daan aan Pa gelezen hebt. Ik begrijp niet Mimi dat je deze brief zoo absoluut verkeerd begrijpt. Daan's bedoeling is wel degelijk zijn witte kruis te halen en wel direct na de oorlog. Hij is druk aan 't leren. Daan bedoelde met deze brief dat hij eerst na de oorlog ging informeren naar zijn Moeder. Dat is logisch dan zoekt hij eerst een baan en ziet dan dat hij over $\pm$ 14 dagen kan beginnen in die 14 dagen komt hij hier helpen aan ons enz. dan probeer ik ook een baan in A'dam te krijgen en gaan we hard sparen. Eerst waren we van plan om direct na de oorlog te gaan trouwen en één gemeubileerde kamer te huren en bedden een externe betrekking waar we wel eten. Zoodat we dus 's avonds veel aan elkaar hebben. Dat stuit echter teveel op tegenstand dus doen we het niet. Zoodra Daan zijn 2e diploma heeft (Hij heeft er n.l. al 1 maar met 2 kom je verder in de toekomst kun je meer verdienen) ziet hij een externe baan te krijgen waar we eventueel op kunnen trouwen en daarom heeft Daan gevraagd als we zoover zijn of ze ons dan kunnen helpen. Dat had jij toch ook Miem. We gaan nu al 5 1/2 jaar met elkaar dat is toch lang genoeg. Ik vond het niet leuk te lezen dat je Daan niet flink vond. Daan is dat wel. Hij heeft heel veel pech gehad, eerst door de 1e keer dat hij in dienst moest. Toen is hij zijn baan kwijtgeraakt en daardoor in verpleging gekomen en nu met de mobilisatie geen examen kunnen doen en nu deze oorlog vlak voor zijn eindexamen. In Maart ging hij weg en in Mei was zijn examen anders was hij al klaar geweest. Ik denk echter dat hij vlug na de oorlog examen kan doen want hij leert heel veel soms hele dagen.

Ik hoop dat je door deze brief een andere mening over ons krijgt. Ik zelf begin niet meer aan een diploma. Ik denk er niet aan om 3 jaar nog te leren. Ik wilde dolgraag mijn diploma kraamverzorging halen maar dat kost teveel en dat wil ik niet vragen thuis snap je. Dus doen we het met Daan's diploma's. Natuurlijk wil ik zelfstandig worden en absoluut niet van Pa en Moe afhankelijk zijn, in geen geval. Ik wil mijn leven lang niet horen dat ze ons geholpen hebben. Ik bedoelde een andere hulp, alleen m'n uitzet. De rest komt na de oorlog wel goed. Weet je waarom we ook zoo graag gauw willen trouwen, Daan heeft geen tehuis meer en ook voor het geval onze Moeder terug komt dan heeft die tenminste een dak boven haar hoofd snap je Mimi. Nu meisje ik eindig. Ik ben al druk bezig met je verstelwerk. Ik heb in die grijze kousen al 2 1/2 kaartje wol

gestopt en ze zijn nog niet klaar. Stuur je voortaan je wol mee. Wij hebben niet meer.

Dag Gré

[in de marges:] Geef hummel een kusje van tante Gré.

Ik heb je brief niet naar Daan gestuurd want je mening zal wel veranderen hierover hè

*

[Deel van een brief van Rebecca Leeuwin aan Mimi, september 1943]

[in de marge] hierbij mijn puntenkaart

Mimi er zijn niet anders dan nieuwe theedoeken hier, nu heb ik maar drie van mij meegegeven die had ik mee naar den Haag. Ook lakens en sloopen hoop ik dat ik goed heb meegegeven wij gebruiken hier voor onze bedden lakens en sloopen van jou, die ik van me zelf had heb ik de jongens moeten sturen ik hoop dat je dat goed vindt dat zal wel.

Ook heb ik wat kalktabletten meegestuurd heb je die soms nodig voor het kind Mimi. Toen je schreef van het kind en de vaart heb ik den geheele nacht niet geslapen ik ben zoo angstig wees voorzichtig bij die vaart. We zijn zoo blij dat we haar hebben. Zeg lieverd als ik soms nog wat kousjes voor je moet breien geef Els dan de boodschap mee. Zijn die schoentjes goed vetertjes heb ik er ook bijgedaan.

Mim ik had nog 2 stukjes sunlichtzeep een ervan is voor Tante Geertje. Heb je dat schaaftje soms nodig voor het kind haar nageltjes te knippen.

Hierbij alle correspondentie die Knol ons stuurt het is niet leuk voor je om dat allemaal te lezen zoek het zelf maar uit ik had het zoo in mijn tasch als je het hebt gelezen verscheur ze dan maar.

Als je iets over Daan zijn brief schrijft schrijf het dan apart dan leest Gré het niet. Ze schrijven elkaar iedere week van 35 tot 45 bladzijden en als ik vraag wat schrijft D. zegt ze O niets ik hoor geen letter van haar. Echt hartelijk hè. Nee dan wij we waren altijd echt openhartig met elkaar en zijn en zullen het altijd blijven.

Dag tot spoedig ziens.

Lieve Mimi Iedere keer ontdek ik weer wat anders in jouw brief waar ik over schrijven moet. Ja kindlief het is heel hard dat jouw kleine schat nooit op haar Vaders schoot zal zitten en als ik daar steeds aan denk huil ik iederen keer wij zullen haar die liefde probeeren zoo veel mogelijk te vergoeden maar daarmee heeft ze natuurlijk haar pappie niet. Ook wij hebben steeds gezegd ik hoop maar dat Mimi direct na de oorlog weer een kindje krijgt. Maar wij wisten niet in welk een hel jouw lieve Bob was. Ja Mimi hij was gelukkig met zijn dochter dat heb ik het beste gezien toen hij 's morgens uit het ziekenhuis kwam en ons

vertelde hoe ze was. Ja lieverd er staat je nog veel verdriet te wachten vooral als je dat mooie goed zal zien dat je moet opbergen en te weten dat hij dat nooit meer zal dragen. Zeker Miems moet jij dat zelf verzorgen ik weet dat jij flink bent en dat kunt doen ik zou het niet kunnen.

O kindlief was je toch bij me dan konden wij eens uitspreken af en toe denk ik ik houd het niet vol zoolang zonder je.

Dan zeg ik tegen Pa ik krijg heimwee naar Mimi.

Nu zou ik wel door kunnen schrijven maar het maakt me te nerveus. Dag lieve schat geef je kleine rijkdom een heerlijke stevige pakkert van ons.

Dag lieverds

*

[Rebecca Leeuwijn aan Mimi]

[Dordrecht] 13 Sept [1943]

[In de bovenmarge] die witte katoen is van jou zelf

Lief kind en kleinkind

Hoe is het nu met jullie en met de fam. Ik heb wat rijst en een beetje thee ingepakt dat is goed voor de ingewanden. Miem ik heb een paar kousjes voor je kleine schat gebreid ik heb er elastiek ingedaan, maar je moet het zelf afwerken ik weet jammer genoeg niet hoe dik haar pootjes zijn. De broekjes hoop ik dat goed zijn. Miem dat elastiek moet je er steeds uitnemen in de wasch daarom heb ik er een veiligheidsspeld aan gedaan dat scheelt een stuk in het gebruik. Ook heb ik wat los elastiek erbij gedaan misschien heb jij wat noodig voor je directoors zooniet dan bewaar je het maar. De kousjes heb ik niet afgewerkt aan de voetjes, als ze te klein of te groot zijn kan je het makkelijker uittrekken om ze te veranderen. Je ziet zeker wel van wat voor wol het is. Ook heb ik wat wol gestuurd wat in je kast lag en ook wat van mij misschien kan je daar wat van breien voor het kind. Hoe vond je dat jurkje beeldig hè. Dat is van Janneke²⁶⁷, ze zegt steeds dat is voor Gabba. Ze zouden wel alles willen geven voor Gabba. Ik heb verleden week een mooie trui en een slipover gebreid voor Rinus²⁶⁸ van uitgehaalde wol. Ik geloof wel dat E.²⁶⁹ hem mooi vond. Mimi wat ben ik blij dat je nu vooruitzichten krijgt om te werken en wij zijn blij dat dat in onze zaak is wij zullen het wel zoo regelen jij en ik dat je niet teveel van je kleine schat zal moeten missen. Uit Nol en onze brieven zal je wel lezen hoe wij dachten. Natuurlijk moet jij het er eerst mee eens zijn hoor schat.

O lieverd wat hunker ik naar jullie ik droom zooveel van jullie dat komt dat ik de geheelen dag over jullie spreek en aan je denk. Als je maar bij me was

---

²⁶⁷ Janneke van As, dochter van tante Elsje.

²⁶⁸ Marinus van As, zoon van tante Elsje.

²⁶⁹ Tante Elsje.

misschien zou de tijd me dan niet te lang duren. Hè kindlief ik verlang echt om je in de zaak in te werken en heusch lieverd je zal zien de verkoop gaat je heusch wel gemakkelijk af iemand die een geboren advocaat is kan in een zaak ook goed verkopen en wat je schreef van helpen etaleeren ja schat dat is wat ik altijd heb gewild dat kan ook alleen een vrouw en ook de leiding op je nemen om het personeel werk te geven en na te kijken of alles wel gedaan wordt zoals jij het zegt. Lieverd ik voel dat jullie jij en Nol in een korte tijd ingewerkt zijn in de zaak. Vader is zoo blij dat hij nu toch weer een zoon in de zaak krijgt. Maar kindlief Pa wil toch niet de zaak uit ten eerste is hij daar nog te jong voor ten tweede kunnen wij er niet uit. De zaak zal vooreerst niet genoeg opleveren om er geld uit te nemen meer dan we hoognodig hebben. Die vent²⁷⁰ verkoopt alles er uit dat begrijp je wel er blijft geen steek over dat goed bij Marks is toch ook weg dat was zeker in deze tijd meer dan 20 mille goed dat vond ik niet zoo erg hoor. We zijn meer kwijt als we aan jouw geluk denken. De boot stond ook al te koop in de krant, wat stuk is laat hij stuk. Ook onze huisjes wordt niets aan gedaan. Hartstra²⁷¹ moest al dat geld afdragen aan de Moffen al van verleden jaar Mei af. Dus je ziet kindlief er blijft niets voor ons over.

Hoe vind je dat van Nol met Annie het is een heel lief meisje maar 24 jaar en dat voor hem hij is nog zoo'n kind. Hij schreef wel dat ik ook 3 jaar ouder ben maar dat is niet waar het is ruim 2 1/2 jaar en dat scheelt een stuk. Pa was 24 en ik 26 hij is 20 dat scheelt nog op deze leeftijd een heeleboel. Maar afijn afwachten maar. Ik zal hem niet tegenwerken daar zijn de menschen veel te lief voor. Haar Moeder heeft het ook niet graag maar ze zeide tegen Gré ik zal het geluk van mijn kind niet tegenwerken. Hè kindlief als ik 's nachts wakker lig kan ik uren aan jou liggen schrijven en nu ben ik al uitgeput. Mimi ik zal jou een brief bijsturen die wij van Daan hebben gekregen wat denk jij ervan. Hoe kan hij in deze tijd terwijl wij niet weten of wij genoeg geld hebben voor ons zelf te bedruipen nu vragen in hoever wij hem kunnen helpen. En wat dat trouwen betreft wat voor een positie heeft hij. Vader kan toch zoo'n zorg niet op zich laden dat hij voor dat huishouding ook nog zorgt. Want als zijn Moeder terugkomt willen ze graag een eigen woning hebben om haar bij zich te nemen, dat gaat toch niet, hij heeft nog heelemaal geen positie. We zij zeker al een 40 duizend gulden kwijt en Pa kan niet meer zoo voort als vroeger om het weer in te halen en als we op een leeftijd zijn hopen we toch niet die zware zorg te hebben zoals zooveel menschen. Ik geloof dat zij²⁷² hem gek maakt met al die dingen ze vergaat van jaloerschheid als ik een brief van Nol krijg die een beetje zakelijk is. Dan vind ze hem gek en Nol is flink. In een ding ben ik het niet met hem eens (hè hè mijn potloodpunt is geslepen) hij schrijft van beter goed dat vind ik ook maar niet het veel betere dat hij bedoelt als hij wil dat Leeuwin zal

---

²⁷⁰ Hendrik Grund, de zogenaamde bewindvoerder die op 11 juni 1942 de zaak in eigendom had gekregen van de Duitsers.

²⁷¹ Waarschijnlijk makelaar G. Hartstra jr. die de huisjes verhuurde die in bezit waren van de familie Gobits.

²⁷² Greta.

herrijzen moet hij het aanpakken zooals ik bedoel knapper goed geen rommel meer. En een pakhuis huren zoover zijn we nog niet. We moeten eerst in de zaak de uiterste zuinigheid betrachten en zien wat te verdienen er zal nog geen goed zijn voor de zaak vol te zetten laat staan voor een pakhuis. Ook schrijft hij Moeder haar etalages waren propvol. Maar weet je wel Mimi voor we de zaak op 93 hadden dat ik niet in de zaak was de zaak op 294 heel slecht ging.²⁷³ En zoodra ik alleen met Rinus in de zaak was hij steeds beter ging trots we er een tweede zaak bij hadden. Maar afijn laat ik maar daarover ophouden zoo zou ik wel door kunnen gaan. We zullen maar afwachten en zien wat de tijd brengt we zullen er met ons allen wel wat van terecht brengen. We gaan met frissche moed aan de gang en we hebben er een flinke hulp bij gekregen jou Gabba want wat we doen is voor haar toekomst. Hè hè wat een lange brief is dat geworden. Lieverd een stukje zeep van mij voor tante Geertje. Geef ze allen de hartelijke groeten en wensch ze het beste.

Heel veel pakkerts en zoenen van je liefhebbende Moeder en Vader.

Annie had voor haar verjaardag van Pa een riks leuk hè.

Ze had van ons allebei apart een brief.

Dag schat O ik verlang zoo naar jullie

*

[Elsje aan Mimi]

[Dordrecht] 20 September '43

Mijn lief meisje

Daar ik nu eens zin heb je te schrijven zal ik eens zoo kinderachtig zijn om me niet te bedwingen, meestal doe ik dat omdat ik dan niet alleen ben, ik ben nu ook niet alleen, want het regent dus de kinderen zijn thuis, en Bennie loopt heel genoeglijk de tafel rond te stappen en aldoor maar te spreken, maar als je geen zin hebt om antwoord te geven, dan hindert dat niet, want dat merkt hij niet op, en Janneke is druk bezig een kijkdoos te maken, je weet wel zoo'n ding van "kijken, kijken voor een knikker". Maar ik laat voor een cent kijken zegt ze tegen me, wat me natuurlijk op doet stuiven en ze belooft te vierendeelen als ze dat durft te doen, nou zegt ze daar heb je toch veel meer aan, als aan een knikker, wat natuurlijk niet tegen te spreken is, maar enfin tenslotte heeft ze dan beloofd het niet te doen. Ik zal maar bij het begin beginnen en wel met het vertrek, als ik zoo ons afscheid eens naga dan vind ik dat daar een paar verliefde menschen nog wel jaloersch op kunnen zijn, je moet me zeker wel eens uitlachen als ik weg ben, als je dan bedenkt dat ik zoo dwaas kan wezen, maar als ik bij jou ben, kan me dat allemaal niets schelen, en doe ik maar wat

---

²⁷³ Hieruit blijkt dat de meubelzaken waren gevestigd op Voorstraat 93 en 294.

mijn hart me ingeeft. Ik was nog te vroeg zelfs voor de tram, bij het bootje zag ik Klaas, die gelukkig mijn koffertje een goed plaatsje bezorgde bij een rijwielstalling, toen met lijn 11 naar ons kind, nu die hadden niets in huis, maar ze wisten wel iemand die het had en daar zou ze naar toe gaan om het te vragen, want ze weet dat daar wat was voor als de kinderen het nodig hebben. Ik heb gezegd dat ze me daar een groote dienst mee bewees, als het lukte zou ze me bericht sturen, en ging ik het halen, tot op heden toe heb ik nog niets gehoord maar het kan natuurlijk nog wel komen. Maar je moet je eigen daar nog maar niet aan vast klampen, ik hoop maar dat het lukt want ik weet dat je graag geeft, dan zit je tenminste wat ruimer én is het niet zoo vervelend als je weer moet vragen. Als ik je rijk kon maken zou ik het doen, maar je weet kind dat ik het niet kan. Vandaar heb ik op lijn 10 een overstapje op lijn 25 genomen en was om $\pm$ 5 uur bij Liesbeth dus dat was lekker vroeg, ik heb siroop besteld en zoojuist krijg ik bericht dat er voor jullie ook een bus in huis is, dus een van de jongens kan hem halen het is een bus maar zonder hengsel, dus als ze nu een zak meenemen dan kunnen ze hem daar inzetten, het kost f 1,25 per pond en het is 10 Kilo, als Tante soms nog een half pond boter kan missen, mag ze dat gerust voor mijn rekening erbij doen, of is dat erg dat ik dit vraag, ik heb ze van mijn stukje ook nog wat gegeven, vind je dat erg, ik geniet al zooveel en zij kan het ook zoo goed gebruiken, en dat verrukte gezicht was zoo fijn om te zien, maar jullie moeten natuurlijk niet zeggen dat ik er om geschreven heb hoor! Ik ben toen met de trein van 7.45 naar Dordt vertrokken. Het is nu half zes dus ga ik eerst de tafel klaarmaken wanneer ik nu verder ga weet ik niet misschien wel over een paar weken, dus tot zoover. Ziezoo vandaag is het Donderdagmiddag en heb ik nog een oogenblikje tijd om te schrijven vanavond komt Corrie thuis dus moet ik het nu waarnemen. Gisteravond ben ik naar de jongens geweest met Corrie, wat ze heel prettig vinden tenminste Daan, want die zegt altijd kom je weer gauw, of Broer het leuk vindt weet ik niet, hij spreekt me tegenwoordig heel deftig aan met Mevrouw v. ... hoe zou dat komen, zou ik er uit leggen, ik zal het toch eens vragen, het is me al meer opgevallen dat hij dat zei, misschien ben ik het vertrouwen kwijt, waardoor weet ik heusch niet, volgens mij heb ik mijn best altijd gedaan, zoowel voor hem als elk ander, als ze vonden dat hij teveel geld uitgaf voor dit of dat, heb ik de zaak altijd gesused en er een draai aan gegeven dat het toch weer goed kwam, het eenigste wat 't misschien kan wezen dat was iets wat niet in den haak was met shag, en dat heb ik gezegd tegen hem, dat ik [het] als ik hem was niet zou doen, omdat het niet eerlijk was en dat was de eenigste keer dat ik tegen hem was, maar misschien is alles maar verbeelding van me, je moet er maar niets van schrijven hoor, bij gelegenheid vraag ik het zelf wel. Ik zal nu zoo zachtjes aan moeten eindigen want Gré wil ook nog wat schrijven. Ik ben vergeten waar die kruisjes van gemaakt moesten worden, was dat van dat wit katoen of van die wollen lapjes en dat kruisje uit die andere broek was dat de maat en moesten er dan geen knoopsgaten in gemaakt worden? dat was ik vergeten, de rest heb ik goed overgebracht geloof

ik, ik kwam toch nog wel met een natten broek thuis hoor! De thuiskomst viel wel mee, maar den anderen dag was weer niet zoo prettig. Ik krijg soms een gevoel of dat jullie allemaal tegen Corrie samenspannen. Ik geloof wel dat jullie gelijk hebben, maar toch wil ik er niet aan want er zijn toch altijd nog teveel mooie dingen in haar ook. Lieve Aartje volgende week zal ik weer schrijven en dan de bonnen erbij doen, als ik kom heb ik ook nog wat gortbonnen, is dat nog iets om te ruilen? Nu zal ik eindigen en schrijf jij dan ook nog eens, maar Corrie is thuis hoor morgen hou je daar rekening mee, het is wel vervelend maar ik doe niet graag iemand pijn. Nu lief kind pak hummeltje eens fijn van mij en de groeten aan de andere fam en zelf een stevige pakkert van mij je Elsje

*

[Elsje en Gré aan Mimi]

[Dordrecht] 29 Sept. 1943

Lief meisje het is Donderdagmiddag en ik heb mijn bonnen eens nagekeken en ben tot de ontdekking gekomen dat ik nog koffiebonnen had en nog gortbonnen, maar dat zijn rantsoenbonnen dus die verlopen niet, en zal ik dan maar meebrengen als ik weer eens kom. Ik ben daarom maar weer eens gaan schrijven, want anders had ik het heusch niet gedaan hoor! Ik heb uit A'dam nog steeds niets gehoord, dus ik denk dat het niets geworden is, misschien willen de menschen het niet afgeven wie weet. Maar weet je wat ik zal doen kindje ik zal (ik kan met een gerust hart kindje zetten nu ik tot de ontdekking gekomen ben dat ik zoo'n stuk ouder ben als jij ik vind het eigenlijk wel niet zoo leuk maar het is nu eenmaal zoo dus vooruit maar) 5 oktober dan is mijn zuster jarig, naar A'dam gaan en gelijk nog even bij hun aangaan, en is het een mislukking dan moet jij me maar schrijven of ik geld mee wil brengen als ik kom, ik verlang alweer dat die dag aanbreekt dat ik komen kan, ik weet niet of ik dat in de vorige brief al geschreven heb. In elk geval wilde ik dat doen n.l. dat ik zoo fijn opgelucht ben weggegaan, het is nu zoo bij me het kon me n.l. niet schelen of de oorlog er nu was of niet ik verlangde wel naar het eind maar meer in het bijzonder voor een ander, zooals voor jullie b.v. maar nu ontdek ik bij mezelf elke keer weer andere dingen dat ik nu toch ook naar het einde verlang, en toch ben ik er inwendig bang voor, wat dwaas hè Ik ben maar bang dat het toch het oude liedje weer wordt. Lief kind het is eigenlijk erg gemeen van me om zooiets naar jou te schrijven die dan pas de ellende tegemoet gaat, maar ik hoop dat je me niet verkeerd begrijpt ik denk toch wel om jouw verdriet meer nog als je misschien denken kunt en ik weet dat als ik dit neerschrijf je ook voor jezelf weet dat het waar is, elke dag ben ik met mijn gedachten bij je en dan denk ik, als ze thuis komt hoop ik dat het naast mij zal wezen, zoodat ik dikwijls met je praten kan, want ik geloof dat ik jou net zoo goed nodig zal hebben als jij mij want in zeker opzicht ben ik toch bang dat het niet goed zal gaan, misschien zeg je nu wel wat een mispunt of misschien zeg je wel ik begrijp het volkomen en

zal [je] het wegedeneeren hetgeen ik ook van je verwacht, want ik weet als jij iets tegen me zegt [het] niet is om er van af te zijn, maar werkelijk om te helpen. Wat ben ik toch een ellendeling om zooiets neer te zetten en soms bekruipt me de gedachte, wie weet als alles weer gewoon is, denkt ze weer heel anders over me, en word je natuurlijk door andere dingen in beslag genomen, maar dan wordt jouw levenswijze weer anders als de mijne, en klopt het misschien niet meer met elkaar, maar dat zijn mijn neerslachtige buien maar en dat is, dan maak ik weer het een en ander mee en ben in staat om alle menschen over één kam te scheren, wat gelukkig niet altijd uitkomt.

Ik ben nu aan het eind meisje en zal eindigen maar voor ik het vergeet de koffiebonnen moeten van de week nog ingeleverd worden hoor. Hoe gaat het met ons hummeltje en de andere fam alles nog goed. Miem je bent toch niet boos dat ik zoo'n gekke brief geschreven heb, maar het stond er op voordat ik het wist, of zou ik de boel verscheuren en een andere schrijven, maar laat ik dat maar niet doen want dan komt er vooreerst weer niets van. Dus lief kind ik kom heusch 5 Oct. niet naar jou hoor want ik ga met Corrie naar mijn zuster en met Janneke voor 1 dag, ik blijf waarschijnlijk iets langer weg als je lief is, maar als het door kan gaan kom ik dan 2 nachtjes maar daar moet ik eerst toestemming van tante Geertje van hebben, die zal ik dat dan nog wel schrijven, Corrie weet er nog niets van, maar mocht je het te lang vinden duren, dan schrijf je maar dan zal ik trachten eerder te komen, maar natuurlijk voor 1 nachtje, ik kom in elk geval in October. Nu meisje [ik] eindig de groeten aan de fam en in het bijzonder aan jou en hummeltje met een stevige pakkert van mij
je Elsje

Lieve Miemsie

Even een krabbeltje bijschrijven. Waarom laat je niets van je horen. Je hebt onze brief toch wel ontvangen. Antwoord nu eens wat vlugger. Hoe is het met jullie allen en met je kleine Chawwi. Dag meissie een pakkerd van je Gré

*

[Laatste brief van Rebecca Leeuwin aan Mimi]
[Dordrecht, bij Els van As, begin oktober 1943]

Lieve schatteknobbels.

Ja lieverd ik heb T[ante] E[lsje] voor 4 weken al gevraagd of ze wil zorgen om de 17de Oct. bij je te zijn daarom is ze zoolang weggebleven. We hebben toen uitgezocht dat die dag op Zondag viel en aangezien ze op Zondag niet reist kon ze er toe besluiten op zaterdag naar jou toe te gaan tot maandagmorgen waar ik erg blij om ben. O kindlief wat had ik graag bij je geweest om je op deze dag

wat troost te brengen²⁷⁴ maar dat mag nu eenmaal niet wat had deze dag voor jou en ons niet anders kunnen zijn waarom moest dat nu gebeuren.

Zr. is in verpleging, dus verzorg ik de kinderen en de huishouding wat voor mij ook goed is anders zit ik maar boven te kniezen.

Kindlief je hoed is niet hier ook je bruine handsch[oenen] niet. Er is zooveel weg gebleven je halve uitzet is er niet meer als ook van mij al mijn kleeren mantels hoeden en ondergoed ben ik kwijt maar dat weegt niet op met wat jij kwijt bent. Dat goed is nog later te koopen. Zeg lieverd kun je dat goed van de broek gebruiken voor een trainingspakje voor je kleine schat. Wat staat ze fijn op die kiek met een cigaret in haar mondje²⁷⁵ jammer dat de kiek zoo slecht gemaakt is. Wat heeft ze een paar dikke billen. Ze lijkt zoo net een kind van 2 1/2 jaar zoo parmantig staat ze erop. O kindlief hadden we haar maar bij ons. Leo hier is een troost voor ons hij is een schat, hij loopt de heele dag bij ons binnen is dol op Opa en T[ante] Gree en Oma verwent hem een beetje ik leer hem allemaal liedjes. Dat had ik zoo graag aan jouw peuter geleerd. Zeg Mimi in jouw brief aan Nol staat in dat ik voor jullie niet veel tijd had, dat heeft me pijn gedaan schat toen ik het las want als alle Moeders zooveel tijd voor hun kinderen hadden als ik zou het er heel anders uitzien, mijn zusters zeiden altijd jij bent iets apart jij hebt zooveel geduld om met je kinderen te spelen ik ging nooit met vriendinnen wandelen ik ging nooit naar een lunchroom ik was altijd bij jullie en als ik wegging gingen jullie mee in Den Haag, in A'dam en ook in Dordt. Wie heeft altijd met jullie meegespeeld herinner jij je nog die kast waar ik al dat blauw emaille speelgoed in heb opgeborgen net een echte keuken dan die poppekamer hoe ik jullie heb leeren een kamer doen later heb leeren breien met vriendinnetjes dan jullie verjaardagen met allemaal kinderen waar ik altijd heb meegespeeld. Later heb ik jullie leeren dansen. Weer later de jeugd bij me aan huis ik heb altijd meegedaan in alles was ik om en bij jullie met recht totdat je bij me wegging. Nee lieve schat dat mag je niet zeggen dat ik geen tijd voor jullie had ook heb ik mooie handwerkjurkjes en truien voor jullie gemaakt lila tafjurkjes enz enz dat is toch ook iets wat voor jullie is. Hoeveel moeders zeggen niet nee hoor ik koop het wel klaar maar dat vond ik niet mooi genoeg daar had ik nog allemaal tijd voor, dat hield me jong trots ik hard heb gewerkt. Ik wilde maar dat ik er weer voor stond ik heb echt zin om weer te werken niet zooals ik het heb gedaan maar in de verkoop dat wil ik wel. Wat heb ik niet gedaan voor Nol zijn fuifjes bij ons thuis in de winkel dat is toch ook weer spelen en toen was ik zooveel ouder.

Zeg Mimi jij schreef over Gré haar brief van niets vertellen uit haar brief maar kindlief ik verlang niet dat ze me haar brief voorleest maar ik vraag wel eens wat schrijft Daan nou als je dan iedere week ongeveer 40 bladzijden krijgt zal er toch wel eens iets in staan wat ze een Moeder kan zeggen jij kwam toch ook

---

²⁷⁴ 17 oktober was de geboortedag van Bob.

²⁷⁵ Deze foto is niet bewaard gebleven.

wel bij me op bed zitten met een brief van Bob bij je en las me voor wat je voor wou lezen. In al die maanden dat ze bij ons is heeft ze alleen verteld uit haar brieven dat Daan had geschreven: Nol heeft de grootste pruim genomen van de 2 pruimen die zij aan Daan heeft gestuurd dat komt zoo. We bewaarden wel eens iets voor de jongens wat wij dachten dat zij niet kregen en dan was er altijd een van mij en een van Gré. Nu heeft Nol gedacht dat dat zoo was. Wat kleingeestig voor een kerel van 30 jaar om dat te schrijven. Hij doet niet anders dan kwaad op Nol schrijven en vertellen. Zoo heeft hij ook verteld dat Nol dingen koopt van A. die Nol weet dat ze gestolen zijn. Nol bezweert me dat het niet waar is. Els was er bij, waar het om ging om een stekker aan een snoer die was voor Els zelf en daar heeft hij A eerst [de] prijs van laten vragen. Gré is 6 maanden hier ik heb nog geen hand geen zoen van haar gehad, alleen snauwen en grauwen. Pa en ik we hebben er heel veel verdriet van dat begrijp je. In bed weet ze niet hoe ver ze van me af moet gaan liggen uit angst dat ze me even voelt. Nu zal je wel denken wat heb ik daar nu aan dat Moeder me dat schrijft maar kindlief ik wil zoo graag mijn hart even luchten en bij wie kan ik dat beter doen dan bij mijn oudste meisje. Vader zegt honderd maal was Mimi maar bij ons. Weet je wat ze verleden week tegen me zei, we hebben haar laten honger lijden in A'dam, nou kindlief jij weet wel wat een koffers met lekkers of ze altijd heeft meegenomen maar alles ging naar Daan.

Want toen D naar Dordt kwam had hij nog melkpoeder havermout en bouillonblokjes bij zich van haar gekregen. Dat vind ik natuurlijk niet erg, maar dan moet ze niet zeggen dat wij haar nooit iets hebben gestuurd. Mimi hierbij 2 klossen garen voor T[ante] Geertje ik kan haar jammer genoeg niets anders sturen ook aan jou niets .

Nu moet je niet denken kindlief dat wij ruzie hebben hoor maar even verschil van meening want ik laat veel langs me heengaan vraag maar aan E. Lieve kind ik geloof nu dat ik beter heb meegegeven wat de lakens betreft, ik wist niet dat je ze wilde geven ik dacht om daar te gebruiken ook de theedoeken wist ik niet. Wat je schrijft van de lakens niet met monogram te willen gebruiken, kindlief van die andere zijn geen meer hier dus moet ik wel die met monogram gebruiken. Ja schat wat je schrijft als je wat hebt moet je er een ander ook van geven dat is ook zoo en daar ben ik het ook mee eens dat weet je wel. Lieverd wat je schrijft van Bob zijn brief aan jou daar ben ik het mee eens met jou want ik zeide al tegen Pa dat hadden ze [niet] moeten doen om zooveel te tijpen die is toch enkel voor haar bedoeld. Pa heeft de brief in de kist gedaan en daar kan hij niet zoo gemakkelijk bij dus schat die krijg je wel terug maar ik ben zoo blij dat ik hem heb gelezen ik hoop dat je er niet kwaad om bent. Want Bob was toch ook een stukje van ons nietwaar. Antwoord me daar even op of je er kwaad om bent.

Ik heb een paar leuke wantjes voor het kind gemaakt ik hoop dat ze haar passen. Gré heeft ze opgewerkt. Wat kan ze dat toch netjes hè alles keurig verstellen en

maken. Het gaat goed hè met de oorlog maar het duurt zoo lang eer we weer bij elkaar komen. Pa ziet er goed uit en zijn wond is heelemaal dicht.

Ik zie er ook weer veel beter uit ik eet heel veel en heb altijd tegen de tijd van eten honger alles smaakt me. Pa en Gré zitten me wel eens uit te lachen zooveel eet ik en dan zegt Gré, Sal ik had niet veel, weet je nog wel dat zei ik toch altijd als Pa kip deelde. Nu heb ik nog wat lekkers mee gegeven (tenminste ik vind het lekker) een pot kummelkaas die is zonder bon hij is van Calve en is prima, die is voor Oom Klaas die mag hij alleen opeten. Hij mag er de jongens wel wat van geven hoor. Nu lieverd heb ik mijn best niet gedaan 10 bladzijden vol. Nu houd ik op geef je kleine schat heel veel zoenen van haar grootouders en jou ook heel veel pakkerts van ons beiden. Geef de groeten aan de Fam. Dag schatten tot spoedig ziens ik verlang erg naar jullie.

Dag schat

*

[Elsje aan Mimi]

[Dordrecht] 20 October [1943]

Mijn lief meisje

Even een kort berichtje je bent natuurlijk razend nieuwsgierig of ik mijn woord wel zal houden, nu stel je hart maar gerust het is gebeurd hoor, ik heb mijn Roode Kruis brief verzonden, maar hij komt natuurlijk niet terecht, en volgens mij is de oorlog dit jaar nog plotseling afgelopen, dus wat moet dat nu worden, maar enfin, kop op, jij zegt dat het wel in orde komt en daar zal ik maar op vertrouwen, hoewel ik zoo nu en dan nog maar een raar gevoel in mijn lijf heb, maar dat zal van lieverlee wel wennen, ik ben van plan volgende week naar Den Haag te gaan naar het Roode Kruis bureau om verschillende adressen, waar ik eventueel nog naar toe kan schrijven, dus je ziet wel meisje dat ik stinkend mijn best doe. Vanmiddag moet ik boodschappen doen en zal Tonicum Nocrit halen, want mijn oogen willen niet, de pijn wordt steeds erger ik denk dat ik deze week nog maar naar de dokter terugga in plaats [van] volgende week, ik zal eerst nog even probeeren met de Tonicum. Jou kleine advocaate jij hebt me wat berokkend ik ben heelemaal uit mijn evenwicht gehaald, maar pas op als ik er niet meer in kom, dan is het jouw schuld en kom ik er wel weer in, dan is het jouw schuld ook. Ik heb je brief net verschillende malen overgelezen want als ik dat niet doe laat ik de moed toch weer zakken, wat kinderachtig hè, wil je wel geloven dat ik veel liever een heele troep je weet wel de nek omdraai, daar zie ik nog niet zooveel tegenop, als tegen mijn narigheden, wat natuurlijk knapjes laf is, maar ik zal er maar mee stoppen want ik kan wel bladzijden vol schrijven en [dat] zou vervelend worden, dus nu zal ik je even antwoorden over het pakje van hummeltje, zooals je ziet heb ik de blaadjes uitgeknipt en ze genummerd, het is wel van 4 tot 5 jaar maar dat moet je zelf maar een beetje wijzigen. Het is met een kort broekje en een lang broekje, waar het lange

broekje begint dat is wat jij moet hebben, daar heb ik een kruisje gezet, dat is makkelijk voor je en verder moet je maar zien dat je het er goed afbrengt. Vanavond moet ik naar de jongens, je zusje zei dat je haar brief niet begrepen had, nu heb ik gezegd schrijf dan nog maar eens, en zeg dan wat ze verkeerd begrepen heeft, dus daar zal je dan binnenkort ook wel weer bericht over krijgen.

Corrie komt Zaterdag thuis, maar ik geloof dat ze dan volgende week alweer weggaat als het tenminste nog doorgaat, want vanmorgen kreeg ze een brief van Netty en daar stond in ik hoop dat je vrij bent, dan kom ik volgende week naar huis, dus als het niet verandert begint volgende week de ellende, brr wat een beroerde boel ik zal eindigen lieve ellendelaarster doe de groeten aan de fam en een kus en pakkert voor hummeltje en jou van mij
je Elsje

Je zus heeft terwijl ook al een brief klaar dus hier maar bij insluiten.

*

[Laatste brief van Gré aan Mimi]
[Dordrecht, 17 oktober 1943]

Lieve Miemsie + Hummel

Is ze eigenlijk nog wel een hummel? Zoo meisje ik zit weer eens aan je te pennen o nee te potloden (net een kachel) maar ik weet niet veel te schrijven. Het is ook niet zoo makkelijk om je deze keer te schrijven. Ik vind het fijn voor je dat Elsje op deze moeilijke dag je wat steun komt brengen. Wij zouden dat nu niet kunnen met onze brieven. Ten minste dat geloof ik niet. Zeg Miemsie ik kan hier geen touw voor je krijgen voor een tasch. Is het in A'dam niet te koop? Hier is het goedkoopste, spoelen van f 1,45. Dan komt de tasch op 2,90 + voering en dat kan ik niet missen. Laat tante Geertje eens proberen. Zeg Miem hier kan ik nog wat garen krijgen machine en handgaren, wit en zwart voor 5 punten en 22 1/2 cent. Is het niets voor tante Geertje. Het is goed garen. Het vriendinnetje van Nol kan daar voor zorgen. Ik kreeg 2 klosjes zonder punten maar ik weet niet of ik nog meer zonder punten kan krijgen. Hebben jullie punten over? Je werk is allemaal af hoor. O ja Miems de kousen heb ik in de koffer gedaan. Vind je ze mooi, als ze je niet passen geef je ze dan weer terug? Niet weggeven hoor. Die kosten op 't moment ± f 9. Weet je dat wel. Die kruisjes heb ik ook gemaakt. Zijn die goed? Ze zijn niet precies 14 bij 15 cm. Is dat goed, anders krijg je je geld wel terug. Wat fijn zeg dat je de hele dag bezig bent hè. Heb je tenminste niet zooveel tijd voor jezelf. Ik heb gelukkig ook niet veel tijd om stil te zitten. Ik heb jouw verstelgoed en van Daan van Pa en Moe en mezelf en soms wat van Nol. Dan de kousen van alle betreffende pers. en ook van Elsje. Ik heb nu 3 schortjes van Annie te borduren gekregen. Het is een erg lief meisje. Zeg Miem heb je die schapenwol al. We kunnen een erg leuk

jasje maken voor het kind ervan. Mevr W heeft er een gemaakt en die heb ik geborduurd erg leuk is dat geworden. Antwoord hier eens op hè. Van Daan heb ik een wol hempje uitgetrokken en daar maak ik wanten van voor mezelf en voor Chawwi. Vind je ze leuk Moe gebreid en ik geborduurd. Zoo vind die dochter van jou het zoo leuk op straat. Dat heeft ze van haar tante geërfd hè Dat is ook politiek van jou. Als ik de kousen liever niet geef mag ik ze houden schrijf je, maar je bent er erg blij mee. Nou moe. Nee Miems geef maar geen geld uit voor kousen ik heb nu 6 paar tamelijke werkkousen 4 paar zwarte en 2 paar grijze. Daar kan ik voorlopig mee beginnen. Mocht je soms eens een paar hartjes schorten op de straat vinden neem ze dan gerust op hoor geneer je niet. Ik kan onmogelijk meer dan 1 nachtponnetje uit die rok krijgen en er bleef een klein stukje over daar heb ik die kragen van gemaakt, alleen de bovenkanten. De andere kant heb ik met een stukje katoen van Elsje gedaan. Ik heb nu weer 5 kragen. Ik ben daar erg blij om hoor.

Vind je het "ponnetje" leuk. Ik heb het helemaal zelf gemaakt. Eerst had ik lange mouwen geknipt en toen vertelde Elsje dat je pofmouwtjes wilde, vandaar die naadjes in de mouwen. Past het goed. Ja dat blauwe broekje kan je weer dragen denk ik alleen moet je er zelf elastiek in zetten. Dat heb je goed gezien van die schoentjes er lag een lapje en daar zat de mot in en de helft ervan was goed. Nu voor een tweede paar heb ik geen stof genoeg. Vond je ze leuk opgewerkt. Die grijze schoentjes heb ik zoo goed als het ging veranderd. Passen ze nu. Pa had ze scheef geknipt en dan is er niet veel aan te doen ja,,er hè. Hebben jullie geen oude hoeden vilt. Daar maak ik ze nl van die pantoffeltjes, of lapjes dikke stof? Ik heb hier veel leeren bakken erg leuk hè brood appeltaart koekjes enz enz. Ja hoor bij jou kom ik ook bakken na de oorlog. Maar boterkoek moet jij bakken. Die vind ik altijd zoo lekker van jou. Ja ik zou dat wichie van je best eens willen bekijken. Nu behelp ik me met ons surrogaat, welke niet slecht is hoor.

Zoo snoept je dochter suiker. Mooi is dat en lust ze geen choc hagelslag. Wij wel hè. Onder de tafel en gecondenseerde melk lustte je ook wel hè. Wat lollig zeg die suikerklont historie. Ik vind het best dat je je breiwerk aan Moe stuurt hoor ik heb daar geen last of gemak van. Je verstelgoed doe ik toch alleen. Moe durft niet vaak te schrijven. Ze vindt het te riskant. Dag lieve meid ik eindig voor deze keer een stevige poot en sterkte gewenst voor jou en je Chawwie je Gré

PS Zeg Miem als je Nol weer schrijft en er staat iets in wat Moe of Pa liever niet moeten lezen zeg hem dan dat hij die brieven niet hierheen stuurt met een papiertje op de bewuste regels geplakt. Het geeft hier zoo'n vervelend sfeer daardoor en Moe kan er toch wel achter komen wat er in staat. Doe je het Miem. Als je mij een aparte brief stuurt die ik liever alleen zou lezen, doe dan net of je voor mij in de fam brief schrijft. Ik krijg die brief dan wel later van Elsje, anders is moe weer boos als ik hem niet laat lezen snap je. Waarom

begrijpen Pa en Moe zoo weinig. Dag sussie hoe vond je mijn tante Betje stijl
Dag allen de groeten van
Gré

Ik zit hier lekker in de huiskamer te schrijven bij de kachel Daaaaaag. Het gaat goed.

Miemsie tot m'n verwondering heeft Daan geen brief voor je gestuurd. Ik denk dat hij niet wist dat Elsje gaan zou en Nol hem niets gezegd heeft. Wil je mijn verontschuldigingen hiervoor aannemen. Waarom schrijf je Daan nooit een briefje.

Opgepakt

Op 25 oktober 1943 begon een van de grootste operaties van jodenjagers in Dordrecht onder leiding van Arie den Breejen. In het boek 'Vogelvrij' van Sytze van der Zee komen de volgende passages voor.

*'En dan verrichten de jodenjagers [...] de ene arrestatie na de andere. De rechercheurs lijken blindelings de weg in de huizen te kennen, al zijn ze er nooit eerder geweest, en lopen linea recta naar de schuilplaatsen.'*²⁷⁶

Tegelijkertijd pikken ze van alles mee [...] In de woning van de familie Van As aan de Vlietweg vinden ze een radiotoestel en een geldtrommel met erin twintigduizend gulden. Een van de SD-mannen grist een bundeltje bankbiljetten uit de trommel en steekt dat in zijn zak. Het geld stamt van het Joodse echtpaar Gobits, dat op de zolder verborgen heeft gezeten. Ze vermoeden dat zich op dit adres ook nog een Joods kind heeft verstoppt en daarom geeft Kaptein de Dordtse rechercheur Wolsink opdracht de kinderen die op de zolder liggen te slapen nog eens goed te bekijken.

Op de vraag van Wolsink aan een jongetje hoe hij heet, antwoordt het: 'Bennie de Koning.' Na de oorlog vertelde een kraamverpleegster die bij de familie Van As op kamers woonde'²⁷⁷, dat ze met z'n allen de zesjarige Bennie hadden ingeprent dat hij altijd moest zeggen dat hij De Koning heette en niet Cohen.

'Wolsink vroeg toen', aldus de vrouw, 'hoe de naam van zijn moeder luidde en toen zei het arme kind: "Saartje", waarop Wolsink zei: "Haha, toch een Joodje!" Daarop deed hij het pyjamabroekje van de kleine jongen naar beneden en zei: "Het is een Jood." Dit kind moest toen mee.'

[...] In totaal pakten de jodenjagers in één etmaal eenendertig mensen op, van wie achttien Joden. [...] De acht jodenjagers droegen de eenendertig mensen de volgende dag, 26 oktober 1943, over aan de SD in Den Haag. Van hen werden acht niet-Joodse arrestanten meteen weer vrijgelaten, een andere volgde twaalf dagen later'²⁷⁸. Tweeëntwintig, van wie zeventien Joods, gingen op transport naar Westerbork, Amersfoort en Vught. Twintig van hen overleefden de oorlog niet:

*[...] Samuel Gobits (13 januari 1890, Amsterdam), stoffeerder, zijn vrouw Rebecca Gobits-Leeuwin (3 april 1887, Amsterdam) en hun dochter Greta Gobits (17 december 1916, Den Haag), leerling-verpleegster in het Centraal Israëlitisch Krankzinnigengesticht Het Apeldoorsche Bosch [...] allen op 19 november 1943 in Auschwitz vermoord.'*²⁷⁹

---

²⁷⁶ Mimi vertelde later dat Els van As de tussenpersoon die voor de bonnen zorgde op het hart had gedrukt dat hij de adressen uit zijn hoofd moest leren en de lijst met adressen moest vernietigen. Deze man was eigenwijs en zag het gevaar niet. De adreslijst met onderduikers werd bij hem gevonden door de jodenjagers.

²⁷⁷ Corrie Lozie.

²⁷⁸ Onder de vrijgelatenen was ook Els van As, naar verluidt omdat de gevangenen al overvol waren.

²⁷⁹ Van der Zee, p. 216, 217 en 475.

[Elsje aan Mimi]

[Dordrecht, eind oktober/begin november 1943]

Lieve Aartje

Even een paar lettertjes, het is een heel nare tijding die Corrie komt brengen, maar voor jou is het erger en dat doet mij verschrikkelijk pijn dat ik je zoo'n boodschap moet brengen [n.l. dat Sal, Rebecca en Gré zijn opgepakt en naar Westerbork zijn gebracht]. Ik heb alles van mijn kant gedaan om te redden, maar er viel niets meer te redden. Ik zelf ben er tot heden toe goed afgekomen buiten verwachting en nu hoop ik dat hier alles mee ophoudt, de jongens zitten nog veilig en ook jij omdat je met de geschiedenis niets hebt uit te staan. Ik hoop je zelf als alles weer veilig [is] zelf ook te vertellen hoewel Corrie ook alles meegemaakt heeft en het dus ook zal doen, maar [nu] kan ik nog niet veel doen, ik blijf zoals altijd nog voor jullie zorgen ook wat financieel betreft, maar daar moet je nog even een paar weken geduld mee hebben. Nu had ik nog een verzoek aan jou, als het kan gaat zoo min mogelijk visites maken en geef een brief voor Nol mee dat Tante Geertje geen bezoek van anderen wenscht te ontvangen als van ons, want Nol heeft een heeleboel dingen klaar gemaakt waar ik me niet mee vereenigen kan. Ook dat het briefschrijven van zijn kant nu stopgezet moet worden, (deze keer krijg jij geen brief van hem omdat Corrie onverwachts naar je toekomt), wel heb ik een brief van hem voor mij, die ik je laat lezen omdat ik de toon heelemaal niet goed vind, neem jij hem eens onder handen, en maak hem eens goed duidelijk dat ik aan geen vluchten denk met een andermans geld als een ander nog in gevaar is. Enfin de rest hoor je wel van Corrie. Wees verder dapper want de oorlog is gauw afgelopen en dan zien we ze toch weer terug, ik heb er goeden moed op. Ontvang nu de hartelijke groeten en een pakkert voor Hummel van Tante Elsje.

*

[Daan aan Elsje]

[Dordrecht, rond 20 november 1943]

Lieve tante "els", en kinderen

M'n hartelijke dank voor alles! Maakt u zich niet overstuur en wacht de dingen af. Volgens mij is 't gevaar voor u geweken. Bezoek géén kennissen!

Ook gefeliciteerd met 't bericht van uw man.

Indien Gré nog iets voor mij achterliet, geef 't dan mee s.v.p.

Z.O.Z.

Wat had Gré aan?

Was ze droevig?

Was ze flink?

Ik dank u hierbij dat u zoo lief voor haar geweest bent.

Dag lieverd
Daan.

*

[Daan aan Mimi]
[Dordrecht, donderdag 25 november 1943]

Lieve Mieps en Chawwa!

Ik schrijf deze brief vast en weet nog niet wanneer je hem zal ontvangen. Het is vandaag donderdag 25 Nov. en morgen gaat Jo naar T[ante] E[lsje] en die zal dan zorgen dat hij (de brief) in goede handen komt.

Je laatste brief gelezen en daar deze hoofdzakelijk "zakelijk" was, behoef ik hem niet te beantwoorden. Eén ding echter wel. Je schuift mij iets in de schoenen waar ik niets van weet. Economie heb ik nooit gekund. Ik kon dergelijke dingen alleen beredeneren volgens m'n eigen inzicht. Nol vroeg mij 'n tijdje geleden, hoe ik er over dacht over 't omzetten ervan in baar geld. Ik gaf de raad, 't te verkoopen en 't geld niet uit te geven.

Tot deze redenering kwam ik.

1e geld in je bezit te hebben is niet zoo gevaarlijk als 't andere, als men huiszoeking doet,

2e Als 't vrede is valt de waarde heel erg naar beneden.²⁸⁰

Je hebt gelijk met de bewering, dat 't altijd 'n bepaalde waarde blijft houden, en dat dit met geld niet 't geval is. Doch in ons land, maakt dit volgens mij geen verschil. De menschen in Nederland zullen altijd dezelfde waarde van 't geld krijgen.

Nu je echter schreef, dat dit geld niet noodig is daar er eventueel door vrienden enz. bijgesprongen zal worden en 't dus beter bewaard kan blijven, is 't juist dat 't niet ingewisseld moet worden.

Zoo genoeg hierover!

Voel jij en je dochtertje zich goed? Chawwa groeit zeker flink? Wordt er bij jullie flink gestookt en heb je 't koud? Heel wat vragen, doe je best eens en geef hier eens antwoord op. Nu iets anders.

---

²⁸⁰ Waarschijnlijk gaat dit over de diamant die Mimi na de oorlog als een van de weinige bewaarde erfstukken van haar ouders zou krijgen.

Ik weet niet of jij er met iemand over gesproken hebt, of dat de persoon (tante Els) 't zelf zoo aangevoeld heeft, doch ik kreeg de raad meer met 't hart te schrijven.

Ik begrijp wat hiermee bedoeld wordt en 't is waar.

Begrijp me goed, ik schrijf altijd over oppervlakkige dingen aan je en als wij eens samen gesproken hebben, eenmaal geloof ik , was 't al niet beter. Toch mag ik je graag en komt 't dus niet door "onsympathie" of iets dergelijks. Ik geloof dat 't komt doordat wij vroeger nooit dicht tot elkaar kwamen, omdat ik me erg moeilijk geef en doordat wij 't vroeger niet konden, 't per brief óók niet gaat. Ik zou 't wel graag anders willen, ik bedoel, dat we elkaar beter leerden kennen. Ik zie [een] heeleboel dingen ook anders dan vroeger.

Niet alleen dat ons leven zoo erg kort is (deze tijd niet meegerekend) dus 'n zooveel mogelijk er uit halen wat mogelijk is, neen, ik voel dat we (de menschen) elkaar beter moeten leeren begrijpen, ik vind 't zoo vreemd dat menschen als wij, zoo langs elkaar heen leven, zonder iets van elkaars innerlijk af te weten, elkaar daardoor ook niet kunnen steunen, begrijpen, respecteeren enz. Er zijn natuurlijk menschen waartegen je nooit "sympathiek" wilt zijn. Misschien verkeerd, doch heden ben ik nog niet zoover dat ik alle menschen als m'n "broeder" en "zuster" kan beschouwen.

Misschien kan ik me niet zoo voor je uitdrukken als ik 't voel.

Zullen we 't probeeren, om elkaar te willen begrijpen?

Ik heb nu ook een briefje aan Gré en je ouders geschreven.²⁸¹

Heb jij dat ook al gedaan?

't Is 't eenige wat ze nog hebben, 't is er zoo beestachtig slecht.

Had ik slechts een gedeelte van jouw flinkheid. Waarom moest 't Gré zijn en niet ik? Zeker gaat hier 't gezegde niet op "loon naar werk". Wat zeur ik hè, je hebt genoeg!

Lieve kind, laat ons de kracht behouden, 't vol te houden, dat wensch ik voor jou en Chawwa.

Doe de fam de groeten en wensch ze tevens een prettige St. Nicolaas en Kerst.
Daan.

*

[Daan aan Mimi]

[Dordrecht, half november - begin december 1943]

Lieve Miep en Chawwa.

Ik had jou, doch 't meeste Chawwa 'n St. Nicolaaspresentje willen geven, maar echt meisje 't ging niet. Ik heb maar 'n paar centen en tante Els kan ik niet vragen, dat snap je wel, voor zooiets, zij heeft toch al zoo'n boel kosten, ik ben

---

²⁸¹ Naar Westerbork, maar Samuel, Rebecca en Gré zijn dan al doorgestuurd naar Auschwitz.

n.l. onder behandeling van 'n tandarts. Ik heb zoo lang mogelijk gewacht, doch 't ging niet langer, ik had erge pijn, ik heb nu waarschijnlijk nog een keer bij hem te komen. Dit kost ook geld. De paar centen die ik heb, moet ik, als ik 't beleef, dringend gebruiken. Ik hoop dat je dit begrijpt, 't zou mij anders erg spijten. Als Oom Daan nog eens een paar centen heeft krijgen jullie elk 'n cadeautje. Je j.l. brief(je) ontvangen. Eerst iets over 't briefje Ik ontving in 't geheel eenige epistels van je, in de tweede schreef je als P.S. (later 'n langere brief). Ook in deze brief. Nu verlak je me niet eens meer. Wat mij betreft mag je 't gerust weglaten. Ik neem 't je ook niet kwalijk, wat moet je mij meer schrijven, ik hoop echter nu ik ga probeeren mij 'n beetje meer te geven, jij 't ook zal doen. Afsproken o ké!

Wat je schreef over "gevaarlijk" dat ik 'n briefje aan Gré in 't pakje stuur, ben ik niet met je eens. En wel om verschillende redenen.

1e Als jij 't stuurt, komt 't op 't zelfde neer.

2e Ik schrijf niets bijzonders, 't is van de "zo" eventueel.

Zoo, dat is dit. Hoe is 't eigenlijk met jou en krummeltje, ik hoop in orde. Hier is ook alles in orde op 'n enkel dingetje na. Jij hebt genoeg moeilijkheden, dus nieuwe kan je missen. Toch wil ik je iets vertellen. Ik mag aannemen dat jij en Nol 't goed kunnen vinden. Daarom zal ik ook niet probeeren 't anders te doen worden tusschen jullie. Eén ding echter wil ik zeggen, omdat ik je graag mag en ik niet graag zag dat je door 't een of ander door hem de dupe werd. Kijk goed uit je doppen met hem, ik bedoel later, jullie willen toch later eventueel de zaak drijven of zoiets. Méér zeg ik niet, omdat je mij toch niet gelooven zal. Ik geloof niet dat je zoo kinderachtig zal zijn, om hem te vragen wat of er is, dit blijft tusschen ons. 'n Ander dan familie kan deze dingen wel eens juister beoordelen. De politieke en militaire situatie is nogal bevredigend hè? 't Gaat echter langzaam. Misschien komt er nu na de conferentie van "Teheran" wat meer "vaart". Ook voor jou zal St.Nicolaas en aanverwante z.g.n. feestdagen de noodige herinneringen meebrengen. Dergelijke dagen doen 't gemis nog sterker gevoelen. Doch dergelijke dagen brengen ook de zekerheid dat de anderen ook hieraan denken. St.Nicolaas "dag der goedertierenheid". Ik merk er niet veel van in deze wereld, jij? Voor ons ligt een mooi terrein braak, n.l. menschen helpen en steunen, dus 't waard zijn.

Hoeveel menschen hebben werkelijke hulp van andere. In 't eene geval alleen "goddelijke" hulp en de andere zijn "mooie woorden". Zoo meisje, op 't oogenblik weet ik niets meer te schrijven. 't Is echter woensdag en vrijdag gaat deze brief naar Elsje. Ik neem echter nu wel afscheid. Kus Chawwa en zelf 'n stevige handdruk en moedig blijven hoor! Ik sluit ook 'n briefje voor de familie in.

P.S. Miep, ik moet je nog wat schrijven. Ongeveer 1 week geleden heb ik Nol enkele dingen onder z'n aandacht gebracht, die naar ik meende je ouders niet in hem goed zouden keuren. Daar er op 't oogenblik niemand is, die hem op iets

kan wijzen dan ik en ik later geen zelfverwijt wil heb ik dit gedaan. Ik heb hem tevens gezegd, dat ik meende [dat] hij zich er toch niets van aan zou trekken, doch dat ik 't hem toch wilde zeggen en dat ik hem nog steeds zag zooals ik hem eens uitgeteekend had. 't Blijkt nu dat ik goed gezien heb, want hij probeert 't niet te veranderen. In ieder geval ik heb 't hem gezegd. Meen niet dat ik hem "stikken" laat. Direct toen Gré en je ouders weg waren heb ik tegen hem gezegd, we moeten probeeren goed met elkaar om te gaan. En dat zal ik ook probeeren te blijven doen.

Dag Miep, hartelijk gegroet en kus Chawwa.

D.

*

[Nol aan tante Elsje]

[ca. 10 december 1943]

Lieve Tante Els,

ik heb deze week erg weinig te vertellen. Ik zal toch maar schrijven, want dat hebben we elkaar beloofd, nietwaar? U schijnt ontzettend veel en drukke bezigheden te hebben (slapen, eten, luiwammesen misschien) want het is al een paar keer gebeurd (v.d. week ook) dat U "geen tijd" had om te schrijven. Enfin, daarom niet getreurd, dat kan ik wel om iets anders doen.

Jo heeft vorige week m'n bril weggebracht en toen ik 'm terugkreeg zat het glas er 1/4 slag gedraaid in. Jo terug. Roth zei, 't is goed zo. Enfin, ze hebben er een beetje aan geprutst (ze wilden niet graag aan een nieuw glas, dat moest vanwege de geslepen rand en de gaatjes) en toen was ie nog niet goed. Jo weer terug, maar nu met m'n reservebril erbij. Nu zagen ze dan in dat het verkeerd was, zodat er toch een ander glas in komt. Ik ben maar blij, want het glas wat ze er verkeerd in hadden gezet, was zo plat als een dubbeltje en het andere is bol. Vanmiddag krijg ik 'm terug, ik hoop dat het nu in orde is.

St.Nicolaasavond is erg gezellig geweest. Ik m'n gezicht in de plooi getracht te zetten en ik kan wel zeggen, dat het me gelukt is. Ik heb werkelijk aardige cadeautjes gehad. Een hulsje voor een lucifersdoosje, 3 belgische sigaretten, een wandspreuk (dat was allemaal van Toos). Mooie bakelieten knoppen voor m'n versterker, waar ik U al eens over schreef (van Anton, heel vindingrijk, want ik had hem gevraagd voor mijn rekening een paar te kopen) een dassenpers (van meneer) en 10 Hollandse sigaretten (van Jo). Die wanten die ik voor Annie gekocht had, heb ik toch gestuurd, we zijn toch geen vijanden van elkaar. Ik had ze eenmaal voor haar laten maken en dan vind ik het niet leuk als een ander ze draagt. Dat pakje, wat ik van haar moeder gekregen heb viel erg in de smaak. Vooral die tabak, 't leek wel Hollandse shag. Ik heb dikke tante gelijk ervoor bedankt (bij die wanten een brief gedaan). 's Avonds (als Daan naar bed is draai ik wel eens een plaatje. Ik heb echt behoefte aan een beetje muziek, het fleurt

me een beetje op, en als ik het 's avonds doe, hinder ik Daan niet. Jo had radio-distributie aangevraagd, maar wegens materiaalschaarste kan het niet. Wat de oorlog betreft: op alle fronten gaat het goed en de uitslag van de conferentie tussen Churchill, Roosevelt, Stalin en Tsjang Kai Tsjek in Teheran is bekend gemaakt: datum en tijd van de aanval (tweede front) zijn bepaald. Vanuit het Oosten (Rusland), het Zuiden (Italië) en het Westen (Frankrijk, Nederland, België, Noorwegen, waar is niet gezegd), zal de aanval onmeedogeloos op Duitsland gericht zijn. Het jaar is nu bijna om en dan nog een maandje of 4, 5 (wat gaat het vlug, hè) dan zijn we heus wel verder. Die brandwond op m'n voet is nu pas dicht. Wanneer gaat er weer iemand naar Mimi toe? Zal ik volgende week voor haar een brief meegeven? Bent U nog thuis geweest? Ik bedoel voor die dingen die ik gevraagd heb. M'n blauwe pak (met vest), koptelefoon en kaart van Polen. Voor de cigarettten zal ik U nu maar alvast bedanken. Ik krijg ze vanavond. Jo kon ze niet eerder krijgen. Ik vind het niet eens erg. Had ik ze vorige week gekregen, dan waren ze nu op. Nu moet ik het nog krijgen. Tante Els, anders gaf ik in m'n brieven Annie een zoen, nu zal ik het U maar doen, ik moet er toch ergens mee heen? (niet vrij van ironie hè, maar dat word je soms wel) neef Nol.

*

[Elsje aan Mimi]

[Dordrecht, begin december 1943]

Lieve Aartje

Even ben ik een oogenblik alleen, dat wil zeggen Corrie is gaan rusten, dus kan ik even schrijven, ik was half één thuis verleden Vrijdag, dus dat ging wel, zonder ongelukken. Ik heb gezegd dat ik over een dag of 14 breiwerk krijg van jullie, nu dat vinden ze [Nol en Daan] geweldig, ze waren niettemin teleurgesteld dat ik geen boter meegebracht heb, maar nu heb ik gezegd dat ik boter mee zal brengen als de kousen klaar zijn, dus let goed op meisje, als je nu wil dat ik nog een keer voor je verjaardag kom, zorg dan dat die kousen niet te kort op je verjaardag komen, en schrijf dan wanneer je ze ontvangt dan kom ik ze halen begrijp je, misschien heb ik dan ook die knijper voor Jaap, ik heb hem besteld, verder geen nieuws als de hartelijke groeten aan de fam en voor jezelf en hummel een pakkert van je Elsje.

Ik ben de helft vergeten vorige week, nachtgoed en de springvorm. Dat je die nu niet komt brengen. Dus ik hoop tot zeer spoedig. Schrijf je vlug terug, Tracht me van Zaterdag tot Maandag te laten komen, als het mag van Tante, ik heb toch nog een theelicht besteld, maar als cadeau van jou, ik heb me bedacht, ik vind het wel fijn een blijvend aandenken van je te hebben. Wat een kwast ben ik niet? Hierbij een brief voor mij van Nol, die ik jou door moest sturen, daar moeten we samen eens over praten, want ik kom soms voor zulke moeilijke

gevallen te staan, ik zal voortaan beide brieven van de 2 jongens bewaren voor jou en het kunnen samen bespreken want alleen klaar ik het geloof ik niet meer tot ziens

Elsje

Lieve schoft

Ik kom net in huis en zie daar een brief voor me liggen, ik maak hem open en zie niets anders als lieve Daan en Lieve Broer, maar geen lieve Elsje, nu krijg je voor straf Nol zijn brieven ook niet, neen hoor kind daar niet voor maar ik sluit hierbij in een bonkaart en ben bang dat de brief te dik wordt, en ik kom toch gauw, tenminste daar moet jij voor zorgen dat dit gebeurt, het is nog een heele kaart, alleen moet Tante er erg in hebben dat de eene helpt bonnen deze week afloopen, nu heb je gelijk weer wat broodbonnen ook, en behoef je met Kerstmis niet 2x te koken. Hè als ik er aan denk dat er geen lettertje voor mij bij is, dan ben ik in staat om jouw brieven van de jongens te lezen, en als je het weer doet, dan doen ik het ook hoor. Lief meisje ik heb weer een zaakje hier opgeknaapt naar mijn inzien op de beste manier, maar misschien volgens jou minder verstandig, want het is een grote strop voor jullie, maar als het heelemaal niet met jouw ideeën klopt, wil ik het na de oorlog wel goed maken, maar ik denk dat ik dan wel zelf op een slof en een schoen door de wereld moet, maar je weet ik doe de zaak van jullie altijd zoo behartigen als of het voor mezelf is. Tegen Nol heb ik hiervan nog maar niets geschreven want anders pompt hij zich daar ook nog maar over op en hij heeft nu wel genoeg over zich zelf te piekeren. Ik hoop tenminste dat je een brief geschreven hebt waar hij wat troost uit putten kan. Ik heb volgens mij de jongens Vrijdag een briefje geschreven, waar [ze] als ze het aannemen willen wel wat aan hebben, ik heb ze n.l. na de oorlog mijn hart en mijn huis aangeboden als ze niemand meer mochten hebben, ik ben wel een reuze snotneus en kinderachtig van opvatting maar ik heb me gewoonweg als 2e moeder opgedrongen, hoewel ik geloof dat Daan me de meeste last zal bezorgen, want dat heb ik nu al wat zijn karakter aangaat. Jou sluit ik daarbij buiten want die verhouding tusschen ons is weer anders. Miepje zou dat na de oorlog zoo tusschen ons blijven, of moet ik me terugtrekken, dat is altijd mijn plan geweest, maar ik ga merken dat het heelemaal niet gemakkelijk zal wezen voor me, en ik heb een hekel aan moeilijke dingen dat weet je, weet je wel dat ik de laatste tijd naar het eind van de oorlog ga verlangen met hart en ziel, dat is niet altijd zoo geweest. Nu meisje ik ga eindigen met die onzin met een hartelijke kus voor jou en hummel en de groeten aan de fam.

de deken breng ik zelf mee, het blijft soms wel 3 weken onderweg heb ik geïnformeerd

*

[Nol aan tante Elsje, ca. 17 december 1943]

Lieve Tante Elsje,

ik weet deze week erg weinig te schrijven, maar toch zal ik maar een brief in elkaar proberen te draaien. Wie weet wordt het wel wat. Ik zal eerst Uw brief beantwoorden. Ik heb hem naast me liggen.

U vangt aan met een klaaggeschrei aan te heffen over mijn brief van eerverleden week, n.l. dat hij zo kort was. Nou, daar heeft U vorige week niet over te klagen gehad, hè? 't Was wel hoofdzakelijk een brief voor Mimi, maar de Uwe was toch ook 4 kantjes en... wie 't kleine niet eert, is 't grote niet weerdt. En trouwens, als ik geen brief aan Mimi had geschreven, had Uw brief zo lang geworden. Maar omdat ik Mimi nu toch moest schrijven vond ik het niet nodig (in verband met de bij mij heersende papierschaarste) om alles dubbel te schrijven en heb daarom in Uw brief geschreven dat Mimi's brief ook voor U was bedoeld.

Eerverleden week heeft U inderdaad een brief geschreven, dat was ik helemaal vergeten. Dat komt zo; als u mij een brief stuurt, dan bewaar ik die, als ik hem gelezen heb. Als ik dan aan U ga schrijven, de week daarop, dan haal ik 'm tevoorschijn en ga hem beantwoorden, net zoals ik nu uw brief van vorige week aan 't beantwoorden ben. Zodoende vergeet ik nooit iets te beantwoorden, als U iets in Uw brief vraagt, of zegt. Die brief van 3 weken terug echter had U aan Daan en mij samen geschreven. Ik heb die brief toen eerst gelezen en daarna Daan. Nadat Daan de brief gelezen had, heeft hij hem verscheurd en verbrand. Dat doet hij altijd met z'n brieven, zodra hij ze gelezen heeft. Ik wacht daarmee tot ik ze beantwoord heb. Ik vergeet anders de helft, en zodoende heeft U eerverleden week geen antwoord op die brief gehad.

Ik kan het helemaal niet toevallig vinden, dat U van Mimi een brief kreeg, waarin ze om een felicitatiebriefje vroeg. Ik heb n.l. ook die zelfde vraag van Mimi in haar brief gekregen, zodoende heb ik toen direct een briefje geschreven, snapt U.

Het blauwe pak en dat kaartje heb ik ontvangen. Het pak was echter niet dat wat ik bedoelde. Ik had dat andere willen hebben, een tweerijer met vest.

Donkerblauw met een grijs streepje. Geen tweed, maar kamgaren. Geeft U dat dan maar eens aan Jo mee.

Het pak wat ik hier heb, daar is het jasje niet meer van te repareren. De broek is echter, op een kleine reparatie na, nog goed. Nu laat ik door Jo die broek maken met lappen van het jasje. Dan heb ik werkelijk een broek, die nog prima is en die ik na de oorlog nog best kan dragen, want het is prima stof. Op het ogenblik draag ik mijn grijs pak, maar dat wilde ik ook liever weghangen, tot na de oorlog. Als ik dan dat blauwe pak hier krijg, dan maak ik het grijze schoon met water en ammoniak. Dan pers ik het op en hang het weg. M'n goed blauwe pak (wat ik hier heb hangen) zal ik ook zo behandelen, daar zitten een paar vlekken op. Tegen het voorjaar wil ik m'n beige pak ook weer hier hebben. Dat kan ik

dan nog eens een goede beurt geven, want als de oorlog voorbij is, en we gaan samen fijn Mimi halen, dan moet ik er piekfijn uitzien. De mensen mogen niet van me kunnen zeggen, dat ik er op achteruit gegaan ben, nietwaar? Trouwens, ik mag U toch ook niet te schande maken, door als een ouwe bedelaar naast U te lopen? Ik had hier nog een oude bruine broek. Oorlogsgoed. In twee dagen is de vouw eruit, als ik hem oppers. De pijpen zijn helamaal uitgerafeld aan de onderkant. Knoopsgaten zijn uitgescheurd. Die heb ik aan Anton gegeven. Niet erg, hè? Hij had met goed fatsoen geen broek meer aan z'n biljetjes (hij gebruikte een ander woord) om te gaan werken. Jo beweert, dat Anton 'm best voor Zondags kan dragen. Ik begrijp die mensen niet. Als ik zo'n broek op Zondag aan moest, ging ik liever in m'n nakie de straat op. Enfin, mijn zegen heeft ze. Ze zal gauw genoeg merken dat het niks is. Dat m'n bril klaar is zult U wel al gelezen hebben, vorige week in Mimi's brief. De kosten zijn evenals vorige keer f3,05. Dus geen f3,50. Dat had ik U teruggestuurd omdat U vorige keer per vergissing ook f3,50 aan Jo gegeven had. Dus f3,05.

Het is erg jammer, dat U geen pakjes meer weg kan sturen. Ik denk tenminste niet, dat daar iets op gevonden kan worden. En past U alstublieft maar op dat er niets gebeurt met U, want als dat eens het geval was, zou ik zelfmoord plegen. Ik kan U absoluut niet missen (wat een lelijke egoïst ben ik toch, hè?) De brief die ik van Annie kreeg, heeft me meer troost gebracht, dan die van haar moeder. Trouwens, daar was niet veel voor nodig, vind U wel? Ze schreef, dat ze, toen ze me laatst bij U ontmoette, tot de ontdekking kwam, dat ze niets om me gaf. Ze heeft toen lang nagedacht (volgens mij had ze het toen beter kunnen zeggen) en vond het beter om te handelen zoals ze gedaan heeft. Ze schrijft dat we geen vijanden van elkaar zijn, en dat ze er veel voor voelt, dat er tussen ons "vriendschap in de ware zin des woords" blijft bestaan. Als ik iets nodig heb moet ik het haar maar laten weten, dan zal ze het verzorgen. Dat stukje scheerzeep had ze erbij gegeven, omdat Jo gezegd had, dat ik er om verlegen zat. Ondanks alles toch een prettige brief, nietwaar? Waarom bent U van de week niet gekomen? Dat had U toch geschreven? Heeft U een dikke brief van Mimi voor me? Zeg, tante Els, op mijn textielkaart zitten toch ook nog scheerzeepbonnen, die zou ik maar besteden. Wie weet hoelang het duurt voor ik weer scheerzeep krijg.

Nu, tantetje, m'n blaadje is vol. Vindt U het genoeg ik hoop het. Tot het volgende babbeltje, hè?

Dag neef Nol

P.S. Heeft U nog iets gekocht voor Mimi? Voor het geval dat U met haar verjaardag naar haar toe mocht gaan, zal ik een felicitatiebrief insluiten.

*

[Daan aan Mimi]

[Dordrecht, half december 1943]

Mieps en Chawwa.

Je brief heeft mij verstoeld doen staan ('t betreft de lengte) zooiets kun je en je hebt 't nooit gedaan, schaam je. Ik geloof dat in mijn geval ik 't liever persoonlijk dan schriftelijk doe (met je praten). Je schijnt 't dus ook nog te herinneren dat wij eens vertrouwelijk gesproken hebben. Toch meen ik aan te moeten nemen, dat ik nu beter met je zou kunnen praten. Ik was toen nog teveel 'n baby, 't is nu wel niet zoo erg lang geleden, maar toch voel ik dat ik 'n heel andere kijk en volgens mij ook diepere kijk op verschillende dingen gekregen heb.

Je schrijft dat ik niet langer op die manier aan Gré kan schrijven. En waarom dan niet? Er staat niets bijzonders in, tante Els controleert ze en heeft geen aanmerking. Mochten ze de schrijver willen achterhalen, dan is 't gevaar dat ze bij jou komen, even groot als hier. Trouwens de zr. schrijft z.g.n. Als je reden niets anders dan dit is, zal ik er mee door blijven gaan. Ik verwacht niet dat Gré mij terugschrijft. Als tante Elsje niet schrijft stuurt ze toch een pakje, dit zou dus ook achterhaald kunnen worden. Ik hoop dat ik al je feiten, waarom 't event. niet zou kunnen, onschadelijk gemaakt heb. Vertrouw erop, dat ik mij niet nodeloos gevaar op den hals zal halen. Ik heb vaak 't gevoel dat je mij als 'n baby behandelt. Misschien is dit ook wel zoo, je weet 't zelfkennis is iets dat men niet gemakkelijk leert. Het is echter buiten twijfel, dat 't niet prettig is zulks te merken.

Zeker, verjaardagen, feestdagen etc. geven je nog meer 't gevoel van 'verlaten' te zijn van elkaar. Lief kind, ik weet al die verjaardagen enz. niet, ik zal je hierbij met al die verjaardagen, van Gré, van jou, van je vader, je moeder, Nol enz. nu reeds feliciteeren, dan vergeet ik er geen tenminste. Ik kan niemand 'n presentje geven om de in m'n vorige brief gegeven redenen (duurte, geen geld, tijd na den oorlog, enz.). Ik hoop dat je begrijpt hoe graag ik je iets zou willen geven. Wat mij betreft is elke dag van onze "verwijdering" een kwelling. Ik ben op St.Nicolaasavond op gewone tijd naar bed gegaan, om 9 uur. (ik geloof echter wel dat Nol en de anderen zich geamuseerd hebben). Je kent me toch héél slecht, als ik zeg ik doe zus of zoo, dan doe ik 't ook, dus heb ik presentjes geweigerd. En zeker van deze menschen hier. Dit klinkt je natuurlijk heel erg ondanbaar en dit moet 't ook zijn voor anderen, om dit te hooren van menschen, die je beschermen. Maar ik zweer je bij alles dat mij lief is, dat deze menschen niet "'t goede soort" zijn. Je hebt genoeg dus zal ik niet uitweiden waarom. Ik kan van deze menschen niets aannemen. Zeker is 't in jouw oogen 'n beleediging. Doch als ik je zeg, dat ik 't, geruimen tijd voor ze nog cadeautjes gekocht hadden, gezegd heb, dat ik dit jaar niet aan cadeautjesgeving wilde doen, kun je dit 'n beleediging vinden? Ook van tante Els wilde ik niets voor m'n St.Nicolaas hebben, ze heeft 't toch gedaan, nu z.g.n. niet als St.Nicolaaspresent, doch alleen om iets te geven. Trouwens haar kan ik dit niet weigeren, ik weet wie ze is. Ik weet niet of je m'n gedachtengang begrijpt, zoo

niet, spijt 't mij, doch ik kan mij hierin niet veranderen. De menschen hier zijn de heele duur dat ik hier ben onaardig voor me, zou ik dan hun cadeautjes aannemen? Nu vraag je, waarom blijf je, omdat ik laf ben en nog teveel aan 't leven hang. Doch alles heeft 'n grens nietwaar?

Ik vind 't prettig dat jij wel goed met die menschen op kunt schieten, op 'n enkele uitzondering dan na, waar is er nooit iets? Ik heb Nol gezegd welke presentjes jij en Chawwa gekregen hebben. Meer stond er voor hun niet in vond ik.

Ik ben 't niet met je eens, dat wij niet 't recht hebben ons verdriet te uiten of te laten merken.

Ik zal niemand met m'n verdriet lastig vallen of hinderen, zou ik daarom zelf geen verdriet mogen hebben? Mocht iemand 't toch merken, mag je dan verwachten dat hij of zij dit zal respecteeren? Ik meen van wel! Ik ben 't met je eens dat niemand verdrietig moet zijn omdat ik 't ben. Toch mag je verwachten dat iemand in 'n bepaald geval op 'n bepaalde manier zal reageeren. Kijk, dat is 't wat ik hier mis, ofschoon je toch zoudt verwachten van menschen die je z.g.n. helpen, dat ze achting voor je verdriet hadden. Je schrijft dat jij 't zwaarste gedeelte op je schouders hebt. Ik geloof niet dat je van zoiets als in dit geval kan spreken.

Kan je nog zwaarder getroffen worden als alles wat je lief is je weggenomen is. Is dit bij mij niet zoo? Enfin, ieder voelt z'n eigen leed 't ergste, geloof ik. Ik geloof dus dat 't niet goed is om van zwaarste te spreken. Je zult toch weten dat geen één mensch gelijk is. Verwacht dus niet van mij dat ik ze hier 'n grammophoonplaat cadeau doe, ik kan zoo niet reageeren als jij.

Alleen dit te doen, terwille der lieve vrede, is mij onmogelijk. Dat 'n vreemde zulks doet, dat is niet tactisch of kiesch, doch als je broertje zelf grammophoon speelt als ik naar bed ben, wat kan ik er dan nog verder aan doen? Ook hier was je broertje 't die iets van 't "feest" gemaakt heeft. Ik begrijp niet hoe jullie 't kunnen. Enfin, ieder is verschillend. In m'n vorig briefje, dat je waarschijnlijk gelijk met dit zult ontvangen, heb ik reeds m'n gedeeltelijke meening over Nol uitgesproken. Ik wil je dit alleen nog zeggen, dat ik met Nol niets bespreken kan, ik zal gewoon tegen hem probeeren te zijn en hem als hij 't mij vraagt terzijde staan en ook hem raad geven, als ik meen dat 't noodig is, want dit heb ik mij voorgenomen. Doch verwacht niet, dat ik mij uitspreek over 't een of ander. Ik meen dat Bob eens gezegd heeft, dat hij met menschen gelijk Nol na den oorlog, niets te maken wil hebben, ik ben 't hier volkomen mee eens. Ik hoop hem, na den oorlog, nooit meer te zien.

Zoo dat is dit. Neem mij niet dadelijk (flauw hè?) dat ik vergeten ben nu eerst naar je gezondheid en die van Chawwa te vragen, doch ik had zooveel op 't hart dat ik eerst kwijt moest, dat 't andere erbij inschoot. Kan ik 't nog goedmaken? Je schreef mij niets over jullie. Meestal staat 't wel als je 't niet over jezelf hebt, doch in dit geval, nu wij elkaar slechts hebben, lijkt 't mij geen kwaad te kunnen. Daar je er niets over schreef neem ik aan dat jullie o ké zijn, probeer 't

zoo te houden. Ik voel mij tamelijk wel. Lief zusje in gedachten 'n hartelijke kus voor jou en krummeltje en m'n bijzondere groeten voor de familie.

D.

*

[Nol aan Mimi]

[Dordrecht, 26 december 1943]

Lieve Miem,

't is 2e kerstdag. Visite beneden en ik op zolder. Ik lig languit op een divan. Ik heb toch niets te doen, dus schrijf ik jou nog eens een beetje, misschien wel een beetje boel, want ik heb weer een hoop te vertellen. Ik lig erg gemakkelijk, maar omdat het "niets voor niets" een natuurwet is, gaat het ten koste van mijn schrift. M'n blocnote ligt beneden, zodoende krijg je cahierblaadjes te lezen. Ik heb weer een zelfde gevoel als bij m'n vorige brief. Ik heb je een massa te schrijven maar ik weet niet, waar ik beginnen moet en hoe ik het moet rangschikken. Enfin we zullen wel zien.

Tante Els zal je wel vertellen, dat Daan weg is. Nu, Miem, het klinkt misschien wel niet zo mooi, maar ik ben blij, heel blij zelfs. Ik hoop voor hem, dat hij goed terecht komt, maar toen de deur achter hem dicht viel, leek het alsof een donkere wolk, die voor de zon hing, wegdreef.

Als ik zeg, dat Daan hier het gezin tyranniseerde, dan overdrijf ik niet. De stemming hier in huis was beneden nul gedaald. Wordt er bij jullie ook geen gramfoonplaatje gedraaid? Daan wilde het niet? Hij wenste geen muziek te horen. Ik zal je vertellen dat, voor de deur achter Daan dichtgeslagen was, ik m'n gramfoon aan had gezet. De visite is weg, ik zit nu weer beneden te schrijven, met een gezellige plaat van Peter Kreuder op de pick-up. Je hebt er geen idee van wat voor een, ja, hoe zal ik het noemen, een beroerling [hij] is! Dat is met geen pen te beschrijven. Ik weet niet precies, wat tante Els allemaal voor brieven van hem gekregen heeft, maar een feit is, dat hij wel het een en ander over mij en het gezin te vertellen gehad zal hebben. Ik krijg werkelijk het gevoel, dat Daan niet helemaal normaal is. Hij heeft absoluut een afwijking. Als hij geen psychopaat is, ben ik het. Lach er niet om Miem, want het is erg genoeg. Met de beste wil ter wereld zou ik niet kunnen vertellen, waaraan ik het merk, maar ik ben er van overtuigd, dat ik gelijk heb.

Ik dacht, dat ik geen mensenkennis had, maar nu Daan weg is, blijkt, dat ik hem, de eerste weken dat hij hier was, goed beoordeeld heb, hoewel hij zich de eerste tijd veel mooier voordeed, dan hij in werkelijkheid is. Ik kwam tot een slotsom, die ik eerst zelf niet geloven wou. Ik merkte n.l. dat, als hij een grief tegen iemand had, hij niet uitsprak, wat hem dwars zat. Hij keek je dan met een vuil gezicht aan en sprak geen woord tegen je. De tegenpartij moest het eerste woord zeggen. Ik heb dat eens tegen tante Els gezegd, en toen zei ze dat

iedereen zich niet zo gemakkelijk uitspreekt. Dat gaf ik toe, maar bij hem was 't wat anders, dat voelde ik. Hij was geniepig en erg ook. Het mooiste bewijs heb ik er voor, wat ik maar wensen kan. Tante Els heeft jou een brief laten lezen waarin stond over Daans oordeel omtrent het feit, dat ik zo veel (6 sig. per dag) sigaretten rookte en ik tante Els f 3,05 voor m'n bril liet betalen. Als ik die f 3,05 terug zou sturen, zou hij niets aan tante Els schrijven. Je begrijpt, dat ik dat meer dan vuil en minderwaardig vond, om tante Els zo om de tuin te leiden. Later is gebleken, dat hij dat helemaal niet van plan was, maar wel om mij uit de gunst bij tante Els te krijgen. (Daar is anders heel wat meer voor nodig, om dat gedaan te krijgen, al zeg ik het zelf, ze is een echte schat) Enfin die vuile streek wilde ik niet op m'n geweten hebben, en heb tante Els die f 3,05 gestuurd, maar alles in geuren en kleuren verteld. (Die brief heb je gelezen.) Ik heb Daan toen gezegd dat ik het geld teruggestuurd had. En weet je wat hij gedaan heeft? Alles aan tante Els geschreven, in de mening, dat ik het niet gedaan zou hebben. Me dunkt dat dit wel een bewijs voor zijn geniepigheid is.

Ik kon aan alles merken, dat Daan zich niet aanpassen kon. Het was zijn "stand", zijn "milieu" niet. Als we gingen eten, veegde hij eerst nog eens even z'n vork en mes a/h tafelkleed (als je fatsoen in je duvel hebt, doe je dat niet waar iedereen bij zit, en dan nog niet a/e hoek v.h. tafelkleed) af. Trouwens, het komt heel vaak voor, dat mensen, die thuis nooit wat gewend waren, bij anderen doen, of ze de koning zelf zijn. En Daan had het thuis toch niet bepaald rijk.

Vaak lokte Daan ruzie uit, maar ik kreeg het in de gaten, zodat hij op mij geen vat meer had. Ik gaf hem in alles gelijk, en sprak dan weer heel gewoon tegen hem.

Hij kon Jo om z'n vinger winden, en dat was het ergste, want Jo danste naar zijn pijpen. Een keer zelfs zo erg, dat ik Jo op d'r duvel gegeven heb. Dat zat zo. Ik bak 3x per week 2 broden. De tarwe maal ik zelf en kneed de broden. Laat ze rijzen en bak ze ook zelf. Nu gaat Daan Vrijdagmiddags in bad. Nu op een keer wilde Daan plotseling vroeg in bad, terwijl hij wist, dat de broodjes in de oven stonden. Jo vond het natuurlijk weer goed. 't Gevolg was, dat de oven, terwijl hij zich in de keuken waste, uitging en de broodjes niet goed kwamen. Woest was ik.

Toen heeft hij de dag voor Kerst dezelfde streek in andere uitvoering uitgehaald. Hij wist, dat ik voor de 2 Kerstdagen 6 broden bakken moest en dan nog kleine broodjes en appelbeignets. Hij zou 's morgens in bad gaan. Dat kwam mooi uit, want dan kon ik, terwijl hij in bad zat, het deeg klaarmaken in de kamer. Ik wachtte en wachtte, maar Daan ging niet in bad. Toen het 11 uur was zei hij, dat hij 's middags maar in bad zou gaan. 't Werd te laat met eten anders. Meneer ging 's middags om 3 uur in bad. Precies de hele dag naar de maan. Ik heb geen luxe-broodjes en geen appelbeignets kunnen bakken. Dat was zijn schuld.

Met St. Nicolaas heb ik hier de boel een beetje op stelten gezet. Enkele dagen ervoor heb ik niets dan gepakt, 's nachts tot 2 uur toe. Ik heb tientallen gedichtjes gemaakt. Daan sprak er schande over, dat ik dat kon doen, terwijl Vader, Moeder en Gré het misschien heel beroerd hebben. Maar, Miem, zouden zij ermee gebaat zijn als wij ons dood zouden kniezen? Werkelijk, ik geniet, als ik een beetje vrolijke muziek hoor, het frist me gewoon op. Toen hij nog hier was, hoorde je geen vrolijk woord in huis, alleen 's avonds, als hij naar bed was, zette ik heel zacht de gramfoon aan, want anders had hij weer wat te vertellen, dat hij hem kon horen. Doe ik er nu werkelijk zo slecht aan, als ik eens naar een beetje muziek luister? Vorige week is er 's avonds luchtalarm geweest. Daan was vroeg naar bed gegaan en sliep er doorheen. De volgende ochtend vroeg ik, of hij het luchtalarm gehoord had. "Nee, wel de gramfoon," was het antwoord. Toen werd ik zo hels, dat ik me niet meer in kon houden. Ik zei: "Dat klopt, morgenavond kan je 'm weer horen."

Hij pestte, waar hij kon. Hij kon niet zien, dat ik zo goed hier met het gezin op kan schieten. Hij keek zuur, als ik met de kerstboomverlichting bezig was om te repareren.

Hij had een pestbui, als ik weer eens een versterker te repareren had, en wat verdiende. Alles ergerde hem. Dacht je, dat er nooit iets was waarover ik me zou kunnen ergeren. Als Anton zit te eten, hangt hij als een wild beest over z'n bord. Als hij vlees heeft, vist hij het met z'n vingers uit z'n bord en scheurt het met z'n tanden uit elkaar als hij 't opeet. En nog veel meer. Maar dacht je, dat ik zoiets laat merken. Anton kan er niets aan doen, heeft nooit opvoeding genoten. Enfin, nu is het beter. Wat anders. Als jij eens een paar platen wil hebben (Peter Kreuder, Guus Jansen, Ivor Morton, Dave Kaye) dan zeg je het maar. Wishing en sing my heart van Victor Silvester (die jij zo mooi vindt) heb ik ook.

Nogmaals bedankt voor de shag, hij smaakt fijn.

Nu Miem, ik houd op. Ik verwacht van jou een brief met een hele boel veul erin, terug.

Dag lieverd, een zoen voor jou en een zoen voor Chawwa
allebei van Nol

*

[Nol aan Mimi]

[Dordrecht, 29 december 1943]

Lieve Miem,

ik kan niet anders doen dan ter ere van je verjaardag een brief schrijven. Ik heb je echter pas een lange brief geschreven, zodat het me moeilijk zal vallen een behoorlijk stuk papier vol te kliedereren. Ik zal zien, hoever ik kom.

Allereerst dan (voor ik het mocht vergeten) hartelijk gefeliciteerd met je 29ste(?) verjaardag. (Wat een bakfissie ben jij toch eigenlijk nog maar.) Ik hoop

dat je voor zover mogelijk, een prettige dag zult hebben. Ik weet, dat het niet makkelijk zal zijn, er een prettige dag van te maken, maar probeer het in ieder geval. Ze zullen je daar wel helpen het te doen. Doe zoals ik, en probeer niet te denken. Ik zeg tegen mezelf allemaal gekke dingen daar ga ik dan van lachen, begrijp je? Moet jij ook doen! Ik heb tante Els gevraagd iets van mij voor jou te kopen. Ik weet niet wat ze zal kopen, maar als tante Els het koopt is het vast goed.

Feliciteer Chawwa ook van me. Doen hoor! Eet je maar lekker dik aan slagroomgebakjes en roomhoorns.

Ziezo, dat staat er! 's Kijken of ik nog iets anders weet. O ja, je raadt nooit wie zich met Kerst verloofd heeft. Ik zal het je zeggen: Rini Verheul. 19 jaar. Bang om te laat te komen denk ik.

Ik heb van de week een brief van Annie gekregen. Beter dan die van haar moeder overigens. Ze wil wel vrienden blijven. Als ik iets nodig mocht hebben, hoef ik het haar maar te laten weten en ze verzorgt het voor me.

Ik houd maar op, want ik weet werkelijk niets meer.

Nu Miem, een fijne pakkerd voor jou en Chawwa van Nol

P.S.. Heb je al van het vergeldingswapen van Duitsland gehoord? Hitler is op de Eiffeltoren geklommen en heeft z'n tong uitgestoken tegen Engeland.

Nol

P.S.P.S.

Dat zou ik haast vergeten, Miem. Over twee dagen is het 1944. Als de volgende brief bij jou komt, zal het wel weer half Januari zijn. Daarom zal ik je nu vast een gelukkig nieuwjaar toewensen. Ik hoop, dat dit jaar ons eindelijk de vrede zal brengen, en dat we in 1944 net zo veel geluk en voorspoed mogen ondervinden als ongeluk en ellende in 1943. Breng verder mijn beste wensen voor het nieuwe jaar aan de familie over.

Miem, tot de volgende brief Nol.

3x P.S. Zojuist de shag ontvangen. Je wordt vreselijk bedankt. Ik verlangde erg naar een sigaret. Dag, Nol

*

[Jo Retel-Barth aan Mimi en Chawwa]

Dordrecht, 28.12.1943

Lieve Mimi en Chawa.

Bij deze hartelijk gefeliciteerd van ons met je verjaardag en hopen dat we het volgende jaar het je persoonlijk te doen, nou daar is wel goede hoop op hoor,

dus maar moed houden en alles komt weer terecht. Hier gaat alles reuze goed, Nol gaat gelukkig al weer een beetje over zijn verdriet heen, hij heeft er veel onder geleden hoor, maar hij heeft het erg mannelijk gedragen hoor, en ons er niet lastig mee gevallen, hoewel je het wel aan hem merken kon, nou maar hij is een schat hoor. Je zal van tante Els wel horen dat Daan weg is, nou voor Nol een reuze rust hoor. Hij is bij ons als kind in huis ik hou veel van hem. Hoe gaat het met je kleine lieveling ik hoorde dat ze zoo lief was geworden wat een troost is ze voor U hè, en een rijkdom. Verders weet ik geen nieuws als de hartelijke groeten van me man, antoon, tonia maar vooral van mij Jo dag geef je kleine lieveling een pakkert van mij Nu dag hoor en hopen op een spoedig wederzien dag

*

[Nol aan Mimi en Chawwa]
[Dordrecht,] Zondag 30 Jan. [1944]

Lieve Miemeltje en Chawwa, (aangezien ze schrijven kan, vanwege dat "dag oom Nol, knap hè", zal ze ook wel kunnen lezen, vandaar dat deze brief ook aan haar is gericht.)

Ik hoor je "hè hè" zuchten! Eindelijk dan weer eens een brief van je proertje. Ja, 't heeft lang geduurd. Ik dacht steeds, ik zal maar niet over de post schrijven, want tante Els gaat gauw, maar steeds schoof ze het op. Maar enfin, nu heb je dan eindelijk een brief, en als ik me niet vergis, wordt het een lijvig boekdeel, dus dat vergoedt dan weer veel, nietwaar, vooral als het een brief van mij betreft! (ahum).

Omdat ik een hele tijd niet geschreven heb, moet ik nu twee brieven van jou beantwoorden. Ze liggen naast me en dus ga ik maar beginnen. Maar eerst even naar Purmerend luisteren... Ziezo, gebeurd. De russen hebben weer twee plaatsen veroverd, in 't Noorden bij Leningrad. Luister jij nog geregeld? Ik wel. Ik heb nog iets leuks gedaan. Moet je horen. De leidingen van de radio-distributie lopen hier rakelings langs het dakraampje. Ik vond het zonde om dat zo ongebruikt te laten. Dus heb ik er maar twee stations (Hilv. I en II) afgetapt. Nu heb ik in de kamer (in een hoek verstopt) 2 stopcontacten zitten. M'n versterker heb ik nu zo gemaakt, dat ook de luidspreker apart gebruikt kan worden. Doe ik nu het snoer in het bovenste stopcontact dan heb ik Hilv. I en het onderste Hilv. II. De toonregelaar van mijn versterker kan ik dan met een schakelaartje omschakelen tot volumeregelaar. Zodoende kan ik hem hard en zacht zetten. De draden, die over het dak lopen zijn snoeren en om die niet te beschadigen heb ik de koppeling met spelden gedaan gewoon door het hart van de draden gestoken. Mijn draden zitten aan de spelden gesoldeerd. Mocht het nu nodig zijn, dat het vlug verwijderd wordt,... één ruk en alle vier spelden zijn

eruit. En gevaar is er niet, daar hoef je niet bang voor te zijn. Maar ik dwaal van m'n onderwerp af. Ik zou eerst de brieven beantwoorden. Dat tante en oom ziek waren en de werkster en de waschvrouw wegbleven is helemaal niet erg. Dat oom en tante ziek waren natuurlijk wel, maar dat jij werkt, en veel werkt, is uitstekend. Ik werk op het ogenblik ook, en veel hoor. Ik ben gewoon timmerman en electricien tegelijk. En ik werk netjes, hoor. Enfin, vertel ik straks wel. Na de oorlog gaan we samen hard werken hè? We zullen weer een zaak in elkaar draaien, die klinkt als een klok, wat jij? Maar je kan kletsen zo hard je wil, na de oorlog neem ik eerst 2 weken vakantie. Jij toch ook. Dan ga ik twee weken op straat wandelen en frisse lucht happen. Weet je wat zo beroerd is, jij kan volop lopen en normaal werk verrichten. Jij hebt lichamelijk geen nadelige gevolgen van het onderduiken. Bij mij is het anders. Ik heb één middag van 2 tot 7 getimmerd, m'n handen vol blaren, doodop, pijn in m'n armen en barstende koppijn. Ik heb totaal geen uithoudingsvermogen meer. Als ik een beetje gewerkt heb moet ik soms gaan zitten van vermoeidheid. Je weet, dat ik voor mijn leeftijd zeer sterke handen had. Ik kreeg b.v. met mijn handen iets gebroken of losgeschroefd, wat vader soms niet gedaan kreeg. Nu ben ik zo slap en zwak als een vaatdoek. Als ik even gebukt heb gestaan en ik kom overeind, dan moet ik me ergens aan vasthouden of gauw gaan zitten, want dan wordt het zwart voor m'n ogen en als ik niet oppas, sla ik tegen de grond. Herinner je je nog, dat ik ook eens een keer tegen de grond ging, thuis, toen ik in de voorkamer voor de kachel gebukt zat, en jij me vroeg, of ik de deur even wilde dicht doen? Toen sleepte ik bijna de theetafel mee. Dat zelfde heb ik nu ook wel.

Dinsdag 1 Febr.

Gisteren had ik geen zin om te schrijven, maar vandaag zal ik weer een stukje er bij krabbelen. Moet ik je eens wat leuks vertellen? Je weet natuurlijk wel wie wij als burens hebben. Zo niet dan vertelt tante Els het wel. Wel, die weet wel (dat is 3x wel) dat er hier iemand in huis is, maar hij weet niet wie. Uit z'n uitlatingen tegenover meneer hier maak ik dat op, maar óók dat hij in hetzelfde schuitje vaart. Niet bij hem thuis, maar boven z'n fabriek. Omdat hij begreep, dat het bij ons safe was, had hij een paar maanden geleden eens een krantje laten lezen aan meneer. Ik begreep direct dat het niet voor meneer, maar voor mij bedoeld was. Dat krantje heette 'Het Parool'. Dat heb ik toen een avond te leen gekregen, maar 't moest direct weer terug. Op oudejaarsavond riep hij om 11 uur, aan de achterkant om meneer. Hij had weer een krantje. Nu was het 'Vrij Nederland'. We mochten het een uurtje houden. (Hij moet het natuurlijk de volgende ochtend vroeg ergens in de bus gaan stoppen.) De deur stond open (daar had ik geen erg in). Ik zei tegen Anton: Ik wou dat we iedere maand zo'n ding in de bus kregen, dan kon ik ze tenminste eens op m'n gemak doorlezen. Of hij (de buurman) het gehoord heeft of niet, ik weet het niet, maar een feit is, dat er vanmorgen een 'Januari-Parool' in de bus lag. Jo vroeg toen kwasi aan de

buurman, of ie dat soms gauw terug moest hebben. Hij wist nergens van, beweerde hij (Jo zei dat ie lachte) en we konden het dus houden. Dat blaadje zal tante Els je geven, maar ik had het graag terug. Je kunt het in een half uurtje doorlezen, dus kan je het dezelfde dag aan tante Els weer mee terug geven. Uit 'Vrij Nederland' dat ik oudejaarsavond had, heb ik een stukje overgenomen. Ik doe het hierbij. Laat het ook eens aan tante Els lezen. Het is niet mooi geschreven en er staan afkortingen in, maar 't moest ook erg vlug geschreven worden. Ziezo, dat is dat. Ik heb gisteren nog maar een station van de distributie afgetapt. De Duitsers hebben zoveel van ons ingepikt, laat ik het dus ook eens van de moffen doen. Radio Bremen heb ik nu ook afgetakt.

Maar ik herinner me, dat ik bezig was met jouw brief te beantwoorden. Dus ga ik er mee verder.

Ik geloof, dat wij al precies het zelfde zijn, Miem. Ook ik heb met kerst m'n best gedaan. We hadden een grote kerstboom. Ik heb Anton toen gekleurde lampjes, fittingen en snoer laten kopen. Het was een prachtgezicht 20 gekleurde lampjes. Ook een stalletje met verlichting. Ken jij die grote rode papieren kerstklokken, die je zo open kan klappen? Als ze dicht zijn, zien ze er zo uit. Nu had ik hier een stukje uit geknipt, klap je de klok dan open, dan is er een holte binnenin. Daar heb ik toen ook een lampje in gemonteerd. 't Was een reuze leuk gezicht, zo'n rood gloeiende klok. Ik heb 6 broden gebakken (van spierwit bloem uit Duitsland) en een vruchtenbrood. Dat was werkelijk heerlijk. Je moet het klaarmaken als het deeg van gewoon brood, maar dan rozijnen, krenten, sucade, een hele goudreinet (flinke snippers, anders smelten ze weg met bakken en proef je het niet) en flink wat kaneelsurrogaat erdoor. Met goede kaneel niet zoveel, want die is veel sterker. Probeer het maar eens, of bakken jullie nooit? Met oudejaar heb ik ook gebakken. Een massa oliebollen, appelbeignets, pannekoeken en brood. We hebben ons misselijk gegeten (ook van wit bloem). Verder bakken we iedere Dinsdag, Vrijdag en Zondag 2 broden. Er staan er nu net 2 op de kachel te rijzen. Die zijn van gemalen tarwe.

Ik vind het best, dat je me na de oorlog verwennen wilt, maar dan met slagroomgebakjes, boterkoek en appeltaart. Maar alle gekheid op een stokje, waarom zou je me moeten verwennen? Als ik maar weer zo gauw mogelijk in m'n eigen huis ben en m'n eigen baas. Steeds naar een andermans pijpen te dansen gaat ook vervelen.

Ik vind het erg jammer dat Daan die brief van jou niet meer gekregen heeft. Het had wel eens goed voor hem geweest, als hij die eens gelezen had en eens goed op z'n plaats werd gezet. Wat intens vuil toch eigenlijk, om achter m'n rug om dergelijke vuile schofterige insinuaties aan jou te schrijven, temeer, daar hij mij eens verweten had, dat ik achterbaks was! Als ik zo die brief eens lees, geloof ik, dat ik een geboren intrigant ben. Ja Miem, je broer is tot in de grond een boef. Pas maar op voor 'm, na de oorlog.

En nu (omdat het in jouw brief ook nog voorkomt) nog even over dat geval met Annie en Dikke tante. Ik heb mijn opvatting daaromtrent gewijzigd, en wel ten

goede van Annie. De ware aard van haar moeder heb ik nu pas ontdekt en ik zou het kunnen vergelijken met het openen van een beerput in een rozentuin. Eerst is alles mooi en ruikt het lekker, maar dan gaat de put open en weg is de schone illusie. Je stinkt onderste boven.

Ik had me Annie's moeder altijd voorgesteld als een vrouw met een goed karakter. Ze ging er altijd prat op, geen kwaad met kwaad te vergelden.

't Is nu donderdagavond elf uur. Ik was niet van plan om vandaag nog bij te schrijven, maar vanavond kwam onze buurman aan de deur met een geheim blaadje. Ik heb gauw-gauw kramp in me vingers geschreven. Ik voeg het hier bij. Lees het volgens nummering tot aan de streep. Daarna volgt dat losse blaadje en dan weer onder de streep verder. Je ziet, wat lectuur van ondergrondse en geheime pers aangaat, word ik goed voorzien.

Ik schreef een eind terug in m'n brief dat ik die krantjes en uittreksels direct terug moest hebben, maar aangezien het nu zoveel is geworden, zou ik het maar de keer daarop teruggeven aan tante Els. Maar bewaar het goed en stop het vooral goed weg.

Morgenochtend ga ik weer verder met dit (pijl naar boven) onderwerp. Maf ze!
Vrijdag 4 Febr.

Woensdag heb ik al niet geschreven, gisteren haast niets, dus zal ik het nu goedmaken. Voor ik echter verder ga met het onderwerp 'Dikke Tante', eerst even dit: Het laatste ondergrondse blaadje, waarvan hierbij het afschrift gaat, is een beetje beschadigd, of eigenlijk schrijf ik het verkeerd, want het afschrift is beschadigd en niet het origineel. Er is water op gelekt, maar ik heb weer bijgewerkt, omdat ik het teveel werk vond om het helemaal over te schrijven. Ik hoop dat je het kunt ontcijferen. Je zult enkele zinnen ontdekken waarvan het verband zoek is. Je moet zelf maar zien wat het betekent, ik heb het woordelijk overgeschreven. Maar nu weer het oude onderwerp.

Ik had je in m'n laatste brief geschreven, dat ik vond, dat Annie me tegengevallen was, en ik niets op haar moeder aan te merken had. Ik ben echter de laatste maand van mening veranderd. Wat Annie aangaat en wat haar moeder aangaat. Ik heb je vorige keer geschreven over een brief, die ik van haar ontvangen had. Bepaald fraai was ie niet hè? Ik heb toen een brief geschreven, werkelijk zonder één kwaad woord. Ik vroeg haar alleen of ze dat eigenlijk wel zo bedoeld had en ik schreef, dat veel mensen ons niet voor 100% tot de gewone maatschappij. We mogen wel mee doen, maar dan voor 'spek en bonen'. Om maar vooral te laten merken dat helemaal niets hatelijks ermee bedoeld was, wenste ik tot slot nog een gelukkig nieuwjaar en schreef ik haar dat Radio O[ranje] doorgegeven had, dat er Rode Kruis brieven van burgers uit Indië naar Nederland zouden komen. Haar dochter zit n.l. in Indië. In plaats van daarop nu eens een begrijpende brief terug te krijgen (zoals ik zou verwachten van iemand, die een karakter heeft, zoals zij doet voorkomen, dat zij heeft) met desnoods een klein bedankje voor het bericht van R.O., krijg ik een brief terug op hoge poten, zó duidelijk haar ware karakter blootgevend, dat ik er van

schrok. Wat er in stond? Ik zal er iets van vertellen: Ik had moeten weten, dat alles zo zou lopen want (ja, en let nu op) want ik misbruikte haar gastvrijheid. Omdat ik me aangetrokken voelde tot haar dochter. Bespottelijk gewoon. Alsof ik Annie lastig gevallen heb!!! Dat maakt zij er van. En werkelijk, ik kan wel haast zeggen, dat zij meer openlijk verliefd tegen me deed dan ik tegen haar. Ik had soms wel eens de gedachte, dat ze me als een groentje of een verlegen jongetje zag, en dat kwam omdat ik niet teveel het initiatief in eigen handen wilde nemen, juist om een dergelijk iets te voorkomen. Een meisje wil nu eenmaal veroverd worden (is 't niet zo? dat weet ik dan toch wel hè?) Ik hoop dat je het naar waarde schat, dat ik jou deze dingen uitleg (hum-hum). Maar verder! Ik heb haar diep bedroefd en teleurgesteld. Ik zag alles in zelfgenoegzaamheid (Wat bedoelde ze daar eigenlijk mee? Schrijf me dat eens precies, want ik weet waarachtig niet welke betekenis ik aan dat woord moet schenken). Verder schrijft ze (en nu komt iets, waardoor ik aan haar verstandelijke vermogens ga twijfelen. Luister maar:

"Zo goed jullie het niet goed zouden keuren dat een van jullie zou trouwen met een van je vijanden zo min keur ik dit geval goed en zou er nooit blij mee kunnen zijn." Ik wist niet dat ik een vijand van haar was. Ze ging er altijd zo prat op, dat ze geen vijanden had. Dat kwam niet overeen met haar karaktereigenschappen. Ik had haar ook geschreven, dat ik die vraag van Gré niet goedkeuren kon, omdat zoiets, beschouwd uit het oogpunt van Christelijke menslievendheid, vanzelf spreekt dat ze iemand helpt, als het nodig is. Je raadt nooit wat ze daarop antwoordde!

"Wat je oordeel over Gré aangaat ben ik helemaal niet met je eens. Ik heb Gré leren kennen als een meisje dat eerlijkheidsgevoel bezit."

Heb ik ooit het tegendeel beweerd?

En het slot is helemaal prachtig! Maar dat vertel ik je morgen, want 't is nu al over twaalfen. Welterusten!

Zaterdag 5 Febr.

Vanmorgen tante Els geweest. Met een brief van jou. Ze heeft 'm weer mee. Maar ik zal een paar dingen even zeggen. Dat je zo lang op een brief hebt moeten wachten, daar weet je de oorzaak van. Trouwens, ik schrijf liever via tante Els, dan kan ik uitvoeriger schrijven. Ik vond het inderdaad vreemd dat mijn verjaardagsbrief 4 dagen te laat kwam, temeer, omdat je er zelf geen woord over schreef. Maar nu begrijp ik het.

En dan nog iets: ik schrijf tegenwoordig niet meer naar tante Els. Ze komt naar mij toe. Maar weet je wat zo eigenaardig is. Ik heb de laatste tijd totaal geen lust om te schrijven. De fut is er uit. 't Is ook geen wonder. Ik verwacht binnen enkele maanden een invasie. Dan kan je moeilijk stil op je gatje blijven zitten. Ik ben net als een paard, dat z'n stal ruikt. O, ik hoop zo, dat ik de vrede nog beleef. Als er hier maar niet geëvacueerd moet worden, want dan is het mis. Heb je daar al aan gedacht? Waar zou ik in zo'n geval naar toe moeten? Maar laten we maar hopen, dat alles op z'n pootjes terechtkomt. Als ik b.v. zou horen,

dat de E[ngelsen] dichtbij waren (b.v. in R'dam) laten ze dan maar zien, dat ze me er uit krijgen. Ik heb een vlijmscherpe dolk hier. Ik steek ze overhoop. Ik heb ook nog een lucht-revolver. Die werken met vlijmscherpe stalen pennen in plaats van kogels. Achteraan zo'n pen zit een zijden pluimpje, dan slaat het pennetje niet over de kop en blijft steeds de scherpe punt voor. De revolvers zijn eigenlijk als speelgoed bedoeld, maar er zit zo'n geweldige kracht achter, dat, als je iemand in z'n snoet zou schieten, hij er geweest zou zijn. Het pluimpje wordt door samengeperste lucht uitgedreven.

Ik denk dat ik m'n ongedurigheid maar een beetje op m'n versterker ga koelen. Maar nu moet ik toch weer de oude draad van m'n brief opnemen. Weet je nog waar we het over hadden? 't Ging over die fraaie brief. Daar gaan we dus mee door! Dat prachtige slot is dan als volgt: (en dat moet dan slaan op dat "niet behoren tot de maatschappij") "Dat jullie gezien worden als mensen die niet voor 100% normaal zijn, ben ik niet met je eens, maar wel, dat jullie brutaal zijn, dat bewijst je brief." (Dat woord 'normaal' is authentiek, hoor! Het moest er verd... nog bij komen, dat we ook al niet als normaal beschouwd werden.) Wel wat zeg je er van. Puur anti-semitisme! Verder beweert ze nog (en ze tracht zo mooi mogelijke woorden te gebruiken, waardoor de zin bespottelijk wordt): "... maar te groot zelfbeklag leidt tot verkeerde inzichten."

En als klimax: "En hierbij staak ik de briefwisseling." Dat is, om m'n mond te snoeren.

Fraai hè? Nee, dat was een grondige vergissing. Wat Annie echter betreft, ja, ik vind het een beetje raar, maar ze heeft er geen woord over gesproken. Alleen tegen tante Els heeft ze gezegd, dat haar moeder beledigd was, over een brief van mij. Zij bemoeide zich er niet mee! Aan mij heeft ze nog geschreven, dat ze alles verzorgen zou, wat ik nodig had.

En met m'n verjaardag kreeg ik een pakje Hollandse shag. Ik kan me niet voorstellen, dat ze zoiets doet, als ze zo berekenend is, als jij schreef. Per slot van rekening is zo'n pakje shag toch gauw ± f 13,- waard. Een paar weken ervoor had Jo haar bij Kofa gezegd, dat ik scheerzeep nodig had. Prompt de volgende dag via tante Els een staafje Castella scheerzeep (zonder bon). Ze was nog kwaad dat ik het betaalde. Nee Miem, ik geloof, dat Annie ondanks haar leeftijd niet weet wat ze wil. Ik heb wel eens gemerkt, dat ze zo echt kinderlijk kon doen. Dat trok mij juist zo aan. Ik vind het wel leuk, als een meisje zich a.h.w. "geleid" en "beschermd" wil voelen. Maar bij Annie was dat blijkbaar te erg. Zo wil ik het toch niet meer hebben. Dan maar eentje, die een beetje zelfbewust is. Enfin, weer wat geleerd nietwaar.

Maar nu een ander onderwerp. Kan jij ook zo slecht horen naar de zender? Op de lange golf storen ze vreselijk en ultra-kort kan ik niet krijgen. Als ze met de invasie ook zo storen kan ik niks horen en dan vloek ik de moffen ondersteboven. Maar nu weer eens naar je brief kijken.

Wat Chawwa betreft, je moet 'r nou maar vast "Ome Nol" leren zeggen. Dan weet ze hoe ik heet, als ik 'r na de oorlog tegenkom.

Wat jouw gedachten zijn omtrent na de oorlog, wel, denk daar nog maar niet aan. Ik zal wel voor jou en mij samen denken. Maar Miem, veronderstel eens (ik hoop dat het niet gebeurt) dat we na de oorlog samen alleen zijn. Zou jij het dan niet veel beter vinden, als we op de Voorstraat gingen wonen. In 't begin moeten we toch zuinig zijn. Veel zal er niet verdiend worden, 't eerste jaar. Zouden we in jouw huis gaan wonen, dan moet daar telefoon aangelegd worden, want het is veel te ver van de winkel af. We gebruiken op de Voorstraat jouw meubelen dan. Enfin, allemaal van later zorg. Ik hoop dat ik deze dingen voor niets heb zitten bedenken, maar ik heb er een erg zwaar hoofd in. Ik vrees het ergste. Maar Miem, 't is wel een schrale troost, maar een kleine troost is het, er zijn er zo velen. Kijk eens naar Grita[?] Cruining. Vanavond stond er een advertentie in de krant, dat haar enige zoontje negentien dagen na de geboorte gestorven is. Er zijn er velen, en juist die velen (na de oorlog zal dat getal misschien 10x zo groot zijn) moeten elkaar na de oorlog tot steun zijn en elkaar helpen. Kop op hoor! Nu is het end in zicht. Dit is het antwoord op je eerste brief.

Zondag 6 Febr.

Ik zal nu een beetje voort moeten maken, want tante Els gaat Woensdag naar je toe. Ik zal nu m'n verjaardagsbrief gaan beantwoorden. Daar gaat ie dan!

De vrede laat inderdaad niet lang meer op zich wachten, Daar ben ik zeker van. Ik heb je al geschreven, dat de invasie gauw komt, nog een paar maanden. We zijn dan nog wel niet van alles af. Denk dat maar niet. Er zal hier in Nederland hard gevochten worden, en erg hard ook. Maar het tempo waarmee de Duitsers eruit gerammeld worden, hangt ook voor een deel van de Nederlanders af. Wij moeten de geallieerden helpen. Saboteren en de moffen dwars zitten, tot ze de angst met belletjes krijgen. Het is inderdaad mogelijk, dat wij ook van elkaar raken. De onmogelijkheid kan ik nu eenmaal daar niet van inzien. Als hier een bom valt, nietwaar, dan kom ik in de hel. Voor 't Walhalla ben ik niet goed genoeg. Maar in de hel kom ik wel. Ik kan goed zwemmen dus de Styx kom ik wel over en Cerberus maak ik af met m'n luchtpistool. (Ken je die woorden nog van de H.B.S.? De Styx was de rivier die tussen de aarde en de hel stroomde en Cerberus was de helhond, die bewaakte de ingang. Heb ik van Vijlbrief geleerd.) Maar nu in ernst.

Als de radio hier te horen is tijdens de invasie, zodat ik weet, hoe of wat, dan komt alles wel voor elkaar. Gisteravond kwam Anton thuis met het bericht, dat hier niet geëvacueerd wordt, doch dat de stad, indien nodig, in 24 uur ontruimd moet worden. Dat is, in geval de Engelsen hier in de buurt komen. En juist dan moet geen enkele Dordtenaar het doen. Hier in de straat vertikken ze het allemaal. Als er nu maar berichten en raadgevingen doorkomen, dan komt het hier wel voor elkaar.

Maar nou eens jouw situatie. Ook bij jou bestaat de mogelijkheid van evacuatie. Hoeveel kans er voor is, weet ik niet, maar ik geloof, dat ze eerder naar steden,

dan het platteland kijken. Ik kan het verkeerd hebben, maar ik geloof het niet. Het is de Duitsers juist te doen om die gehele groepen v.d. bevolking uit de gevaarlijke zone te halen, alleen uit angst dat de Nederlandse bevolking zich achter de geallieerde legers zal scharen. Mochten jullie echter toch geëvacueerd worden, dan heb jij het nog altijd makkelijker dan ik. Jij bent in een omgeving, waar ze je niet anders kennen dan een nichtje van de familie. Verder kennen ze je niet. Als ik hier m'n neus buiten de deur steek, herkennen ze me. Verder heb jij een P.B. Maar hier wou ik nog iets over zeggen. Je weet misschien wel, dat op het ogenblik nieuwe stamkaarten worden uitgegeven. Behalve die stamkaarten echter wordt tegelijkertijd op het P.B. een zegel geplakt met het nummer van het distributiekantoor erop gestempeld. Nu zijn hier alle kaarten nog niet uitgegeven en dat zal in A. ook nog niet het geval zijn. Doch zodra ze in A. de letter N. gepasseerd zijn, kan jij je P.B. niet meer gebruiken. Hou daar vooral rekening mee. Ik heb je vorige keer ook al geschreven, dat ik het niet in de haak vind, dat je naar A. of naar P. gaat, of ergens anders heen. Eén wantrouwende landverrader en de boel is hopeloos verloren. Blijf in godsnaam waar je bent. We zijn nu zo dicht bij het eind, dat het wel de moeite waard is om ons te bedwingen. Als het voorbestemd is, dat er met ons iets gebeurt, wel, dan kunnen we er niets aan veranderen, maar het gevaar hoeven we niet op te zoeken, vind je wel? En wat dat P.B. betreft, zie dat je op een of andere manier een zegel te pakken krijgt, van Rotterdam is ook goed, dat begrijp je wel. Maar Miem, blijf waar je bent! Genoeg er over.

Nu over het cadeautje. Ik vind het reuze dat ik een pakje shag krijg en ik zal je er maar vast voor bedanken. Kan jij nog vlotjes krijgen. Ze kosten hier f 0,40 per pakje van 30 vlotjes. Schunnig hè? En dan is het nog rommel. Ik vind het verdraaid jammer, dat je die foto niet hebt kunnen laten maken. Hoe is dat mogelijk? Doen ze het niet? Hebben ze geen materiaal meer? Hier kan je volop foto's laten maken. Of was ie mislukt? Je had anders met een beetje handigheid best zelf een foto kunnen nemen. Bij mijn toestel is een portretlens. Het toestel op ± 40 cm afstand en alleen haar hoofdje staat er op. Op ± 45 cm afstand wordt het een buste-foto. Daarvoor heb ik indertijd die aparte lens bijgekocht. Maar jij zult het niet zo gemakkelijk gedaan krijgen, want je moet echt aan het toestel gewend zijn.

Maar wat ik dan wil hebben? Een boek? Eerlijk gezegd, nu liever niet. Niet, omdat ik niets geef om een goed boek, want dat is niet waar. Ik lees de laatste tijd veel. Ik heb geloof ik bijna alles van A.M. de Jong gelezen. Wist jij dat die serie van Merijntje Gijzen zo uitgebreid was? Heb jij gelezen: "De goede dood"? Daarin sterft Flierefluiter. En "Het boze gerucht"? dat is daar het vervolg van. En daarop volgt "Een knaap wordt man". En zo heb ik nog veel meer gelezen. Van Roothaert "Die Verkeerde Weerelt", "De vlam in de pan" (hierdoor krijg ik het vermoeden dat hij een N.S.B.er is.) Verder nog van Courths Mahler. Vind ik niet veel aan. Ik heb wat gelezen van Zola. Die boeken moeten nu zo goed zijn, maar werkelijk, ik vind ze hopeloos. Hoe zou dat toch

komen? Ik heb één boek gelezen: "De droom", dat vond ik wel goed. Heb jij dat gelezen? Dat gaat over een vondelingetje dat gevonden wordt door een kinderloos echtpaar, bij wie dat meisje dan opgevoed wordt. Ik heb ook "Hartstocht en geld" gelezen, maar na de eerste twintig blz. heb ik het neer gegooid. Steeds maar over beursintriges en geld. Ik heb gelezen "Het fortuin der Rougeons-Macquarts". Matig! Maar om nu zo enthousiast te zijn over die boeken, nee dat kan ik niet. En wat zijn er toch ontzettend veel boeken verboden. Herinner jij je nog "Ivoren Parade" van Henk van Uden? Dat "tandarts-boek". Dat is verboden. Snap jij waarom? Dat is er één. Maar zo zijn er tienduizenden. Maar nu, waarom ik liever geen boek heb. Kijk eens, op het ogenblik is, om te beginnen, de uitvoering van de boeken afgrijselijk lelijk. Het papier is bijna bruin en de banden van gewoon papier. Nu zul je zeggen: Je koopt toch een boek voor de inhoud en niet voor het aanzicht. Ben ik met je eens, maar als het nuttige (de inhoud) met het aangename (de buitenkant) te verenigen is, waarom dan niet? Ik heb er momenteel niet veel interesse bij, om een eigen boek hier in m'n bezit te hebben. Ik kan het lezen, dan moet de hele familie het lezen. Vanzelfsprekend blijft dan het boek enkele weken in de kamer slingeren waar het niet mooier van wordt. En daarna kan ik het in m'n koffer leggen, om er weer niets aan te hebben. Vind je zelf niet, dat het zonde is? Na de oorlog gaan we een mooie verzameling boeken aanleggen. We hebben trouwens samen een aardige hoeveelheid. Jouw boekenkast en de mijne zijn behoorlijk gevuld en ze passen mooi bij elkaar ook wat kleur aangaat. Maar wat je me dan zou moeten geven? Ach, er is niets te krijgen. Er zijn plenty dingen, die ik zou willen hebben, maar hier is niets meer te krijgen. Weet je wat ik b.v. een mooi cadeautje zou vinden? Een heren-nagelgarnituurtje. Zo'n leren etuitje met een schaarje, en een nagelvijltje. Je weet wel zo [tekening]. Ik heb geen idee ervan wat het kost, dus als het te duur is, mag je het niet geven hoor! Maar misschien kan jij het ook niet krijgen. Alles wat maar enigszins in verband staat met verzorging van mijzelf of iets in verband met kleding is mij welkom. B.v. een das, een riem voor m'n broek, zakdoeken, enz. Geen manchetknopen, want ik heb hele mooie met kettinkjes ertussen, die in de knopen op kunnen rollen. Heb je die al eens gezien? Het werkt net als die centimeters die naaisters gebruiken. Ik bedoel die waar je door op een knopje te drukken de centimeter weer in het hulsje terug laat springen. Zo zijn die knopen ook. Aan weerskanten wordt het kettinkje met een veertje in de knoop getrokken.

Misschien zijn er nog andere dingen die ik bij nader beschouwing graag zou willen hebben, maar waar heb ik op het ogenblik nu behoefte aan? Als ik op straat kwam en normaal in de maatschappij was, zou het anders zijn. Enfin Miem, zie maar wat je doet. Maar laat het alsjeblieft door een ander kopen, en ga niet de deur uit, ik smeed het je. Tante Els heeft het je ook al gevraagd, is dat nu nog niet genoeg?

Je hebt een prachtige serie boeken gekregen, die ik heel graag ook eens zou

willen lezen, maar ik zal er maar mee wachten tot na de oorlog, om dezelfde reden, waarom ik geen boek wil hebben voor m'n verjaardag. Dan moet Anton het lezen, en die heeft altijd stinkend smerige handen, hoewel hij een beetje begint te veranderen. Ik werk n.l. een beetje op z'n eergevoel. Ik zelf verzorg me hier heel wat beter, dan ik het thuis altijd deed (ik hoor jou al in je baard brommen "Was wel nodig ook"), maar als ik het niet deed, was ik al opgevreten door de vlooiën en de luizen. Je hebt er geen idee van hoe smerig Jo is. Ik walg er soms van. Ook wat lichamelijke verzorging betreft is het hier zo'n intens vies stel, daar heb je werkelijk geen idee van. Om een voorbeeld te noemen. Ze hebben hier een stofkam, die ze allemaal gebruiken. "Niets ongewoons" hoor ik je zeggen. Nee, dat weet ik ook. Maar wel, dat niemand 'm schoonmaakt. Toos staat soms in de keuken finaal boven de botervloot (die nog nooit, zo lang ik hier ben, schoongemaakt is; 't is een glazen bewerkt potje en er zitten gewoon zwarte klodders op) haar haar te stofkammen, en als ze dan wat gevonden heeft, drukt ze dat ding boven de tafel dood. De botervloot staat er nog steeds onder. Die vuiligheid laten ze allemaal in de kam zitten. Enfin, 't is een smeerboel, en 't zal zo altijd blijven.

Ik heb ook geen slechte verjaardag gehad. 3 gramfoonplaten en een pakje shag.

Het pakje shag van Annie (kwam ze 's avonds zelf brengen, maar ze was te verlegen om boven te komen).

Van Jo, haar man en Toos een gramfoonplaat, n.l. "Roulette" en "Grand Hotel". Van tante Els ook een gram.plaat n.l. "Notre Terre" en "Rendez-vous chez Ruttli", en van Anton de 3e gramfoonplaat en dat was wel de beste van allemaal, je kent hem: "Joseph-Joseph" en... "Tuli-Tulip-time" van de Andrew-sisters. Toch ook geen slechte cadeaux hè? Hoe het ons bevalt, nu Daan weg is? Om moeders woorden te gebruiken: Met geen pen te beschrijven. Het is gewoon een opluchting.

Wat die brief van jou aan hem betreft, ik heb hem gelezen, en ik vind het erg jammer, dat hij hem niet heeft gelezen; het had wel eens goed voor 'm geweest, als ie een koude douche kreeg. Maar over hem houd ik op.

En nu eens over die gramfoonplaten. Wat jij schrijft is natuurlijk juist, maar de fout berust dan ook bij mij. Kijk eens, jij bent nu eenmaal verplicht om muziek aan te horen. Daar is niets aan te veranderen. Waarom zou je dan toch niet eens een paar bekende platen van mij aanhoren, die misschien beter zijn dan de zijne. Aanhoren moet je de muziek toch, dus blijft het gelijk. Snap je? Maar dan schrijf je iets, wat ik niet met je eens ben. Je hoort de muziek aan maar met een schuldig gevoel tegenover Bob. Zou Bob inderdaad willen, dat je je toestand zwaarder zou maken, door te rouwen. Is het niet mogelijk een mooie gedachte van iemand te hebben zonder rouw en verdriet. "'t Is ook nog zo kort erna" hoor ik je zeggen. Goed. Maar je begint eraan te wennen, schrijf je zelf. Ik begrijp heel goed dat dat "gewend eraan geraakt zijn" een beetje geforceerd is. Maar toch moet je trachten (en het lukt jou absoluut) om erdoorheen te bijten. Ik had

in het begin ook geen zin in muziek, maar Anton wilde zo graag een plaatje horen, dus draaide ik wat platen. Nu hoor ik zelfs graag wat opgewekte muziek. Mijn verdriet is natuurlijk niet zo diep als het jouwe, daarom ben ik er vlugger aan gewend, maar ik ben eroverheen, dus waarom zou jij dat niet kunnen? Het zal alleen wat langer duren. Dat je een rouwgevoel hebt is begrijpelijk, maar dan moet je toch niet zeggen, dat je het met een schuldig gevoel tegenover Bob aanhoort. Het is tegen je eigen gevoel in.

En dan schrijf je iets, waar ik eigenlijk boos om moet worden, maar ik zal het niet doen. Jij deed het wel, innerlijk, je wilde het wel niet laten blijken, maar ik voel het aan de stijl waarin je vervalt. Je treedt in herhaling, b.v. met die koptelefoon.

Mag jij iemand veroordelen, als je de situatie hier niet kent? Waarom moest ik om Daan denken. Was hij zo vriendelijk voor mij? Ik vergeld haast nooit kwaad met kwaad, maar nu toch wel. Vind jij het zo prettig, als je van een a.s. zwager te horen krijgt... "en verder ben je dood voor me". Als ik met wraakgevoelens zou rondlopen, waren ze voor hem. Wat die muziek betreft, ik wou geen herrie in de letterlijke zin des woords hebben (een nijdig gezicht had me weinig kunnen schelen) anders had ik overdag ook muziek gedraaid. Maar voor wie dacht je nu eigenlijk, dat er muziek gemaakt werd? (Voor mij? Geen denken aan. Als Anton (en de rest van de fam.) niet gezeurd hadden om muziek, dan had ik in 't begin ook geen platen gedraaid. Ik zeg: in 't begin, want later, toen ik ontdekt had wat voor een vuile gluiperige huichelaar hij is, kon het me geen zier meer schelen. Maar hoe zou ik met de koptelefoon kunnen luisteren. Ten eerste was die er niet. Vader had 'm. Voor de radio. Nu ben ik 'm trouwens kwijt. Ook gejat! (wat een assimilatie, hè?). Maar de muziek was toch niet voor mij!! Ik had er wel zonder kunnen blijven, maar ik was toch blij weer eens muziek te horen. En dan Miem, als Daan nu consequent was!! Heb jij soms lust om met je verdriet naar Keuvel en Klessen te luisteren, naar dat smerige N.S.B. cabaret. Die vuiligheid wil ik niet eens horen. Hij ging er speciaal een half uur voor op de koude zolder zitten. Als hij dat dan aan wil horen (er wordt ook vrolijke muziek bij gespeeld) moest hij maar naar gramfoonplaten luisteren ook. Je kan hierover kletsen zoveel als je wilt, maar ik heb gelijk. Trouwens je mag erover schrijven, maar voor mij is dit onderwerp afgehandeld. Me dunkt, je hebt nu bewijzen, wat voor een fraai karakter hij heeft. Achter m'n rug om me bij jou en tante Els bekladden. En dan spreek jij zo'n beroerling nog voor! 't Kan er bij mij niet in. Enfin, afgelopen.

Brief no. 2 is afgelopen.

En nu... Oké. O nee, nog iets wat ik zelf nog te vertellen heb, enz. Allereerst over het lenen van m'n gramfoonplaten. Je schreef in je brief, dat ik ze nog maar niet moest sturen, daarom doe ik dat niet. Maar ik hoop dat alles goed afloopt, en daarom stuur ik vast een afschrift van m'n platenlijst. Je zult zien, dat er voor verschillende platen een kruisje (x) staat. Die leen ik niet uit. Het zijn platen die niet meer voor 100% in conditie zijn en waar ik erg zuinig op

ben. Die platen moet hij dus niet om vragen. Verder kan hij alle platen vragen, maar niet meer dan tien à vijftien tegelijk, want anders moet tante Els zo sjouwen. 15 platen is toch al $\pm 2 \frac{1}{2}$ kilo. Laat hij nu ook eens een lijstje samenstellen van zijn platen, dan kan ik ook eens wat uitzoeken. Als tante Els dan b.v. met wat platen komt, kan hij gelijk wat van hem meegeven. Als het nu doorgaat, die platenlenerij, doe het dan zo: schrijf dan de eerstvolgende keer aan tante Els een brief waarin staat, welke platen hij wil lenen. Ook moet er dan een platenlijst van hem in zitten. Als tante Els dan de volgende keer komt, brengt ze de door hem gevraagde platen mee, plus het lijstje van 10 of 15 platen die ik wil horen. Eventueel kan hij dan gelijk weer een lijstje meegeven voor de daaropvolgende keer dat tante Els komt, en zo niet, dan moet jij maar weer zorgen, dat het me weer in een brief bereikt. [...]

Voor ik het vergeet: toen tante Els Zaterdagochtend hier was, heeft ze die ondergrondse blaadjes meegenomen (2 afschriften en 1 "Parool"). Die moet je dus van tante Els ontvangen. Ik heb 'r gezegd ze mee te nemen naar jou. Mocht je ze niet krijgen, dan ben ik er niet verantwoordelijk voor ozo!

Een paar weken geleden ben ik ziek geweest. Zwaar verkouden en een keel als een pompoen. Lekker een paar dagen in bed gebleven en pap gegeten. Soms kreeg ik die nog maar met moeite door m'n keel. En verrekken van de honger, dat snap je. Enfin, ik ben weer beter, en dat is de hoofdzaak.

Vorige week zei Anton, dat ie zo graag een kamer zou hebben. Nou, toen hebben we op een middag even een schot getimmerd op zolder met een deur er in. Licht gemaakt. Radio-distributie ook op die kamer aangelegd. Volgende week gaan we het plafond met balken betimmeren, met platen karton en verven. Maar nu ga ik naar bed. Morgen weer verder. Nou, heb ik vandaag genoeg geschreven of niet? Pit ze!

Dinsdag 8 Febr.

Oei, oei! Vanmorgen is tante Els hier geweest en had ik m'n brief nog niet eens af. Nu komt ze vanmiddag terug. Gisteren heb ik niet geschreven, dat zie je wel, dus moet ik nu de brief gauw afmaken.

Ja, eigenlijk heb ik niet eens veel meer te vertellen.

O. Miem, weet je wat ik hebben moet? M'n foto-toestel! Ik ga eens een paar binnenhuisfoto's maken. Ik wil voor jou een portretfoto van mij zelf maken. Als hij goed lukt, stuur ik 'm je. Denk er om dat die portretlens (die losse lens) erbij is, anders kan ik geen portret-foto's maken. Hoe kwam het toch dat jij zulke slechte foto's maakte met mijn foto-toestel? Ik kreeg er altijd prachtig zuivere foto's mee. 't Is jammer dat ik niet bij jullie kan komen, want dan zou ik eens een mooie foto van Chawwa maken.

Jij stuurt het toestel mee hè? Niet vergeten hoor. En denk om de lens. Mocht er nog een rolletje inzitten, wat niet vol is, of mocht je nog een rolletje hebben liggen, doe het er dan maar bij.

O ja, Miem, moet je luisteren. Wat dat cadeautje betreft, dat je me geven wilt: Mocht je niets voor me kunnen vinden dan weet ik nog wel iets, maar ik weet niet, of jij dat wel leuk vindt, want ik zou het hier moeten kopen. Verder is het tamelijk duur, zodat je het niet helemaal kunt betalen, en ik ook een gedeelte er van betalen moet, en tot slot is het iets, wat misschien volgens jouw idee niet zo geslaagd is, om cadeau te geven, het is een moderne radio-lamp voor m'n versterker. Jij wilde een boek geven, wel, daar had je een bepaald bedrag voor gedacht, nietwaar? F 300.-, f 400.- of f 500.-. Dat is wel genoeg hoor. Maar alle gekheid op een stokje. Je weet zelf wel, wat je geven wilt en wat je gedacht had er voor uit te geven. Wel, dat zou je kunnen sturen. Ik pas er dan het restant bij en koop de lamp.

Enfin, zie maar wat je doet.

Miem, 't wordt tijd dat ik er een eind aan maak (aan de brief dan altijd hoor!). Ik heb met veel inspanning het cijfer 38 kunnen halen en ik hoop dat ik met deze brief jou een vergoeding heb gegeven voor die hele maand, dat ik je niet geschreven heb.

Aldus... Miemeltje, je kent het devies, kop op, want het eind is in zicht. Werk maar flink en houd je hoofd koel, want in de toekomst zou je wel eens een koel hoofd en tegenwoordigheid van geest goed kunnen gebruiken.

En nu neem ik afscheid met 2 stevige pakkerds, één voor jou en één voor Chawwa.

En denk erom, gauw weer een dikke brief terug hoor!

Nol

P.S. Je hebt toch wel eens gehoord van het Duitse "elastische front" hè? Wel, weet je hoe Hitler en Stalin elkaar nu begroeten? "Ha Bolsjewiki!" "Ha, Elastiekie!" (hi, hi, leuk hè?)

*

[Annie Warmenhoven aan Elsje]

Assen, 1 Febr. 1944.

Beste Mevr. v.As.

Wat waren we blij met uw hartelijke brief. Het deed me intens goed persoonlijk iets van U te hooren. Wilt U wel gelooven dat 't me echt dwars zat dat we nooit iets hoorden. Ik dacht maar steeds hebben wij dan letterlijk niets betekend in hun leven, dat zij ons zoo gauw vergeten zijn. Gelukkig bleek het tegenovergestelde. En van onze kant hebt U bij ons een indruk nagelaten, die wij nooit meer zullen kunnen vergeten. Ik hoop dat we nog eens in de gelegenheid zullen zijn U bij ons te ontvangen met Uw man en dan in dankbaarheid Uw hereeniging te vieren en de moeilijke jaren nog eens te overzien, zoodat Uw man in trots op U kan neerzien. Niemand beter dan de

allernaasten uit Uw omgeving - en ik prijs me gelukkig dat wij daar ook toe behoorden - kunnen weten, hoe moeilijk de laatste jaren voor U geweest zijn en hoe vertrouwend en moedig U zich daardoor heen geslagen hebt.

En nu de spanning van de tijd vóór November eenigzins gebroken is, kan ik me indenken, dat de spanning over de terugkeer van uw man weer groter is. Wat fijn dat U weer iets hoorde. Zijn verblijfplaatsen wisselen nogal eens. Wat U schreef, over die jaloerschheid dat U 't bericht via anderen kreeg, is toch zoo begrijpelijk. O, wat zou ik 't in zoo'n geval ongelooflijk moeilijk hebben. Ik hoop voor U dat U, voor er ernstige dingen gaan gebeuren, nog iets persoonlijks van hem krijgt, waaraan U steun hebt voor uzelf en voor de kinderen. Ik weet wel dat we ons vertrouwen niet op menschen mogen stellen, want er is maar Eén die ons helpen kan en wil, maar een woord van iemand die ons 't liefste is op aarde, kan zoo'n vertroostende invloed hebben.

Hoe denkt U over de invasie? Algemeen verwacht men 't binnenkort. En al zou die niet op onze kust plaats vinden, de nasleep zullen we toch zeker ondervinden.

Vorige week vielen hier, tijdens overtrekkende vliegtuigen heel wat bommen, voornamelijk brandbommen. Vlak achter onze tuin lagen er drie te branden. De explosieve vielen achter een zwakzinnigengesticht. 't Eischte één doode. Leo lag net in z'n bedje en hij begon te gillen. Toen mijn man boven kwam, stond hij huilende naar het raam te wijzen en zei "boem boem". Sindsdien zegt hij telkens "boem boem pog". Pog betekent weg. Als ik hem in z'n bedje leg dan zegt hij 't steeds, het lijkt wel bij wijze van zelfgeruststelling.

Wat leuk dat U zooveel over de kinderen schreef. Bravo Elsje en Marinus met jullie mooie rapporten. Ga zoo voort en jullie Vader kan trots op jullie zijn als hij thuiskomt. Janneke haar schooltijd is altijd nog maar gebroken. Dat vind je zeker wel prettig hè Janneke? Je wandelt nogal eens met Moeder hè? Vind Moeder je nog altijd lief? Wat klinkt me dat nog in m'n ooren. "Moeder vindt U me nog lief?" Ik vind je nog wel een beetje lief. Volgende week is Leo jarig. M'n schoonzus uit Barneveld zou weer komen, maar het gaat niet door. Het plan was dat ze met haar man a.s. Zaterdag zou komen, maar er is in Barneveld nogal huizenvorderij en dergelijke en daarom gaan ze liever niet van huis. Mijn Vader had weer een niersteenaanval vorige week. Sinds de Harensche periode herhaalt zich dat zoo nu en dan. M'n jongste zus heeft een tijdelijke benoeming als onderwijzeres in Holk bij Nijkerk. Ze is daar nu van Maandag tot Vrijdag op kamers. Voor Pa en Moe viel 't niet mee, hun jongste spruit de deur uit te zien gaan. Elsie die voor apoth.ass. slaagde begin November is bij een dokter in Barneveld, uitsluitend voor de apotheek en administratie. Het bevalt haar best. Gré blijft nog maar hetzelfde. Nu ligt ze al bijna 10 maanden, terwijl de dokter indertijd tegen haar zei, dat ze met een halfjaar weer klaar zou zijn. Ze is altijd opgewekt gelukkig en draagt de teleurstellingen moedig. Hoe zou 't met die andere Gré gaan? Om haar kan 't me allemaal zoo ontzettend spijten, trouwens die oude lieden wenschte ik dit ook niet toe. Het spijt me nog

wel eens, dat ik soms onhartelijk was, maar ik kon dat geleuter vaak niet meer aanhoren. Niet voor niets woog ik vorige zomer maar 100 pond meer. Ik weeg nu altijd 108.

[...]

Hartelijke groeten voor Zuster, Mevr. T en de kinderen en in 't bijzonder voor Uzelf van ons drietjes Uw Annie W.K.

*

[Nol aan Mimi, februari 1944]

Liefste Zus van me,

ik zal dan maar eens tussendoor schrijven, want dat heb je zo graag. 't Is Zaterdagavond en ik heb niets te doen. Tante Els had gisteren zullen komen (ze komt altijd Vrijdags) maar is tot nog toe niet geweest. Komt wel eens meer voor, hoor! Daarom zal ik nu schrijven, dan kan zij hem posten, want ze zal dan Maandag wel komen.

Ik zal, voor zover mogelijk, jouw brief beantwoorden, en ik geloof niet, dat ik er veel moeite mee zal hebben.

Laat ik echter eerst eens bedanken voor m'n shag, die ondertussen "in rook is opgegaan". 't Was werkelijk prima. Voorts een krakende omhelzing voor de toezegging tot het kopen van die lamp. Jij begreep natuurlijk direct, dat je me daar wel het meeste plezier mee deed. De lamp in kwestie heb ik nog niet, omdat Anton met reumatiek in bed ligt, en hij de lamp moet verzorgen. Ik hoop, dat hij nog te krijgen is, als hij beter is, want dan zou ik een gloednieuwe versterker hebben.

Ik heb n.l. de andere lamp van tante Els in gebruik, en dat is ook een geweldig sterke lamp. Verder heb ik indertijd allerlei onderdelen op de kop getikt (je weet nog wel hoe, is 't niet? 't Was die "versterker" van jullie, die niet meer gerepareerd kon worden). Verder ben ik nu m'n versterker aan 't overbouwen en wel volgens een principe van de moderne radio-toestellen, zg. "op chassis". Zodoende kan ik met een enkele greep de hele versterker uit het kastje halen. Enfin, ik zal je niet langer met technische verhalen lastig vallen, want dat interesseert je toch niet. Als ik de lamp niet kan krijgen, schrijf ik het je nog wel. Maar nu je brief.

Wat het tussendoorschrijven betreft, dit is dan de eerste brief.

Ik begreep uit de verschillende berichten, die ik omtrent Oom Klaas' ziekte hoorde, en hoofdzakelijk uit het feit dat Tante Geertje, toen ze laatst hier was, angstvallig de naam van de ziekte vermeed, direct dat het k. moest zijn of minstens iets wat even erg is. Ze zijn tegenwoordig anders aardig "bij", wat k. betreft. Eigenaardig blijft het toch, dat ze de oorzaak in vele gevallen niet weten. Wel kunnen ze het opwekken. Als je b.v. steeds teer op een zelfde plaats van je huid smeert, krijg je een k. knobbel daar, wist jij dat? Met stearine net

zo! In ieder geval is het geweldig dat Oom Klaas nog wel een jaar of 10 kan blijven leven. Zijn huidige leeftijd in aanmerking genomen, haalt hij dan toch nog een behoorlijke leeftijd.

Zeg, hoe had jij met Vaders verjaardag willen schrijven? Ik kan je moeilijk in woorden duidelijk maken, met welk een tegenzin ik brieven schrijf!!!

Trouwens, wat weten we ervan! Waar wilde je naar toe schrijven? Z'n laatste adres? 1% kans, dat een eventueel schrijven hem zou bereiken. Verder stem ik met jouw wens in, in verband met die onzekerheid waarover je schreef.

En dan die toekomstplannen! Daar schrijf ik in deze brief nu eens lekker niets over. Dat is een mooi onderwerp voor een brief, die tante Els meeneemt. Jij leeft bij het moment en je kunt je geen voorstelling maken van ons leven na de oorlog? 't Is dan maar goed dat ik er nog ben, want hoe had jij het dan na de oorlog klaar willen spelen? Bij mij is het anders en precies tegenovergesteld aan jou. Ik leef momenteel een winterslaap, maar ons leven na de oorlog zie ik zo duidelijk voor me, alsof ik naar een film kijk. En ik kan je vertellen, dat ik er een prettige film van gemaakt heb. Enfin, dat lees je volgende keer wel.

Wat die fraaie dochter van jou betreft: als die nou al begint met "zo maar" een paar duizend zoenen uit te delen, dan voorspel ik je, dat ze met 'r 8ste jaar al op de knie van een jongen zit. Enfin, hoe kan het ook anders met zo'n moeder. Ik vind anders, dat ze echt naar jou aardt, vooral haar schrift lijkt verdacht veel op het jouwe.

Ik heb op mijn beurt weer gelachen om die 10 platen van Klaas. Ik dacht minstens, dat mijn bescheiden collectie niet in de schaduw van de zijne kon staan, en nu blijkt ik er 7x zoveel te hebben. Ik heb een lijstje gemaakt van de platen, die je volgende keer krijgt, maar één ding heb ik verkeerd gedaan. Jouw nummers kloppen n.l. niet helemaal met de mijne. Op mijn lijst is nr. 35 Full House v.d. Ramblers en 36 Tiger rag. Op jouw lijst is 36 echter Roulette v.d. Ramblers. Die heb ik met mijn verjaardag gekregen en daar tussen gezet. Ik zal proberen er rekening mee te houden. Hier volgen de nummers die jij vroeg: 1. Chinatown, my Chinatown en andere kant. 8. Wishing. 9. Could be. 16 Traummusik. 18 Ralph Benatzky. 18 An apple for the teacher. 37. Tiger-rag. 39 [...]

Wat voor platen heeft Klaas eigenlijk?

Zeker van de Kilima's erbij? Hij is toch zo gek op Hawaaiian platen. Als hij "De Roos van Honolulu" heeft, wil ik die wel eens horen. Schrijf maar eens hoe die platen heten.

Miem, het is nu Dinsdagmiddag. Tante Els is nog niet geweest en opdat je deze brief niet zo laat zal krijgen stuur ik Jo even naar tante Els. We krijgen geëvacueerden hier uit Zeeland. Wij misschien ook. Ik heb niet veel tijd meer om je alles te schrijven. Het komt hierop neer, dat tot 5 Maart je vrijwillig mensen kunt nemen (naar keuze jong, oud, kinderen, aantal, eigen geloof, enz.). Na 5 Maart echter, indien niet genoeg plaats is gevonden, gedwongen. Ik eindig

nu. Miem, een hartelijke omhelzing voor jou en Hummel. Tot de volgende brief.

Nol.

Dinsdagavond 11 uur. Jo is niet geweest. Had plotseling geen tijd, en gaat nu morgenmiddag even naar tante Els.

Nol.

[Els aan Mimi bij brief van Nol]

Lieve Aartje als het niet veranderd kom ik misschien volgende week naar je toe als het kan, horen jullie nog goede berichten van Oom Klaas, ik zal ook naar hem schrijven, wat die zeep en soda aangaat kunnen jullie beginnen, ze waren verrukt over zooveel boter, ze zaten heelemaal zonder zoodat ik 1 pond van ons vast gegeven heb, dat haal ik dan volgende week er wel af, ik heb geen koffer met verrassingen nu bij me want ik ga eerst een paar dagen naar mijn zuster en kom dan naar jullie, maar dit is nu een tusschendoor reisje, dus volgende keer beter, en mijn witte bloem is op het oogenblik op. ik moet misschien weer naar huis wegens evacuatie, als ik kom moet ik weer raad van je hebben, als je die tenminste geven kan.

[Elsje]

*

[Daan aan Mimi]

[Dordrecht]

Lieve Miep en Chawwa.

Je bent zeker verwonderd, dat ik je nu eerst schrijf en ook zeker erg boos op me.

Ik kan me dat begrijpen. Hopenlijk zal je mijn verontschuldiging willen overwegen. Hier is ze. Ik was n.l. een beetje huiverig je te schrijven, 't was de gelegenheid "waarop" je te berichten. Ik vond 't niet erg "koscher". Hopenlijk heb ik je nu tevreden gesteld, anders spijt 't mij heel erg. Ik waag 't er echter nu op je op "deze" manier te berichten. Volgens de berichten vernam ik dat jij en de kleine meid 't goed maken. Fijn!! Het mooie weer gaat nu komen, zoodat jij en Chaw, ervan kunnen genieten. Verder hoop ik dat alles, "huiselijke besognes" enz in orde zijn. In m'n vorige brief spraken wij af te probeeren iets dichter tot elkaar te komen, ik zie hier nog steeds niet van af, doch zooals je begrijpen zult zijn de omstandigheden tegen ons, ik geef echter de hoop niet op, tenminste als er van jouw zijde geen bezwaar is (ik hoop van niet) 't later te probeeren.

Wat ik nu ga schrijven is niet als verwijt bedoeld, doch ik schrijf 't je omdat 't mij hindert. Mieps, was er nog geen één keer gelegenheid om aan tante Els 'n briefje voor mij mee te geven. De mogelijkheid om te schrijven was volgens

mij toch belangrijk groter dan voor mij. Ik kan niet aannemen dat de reden geweest zoud kunnen zijn, dat ik niet geschreven heb (zoo kinderachtig ben je toch niet?) of omdat de verhouding tusschen Nol en mij nu niet "je dat" was. Indien mogelijk, breng dan eens licht in deze zaak.

Dag zusje, veel liefs ook de "kleine" en de huisgenooten.

Tot kijk!

Daan

*

[Nol aan Mimi]

Dordrecht, 4 April 44

Lieve Miem,

zie datum, en je kijkt je ogen uit. 't Is nu precies kwart voor elf 's avonds. Jij schreef in je laatste brief, dat je zo graag je voor en achterkamer weer eens wilde zien. Dus ik aan het tekenen, maar... op m'n dooie gemak. Vanmiddag, of liever gezegd vanavond om $\pm$ 7 uur komt kleine Elsje met een briefje, dat tante Els morgen (woensdag) om 4 uur naar jou toegaat. Van de twee tekeningen was pas één op de helft. Ik hevig de p... in. Tante Els was n.l. Zaterdag j.l. hier en vertelde dat ze nog niet wist wanneer ze naar je toeging. Ze zou wel van tevoren een seintje geven. Wel, dat heeft ze gedaan, maar 3/4 dag van te voren. Ik met een 1/2 tekening (en 2 moesten het er worden) geen brief en geen landkaartjes (ik was n.l. van plan van Polen en Roemenië kaartjes voor je te tekenen). Enfin, ik vanavond aan 't ploeteren met 't prachtige resultaat, dat ik van 7 uur tot 5 voor 11 (zo laat is het nu precies) kans gezien heb, de twee landkaartjes klaar te krijgen, plus voor en achterkamer plus een barstende koppijn en ondanks het laatste zal ik schrijven tot m'n aderen verkalkt, m'n vingers in schrijfstand versteend zijn, en ik m'n laatste adem uitblaas en zodoende de heldenschrijfdood sterf. Let niet op m'n schrift, want m'n pen vliegt over het papier en let niet op verkeer dat van links of rechts komt. Hij rijdt tegen verkeersborden op en door heggen en slingert daarom wel eens een beetje. Ik zal nu maar beginnen met nog iets uit je eerste brief te beantwoorden.

[...]

Nu over m'n kleren. Bijzonder veel heb ik niet. Wat pakken (costumes) aangaat, m'n daags donkerblauw draag ik hier in huis, maar is al zo gelapt, dat ik het niet meer op straat kan dragen. Mijn kamgaren blauwe pak (2 rijen) kan ik met goed fatsoen ook niet meer dragen (kraag doorgesleten, broek versteld enz.) doch draag het hier 's Zondags. Verder heb ik dan nog 2 sportpakken: één donkerblauw (gloednieuw) en m'n lichtbeige. Ken je wel. M'n mouwen zijn wel een beetje kort (niet meer uit te leggen) maar kan nog wel mee. Dan heb ik m'n visgraat regenjas nog. Daar heb ik een maand geleden een knaap van een winkelhaak in ontdekt. Wie dat gedaan heeft mag Joost weten. Daan heeft 'm

naar de tandarts aangehad en Anton heeft 'm een paar keer aangehad. Anton heeft het niet gedaan (zegt hij) dus dan zou Daan het gedaan moeten hebben. De scheur was door iemand die er niets van kan, met een kunstzijden draadje dichtgenaaid. Enfin, Jo zal 'm repareren. Verder! Schoenen. Van de 4 paar bruine en 1 paar zwarte nog 1 paar bruine over. Gelukkig m'n beste schoenen. Sokken, ± 7 paar kan er mee door. Dassen, 4 splinternieuwe (2 zo goed als) en nog 2 "nette" dassen. Goed voor daags. Ondergoed: 3 zuiver wollen borstrokken jeager met 2 broeken. Verder nog wat ander jeager goed (met flanell vanbinnen) en broeken. Interlock: wat hemdjes en broekjes. Heb jij elastiek voor m'n broekjes? Over een maandje ga ik weer interlock dragen, en dan had ik graag alles in orde. Het elastiek van m'n broekjes is helemaal uitgerekt. Handdoeken: 4 stuks. 'n Enkele met een scheurtje, maar dat maakt Jo wel. Overhemden 12 stuks, waarvan slechts 1 (één dus geen twee) met bijpassende boorden. En dat is net m'n goede overhemd. Draag ik dus niet en laat het liggen voor "after the war". Bij die andere draag ik een witte boord en een grijze, waar ik het overhemd niet meer van heb. Mevr. B. heeft die indertijd gebruikt om de kachel mee te stoken (evenals de boorden) omdat onze naam er in stond. Enfin, dat is zo ongeveer alles. Een mooie slip-over zou ik graag willen hebben, want die heb ik niet. Wat voor kleur maak je hem? Bruin is niet gek, dan kan ik 'm bij m'n blauwe en m'n beige pak dragen. Een trui heb ik nog. Eentje met een hoog aan m'n hals sluitend [boord], met een rits op m'n schouder.

Die foto's zijn nog niet klaar. Ik had er ook niet op gerekend, dat tante Els al zo vlug naar je toe zou gaan. Maar nu je tweede brief. Ik hoop dat er nu vooruitgang te bespeuren is bij oom. Schrijf de volgende keer maar eens. Van die parachutisten vind ik leuk. Heb je Engels gesproken? Come in. Take a seat. Cup of tea? Van die kleding wist ik allang dat het electrisch verwarmd was. Werkt net als onze electrische kussens. Maar nu... is het 11 minuten voor twaalf en ga ik naar bed. Morgenochtend ga ik weer heel vroeg schrijven want morgenmiddag om uiterlijk 3 uur moet de brief bij tante Els zijn. Maf ze!

Woensdag 5 April 44

Zo, 't is nu half twaalf en ga verder aan deze brief. Ik ben van half acht uit m'n bed, maar heb eerst de tekeningen afgewerkt. Ik kan ze geslaag noemen. Zou een foto hetzelfde mooier kunnen weergeven? Je hebt werkelijk het gevoel dat je onder poortje staat en de kamer in kijkt. Draai je de tekening om, dan denk je dat je zelf een halve slag draait. Bekijk het zelf maar eens. De tekening zit tussen de gramfoonplaten, dan blijft hij mooi. Ik hoop dat de tekening zo naar je zin is en dat dit de bedoeling is. Tussen 2 () zeg, bij dat verhaal over m'n kleren ben ik vergeten te vertellen dat m'n voorraad pyama's nihil is. Wat ik heb, op die ene mooie na, is krom scheef en lam. M'n flanellen pyama's zijn goed voor jochies van 10 jaar.

Maar nu weer je brief en dus neem ik het onderwerp van gisteravond weer op. We waren bezig over die parachutisten. Ik stuur bij deze brief een "relikwie" uit een Amerikaans vliegtuig, Het is een electrisch deurslot. Zolang het slot onder stroom staat is het gesloten, kijk maar eens naar het slot [...]

Verder sluit ik hier nog iets bij in, ook van de geallieerden. "De Vliegende Hollander". Door Engelse vliegtuigen hier uitgeworpen. Dat moet ik terughebben hoor, maar je mag het wel houden tot een volgende keer.

Verder heb ik bijgevoegd 2 landkaartjes. Een van Polen en een van Roemenië. Dat zijn wel de belangrijkste gebieden. Ik hoop dat je het op prijs stelt dat ik me zo voor je uitsloof. Gisteravond was ik eerst van plan om een kort briefje te schrijven en verder niets. Maar ik kon het niet over m'n goed hartje verkrijgen jou daar mee af te schepen. Dus gaat het 5e kantje straks over 5 regels eindigen en het 6e beginnen, krijg je dus geen kort briefje, maar een lange met twee landkaartjes en 2 tekeningen en een krantje, en een ding uit een vliegtuig. Je broer zorgt toch maar goed voor je.

Maar nou nog eens even naar je brief kijken, of er nog iets bijzonders in staat. Nee, ik verlang niet zozeer naar de Voorstraat, meer naar m'n vrijheid en dan vooral naar vrijheid van handelen. Alleen doen waar je zelf zin in hebt. In je eigen huis, met eigen goed en weer in je eigen bed slapen. Niet altijd afhankelijk zijn van anderen, dat altijd maar precies doen wat een ander wil, gaat me kilometers de keel uithangen. Maar op het ogenblik heb ik nog wel een beetje werk, dus kom ik die korte tijd wel door. Jij bent toch zeker ook van mening dat over 6 à 8 weken de invasie een aanvang neemt? Dat gebeurt vast. Duitsland dondert in mekaar als een kaartenhuis, maar dan met een heleboel harde knallen en veel gedreun en een grote stofwolk vanwege de vuiligheid waarmee ze overdekt zijn. Dan vraag je aan tante Els een koptelefoon. Ik kan je wel vertellen dat die er niet is. Die hebben ze toen met het toestel meegenomen. Zeg Miem, zou dat niets voor mij zijn, zo'n regenjas van lakens? Die jas die ik heb is voor 's zomers (die nu aankomt en waarvan we heus nog wel een tijdje op straat zullen zijn)(een tweed-visgraat) veel te warm. Zo'n linnen jas lijkt me wel fijn. Enfin, ik heb in ieder geval nog een jas.

Zeg Miem, als tante Els terug gaat, geef je dan die 15 platen mee terug en die 5 andere van Klaas. Ze kunnen alle zo in de zak hoor. Nu zitten ze er ook in. Denk erom dat dat stuk vloeipapier onder in de zak blijft. Je moet de platen één voor één erin doen anders gaat het niet.

Nu Miem, Jo staat te wachten ze heeft nog wel tijd maar ze doet alsof dat niet zo is. Ze moet zelf ook ergens naar toe. Ik maak dus een eind aan m'n brief.

Een fijne zoen voor jou en een knuffel voor Hummel
Broertje Nol.

*

[Zus aan Mimi]

[?] 26 - 4 - '44

Lieve twee,

Lieve kind, je kunt je niet voorstellen hoe blij ik was met een brief van jou, je begrijpt toch wel, als het eenigszins mogelijk was geweest, dat ik wel eerder geschreven zou hebben, maar het was absoluut onmogelijk. Als ik Elsje eens spreek, zal ik het haar allemaal uitleggen. Misschien kan zij eens hier komen, dat zou ik toch zoo erg graag eens willen, als zij schrijft naar v.d.Gijzen, wanneer, dan kom ik haar van de trein afhalen.

Je schreef of ik mijn fam. in Laren nog wel spreek. Dit is nu niet erg prettig, vorige week Woensdag werd ik opgebeld, dat mijn oom erg ziek was en of ik onmiddellijk wilde komen, ik ben er toen direct heengegaan en bleek hij reeds overleden te zijn, tante vond hem dood in bed. Een ontzettende geschiedenis, de hoeveelste dit jaar van onze fam? Het vreemdste van de geschiedenis was, dat Gré en ik er voor 14 dagen (een week na haar verjaardag) een dag geweest zijn na één jaar. We wilden er beslist heen, en ze waren zoo blij ons te zien. We hebben het ook lang en breed over jullie gehad, maar hoorden zij ook niets. Ik ben toch zoo verlangend je kleine meisje eens te knuffelen. We hebben en vooral jij ontzettend veel verloren. Bob zijn foto staat op mijn ombouw, en zoo denk ik iedere avond aan jullie, en zoo zie je hoe zoo'n kleine schat je zoo ontzettend veel vergoeden kan, en het leven gaat verder kind, en je moet voor je kleine meisje en wie weet voor wie nog meer een toekomst bouwen, waarin we weer in de menschen moeten kunnen geloven.

Ik heb op het oogenblik een prettige betrekking en wat ook zeer veel waard is goede vrienden, die alles voor mij willen doen.

Groet vooral tante Geertje van me, ik heb al zooveel over haar gehoord. Moeder was zoo dol op haar. Ik ben toch zoo monsterlijk dik geworden, en moet dan steeds aan jouw Eindhovensche tijd denken, niets past me meer, het is wanhopig, doe nu alle mogelijke moeite om er van af te komen, maar tot nog toe zonder resultaat. Met Jaap en Gré²⁸² is het ook mis, hij houdt niet meer van haar en laat haar nu stikken, je begrijpt wat dat is voor haar.

Ja dit wilde ik nog vragen, weet jij waar mijn kinderwagen is. Ik zou zoo graag mijn vriendin er een plezier mee willen doen, zij is het dubbel en dwars waard. Nu kind, ik hoop spoedig jou of Elsje te spreken, dan kunnen we alles uitvoerig bespreken.

Heel veel liefs en een zoen
jullie Zus.

*

[Nol aan Mimi]

---

²⁸² Jaap Wolff en Gré Hart.

[Dordrecht] 22/5/'44

Grote Zus (en Kleine Nicht),

deze brief zal niet erg lang worden en dat is de schuld van tante Els.

Ze zeggen wel eens: "'t komt op als poepen", maar bij tante Els is dat ook zo. Iedere week laat ik Jo vragen, wanneer tante Els naar je toegaat en of ze, als ze het nog niet weet, tijdig wil waarschuwen. Steeds kwam het antwoord: 't kan nog wel een paar weken aanlopen. Maar vanmorgen kwamen ze aanlopen. De Zr. althans en die kwam vanmorgen om 11 uur even vertellen, dat tante Els morgenochtend om 1/2 7 weggaat. Zorg maar, dat vanvond de brief er is. Behalve die brief schrijven, moest ik ook nog 2 emmers aardappelen schillen (was ik net mee begonnen) een gaatje in bijgaande broche boren, en jullie gramfoonnaalden slijpen. Die naalden heb ik n.l. van de week pas gekregen. Tante Els was ze vergeten. Daarom kon ik ze met de vorige brief niet meegeven want ik wist helemaal niet, dat ze er waren en dus gaf ik 3 van m'n eigen naalden mee. Die waren toch zeker wel goed hè? Enfin ik zal zien, wat ik van deze brief maak.

Zeg Miem, zijn dat alle naalden, die Klaas heeft? 't Is anders maar een klein beetje. Denk er om: steeds de naalden bewaren. Ze kunnen steeds weer geslepen worden hoor! Kan je nu de kleine naalden gebruiken, als je ze er niet zo ver in stopt?

Hoe vind je het bijgaand houten broche? Leuk hè? Ik heb er een gaatje in geboord, dan kan je het met een steekje op een van Hummeltjes kleren vast zetten. Je kan het ook met een lintje of koordje bevestigen. Een speld erachter vond ik te gevaarlijk.

Voor Chawwa is ook dat leitje met krijtjes. Het leitje was gewoon blank. Ik heb het zelf rood gelakt en een spinsje (van tante Els) er aangemaakt. Vin je 't leuk? Denk er om, dat ik van de eerste tekening die het leitje "siert" een reproductie op ware grootte moet hebben.

Hoe zit het met die wol (voor Jo). Kan je ze nog krijgen? Ben je al aan m'n "slippie" begonnen? Ik zal het eerste deel van Libelle '41 meegeven. Je moet eens op blz 26-no.1 kijken, naar die trui, wat een mooie kabel daar in zit. Waren die maten goed? Kon je ze gebruiken? Ik hoop het!

Zeg Miem, eindelijk heb ik dan die lamp. 't Heeft lang geduurd en 't kost een boel centjes, maar [hij] is dan ook gloednieuw van de fabriek en een prima geluid. M'n gramfoonplaten zijn net allemaal nieuw voor me. M'n versterker was toch altijd maar een schorre kikker, dat merk ik nu. Enfin, kijk maar, wat je voor me missen kan (voor die lamp dan altijd).

[...]

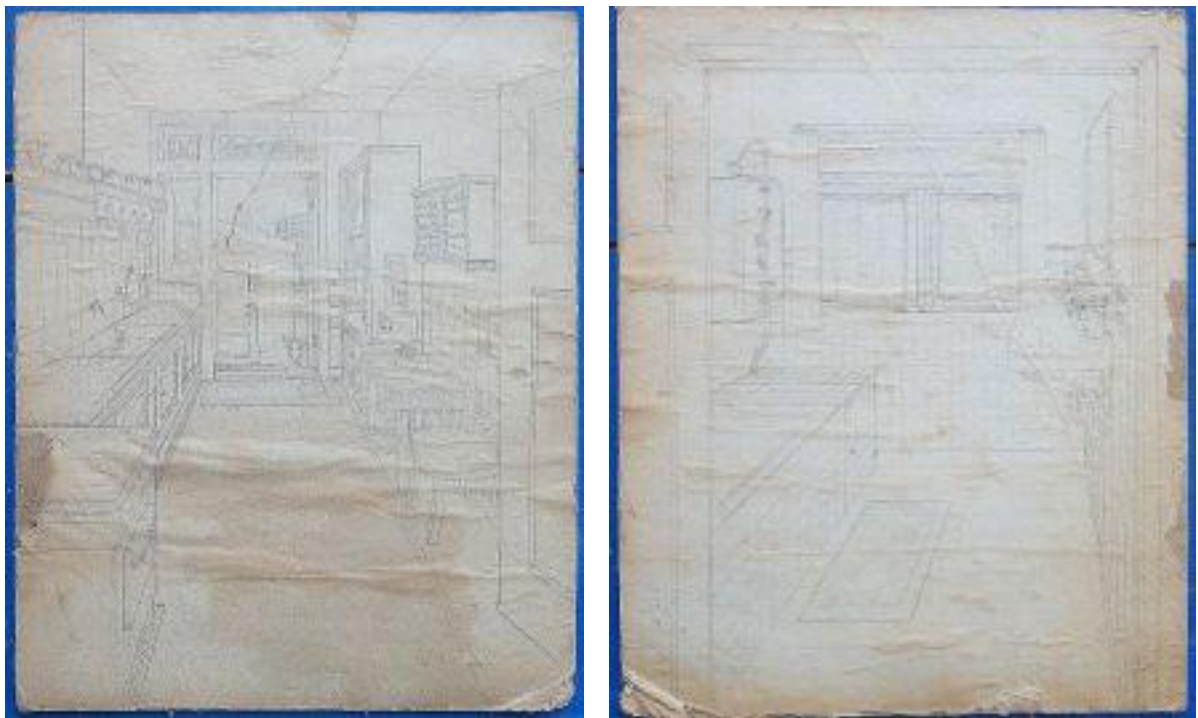
Hoe vind je de foto's nou? Dat zijn nu papier negatieven. Als je het soms niet gelooft, er zit een negatiefje bij. Ik kon ze niet laten vergroten. Dat doen ze niet met papiernegatieven. Ik doe er ook de twee foto'tjes van de hond bij, maar die moeten terug, want die zijn niet van mij. De andere twee (waar ik op sta) mag je

houden. Alle vier foto's zijn met een portretlens genomen, mooi of niet? Tante Els vindt die bustefoto van mij het mooist. Die vind ik nou juist afgrijselijk. Daar ben ik te netjes voor gaan zitten. Dat die foto zo vlekkerig is komt door het kunstlicht en de papiernegatieven. Vind je die andere niet veel leuker, met die cigaret? Veel ongedwongener. Die ene foto van de hond lijkt net "de kuische maagd in de badkuip", met 'r blote ruggetje. Grappig hè? Ik hoop dat de tekeningen van keuken en badkamer zo naar je zin zijn. Voortaan moet je de hond op tijd eten geven. Moet je eens kijken hoe hongerig hij naar z'n bakje staat te kijken, 't is gewoon eng. Vind je de keuken zo naar je zin?²⁸³

[...]

Zusje het allerbeste (want ik eindig nu) en tot ziens!

Nol

Door Nol uit zijn hoofd getekende keuken en badkamer van Vlietweg 26.

*

[Nol aan Mimi]

[Dordrecht] 1/6/44

Dear Sister, (ik bedoel jou, niet één van de Andrew Sisters) ik heb 2 brieven (of liever gezegd één brief en één briefje) hier naast me liggen om te beantwoorden en behalve dat, nog een andere reden om te schrijven. Maar dat komt straks wel.

---

²⁸³ Nol had uit zijn hoofd tekeningen gemaakt voor Mimi, tegen het heimwee.

Die bloemen op Moederdag heb ik (via tante Els) aan tante Geertje laten verzorgen. Ik vind het fijn dat je er blij mee was. Maar aan de paarse inkt op het kaartje had je kunnen zien dat het van mij afkomstig was. Wat je bedoelt met die laatste naald die goed was, snap ik niet. Het laatst heb ik toch 3 naalden gestuurd en dat waren "koperen". Ze zijn wel van staal (alleen met een heel dun laagje koper er over, wat bij de geslepen naalden te zien is, want daarbij is het aan de punt afgeslepen) maar zo zullen we ze maar noemen. Die koperen doen het juist niet goed bij jullie, schrijf je, maar die laatste 3 naalden (die ook koperen waren) vond je goed.

[...]

Wat dat projectie-apparaat met opname apparaat betreft, dat komt er hoor Miem. Zo gauw het te krijgen is. Dan kunnen we gauw filmpjes opnemen van Chawwa.

Hoe vind je het patroon van die trui? Kunnen vinden? Mooi hè? Is 't erg moeilijk? 'k Hoop van niet. Anders neem je maar een ander patroon hoor! Jo moet die wol natuurlijk niet meer hebben. f 12,50 is te duur. De badkamer heb je er nu al bij, veelvraat. Als je nog zoveel kletst, krijg je volgende keer een tekening van de plé, verstaan. En dan lekker gegarneerd met een warme i (met bijbehorende traditionele "punt").

Zeg Miem, schrijf eens iets over Zus. Weet je, dat ik over haar ook wel eens pieker. Hoe zit dat eigenlijk met haar. Hoe heb je contact gekregen? Je schrijft alleen over "Zus", dus neem ik aan dat van Herman niets meer gehoord wordt. Nog iets bekend van hem? Wat moet het met Zus na de oorlog? Zit toch ook alleen met Marti. We kunnen haar toch niet alleen laten, dan. Ik had er al over gedacht om haar bij ons te laten blijven. Prettige afleiding voor jou, dan ben je niet alleen. En dan die twee wurmpjes (Chawwa en Marti). Reuze leuk voor je. Schrijf er eens iets over. Dat zal je wel fijn vinden vermoed ik. En Eva²⁸⁴, hoe heb je daar van gehoord? Waarom kan ze niet terugschrijven? Is ze soms bij Moeder en Vader op visite?

[...]

Wat je schrijft over het weer en event. gebeurt. klopt niet. Dat is volkomen onafhankelijk van het weer. Wel is de maanstand en daarmee in verband staand zee-tij van belang. Half Juni is het tijdstip.

[...]

Broertje Nol

*

[Nol aan Mimi]

[Dordrecht] 22.6.'44

---

²⁸⁴ Eva Gobits (1869-1943), oudtante van Mimi en Nol.

Lieve Jarige Chawwa, en een beetje Jarige Mimi,
Hier is dan eindelijk dat armbandje wat hoogstwaarschijnlijk nogal
nieuwsgierigheid heeft opgewekt. Allereerst van harte gefeliciteerd met de 2e
verjaardag van je lief dochttertje. Ik ben nu (zie datum) erg nieuwsgierig hoe de
oorlogstoestand is, op het moment dat je deze brief leest. Ik ben een erge
optimist, maar ik ben er niet erg zeker van, dat ik op Chawwa's verjaardag bij
jullie kan zijn. Doch als dat niet het geval is, dan zal het toch niet lang duren, of
dat is wel het geval. We zullen het beste maar hopen[...]
Nol

*

[Elsje aan Mimi en Chawwa]
[Dordrecht, begin juli 1944]

Lieve Humpie en Aartje
In de eerste plaats hartelijk gefeliciteerd met je verjaardag Humpie en jij met je
dochttertje. We hopen dat de volgende verjaardag in andere omstandigheden zal
plaats vinden, nu moeten we ons cadeautje met de post oversturen Humpie,
maar dan doen we het allen persoonlijk, wat een visite zal jij dan krijgen. Dit
schilderijtje is uit de tijd toen er nog geen oorlog was, dat was nog eens een tijd
hè Humpie, lekkere koek en krakelingen en ik weet niet wat al, allemaal zoo
maar voor het grijpen. Ik vind het erg jammer dat we niet kunnen komen en
Corrie is ziek, anders had die nog wel naar jullie gekomen. Tante Elsje is een
beetje bang om nu te reizen, het is zoo gevaarlijk, ook hebben we in de krant
gelezen dat de tram van Edam ook beschoten is, nergens is het meer veilig,
maar allemaal verwachten ze nu gauw de beslissing en dan is alle gevaar
geweken en kunnen [we] weer met een gerust hart op reis gaan.
Ik doe hier ook de photo's bij, ze zijn nogal meegevallen vind ik. Nu Humpie en
Aartje we wensen jullie een prettige dag toe en allen hartelijk gegroet van ons
allen Corrie, Elsje, Elsje, Marinus en Janneke met een stevige verjaarszoen
dag!

*

[Elsje aan Mimi]
[Dordrecht, half juli 1944]

Lieve Aartje en huisgenoten
Je brief ontvangen en gezien dat de verjaardag van Humpie niet vergeten is, de
cadeautjes nogal toestroomden, zal je niet vergeten bij eerstvolgende
gelegenheid Jo een bedankbriefje te schrijven. Wat jammer dat Tante Geertje
die avond niet goed is geworden, hoe is het nu met haar, dat is zeker een

langdurige kwestie, ik hoop dat het van onschuldigen aard zal wezen, met Oom Klaas gaat het wel goed hè. Wat ik zeggen wil Klaas moet dat plan om naar Dordt te komen maar uit zijn hoofd zetten, en maar even geduld hebben met die platen, moet er nu nog een nieuwe bij en welke, en welke moet hij van Nol hebben, schrijf dat allemaal eens bijtijds, die platen komen heusch wel zoo'n levenskwestie is dat toch niet en je begrijpt wel dat Jo toch geen visite voor Nol ontvangt tenminste liever niet, je moet tegenwoordig toch zoo voorzichtig wezen, en om nu voor dit korte oogenblikje de boel te verknoeien vind ik eeuwig zonde, wees nou niet eigenwijs daarginder, en luister naar me en zegt niet wat kinderachtig. Het andere waar je om schreef komt ook wel. Had je de laatste keer dat ik bij je was nog niet om theedoeken ook gevraagd voor Tante, ik meen van wel. De zomer schiet nu hard op hè, gelukkig maar, ik vind de winteravonden altijd zoo gezellig. Ik ga nu eindigen, ontvang van ons allen de hartelijke groeten en een stevige pakkert voor Humpie van Tante Elsje

*

[Nol aan Mimi]

[Dordrecht] 26 Juli '44

Lieve Miem en Chawwa,

gauw nog even een briefje schrijven, wat tante Els mee kan nemen. Heel onverwacht kwam ze hier, en vertelde dat ze morgen naar je toe gaat. Weer fijn voor jou. Zal je wel naar verlangd hebben, dat ze weer eens komt.

Ik heb als tractatie een pakje cigarettten gehad op haar verjaardag. Geweldig hè? Hoe staat het met mijn slip-over? Is ie al klaar? Nee zeker, anders had tante Els 'm mee kunnen brengen.

Ik heb van de week weer f15.- verdiend met een transformator wikkelen. Een zenuwenwerkje. Ruim 5000 wikkelingen van draad dat 1/10 mm dik is. Kan je begrijpen. Maar nu is ie klaar, en ik ben trots, want ik had zoiets nog nooit gemaakt. Als je 'm in het stopcontact steekt geeft ie 500 Volt. Wat een boel hè? Daar kan je dood van blijven, want dat is hoogspanning.

Zeg, hoe kon jij in hemelsnaam de verjaardag van tante Els vergeten? Gelukkig voor jou heb ik er bijtijds aan gedacht om bij die bloemen ook jouw naam en die van Chawwa te zetten.

[...]

Met de oorlog gaat het goed hè? In Italië en Rusland tenminste. In Frankrijk schieten ze geen pest op. Maar ja, de mof zet daar alles op alles. En in Rusland laten ze de boel maar waaien. Wat in Duitsland aan de hand is, is helemaal mooi. 't Is alleen afgrijselijk jammer, dat Hitler alleen maar in z'n onderbroekie stond. Zonder kop had ie moeten staan. Dan had de oorlog afgelopen geweest. Maar volgens je-weet-wel moet het nog steeds een rotzootje zijn in Duitsland. Muijerij op vlooteenheden te Stettin en Kiel. Opstand in legerafdelingen in

Oost-Pruisen. Botsingen tussen troepen v.d. Weermacht en van de S.S. (stink-sodemiers) bij München, enz. Maar wat 'r van waar is...

Duitsland heeft zelf de censuur naar het buitenland in handen, dus je begrijpt, dat er haast niets uitkomt. Een goed voorteken is echter, wat Churchill van de week gezegd heeft, toen ie in Frankrijk was. "De oorlog zou wel eens veel vlugger afgelopen kunnen zijn, dan wij denken." En dat gezegd door een pessimist als Churchill, dat wil heel wat zeggen.

Je mag me wel feliciteren, zeg. Morgen (Donderdag), dus als tante Els bij je is, vier ik m'n 2-jarig jubileum. Dan heb ik 2 jaar vacantie.²⁸⁵ Eigenaardig toch. In die 2 jaar ben ik geestelijk helemaal veranderd. Van een kind tot man zou je haast kunnen zeggen. Dat zal je wel gemerkt hebben aan m'n brieven ook denk ik.

Van de week was Annie hier, maar ze had een strop, want ik was boven omdat er iemand was, Joost mag weten waarom ze kwam. Ze wou me zeker weer eens zien. Opvliegen kan ze, nou wil ik 'r niet meer zien.

Nu schatten, ik houd op. Tot spoedig ziens van je broer Nol

*

[Daan aan Mimi]

[Dordrecht?] woensdag 16 Aug '44

Lieve Miep en dochter.

Via m'n correspondentieadres ga ik je weer eens schrijven.

De wereld draait en wij worden daarbij oud (heeft dit reeds iemand voor mij gezegd?) Vroeger zag ik de wereld graag zoals ik ze mij gedacht had en daar dit vaak heel anders gebeurde, ontstemde mij dit.

Later besepte ik dat je de dingen (mensen) moest aanvaarden zoo ze waren, zonder verweer, vaak lukt mij dat nu.

Mocht je geen prijs op deze correspondentie stellen (zeg 't gerust) geef de boodschap dan mondeling of schriftelijk mee, dan zal ik je niet meer lastig vallen. Tot zolang zal ik je steeds in onbep. tijd 'n berichtje sturen.

Jullie genieten zeker erg veel van 't prachtige weer en zijn nu zeker al 'n paar "gebruinde boerinnen". Naar ik hoop zijn jullie beiden goed gezond. Indien er iemand van jullie jarig is of geweest mocht zijn, vergeef 't mij dan dat ik je niet geschreven heb, doch ik weet géén verjaardag. In elk geval bijvoorbaat "geluk gewenscht". Nu Miep 't allerbeste en dat je spoedig weer "op jezelf" mag zijn.

Kus Ch. en groet de huisgenoot.

Met vriendelijke groeten D.

*

---

²⁸⁵ Nol was dus op 27 juli 1942 ondergedoken.

[Nol aan Mimi]
[Dordrecht] 19 Augustus '44

Lieve Tante Els,
ik heb erg weinig te schrijven, maar wat ik te schrijven heb is erg belangrijk. Zojuist vernam ik, dat Engelse, Amerikaanse en Franse troepen, in samenwerking met Engelse en Amerikaanse vloottenheden geland zijn in Z-Frankrijk (Rivièra).

U ziet: ik versta mijn plicht want ik schrijf U direct.

Verder nieuws nog: (ook heel belangrijk) is dat de Amerik. vanuit Le Mans N.W. waarts naar Alençon (bezet) getrokken zijn en verder weer naar Caen terug. Ze vallen de Duitsers in de rug aan. De Duitsers halen daar dezelfde stommiteit uit als in Rusland: wachten met terugtrekken tot het te laat is. Ales wat daar zit (aan moffen) is zo goed als ingesloten. Deze week wordt een catastrophale week voor Hitler en consorten.

Dat is alles, maar meer dan genoeg nietwaar?

Tante Els, de groetjes en stuur dit briefje weer door en vraag dan eens meteen hoe ver ze is met m'n slip-over, want het wordt tijd.

Dag een zoen van Nol

P.S. De kurketrekker ligt al klaar.

*

[Elsje aan Mimi]
Hardenberg²⁸⁶ 20 Augustus 1944

Lieve Aartje eindelijk zal ik dan eens vanuit Hardenberg schrijven, ik heb gewacht met schrijven totdat ik ook een brief van broer ontvangen had en nu zijn het er nog wel twee, maar laten we bij het begin beginnen hoe gaat het met jou, allen gezond en Tante is die alweer heelemaal beter en op de been, nu met de kinderen en mij gaat het goed, alleen Janneke is niet zoo lekker, overgeven en diarree. Wat hebben we mooi weer gehad hè niet één dag regen, ik heb niets anders gedaan als gerust, maar toch wil mijn maag niet erg, ik gebruik hier niets anders als melk en pap en elken dag een ei en twee boterhammetjes zonder korst en in plaats van jus 's middags boter, maar ik geloof dat ik juist van die papkost zoo beroerd ben, want daar zit toch eigenlijk niets in, het is goed dat ik niet behoef te werken anders hield ik het niet vol. Wat ik alzo heel den dag doe, wel om half tien of tien uur sta ik op, dan heb ik al een ontbijt op bed gehad als ik dan opsta een groote beker warme melk en een bord pap al naar dat

---

²⁸⁶ Bij Els van As zaten geen onderduikers meer en in de oorlog werden leden van de Zeemansbond in de zomervakantie naar het platteland gestuurd voor vakantie. Els bood na 1943 ook nog onderdak aan een zwager van Corrie Lozie, een gezin met drie kinderen.

ik zin heb, dan ga ik buiten zitten of liggen als ik tenminste geen boodschappen in het dorp moet doen, dat is hiervandaan een groot half uur fietsen, maar ik doe er langer over omdat ik er een uitstapje van maak, als ik dan terugkom gaan we eten, na den eten neem ik een kussen onder den arm en ga naar de heide, dat is hier vlak achter het huis, en achter de heide is het bosch, daar gaan de kinderen bramen zoeken, die zijn hier volop, en ik ga dan lekker een dutje doen, het overige van de tijd ben ik een badpak aan [het] breien voor Elsje.

Vrijdagmiddag zijn we met zijn allen naar het zwembad geweest, ze stonden versted van Elsje dat die zoo zwemmen kon, nu ik wist ook niet dat ze zooveel durfde in het water, ze springt o.a. ook van de 4 M hoge wip, geweldig hè voor zoo'n klein ding, en dan schrijf ik zoo tusschendoor een briefje (maar niet naar jou) b.v. naar broer heb ik twee keer geschreven, maar hij schrijft ook altijd trouw terug wat ik van jou niet altijd kan zeggen. Hier naartoe schrijven kan nu niet meer want ik ga a.s. Dinsdag weg dus over een paar dagen. Ik heb het hier reuzegoed maar meisjelief er gaat toch niets boven de Vlietweg hoor, maar ik wil niet klagen vooral niet tegen jou, maar kind ik vind het toch zo'n heerlijk wonen op de Vlietweg, zoo vrij en toch dicht bij de stad. Ik kreeg van de week een brief van Corrie en daar schreef ze in dat ze slechte tijding had, n.l. dat Andries gepakt was, verschrikkelijk hè, maar het heeft me niets verwonderd want hij liep ook altijd op straat, net als nog een zeker iemand die ik ken, en die wacht natuurlijk ook net zoo lang tot het te laat is, maar ja ik heb ze dikwijls genoeg gewaarschuwd, maar elke keer heeft ze haar praatje wel klaar dat het niets geeft en weet je wat het ergste is, komen daar menschen aan de deur bleef ze dan nog maar een beetje achter, maar nee dan doet zij juist het woord, net zoolang als het goed gaat, ik geloof dat jij ze ook kent, vind je ze niet verschrikkelijk eigenwijs, maar ja ik zeg nu ook niets meer, want wat gaat het mij tenslotte aan, ik heb niets met haar te maken, dus laat het me koud?? Zeg meisje als ik me niet vergis moet ik eind Augustus weer naar Z. want ik bezit geen cent meer en als ik het goed uitreken kom ik nog te kort, maar wacht maar ik zal temee als er weer geld is een flinke greep er in doen, is het goed? Wat gaat het goed wat de oorlog betreft hè, die Engelschen denken maar dat het allemaal winst is dat oprukken, maar wij van Duitschen kant bezien dat anders, ja ze kunnen wel gauwer het loodje moeten leggen als dat ze denken, wacht maar als we met ons geheime wapen beginnen, ik zelf weet nog wel niet wat het is, maar dat kunnen we gerust aan onze helpers en beschermers overlaten, hoe groot en machtig is Duitschland altijd geweest, en zou dan nu zijn vlucht gebroken worden, neen wij weten beter, de overwinning is ons. Wat zeg je van zoo'n redevoering geweldig hè.

Nu mijn lieve kind pak ons hummeltje eens lekker van me, en ik hoop je spoedig als het reizen niet gevaarlijker wordt weer te zien, ik denk dat ik vraag of Corrie ook mee gaat, dat is gezelliger en die heb je ook in geen tijd gezien, lief meisje (ik bedoel ellendeling) ik ga nu eindigen doe ze allen de groeten en jezelf een stevige pakkert van mij zooals altijd je Elsje.

*

[Elsje aan Mimi]

[Dordrecht, augustus/september 1944]

Lieve Aartje

Hoe gaat het bij jullie alles nog goed, is Tante al heelemaal beter met ons gaat het best na onze vakantie. Ik denk dat je verleden week wel tevergeefs gewacht zal hebben, maar je zal het misschien wel begrepen hebben, want bij jullie zullen er ook wel allerlei geruchten gegaan zijn. Nu waren de geruchten die er gingen wel niet heelemaal waar, maar ik had toch niet kunnen komen, want het beschieten van de treinen was zoo hevig dat het wel een oorlog op zichzelf lijkt, en nu deze week is het heelemaal verschrikkelijk, elke vijf minuten luchtalarm, de kinderen zijn al sinds verleden week niet meer naar school geweest, het is gewoon niet om te doen. Gistermiddag leek het gewoon een hel, onafgebroken luchtafweer en andere schietrij, het was gewoon een herinnering aan 10 Mei 1940, er is al één vliegtuig naar beneden gehaald, van de zoovele die er elke dag af en aan overgaan, we leven hier gewoon in oorlogstoestand. Weet je wat ik nu het naarste vind dat je heelemaal zonder een cent zit, en ik kan je het nu toch onmogelijk bezorgen, ik had alles gereed om naar je toe te gaan, maar met de treinen was het ook al in de war, oversturen durf ik niet, dat is te gewaagd want elk oogenblik kan de bom losbarsten. Ik had wel eerder geschreven, maar ik denk zal eerst maar even afwachten hoe de post gaat, nu dat gaat tamelijk wel. Broer had ook al een brief geschreven om mee te nemen, maar die zal ik er nu maar bij doen, ook die van Zus, het zijn wel oude brieven maar daar kan ik nu ook niets aan doen. Wie weet hoe gauw je nu met vakantie kan komen, ik verwacht het nu elke dag. Schrijf jij nu ook eens terug hoe het daar bij jullie is, jij weet nu zoo'n beetje hoe het hier gesteld is. Ik had eigenlijk al zoo half en half van jou bericht verwacht hoor. Hoe gaat het met Humpie, pak ze maar van ons en zeg dat we zoodra we vakantie hebben komen. Zeg Aartje die zoon van Mekenkamp is tijdens de reis gedood, die trein waar hij in zat werd beschoten, dus hun hebben ook hun offer gebracht. Hier zijn vele huisgenoten van onze partij vertrokken, bij jullie ook nog? Ik had ook wel graag meegegaan, maar ik vond het zoo zonde van de inmaak, waar we nu zoo hard voor geploeterd hebben, en je huis wordt zoo stoffig vind ik als je er al die tijd niets aan doen kan. Je zal zeggen kunnen de burens dat dan niet voor je doen, maar die zijn ook vertrokken, we waren aan één kant nog kwaad ook, want we hebben ze toch nooit iets in de weg gelegd, en nu gaan ze weg zonder afscheid van ons te nemen, neen ik had me dat anders voorgesteld. Maar nu moet ik eindigen ontvang dan van ons allen de hartelijke groeten en aan Oom, Tante en neven van ons beiden

Corrie en Elsje

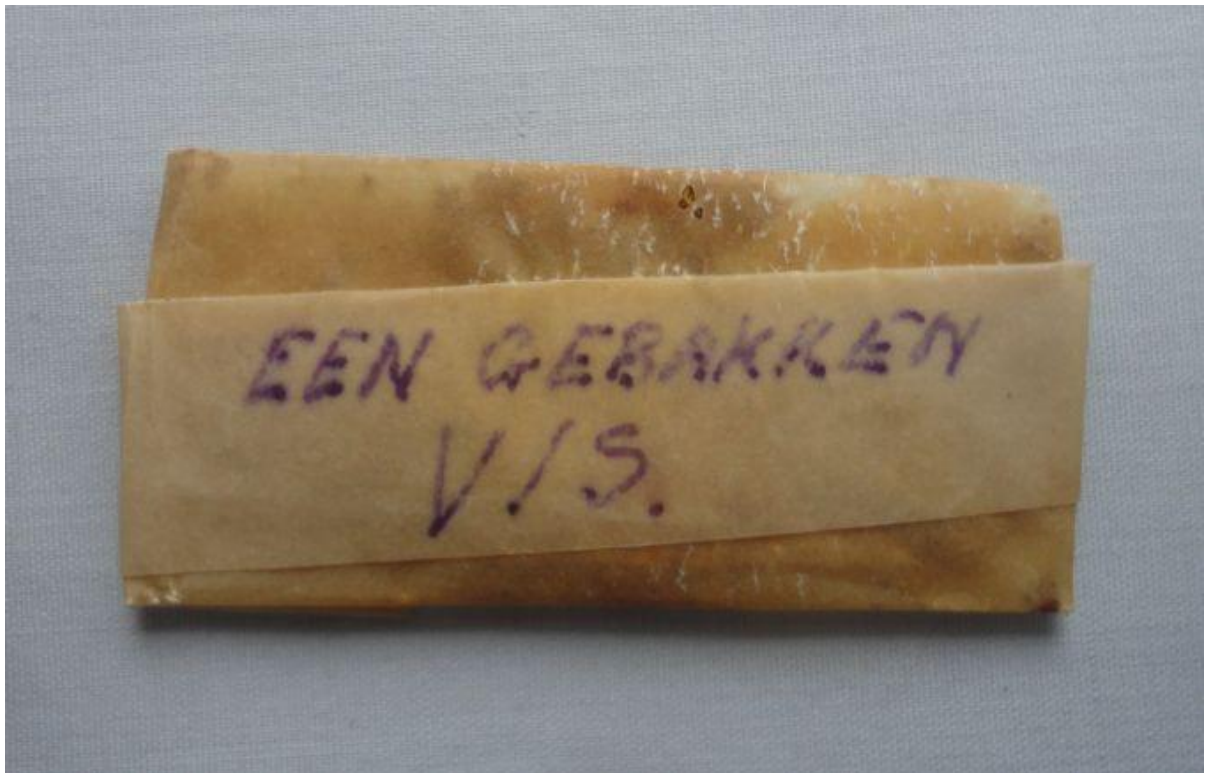
*

[Nol en Els aan Mimi]
[Dordrecht] 4 Sept. '44

Lieve Miem,

dit zal de laatste brief zijn, die je vóór de bevrijding van me krijgt. Het was de bedoeling, dat tante Els Dinsdag naar je toe zou gaan, maar de toestand heeft zo snel een wending genomen, dat ik haar aan zal raden niet te gaan, omdat ze 99% kans heeft dan niet meer terug te kunnen komen.

Ik neem aan dat je op de hoogte bent van de gebeurtenissen, zodat ik niet bang ben, dat je verbaasd zult zijn, als ik zeg, dat ik verwacht, dat de Amerikanen nog slechts luttele kilometers van hier zullen zijn, zo niet reeds in de stad, als deze brief je bereikt. "Als" deze brief je bereikt, met de klemtoon op "als", want ik ben er niet eens zeker van. Mocht je niet zo goed op de hoogte zijn, dan sluit ik daarvoor een gebakken schol in om een beetje op te kikkeren van de verbazing.

Antwoorden op deze brief zou ik niet als ik jou was, want hij zal ons niet meer bereiken. Het plan was dat wij jou zouden komen halen, maar of dat mogelijk is, weet ik niet, want wij zullen hier eerder vrij zijn, dan jullie daar en wanneer aan jullie dat feit voltrekt, zullen we niet onmiddellijk vernemen. Kom dus, als het mogelijk is, zo gauw mogelijk hier naar toe, als wij dan nog niet bij jou zijn.

Ik had al een kaart van België voor je getekend, maar ik sluit hem niet in, omdat het haast niet meer nodig is.

Dit is alles wat ik weet te schrijven en daarom eindig ik met tot zeer spoedig
broertje Nol

Hij is gek jij wacht tot wij je komen halen begrepen!!!
maar wel tot zeer spoedig het gaat langzaam maar zeker
je Elsje

*

[Nol aan Mimi]

[Dordrecht] 11 Oct. '44

Lieve Miem en Hummel.

Ik hoop, dat deze brief je bereikt, en dat de overkomst niet te lang duurt (zie datum).

Het is louter toeval, als je deze brief ontvangt, en nog meer toeval, als ik er antwoord op ontvang, maar probeer het. Maak geen grote, dikke brieven, dan help je de P.T.T.

De toestand hier is voorlopig nog houdbaar. We hebben nog electriciteit ('s avonds en 's nachts). Overdag is het verboden te gebruiken. Gas: 's morgens, 's middags 1/2 uur, 's avonds 1 1/2 uur.

Het hoog nodige o.a. zout, is nog te krijgen (in tegenstelling met A'dam waar 't f5.- per kilo kost). Ook is het hier nog rustig. Op de grond bedoel ik. In de lucht is het anders. Soms 10 tot 12 x luchtalarm per dag. De spoorbrug (naast de nieuwe Maasbrug bij Zwijndrecht) is in de lucht gevlogen. Soms dreunt het en rinkelen de ruiten van de bommen en vliegen de scherven van het geschut om onze oren.

Een nichtje van Jo (uit Amsterdam) is hier en kan niet meer terug. Het meisje van Anton is komen lopen uit R'dam omdat de toestand daar onhoudbaar werd. Plafonds zakken in en daken vlogen weg door de luchtdruk van het opblazen der haveninstallaties. Je liep er soms op een dikke laag glas.

Het front loopt momenteel van de ingang van Z.Beveland (bij Bergen op Zoom) onder Breda door naar 5 Km ten Z. van Tilburg verder naar Den Bosch over Oss de Betuwe in naar Elst, Nijmegen, langs de W. oever van de Maas naar Aken en zo verder langs de grens van Duitsland.

Ik houd nu op. Hoop jullie maken het goed. Schrijf nog wel eens. Schrijf in ieder geval terug!!!

Gekust door je broer Nol en tot spoedig (?) ziens

P.S. Schrijf naar mijn adres terug s.v.p.!

*

[Elsje aan Mimi]

Dordrecht 16 Januari 1945

Lieve Aartje

Als je deze brief ontvangt dan is er ook geld voor je in A'dam, mijn nichtje uit A'dam was met begin September voor een enkele dag bij me gelogeed daar er toen staking gekomen is, kon ze niet meer terug, nu is er plotseling een gelegenheid dat ze weg kan, en wil ik je op deze manier wat geld toezenden. Ik zal f 500 meegeven en hoop dat mijn nichtje goed aan zal komen, het adres is je bekend, Cornelis Trooststraat 20 (Zuid). Als je nu iemand het zoo vlug mogelijk laat halen en zend mij dan ook bericht zoo vlug mogelijk, ook hoop ik op wat meer post van jou daar ik tot op heden toe maar niets van je gehoord heb, op geen enkele brief heb ik antwoord gehad, ook Nol hoort niets meer van je. Of komt het door de post. Weet je dat we hier een bombardement meegemaakt hebben en dat het huis van mijn broer in de Museumstr heelemaal weg is, alles zijn ze kwijt, maar wonder boven wonder zijn ze allen gespaard gebleven, de halve Museumstr is getroffen, ook Vrieseweg en Groenendijk zijn heel wat huizen weg. En nu Vrijdag en Zaterdag j.l. zijn alle mannen uit de huizen gehaald die ze tenminste konden vinden, huis aan huis heeft huiszoeking gehad en er mocht niemand op straat, bij Jo is alles goed. Ik ben al sinds een paar maanden niet bij Nol geweest, maar hij maakt het goed. Zeg Aartje de laatste brief die ik ontvangen heb, daar stond in dat ik die spijkers maar moest gebruiken, nu ik heb van dat aanbod maar gebruik gemaakt, want ik heb enkele dingen gekleurd gekocht, en dat waren kleuren die moeilijk te krijgen waren, en ik moest het doen anders kwam ik te kort, ik hoop het spoedig weer in orde te kunnen maken. Nu hoop ik maar dat deze brief je bereiken zal, als ik dan antwoord van je gehad heb, kan ik wat uitvoeriger schrijven. Hoe gaat het met Chawa en Oom en Tante weer heelemaal beter. Het is een tijd geleden dat we wat van elkaar gezien of gehoord hebben, maar als de dagen wat langer en mooier worden dan heb je kans dat er nog weleens een gelegenheid voordoet, dat Corrie of ik komen kunnen. Op het oogenblik is Mevr. Theunissen met de kinderen en haar Vader bij mij, dus een heele drukte, maar Corrie neemt nu geen verpleging meer aan dus helpen we elkaar zoo. En nu Aartje ga ik eindigen doe de groeten aan Oom en Tante en neven en een kus voor Chawa en jou van Tante Elsje en Corrie en we hopen op spoedig bericht

*

[Nol aan Mimi]
Dordrecht 30.1.'45

Lieve Miem,

je bent een halve gare om je zo ongerust te maken. Alles gaat goed Madame la Marquise.

Ik was ongelofelijk blij, dat ik weer eens bericht van je kreeg. Tot voor een maand geleden heb ik nog aan je geschreven. Iedere week een brief, maar steeds kreeg ik geen antwoord. Met je verjaardag heb ik een brief geschreven met een felicitatie en een nieuwjaarswens. Die is dus niet aangekomen. De brief, die jij op mijn verjaardag schreef, ontving ik op 29 Januari. Die is dus 17 dagen onderweg geweest. Zo juist zie ik, dat jouw brief in Haarlem op de post is gegaan en wel op 15 Januari. Dus is ie 12 dagen onderweg geweest.

Maar nu de toestand hier. Alles is hier bij het oude. Geen gas, geen electriciteit. Plenty kolen, plenty hout, plenty eten, wij tenminste. M'n liefje, wat wil je nog meer. Om mij hoef je je niet ongerust te maken.

We hebben hier 2 weken geleden huis-aan-huis razzia gehad voor de arbeidsinzet. Alles op de bekende manier. 's Morgens vroeg om 7 uur geluidswagens door de straten (auto's met luidsprekers). Binnen de stadsgrenzen blijven, anders wordt er geschoten. En er is geschoten. Tot de spionnetjes van de ramen hebben ze met mitrailleurs afgeknald. Kompleet baldadigheid. Er waren een stelletje boven hun theewater en als ze iemand zagen lopen, schoten ze. Enfin, hier kwamen er 3 naar boven en 3 bleven bij de deur staan. Hebben even met ze gekletst, m'n persoonsbewijs laten zien, en Jo haar man z'n Ausweis, dat ie op straat mocht (da's waar ook: de 2e dag mocht je helemaal niet meer op straat). Trouwens we zijn allebei boven de leeftijd, hij 46 en ik nu pas 44 jaar. Ze hebben nog een kopje koffie gehad (zonder melk en suiker, wij weten n.l. niet meer hoe die dingen er uit zien) hebben wat rond geneusd door het huis en zijn weer weggegaan. Zo zie je, dat je je voor niks weer eens ongerust hebt gemaakt. We leven allemaal nog en zijn kerngezond (Het laatste niet bepaald van de levensmiddelen op de bon). We eten echter nog geen bietenpulp (zeker 60% van de Dordtenaren doen dat al!!). Weet je wat hier een mud tarwe kost (als je 't krijgen kunt?) f1000,- Een mud aardappelen? f240,- Een kilo vet? f90,- Een fles slaolie? f85,- Een kilo erwten? f8,- Een eigenteelt cigaret? f1,10. Zo is het hier, maar wij hebben gelukkig nog te eten. We schrappen de aardappelen want we eten met z'n vijven gauw 8 kilo aardappelen per maaltijd, waarvan anders $\pm 1 \frac{1}{2}$ kilo schillen afviel. Dat spaar je zo uit. Tot voor een maand aten we 2x aardappelen per dag, nu 1x en een keer soep, of pap met een boterham. Op het ogenblik zitten hier alle bakkers zonder bloem (we hebben al maandenlang echt tarwebrood) en dat komt door het vervoer. Het rantsoen is al 500 gr. p.p.p.w. Wat schunnig laag is, en zelfs die 500 gr. is niet te krijgen. De mensen vreten elkaar haast op van de honger. Van de week hebben ze hier weer eens gebombardeerd. Er zijn geloof ik al 40

doden. In de Toulouselaan en de Dubbeldamseweg. Als gekken zijn ze tekeer gegaan. De "Typhoons" kwamen als huilende honden met een vaart van meer dan 600 Km per uur uit de lucht vallen en vuurden toen hun raketten af. Als dat "bevrijden" is, kunnen ze het beter laten. In één van m'n vorige brieven schreef ik al van een vorige luchtaanval op park "Merwestein", maar die brief heb je dan niet ontvangen, toen zijn ± 80 personen gedood.

Vest, Steegoversloot (hele familie Brand, bloemenzaak en winkel aan puin, voltrefter), St.Jorisweg, Vrieseweg (Buitenschool met 24 kinderen) Bankastraat. Je kunt je voorstellen, hoe wij hier over dergelijke methoden denken. Enige weken geleden is hier de gevangenis opengebrouwen ('s nachts), alle gevangen (politieke) ontvlucht. De gehele familie Dieke (waarvan een dochter in de gevangenis zat) dezelfde nacht spoorloos. Je weet wel, de wethouder. Zijn zaak door de duitse politie leeggehaald en in brand gestoken. Voorts nog een huis in de Zeehaven.

Zeg, weet je nog, dat ik jou eens dat elektrische voetenstoofje gestuurd heb? (tante Els bracht het toen als verrassing mee) Ik heb er voor me zelf ook een gemaakt, maar niet elektrisch natuurlijk, want dat zou ik toch niet kunnen gebruiken, maar 't is wat goed hoor. Helemaal geen kouwe voeten.

Je moet me eens precies schrijven, hoe het bij jullie met het eten zit. Ik dacht, dat er genoeg was, te lezen uit de laatste brief die ik van je ontving. Ook zeker in 't honderd gelopen, met de verhuizing.

En nu moet je goed luisteren: Behalve deze brief schrijf ik nog 5 (vijf) andere. Die 5 zijn precies aan elkaar gelijk, echter niet zo uitvoerig. Om de dag stuur ik er een weg en zal dat blijven doen tot ik weet dat je bericht hebt. Als die vijf op zijn schrijf ik weer andere brieven. Je moet dus niet gek opkijken, als je een stel brieven krijgt (wat een optimist hè) die gelijk aan elkaar zijn.

't Is nu bijna donker, vandaar m'n slordige schrijven en ik houd op.

Lieverd, ik hoop je heel gauw weer te zien en eindig met een omhelzing voor jou en Humpi plus een felicitatie en een gelukkig nieuwjaar.

Brother Nol

*

[Elsje aan Mimi]

Dordrecht 4 Februari 1945

Lieve Aartje, Hummel en verdere huisgenoten.

Nogmaals zal ik een poging in het werk stellen om je te bereiken, ik hoop dat deze brief met al de andere brieven die Nol me gegeven heeft terecht zullen komen. Jouw laatste brief die voor Nol zijn verjaardag was heb ik verleden week in 't laatst van de week ontvangen, we waren blij weer eens wat te hooren, heb je de brief die mijn nichtje in A'dam zou posten al ontvangen en het geld is dat al in orde gekomen. Ze zeggen dat de oorlog nu wel goed opschiet, ik geloof

het ook, maar nog niet dat [het] gauw afgelopen is en de toestand hier in de stad is erg, de bakkers hebben geen meel dus kunnen ze ook niet bakken, gelukkig heb ik nog een beetje tarwe, maar we zitten op het oogenblik erg met aardappelen en peulvruchten, nog een beetje en dan is alles op, de dagen worden nu langer en nu wilde ik vragen, of je bij jullie nog aan aardappelen, erwten of bruine boonen kan komen, liefst bruine boonen, met het oog op mijn maag. Als het dan de moeite is wilde ik een poging wagen om ze te komen halen. Ik vraag dan of Elsje mijn nichtje mee gaat met me, we kunnen dan in A'dam een nachtje overblijven. Boter of vet is zeker heelemaal uit den boze hè, we hebben hier al f 100 voor een kilo vet geboden, maar nog tevergeefs, een half schaap lijkt me ook wel iets. Ik heb het over Elsje, heb je die brief nog ontvangen waar ik over het eerste bombardement geschreven heb, ja het eerste want we hebben ondertusschen al 3 bombardementen meegemaakt. Nu bij het eerste is bij mijn broer in de Museumstraat alles tegen de grond gegaan, ze hebben niets meer over, nu zijn ze bij Elsje in de Komatistraat in, waar eerverleden Maandag ook weer vlakbij een bombardement plaats had, n.l. Toulouselaan en enkele zijstraten daarvan ook nog, een straat op de Dubbeldamscheweg, den Zondag daarop weer een bombardement nu op de veldgendarmerie op [de] Stationsweg, daarbij werd de Singel weer geraakt, en bij al deze grapjes gingen de vliegtuigen over de Vlietweg en gooiden op die hoogte de bommen uit, de kinderen waren net op de spoordijk en zagen de bommen over hun hoofd uitgooien en de piloten zitten, ze waren gelukkig zoo verstandig om tegen de spoordijk aan te liggen, maar als er nu een vliegtuig overkomt, wat een beetje duikt dan weten ze [zich] geen raad van de angst, dus er is alweer heel wat gebeurd sinds we elkaar voor het laatst gezien hebben. Het is maar een zenuwachtige tijd vooral met die razzia's een ieder heeft huiszoeking gehad, bij sommige streng en andere weer heel mild. Bij ons waren ze ook heel gemoedelijk.

Hoe gaat het nu met Oom en Tante zijn ze nu alweer heelemaal in orde, ik zou jullie best allemaal weer eens willen zien dat begrijp je, dus zorgt maar dat er gauw wat te halen is voor me, vooral boter of vet de prijzen zijn hoog dat weet ik, dus kijk of laat Jaap eens informeeren bij diverse boeren en schrijf dan zoo gauw mogelijk terug. Ik zal deze brief met een speciale post meegeven dat scheelt misschien nog wel, en als jij mij schrijft dan moet je op de enveloppe in den linkerbovenhoek zette bestemd voor zieken, dan gaan ze eerder mee. Dus meisje nu weet je weer het een en ander. O ja, die boter is voor mij persoonlijk want ik eet nu maar niets, anders heb ik er weer last van en al mijn ziekenbonnen hebben opgehouden. Ontvang nu van ons allen en ook aan Oom en Tante de hartelijke groeten met voor jou en Chawa een stevige pakkert van mij en Corrie en tot ziens??

*

[Nol aan Mimi]

Dordrecht 10 Febr '45

Lieve Miem,

deze brief wordt door iemand meegenomen, dus zal hij wel bij je aankomen. Ik heb al een aantal brieven naar je toegestuurd (6 geloof ik) en iedere 2 dagen, precies zoals je in je brief vroeg. Maar laat ik bij het begin beginnen.

Toen jij na de spoorwegstaking een brief van me kreeg, schreef je terug. Die brief was de enige brief die ik van je ontving, de allerlaatste, die je op mijn verjaardag schreef, niet meegerekend.

Ik ben toen onmiddellijk gaan schrijven, en wel iedere Vrijdag een brief. Daar heb jij blijkbaar niets meer van ontvangen. Ik heb toen de laatste brief een week voor je verjaardag geschreven, in de hoop dat die je zou bereiken, maar dat is ook niet gebeurd. Daarom alsnog hartelijk gefeliciteerd en een gelukkiger nieuwjaar dan het afgelopen jaar. Ik kreeg van jou ook geen post meer, dus dacht ik, dat er geen verbinding meer was, en dus schreef ik niet meer. Toen, op 27 Januari kwam er een brief van jou, met die noodkreet. Ik kan me voorstellen hoor Miem, dat je zo in angst zat, ik was ook niet bepaald rustig, doordat ik geen bericht meer van je ontving. Die brief was de bewuste brief, die je op mijn verjaardag schreef. Die brief werd 15 Januari in Haarlem afgestempeld en was dus van daar uit 12 dagen onderweg geweest.

Ik heb toen onmiddellijk aan je wens voldaan en ben gaan schrijven. Eerst een uitgebreide brief en daarna 5 eendere beknopte brieven, die ik om de andere dag verzond. Vanmiddag (Vrijdag 9 Febr) stuurde ik weer 5 brieven naar tante Els, opdat ze steeds om de andere dag een brief op de bus kon doen, net zo lang tot ik van jou weer een brief zou ontvangen, waaruit ik las, dat jij van mij minstens één van die brieven ontvangen had, precies volgens jouw verzoek. Jo kwam echter terug met de boodschap, dat tante Els een brief zondag mee zou geven aan iemand die per fiets naar Amsterdam gaat. Ik vind echter dat ik dat uitbuiten moet, en dus schrijf ik deze uitgebreide brief, wat voor jou wel zo prettig is.

Het is echter mogelijk dat je toch nog andere brieven krijgt, die regelrecht van hier komen, want alle 11 andere brieven zullen toch niet wegraken. Die laatste 5 brieven worden toch weggestuurd, want ik blijf dat doen, tot ik zekerheid heb, dat je er een van ontvangen hebt.

Ziezo, en nu de toestand hier.

Sinds die ene brief, die je van mij ontving, is er hier weinig veranderd. Alleen het eten is miserabel. Wij zelf hebben gelukkig nog niet te klagen, maar massa's mensen eten al 2x per dag en zelfs is er hier al een sterfgeval door honger.

Vorige weken was er nergens brood te krijgen, als gevolg van de vorst.

Aardappelen waren er niet, groenten evenmin. Geen vlees, geen peulvruchten, geen bloem of papsoorten. Het enige wat voor twee weken beschikbaar was, was een ons kaas per persoon, voor één week dus 1/2 ons kaas om op te leven.

De centrale keukens gaven soep maar het leek meer op vuil water, wat vele mensen zo door de w.c. spoelden. Massa's mensen aten bietenpulp, wij hebben het één keer als proef geprobeerd, maar hebben het gauw in de w.c. gedeponerd. (Waar zo'n w.c. al niet goed voor is.) Nu deze week hebben we weer brood gehad. Alle bakkers reden weer, maar gisteren heeft de Duitse Weermacht beslag gelegd op het bloem bij de bakkers en nu zit heel Dordt weer zonder brood. Vorige week was er één bakker die voor heel Dordt bakte. 's Morgens om 1/2 6 stonden er al mensen voor de deur. Om 8 uur, toen hij begon te verkopen, stonden er een paar duizend mensen. Jo heeft 5 1/2 uur in de rij gestaan voor één brood. Sommige mensen vielen flauw van het lange staan (ondervoeding natuurlijk). Anderen gingen uit de rij omdat ze het niet uithielden. In de grote steden is het al erg geweest, maar in de afgelopen weken was de toestand hier in Dordt erger dan in Den Haag. Als je tarwe kan krijgen, kost het f 1200,- per mud. Aardappelen f 300,- per mud. Erwten f 10,- per kilo en zo kan je doorgaan.

We hebben hier huis-aan-huis razzia's gehad voor mannelijke personen van 17 tot 40 jaar. 's Morgens vroeg om half 7 kwamen er geluidswagens door de straten die brulden dat niemand de stad mocht verlaten. Op ieder die het probeerde zou geschoten worden. Die dag gebeurde er bij ons in de buurt niets. De volgende ochtend weer geluidswagens door de straten. Nu mocht er niemand meer op straat. Gies werkt bij de Wehrmacht en had een Sonder-Ausweis. Om ± 11 uur werd onze straat afgezet en kwamen aan beide zijden der straat 3 Duitsers de huizen onderzoeken terwijl er 3 voor de deur bleven staan. Net toen ze bij ons waren aangeland, kwam Gies thuis en ging ze voor de trap op. Boven gekomen vroegen ze hem zijn Ausweis. Dat was in orde. Ons de P.B.'s. Was ook in orde want Anton is 42 jr. en ik ben de 10e 44 geworden. Het waren werkelijk heel schappelijke lui. 't Was behoorlijk koud en ze gingen met z'n drieën rond de kachel staan om hun handen te warmen. Jo bood ze een kop koffie aan (zwarte natuurlijk, want melk en suiker is er niet meer, trouwens dat vonden ze niet erg. "Wir trinken es immer schwarz." "Wenn wir wieder nach dem Krieg zu Hause kommen, haben wir wieder Milch und Zucker," zei een van hen) en ze slobberden het lekker uit. Daarna even overal rondgekeken. "Guten Tag" en weg gingen ze. 's Avonds om 5 uur kwamen weer de geluidswagens verkondigen dat de stad was vrijgegeven. Dat was alles. Het waren echter geen Gestapo's, maar doodgewone soldaten, vandaar hun vriendelijk gedrag.

We hebben hier de laatste tijd 3 bombardementen gehad. De eerste een paar maanden geleden. Park Merwestein was het doel, want daar lag de generale staf. Er zijn wel treffers geplaatst. Dat grote huis aan de Groenendijk-zijde, waar die goudvissenvijver naast ligt, werd in elkaar gegooid. Het melkhuis ook. Maar er zijn ook veel bommen misgeworpen. Eén kwam op het huis van Brand, de bloemist in de Steegoversloot. Man, vrouw en dochter gedood benevens een klein meisje, wat de winkel ingevlucht was. Het hele huis gelijk met de grond.

Een andere bom kwam schuin tegenover school op de marmerhouwerij van Mion. Waren twee meisjes gaan schuilen. Beiden gedood plus de werklieden. Verder een paar bommen op de St. Jorisweg tegenover de ingang van het park. Op de buitenschool achter de H.B.S., een blindganger op de Bleekersdijk en een ontploft weer in de Bankastraat. Bij elkaar $\pm$ 80 doden. Het hele bombardement heb ik kunnen zien.

Enkele weken geleden weer een bombardement. Op de Toulouselaan en één bom in de sloot tegenover de locomotiefhal van het station. De modder zat tegen het station geplakt. Die laatste bom was voor de Gendarmerie op de hoek tegenover Ponzen bedoeld maar een paar meter ernaast kwam hij neer.

Waarvoor die bommen op de Toulouselaan bedoeld waren, weet niemand. Ze hebben schijnbaar al gauw ontdekt, dat ze mis hadden gegooid, want enkele dagen erna (op Zondag) waren ze er weer. Nu gooiden ze twee bommen, maar die waren zo zuiver gericht als maar mogelijk was. De Gendarmerie bestaat niet meer. Bij het laatste bombardement waren jammer genoeg 2 doden (burgers natuurlijk) te betreuren. Maar bij het voorlaatste meer dan 40. Dat was allemaal overbodig.

Sinds een week of twee is hier in de buurt een startbaan gekomen voor de V1, je weet wel, die vliegende bommen. Het is een bom in de vorm van een vliegtuig. Ze vliegen niet met een motor, maar met behulp van achterwaartse explosies. Je hoort eerst een donderende knal, dan wordt hij afgeschoten en gaat met een zacht gebrom bijna steil de lucht in, tot hij op $\pm$ 250 m. hoogte is, dan weer een ontploffing en het gebrom gaat over in gebrul, zodat de vloer trilt en de ruiten rinkelen. Zo legt hij nog $\pm$ 300 m af. Ook steil naar boven. Is dan ongeveer een hoogte van 550 à 600 m bereikt, dan gaat het gebrul over in donderende slagen, geknetter en zware ontploffingen en het kreng vliegt weg met een snelheid van $\pm$ 500 km per uur. Ieder half uur ongeveer vertrekt er een, na een minuut of wat is hij over de Moerdijk en gaat daar naar beneden. Wij horen dan geen ontploffing, maar er komt opeens een hele zware windstoot, waarvan losstaande deuren klapperen en het huis staat dan te waggelen als bij een aardbeving. Geen wonder, want het zijn bommen van 2000 kg. Dat gaat dag en nacht door. 's Nachts lig je soms in je bed te schommelen. Soms schrik je je beroerd (en wakker) als zo'n ellendeling afgeschoten wordt. Vaak gebeurde het al, dat de eerste ontploffing samenvalt met de ontploffing van het monster zelf (ja lach niet) en dan gaat ie natuurlijk niet meer omhoog. Dat we dan wel een "klapje" horen kun je je voorstellen, als je nog even bedenkt, dat we in ons bed liggen te schommelen, als ie op $\pm$ 12 km afstand ontploft. Dan schrik je echt hoor! De mensen die 'm starten, zijn dan nog alleen geschikt voor soepvlees, en de startbaan ligt uit elkaar. Dan duurt het weer een dag of wat voor er weer zo'n ding afgeschoten wordt, want eerst moet die startbaan dan gerepareerd worden. Vorige week is het zeker 4x gebeurd, dat ie met de start ontplofte. In ieder geval wilde ik, dat ie een keer zo ontplofte, dat ze ze hier nooit meer kunnen afschieten. Als er per ongeluk eens een hier op Dordt terecht komt, is half Dordt

in puin. Als je ze 's avonds af ziet schieten, is het net een vallende komeet in omgekeerde richting. Een grote vuurbal zie je opstijgen, dat is het vuur van de ontploffingen. Als ie boven de wolken vliegt, zie je een grote lichte vlek voort bewegen.

En nu de oorlogstoestand. Je weet waarschijnlijk wel dat Rusland enkele weken geleden een offensief is begonnen vanaf de Weichsel. Thans staan zij aan de Oder en zijn op vele plaatsen al over de Oder heen. N.Oostelijk van Berlijn is de Oder overschreden op een afstand van 50 km van de Rijkshoofdstad. In Pommeren staan de legers nog 40 km van Stettin. Ten N en ten Z van Breslau zijn de R. legers ook de Oder overgestoken en hebben daar weer een nieuw offensief ontketend evenals in de richting van Stettin. In het bruggehoofd 50 km ten N.O van Berlijn worden tankformaties en nieuwe reserves geconcentreerd die achter dat bruggehoofd op de oostelijke oever van de Oder staan opgesteld. 't Ligt voor de hand, dat daar ook heel spoedig weer een offensief zal ontbranden.

Aan het W. front is bij Nijmegen weer de strijd opgenomen, terwijl het niet lang zal duren of langs de hele Maas in Limburg en in de sector Aken zal dat ook het geval zijn. Ten Z. daarvan (ten O. van de grens van België en Luxemburg) is reeds een nieuw offensief begonnen terwijl dat binnenkort in Frankrijk ook wel zal gebeuren. Er wordt dan gevochten langs het gehele W.front, van Zwitserland tot Nijmegen en aan het O. front van Hongarije tot O. Pruisen (waar nog gevochten wordt om de steden Elbing en Koningsbergen. Voor de rest is het in Russische handen.) Het is de eerste keer sinds de hele oorlog, dat het Oost- en het Westfront gezamenlijk in actie komen, waaruit ik opmaak, dat het de bedoeling is om weer een bewegingoorlog te ontketenen net als na de stilstand in Normandië. We zullen moeten afwachten of Duitsland in staat is om aan die druk van twee fronten weerstand te bieden, zo niet, dan is de oorlog binnen 3 maanden afgelopen. Zo ja, dan kan het nog wel een maand of 8 duren. Verder zijn er op het ogenblik besprekingen gaande tussen Roosevelt, Churchill en Stalin in het gebied van de Zwarte Zee. Er moet (volgens Duitse berichten in de krant) volkomen overeenstemming bereikt zijn in verband met de laatste gecoördineerde offensieven aan het oostelijk en het westelijk front in de eindfase van de strijd tegen de gemeenschappelijke vijand.

Nu zusje, ik hoop dat je tevreden bent met deze lange brief, een fijne knuffel voor jou en Hummel en tot over uiterlijk 3 maandjes²⁸⁷ je broer Nol.

Na de oorlog

---

²⁸⁷ Nol had een vooruitziende blik, Nederland werd op 5 mei 1945 bevrijd.

Nol ging Mimi en Chawwa na de bevrijding op de fiets vanuit Dordrecht ophalen. Dat moet een hele opgave geweest zijn, hij was 23 en verzwakt door de hongerwinter. Chawwa vroeg haar oom Nol er later naar en verwerkte zijn antwoord in een column.

‘Mijn oom spreekt nooit over de oorlog. Geen woord. Maar over vlak na de oorlog heeft hij een verhaal. “Weet jij hoe je na de oorlog teruggekomen bent in Dordrecht?”

Een mens kan onderduiken en opduiken. Maar een fiets kan dat ook. De fiets van mijn grootvader was ondergedoken. Die fiets overleefde de oorlog. Mijn grootvader niet.

Nol: “Met de fiets van vader ben ik uitgemergeld als ik was van Dordrecht naar IJpendam gefietst.” Dat is pas ver. Nol wordt volgepropt bij mijn onderduikoma met borden bruine bonen en klonten boter.

Nol zegt: “Dat was natuurlijk levensgevaarlijk met zo’n ondervoed lichaam, maar ik heb nergens last van gehad.” Hij glundert.

“En terug?” vraag ik. “Met twee koffers achterop de bagagedrager met touwen vastgesjord, daarop je moeder die jou vasthield, van IJpendam naar Dordrecht.” Wie zou dat nu nog kunnen?”

Na de oorlog hebben Mimi en Nol twee jaar moeten procederen voor ze de zaak Voorstraat 294 terugkregen. Ze hebben er nog een aantal jaren samen in gewerkt. Van de zaak Voorstraat 93 is niet bekend wat ermee is gebeurd. Mimi wilde de droom van haar broer niet in de weg staan om geluidstechnicus te worden, daarom werd de zaak later verhuurd.

Mimi hertrouwde in 1949 met Piet van Alphen, die zich Rob liet noemen. Ze werd zwanger, nog geen maand later bleek Rob een hersentumor te hebben waardoor hij vrijwel volledig verlamd raakte. Zijn pensioen was niet toereikend en Mimi kreeg Staatsloterij aan huis waarmee ze de kost verdiende. Hun dochter Liesbeth werd geboren op 1 augustus 1950. Mimi verpleegde Rob vier jaar lang. Ze was vaak ook langere tijd van huis weg wanneer Rob was opgenomen in het ziekenhuis. In die tijd werden Chawwa en Liesbeth verzorgd door Lenie Akker.

Lenie was als enige van het gezin Akker uit Appingedam ondergedoken en had de oorlog overleefd. Ze solliciteerde op een advertentie waarin Mimi om hulp in de huishouding vroeg. Toen Lenie bij de Vlietweg op de stoep stond kreeg Mimi een schok: ze leek sprekend op haar niet teruggekeerde zus Greta. Lenie werd een tweede moeder voor Chawwa en zou later vanuit het huis op de Vlietweg trouwen met Herman Preger. Zij emigreerden naar Israël en kregen kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen.

Piet van Alphen had uit een vorig huwelijk al twee kinderen, Hansje en Kees. Hansje kwam ook in het huisje op de Vlietweg wonen. Zij was balletjuf en trouwde ook van daaruit met de uit Duitsland afkomstige Rufus Wagner. Mimi keek niet naar nationaliteit maar naar inborst en Rufus werd liefdevol opgenomen in de familie.

Daarmee had Chawwa een halfzusje (Liesbeth), een stiefzusje (Lenie) en een pleegzusje (Hansje) gekregen. Mimi had gezorgd voor vervangende familie. Na de dood van Piet van Alphen hertrouwde Mimi nogmaals met Adriaan Dronkert, een ingenieur weg- en waterbouw uit Dordrecht.

In de jaren vijftig probeerde men de oorlog zoveel mogelijk te vergeten en dankzij Mimi's inspirerende persoonlijkheid was het huis op de Vlietweg in die tijd regelmatig een feestelijke zoete inval.

Hansje van Alphen, Els van As, Nol Gobits, Ineke van Donkelaar, Mimi, tante Go Henning, Chawwa

Chawwa volgde in de jaren zestig een opleiding tot beeldhouwer aan de Academie St. Joost in Breda. Ze kreeg in 1963 een bedrag van 2000 gulden als compensatie voor de dood van haar vader. Met dat geld ging ze op vakantie naar Israël omdat ze het niet in Nederland wilde uitgeven. In 1965 trouwde ze met Carel Beulink, een mede-student die fotografie deed. Omdat er in Nederland in die tijd woningnood heerste en er ook veel werkloosheid was, besloten Chawwa en Carel op alija naar Israel te gaan. Kort daarna volgde Liesbeth en in 1967 emigreerden ook Mimi en Adriaan naar Israël, waar ze zich vestigden in Nes Ziona in een klein settlershuis dat ze in de loop der jaren uitbouwden. In de tuin stonden veel citrus- en mangobomen. Mimi heeft er hele generaties wilde katten gehad die ze de namen gaf van de vrouwen van Rembrandt, zoals Stoffeltje en Hendrikje.

Chawwa en Carel kregen twee kinderen in Israël en keerden na de oorlog van 1973 terug naar Nederland.

Mimi overleed op 12 juni 1990 in Israël en werd begraven in kibboets Ja'acov. Ze kreeg vier kleinkinderen, twee van Chawwa en twee van Liesbeth. Haar vijf achterkleinkinderen heeft ze niet meer gekend, maar ze zijn er, en wellicht leren zij hun voorouders Bob en Mimi een beetje kennen uit deze brieven.

Dank

Veel mensen hebben geholpen bij het tot stand komen van dit digitale boek. In de afgelopen twintig jaar waren dat onder meer medewerkers van het NIOD, het Nationaal Archief, de Gemeente en het Gemeentearchief Dordrecht, de Gemeente Amersfoort, de Gemeente Bloemendaal, het Stadsarchief Amsterdam en het Centraal Bureau voor Genealogie.

Mailcontact met genealogen als Max van Dam en Margriet Warmenhoven leverde essentiële informatie over bepaalde personen in de brieven.

Yvette Hoitink en Matthijs Smits voorzagen het manuscript van vakkundig commentaar en Joris Beulink, kleinzoon van Bob en Mimi, hielp bij de research.

Marijke Wedemeijer-Tromp, Rozette Kats en Victor Laurentius zorgden voor aanvullende informatie.

Van het laatst nog levende kind van Els van As, Janneke, kwam zeer waardevolle informatie omdat zij als kind van zeven de onderduikers in huis bewust heeft meegemaakt.

Ten slotte speciaal dank aan de nabestaanden die instemden met openbaarmaking van deze brieven.

Genealogische overzichten

Het gezin Wijnberg-Cohen

Mozes WIJNBERG

Leek 11-5-1880 / Vught 30-5-1943

Borstelmaker / handelsreiziger

Zoon van Abraham WIJNBERG (1851-1925) en Martha APTRoot (1846-1924)

x Hoogezand 4-11-1908

Estella COHEN

Hoogezand 31-12-1884 / Sobibor 28-5-1943

Modiste

Dochter van Juda COHEN (1857-1934) en Vrouwgien van ESSO (1847-1921)

Kinderen

1. Martha WIJNBERG, Zwolle 15-5-1909 / Sobibor 28-5-1943

x Amsterdam 29-6-1933

Mozes (Mau) KEIZER

kinderen: - Elleke, Amsterdam 19-12-1935 / Sobibor 28-5-1943

- Hansje, Amsterdam 18-10-1939 / Sobibor 28-5-1943

2. Vrouwgien (Zus) WIJNBERG, Groningen 6-8-1911 / Torremolinos 5-1980

x 8-1935

Herman SPITS, 1906 / 1964

kinderen: - Marc, Amsterdam 4-10-1936

- Bob, Rotterdam 1-3-1947

3. Abraham WIJNBERG, Groningen 17-10-1913 / Leusden 29-7-1943

x Dordrecht 27-12-1939

Mietje (Mimi) GOBITS, Den Haag 29-12-1914 / Rehovot 12-6-1990

kind: - Chawwa Haddasah Riwka, Dordrecht 6-7-1942

Het gezin Gobits-Leeuwin

Samuel GOBITS

Amsterdam 13-1-1890 / Auschwitz 19-11-1943

Stoffeerder / eigenaar meubelzaken

Zoon van Hartog GOBITS (1852-?) en Mietje WEENER (1850-1932)

x Zaandam 2.4.1914

Rebecca LEEUWIN

Amsterdam 3-4-1887 / Auschwitz 19.11.1943

Dochter van Aaron Levie LEEUWIN (1843-1916) en Judith DELMONTE (1849-1917)

Kinderen

1. Mietje (Mimi) GOBITS, Den Haag 29-12-1914 / Rehovot 12-6-1990

x Dordrecht 27-12-1939

1) Abraham WIJNBERG, Groningen 17-10-1913 / Leusden 29-7-1943

2) Piet van ALPHEN

3) Adriaan DRONKERT

2. Greta GOBITS, Den Haag 17-12-1916 / Auschwitz 19-11-1943

verloofd met Daan KLISSER

3. Arnold Hartog (Nol) GOBITS, Dordrecht 10-1-1922 / Loosdrecht 4-3-2011

x Dordrecht

Els van AS, Dordrecht 18-4-1933 / Loosdrecht 29-6-2012

De volgende genealogische overzichten zijn van de gezinnen van de grootouders van Bob en Mimi om inzicht te geven in de vele tantes, ooms, oudtantes, oudooms en neven en nichten die in de brieven voorkomen.

Het gezin Wijnberg-Aptroot

Abraham WIJNBERG, Leek 4-4-1851 / Groningen 21-1-1925

Borstelmaker

Zoon van Mozes WIJNBERG (1824-1893) en Lea van der REIS (1829-1887)

x Leek 6-5-1875

Martha APTRoot, Leek 23-2-1846 / Leek 30-6-1924

Dochter van Mozes Heiman APTRoot (1808-1886) en Hester Jonas DRIELSMA (1814-1905)

Kinderen

1. Lea WIJNBERG, Leek 1-9-1875 / Auschwitz 15-10-1942

x Leek 16-8-1922

Leon WOUDESTRA, Ooststellingwerf 18-5-1869 / Monowitz 15-10-1942

2. Hesther WIJNBERG, Leek 10-9-1876

3. Henderina WIJNBERG, Leek 31-7-1878 / (overleefde de oorlog)

x Leek 19-12-1908

Kalman / Karel GANS, Amsterdam 6-3-1879 / Auschwitz 6-9-1944

kinderen: -Maurits, Amsterdam 1909 / Auschwitz 1944
                      -onbekend kind dat de oorlog overleefde

4. Mozes WIJNBERG x Estella COHEN (zie gezin Wijnberg-Cohen)

5. Samuel Asser WIJNBERG, Leek 6-2-1882 / Apeldoorn 2-4-1941

x Assen 28-5-1915

Alida NATHANS, Vries 10-4-1887 / Auschwitz 12-10-1942

kinderen: -Abraham, Leek 1916 / na 1956 Canada
                      -Mozes, Leek 1918 / Auschwitz 1943
                      -Marthijn, Groningen 1919 / Auschwitz 1943
                      -Selma, Groningen 1922

6. Jonas WIJNBERG, Leek 4-3-1884 / Auschwitz 12-2-1943

x Groningen 6-10-1921

Mietje COHEN, Anloo 1890 / Auschwitz 12-2-1943

kinderen: -Abraham Salomon, Groningen 1922 / Auschwitz 1942
                      -Henny Martha, Groningen 1925 / Auschwitz 1943

7. Betje WIJNBERG, Leek 28-8-1886 / Auschwitz 17-9-1943

x Leek 19-11-1924

Isidoor DREESDE, Rotterdam 29-12-1898 / Auschwitz 17-9-1943

8. Eleazar WIJNBERG, Leek 13-3-1889 / Leek 17-6-1898

Het gezin Cohen-Van Esso (tweede huwelijk van Vrouwgien van Esso)

Juda COHEN, Veendam 19-2-1857 / Amsterdam 5-3-1934

Slager

Zoon van Izaak Juda COHEN (1823-1886) en Esther KLEIN (1836-1928)

x Hoogezand 13-2-1883

Vrouwgien van ESSO, Meppel 30-4-1850

Dochter van Jacob Mozes van ESSO (1809-1876) en Lena DUVEEN (1819-1881)

Kinderen

1. Estella COHEN x Mozes WIJNBERG (zie gezin Wijnberg-Cohen)

2. Izaak (Isie) COHEN, Hoogezand 10-1-1887 / Auschwitz 2-11-1942

x ?

Tine de BEER, Sappemeer 29-3-1894 / Auschwitz 2-11-1942

kinderen: -Froukje, Hoogezand 1916 / Auschwitz 1942

-Maurits, Hoogezand 1920 / Birkenau 1942

3. Eva COHEN, Hoogezand 2-4-1889 / Bussum 28-12-1965

x Heerenveen? 25-1-1911

Barend VELDMAN, gestorven 1944

4. Rachelina Meika (Lien) COHEN, Hoogezand 17-7-1891 / Rotterdam 10-6-1966

x ? 10-5-1918

Jezaias (Josie) HART, Scheemda 18-12-1887 / Winschoten 27-10-1952

kinderen: -Grietje Bertha (Grea), Winschoten 1919 / Rotterdam 2005

-Justus, Winschoten 1923 / Santpoort 1991

5. Salomon COHEN, Hoogezand 6-10-1893 / Groningen 11-11-1974

x 1) Saar SLAGER

x 2) Bertha KATS

6. Bernard COHEN, Hoogezand 29-11-1895 / Auschwitz 31-12-1942

x ?

Allegonda (Gonnie) LEVIE, Sappemeer 1-12-1898 / Auschwitz 21-9-1942

kinderen: -Vrouwgien, Groningen 1922 / Auschwitz 1942

-Johan, Groningen 1923 / Sobibor 1943

-Saar, Groningen 1927 / Sobibor 1943

Het gezin Israels-Van Esso (eerste huwelijk van Vrouwgien van Esso)

Mozes ISRAELS, Hoogezand 17-8-1839 / Hoogezand 30-3-1882
Vleeshouwer

x Meppel 17-4-1872

Vrouwgien van ESSO, Meppel 30-4-1850
Dochter van Jacob Mozes van ESSO (1809-1876) en Lena DUVEEN (1819-1881)

Kinderen

1. Heiman ISRAELS, Hoogezand 28-2-1873 / Auschwitz 26-10-1942

x Kampen 19-8-1900

Geertruida KANNEGIETER, Meppel 20-8-1869 / Auschwitz 26-10-1942

kind: -Salomon, Kampen 1902 / x Martha de BEER, Sappemeer 1906 / ?

2. Jacob ISRAELS, Hoogezand 9-7-1874 / Sobibor 16-7-1943

x Vianen 4-7-1905

Marjan / Jaantje SALOMON, Vianen 28-1-1873 / Auschwitz 27-8-1943

3. Sophia ISRAELS, Hoogezand 28-3-1876 / Sobibor 7-5-1943

x ? 1900

Lazarus APTROOT, Hoogezand 13-2-1875 / Amsterdam 16-2-1931

kinderen: -Helena Betje APTROOT, Sappemeer 1901 / Sobibor 1943 x Herman
Abraham van DELFT, Wildervank 1879 / Sobibor 1943 en hún kinderen Flip en Laurens

4. Izaak ISRAELS, Hoogezand 11-10-1877 / Hoogezand 22-2-1878

5. Helena / Leentje ISRAELS, Hoogezand 10-5-1879 / ?

x Hoogezand 23-5-1905

Benjamin de BEER, Hoogezand 5-2-1875 / na 1958

kinderen: -Martha de BEER, Sappemeer 1906 / x Salomon ISRAELS, Kampen 1902 / ?

-Vrouwgien de BEER, Sappemeer 1907 / Amstelveen 1975

-Simone Selma de BEER, Sappemeer 1909 / Auschwitz 1944 x Andries

Levie van DIJK, Oostvoorne 1906 / Midden-Europa 1944 en hun kind Sara Ina

-Sophia de BEER, Sappemeer 1912 / x Salomon GRUNWALD, Amsterdam
1905 / Auschwitz 1945

Het gezin Gobits-Weener

Hartog GOBITS, Amsterdam 31-3-1852 / ?

Pettenmaker, koopman

Zoon van Hartog Salomon GOBITS (1827-?) en Rachel Tierlier (1830-?)

x Amsterdam 24-11-1875

Mietje WEENER, Amsterdam 19-3-1850 / Amsterdam 23-12-1932

Dochter van Moses David WEENER (1803-1866) en Judith Hartog KARPER (1805-?)

Kinderen

1. Hartog GOBITS, Amsterdam 25-8-1876 / ?

2. Rachel GOBITS, Amsterdam 1-9-1878 / Sobibor 5-3-1943

x ?

Aaron POLAK, Amsterdam 28-5-1880 / Sobibor 5-3-1943

3. Rebecca GOBITS, Amsterdam 18-4-1881 / ?

4. Clara GOBITS, Amsterdam 30-11-1882 / ?

5. Emma GOBITS, Amsterdam 10-7-1884 / Sobibor 11-6-1943

x

Abraham GOBETZ, Amsterdam 4-6-1879 / Sobibor 11-6-1943

6. Mozes GOBITS, Amsterdam 7-2-1886 / Auschwitz 25-7-1942

7. Engeltje GOBITS, Amsterdam 12-2-1888 / Amsterdam 1888

8. Samuel GOBITS x Rebecca LEEUWIN (zie gezin Gobits-Leeuwin)

9. Barend GOBITS, Amsterdam? 19-1-1892 / ?

Het gezin Leeuwin-Delmonte

Aaron Levie LEEUWIN, Amsterdam 4-1843 / Amsterdam 1-2-1916

Koopman, venter

Zoon van Levie Abraham LEEUWIN (1802-1883) en Aaltje Ruben POLAK (1806-1871)

x Amsterdam 28-6-1871

Judith DELMONTE, Amsterdam 16-1-1849 / Amsterdam 2-8-1917

Dochter van Salomon DELMONTE (1812-1871) en Leentje Salomon BRESLAU (1814-1871)

Kinderen

1. Helena LEEUWIN, Amsterdam 29-10-1872 / ?

2. Levie LEEUWIN, Amsterdam 4-11-1873 / Amsterdam 29-5-1940

x

Elisabeth (Liesje) RABBIE, Amsterdam 13-10-1873 / Sobibor 26-3-1943

kinderen: -Aron (Nol) LEEUWIN, Amsterdam 4-6-1899 / Wassenaar 28-6-1968
-Isidore (Iesje) LEEUWIN, Amsterdam 20-6-1900 / Utrecht 23-11-1961
-Salomon LEEUWIN, Amsterdam 14-7-1902 / Hilversum 2-10-1977
-Henrietta (Jet) LEEUWIN, Amsterdam 31-10-1910 / Rotterdam 19-12-1991

3. Rebecca LEEUWIN, Amsterdam 13-9-1875 / Amsterdam? 25-10-1882

4. Salomon LEEUWIN, Amsterdam 29-5-1877 / Sobibor 21-5-1943

x Amsterdam 8-3-1900

Hanna GOSLER, Amsterdam 24-8-1878 / Sobibor 21-5-1943

kinderen: -Margaretha, Amsterdam 14-6-1900 / ?
-Roselina, Amsterdam 23-4-1902 / Amsterdam 17-1-1903
-Helena, Amsterdam 10-10-1903 / ?

5. Saartje LEEUWIN, Amsterdam 4-12-1878 / ?

6. Elisabeth LEEUWIN, Amsterdam 19-11-1879 / Sobibor 21-5-1943

x Amsterdam ca 1904

Moses VLEESCHHOUWER, Amsterdam 19-1-1880 / Sobibor 21-5-1943

kinderen: -Isaac, Amsterdam? 24-11-1905 / Winterswijk 1-9-1982
-Margaretha (Gré), Amsterdam 20-3-1907 / Sobibor 23-4-1943, getrouwd

met Jacob Richel HAAS, Breda 27-1-1901 / Auschwitz 28-2-1943

en hun kinderen Elisabeth, Breda 1932 / Sobibor 1943, Isaac, Breda 1933 / Sobibor 1943, Ro, ? 1936 / Israël 1988 en Martijn, ? 1938 / ?

-Rosa, Amsterdam 9-9-1909 / Sobibor 9-4-1943

7. Anna LEEUWIN, Amsterdam 2-5-1881 / Rotterdam 9-2-1943, getrouwd met Jona VISSER, Amsterdam 18-8-1883 / Sobibor 23-4-1943, en hun kind Esther, Amsterdam 1912 / Sobibor 1943

8. Gerrit LEEUWIN, Amsterdam 21-12-1882 / ?, getrouwd met Elisabeth STAAL (overleefde de oorlog), en hun kinderen Nol en Gré

9. Isaac LEEUWIN, Amsterdam 30-5-1885 / Auschwitz 22-10-1943

10. Rebecca LEEUWIN x Samuel GOBITS (zie gezin Gobits-Leeuwin)

11. Wilhelmina LEEUWIN, Amsterdam 29-6-1890 / Auschwitz 21-9-1942, getrouwd met W. van THIJN (gestorven voor 1942) en hun kinderen David Benjamin (Daan) van THIJN, Amsterdam 1920 / Auschwitz 1942 en Margaretha Alida van THIJN, Amsterdam 1923 / Auschwitz 1942

Familieleden, ook aangetrouwde, die in de oorlog vermoord zijn
Zichrono livracha

APTROOT, Helena Betje	4-6-1901	11-6-1943	Sobibor
APTROOT, Hester	14-5-1883	27-8-1943	Auschwitz
APTROOT, Ido	20-9-1938	19-10-1942	Auschwitz
APTROOT, Lazarus	19-2-1931	19-10-1942	Auschwitz
APTROOT, Lea	25-7-1878	14-5-1943	Sobibor
APTROOT, Maurits	2-2-1905	31-3-1944	Midden-Eur.
APTROOT, Mozes	26-11-1880	21-5-1943	Sobibor
BEER, Simone Selma de	4-4-1909	11-2-1944	Auschwitz
BEER, Tine de	29-3-1894	2-11-1942	Auschwitz
BEESEMER, Sara	4-8-1893	2-4-1943	Sobibor
BERG, Helena	3-11-1919	31-1-1944	Auschwitz
BERG, Eliazar	11-6-1926	30-11-1943	Dorohusk (P)
BERG, Jacob	21-11-1873	26-5-1943	Westerbork
BERG, Regina Helena Theresia Aleida	13-11-1918	25-4-1945	Bergen-Belzen
BING, Rachel	16-12-1877	23-4-1943	Sobibor
BLOK, Sara	26-6-1885	21-5-1943	Sobibor
BOLLEGRAAF, Saartje	13-11-1899	26-10-1942	Auschwitz
COHEN, Bernard	29-11-1895	31-12-1942	Auschwitz
COHEN, Elimelech Lazarus	25-11-1873	20-3-1943	Sobibor
COHEN, Estella	31-12-1884	28-5-1943	Sobibor
COHEN, Froukje	21-8-1916	2-11-1942	Auschwitz
COHEN, Gellina Naamah (Margo)	2-9-1877	24-9-1943	Auschwitz
COHEN, Henriette	20-5-1909	16-4-1943	Sobibor
COHEN, Izaak (Isie)	10-1-1887	2-11-1942	Auschwitz
COHEN, Johan	24-5-1923	23-7-1943	Sobibor
COHEN, Maurits	7-9-1920	19-8-1942	Birkenau
COHEN, Mietje	1890	12-2-1943	Auschwitz
COHEN, Mietje Golina	15-11-1868	16-4-1943	Sobibor
COHEN, Saar	11-9-1927	23-7-1943	Sobibor
COHEN, Sara Leentje	25-9-1871	17-9-1942	Auschwitz
COHEN, Vrouwgien	14-1-1922	21-9-1942	Auschwitz
DELFT, Abraham van	31-10-1874	11-12-1942	Auschwitz
DELFT, Abraham van	23-2-1926	28-1-1945	Buchenwald
DELFT, Bloeme van	22-2-1938	26-10-1942	Auschwitz
DELFT, David van	2-1-1901	28-1-1945	Buchenwald
DELFT, Duwina van	14-9-1928	26-10-1942	Auschwitz
DELFT, Flip van	3-8-1922	21-10-1943	Auschwitz
DELFT, Henderina van	19-11-1930	26-10-1942	Auschwitz
DELFT, Herman Abraham van	11-2-1879	11-6-1943	Sobibor
DELFT, Joseph van	3-5-1902	28-2-1943	Auschwitz
DELFT, Jozef van	10-11-1934	26-10-1942	Auschwitz
DELFT, Laurens van	6-12-1925	9-7-1943	Sobibor
DELFT, Saartje van	3-12-1907	11-12-1942	Auschwitz
DELFT, Saartje van	12-10-1941	26-10-1942	Auschwitz
DIJK, Andries Levie van	14-2-1906	30-6-1944	Midden-Eur.
DIJK, Sara Ina van	2-11-1934	11-2-1944	Auschwitz
DREESDE, Isidoor	29-12-1898	17-9-1943	Auschwitz
FRANKFORTER, Wilhelmina	25-9-1903	19-10-1942	Auschwitz
GANS, Kalman / Karel	6-3-1879	6-9-1944	Auschwitz
GANS, Maurits	27-9-1909	31-3-1944	Auschwitz
GOBETZ, Abraham	4-6-1879	11-6-1943	Sobibor
GOBITS, Betje	3-1-1882	31-8-1942	Auschwitz
GOBITS, David	26-2-1890	21-9-1942	Auschwitz

GOBITS, Emma	10-7-1884	11-6-1943	Sobibor
GOBITS, Esther	10-1-1884	9-4-1943	Sobibor
GOBITS, Eva	18-3-1869	20-3-1943	Sobibor
GOBITS, Flora	18-5-1911	30-11-1943	Auschwitz
GOBITS, Greta	17-12-1916	19-11-1943	Auschwitz
GOBITS, Hartog	25-4-1888	3-9-1942	Auschwitz
GOBITS, Lea	12-1-1886	21-9-1942	Auschwitz
GOBITS, Mietje	9-2-1906	11-6-1943	Sobibor
GOBITS, Mozes	7-2-1886	25-7-1942	Auschwitz
GOBITS, Rachel	1-9-1878	5-3-1943	Sobibor
GOBITS, Salomon	10-2-1912	31-7-1944	Midden-Eur.
GOBITS, Samuel	13-1-1890	19-11-1943	Auschwitz
GOBITS, Sara	9-7-1893	9-7-1943	Sobibor
GOSLER, Hanna	24-8-1878	21-5-1943	Sobibor
GRUNWALD, Salomon	8-6-1905	4-1-1945	Auschwitz
HAAS, Elisabeth	18-9-1932	23-4-1943	Sobibor
HAAS, Isaac / Ies	7-11-1933	23-4-1943	Sobibor
HAAS, Jacob Richel	27-1-1901	28-2-1943	Auschwitz
HAKKER, Grietje	28-7-1897	23-11-1942	Auschwitz
HAKKER, Jacob	1-12-1870	23-11-1942	Auschwitz
HAMBURGER, Marianne	28-3-1871	16-7-1943	Sobibor
HERZFELD, Rachel Johanna	24-3-1908	11-6-1943	Sobibor
ISRAELS, Heiman	28-2-1873	26-10-1942	Auschwitz
ISRAELS, Jacob	9-7-1874	16-7-1943	Sobibor
ISRAELS, Sophia	28-3-1876	7-5-1943	Sobibor
JAKOBS, Betje	1-4-1920	12-10-1942	Auschwitz
JANSEN, Dirk	29-9-1932	4-6-1943	Sobibor
JONGH, Marinus Herman de	5-8-1907	30-9-1942	Auschwitz
JONGH, Maximiliaan de	19-10-1872	24-9-1943	Auschwitz
JONGH, Maximiliaan Samuel de	6-5-1935	10-4-1945	Bergen-Belzen
KAMPION, Rosa	22-2-1902	21-5-1943	Sobibor
KAMPION, Salomon	23-5-1875	23-11-1942	Auschwitz
KAMPION, Sara	31-8-1911	23-11-1942	Auschwitz
KAMPION, Willemina	16-1-1908	4-6-1943	Sobibor
KANNEGIETER, Geertruida	20-8-1869	26-10-1942	Auschwitz
KEIZER, Elleke	19-12-1935	28-5-1943	Sobibor
KEIZER, Emauel	3-12-1897	9-4-1943	Sobibor
KEIZER, Hansje	18-10-1939	28-5-1943	Sobibor
KEIZER, Jacob	25-11-1900	26-11-1942	Monowitz
KEIZER, Meijer	20-11-1899	21-5-1943	Sobibor
KEIZER, Mozes (Mau)	1-8-1903	28-5-1943	Sobibor
KOPEE, Alexander	22-5-1894	9-7-1943	Sobibor
KOPEE, Elias	27-6-1914	28-2-1943	Auschwitz
KOPEE, Hartog	30-7-1926	30-9-1942	Birkenau
KOPEE, Salomon	14-6-1918	30-9-1942	Birkenau
LEEUWIN, Elisabeth	19-11-1879	21-5-1943	Sobibor
LEEUWIN, Isaac	30-5-1885	22-10-1943	Auschwitz
LEEUWIN, Rebecca	3-4-1887	19-11-1943	Auschwitz
LEEUWIN, Salomon	29-5-1877	21-5-1943	Sobibor
LEEUWIN, Wilhelmina	29-6-1890	21-9-1942	Auschwitz
LEVIE, Allegonda / Gonnice	1-12-1898	21-9-1942	Auschwitz
LEVIE, Anna	26-3-1930	11-6-1943	Sobibor
LEVIE, Eva Jenny	7-10-1933	11-6-1943	Sobibor
LEVIE, Frans	22-5-1896	24-9-1943	Auschwitz
LEVIE, Jacob	3-4-1900	11-12-1942	Auschwitz
NATHANS, Alida	10-4-1887	12-10-1942	Auschwitz
POLAK, Aaron	28-5-1880	5-3-1943	Sobibor

POLAK, Mietje	24-9-1892	11-12-1942	Auschwitz
PREMSELAAR, Richel	28-9-1886	21-9-1942	Auschwitz
QUIROS, Hijman	12-4-1905	31-3-1944	Auschwitz
RABBIE, Elisabeth / Liesje	13-10-1873	26-3-1943	Sobibor
ROZENBOOM, Jette	9-1-1873	20-3-1943	Sobibor
SALOMON, Marjan / Jaantje	28-1-1873	27-8-1943	Auschwitz
SCHAAP, Jakob	18-11-1871	16-4-1943	Sobibor
SLAGER, Abraham	23-10-1920	16-7-1943	Sobibor
SLAGER, Henriette Regina	8-1-1927	21-5-1943	Sobibor
SLAGER, Lea Henriette	8-7-1923	16-7-1943	Sobibor
SLAGER, Marcus Izak	15-7-1891	21-5-1943	Sobibor
SLUIS, Klara van der	18-5-1886	23-4-1943	Sobibor
SMALHOUT, Abraham	10-7-1900	11-6-1943	Sobibor
SMALHOUT, David	8-8-1931	11-6-1943	Sobibor
SMALHOUT, Hartog	23-7-1936	11-6-1943	Sobibor
SMALHOUT, Rachel	10-7-1933	11-6-1943	Sobibor
SWELHEIM, Benjamin	10-12-1881	27-8-1943	Auschwitz
THIJN, David Benjamin van	30-5-1920	19-9-1942	Auschwitz
THIJN, Margaretha Alida van	2-10-1923	21-9-1942	Auschwitz
VISSER, Esther	4-2-1912	23-4-1943	Sobibor
VISSER, Jona	18-8-1883	23-4-1943	Sobibor
VLEESCHOUWER, Margaretha / Gré	20-3-1907	23-4-1943	Sobibor
VLEESCHOUWER, Moses	19-1-1880	21-5-1943	Sobibor
VLEESCHOUWER, Rosa	9-9-1909	9-4-1943	Sobibor
VORST, Klaartje Rebecca	30-9-1906	16-2-1945	Bergen-Belzen
VRIES, Henderika de	19-8-1871	26-3-1943	Sobibor
WEIJEL, Bernard	5-3-1877	14-5-1943	Sobibor
WIJNBERG, Abraham	17-10-1913	29-7-1943	Leusden
WIJNBERG, Abraham Salomon	29-10-1922	30-9-1942	Auschwitz
WIJNBERG, Abraham	13-9-1929	11-12-1942	Auschwitz
WIJNBERG, Aron	17-6-1887	20-3-1943	Sobibor
WIJNBERG, Betje	28-8-1886	17-9-1943	Auschwitz
WIJNBERG, Eleazer	28-5-1926	28-2-1943	Auschwitz
WIJNBERG, Ellie Regina	28-6-1921	3-9-1943	Auschwitz
WIJNBERG, Henny Martha	26-2-1925	12-2-1943	Auschwitz
WIJNBERG, Jacob	14-12-1939	23-11-1942	Auschwitz
WIJNBERG, Jonas	4-3-1884	12-2-1943	Auschwitz
WIJNBERG, Lea	1-4-1882	23-11-1942	Auschwitz
WIJNBERG, Lea	1-9-1875	15-10-1942	Auschwitz
WIJNBERG, Lea	29-6-1892	23-7-1943	Sobibor
WIJNBERG, Martha	15-5-1909	28-5-1943	Sobibor
WIJNBERG, Marthijn	23-12-1919	31-1-1943	Auschwitz
WIJNBERG, Maurits	6-2-1896	28-2-1943	Auschwitz
WIJNBERG, Mietje	19-11-1898	11-12-1942	Auschwitz
WIJNBERG, Mozes	11-5-1880	30-5-1943	Vught
WIJNBERG, Mozes	18-11-1895	30-10-1942	Mauthausen
WIJNBERG, Mozes / Maurits	11-1-1918	31-1-1943	Auschwitz
WIJNBERG, Regina	23-11-1919	11-12-1942	Auschwitz
WIJNBERG, Salomon	7-8-1921	30-9-1942	Auschwitz
WIJNBERG, Selma	7-11-1929	23-11-1942	Auschwitz
WIJNBERG, Simon	10-11-1893	10-8-1942	Auschwitz
WOLFF, Jacob	16-6-1911	4-2-1945	Dachau
WOUDSTRA, Leon	18-5-1869	15-10-1942	Monowitz

Huisnummering Dordrecht

Na de oorlog zijn de huisnummers in Dordrecht omgenummerd. In de brieven en de begeleidende teksten worden de oude huisnummers gebruikt. Hieronder een overzicht van oude en nieuwe nummering.

Voorstraat 294 is nu nummer 318.

Voorstraat 93-95 is nu nummer 123.

Voorstraat 328 is nu nummer 360.

Hoge Nieuwstraat 22 is nu nummer 42 en 44.

Bronnen en literatuur

Joods Digitaal Monument (website, 2013)

Stambomen van Nederlands Joodse families (website, 2013)

Erfgoedcentrum DIEP, gemeente Dordrecht (website 2013)

Gemeentearchief Dordrecht (GAD), 256, Woningregisters, inv.nrs. 572-731

Nieuw Israëlitisch Weekblad, jaargangen 1930-1938

Amerongen, Eddy van, *Nog slechts herinnering. Mijn vooroorlogs Joods Amsterdam*. Amsterdam, 2002.

Blom, J.C.H., et al, *Geschiedenis van de Joden in Nederland*. Amsterdam, 1995.

Braber, Ben, *Zelfs als wij zullen verliezen. Joden in verzet en illegaliteit 1940-1945*. Amsterdam, 1990.

Bregstein, Ph., et al, *Herinnering aan Joods Amsterdam*. Amsterdam, 1978.

Giebels, Ludy, *De zionistische beweging in Nederland 1899-1941*. Assen, 1975.

Jansen, Mieke, *Joods leven in Dordrecht*. Dordrecht, 1988.

Jong, L. de, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl. 5, maart '41-juli '42, tweede helft. Den Haag, 1974.

Kwiet, K., *Van Jodenhoed tot Gele Ster*. Bussum, 1973.

Laurentius, Viktor, *De grote Tazelaar*. z.pl., 2009.

Loon, K. van, *Verzet in en om Dordt*. Den Haag, 1947.

Meijer, J., *Hoge hoeden Lage standaarden. De Nederlandse joden tussen 1933 en 1940*. Baarn, 1969.

Meijer, J., *Zij lieten hun sporen achter. Joodse bijdragen tot de Nederlandse beschaving*. Utrecht, 1964.

Michman, J., et al, *Pinkas. Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland*. Amsterdam, 1992.

Schellekens, Mark, *Walter Süskind. Hoe een joodse zakenman honderden Joodse kinderen uit handen van de nazi's redde.* Amsterdam 2012
Veldman-Cohen, Eva, *Zoals het haar bevolen is.* Laren, 1951, eigen uitgave.
Zee, Sytze van der, *Vogelvrij. De jacht op de Joodse onderduiker.* Amsterdam, 2010.